1973 SİNAN YILLIĞI

50. yıl

DÜŞÜN/SANAT/EDEBİYAT

SİNAN

26

1973 SİNAN YILLIĞI

SİNAN

SİNAN YILLIĞI 1973

SANAT EDEBİYAT
DÜŞÜN YILLIĞI
Ocak 1973

□

Hazırlayan :
HAYATİ ASILYAZICI

□

Dizgi - Baskı - Kapak
SÜMER MATBAASI

□

Cilt :
KARACAN CİLTEVİ

□

Kapak Düzeni :
FERİT ERKMAN

□

ANKARA CADDESİ
GÜNCER HAN : 45/15
P. K. 740 - İSTANBUL
TELEFON : 27 40 60

ÖNDEYİŞ ..

Bir **yıllık** hangi nedenlerle yayımlanır?

Birçok nedenlerle kuşkusuz.

Bu nedenlere cevap vermek istenir ama, kimi olanaksızlıklar, daha işin başında karşınıza dikiliverir. Onları alt etmeye çabalarsınız, başarırsınız da. Fakat, kimisi gene direnir, kalır. Bir sorun, bu.

Başka sorunlar da var.

Her yıllık, girilen yılın tarihini taşır, gene de yansıttığı geride kalan yıldakilerdir. Sanki, bir toplam işareti koymuş da, bir çizgi çekmişsinizdir. Nelerle neleri yanyana, peşpeşe getirip toplayacaksınızdır? Daha daha ilerideki sıralarda, şöyle bir bakınca, **işte o yıl da öyle bir yılmış,** diyeceğiz. Her karıştırdıkça, geçit sürüp gidecek. Yeniden yargılayacaksınız oradakileri. Üstelik, biraz acımasız bile olabilirsiniz: Baktığınız, içinde bulunduğunuz sıraların penceresidir çünkü ..

Biz de, burada tüm bunlarla karşıkarşıya kaldık, kalacağız da. Olanaksızlıklar da, sorunlar da boy boydu. Gene de, bir derleyişle 1972 yılının içinden gelenlerle, Cumhuriyetimizin 50 ci yılını noktalamak istedik. Herhangi bir yıldan daha önemli bir yıla, nitelik değerlendirmeleri ile sınanacağımız, bir yıldönümüne giriyoruz.

Yayınevimiz, bu yıllıkla amaçladığı dönemeç değerlendirmesini, başka yayınları ile de sürdürecek. Bu elinizdeki derleme, bu bakımdan, bir başlangıç. Fakat şu da açıkça ortada: Geride kalan yılı ve o yılın yaşamını süren kalemleri yansıtıyor. Gerçekte, söz bizim değil onlarındır. Bu, ilerde de hep böyle olacak.

Bütün bunlara karşın, SİNAN YILLIĞI'nın bugüne dek yapılanlardan daha değişik nitelikte olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Örneğin bütün yazılar özgündür. Ancak, Gülten Akın'ın şiir incelemeleri, doğal olarak örnekler gerektiriyordu. Bu bakımdan her şairin sonuna bir eski, bir yeni şiiri eleştirmeni tarafından seçilerek konmuştur. Doğrusu ya Gülten Akın'ın bu soy çalışması şiirimizde ilk kez yapılmaktadır. 1974 yıllığı ile Akın, bu çalışmalarını sürdürecek ve Cumhuriyet dönemi şiirini tamamlamış olacaktır.

Değerli Edebiyat Öğretmeni Haşim Nezihi Okay'ın bulup ilkkez günışığına çıkardığı Sâmi ve Şehzade Mustafa'nın ölümünü anlatan şiiri de Edebiyat Tarihimiz açısından önem taşımaktadır.

Aslında bütün araştırma ve inceleme yazıları ile diğer konuları kapsayan yazılar üzerinde tek tek durmamıza sayfamız yetmez. 75 imzanın oluşturduğu Sinan Yıllığı yankı uyandıracak muhtevayı beraberinde getirmektedir.

Bu arada değerli bilim adamlarımızdan Sayın Velidedeoğlu'nun yazısı, «Türkiye'de Üç Devir» adlı yapıtının ikinci cildinde yer alan anılarının bir bölümüdür. Sayın Boratav'ın folklor üstüne yapmakta olduğu sürekli çalışmalarından oluşan bir yapıtı ileride sunmayı gerçekleştirme dileğindeyiz.

Ayrıca, Atilla Özkırımlı'nın, Emin Özdemir'in, Adnan Binyazar'ın, Sina Akşin'in, Ceyhun Atuf Kansu'nun ve Mete Tunçay'ın yazıları değişik boyutlu çalışmaları kapsamakta ve yansıtmaktadır.

Hikâye bölümümüz de ünlülerin yanında genç ve ilginç yeni imzaları tanıtmaktadır.

Düşün ve sanat alanında Türkiyenin bütün koşullarını, bu soy bir derlemede yansıtmak ve ürünlendirmek, elbette olanaklar dışı bir iş.. Ne ki, fizikteki bileşik kaplar gibi, bu alandakilerin de, kendi koşulları aynı düzeyde. Bu kaçınılmaz bir şey. Bunun için, Sinan Yayınları, Cumhuriyetimizin 50. yılında size sundukları ile gene de kıvanç duymaktadır.

Mutlu ve daha aydınlık yıllar tümümüzün olsun..

TÜRKİYE'DE 1972 YILININ ÖNEMLİ İÇ OLAYLARI

OCAK 1972

1 — Erim, yeni yıl mesajında «Anarşiyi Sıkı Yönetim ertelemiştir.» dedi.

Aşağı Fırat gelişme projesi hazırlandı. Otuz milyarlık proje 2005 yılında tamamlanacak.

Türkiye Sanatçılar Birliği'nce Turhan Selçuk 'Halkın Sanatçısı' seçildi.

2 — Kamu kesiminde toplu sözleşmelerin bir komitece yapılmasına karar verildi.

3 — Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Nezih Devrez İPRAŞ rafinerisinin TPAO na devredilerek tüm devlet malı olacağını belirtti.

5 — Enerji Bütçesi tartışmalı geçti. AP li parlamenterler eski Bakan Topaloğlu'na ağır hücumda bulundular.

Son günlerde yurdumuzda yaygın bir Uyuz Salgını görüldü.

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy Toplu Sözleşme görüşmelerini yürütmek üzere kurulacağı söylenen teknik komitenin hiç bir zaman Toplu Sözleşme düzenine müdahalesini kabul etmeyeceklerini açıkladı.

6 — Bir süredir dargın olan Demirel ve Erim Cumhurbaşkanı Sunay'ın yemeğinde bir araya gelerek barıştılar.

İsrail konsolusu Shlomo Bino'nun eşi Tova kendini oturmakta olduğu apartmanın altıncı katından atarak intihar etti.

Aralarında tanınmış hukukçular, öğretim üyeleri, yazarlar, sa-

natkârlar, parlamenterler, emekli askerler, gazeteciler de bulunan 1790 kişi, ortak imzalı bir dilekçeyle Cumhurbaşkanı'na Senato ve Meclis Başkanlarına ve Başbakan'a başvurarak 'Ölüm Cezası'nın kaldırılmasını istediler.

4,5 aydanberi cezaevinde bulunan Emil Galip Sandalcı 3 numaralı Sıkı Yönetim Mahkemesindeki duruşması sonunda beraat etti.

9 — Türk-İş 'Malî Denge Vergisi'ne karşı çıktı.

Milli Savunma Bakanı Melen, 12 marttan sonra 121 subayın emekli edildiğini açıkladı.

10 — CHP de işler karıştı. İnönü-Ecevit çatışması başladı.

11 — TGS nca 212 Sayılı Basın Kanunu'nun Yürürlüğe girişinin 11. yıldönümü kutlandı.

1970 den önceki emeklilerin intibakı düzeltilerek Emekliler arasındaki farklılık kaldırıldı.

16 — Kars Valisi Emniyet Genel Müdürü oldu.

Sarıyer Adliye binası yandı.

17 — Satırcılar'a karşı İzmir ve Antalya'da başarı kazanan Ecevit, İzmir Merkez İlçe Kongresine gönderdiği mesajda «Ortanın Solu iktidara gelecek.» dedi.

20 — Başbakan Erim Paris'e gitti.

TBMM de, görevini ihmal ettiği ve kötüye kullandığı öne sürülen Maliye Bakanı Sait Naci Ergin hakkında soruşturma açılması kabul edildi.

22 — CHP Ankara Gençlik Kolu Kongresini Ecevitçiler kazandı.

Yurda kaçak oto sokan büyük bir şebeke yakalandı.

Hac seferinden dönen THY nın bir jeti düştü. Hostes yanıp öldü.

23 — CHP de, Satırcılar'la Ecevitçiler Ankara İl Kongresinde kıyasıya mücadele ettiler. Kongreyi Ecevitçiler kazandı. İnönü Ecevit'e yine sert bir dille çattı.

23 — Kanun kaçaklarını yakalamak için 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığınca tertiplenen «Fırtına-I» tatbikatı başladı. Aramaya 85 bin asker ve polis katıldı.

25 — TBMM toplantısında CHP Lideri İnönü «Siyasi Suçlar için idam olmamalı.» dedi.

30 — Aksaray geçidi trafiğe açıldı.

ŞUBAT 1972

1 — Maden Reform Tasarısı parlamentoya sevkedildi. Boraks ve bir kısım linyitlerin devletçe işletilmesi tasarıya kondu.

3 — Orgeneral Batur Cumhuriyet Gazetesine verdiği mesajda uçak yapım sanayinin esaslarını açıkladı ve ilk savaş uçağının 4 yıl içinde yapılacağını belirtti.

Senato'da siyasi suçlular ve idam konusu tartışıldı. Tabiî Senatör S.Karaman «Türkiye'de Demokrasiyi askerler kuruyor, siviller yıkıyor.» dedi.

5 — MİT Parti liderlerine bilgi verdi. Dört saat süren toplantıda 'Siyasî suçlarda idam affı'nın sol bir slogan olduğu da ifade edildi.

İnönü ve Demirel bir görüşme yaptı. Bu, çeşitli biçimlerde yorumlandı. Ancak iki parti liderinin «12 Mart Muhtırasından sonra Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin görevini yaptığı» hususunda görüş birliğine vardıkları belirtildi.

6 — Ankara, İstanbul ve İzmir Sıkı Yönetim Komutanlıkları tarafından aranan THKO üyesi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencisi Fevzi Bal ile 13 arkadaşı Ankara'da yakalandılar.

7 — Satır Ecevit'i suçladı.

Yıllardır görülmemiş soğuk yüzünden hayat felce uğradı ve bu arada Ankara'da bir yurttaş kömür kuyruğunda öldü.

8 — Van Gölü kısmen dondu.

9 — Anayasa Mahkemesinde, Eminsulara yeni haklar sağlayan madde iptal edildi.

12 — Adalet Reformu tasarısı basına açıklandı.

13 — Söz düellosunu sürdüren İnönü, «Oyun, artık örtüsüz oynanmalı.» dedi.

Bir ihbar üzerine İç Levent'te bir eve baskın yapan Güvenlik Kuvvetleriyle evde barınan meçhul şahıslar arasında silâhlı çatışma oldu. Bir komiser yaralandı, Anarşistler kaçtı.

İnönü Parti Meclisi'nin istifasını istedi.

15 — CHP Parti meclisi'nde Ecevit, parti bunalımını ve çekişmeyi önlemek için 9 maddeli bir çözüm önerdi.

16 — Sıkıyönetim, bazı Dev-Gençliler'in partiye üye kaydedildikleri yolundaki iddia ve ithamları ihbar sayarak CHP hakkında soruşturma açtı.

17 — Tağmaç'ın görev süresinin uzatılması hakkında Başbakanlığa bir soru önergesi verildi.

CHP Büyük Kurultayı'nın olağanüstü toplanması önerildi.

Bütçenin tümü Mecliste kabul edildi.

Ankara'da aranan 8 kişi ele geçirildi.

18 — Akşam gazetesi I.Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığınca süresiz kapatıldı.

19 — ABD haşhaş için 2 milyon dolarlık ilk taksidi ödedi.
İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesince yargılanan O. Süleyman Ağaoğlu müebbet, Yücel Kurt 15 yıl, İbrahim Başak 10 yıl hapse mahkûm oldu.

20 — İstanbul'da yapılan iki kollu harekâtta ölü, yaralı ve sağlam olarak 9 kişi yakalandı. Çayan'in izi saptandı.
Diyarbakır'da gizli örgüt mensubu 17 kişi yakalandı.

22 — Anarşistlerin Bebek'te bir karargâhı bulundu.
Emlâk vergisi, kıraları arttırdı.

23 — TÖS Adana başkanı Emin Tunçbilek ve 7 arkadaşı 8 er yıla mahkûm oldu.

24 — İnönü, Nisanda olağanüstü, Temmuzda da normal kurultayı toplantıya çağıracağını açıkladı.

25 — Vergi tasarılarını inceleyen geçici komisyonda «Türkiye'de yıllık vergi kaybıyla 366 baraj yapılır.» dendi.

26 — Millet Meclisi'nde tartışmalı oturumda Sanayi Bakanlığı bütçesi görüşülerek kabul edildi. Bütçeye göre «Elektrik ve motor sanayi kurulacağı» belirtildi.

27 — İnönü CHP Merkez Yönetim Kurulu'nu evinde topladı.
Alınan ihbarlara dayanılarak Güvenlik Kuvvetlerince TMGT ve bazı semtlerde arama yapıldı.

28 — Bir beyin kanaması geçiren Prof. Kâzım İsmail Gürkan öldü.

MART 1972

3 — Rusya hesabına Türkiye'de casusluk yapan bir Suriye'li MİT tarafından suçüstü yakalanarak tutuklandı.

6 — Haliç Tersanesi'nde onarıma alınan 'Marmara' gemisi Haliç'te yanarak battı.
Yoğun bir ölçüde esrar kaçakçılığı yaparken yakalanan ve tutuklanan İngiliz uyruklu Timoty Davey'le ilgili olarak İngiliz basınının yayınları nefretle karşılandı. Başbakan Erim'in Londra'ya uğraması iptal edildi.

7 — Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve İnan'ın idam cezaları komisyonda onaylandı.

8 — ODTÜ Rektörü Şefik Erensü istifa etti.

9 — Yüksel Menderes evinde ölü bulundu. DP Genel Başkan Vekilinin havagazıyla intihar ettiği saptandı.

11 — Meclis, Gezmiş, Aslan ve İnan'la ilgili cezasını 53'e karşı 238 oyla onayladı.

12 — Anarşistlere maddî ve manevî yardım ettikleri gerekçesiyle or-

dudan 57 subayla 11 assubayın çıkarıldığı Genel Kurmay Başkanlığınca açıklandı.
Bir törenle, İPRAŞ, TPAO'na devredildi.

13 — Erim, arananlara «Teslim olun» çağrısında bulundu.

15 — Ege'de şiddetli bir deprem oldu. Can kaybı yok.

16 — Mahir Çayan'la Maltepe Askerî Tutukevinden kaçtıktan 62 gün sonra yakalanan THKO adlı gizli örgütün saymanı Ziya Yılmaz 3 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde ölüm cezasına çarptırıldı.

17 — Senato da Gezmiş, Aslan ve İnan'ın ölüm cezalarını onayladı.

18 — Ecevit, İnönü barıştı. CHP Lideri Ecevit'e «Yanımda olacaksın.» dedi.

19 — Başbakan Erim Amerika'ya gitti.

24 — Cevdet Sunay, Deniz Gezmiş, Aslan ve İnan'ın idamlarını onayladı.

26 — Kavgalı oturumda Sıkıyönetim iki ay uzatıldı. CHP'liler toplantıyı terketti.

28 — Ordu'ya bağlı Ünye'deki hava Radar kuruluşlarında görevli üç İngiliz Teknisyeni silâhlı beş kişi tarafından kaçırıldı. Kaçıranlardan birinin Çayan, ötekinin Alptekin olduğu tesbit edildi.
Yusuf Küpeli ve 24 kişi yakalandı.
Film yönetmeni ve oyuncusu Yılmaz Güney gözaltına alındı.

29 — Muhtemel sabotajlar için yöneticiler uyarıldı.

30 — Üç İngiliz uzmanını kaçıran anarşistler Niksar köylerinde görüldü.
Cumhurbaşkanı Sunay, Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiye kararı alarak tesbit ettiği «Siyasî parti liderlerinin dikkatini çekme» işlemine başladı. İlk kez AP Genel Başkanı S. Demirel'le görüştü.

31 — Anarşistler sıkıştırıldılar. Silâhlı çatışmada ölü olarak ele geçtiler. Üç İngiliz'i öldürdükleri tesbit edildi. Ölen anarşistler arasında Mahir Çayan, Ömer Ayna ve Cihan Alptekin de bulunuyordu. E. Kürkçü samanlıkta sağ olarak ele geçti.

NİSAN 1972

2 — Milli Güvenlik Kurulu olağanüstü toplandı.

3 — Devletleştirilen özel yüksek okullarda eski yeni farkının kaldırılması istendi. Bu arada Milli Eğitim Bakanlığı aleyhine, 40.000 öğrenciyi ilgilendiren dava açıldı.

4 — C. Başkanı C. Sunay gurubu olan parti liderleri, Cumhuriyet senatosu, Milli Birlik ve Kontenjan grupları başkanlarına bir no-

ta verdi. Buna göre, bir süre için siyasî tartışmaların ve sürtüşmelerin durması istendi.

6 — Erim geniş bir açıklama yaparak Sunay'ın notunun bir ültimaton olmadığını söyledi.
Yıkıcı yayım yapan 'ŞAFAK' adlı gazeteyi gizlice basıp yayanlar yakalandı.

10 — Sunay'ın notuna cevap veren AP, «Siyasî tartışmalar geçici bile olsa durmamalı.» dedi. AP yalnız Anayasa değişikliği istedi.

12 — CHP kurultayı için yeterli sayı olan 290'ın üstünde imza toplandı.

15 — Maliye komisyonunda Geçim indirimi % 100 yükseltildi.

16 — Erim istifa etmekteki kararının kesin olduğunu belirtti.

17 — Erim istifa etti ve istifa kabul edildi.

22 — Ecevit «Kongre yapılan illerden yeni seçilen delegeler gelecektir.» derken İnönü, eski kurultay delegelerini çağırdı.

23 — Cumhuriyet Gazetesinin 1973 için büyük yarışması '50. Yıl Marşı' olarak tesbit edildi.

27 — Cumhurbaşkanı Sunay, Hükümet Başkanı seçimi için parti başkanlarıyla görüşmeye başladı.

27 — Cumhuriyetin 50. Yıldönümünde 100 milyon lira harcanacağı açıklandı.
CHP de soğuk savaş hızlandı.
Nato Genel Sekreterliğindeki görevi süresince Demirperde gerisi devletler hesabına casusluk yapmaktan sanık Nahit İmre'nin idamı istendi.

28 — Ürgüplü'nün Başbakanlığı kesinleşir gibi oldu.

30 — Başbakanlığa atanan Ürgüplü temaslarına başladı. Partiler Ürgüplüyü olumlu karşıladı.

MAYIS 1972

2 — CHP Genel Sekreteri Kâmil Kırıkoğlu TRT'yi yayınlarında tarafsızlık ilkesinden ayrıldı diye Sunay'a şikâyet etti.
Emlâk Vergisi beyanı başladı.

3 — Satır «Kurultayı şimdiden kazandık.» dedi.

3 — Ürgüplü dört partiyi bir araya getirmenin güçlüğünü belirterek «Son dakikaya kadar ümitle çalışacağım.» dedi.

4 — THY «Boğaziçi» uçağını 61 yolcu ve 6 mürettebatla kaçıran 4 hava korsanı uçağı Sofya'ya indirdiler.

5 — Ordu 'teyakkuz' durumuna geçirildi.
Boğaziçi yolcuları THY Karadeniz uçağıyla Esenboğa'ya geldiler. 4 hava korsanı Bulgaristan'a teslim oldu.
Jandarma Genel Komutanı General Eken silâhlı saldırıya uğradı.

Bir jandarma eri öldü. Dört anarşistten biri ölü, diğeri sağ ele geçirildi. İkisi kaçtı.

6 — Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildiler. İnönü hastalandı, kurultay ertelendi.

7 — İnönü Kurultay'da «Ya Ecevit ya CHP» dedi. Kurultay Başkanlığını Ecevitçiler kazandı.

8 — Kurultay'da CHP Parti Meclisi işbaşında kaldı. Ecevit kazandı.

9 — İnönü CHP Genel Başkanlığından istifa etti.

10 — CHP Kurultayı'nın 14 mayısta yeniden toplanmasına karar verildi.

14 — Sunay Ürgüplü'yü görevinden affetti. Gerekçe, Yeni kabine listesinin 12 mart muhtırasıyla bağdaşık nitelikte olmaması. Şehit jandarma erinin annesi Havva Baş yılın annesi seçildi.

15 — Ecevit 826 oyla CHP Genel Başkanı seçildi.

16 — Yeni Hükümeti Ferit Melen'in kurması kesinleşti.

17 — Satırcılar yeni bir parti kurmak için faaliyete girişti.

19 — Yeni tasarıya göre 25 yılını dolduran kadın işçiler 55, erkeklerse 60 yaşında emekli olabilecek.

22 — Amerika haşhaş için 10 milyon dolar daha verdi.

22 — Darüşşafaka Cemiyetinin düzenlediği «Sait Faik Hikâye Armağanı»nı Firuzan Selçuk kazandı. Ödülü düzenlenen kokteylde verildi.

23 — Melen hükümeti açıklandı. (8 AP li, 5 CHP li, 2 MGP li, 9 dışardan ve 1 kontenjan üyesi var.)

25 — Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı.
Sabaha dek süren TBMM kavgalı toplantısında Demirel'in yüce Divan'a sevki reddedildi.

26 — Senato'da kanunlaşan tasarıya göre orduya hakaret 1-6 yıl hapisle cezalandırılacak.

27 — Aralarında Perincek'in de bulunduğu 'İhtilâlci İşçi-Köylü Partisi' adı altında bir ihtilâlci örgüt ele geçirildi.

28 — Yüksek Plânlama Kurulunca Büyük ekonomik hamle için saptanan «Yeni Strateji açıklanarak herkesin asgarî beşerî ihtiyacı 1995 de karşılanacak.» dendi.

29 — Ana reform yapılınca seçimlere gidileceği açıklandı.
Sıkıyönetim geniş açıklama yaparak sol eylem ve örgütün tüm içyüzünü belirtti.

HAZİRAN 1972

1 — Gazeteci ve tarihçi Enver Behnan Şapolyo öldü.

5 — Melen tarafından kurulan yeni hükümete 262 evet, 4 hayır, 24 çekimser oyla güven oyu verildi.

6 — Malî Polis ekiplerince İstanbul'da basılan ve Akyazı ilçesinde piyasaya sürülen yarım milyon lira tutarında sahte Amerikan doları ele geçirildi.

7 — Tiyatro çevirileriyle tanınan **Asude Zeybekoğlu** öldü.

8 — Pakistan Cumhurbaşkanı Z. Ali Butto ile Cumhurbaşkanı C. Sunay arasında Esenboğa'da iki saatlik bir görüşme sonucu Türkiye'nin Bangladeş'i daha bir süre tanımamayı Pakistan'a vaadettik.

Toprak ve tarım reformu kanunu tasarısı görüşmesinde Millet Meclisi geçici Komisyonunda Köy İşleri Bakanı İlhan Öztrak, çiftçiye 32-337 dönüm toprak verileceğini açıkladı.

9 — Cumhuriyet Senatosu Başkanlık Divanı yeni bareme göre düzenlenen fark çeklerini senatörlere verdi.

10 — Odalar Birliği Melen Hükümeti'nin programını olumlu buldu.

CHP İstanbul II Kongresinde **'Budanmamış Reform'** istendi.

11 — TBP Demir-Çelik tesislerine özel sektörün ortak edilmesine karşı çıktı.

CHP İstanbul II Kongresini Ecevitçiler kazandı.

12 — AP Temsilciler Meclisinin yayınladığı bildiride 1961 Anayasasında boşluklar olduğu belirtilerek «Komünizme kesin karşı çıkılmalıdır.» dendi.

Bursa'da toplantı yaparken 9 nurcu suçüstü yakalandı.

Deniz yoluyla Beyruttan getirilen 1,5 milyon lira değerinde iki kamyon dolusu kaçak Amerikan sigarası ele geçirildi.

13 — Askeri Yargıtay, İstanbul Sıkıyönetim üç Numaralı Mahkemesince idama mahkûm edilen Ziya Yılmaz, Kâmil Dede ve Necmi Demir'in ölüm cezasını esastan bozdu.

14 — «Umut» filmini gizlice yurt dışına çıkardığı iddiasıyla Yılmaz Güney'in 7 yıl hapsi istendi.

15 — Uşak ve dolayları büyük sel felâketine uğradı.

«Boğaziçi» uçağının kaçırılmasıyla ilgili plânları düzenledikleri iddia edilen Emil Galip Sandalcı ve İlhan Kalaycıoğlu tutuklandılar.

16 — Eski Millî Savunma Bakanlarından Emekli Orgeneral Muzaffer Alankuş öldü.

19 — Uçak kaçırma olaylarını protesto amacıyla 65 ülke pilotlarının 24 saatlik «Uçuşu durdurma boykotu»na Türkiye de katılmıştır. Tüm iç ve dış hat seferleri iptal edildi.

20 — Emlâk vergisi kanunu tasarısına göre Bina vergisi binde 6 olarak tesbit edildi.

Manisa'nın Demirci İlçesinde bir öğretmen ve İmam hatip okulu öğrencisinin bulunduğu bir grup arasında kavga çıktı. Adliyeye getirilen öğretmenlerden 3'ü, 500'ü aşkın bir grupça taşlandı, saç ve favorileri kesildi. Olay büyük yankı uyandırdı.

22 — Sakarya'da sel felâketi çok büyük hasara sebep oldu. Ova göl haline geldi.

Sofya'ya kaçırılan uçak olayıyla ilgili oldukları iddiasıyla göz altına alınan Altan Öymen ve Erdal Öz tutuklandılar.

23 — Sıkıyönetim üç numaralı mahkemesince TİP Genel Başkanı Boran ve Prof. Aren'le 6 arkadaşı tutuklandı.

27 — Millî Savunmaya 16 milyar lira harcama yetkisi veren tasarı Cumhuriyet Senatosunda kesinleşti.

28 — Kadın ve Gençlik Kolları kurultaylarında konuşan Ecevit, 18 yaşını dolduran gençlere oy hakkı istedi.

Sıkıyönetim mahkemesi, D.Gezmiş'in avukatlarından Niyazi Ağırnaslı ile Sendikacı İsmail Başbuğ ve İsmet Demiruluç'u 6 şar ay hapse mahkûm etti.

Haliç Tersanesinde «Eminönü» araba vapuru bir patlama sonucu battı.

29 — Yarımca Kiraz Şenliğinde büyük bir Sanat Festivali düzenlendi.

30 — Nato'ya değğin gizli sırlarla ilgili dava sonuçlandı, ve Nahit İmre'ye ölüm cezası verildi.

Malî Denge Vergisi kanunu Resmî gazetede yayımlandı. Tasarruf bonosu kalktı.

TEMMUZ 1972

2 — CHP 21. Kurultayı çalışmaları sonuçlandı. Ecevit 1080 oyun 1032 sini alarak Genel Başkan seçildi.

3 — Türk Dil Kurultayı toplandı. Kurumun kuruluşunun 40. yıldönümü törenlerine girişildi.

Yazar ve gazeteci Hasan Ali Ediz bir kalp krizi sonucu öldü.

4 — Meclisin birleşiminde 1632 sayılı Askerî Ceza Kanununun 148. maddesinin (a) bendi değişti. Siyasî bildiri yayınlayan askerler 5 yıla kadar mahkûm olacak.

Üniversiteler tasarısına göre tam gün çalışmayan öğretim üyeleri yönetici olamayacak.

6 — Patrik Athenagoras öldü.

7 — İnönü CHP Ortak guruplarının toplantısında partisinde kalacağını açıkladı.

14 — Açıklanan Anayasa değişikliğine göre 'Devlet Güvenlik Mahkemeleri' kurulacak.

15 — Hacettepe Üniversitesinin Güvenlik Kuvvetlerine teslimi sırasında meydana gelen olaylardan sanık 59 kişi 2-4 yıl arasında tutuklandılar.

16 — Athenagoras'ın yerine Fener Rum Ortodoks Patrikliği'ne Dimitrios Papadopulos atandı.

18 — Çetin Altan bir yıllık hapis cezasını çekmek üzere Sağmalcılar tutukevine girdi.

Aralarında Kemal Satır ve A.İhsan Göğüş de bulunan CHP'li 8 parlamenter Parti Meclisi kararına göre Yüksek Disiplin Kuruluna verildi. (Gerekçe parti disiplinini bozan demeç ve davranışlar.)

19 — Sıkıyönetim 11 ilde iki ay daha uzatıldı.

Toprak Reformu ön tedbirler tasarısı kanunlaştı.

20 — 500.000'inci işçi Giresunlu Necati Güven Almanya'ya törenle uğurlandı.

21 — İstanbul Üniversitesi Senatosu yaş haddi nedeniyle aralarında H.V. Velidedoğlu, Ali Nihat Tarlan da bulunan 10 profesörü emekliye sevketti.

31 — 154 sanıklı Dev-Genç davası Davutpaşa kışlasındaki «Hünkâr Kasrı»nda başladı.

AĞUSTOS 1972

3 — TÖS. İstanbul Şubesi bir bildiri yayınlayarak Adalet Bakanı F. Alpaslan'ın basın özgürlüğü konusundaki tartışmayı «Sübjektif yorumlarla sürdürdüğü»nü açıkladı.

4 — Petrol Ofisinde saptanan 100 milyonluk yolsuzluk üzerine Ofis Genel Müdürü Ayhan Açıkalın görevden alındı.

7 — Amerika'dan Phantom uçağı alınmasıyla ilgili satış şartları görüşmesi başladı.

10 — Marmara ve Eminönü gemilerini batıranlar ile Kültür Sarayı yangını failleri yakalandı. Sıkıyönetim «Sabotajlar yapan gizli örgüt ele geçirildi.» dedi.

9 — İstanbul Üniversitesi Hukuk Kürsüsü Profesörü Ord. Prof. Sıddık Sami Onar öldü.

12 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Kemal Demir, valiliklere bir genelge göndererek, elinde fakirlik belgesi bulunan ve aylık net geliri 750 liradan aşağı olan vatandaşların tedavilerinin ücretsiz yapılmasını istedi.

14 — Atatürk Üniversitesi Sosyoloji asistanı Dr. İsmail Beşikçi, Diyarbakır-Siirt illeri Sıkıyönetim mahkemesi tarafından 13 yıl 7 gün hapse mahkûm edildi.

15 — Emil Galip Sandalcı, Altan Öymen ve Abdi Yazgan tahliye edildiler.

19 — Ölüm cezasına çarptırılan Çayan hücresi sanıklarından Kâmil Dede ve Necmi Demir'in cezaları müebbet hapse çevrildi.

25 — Ankara Sıkıyönetim 2 numaralı mahkemesinde TÖS davasında Askerî Savcı, Fakir Baykurt ve otuz arkadaşının 20 şer yıla kadar hapsini talep etti.

28 — Odalar Birliğince yapılan açıklamada «Kuzu kasiminden yılda 400 bin ton et kaybına yol açıldığı» belirtildi.

30 — 16 Ağustosta Orgeneral Tağmaç'ın emekliye ayrılması kararı üzerine Kara kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler'in Genel Kurmay Başkanlığına atanması kesinleştiğinden, Tağmaç görevini Gürler'e devretti.
Gürler yayınladığı mesajda «Türk Ordusu Cumhuriyeti ve İnkilâpları korumaya ve kollamaya kararlı bulunmaktadır.» dedi.

EYLÜL 1972

4 — A.Karaosmanoğlu Türkiye'de hiç bir üniversitenin kendisine görev vermemesi üzerine 40 bin lira maaşla yeniden Dünya Bankasında 'Ortadoğu Masası Müdürü' oldu.
Milliyet gazetesinin foto muhabiri İlhan Demirel öldü.
CHP' den ayrılanlar «Cumhuriyetçi Parti» adı altında yeni partilerini kurdular ve Genel Başkanlığa K. Satır'ı seçtiler.

11 — Uluslararası Gazeteciler Federasyonu FİJ II. Dünya Kongresi İstanbul'da açıldı. Federasyon Başkanı Michanek yaptığı konuşmada «Düşünce ve söyleme özgürlüğü haktır.» dedi.

13 — FİJ, tutuklu gazetecilerin serbest bırakılmasını istedi. FİJ üyelerinden seçilen bir temsilci heyet Sağmalcılar tutukevinde bulunan dört hükümlü gazeteciyi ziyaret ettiler.

14 — Tekirdağ'da konuşan Demirel «Türkiye dikta ihtiyacı içinde değildir.» dedi.
Askerî personele yapılacak yan ödemeler Bakanlar Kurulunca kabul edildi.

15 — Danıştay, İstanbul Üniversitesi Senatosunca emekliliğe sevkedilen 10 profesörden Ord. Prof. Şinasi Hakkı Erel ve Ord. Prof. H.V.Velidedeoğlu hakkındaki yürütmeyi durdurdu.

16 — Denizcilik Bankası, iç hatlar yolcu, yemek, yük tarifelerine zam yaptı.
FİJ Başkanı Michanek sohbet toplantısı yaptı ve Türkiye'nin basın sorunlarının Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine ve Avrupa Konseyi'ne iletileceğini belirtti.

20 — 3. Beş yıllık Plânın finansman dengesi saptandı. Plânın son yılı 1977 de devlet gelirlerinin doksan milyar 470 milyon liraya çıkacağı, vasıtalı vergilerin % 12 artacağı belirtildi
Kâmil Dede ve Necmi Demir'in duruşmaları sonuçlandı ve ölüm cezaları bozularak müebbet hapse mahkûmiyetleri kesinleşti.

21 — Cumhuriyet gazetesi bir açıklama yaparak 1972-1973 Yunus Nadi Armağanı yarışması konusunun 'Cumhuriyet Çağında Dilimiz' olduğunu belirtti.

22 — Millî Eğitim Bakanı, «Sekiz yıllık temel öğretim»le ilgili olarak yaptığı açıklamada İlk ve Ortaokulların birleştirilmeyeceğini söyledi.
Askerlikte geçen sürenin emekliliğe sayılması kesinleşti.
İlhan Selçuk beraat etti.

23 — Pamuk ürünündeki 350 kuruşluk taban fiatını yetersiz bulan yüzlerce üretici sessiz yürüyüş yaptı.

24 — Türk Dil Kurumu Edebiyat ve bilim ödülleri sonuçları belli oldu. Edebiyat dalında: Şiirde «Dizin» adlı yapıtıyla Metin Eloğlu, Hikâyede «Yağma» adlı yapıtıyla Adnan Özyalçıner, oyun'da «Sersem kocanın Kurnaz Karısı» adlı yapıtıyla Haldun Taner çeviri'de «Konuk Kız» adlı çeviriyle Bertan Onaran ödül aldılar.

25 — Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı.

28 — Adana'da 4. Altın Koza Filim Şenlikleri sonunda Yılmaz Güney'in «Baba» filmi 'Altın Koza' birinciliğini kazandı.

29 — Altın Koza'da sonuçlar değişti. Yeniden toplanan büyük jüri «Karadoğan» filmini birinci, ilân etti. Gerekçe: 'Baba' filminin ideolojik amaçlar güttüğü Başkan Ş. Rado tarafından açıklandı.
6. Kolordu ve Adana-Hatay illeri Sıkıyönetim Komutanlığı «Boğaziçi» uçağında çıkan yangının bir sabotaj sonucu olduğunu açıkladı.

30 — İst. Sıkı yönetim Komutanlığınca Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği süresiz olarak kapatıldı.

EKİM 1972

1 — İstanbul Mithatpaşa stadında yapılan karşılaşmada 63,5 kilo boksörümüz Cemal Kamacı Fransız boksörü Zami'yi sayıyla ye-

nerek kilosunda Avrupa Şampiyonu oldu.

2 — Yılmaz Güney'in yerine, ikinci bir kararla En iyi Erkek Oyuncu seçilen Cüneyt Arkın «Altın Koza»yı almayacağını belirtti. Arkın «İhtilâflı kararla bana verilen bu ödülü almayacağım.» dedi.

3 — 208 TBMM Üyesi bir kanun teklifi hazırlayarak «Parlamento üyelerinin I. dereceden emeklilik» hakkı almalarını istediler.

4 — Parlamenterlerin emeklilik konusundaki girişimleri tepkiyle karşılandı.

6 — Esrar kaçakçılığından tutuklu Timothy kaçtı ve yakalandı. Sahte pasaportla kadın kılığında Cilvegöz sınır kapısında ele geçti.

9 — CHP parlamenterlerle ilgili emeklilik teklifini redde karar verdi. Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin katıldığı 'Tayfun-72' tatbikatı Kocaeli yarımadasında başladı.

11 — Adalet Bakanlığı tarafından 5680 sayılı basın kanununun yerini almak üzere hazırlanan yeni tasarının belli olan hükümlerine göre basına sert ve ağır tedbirler getirileceği haberi yankılar yaptı.

14 — Ecevit Yeni Basın Kanunu tasarısına karşı çıktı. 'Tasarı çıkarsa Türkiye itibar kaybına uğrayacaktır.' dedi.

16 — Millet Meclisi Maliye Komisyonu parlamenterlerin emekliliğiyle ilgili teklifi yeniden inceleyerek bu kez kabul etmedi.

17 — TİP Yöneticilerinden Boran ve arkadaşları 15 er yıla mahkûm oldular.

19 — İlhan Selçuk emniyetçe sürdürülen bir kovuşturmada ismi geçtiği gerekçesiyle yeniden göz altına alındı.

20 — AP 6. Büyük Kongresi toplandı. Demirel «AP Anayasayı başarıyla uyguladı.» dedi.

21 — 6 yıl 8 ay hapse mahkûm olan Prof. Mümtaz Soysal tutuklandı.

22 — İçindeki 21 yolcu ve 10 mürettebatla Ankara'ya sefer yapmak üzere Yeşilköy'den kalkan 'Truva Uçağı' kaçırıldı.

AP. 6. Büyük Kongresinde Demirel yeniden Genel Başkanlığa seçildi.

23 — Truva uçağını kaçıran korsanlar Bulgaristan'a teslim oldu ve Truva yolcuları 40 saat rehine tutulduktan sonra kurtulmuş oldular.

Zonguldak Ereğli Kömür işletmelerinde iki grizu patlaması oldu. İlk anda 20 ölü 76 yaralı vardı.

Doğan Avcıoğlu gözaltına alındı.

25 — Darüşşafaka kız koleji açıldı.

26 — Kavgalı Meclis oturumunda 3. Beş yıllık Plân kabul edildi. CHP ve DP olumsuz oy verdiler.

27 — Ecevit, Parti Meclisinde konuşarak CHP'nin hükümetten çekilmesini önerdi.

28 — CHP Genel Başkanı Ecevit'in Genel Kurmay Başkanı Faruk Gürler'e bir mektup vererek Kurucu Meclis kurulmasını önerdiğine ilişkin haber Genel Kurmay Başkanlığınca yalanlandı.

29 — Cumhuriyet'in 49. yılı dolayısıyle verdiği mesajda Cumhurbaşkanı Sunay, 1973 yılı martında görevi «devredeceğim» dedi.

31 — Eskişehir'de iki tren çarpıştı. 30'u aşkın ölü, 35 ağır yaralı vardı.

KASIM 1972

2 — Denizcilik Bankası'nın 50 milyonluk kârına Bakanlar kurulunun aldığı kararla, özel sektör ortak edildi.

4 — CHP Bakanlarını hükümetten çekti. Gerekçe: 'Plândaki değişikliklerden sonra artık reform adı altında alınacak tedbirlerin reform sayılamayacak kadar yozlaştığı...'

5 — İsmet İnönü'nün CHP den istifası açıklandı. Ecevit: «İnönü'ye esenlik ve uzun ömürler dilerim.» dedi. Bazı bakan ve milletvekilleri de istifaya başladı.

9 — Merkez Bankası mali müşaviri yazar Namık Zeki Aral öldü.

11 — Türk Müziği sanatçılarından Halük Recai öldü.
TGS genel kongresi Türk-İş salonunda toplandı.
CHP nin hükümetten çekilmesiyle ilgili tartışmalar sürüyor.

12 — CHP Genel Merkezi, İnönü'nün fotoğraf ve büstlerinin kaldırılmamasını parti örgütüne bildirdi.

13 — TGS Basın affının biran önce çıkmasını istedi.

14 — Dev-Genç Genel Başkanı Ertuğrul Kürkçü'nün yargılanmasına başlandı.
Yeşilköy yeni pisti C. Sunay tarafından açıldı.

19 — Yogoslavya Başbakanı Cemal Biyediç ve beraberindeki bir heyet Başbakan Melen'in resmî konuğu olarak Ankaraya gelmiştir.
Uzun zamandır süregiden partiler arası -özellikle CHP ile sağ kanat partilerinin- çekişmeleri karşısında Türk-İş Yönetim Kurulu bir bildiri yayınlayarak: «Meclis Kürsüsü halkın mutluluğunu sağlama yolundaki çalışmalar yerine ağır suçlamalara sahne olmaktadır.» dedi.

20 — Sanayi Haftası başladı. Makine mühendisleri «Beyin gücünün önlenmesi»ni istedi.
Kurucu Meclis konusunda kendisine yöneltilen suçlamayı Meclisin genel oturumunda cevaplandıran Ecevit, «bu söylentinin

esas yayıcılığını yapan Melen'dir Başbakan ve Adalet Bakanı hakkında soruşturma açılmalı» dedi.

CHP'den ayrılan 26 kişi, «Müstakil Halkçılar Konseyi» adıyla bir konsey kurdular.

23 — Erzurum ve Kars Dev-Genç örgütünden 29 kişi 10 ar yıla mahkûm oldu.

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Peter Mladenov resmî bir ziyaret için Ankara'ya geldi.

I. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığınca bir brifing düzenleyerek basına geniş bilgiler verildi.

24 — Sıkıyönetim iki ay daha uzatıldı.

Melen, Meclis'te yaptığı konuşmada Sıkıyönetimden sonra askerî mahkemelerin devamı için Anayasa değişikliği istedi.

1973 malî yılı bütçesi 59,1 milyar lira olarak saptandı.

25 — Haftalardır süren grip salgını bütün yurdu sardı. Birçok ilde okullar tatil edildi. Gripten ölenler oldu-.

27 — Meclis İç Tüzüğünde değişiklikler yapıldı. -Bir ay meclise gelmeyenin milletvekilliği iptal edilecek.-

Yapılan açıklamaya göre 1973'de b o r a k s ve stratejik madenler devlet eliyle işletilecek.

Reformların Mart 1973'e kadar çıkması için bir 'Reform Takvimi' hazırlandı.

1972'DE SANAT

Türk ağıtlarının işlevleri, konuları ve biçimleri. (★)

Pertev Naili BORATAV

Aşağıdaki incelemede «ağıt» deyimi ile, bir törene bağlı olsun olmasın, acıklı bir olayı konu edinen ve metni de, ezgisi de bu olayı ansıtmaya, bütün koygunluğu ile yaşatmaya elverişli «türkü»lerin bütününü adlandırıyorum.

Yerli sözlü gelenekte, gerek töreni (türkünün çağrılması belli düzenli bir tören içinde yapılıyorsa), gerekse çağrılan metni ve onun ezgisini adlandırmak için özel deyimler vardır; ama bu deyimler anlam kesinliğinden yoksundurlar, ve bu bakımdan da anlaşmazlığa yol açabilirler. Kimi zamanı, **«ağıt»**ın bütün konu ve biçim özelliklerini gösteren bir parça, bakarsınız, çok genel anlamlı olan bir kelime ile, örneğin **«türkü»**, ya da **«deme»** (1) sözleriyle adlandırılmıştır; yahut, aynı bir deyim, örneğin «ağıt», hem ölü başında çağrılan türküyü, hem de içinde bu türkünün de yer aldığı bir sıra törenlerin bir bölümünü (ölü başında ağlama, sızlama, giysileri sergileme, v.b.) gösterir; başka bir örnek alacak olursak: **«bozlak»** kelimesi aslında her halde yalnız belirli bir ezgi ile çağrılan ve sonu acıklı biten bir macerayı anlatan «türkü çeşidi»ni adlandırdığı halde, giderek hem türküyü, hem de bu ezgili metnin anlatı çerçevesi diyeceğimiz nesirli «hikâye»yi gösteren bir deyim olmuştur. (2) Evlenme törenlerinin belli bir yerinde (geline kı-

---

(*) **1971 haziran ayında Paris'te toplanan Milletlerarası birinci Etnoloji ve Folklor Kongresinde okunmuş olan bildirinin Türkçeye çevrilmiş metni.**

na yakıldığı sırada yapılan bir takım işlemlerle söylenen türkülere — tümiyle — **«gelin ağıtı», «gelin yası»** denir; aslına bakılırsa bunlara vesile olan olayda **ölüm acısı** niteliğinde bir yön yoktur (3).

Anadolu türkçesinde **ağıt, bozlak,** Azerbaycan dilindeki **ağı** (4), eş-anlamlı **ağla-, bozla-** fiillerini vermiş olan bir köke çıkar; **yas** kelimesi ise arapça, **keder** anlamına gelen **ye's** den gelir.

Bu giriş sözlerini sona erdirmeden bir noktaya daha değineceğim: Yalnız iki vesilede -ölüm ve evlenme hallerinde- **ağıt** bir tören öğesi oluyor.

* * *

Burada sadece ölüye söylenen ağıtlar, (5) bunlardan da yalnız ölüm törenlerine girenler üzerinde duracağım. Oysa bu tür bu belirli tören içinde yer alan türkülerle sınırlanmaz. Biraz önce sözünü ettiğim «gelin ağıtları»ndan başka örneğin tabiat âfetleri, yenilgi ile sonuçlanan büyük savaşların bıraktığı acılar, toplumca ya da birey olarak katlanılan yangın, kıtlık, hastalık kırgını, ayaklanmaların ezilmesi, ünlü kişilerin ölümü, v.b. gibi acıklı durumları, anıları derin iz bırakan ve ağıtların doğmasına meydan veren olaylardır. Bu gibi hallerde (gene sözlü gelenekte) oluşan ağıtlardan kimisi kâğıt üstüne yazılmamış olsalar bile, adı belli ve yapıtlarına «imzalarını atmış şairler»in yaratmalarıdır. Kiminin ise yaratıcıları adları ile bilinmez, ama «folklor ürünü» diye adlandırdığımız her yapıtın oluşumunda ilk çekirdeği atanlar soyundan adsız kişilerdir bunlar; çağlar boyunca tohum başka ellerin de emeği katkısı ile yeşerecek, filizlenecek, çiçeklenip yemiş verecektir..

* * *

Ezgileri ile türkülerin de katıldığı «ölüye ağlama» törenlerini sadece kadınlar düzenler ve yürütürler. Bunlar ölünün kız kardeşi, anası, başkaca yakın akrabaları, dostları, komşularıdır. Ölünün evinde toplaşırlar. Bir Divriklinin verdiği bilgiye göre (6) tören ölünün başında yapılır. Türkülere ve törenin gerektirdiği türlü davranışlara, genel olarak bütün hazır bulunanlar katılır. Odaya her yeni gelen kadın ölünün en yakını -ve yaşça en büyük olanın (ailenin temsilcisi durumunda bulunanın) boynuna sarılır; ağlar, ya da ağlar gibi yapar; baş-örtüsünün ucu ile gözlerini siler; ağıtı çağırıp söyleyen ağıtçının sesine sesini katarak «figan eder»; acı feryatları, zaman zaman bütün törene katılanlarca bir koro halinde tekrarlanır (7). - Mudurnu çingenelerinin, ağıt töreninde, halka olup oturdukları yerde baş başa vererek birlikte ağıt-

larını çağırdıkları görülmüştür. (8) - Aileden olan kadınlar acılarını belirten çeşitli davranışlar gösterirler: göğüslerine vururlar, saçlarını yolar gibi yaparlar (9). - İskenderun'da ölünün anasının göğsüne vurması, karısının ise «toprak başına!» diye bağırarak saçlarını yolması töresi varmış (10). Bu, söyleyenin kendine yönelttiği ve: «Ben de öleyim de kara toprak başıma saçılsın!» anlamında bir kargıştır.- Dede Korkut kitabındaki destan metinleri (XV inci y.y.) bir yakının ölümünde, kadının, «tırnakları ile yanakları yırtmak» isteyişinden söz eder (11). Bu davranış -öyle anlaşılıyor ki- günümüze kadar süregelmiştir; araştırıcılar ölüye ağlama törenlerini anlatırken bir ayrıntı üzerinde durmamışlarsa da kimi ağıt metinlerinde buna işaret eder sözlere rastlarız: örneğin. Kayseri bölgesinde derlenmiş bir Avşar ağıtında... (12).

Ağıt çağıran ağıtçı, sözlerini söylerken bir yandan da ölünün giysilerini bir bir eline alarak etrafa gösterir; bu, tören üzerinde araştırmalar yapanlarca en çok rastlanan davranışlardandır. Ağıt metinlerinde olsun, töreni anlatan yazılarda olsun, aynı konuda bazı ayrıntılara rastlıyoruz (13). Bir araştırıcı bu ayrıntılardan ilginç bir örnek vermiştir: genç yaşta ölen bir kızın anası, ağıt yapıldığı sırada kızının nişanlısının (komşu kasabalı bir genç) ağıt yerine doğru geldiğini görünce ölünün mantosu üstüne gene onun bir fistanını geçirip -canlı bir insanı giydiriyormuş gibi- delikanlının önüne gidiyor, ve elbiseleri onun kucağına atarak, ağıtına bu davranışı yorumlayan bir bent ekliyor (14).

Ağıtçı, yaslı ailenin bir yakını olabilir: ölünün kız kardeşi, ya da anası, kızı amca kızı, v.b. Ama bir yabancı da olabilir; hattâ ağıtçılığı iş edinmiş, emeklerini para, ya da başkaca hediyelerle ödeten kadınlar da vardır (15). Ağıtçı yabancı olduğunda ağıt metninde kendi adına da konuşabiliyor; ama sözlerinin büyük çoğunluğu, orada bulunsun bulunmasın, aile üyelerinin ve yakın akrabaların ağzındandır.

Ölü öğleden sonra geç saatte can vermiş ise gömme işi o gün yapılamayacağı için törenler ve ağıt çağırmaları bütün o gece sürebilir. Ölü can verdiği gün gömülse -ya da törene gece ara verilse bile ağıt gömmeden sonra da devam eder: Siverek'te üç gün (16), Diverek'in köyü Çamşıklı'da üç ya da beş gün (17)... Yukarda söylediğim gibi, ağıtlar genel olarak ölünün evinde çağrılır; ama anlaşılan bazı özel hallerde, örneğin, İzmir bölgesinde Bademler köyü Tahtacılarında görülmüş olduğu üzere, ağıtçının, mezar başında da ağıt söylediği oluyormuş (18).

Kişinin, evinden uzakta, gurbette öldüğü de olağandır. Kimi belgelere göre, acıklı olayın geçtiği yerde ağıt yakacak nitelikte kadınlar bulunursa, oracıkta ağıt demeye girişilirmiş. Vaktiyle, bir öğrencim

(M. Tuğrul) Ankara'da bir hastanenin kapısı önünde, ölülerini almaya gelmiş köylü kadınların ağıtlarını not etmişti. Gurbette ölüm hallerinde acı haber erişir erişmez ölü, evindeymiş gibi tören düzenlenip ağıt çağrılır (19).

Yas giyisisi -ya da belli bir yas rengi- gözetme töreninden bir çok ağıt metinlerinde söz edilir; kimi araştırıcılar da buna değinmişlerdir. Konya'nın Cihanbeyli kazasına bağlı İnevi köyünde yapılan bir araştırmaya göre (20) «ak» yas rengi olmak imiş. Araştırıcı, ağıt törenine katılan kadınların başlarını ak yemeni ile örtmelerinin ve giysilerini, beyaz astarları dışa gelecek biçimde ters çevirmelerinin nedenini bunda görmek gerektiği düşüncesini ileri sürüyor (21). Bana kalırsa bu töreyi ak rengin «yas rengi» olarak gözetilmesi değil göz alıcı, alaca parlak renklerin yasağı ve düz, sade renkli giysilerin uygun görülmesi biçiminde yorumlamak yerinde olur. Elbiseleri ters giyme geleneğine gelince: bu, yas ve başkaca acı, sıkıntı (örneğin, yağmur dualarını gerektiren «kuraklık») hallerinde baş vurulan bir görenek olup aynı bir anlam taşır. İnevi çevresinden ve başka yerlerden gelme bilgilere göre yas dönemi boyunca kadınların her çeşit süs aracı taşımaktan çekinmeleri gerektir. Yasın bittiğini belirleyen bazı töreler de vardır: Yas tutan nişanlı kıza oğlan evinin yeni giysileri göndermesi v.b. gibi (22). Birçok metinler karadan yas rengi olarak söz ederler. Gene kadınlarla ilişkili olarak başka bir yas davranışı «başı açma» (baş-örtüsünü atma) olmalı; araştırıcıların değinmemiş olmalarına karşın bu davranış ağıt metinlerinde yansıtılmıştır (23).

*
* *

Elbette ki ağıtlar ölü ve ölüm üzerine söz edeceklerdir.

Ağıtçı ölünün vücutça ve huyca övülecek yönlerini bir bir sayıp döker, güzelliğini, yürekliliğini cömertliğini, boyunu bosunu över. Eğer yaşadığı sürece mutluluk görmemiş bir kişi ise ölen yaşantısı boyunca çektiklerini, bahtından gülmüş, varlıklı bir kişi ise malını, mülkünü, davarını, tarlasını, etrafındakilere yaptığı iyilikleri anlatır. Ünlü eşkiyalara yakılmış ağıtlar onların kabadayılıkları hükümet kuvvetlerine meydan okumaları üzerinde durur. Genellikle ağıtlar hepsinden çok da geleneğin canlı kaldığı yerlerde yakılmış olanlar- şaşırtıcı bir gerçekçilik niteliğindedir. Ağıtçı şatafatsız, yoğun bir söyleyişle, hiçbir özenti, yapmacık kaygısı göstermeksizin, köy ve kasaba yaşantısının hergünlük olaylarından haber verir: aile içindeki geçimsizlikler ve çekişmeler, tamamlanmamış düğün hazırlıkları, yüzüstü kalmış harman, ödenecek borçlar, v.b. - Genç bir köy öğretmeninin ölümüne yakılan

bir ağıt onun okuluna, öğrencilerine bağlılığını köylülerin yolları kapamış olan zorlu kış günlerinde onu kurtarma umudu ile şehirden doktor getirebilmek için ellerinden geldiğince nasıl çabalandıklarını sayıp döküyor (23 a).

Ağıt ağlanan kişinin hangi şartlar içinde öldüğü üzerine de çok durur. Bütün ağıtlarda bu böyle midir? Kesin bir şey denemezse de derlenmiş metinlerde bu nitelik açıkça göze çarpıyor. Unutmamalı ki anılacak koygun bir yönü olan ölümler en uzun ömürlü, en etken metinlerin yaşatılmasını sağlamışlardır. En çok konu edinilenler bir kaza kurşunu ile ya da düşman eliyle gelmiş sırasız ölümlerdir: Cinayete kurban gidenlerin, bir kavga sonunda can verenlerin ölümleri... Eşkiyalara ya baş kaldırmışlara yakılan ağıtlarda jandarmaların takibi, pusular, çarpışmaların çeşitli yönleri, asılma sahneleri canlandırılır. - Çok sayıda metinlerde ağıtçı evlenmelerinden az bir süre sonra ölmüş genç evlilere, düğünlerini görememiş nişanlılara, asker ocağında ya da başkaca-, gurbette (örneğin, çalışmaya gittiği uzak yerlerde) ata ocağına hasret giderenlere acı acı yakınır. - Ölümle sonuçlanan çeşitli kazalar da bir çok metinlerin konusu oluyor. Bunlar içinde modern teknik çağın damgasını taşıyanlar da vardır: ekim, ya da başka toprak işleri sırasında traktör altında ezilerek ölmüş genç köylülere yakılmış ağıtlara rastladık (24). - Ağıt genç bir kadına yakılmışsa anasız kalan çocukların mutsuzlukları üzerinde durur.- Hasılı, Anadolu köylüsünün akla gelebilecek bütün çaresizliklerinin dertlerinin sayısız çeşitlemeler halinde sayılıp dökülmesi ağıt türüne inmesi şaşırtan bir konu zenginliği sağlamıştır.

*
* *

Ağıtların biçimi sorununun iki yönü var: A. **Nazım düzeni,** B. **Konuşma biçimi.**

A. Türk ağıtları nazım düzenlerindeki nitelikleri bakımından çeşitli tipler gösterirler. Bugüne kadar derlenmiş metinlerde bu tipleri üç büyük bölümünde kümeleyebiliyoruz.

1. **Nazım düzeninde tutarlık, kararlılık bulunmayan ağıtlar:**

Bunlar, hiçbir nazım ölçüsü ve uyak kuralına bağlı kalmayan metinlerdir. Ağıtçının söylediği, çağırdığı ağıtta: «ahenkli nesir» ya da «düz nesir biçiminde söylenmiş cümlelerle ünlemler, acıyı belirten «ah», «of», «aman», «uy», v.b. sesler ölüye, ya da ölünün orada bulunan ve bulunmayan yakınlarına seslenmeler ile ölçüleri biribirini tutmaz dizeler karışmış olarak bir arada bulunurlar. Kimi zaman düzenli

bentlerle bilinen türkülerden ve sahibi belli şiirlerden gelme tek dizeler, ya da kırık - dökük nazımparçaları yan yanadırlar.

Öyle sanıyorum ki bu biçim, Anadolu'da bugün en çok kullanılandır, çünkü herkesin elinin erişebileceği niteliktedir. En eski biçim olduğuda düşünülebilir.- Ama, derlenmiş ve yayınlanmış türk ağıt metinleri yığını içinde en az rastlanan da bunlardır. Çünkü araştırmalar bugüne kadar estetik bakımdan en iyi örnek değerinde, biçim ve şiirlik anlatım yönünden en kusursuz metinleri derleme amacı ile yapılagelmiştir. Başka bir sebep de bu «düzensik, kırık dökük» metinlerin ancak «tören» e katılmakla derlenebileceği, bu şartın ise derleyicinin elini kolunu bağlamasıdır. - Biz tek araştırıcının derlemeleri içinde bu tipten örnekler bulduk (25).

2. **Düzenli nazımla söylenmiş ağıtlar.**

a. Uyak şeması **a a b a, c c d c,...** olan sekiz heceli dörder dizelik bentlerden meydana gelmiş ağıtlar. Kimi zaman bu tipten bentlerle aynı ölçü, ama farklı bir uyak düzeninde **a b c b,...d e f e** ... tipindeki bentler aynı ağıtta bulunabilir. - İki çeşitlemesi ile bu biçim ölüye ağlama törenlerinde söylenen ağıtların öz malı olan tek biçimdir Asılları Türkmen ve Yörük olan Toros'larda, Çukurova'da ve Kayseri'nin Pınarbaşı bölgesinde yerleşmiş köylerin ağıtlarında aksaksız ve titizlikle kullanıldığı göze çarpar. Bu nazım biçimiyle söylenmiş en ünlü ağıtları genellikle «Avşar ağıtı» diye adlanır. Öyle anlaşılıyor ki bugün tamamiyle yerleşik olan bu Türkmen boyu bu şiir geleneğini başka topluluklardan daha uzun zaman canlı tutabilmiştir.

b. Sekiz heceli ve uyak düzeni **a a a b, c c c b** olan kimi ağıt metinleri derlenmiş ve yayınlanmıştır. Ama ben sanıyorum ki bu «törenlere bağlı ağıtlar»ın «acıklı bir konuyu işleyen anlatıcı türkü»ye dönüşümü sonucu beliren bir «alt-tip»tir. Yukarda (2a) anlattığımız nazım biçimindeki ağıt metinlerinde bu dönüşümün ilk aşamasını izleyebiliyoruz; gerçekten de kimi metinlerde **a a b a, c c d c** ... düzenli normal biçimde (2a: ana-biçim) bentlerle, aykırı uyak düzeninde (2b: **a a a b, c c c b** ...) olan bentler bir arada bulunduğu oluyor; içeriğe bir zarar gelmeden aynı bir bent **(a a b a)** her iki biçimde **(a a b a** veya **a a a b)** söylenebiliyor; örnek:

Hem okudum, hemi yazdım,
Yalan dünya senden bezdim.
Yiten yavru bulunur mu?
Dağlar koyağını gezdim.

(a a b a)

veya:

Hem okudum, hemi yazdım,
Yalan dünya senden bezdim.
Dağlar koyağını gezdim,
Yiten yavru bulunur mu?
(a a a b)
El veriyor, el veriyor,
Orta direk bel veriyor.
Döndüm baktım sol yanıma
Mehemmedim can veriyor.
(c c d c)

B. Türk ağıtlarında «söyleyiş biçimi» araştırıcıyı daha çapraşık sorunlarla karşı karşıya koyar. İlk göze çarpan nitelik söyleyişte kesinliğin, anlatıda kararlılığın ve mantık düzeninin yokluğudur.

Şiir yaratması olarak en kusursuz örneklerinde bile ağıtın metni anlatılan olay üzerine kesin bir bilgi edinme olanağını sağlamaz. Size ağıtı söyleyen kişinin, günlük konuşma dilinde, kısa, nesirli bir anlatı biçiminde «ağıtın hikâyesi» ni — eğer biliyorsa — söylemesi gerekir; ancak o zaman ağıtta ansınan olayları bir yere ve bir zaman çerçevesi içine yerleştirebilirsiniz.

Bentler tek-kişili, iki-kişili, ya da çok-kişili bir konuşmanın parçalarıdır. Ağıt metnini tek bir ağıtçı söylediği — örneğin, ailenin sözcülüğü ağıtçılığı iş edinmiş bir kadına yüklетildiği — hallerde bile sözler, sıra ile törene katılanlardan herbirinin, ya da, törenin niteliği gereğince zâti orada bulunamayan erkek ve çocukların ve herhangi bir nedenle gelememiş kadınların ağzından söylenir. Her «konuşturulan kişi» ye bir ya da birden fazla bent ayrılmıştır; ağıtçı «temsil ettiği» kişileri o bentlerde konuşturur.

Öte yandan ağıt, «konuşan kişi» nin ağlama töreni sırasındaki ruh hâlini, ya da onun yakın veya uzak geçmişini anlattığına göre, söyleyişte değişik anlatım biçimlerine bürünecektir; ikinci hâlde de söyleyiş geçmişi bugüne getirerek onu anlatmada özel bir yöntem kullanabilir; ve o zaman ölü de «konuşan kişi» sıfatı ile söze karışabilir.

C. Yayınlanmış metinlerden anlaşıldığına göre Azerbaycan'da **a a b a,... c c b c ...** uyak düzeninde ve yedi heceli dörtlük-bentlerden meydana gelmiş (demek ki tam **mâni** biçiminde) ağıtlar söylenir (26). Kars ve Erzincan bölgelerinde araştırıcılar aynı nazım biçiminde ağıtlar derlemişlerdir (27); unutmamak gerekir ki Türkiye'nin bu illeri dil bakımından azeri ağzı ile ortak niteklikler taşır.

3. Onbir heceli, birinci dizede **a b c b** (— **a a a b**), öteki dizelerde **d d d b**... uyak şeması olan bentlerden meydana gelmiş parçalar da «ağıt» metni olarak derlenmiş ve yayınlanmıştır. Ama öyle sanıyorum ki bunlar, «ağıtlarla ortak konuları olan türküler» dir; bilgimizin bugünkü durumuna göre bu biçimde parçaların, ya da aynı uyak şemasında sekiz heceli metinlerin, ağıt törenleri çerçevesi içinde — bir baştan bir başa, ayni uyak düzenini ve ölçüyü bozmadan — yakılıp çağrılmış olacağı kesin olarak ileri sürülemez (28). Buna karşılık meslekten âşıklar halk şiiri hazinemizi bu tipten yaratmalarla zenginleştirmişlerdir; onların bu şiirlerine de çoğu kez «ağıt» denmiş, ama bunlar bozulmadan, bir bütün olarak, ölüye yapılan bir ağıt töreninde kullanılmamıştır. Bu şiirler âşıkın sevdiği bir kimsenin, bütün ulusça, ya da bir bölge halkınca değerli tanınmış bir kişinin ölümü üzerine onu saygı ile anmak ve yahut bir tabiat âfeti, veya başkaca bir felâket karşısında toplumca duyulan acıya yakınmak amaciyle yaratılmıştır.

*
* *

Öyle sanıyorum ki bir ağıtın söyleyiş biçimini, «zaman-dışı» bir anlatım olarak nitelemek yerinde olur; öyle ki, geçmiş ve bugün birbirinin içine girmişlerdir. Bu, yaşayanların «ölü» yü, bütün bu çeşitli törenler süresince kendi aralarında gibi düşünmelerinin bir sonucudur. O, henüz toplumdan tamamiyle kopup ayrılmamış sayılır. Töreni anlatırken kimi duruş-davranışlarda ölünün giyisilerinin ne yolda kullanıldığını gördük: Onlar sanki sahibinin yerini almışlardır. Siverek'te ve Azerbaycan'da rastlanan bir töreye göre ölünün atı sokakta gezdirilir, ya da cenaze alayının yanında, üstü sahibinin elbiseleriyle örtülmüş olarak, mezara kadar götürülür (29); bu davranışın da anlamı aynı olmak gerekir: Böylece topluluğun yaşantısına ölmüş kişinin son defa olmak üzere bir türlü «katılışı» canlandırılmak istenir.

NOTLAR

(1) Kendi köyü çevresinde «ağıt» anlamında «deme» sözünün kullanıldığı yolundaki bilgiyi, Divrik kazasına bağlı Çamşıklı'dan Feyzullah Çınar vermiştir. (Paris, 28.3.1971).

(2) P. N. BORATAV, **Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği.** Ankara 1946, s. 33, 57-58, 132-136.

(3) İlhan BAŞGÖZ'ün «Seçilmiş Hikâyeler» dergisi (cilt XII, 1956, No. 59, s. 39) nde yayınlanmış incelemesi.

(4) Rıza DAMACI, **Azeri Türklerinde... ağı.** «Türk Folklor Araştırmaları» (= TFA), 1951, No. 32. — **Azerbaycan folkloru antologiyası**, I. Baku 1968, s. 70-81, 271-273. — S. CAVİD, **Azerbaycan folklarından numuneler.** Tahran 1344 (= 1966), s. 38-39.

(5) Bu inceleme için yararlanan ağıt metinlerinden yayınlanmış olanların kaynakları gösterilmiştir. Yayınlanmamış metinler için iki kaynaktan yararlandım: 1) 1926-1927 yıllarında Ahmet Şükrü ESEN'in Kayseri bölgesinden derlemeleri. (Bu derlemelerden türkü ve ağıt metinlerini yakın bir gelecekte yayınlamayı umuyorum.) 2) Çeşitli çevrelerden, çeşitli tarihlerde kendi derlediğim metinler.

(6) Feyzullah ÇINAR. (Bk. not n 1.)

(7) İsmet İMAMOĞLU, **Inevi budun bilgisi : ağıtlar.** TFA, 1950, n 8.

(8) 1931 yılında, Mudurnu'da edinilmiş bilgi.

(9) I. İMAMOĞLU, TFA. N 8.

(10) 1927 yılında İstanbul'da, büyük annem Fıtriye TÜREGÜN'den edindiğim bilgi. F. TÜREGÜN gençliğinde İskenderun, Belen bölgesinde bulunmuş.

(11) Ettore Rossi, **II Kitab-ı Dede Qorqut.** Vatican 1952, s. 251, satır 13 (metin).

(12) A. Ş. ESEN derlemeleri: II, n 235/11. - Van'a bağlı Karahan'dan gelme bir bilgiye göre, orada da ağıt yapan ve yas tutan kadınlar yüzlerini tırnakları ile yırtarlar ve isle karaya boyarlarmış (Nail Kaya TAN'ın TFA, 1965, n 189 daki makalesi).

(13) I. İMAMOĞLU, TFA, 1950, n 8. - Müşfika Abdülkadir İNAN, **Urfa ve Siverek'te ölümle ilişkili âdetler.** «Halkbilgisi Haberleri» (= HBH), VI, 1937, n 66.

(14) İhsan ŞİMŞEK, **Hasibe, Hatun'un ağıtı.** TFA, 1965, n 187.

(15) I. İMAMOĞLU, aynı yerde. - Müşfika A. İNAN, aynı yerde.

(16) Müşfika A. İNAN, aynı yerde.

(17) Feyzullah ÇINAR'ın verdiği bilgi. (Bk. not 1.)

(18) Musa BARAN, **Elif'e ağıt.** TFA, 1960, n 130. - Dostum Abidin DİNO'nun bana bildirdiğine göre Çorum'un Mecitözü'nde eski bir dostunun ölümü üzerine, onun oğluna Paris'ten gönderdiği başsağlığı mektubu kasabaya varınca, ölünün yakınlarının katıldığı bir kalabalık karşısında, bir türlü «tören» le, mezar başında okunmuştur.

(19) Feyzullah ÇINAR'ın verdiği bilgi. (Bk. not 1).

(20) İsmet İMAMOĞLU, TFA, 1951, n 21.

(21) Aynı yazar, aynı yerde. - Nail Kaya TAN, TFA, 1965, n 189.

- İhsan ŞİMŞEK, **Ağıtlar hakkında ve bir ağıt.** TFA, 1964, n 175.

(22) İ. İMAMOĞLU, TFA, 1951, n 21. - Nail K. TAN, aynı yerde.

(23) ESEN, II n 235/19. Kayseri'nin Pınarbaşı bölgesinde derlenmiş bir ağıt; orada hükümete baş kaldırmış, ve bu yüzden de Adana'da asılmış bir kişinin kızlarından, «dördü de, başları açık, Adana'ya geldiler» yollu söz ediliyor. - Ağıttaki bu yas ve acı âlâmeti ile, **Dede Korkut Kitabı**'nda (Ettore Rossi, adı geçen eser, çeviri s. 169), birinin ölümü üzerine duyulan derin acıyı belirtmek için Oğuzların börklerini yere çalmaları ile karşılaştırılmaya değer.

(23a) Orhan Göksel AYDEMİR, Bekir öğretmene ağıt. TFA, 1965, n 189.

(24) A. Türabi TÜTÜNCÜ, **Yalvaç'ta yakılan üç türkü - ağıt.** TFA, 1971, n 259. - M. Güner DEMİRAY, **Gemerek'in Çepni köyünden bir ağıt.** TFA, 1961, n 138.

(25) İ. İMAMOĞLU, TFA, 1950-1951, n 8, 9, 10, 21. - Aynı biçim ve söyleyiş nitelikleri taşıyan metinlere Azerbaycan geleneğinde de rastlıyoruz. Bk. Rıza DAMACI, TFA, 1951, n 32. - **Azerbaycan folkloru Antologiyası,** I. s. 70-71 : **Şivan** başlığı altında kümelenmiş metinler. - Krş. **Dede Korkut Kitabı**'nda (E. Rossi, aynı eser, s. 122, v.b.) bir yakınlarının ölümü haberini duyan kadınların ağzından söylenmiş, ve derin acıyı anlatır nitelikte sıra-sözler.

(26) Rıza DAMACI aynı yerde. - **Azerbaycan folkloru antologiyası,** I, s. 71-80. - S. CAVİD, aynı eser, s. 38.

(27) M. Gökalp ALADAĞ, **Doğu Anadolu'dan birkaç ağıt.** TFA, 1949, n 5.

(28) Çamşıklı çevresi için bana bilgi veren Feyzullah ÇINAR (bk. not 1)'ın söylediğine göre orada geçmiş acıklı bir ölüm üzerine (Feyzullah'ın akrabalarından olup, köyünden uzakta düşmanları tarafından vurularak hastaneye götürülürken ölen birisi için) ölünün yakın akrabaları olay yerinde bir ağıt yakmışlar. Ağıt daha sonra köyde kadınların düzenledikleri törende çağrılmış. - Bu ağıtın metnini Feyzullah ÇINAR bana verdi: parça 11 heceli, ama dörtlükler **a a a b, c c c d, e e e f** ... uyak düzenindedir. Görüldüğü gibi bu tip, yukarıda 3 üncü paragrafta gösterilen biçime baka, «âşık şiiri» nin kurallarına ve tekniğine alışkın olmayanlarca da yakılmağa, hazırlıksız söylenmeğe daha elverişlidir.

(29) Müşfika A. İNAN, HBH, VI, n 66, s. 143. - **Azerbaycan folkloru** ..., I, s. 273.

Derin Bozkırda :

BAĞ BOZUMU ŞENLİĞİ

Ceyhun Atuf KANSU

18.9.1972

Ürgüp'ten, bağ bozumu şenliğinden döndüm. Nevşehir'den Ürgüb'e bağlar başlıyor, bir de peri bacaları. Göreme vadisinden üzüm çeken, kovalanan inançlarını ilkel resimlerle, kayalarda saklayan Kapadokya ermişlerinin toprağı. Yumuşak taş sıralara oturmuşlar, bir güz şenliğini şarapla kutlamışlar. Yüz yıl, beş yüz yıl, bin yıl derken onlar gitmiş, yeni insanlar gelmiş, asma verici toprak kalmış, üzüm devşirici bağcı oğulları kalmış. Erciyeş dağından, Hasan dağı'na katkısız bir mavilikle gökyüzünü kim dokumuş? Bir Orhan Veli, bir yörük anası doğa, bir doğa gelini Anadolu kızı dokumuş. Örtüyü kaldırıverin: Anadolu'da doğa üstü, fizik ötesi yoktur: Tarihi ve halkıyla, doğanın kutsanmasıdır Anadolu.

Bakıyorum, bir alaca kalabalık, kadınlı erkekli, kızlı oğlanlı Ürgüp halkı, yeşil asmaların yayıldığı ak toprağa dalıyor. Zerdali, ceviz ağaçları altına Ürgüp dokuması kilimler seriyorlar. Güneş davuluna vurdu mu, kendi emeklerini kutlamaya, asmalara koşuyorlar, mor güneşli salkımları kesiyorlar, koparıyorlar, bir kımıltıdır, bir coşkudur gidiyor: Bağ bozumu başlıyor.

Bir asmanın yaprakları altına bir tosbağa gibi sokuldum, kara kütüğün kabartılmış toprağında yiteyim, dedim. Bu neyin kutsanmasıdır? Toprağı kabartan, çubukları budayan, yumuşacık bağ sekisini

çapalayan insan elinin, insan emeğinin, üreten yaşamanın kutsanması. Toprağın, güneşin, yağmurun kutsanması. Eni sonu bir üretim sürecinin, bir ürün devşirmenin kutsanması. Bu kutsamaya, bir şenlik tadı veren nedir? Neden şenliktir, kış, bahar, yaz süreminin sonu, güz güneşine varan bir sonsuz çabanın sonu? İnsan kendi ellerini, kendi emeğini, kendi yarattığı ürünleri, bir doğa sevincinde kutlayacaktır. İnsanın, doğanın birlik sevincidir bu. Birden, bir türkücünün, bir oyuncunun, bir çalgıcının bu şenlikte yeri nedir? diye düşündüm. Bağ mı bellemiştir, asma mı budamıştır? Bir kaya kilisesinde, ilkel bir resimde, bir mayıs böceğine rastlamıştım. Bir çocuk defterine çizilmiş gibi, yumuşak Ürgüp toprağına çizilmiş. Bu gizlenmiş, korkulu insanlar, buralarda kaya kovuklarında, peşlerinde inanç avcıları güvercinler gibi ürkek yaşamışlar, acı çekmişler, çeki doldurmuşlar. Birden uyanıyorum, çocuksu bir ilgiyle, acılı yüzlerin yanına, bir mayıs böceğinin resmini çizmeden de edememişler, diyorum. Anadolu'nun eskil Tanrılarından birini, Diyanizos Tanrı'yı anımsadım. O da, bağdı, çubuktu, çapaydı, bu üretim işlerine pek karışmıyordu ama, bağ bozumu şenliğine ilk çağrılan oydu. Bağ bozumu şenliğinde bulunmadı mı, güneşin, salkımın ve şarabın tadı kalmıyordu. Bir yerde, benim gibi, bağ çapalamadığı, kara çubuğun özünü yeşil asmaya dönüştürmek için Anadolu bağcılarının çabasını göstermediği halde, şenlikte gönül payı olan, mor üzümlü asmaların gölgesinde yaşamanın gücünü kutsayan Diyonizos babanın işini anladım. İşi gücü, bir dalı oymak, bir daldan soluğuyla sesler, türküler çıkarmaktı. O havaya üflemedi mi iş türküye, çaba sevince değişmiyordu. Bağ bozumu şenliğinin güneş çalgısıydı o. Yedi ışını insan emeğinden, soluklu insan sesine döküyordu. Bağbozumuna giren kadınlar, erkekler bu soluğu duymadan, bu türküyü duymadan edemiyorlardı. Üretim olağandı, gündelik işti. Toprağa bağ çubuğu, bağ çubuğundan yeşil asma, yeşil asmadan kara üzüm ak üzüm... Köylü emeğinin olağan dönüşümüydü bu. Ardından damlarda üzüm kurutma, pekmez ve şarap geliyordu. Ne varki, insanlar yüzyıllar yılı, emeklerini ve doğayla savaşlarının utkusunu kutladıkları böyle bir günde, başı boş, esrik Diyonizos babasız edemiyorlardı. Onsuz şenlik olmuyordu. O, yattığı asma dibinden kalkıyor, soluğunu üflüyordu. Emek türküye dönüşüyordu. Eskil kavalcının şenlikteki işi buydu. İnsanoğlu türküsüz, oyunsuz edemiyordu. İnsancı emeğin kuralıydı bu: İş, yaratıcı sevinçle bitmeliydi.

KÖYLÜ ÖKKEŞ

21.9.1972

Ceyhun Atuf KANSU

1919 yılında, Fransızlar güney topraklarımıza girdiklerinde, bir Türkmen köylüsü, Keferganili Meçiğin Memet yanık bir türkü söyler ki, son dörtlüğü şöyledir: Vuruldu göğüsten akıyor kanı — Aldılar vatanı yoktur günahı — Yetiş Mustafa Kemalim imdadım hanı — Yesir oldu vatanımız elimiz.

«Yetiş Mustafa Kemalim!» çığlığı, yüzyıllarca önce, Maraş'ta, Amasya'da, Tokat'ta, Çorum'da, Kırşehir'de duyulan bir çığlığı çağrıştırıyor: «Yetiş ey Baba İshak!». Bu benzetmeyi tarihsel bir çizgiden geçerek yapıyorum. Kurtuluş savaşını inceledikçe, ilk direniş çekirdeğinin, Türkmen töresinde, Türkmen toprağında yeşerdiğini görüyorum. Çok derin araştırmalar isteyen ulusal kurtuluş savaşımızın köylü kökü, ilkönce dağlarda, yaylalarda yaşayan Türkmenler'e iniyor. Güney Anadolu'da Maraş'ta, Batı Anadolu'da Aydın'da başkaldıran ilk çetecilerin kaynağı, Türkmen oymaklarıdır. Halifelik ordusuna karşı çarpışan ve Kızılcahamam'da çadırında öldürülen bir kara keçili Arif bey vardır. Bir Kuvayı Millîyeci genç subaydır. Askerleri ise, kendi oymağından derlediği köylülerdir, Karakeçili Türkmenleridir. Bu alan araştırılırsa, çok ilginç bilgiler, gerçekler çıkacaktır ortaya. Ulusal kurtuluş savaşımızın köylü yanı araştırılmamıştır. Talip Apaydın'ın bir kurtuluş savaşı romanı yazmaya davrandığını «Yeni Ortam» da okudum. Bu romanında, kurtuluş savaşına köylü tepesinden bakacağını öğrenince daha bir sevindim. Kurtuluş savaşımızın köylü kaynağına Yeni A dergisinin kurtuluş savaşı özel sayısında Nurer Uğurlu da değindi. Yazısının adı ilginç: «İlk halk olmak savaşı ve Ulusal kurtuluş savaşımızın temel felsefesi». Burada bir çıkma yapayım: 1071'den, 1919'a, Anadolu halkı, halk olmak için nice savaşlar vermiştir. Anadolu köylü direnişleri, savaşları incelenecek ayrı bir konudur. Ulusal kurtuluş savaşı Anadolu halk tarihinde ilk halk

olma savaşı değilse de, bir yerde, halkın utkusuyla, katkısıyla biten ilk savaştır. Köylünün sarayı yendiği ilk savaştır. Nurer Uğurlu, Dörtyol'un Karaköse köylüsünün 19 Aralık 1918'de, ilk Kurtuluş Savaşı direnişine geçtiğini söyleyerek, bu direnişin felsefesini: «Köylünün yok olan baba malı öz toprağını korumak» diye özetliyor. (Rumeli Türk köylüsününü kurtuluş savaşındaki yeri ise, Küçük Çamlıca - İzmit dağları - Geyve çizgisi üzerinden İstanbul'la Ankara arasındaki devrimci bağı kuran ilk Millîçi çetelerdedir.) Anadolu köylüsü, ilkönce saldırıya uğrayan yerlerde ikili tarihsel birikimle ulusal kurtuluş savaşına katışır: Yüzyılların biriktirdiği Osmanlı düşmanlığıyla (Bu düşmanlık Anadolu Türkmenleri için tarihsel bir kaynaktan gelir) ve gündelik bir yaşama iç güdüsüyle, toprağını saldırgandan kurtarmak düşüncesiyle. Bozkır köylüsü, daha sonra, toprakları ezildiği, harmanları yakıldığı ve damları yıkıldığı vakit yaklaşır savaşa. Dağ Türkmenleri ise, daha başlangıçta silâhlanırlar. İlk direnmelerin, Bin boğa, Gâvur dağı, Kozan dağı, Pozantı yaylalarında başlaması anlamlıdır. Gülten Akın'ın «Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı» nda işlediği Ökkeş kimdir? Osmanlı'ya hınçı, Dadaloğlu'nun damarlarından gelen bir Avşar boyu köylüsüdür. Maraş gerillası, Ahi çarşıdan, Çoban Köylü Türkmen yaylasından ve yüzyıllar boyu Osmanlı düzenine gizli-açık karşı durmuş beyler töresinden oluşur. Beyler başı çekerler vuruşan köylü Ökkeş'tir. Anadolu halk tarihi köylüden, Ahi çarşıdan Türkmen beylerine, Türkmen ermişlerine, Türkmen ozanlarına bağlanan bir direniş çizgisinden geçer. Maraşlı Ökkeş, Gülten Akın'ın destanında, yeni bir direniş döneminde, köylülüğü simgeler: «Ökkeş şaşmadı kavgadan - Topladı yoldaşını kardaşını - kurdu çetesini Maraş'a yakın.» Ve ardından Maraş çarşısı geldi: «Onunçin Maraş çarşısı - Hâlâ bir savaş öncesi düzeninde - Deriye ve ağaca ve demire ve bakıra - Onur kazandırdı - Saraçlar çarşısı, kuyumcular çarşısı.» Ulusal kurtuluş savaşının köylü özü, ozanlar, öykücüler romancıların yaratıcı çabasıyla tarihsel yerine kavuşacaktır. 12 Mart 1920, Maraş kurtulmuştur. Ulusal kurtuluş savaşının ilk güzel haberlerinden biridir bu. Gülten Akın'ın destanını okuyunuz, haberi Avşar boyu köylüsü Ökkeş'ten alınız. 1239'da, Anadolu halkı, «Yetiş ey Baba İshak!» der, çığırır. Selçuklu'nun astığı ermiş önder Baha İshak yetişememiştir. 1919'da, Adana ovalarından bir köylü «Yetiş ey Mustafa Kemal!» demiştir. Osmanlı'nın asmak istediği, çağdaş önder Mustafa Kemal, bu kez imdada yetişmiştir. Köylü Ökkeş ile Mustafa Kemal arasındaki tarihsel çizgi, Ulusal kurtuluş savaşının en anlamlı çizgisidir.

•

HASAT ÜZERİNE BİR «YILLIK» YAZISI

Prof. Dr. Cavit Orhan TÜTENGİL

Önümde bir fotoğraf duruyor. Altında, «İmparator Çalışıyor» başlığını taşıyan (AP) nin şu açıklaması bu fotoğrafı gözbebeklerimde daha bir yüceleştiriyor: «Japonya'da pirinç ekim ve hasadını, ilk kez (Güneşin Oğlu) diye anılan İmparator'un yapması vazgeçilmez bir gelenektir. Bu nedenle, Japon İmparatorunun, Tokyo'daki sarayının bahçesinde yılda iki defa tören düzenlenir ve İmparator, ülkenin geleneksel yiyeceği pirinci ya eker ya da toplar. Fotoğrafta, İmparator Hirohito, yılın ilk pirinç hasadını yaparken görülüyor.»

Sanayi toplumları arasındaki seçkin yerini alan Japonya, tarım uygarlığı döneminin bir geleneğini, yılda iki kez tekrarlanan törensel ekme-toplamayı, «pirinç» le «Güneşin Oğlu» nu doğada karşı karşıya getirerek sürdürmüş oluyor. İngiltere'de bulunduğum 1962-1963 yıllarında da payen kültürün tarımla beslenen bir geleneğinin «kilise» ce kutlanan «Thanksgiving - Şükran Günü» törenine katılmıştım. Çeşitli bitki ve meyvelerle süslenen tapınakta Tanrı'ya şükür için bitkisel ürünlerin aracılığına başvurulması, ileri bir sanayi toplumu için ne denli şaşırtıcı görünse de, doğaldı ve olağandı. Ulaşılan hiçbir basamak, sıçramayı hazırlayan aşılmış basamağı küçümsememeliydi, elden geldiğince onurlandırmalıydı. Sanırım, katıldığım törende, kutsanan ana düşünce buydu.

Bu satırları yazarken gözümün önüne bir de Hintli Bakan geliyor. Hindistan'ın Köyişleri Bakanı İstanbul yöresindeki bazı köyleri gezerken giydiği değişik giysilerle ilgimi çekmişti. Galiba 1964 yılındaydık. Sayın Bakan, Türk köylerine yaptığı geziye Hindistan köylü giysileriyle katılmayı yerinden bulmuştu. Köylü giysileri içinde bir Köyişleri Bakanı, bize şaşırtıcı görünse de, Batı kafalı bir Doğu ülkesinin köye bakış ve yaklaşım açısını yansıtıyordu.

Bilinçaltımda yukarıda yazdıklarımın ya da başkalarının ne ölçüde yer aldığını bilemeden, benim de bir **«Hasat Zamanı»** m oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin «KARINCA 1972 yıllığı» nda bu başlığı taşıyan şu yazımı bulacaksınız:

«Fakültemiz, Türk toplumundaki yeri, görevi ve sorumluluğu her yıl daha geniş çevrelerce anlaşılan bir öğretim kurumu olarak bu yıl da yeni mezunlarını veriyor. Eski bir mezunu ve bir öğretim üyesi olmaktan eş-kıvanç duyduğum İktisat Fakültesi, belli dönemlerde verdiği genç mezunları ile bana her zaman bir hasadın tatlı heyecanını tattırır. Çok yanlı olan bu haast heyecanında, koçlarını ve kuzularını, en değerli ürünlerini elden çıkaran bir çiftçi gibi, verim sevincini ve ayrılık hüznünü bir arada yaşarım.

Türkiye, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Döneminin eşiğinde bulunuyor. İşiniz, görev yeriniz ve çalıştığınız kesim ne olursa olsun «Kalkınma Savaşımız» da size de büyük ödevler düşüyor. Yürekten inanıyorum ki,

1. Sürekli olarak kendinizi yenileyip eksiklerinizi tamamlıyarak,
2. İşinizi sevip «karınca» lar gibi çalışarak,
3. «Zaman» ın değerini ve kadrini bilerek,
4. Severek ve sayarak, kendinize olduğu gibi başkalarına da inanarak ve güvenerek,
5. Yapmayı ve yaratmayı, taş üstüne taş koymayı amaç edinerek, «Gelişmiş Türkiye» yi sizler oluşturacaksınız.

İktisatçı aydınlar olarak hayatı oldukça tanıyor sayılırsınız. Zaman zaman, öğrencilik yıllarınızın yaşantılarında mutluluk günleri arasanız da, gözleriniz ileriye ve yarına dönük olsun. Gelecek günler daha güzeldir. Çünkü, bunun için siz de emek vereceksiniz. İktisat formasyonu sizi kişisel bencillik yerine toplum yararına götürürse, hem iktisatçı olmanın derin sevincini duyar, hem de kuşaklar arası borç ödemenin engin hazzına erersiniz. Bu kadarı bile, hayata atılmakta acele etmenize yetmez mi?»

1944-1945 öğretim yılından bu yana, bir öğretmen olarak, hep eker ve biçerim. Yürekten inanarak ileri sürdüğüm ve beş noktada topladığım düşüncelerin, yalnız «Kalkınma Savaşı» na katılan «iktisatçı aydınlar» a seslendiğini sansaydım elbette vaktinizi almazdım. Bana öyle geliyor ki, yalnız öğretmenlik mesleği mensuplarının değil herkesin, kendi ölçüsünde, bir «hasat zamanı» vardır. Yazımın girişinde sözkonusu ettiğim fotoğraftaki «Güneşin Oğlu» nun yerini aldıkça, hepimiz bir hasat sonunun sevincini paylaşabiliriz. Cahit Sıtkı Tarancı'nın ozanca söylediğini sadece kişisel planda değerlendirmek, doğru bir yorum olmasa gerektir:

«Saat her çalışında tekrar eder:
Ne yaptın tarlanı, nerde hasadın?
Elin boş mu gireceksin geceye?»

Kişilerin «saat» i olduğu gibi toplumların da «saati» vardır, «ku-

şak» ların, «meslek» lerin de. Yaşamın değişmez kanunu ise, «tekil» olanın, bireylerin değil, «tür» lerin, ozanımızın «gece» diye sözünü ettiği «ölüm» karşısında yenik düşmedikleridir. Öyleyse, kendimizi aşan ve başkalarının da yaşamını etkileyen çalışmalarımızla «türdeş» olmanın yolunu bulmalıyız.

•

HALK GERÇEĞİ VE HALKÇI SANAT

Mehmet SALİHOĞLU

Günümüzün en çok kullanılan, kullanıldığı ölçüde de değişik anlamlara gelen, daha doğrusu türlü anlam yükleriyle kıyasıya yüklenen maymuncuk sözlerinden biri de, halk sözcüğüdür.

Bizde halk sözcüğü yeni değildir. Hele Cumhuriyetin kurulması ile, o sözcüğün girmediği yer, sokulmadığı alan kalmamıştır denilebilir. Bu durum demokrasi deneylerine başladığımız 1945 lerden bu yana daha da belirginleşmiş, yoğunlaşmıştır. Artık sağcısı da, solcusu da, öncüsü de, artçısı da, hep onun, halkın adına söz eder olmuştur. O öyle görünmez bir buyurman düzeyine yükseltilmiştir ki, sanki onların ağzıyla isteklerini durmadan, usanmadan ortalığa saçmakta, egemenliğini öyle sürdürmektedir. Acaba gerçek bu mudur? Halkın adına ileriye sürülen dileklerin, isteklerin birbiriyle uzlaşmaz karşıtlıklarını, tutarsızlıklarını gördükçe, gerçek buyurmanın halkın kendisi olduğuna inanmak elden gelmiyor. Bu da, halk denilen varlığın bugün için olsun somut, belirli elle tutulur bir gerçeklik taşımadığını, başka bir deyimle yeter derecede bilinçlenmediğini göstermektedir. Onun adına konuşan her ağız, ya kendi ülküsel düşüncesine, ya da kişisel çıkarına göre konuşuyor olmalıdır ki, toplumumuzun asıl tabanını, özünü meydana getiren halkın gerçek yararına, mutlu yarınlarına ilişkin tutarlı bir tablo karşısında bulunamıyoruz. Gözlemimiz budur.

Demokrasiyi, «halkın halk için, halk eliyle yönetimi» diye tanımlayan A. Lincoln, halk sözcüğünden kendi ülkesinde bizim anladığımızı mı anlamıştı dersiniz? Sanmıyorum. Hiç değilse, bugün bir bölüğümüzün anladığını anlamış olamazdı. Çünkü bizde halk adına ileriye sürülen düşünceler, dilekler, öyle garip, öyle çelişkili, dolayısiyle

de öyle tatsız, tuzsuz bir çorba meydana getirmektedir ki, yiyebilene, yutabilene şaşmamak elden gelmiyor.

Öyleyse, bugünkü kavram bulanıklığı içinde halk kavramını olsun elden geldiğince aydınlığa kavuşturmak yerinde olacaktır. Bugün, Türk toplumunda halk deyince, büyük bir yaklaşımla belli başlı şu üç insan topluluklarını düşünmek sanırım yanlış olmaz: bunlardan birincisi, köylerde ve kasaba çevrelerinde yaşayan, geçimi toprağa bağlı köylülerle toprak emekçileri; ikincisi, fabrika, atölye işçileri; üçüncüsü de küçük esnaf, küçük memur topluluklarıdır. Sorunu böyle somut boyutlarıyla ortaya koyunca, halk adına ileriye sürülen isteklerin, yapılan konuşmaların, yazılan yazıların, çekilen söylevlerin niteliğini daha iyi anlayabilir, daha iyi değerlendirebiliriz. Halk gerçeğinin kapsamı, geçerli, doğru anlamı, çoğunlukla Türkiye'de böyle sınırlanabilir. Bunun içindir ki, onu, bütün ulus anlamına gelecek genişlikte düşünmek doğru değildir. Ulus, genişliğine, derinliğine daha yaygın bir varlıktır. Tarihsel, tinsel bir kavramdır. Politikada olsun, sanat alanında olsun, adına tümen tümen söz edilen; uğrunda türlü lâf ebelikleri yapılan halkın ise, daha somut bir gerçekliği, bir ağırlığı, bir güncelliği vardır. Bunun için onun ne olduğunu somut olarak ortaya koymanın ve onu kendi gerçek ölçüleri içinde anlamanın çoktan zamanı gelmiştir. Yanlış olarak halkı ulus yerine koyunca, köylüsünü, işçisini, küçük esnafını, küçük memurunu ve tüm emekçileri, bu büyük çoğunluğu yöneten egemen sınıflarla ve aydınlarla aynı torbaya koymuş olmaktayız çünkü.

Böylece ne oluyor? Adına sanat yapılan, politika yapılan varlık da iyice bulanık bir kavrama itilmiş oluyor. Dolayısıyle de sorumluluktan kurtulmak isteyenlerin kendi düşüncelerini, kendi eylemlerini kendi kişisel ya da sınıfsal çıkarlarını temellendirip özürlü kılmak, haklı kılmak için, daha doğrusu bulanık suda balık avlamak için sığındıkları kaynak, tutarsız bir dayanak olmuş oluyor halk sözcüğü... Yalnız o kadar mı? Kimi sanatçılarımız da, politikacılarımız gibi kolayından alınan bulanık bir halk kavramının arkasına sığınarak, halkla belki de hiç ilgisi olmayan sözler ediyor, savlar öne sürüyor ,sözüm ona halk sanatı yapıyorlar.

Halkı yukarıda koyduğumuz çerçeve içinde anlamının, en azından bugünkü Türkiye'nin koşulları bakımından doğru olduğunu, belli bir yaklaşımla kabul edebiliriz. Öyle ise, Türk sanatçısının da, halkçı sanat yapacaksa, Türk işçisinin, Türk köylüsünün, Türk küçük esnafının ve memurunun dileklerini, özleyişlerini yansıtması onların ortak beğenisini araması, bulması gerekir. Yalnız bu kadarla da kalmamalı halk sanatçısı.. Bu üç büyük kaynaktan alacağı etkileri, ögeleri, estetik öl-

çüler içinde yoğurarak, onlardan, yine halk denilen o kalabalıkların uyanmasına ,bilinçlenmesine ışık tutacak yeni biçimler, yeni bileşimler yaratmalıdır. Halk sözcüğü gibi herkesin işine geldiğince kullandığı kurtları da, kuzuları da koynunda, kucağında aynı zaman emziren, ne idüğü belirsiz yuvarlak bir kavrama yaslanıp da, bir takım kuru gürültüler çıkarmak, bir takım tutarsız seslere ulaşmak, halkçı sanat yapmak demek değildir.

Bir de işin şu yanı var: halkçı sanatla halk sanatını çoğu kez karıştırmakta, bu yüzden de halkçı sanat yapıyorum diye, halkın yarattığı sanat yapıtlarını «taklit» etmekte olan bir anlayış vardır ki, bunun gerçek halkçı sanatla bir ilgisi yoktur. Bizde hececiler kuşağı, aşağı yukarı, böyle bir yanlışın içine düşmüştü. Halkçı sanat, halkın sorunlarına ışık tutan, onun bilinçlenmesine yönelik, uyarıcı, yükseltici, ilerici bir sanattır. Bayağılığın, ilkelliğin üstünde, yalın bir sanattır. Ne var ki, sanatın alıcısı için de, yaratıcısı içinde bir eğitim, bir ekin, bir yetişme işi olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Kim ne derse desin sanat, bir seçkinlik, bir yetişmişlik uğraşıdır. En azından öyledir. Kaldı ki, doğal bir yeteneği de gerektirmektedir. Halkçı sanatın bir özelliği yalınlıksa, başka bir özelliği de halkın bugünkü düzeyinde kalmamak, onu aşmak, onun yarınki beğenisini hazırlamaktır. Başka bir deyimle söylemek gerekirse, halkçı sanat konularını, gereçlerini, bezeklerini, ögelerini halktan, onun acı, tatlı, soylu, soysuz sorunlarından alarak, onları yeni, özgün, estetik biçimler içinde ayrı bireşimlere götüren sanattır. Bu gerçekleri gözden ırak tutan sanatçılar, halka yaklaşayım, ineyim derken, kendilerini kolaylığın, bayağılığın, ilkelliğin kucağında bulabilirler. Ve yaptıkları iş de, halkçı sanat değil, ancak halk dalkavukluğu olabilir. Ya da slogan çığırtkanlığı ve öğreti propagandacılığı... Dalkavukluğun en tehlikelisi, en bayağısı da, aydınların, sanatçıların halka dalkavukluk etmesi değil midir? Politikada olsun, sanat alanında olsun, halkın hemen hoşuna gitmek noktasından değil, onu sevmek, ona tepeden bakmaksızın kendi içinden ışık tutmak, onu yüceltmek noktasından yola çıkmak, halkı sevmenin de, saymanın da yüceltmenin de en olumlu yoludur. Ve bu yol, halkın içine girmeye, onunla kaynaşmağa da engel değildir.

Tersini düşünenler, giderek işi aydın ve kültür düşmanlığına dek vardırmaktadırlar ki, gerçeğe bundan daha aykırı bir şey olamaz. Öyleyse sonuç olarak şunu saptayabiliriz: halkçı sanat, halkçı politika sözlerinin içini deşmek zamanı artık gelmiştir. Çünkü bu yapılmazsa halk sözcüğünün, saydığımız büyük yığınları deyimlediği açık ve seçik olarak göz önünde bulundurulmazsa, hangi sınıflar için politika, hangi sınıflar için sanat yapılacağı kestirilemez. Ve, bugünkü bulanık kulla-

nış biçimiyle halk sözcüğü, iyi niyetlilerin elinde gerçeği olmayan tatsız, tutsuz bir romantizmin; kötü niyetlilerin elinde de insafsız bir aldatmacanın adı olmaktan kurtulamaz. Bu yanlışlıklara düşmemek için halk sözcüğünü, günübirlik bir kavramın değil, yarınlara uzanan, sürekli bir toplum gerçeğinin, bir tabanın bir temelin adı olarak almak, bence en doğru yol olsa gerek. O zaman halk için sözü, daha yaratıcı, daha ileri daha olumlu bir öz, bir anlam kazanacaktır.

Türk toplum yapısı demokrasi kazanında günden güne karışıp çalkalanmakta ise de, bir yandan sınıfsal bir billûrlaşmaya, bir bilinçlenmeye doğru gittiği de açıktır. Bu açıklık içinde halk kavramının boyutları, kuşkusuz ki daha iyi belirmektedir.

Halk kavramını duruk bir kavram olarak anlamak, salt bugünkü halk gerçeğine yaslanmak, sanatın yarınlara ışık tutucu niteliğiyle de bağdaşamaz. Bugün halk, yani büyük çoğunluk, daha çok alışkanlıkların tutsağı olan, göreneklerle geleneklerin duvarları arasında yaşayan, yeter derecede eğitilmemiş kimselerin topluluğu değil midir? Demek ki alışılmışı yıkarak yaşamı zenginleştiren, yeni duyarlıklar, beğeniler, ürperişler ve bakış açıları getiren gerçek sanat, işin ilk basamağında, «şimdiki halka karşın halk için» ilkesinden yola çıkmak zorunda bile kalabilir. Başlangıçta yanlış olarak, halktan kopmak da denilebilir buna. Ne var ki, zaman zaman bugünün halkından kopmuş gibi görünse de, gerçek sanatçı, gelecek halkın, halkların sanatını yapan adamdır. En azından, o bilinçle, o amaçla çalışır. Bundan dolayı da, yüzeysel eleştirilerden. suçlamalardan etkilenerek seçtiği sağlam yolu bırakmaz. Onun için temel kural, sanatın öz yasası olan yeni bir güzellik, yeni bir duyarlık yaratmaktır. Bugün o, büyük çoğunlukça, halkça anlaşılamasa dahi, yarın anlaşılacağından kuşkusu yoktur. Güzelliğe arka çevirmeksizin ortaya koyduğu ürün, bugün alıcı bulamasa da, yarın ergeç bulacaktır inancı ile çalışır ve yaratır. Buna güveni vardır gerçek sanatçının. O kurduğu özgün yapının kendi konuklarına kavuşacağını bilir. Sanat tarihi, büyük sanatçıların, yaşadıkları günlerin halkı için değil, belki onların bir bölüğünü de içine alan yarınki halklar için çalıştıkları ve yarattıklarını göstermektedir. Bundan ötürü «halk için sanat yapıyorum, toplumcu sanat yapıyorum» gürültüleri ile ortalığı velveleye verenleri pek de ciddiye almamalıdır. **Sanatçı, yalnız bugünkü büyük çoğunluk için değil, belli bir beğeninin üstüne çıkmış insanlar, sanatseverler için yaratır. Sesi, dolaylı olarak da halkta yankısını bulur. Ama yetişmiş bir halkta.. Belki yarınların halkında.. Doğaldır ki, yeni bir duyarlık getiren büyük sanatçılar için söylüyorum bu** sözü. Sıradan sanatçılar için değil!

Günümüz halkı onu onaylamasa, anlayamasa dahi, yarının daha

yetişmiş, daha seçkin halkının kendisini erkeç anlayacağından kuşkusu yoktur iyi sanatçının.. Çünkü sanat, üstün bir yaratış da olsa, insanoğlunun gelişme çizgisi üzerinde oluşan bir eylemdir. O, gelişme çizgisini ve yolunu ileriki bir noktasından aydınlatmış da olsa, o yolla yine de bir bütünleşme sağlar.

Halkçı sanat, toplumcu sanat, elini kolunu sallayarak halkın yalnız açlığından, yoksulluğundan, geriliğinden söz etmek değildir. Hele bir takım öğretilerin çığırtkanlığını yapmak hiç değildir.. O, her şeyden önce bir sorumluluktur. Yarınlara dönük, çok yönlü bir sorumluluktur. Amacı da, halk denizinde yitmiş gitmiş bireysel bilinçleri ,estetik değerleri, toplu olarak öne çıkarmak, beslemek, kişioğlunu bağımsız, özgür bir dünya görüşüne yükseltmek ve toplumsal bilinci keskinleştiren, doyuran, ortak, ileri bir beğeni yaratmaktır. Bunun için de insanı bütün boyutları içinde ele alması, ona tek düşünce, tek bakış açısından bakmaması gerekir halkçı sanatın.

Asyanın toplumcu sanatçılarından ve Çin'in edebiyatçı düşünürlerinden Lu HSÜN bakınız ne diyor: «Sanırım yazarlar, edebiyatın devrimde büyük rol oynadığını öne süreceklerdir. Örneğin, edebiyat devrimi desteklemek, itmek, hızlandırmak ve bütünlemek için propaganda olarak kullanılabilir. Bana göre böyle çalışmaların yaşama gücü olamaz; çünkü çok az yapıt ısmarlama yazılmıştır. Onlar, insanların içinden ilerde etkilerinin ne olacağı kestirilmeden fışkırmıştır.»

Demek ki sanat adamı, edebiyat adamı, taşıma su ile değirmen döndüren bir kimse değildir. O, devrimci düşünceyi yeniliği önce içine sindirmiş olacak; onu yaşantısının suyu, güneşi, tuzu, biberi yapacak, ondan sonradır ki iç özgürlüğün yaratıcı birikimlerinden doğan gerilimlerin etkisiyle, yapıtını yaratabilecektir. Bu da çoğu kez devrimi yaşamış, onun koşullarından geçmiş olmayı gerektirir. Kitaplardan öğrenilen bilgileri, bir öğretinin şurasından, burasından, gelişigüzel koparılmış ögeleri, yazılarına, şiirlerine takıştırıp tutturanlar, hele bunu yeni bir düzenin kurulmasına güçlü bir katkı sananlar, büyük bir yanılgı içindedirler. Onların yani toplumcu edebiyat yapıyorum diyerek işi, öğreti çığırtkanlığına dökenlerin ortaya koydukları şeyler, tatsız, tuzsuz birer slogan, birer kuru propaganda olmaktan ileriye geçemiyorsa, bunun nedeni, o düşünceleri içlerine sindirerek bir dünya görüşü, bir yasama davranışı haline getirememiş olmalarıdır. Oysa düşün, felsefe bir meyvanın özü gibi, yapıtın içine sinmiş olmalıdır.

Aynı şeyi halk sanatı, halkçı sanat yapıyorum diyenler için de söyleyebiliriz. Bu da gerçek bir sanat, bir özenti olabiliyor ancak. «Bugün birkaç yazar sıradan insanları, -işçileri ve köylüleri- romanlarına, şiirlerine konu yapıyor, sonra da tutup bunlara halkın edebiyatı

deniliyor;gerçek te bunların halkla bir ilgisi yoktur, halk daha ağzını açmamıştır. Bu yapıtlar halkın ağzına yakıştırılmış sözlerin, seyircilerce yazılmasıyla meydana gelmiştir» diyor Lu Hsün.

Demek ki sanatta, edebiyatta başka bir oluşum vardır ve sanatın amacı, güzele varmak onu yaratmaktır. Sanat, bir savaşın, bir kavganın buyruğuna körükörüne verildi mi, hem sanat olmaktan çıkıyor, hem de sanıldığı kadar o savaşa yararlı olamıyor; yine dinleyelim Çin Kültür Devriminin en büyük adı olan Lu Hsün'ü : «Bir şiir, savaş ağalarını söküp atamaz yerlerinden ama bir top mermisi bu işi başarır. Bazılarının, edebiyatın devrime büyük etkisi olduğuna inandığını biliyorum; ama ben şüpheliyim bundan.»

Artık bu sözlere ne ekleyebiliriz?..

Bilinmelidir ki sanat, sınırsız bir özgürlük alanıdır. Ve konusu, bütün zaman, uzay boyutlarıyle insandır; öğreti (doctrine) değil.

Sanatçı, güzellikle, yenilikle, kişilikle, insanların mutluluğu ile bağımlıdır ancak. Ve kendi buyruğunda olan sonsuz bir özgürlük temsilcisi, savaşçısıdır. Böyle olduğu için de, gerçek sanatçı, büyük bir içtenlikle her zaman doğrunun, iyinin, güzelin yanında yerini almıştır ve bütün bunların sorumluluğunu benliğinde duymuştur. Politikacılarla çatışması onların hoşuna gitmemesi de bu yüzdendir. Değişmeyen, değişmeyecek olan gerçek de, sanırım budur.

(*) **Bu deneme,** yazarın TRT 1970 Kültür, sanat ve bilim ödülleri yarışmasında üç başarı ödülü kazanan yazılarından yayınlanmamış olanıdır.

●

OSMANLININ DÜZENİ VE EDEBİYATI

GİRİŞ

Atilla ÖZKIRIMLI

Bir toplumun kültür ve sanat ürünlerinin niteliğini ortaya koyabilmek, herşeyden önce, o toplumun ekonomik ve sosyal yapısının araştırılmasını gerektirir. Kültür ve sanat ürünleri salt ve kendi kuralları içinde ürünü oldukları toplumdan bağımsız düşünülemezler. Çünkü o ürünleri yaratanlar, o toplumun bir ferdi olmakla kalmazlar, toplumsal yaşayışın işleyişini düzenleyen bir etken olarak da faaliyete katılırlar. Hiç değilse gerçekliğin ayırımındadırlar ve salt estetik amaca da yö-

nelseler, içinde yaşadıkları toplumun, gerek yapısal ve gerekse bu yapıya bağlı olarak düşünsel örgüsünün izlerini yansıtırlar.

Bu nedenle, Tanzimat öncesi İslamî Türk Edebiyatına yanaşabilmek, çağın üretim düzeni ve egemen dünya görüşünün açıklanması, ayrıca bunların birbiriyle uyumunun ortaya konulabilmesiyle mümkündür. Agâh Sırrı Levend'in bölümlemesine bağlı kalarak benimsediğim İslamî Türk Edebiyatı kavramı, Türklerin İslamiyeti kabullenmelerinden başlayarak XIX. yüzyıla kadar süren bir dönemdeki kültür ve sanat ürünlerini kapsamaktadır. Ama ben bir inceleme yazısının sınırlarını aşmamak için işe Osmanlıdan başlayacağım. Amacım da kimi teorik genellemelere gitmek değil. Bir çeşit soyutlama olan bu tür çalışmalar sorunu karıştırmaktan başka bir işe yaramıyor, üstelik de, bir uzmanlığı gerektirdiklerinden anlaşılmaz oluyorlar. Ben sorunu olabildiğince somut örneklere dayayarak ortaya koymak istiyorum. Soru şudur: Divan şiiri ve divan nesri, estetik olan bir yana bırakılırsa, hangi toplum yapısının ve egemen dünya görüşünün ürünüdür?

Bilindiği gibi, toplumların tarihi, bir bakıma üretim biçimlerinin tarihidir. Üretim biçiminin gelişimi ise, üretim araçlarının mülkiyetini ve bu mülkiyetin doğurduğu üretim ilişkilerini araştırmakla açıklanabilir. Üretim biçimine başka başka adlar da verseler, bütün araştırmacılar, Osmanlı üretim düzeninde temel üretim aracının toprak olduğu konusunda birleşiyorlar. Öyleyse Osmanlı toplum yapısını çözümleyebilmek için, temel üretim aracı olan toprağın mülkiyetinin, hangi üretim ilişkilerini doğurduğunu bilmemiz gerekmektedir. (1)

BİR İMPARATORLUK DOĞUYOR

10 Ağustos 1230 yılında Celalettin Harzemşah ile I. Alâattin Keykubat arasında yapılan Yassıçimen savaşına **Ertuğrul Bey** de katılmış, Selçuklu Sultanı I. Alâattin de bu savaşta gösterdiği yararlıklardan ötürü **Ertuğrul Bey**'e Karacadağ'ı yerleşme bölgesi olarak vermişti. **Ertuğrul Bey** ise Karacadağ'da bir süre kaldıktan sonra Sultan'ın iznini alarak Haymana-Eskişehir üzerinden Söğüt'e gelmiş, Bizans sınırındaki uçbeyleri arasına katılmıştı. Çok geçmeden de I. Alâattin tarafından uçbeyi olarak atanmış Sultanöyüğü de kendisine ikta edilmişti.

Osman Bey'in babasının yerine geçtiği yıl (1281), III. Gıyasettin Keyhüsrev Selçuklu sultanıydı ve onun ölümünden sonra Anadolu, Ankara'nın batısına kadar genişleyen İlhanlı-Moğol egemenliği altına girdi. Bu egemenlik, XIV. yüzyılın ilk yarısına kadar sürmüş, merkezi Konya olan Anadolu Selçuklularının ise yalnızca ismi kalmış merkezi otorite parçalanmıştı.

Sonuçta, Anadolu'nun bu durumu, uçbeyliklerinin ya tek bir şehirde ya da bir bölgede hüküm sürmeye başlamalarına yol açtı. Önceleri, Selçuklunun bir uç beyi olan **Osman Bey**, Sultan'a bağlı kalarak Bizans sınırlarında bir dizi fetihlere girişti. Kimi tarihlerde, bu fetihler sonucu Osman Bey'e, Selçuklu Sultanı tarafından **menşur** gönderildiği ve bu menşura dayanarak kendi adına hutbe okuttuğu kaydedilmişse de, çoğu menakıplara dayanan Tevarih-i Al-i Osman'ların naklettiği bir rivayete benzemektedir bu. Çünkü Selçuklu sultanları değil menşur göndermek, kendi başlarının çaresine bakacak durumda değillerdi ve Anadolu, Moğol akınları sonucu tam bir kaos halindeydi. Kuşkusuz **Osman Bey**, sultan sancağıyla ödüllendirilmiş olabilir, ama **Aşıkpaşazade**'nin naklettiği ve kadılık için sultandan izin almak gerektiğini söyleyen **Dursun Fakı**'ya verdiği şu cevap Osman Bey'in bağımsızlık için hangi gerekçelere dayandığını göstermesi açısından ilginçtir: «Bu şehri ben hod kendi kılıcımla aldım, bunda sultanın ne dahli vardır ondan izin alam? Ona sultanlık veren Allah bana dahi gazayla hanlık verdi» dedi. «Ve eğer minneti şu sancak ise ben hod dahi sancak götürüp kafir ile uğraştım» der «Ve eğer o ben Al-i Selçukum derse ben hod Gök Alp oğluyum derim. Ve eğer bu vilayete ben onlardan öndin (önce) geldim derse Süleyman Şah dedem hod ondan evvel geldi» der. Ve o kavm dahi razı oldular, kadılığı ve hitabeti Dursun Fakı'ya verdi. Cuma hutbesi o Karaca Hisar'da okundu. Bayram hutbesi Eskişehirde okundu. Bayram namazını anda (orada) kıldılar.

Özet olarak bir kronoloji vermek gerekirse, 1289'da Eskişehir, 1292'de Sakarya'nın güneyi, 1298'de Bilecik, 1299'da İnegöl alınmış, 1301'de İznik kuşatılmış, 1323'de Akyazı, 1326'da Bursa zaptedilmiş ve imparatorluğa doğru giden beyliğin merkezi olmuştu. (2)

OSMANLI TOPRAK SİSTEMİ VE TOPLUM YAPISI

Osmanlı devletinin bu gelişimini açıklayabilmek temeldeki toprak sisteminin ne olduğunu ortaya koymakla mümkündür. Yoksa bir uçbeyliğinden bir imparatorluğun doğmasını bir avuç gazinin yiğitliğiyle açıklamaya kalkışmak çoktan iflas etmiş bir tarih anlayışının sonucudur. Üstelik Osmanlıların geliştirdiği **mirî** toprak düzenini anlayabilmek için Selçukluların askerî ikta sistemini kısa da olsa anmakta yarar **var.**

Selçukluikta sisteminde topraklar **has, ikta, haraci** olarak üçe ayrılmakta, sultanın şahsına ait olan has toprakların dışındakiler beylere ve savaşta yararlık gösteren askerlere verilmekteydi. Beylerden ise bir savaş halinde bu topraklardan aldıkları gelirlerle besleyecekleri as-

keri alarak sultanın buyruğuna girmeleri istenmekteydi. Bunun yanında, toprağı işleyen **reayanın** hakları ve ikta sahibince ezilmesini önleyici sıkı kurallar konmuştu. İkta sahipleri reayadan yalnız kanunun gösterdiği miktarda para ve vergi alabilmekte, vergisini ödeyen reayanın can ve mal güvenliği devletçe korunmaktaydı. İkta sahibinin kanunlara aykırı bir davranışı şiddetle cezalandırılır, elinden, gelirini yediği toprak alınırdı. Reayanın bir haksızlık karşısında doğrudan doğruya Divan'a baş vurma hakkı vardı. Tabii bu düzenin işleyişinde, merkezi otoritedeki küçük bir zayıflamanın reayanın ezilmesine yol açacağı ortadadır.

İşte kendisi de bir ikta sahibi olarak işe başlayan Osman Bey kendi hesabına fetihlere giriştikçe geleneğe uyarak aynı yolu izledi. Ele geçirdiği yerleri silah arkadaşı olan gazilere ya da yakınlarına veriyordu. Aşıkpaşazade'nin söylediğine göre, Kara Hisar'ı (İnönü) oğlu Orhan Bey'e subaşılığını kardeşi Gündüz'e, Yar Hisar'ı Hasan Alp'e, İnegöl'ü Turgut Alp'e, Bilecik'in hasılını da kaynatası Edebali'ye timar olarak vermiştir. Osman Bey'in bu ilk uygulaması, sonradan geliştirilecek mirî toprak sisteminin ilkelerinin ilk ipuçlarını da getirmektedir. Aşıkpaşazade bunu şöyle anlatır: « Ve dahi her kime kim bir timar verem, onun elinden sebepsiz almayalar, ve hem de öldüğü vakit oğluna vereler, ve eğer küçük dahi olursa vereler. Hizmetkârları sefer vaktinde sefere varalar ta o sefere yarayınca. Ve her kim bu kanunu tutsa Allah ondan razı olsun ve eğer neslime bu kanundan gayri bir kanun dahi koyduracak olurlarsa edene ve ettirene Allah razı olmasın.»

Bu sözlerden çıkarılacak ilkeler şunlardır: Mülkün sahibi padişahtır, timar babadan oğula geçecektir, timar sahibi hizmetkârlarıyla savaşa katılacaktır, timar sebepsiz alınmayacaktır, Allahın isteği de bu yoldadır.

İşte Osman Bey'in Selçuklu ikta sisteminden çıkarak uygulamaya başladığı mirî toprak rejimi **(timar, dirlik)** son biçimini Fatih döneminde almış, XVI. yüzyılda bozulma belirtileri göstermiş, XII. yüzyıldan sonra başkalaşarak bozulmaya, düzenin içindeki kimi çelişkiler yüzünden çökmeye başlamıştır. Zaten klasik tarihi bölümlemede de Duraklama Devri 1579'dan başlar. 1683'de Gerileme Devrine girilir. Şimdi bu mirî toprak sisteminin ne olduğu üzerinde duralım.

Osmanlı üretim düzeninde temel üretim aracı olan toprak, **öşrî, haracî** ve **mirî** olmak üzere üçe ayrılıyordu.

Zaptedilmeden önce müslümanların oturduğu ya da sonradan müslümanların iskân yoluyla yerleştirildiği topraklara **öşri** deniyor, bu toprakların mülkiyeti işleyene bırakılıyordu. Ayrıca öşrî topraklar İslam miras hukuku uyarınca paylaşılabiliyor ya da satılabiliyordu. Bu top-

rakları işleyen müslüman halk **çift vergisi** ile **öşürü** de, tıpkı mirî topraklarda olduğu gibi ödemek zorundaydı.

Haracî topraklar ise zaptedildikten sonra yerli halkın mülkiyetinde bırakılan topraklardı. Bu toprakları işleyen ve toprağın mülkiyetine sahip olan ama müslüman olmayan yerli halk **haraç** adı verilen bir vergiyi ödemekteydi.

Egemen toprak sisteminin temeli olan **mirî** toprakların **rekabesi** ise devlete aittir ve yukarda sözünü ettiğimiz topraklar oldukça azdır. Üstelik kuruluş devrinden başlayarak Osmanlı padişahları geçmişten kalan gerek vakıf, gerekse bir ailenin mülkiyetine bırakılan toprakları timar esasına bağlamaya çalışmışlar, bunun için uğraşmışlardır. Rumelinde fethedilen yerlerde, önceleri bir çeşit hoşgörüyle davranılmış, ama sonradan bunların çeşitli yollarla timar sistemi içinde eritilmesine çalışılmıştır. Biraz da politika gereği, yerli otorite, gerek din adamları, gerek senyörler korunmuş, dahası kimi timarlar bağışlanmıştır. Ama bu yerli otorite, merkezî otoriteye mutlak bir biçimde bağlanmıştır.

Mirî toprakların hukukî temeli şudur: Yeni zaptedilen yerler, **İlyazıcı** denilen görevlilerce **tahrir** işlemine tabii tutulur, hemen ölçülerek idarî birimlere ayrılır ve tahrir defterlerine kaydedilirdi. Topraklar gelirlerine göre **has, zaemet, timar** olarak üçe bölünürdü. Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan has'lar vezirlere, beylerbeyilerine, sancak beylerine, yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe olan zeametler alaybeylerine, merkezde görevli yüksek memurlara; yıllık geliri 20.000 akçeden az olan timarlar ise sipahilere ve savaşta yararlık gösteren askerlere verilirdi.

Bu üç çeşit toprağın gelirini alan kişi, görevi kanunlarla belirlenmiş bir devlet memuru sayılır, devlet adına bazı vergileri toplardı .(3) bir çeşit artık ürün de diyebileceğimiz bu vergi doğrudan doğruya devlete gitmez, vergiyi alanlara kimi görevler yüklerdi. Hasların vergisi devletindi, ama zeamet ve timar sahipleri bu parayla belli sayıda silahlı ve iyi yetişmiş süvari askerini savaş için hazırlar, padişah buyruğu gelince bağlı oldukları idarî merkezde toplanarak savaşa koşarlardı.

Timar beyleri önceleri, Aşıkpaşazade'den de naklettiğim gibi Osmanlı beylerinin yakınlarıydılar ve sahip oldukları haklar miras yoluyla çocuklarına geçebiliyordu. Ama sonraları bu hak oldukça kısıtlanmıştır. Has topraklar durumları gereği özel bir işleme bağlanmış, zeamet ve timarlar ise izne bağlı olarak ve parçalanmış bir şekilde geride kalanlara bırakılmıştır. Osmanlı padişahları timarlı sipahinin merkezi otoriteye karşı güçlenmesini önlemek için, daha kuruluş devrinde onu ırsî bir kurum olmaktan çıkarmışlar, sık sık yerlerini değiştirmişler, ka-

nun dışı en küçük bir hareketlerinde timarı ellerinden almışlardır. Bunun sonucu olarak da sipahiler güçlenip bir sınıf ya da zümre olamamışlardır.

Toprağı işleyen köylüye ise **reaya** denirdi. Reaya tabi olan zümreydi. Reayanın sözlük anlamı, güdülen, idare edilen kişiler demektir. Kelimenin tekili raiyyettir. Raiyyet toprağın işletme hakkına sahipti. Ama bu sahiplik, mülkiyet olarak değil, kiracı olarak biçimlenen bir sahiplikti. Köylü bu kiralama işlemi sırasında **resm-i muaccele** denen tapu vergisini ödedikten sonra örfi bir vergi olan ve devlet tarafından saptanan, değişmez bir çift akçesi öderdi. **Öşür** denilen ve kelime anlamı onda bir demek olan ürüne bağlı bir vergiyi de ödemek zorundaydı. Öşürü miktarı onda birden beşte bire kadar olabilirdi. Yükselme devrinden sonra öşürün yarıya kadar da alındığı olmuştur.

Yalnız bu toprağı tasarruf hakkı mirasla raiyyetin oğullarına geçerdi. Bu raiyyetin sipahi olabilmesi belki ilk dönemde mümkündü ama raiyyetlikten kurtulamaması oldukça titiz bir biçimde gözetiliyor, «raiyyet oğlu raiyyettir» kuralı uygulanıyordu.

Raiyyet yılın belli günlerinde çalışmak, kendine bırakılan yerde oturmak, ödediği vergilerden başka devletin olağanüstü durumlarda koyduğu avarız vergilerini ödemek yükümlülüğünde olduğu gibi toprağını da terkedemezdi. Toprağını terkeden bir köylü, sipahi tarafından yakalandığında cezalandırılabilir, kendisinden sebep olduğu zarar için çift bozan resmi alınırdı. Ama bu terkedişin üzerinden belli bir zaman geçmişse raiyyet bu yükümlülükten kurtulurdu.

Buna karşılık köylünün yaşaması güvenlik altındaydı. Sipahinin belirlenen haklarının dışına çıkması kendisi için kötü sonuçlar doğururdu. Devlet kendisini ayakta tutan üreticiyi kollamak zorundaydı ve sipahi ile raiyyet arasındaki ilişkiler, hiç de Batıdaki feodal senyörlerle köylü arasındaki ilişkilere benzemiyordu. Belki tek benzerlik artık ürünün devlet hazinesine girmeden doğrudan doğruya dirliğe sahip olanın eline geçmesidir. Ama timarlı sipahinin bir devlet memuru olduğunu belırtmiştik. Gerçekten Mustafa Akdağ'ın belirttiği gibi, «Devlet, sanki bütün düzenini memlekette hiç bir faaliyet alanını ve varlıklı olan hiç kimseyi vergi dışında bırakmamak için kurmuş gibidir. Vergi, vezifeleri yapmak için değil, vazifeler vergi almak için bir vasıtaya benziyor. Binaenaleyh, bütün hükümet müesseseseleri birer vergi toplama dairesi ve buradaki vazifeli personel de tahsildar gibidirler.»

Görüldüğü gibi, mirî toprak sisteminin bir ürünü olan timarlı sipahiler devletin askeri gücünü oluşturmaktaydılar. Yahya Kemal'in kahramanlığına gazel yaktığı yeniçerilerin kuruluş ve yükseliş devirlerinde önemli bir rolü olmamıştır. Osmanlılar bu fetihleri, Selçuklu ör-

neğinden yararlandıkları askeri düzene borçludurlar. Bu ordu eyalet askerlerine, yani timarlı sipahilere dayanıyordu. Sözgelimi, Kanuni devrinde 150.000 e yaklaşan ordunun ancak 12.000 i yeniçeriydi. Diğer kapıkullarıyla birlikte bu sayı 20.000 i geçmiyordu. Üstelik genişlemeye başlayan devletin, merkezî otoritenin gücünü devamlı kılmak amacıyla bu kapıkulları usulüne yöneldiği de ileri sürülebilir.

Bütün bu açıklamalardan sonra, Ömer Lütfi Barkan'ın da belirttiği üzere Osmanlı toplumunda şu iki zümrenin var olduğunu söyleyebiliriz: «Yöneticiler (padişah, vezirler, askerler, ulema), yönetilenler (reaya, halk).

Bu iki sınıf arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeler ise şeriatten çıkarılıyordu. Nitekim devlet örgütü, yürütme organları ve vergiler, **şer'i** ve **örfi** olmak üzere iki kaynaktan çıkarılıyordu. Doğal olarak siyasi örgütlenme Muhammed döneminin aynı olamazdı. Geçen süre içinde aynı dini benimseyen değişik milletler büyük devletler kurmuşlardı, elbette zamana göre yeni uygulama biçimleri yaratacaklardı. Fıkıhta bile, şeriat hükümleri uygulamada ortaya çıkan yeni durumları çözmeye yetmeyince kıyas kabul edilmişti. Ama temelde İslamî öz egemendi, kanunlar nereden çıkarılırsa çıkarılsın, onları koyan padişahın kendisiydi, yasama yetkisi padişahta toplanmıştı. O, padişah-ı İslam ve gıyasü'd-dünya ve 'd-dindi, yani İslamın padişahı, dinin ve dünyanın yardımcısıydı, Tanrının yeryüzündeki vekiliydi. Topraklar ise Allahındı ve Allah adına da padişahın.

Yalnız Osmanlı toprak sistemi ile ilgili açıklamaları kesmeden, mirî rejimin dışında olan, malikâne-divanî adı verilen topraklardan da söz etmek gerekiyor. Daha çok doğu ve güney doğu Anadolu bölgelerinde rastlanan bu sistem, Osmanlılardan önce mevcuttu, ve Osmanlılar yerli beylerin nüfuzunu kırmamak için bunlara pek dokunmamışlardı.

Malikâne-divanî denilen bu toprakların rekabesi, yani çıplak mülkiyeti şahıslara, tasarrufu ise devlete aitti. Devlet bu tasarrufu has, zeamet ve timar olarak istediğine verebilirdi. Bunun sonucu olarak da toprağı işleyen köylü iki öşür verirdi. Öşürün birini toprağın mülkiyetine sahip olan alırdı, buna malikâne hakkı adı verilirdi. İkinci öşür ise tasarrufu elinde bulundurana aitti, buna da divan hakkı ya da divanî denirdi.

Üretim ilişkileri açısından da durum farklıydı. Malikâne hakkına sahip olan yalnız bu öşürle yetinir, toprağa hiç bir şekilde karışamazdı. Bu hak miras olarak kalabildiği gibi, alınıp satılabilirdi de.

Divanî hisseyi elinde bulunduran ise diğer dirlik sahiplerinin toprağı üzerindeki bütün haklarına sahipti. Köylü, bu hisseye sahip olana

karşı sorumluydu. Böylece iki öşür veren köylünün vergi oranı beşte bire yükseliyordu. Yalnız, hem mülkiyet, hem de tesarruf hakkının tek bir kişide toplanmasına hiç bir zaman meydan verilmediğini belirtelim.

Şimdi burada, bizi asıl ilgilendiren sorun, söz konusu üretim biçiminin yarattığı saray-halk farklılaşmasıdır. Toprağın rekabesi devletin elinde olduğuna göre, üretim ilişkilerini de bu mülkiyetin kullanılışı biçimlendirecekti. Devleti temsil eden ise padişah ve ona tam anlamıyla bağlı olan bir memur örgütüydü. Köylünün topraktan sağladığı üretimin fazlası,yani artık ürün, üretime katılmayan bir devlet-asker ikilisinin eline geçiyor, bu ise yeniden üretim için değil, devletin varlığını koruyacak askeri beslemek için ya da devletin gelirini arttırıcı fetihler için kullanılıyordu. Bir çeşit devlet sömürüsünün söz konusu olduğu bu tip bir sınıflı toplumda, sömürüden yararlananlar padişah ve kullarıdır. Kullar, yani yüksek memurlar, askerler ve ulema, padişahın egemenliğine boyun eğdikleri ölçüde sömürüden yararlanabilirlerdi. Böylece miri toprak rejimi padişahın egemenliğini artırıcı, kısaca devlet sömürüsünün somut bir görünümü olan saray-reaya farklılaşmasını doğurucu bir yönde gelişmektedir. Ama bu gelişme temel yapıya ilişkin bir çelişkiyi de yanında getirecektir. Sömürüden pay alan padişaha bağlı guruplar hem düzenin değişmesine karşı olacaklar, hem de sömürüden daha çok pay alabilmek için kendi aralarında çekişecekler ve hem de aldıkları pay arttığı oranda, dolaylı yollarla da olsa, toprağın mülkiyetine sahip olmak isteyeceklerdi. Eldeki bütün veriler bu yargıyı doğrulamaktadır.

Fatih'e kadar, yani kuruluş devrinde, saltanat kavgası eksik olmamıştır. Bu kavgaları kişisel ihtiraslara bağlamak çocukça bir saflık olur. Rical arasındaki çekişme de bu açıdan bakıldığında bir anlam kazanmaktadır. Fatih'in ilk saltanatı sırasındaki Çandarlı-Zağanos çatışması bu iki paşanın, baba-oğuldan birisini seçme ayrılığından doğmaktadır. II. Murad'ın yeniden başa geçmesini sağlayan, bunun için bir yeniçeri ayaklanması düzenlemekten çekinmeyen Çandarlı'nın, II. Murad ölünce, hemen Fatih'e haber göndererek, onu saltanata çağırması da ilginçtir. Ama İstanbul'u zaptedince Fatih'in ilk işi Çandarlı'yı halletmek olacaktır. Tarihler, buna sebep olarak neyi gösterirlerse göstersinler, asıl neden padişahın, bu vezirin gücünden çekinmesidir. Nitekim onu idam ettirdikten sonra vezirlerini hep kul tayfasından seçmeğe dikkat etmiştir. Vezirlerin sarayda yetişen kullar arasından seçilmesi bir yana, yeniçeriler arasında da tasfiyeye gidilmiş, Fatih, güvendiği kulları olan sekbanları yeniçeri ocağına dahil etmiştir. Yeniçeri ağaları o tarihten sonra sekbanbaşılardan seçilir olmuştur. Böylece mutlak egemenliğin ve merkezi otoritenin bir aracı olan gulâm (kapıkulu) sis-

temi Fatih döneminde, idarede ve orduda egemen bir duruma geçmiştir.

Böylece Fatih, tâ Yıldırım zamanından beri vezirlikte kurumlaşan Çandarlı sülalesinin hanedanlaşmasını önlediği gibi, «karındaşlarını nizâm-ı âlem için katletmek münasiptir» kanununu koyarken de, egemenliğin bölünmezliğini sağlamak amacındaydı. Mustafa Akdağ bu konuda şunları söylemektedir: «Osmanlılarda köle asker usulünün (yeniçerilik müessesesinin) geliştirilmesi Türk fetihleri bakımından değil, Padişah otoritesinin mutlak hale gelmesi, yüksek idareyi ellerinden kaçırmış olan Türklerin yeniden bir aristokrat sınıf yaratma imkânını kaybetmiş olmaları gibi yönlerden büyük önem taşır.»

Gerçekten Osmanlı padişahları, sınırlarda görevli birkaç akıncı uç beyleri dışında kendilerine soyca rakip olabilecek hanedanların gelişmesini sistemli olarak önlemişlerdir. Kuruluş yıllarında, Selçuklu sultanlarının tersine, Oğuz töresine bağlı kalıp kendilerini devletin sahibi değil, başı olarak gören Osmanlı padişahlarının bu anlayışı, sanıyorum Fatih'le birlikte salt biçimsel bir tavra bürünmüş oluyordu. Ama padişahın mutlak egemenliğinin ve merkezi otoritenin güç kazanmasının Fatih tarafından sağlandığını kesin olarak biliyoruz.

İSLAMİYET VE DÜZEN

Türklerin İslamiyeti kabullenmeleri büyük ölçüde hayvancılıktan tarıma, göçebelikten de yerleşik bir düzene geçme sonucu olmuş, göçebe kültür yerleşik kültüre yenik düşmüştür. Çünkü İslamlık yalnız gönüllerde egemen olan bir din değil, toplumsal hayatı da düzenleyen yönetimi etkileyen, tarımsal bir ekonominin hukuk sistemini oluşturan bir dindir. Hz. Muhammed yalnızca Tanrı buyruğunu insanlara ileten bir peygamber değil, insanları bir düşünce çevresinde toplayan ve örgütleyen bir devlet adamıdır. İlk çatışması Mekke'de ticareti elinde tutan ailelerle ve onların sözcüleriyle olmuş, o ise ilk örgütlenmeyi, kısmen tarımla, kısmen de hayvancılıkla uğraşan Arapların buunduğu Medine'de gerçekleştirmiştir. Bu nedenle İslamiyet, XI. yüzyıldan başlayarak Türkleri gerek devlet örgütü gerekse toplumsal yaşayış açısından etkilemiş, dine bağlı bir kültürün de oluşmasına yol açmıştır.

Gerçekten o çağda verilen ürünler yukarda vardığımız sonuçları doğrulamaktadır. Balagasunlu Yusuf'un Kutadgu Bilig'i (1069) eski Yunan düşüncesinin Arap ve Fars kaynağından gelen dünya görüşünü yansıtır. Bunu belirtirken Kutadgu Bilig'i küçümsediğim sonucuna varılmasın. Tersine Balagasunlu Yusuf bir düşünce adamı, bir sanatçıdır. Bu iki niteliği de kişiliğinde sağlamca birleştirmiş, ortaya çağı için

gerçekten önemli ve büyük bir yapıt koymuştur. Üstelik bilim ve sanat dilinin Arapça olduğu bir çağda bunu yapabilmiş ve yerleşik bir kültürün işlenmiş dili karşısında Türkçenin gücünü göstermiştir. Ben kendi yaratıcı gücü bir yana, yazarın dayandığı kaynağa dikkati çekiyorum. Kutadgu Bilig bir pendname, bir siyasetname olarak Arap ve Fars kaynaklarına, İslam düşüncesine dayanmış, belki bir bileşime ulaşmış, ama kaynağı Türk olmayan bir düşünce sisteminin ürünü olmuştur. Kaşgarlı Mahmut ise Divanü Lügati't-Türk'le (1072) bir filolog olarak Türk toplumlarının yaşayışını, törelerini, kültürlerini geniş bir malzemeye dayanarak ortaya koymuştur. Gerçi iki yapıt da ayrı amaçlarla ve ayrı türlerde yazılmışlardır. Ama aralarındaki önemli ayrım şudur: Biri Türk toplumlarının geçmiş ve kendine özgü yaşayışını sergilerken, öteki bu toplumların nasıl bir toplumsal düzen kurmaları ve nasıl yaşamaları gerektiğini anlatmaya çalışmıştır.

XIII. yüzyılın Anadolusunda ise, yaşanılan çağ gereği islami düşünüşün önemli bir rol oynadığı görülüyor.

Toplumsal durumun kargaşası, bütün bu kavganın dışında, ama kullanılan güç olarak halkı, tarikatlerde teselli aramaya itmiştir. Aslında bozulan temeldeki ekonomik sistemdir. Moğol akınları sonucu etkinliğini yitiren merkezi otoritenin zayıflaması, ekonomik düzenin işlemez hale gelmesi, halkın ne yapacağını bilemez bir durumda kalmasına yol açmıştı. Böylece tarikatlar halk arasında kolaylıkla taraftar bulmuş, giderek kimi ayaklanmalar, yine halkın kırılması sonucunu doğurmuştu.

Bütün bu ayaklanmaların temelinde inanç anlaşmazlıklarından çok, toplumsal yaşayıştaki düzensizliğin yattığı önemle vurgulanmalıdır. Görünüşte tarikat şeyhleri dinsel bir inanç çevresinde toplamışlardır halkı. Ama istekler hep maddi hayatın düzelmesi yolundadır ve savaş taht kavgasına düşmüş sultanlara karşı yapılmaktadır.

Söz gelimi Baba İshak (ölm. 1240) komutasındaki Babalılar ayaklanmasının temel nedeni Moğolların önünden kaçarak Orta Anadolu'ya toplanan Türkmenlerin içine düştükleri geçim sıkıntısıdır. Merkezi otorite kendi derdine düştüğü için, bölgesel egemenliklerin kurulmaya başladığı Anadoluda yerleşik müslümanlar ile göçebe Türkmenler arasında toplumsal ve ekonomik bir karşıtlık kaçınılmazdı. Merkezden yönetilen yerleştirme politikası olmadığı için geçim kaynağı hayvancılık olan Türkmenler otlak bulamayacaklar, bu durum onları başıbozukluğa ve açlığa itecekti. Öte yandan dervişler, göçebe Türkmenler arasında şii-batıni inançları kolaylıkla yayacaklardı. Böylece onların, ganimet ve egemenlik vaadeden Baba İshak'ın manevi otoritesini tanımaları doğaldı. Nitekim Babalılar isyanı bastırılmakla birlikte, Babailik

yok edilememiştir. İki yüzyıl sonra Şeyh Bedreddin (ölm. 1420) yine onları toparlayacaktır çevresine. Onun, bir zamanlar Baba İshak ve adamlarının bulunduğu Dobruca ve Deliorman çevresine harekete geçmek için seçmesi bir rastlantı değildir.

Burada üstünde önemle durulması gereken nokta Bedreddin olayının da taht kavgası yıllarına rastlamış olmasıdır. Çünkü bir zamanlar, Moğol istilası, nasıl merkezi otoritenin gücünü kırarak, Anadolunun beylikler halinde parçalanmasına ve karışıklıklara sebap olmuşsa, Timur'un 1402'de Yıldırım'ı yenmesi ve Anadoluyu istila etmesi de, Osmanlılarca sindirilen beylerin yeniden bağımsızlık peşinde koşmalarına, şehzadelerin taht kavgasına başlamalarına ve Anadolunun, yani halkın benzeri bir kargaşa içine yuvarlanmasına yol açmıştı. Çelebi Mehmet on iki yıl süren bu saltanat kavgasından galip çıktığında, tek bir merkezi otoriteye bağlı olduğu sürece aksamadan işleyebilecek olan toplumsal düzenin zembereği yine kırılmıştı. Bedreddin olayını bu açıdan değerlendirmek gerekir. Börklüce'nin ve Torlak Kemal'in halkı hangi vaadlerle topladığı düşünülürse, bu olayın da maddi birtakım nedenlere dayandığı ortadadır.

Aslında şii-batıni inançlarla sünni akidenin çatışması, daha doğrusu egemen gücün, kuruluş yıllarında gerek fütüvvet erbabına, gerekse şeyhlere iyi davranmışken, onlardan yararlanmışken, yükseliş yıllarında şii-batıni tarikatleri yok etmeye çalışması saray-halk farklılaşmasının belirginleşmesi sonucudur.

Çünkü kabaca bir genellemeyle iki düşünüş biçimi arasındaki ayrım şudur: Ehl-i sünnete göre Tanrı hâlıktır (yaratan), insan mahluk (yaratılan). Oysa şii-batıni inançta olanlara göre, tek bir vücut vardır. Evren Tanrının çeşitli biçimlerde tecelli etmesinden ibarettir.

Görüldüğü gibi ikinci inanç, yani Tanrının insanı yaratmış olmayıp insan olarak tecelli etmiş bulunması inancı, giderek yaratılanlar arasında bir eşitliği çağrıştıracaktır. Oysa yaratma eyleminin kabullenilmesi, kaderi de peşinden getirecek, Tanrıca yapılan en doğrusu olduğuna göre mevcut olanı meşrulaştıracaktır. Enelhak sözünün ya da bu sözün dayandığı inancın merkezi gücü tedirgin etmesi doğaldı.

Nitekim Fetava-yı Ebussu'ud kitabından özetleyerek aldığım şu fetva yönetici gücün takındığı tavrı belirlemektedir. Şeyhülislam Ebussu'ud Efendi'nin, bir mahalledeki zaviyede,

Cennet cennet dedikleri
İsteyene ver sen anı
Bir ev ile bir kaç huri
Bana seni gerek seni

ilahisiyle zikredildiğini, bunlara şer'an ne yapılmak lazım geldiğini soran birine verdiği cevap şudur: Katilleri mubahtır.

İşte İslamiyet, daha başından beri bir üst yapı kurumu olarak, anlatılan üretim biçimine uygun düştüğü gibi, devletin bu türlü oluşumuna yönveren bir düşünce sistemi olarak da karşımtza çıkmaktadır. Osman Bey'in sözleri hatırlansın: «Ve her kim bu kanunu tutsa Allah ondan razı olsun ve eğer neslime bu kanundan gayri kanun dahi koyduracak olurlarsa edene ve ettirene Allah razı olmasın.» Bu sözler, Osmanlı devletinin teokratik yanını belgeleyen ilk ipucu olması açısından önemlidir. Osmanlı padişahları egemen toprak düzeninin gerektirdiği merkezî otoriteyi sağlamak için İslam düşüncesinden yararlanmışlardır. XIV. yüzyıl ürünü olan bir tebareke tefsirinde rastlanan şu satırlar, dayanılan dinsel temelin ve çağa egemen olan dünya görüşünün anahtarıdır: «Beyde'l-mülk yani elindedir dünya mülkü kime dilerse verir ve kimden dilerse alır.» İşte bu ilke toprağın rekabesinin kullanılışını belirler.

Sonuç olarak İslamiyet, fıkıh yoluyla Osmanlı toplum yaşayışına yön verir. Agâh Sırrı Levend'in tanımına göre fıkıh, şeriat hükümlerine uygun olarak, dünya işlerinde tutulacak yolları gösterir. «Toplum hayatı içinde kişiye düşen görevler, dine devlete, hükümete ve topluma karşı gözönünde tutulacak başlıca ilkeler, devlet ile kişi arasındaki karşılıklı hak ve ödevler, kişilerin birbiriyle olan ilişkileri, siyasal ve toplumsal düzen, yönetim, adalet ve ticaret işleri, miras hukuku, ceza yöntemi fıkıhın çerçevesi içine girer. Bunların her biri, sonradan ayrı yasalara konu olmuş ve hepsi birden İslam hukukunu meydana getirmiştir.»

Yalnız burada şunu hemen belirtelim ki, Osmanlı padişahlarının ilk yüzyıllarda çıkardıkları kanunlar örfî bir nitelik taşımaktadır. Örf bir hukuk terimi olarak, padişahın yasama ve yürütme otoritesi demektir. Örfî kanunlar ise şer'î kaynak ve ilkelerin dışında padişahın salt kendi iradesiyle çıkardığı kanunlardır. Bu kanunnamelerde padişahların gözettikleri ana ilke, müslüman topluluğunun yararına hareket etmektir. Ehl-i örf denen ulema sınıfı dışındaki memurlar da yürütme organını oluşturuyorlardı. Ama «Beyazid II.'den itibaren Osmanlı padişahının hükümdarlık ve devlet telakkisi şeriate gittikçe daha uygun bir hâle getirilmeğe çalışılmış, örfî tasarrufları daha ziyade hudutlandırılmıştır.» (Halil İnalcık) Şer'î hukuk anlayışının devlete egemen oluşunu anlamak için, şeyhülislamların, bu dönemden sonra oynadıkları role bir göz atmak yeter. Padişahların, her türlü kararı fetva yoluyla şeyhülislamlara onaylattıklarını hatırlattıktan sonra, toplumsal yaşayı-

şın da şer'an nasıl düzenlendiğini göstermek için bir iki fetva örneği vermek istiyorum.

«Mesele: Isırgan dimekle maruf otu taze iken pişürüp yimek helal olur mu?

Elcevap: Olur, mutaddır.

Mesele: Sipahi timarında ziraat olunmaz yerlerde kendüden bitmiş fidanı zeyd koparıp kendi mutasarrıf olduğu yerde şer'an zeydin olur mu?

Elcevap : Olmaz.

Mesele : Tatlu bozayı içmek helal midir yohsa haram mıdır?

Cevap : Bozhaneye varup fasıkların uslubu üzerine içicek su dahi helal olmaz.

Mesele : Zimmî keferenin avratları yüzü açuk gezseler şer'an men olunmak lâzım olur mu?

Cevap : Fitne tevkî olunmayıcak olmaz. Lanet yüzlerine.»

Konuyu fazlaca dağıtmadan, fıkıhın yanında kelâmın da eski Yunan düşüncesiyle beslenerek düzenin dünya görüşünü belirlediğini söyleyelim. İlm-i kelâmın uğraştığı sorunlar arasında varlık-yokluk, ilk kuvvet gibi ilk çağ Yunan felsefesinin uğraştığı ana konular vardır. Zaten VIII. ve IX. yüzyıllarda Aristo'nun, Yeni Eflatuncuların, Galen'in (Calinus) yapıtlarının büyük bir kısmının Arapçaya çevrilmiş olduğunu biliyoruz.

Bütün bunlara yine VIII. ve IX. yüzyılda ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan tasavvufu eklemeliyiz. Şii-batınî inançların oluşturduğu tarikatlar de hesaba katılırsa üstünde durulan düzenin kaba olarak düşünsel çizgileri ortaya çıkar sanıyorum.

İşte Divan şiirine ve Divan nesrine egemen olan dünya görüşü, özet olarak verdiğim, alt yapı ve üst yapı kurumlarıyla bu toplumsal yapının ürünüdür. Edebiyatla toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi göstermeden, anahtar görevini yüklenecek niteliksel özellikleri sonuç olarak sıralamakta yarar var.

a. Temel üretim aracı topraktır.

b. Toprakta özel mülkiyet yoktur.

c. Toprakların rekabesi devlete aittir.

d. Reayanın toprağı tasarruf hakkı ırsî kiracılık olarak belirmektedir.

e. Sınıflı bir toplum söz konusudur.

f. Yasama ve yürütme yetkisi padişahta toplanmıştır.

g. Toplumsal üst yapı kurumları (hukuk gibi) İslâmî kaynağa dayanmaktadır.

h. İslam felsefesi ve İslam düşüncesi egemendir.

Bu sonuçlara ulaşabilmek için benim sayfalar boyu bir görünümünü vermeğe çalıştığım toplumsal düzeni, Abdülbaki Gölpınarlı'nın naklettiği şu yazarı belirsiz mani çok güzel özetlemektedir:

Şalvarı şaltağ Osmanlı — Yiyende ortağ Osmanlı
Fkende yoğ biçende yoğ — Eğeri kaltağ Osmanlı

KÜLTÜR VE EDEBİYAT

Agâh Sırrı Levend bir makalesinde, kütüphanelerde tesbit edebildiği iki yüzden fazla ahlâk kitabının adını sıralamaktadır. Bir başka makalesinde ise yüzden fazla siyasetname üzerinde durmaktadır. Onun tanımıyla siyasetname, «siyasette, devlet yönetimiyle ilgili eser demektir. Bu arada, siyaset kelimesinin, suçluyu şeriat hükümlerine göre cezalandırmak, anlamıyla iligili olarak, suçluya uygulanacak cezalardan bahseden eserler de siyaset-name adını taşır.»

Bu tür yapıtlar tarihin her döneminde olagelmiştir. Ortak özellikleri ise, yazıldıkları çağın düşünce dünyasının ürünü olmalarıdır. Denilebilir ki, toplumların ilk örgütlenmeye başladıkları ve insanların yönetenlerle yönetilenler olarak ikiye ayrıldıkları günden bu yana siyasetnameler ola gelmiştir. Değişen, bu yapıtların düşünsel örgüsünü oluşturan dünya görüşü ile anlatım biçimidir. Eflatun'un Devlet'i bir siyasetnemeydi, Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi de. Çağımızda demokrasi üzerinde yapılan araştırmalar da birer siyasetnamedir. Aralarındaki ayrım, hepsinin, belli bir çağın egemen düşünce biçimini yansıtmasıdır.

Ümmet çağında yazılan siyasetnameler de elbette İslamiyetin ilkeleri ağır basacaktı. Yalnız İslam düşüncesi Eflatun ve Aristo'nun düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmişti, daha doğrusu bu iki düşünceyle bir bileşime varmayı denemişti.

Siyasetnameler genellikle şu konuları kapsamaktadır: Hükümdarlar Tanrının sevgili kullarıdır, Halk Tanrının emanetidir, Saltanatın temeli adalettir, hükümdar adaletli olmalıdır, Hükümdarlık şartları, Hükümdarlarda bulunması gereken erdemler, Dinin ve ahlakın buyrukları, Kaçınılması gereken haller, Hükümdarın yakınları, Devlet işlerinin ehil olanlara verilmesi, Tebea ve reayanın hali, Timar ve zeamet erbabının durumu, Hükümdarın halkın şikayetlerini dinlemesi, Memurların görev şartları, Şeriatın gerektirdiği cezalar, Memleket yönetiminin dayandığı esaslar, v.b.

Ahlak kitapları da benzeri düşünsel temellere dayanmaktaydı.

Çünkü İslam düşünürleri İslam felsefesini oluşturmada Eflatun ve Aristo'nun yolunu izlemişlerdir. İslam yazarları, doğrudan doğruya Yunanca metinlere dayananlara, felsefeyi öğrenmek isteyenlere el-feylesof ya da çoğul olarak el-felâsife diyorlardı. Bu felâsife grupları IX. yüzyılda Yeni Eflatuncu'ların vardıkları sonuçlarla, Yunanca metinler üzerinde çalışarak, Süryanîlerden İslamlarca alınanları karşılaştırıp Aristo geleneğini sürdürmüş ve geliştirmişlerdir. Bu gurubun ilk temsilcisi Yakub b. İshak el-Kindî'dir (ölm.873). Diğer bir feylesof da Türk asıllı Muhammed b. Tarhan Ebu Nasr el-Farabi'dir (ölm. 950).

Kuşkusuz, bir bakıma siyasetnameleri de ahlak kitapları arasında saymamız gerekecektir. Çünkü siyasetnameler devlet yönetiminin esaslarını hükümdara anlatan ve yol gösteren yapıtlar oldukları için özlerini dinin ilkeleri oluşturmakta, din ise karşımıza büyük ölçüde ahlaki bir kurum olarak çıkmaktadır.

İşte nesir, bu düzenin düşünsel birikimini sağlar. Nasıl bir zamanlar (IX. yüzyıl) eski Yunan düşüncesi Araplar tarafından aktarılmış ve İslam felsefesi, Helenistik felsefenin çevirisi ve eleştirisi sonucu gelişmişse, bu kez de Anadolu geniş bir çeviri faaliyetine sahne olur. İznik medresesinin kurucusu II. Orhan'dır. Germiyan sarayı, o dönemin Anadolusu'nun kültür merkezidir. Hoca Mesut, Şeyhoğlu, Gülşehri adları bilinen çeviricilerden bir kaçıdır ve bunlar çevirdikleri eserlerin benzerlerini yazmaktan da geri durmazlar. Yine bu yıllarda kaynağını eski Yunan, İslam ve İran düşüncesinden alan ahlak ve siyaset kitabı Kabusname'nin üç kez ayrı ayrı çevrildiğini hatırlarsak, yönetenlerin bu işe ne denli önem verdiklerini kestirebiliriz.

II. Murad, aynı kitabın daha anlaşılır bir Türkçeyle çevrilmesini (4) ister Mercimek Ahmet'ten. Mehmet Çelebi'nin oğlunun bu isteği, çağın tarihsel ve toplumsal durumu göz önünde bulundurulursa özel bir önem taşır. O II. Murad ki Timur'un gücü karşısında dağılan toplumsal düzeni ve birliği, babasından sonra toparlamaya çalışan padişahtır. Kendisi de şair olan Murad, bilim ve sanat adamlarının koruyucusu olarak belirir. Sarayı, bir kültür merkezi görünümündedir.

Osmanlı padişahlarındaki bu bilim ve sanat tutkusu boşuna değildir. Nitekim gerek beylikler döneminde ve gerekse Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yapılan çevirilerin filan ya da falan bey adına olması, tarihsel olgular hatırlandığında, ilginç bir durumdur. Tefsirler, ahlak ve siyaset kitapları, fıkıhla, ilm-i kelâmla ilgili yapıtlar... Şimdi bunların adını sıralamak gereksiz. Ama bir noktanın belirtilmesi önemli: Bilim ve sanat adamları da kuruluş dönemiyle başlayan bir süreç içinde sarayla özdeşleşerek üretici olmayan, ama üretimden pay alan yönetici sınıfın bir parçası olacaklardır. Denilebilir ki Osmanlı, kendine

kadar gelen tarihsel bir geleneğin ve aktarıların bu düşünsel birikimin bir bileşimi sonucu olarak söz konusu edilen toplumsal düzeni örgütlemiştir.

Bu bileşim kusursuzdur. Tıpkı toplumsal düzen gibi kusursuz. Ama bu kusursuzluk çelişkisizlik anlamını taşımıyor. Tersine düzenin yapısındaki çelişki nasıl saray- halk farklılaşmasını doğurmuşsa, edebiyat da aynı çelişki sonucu halktan uzaklaşmaya, saraya kapanmaya başlamıştır. İmparatorluktaki kültür ikiliği hemen Osman'dan sonra yürürlüğe girer, II. Murad ve Fatih döneminde serpilir, Kanunî döneminde doruğundadır. Bu ikilik Tanzimatla yerini bir başka ikiliğe bırakıncaya kadar sürecektir.

Şimdi bu ikiliği doğuran ve toplumun yapısına sıkı sıkıya bağlı düşünsel özü belirleyebilmek için XV. yüzyıl ürünü olan çeviri-yapıt Kabusname'ye bir göz atalım.

«Padişah, sipahi ve raiyyet arasındaki fark odur ki padişah hakimdir ve onlar mahkum, hakim mahkuma hükmünü geçiremezse arada düzen bozulur ve hürmet kalmaz.» «İmdi bir padişahın hükmü ilinde geçerli değilse, o padişahlığa lâyık değildir. Çünkü nasıl kendisiyle kalan halk arasında fark varsa, kendi hükmüyle başkalarının hükmü arasında da fark gerektir, çünkü âlemin düzeni, hükmünün geçmesi iledir.» (42. Bölüm)

Yalnız, yanlış anlaşılmasını önlemek için bir noktanın açıklanması gerekiyor. Daha önce Osmanlı padişahlarının, Selçuklu sultanlarının tersine, kendilerini devletin (mülkün) sahibi değil, başı saydıklarını söylemiştim. Mustafa Akdağ buna dikkati çektikten sonra şunları eklemektedir: «Kendisini bu şekilde devletin başında vazifeli olarak telakki eden padişah, halk kitlelerinin idaresine ait görüşünü de, kritik zamanlarda çıkan adalet fermanlarında, sık sık tekrarladığı şu cümle ile ifade ediyordu: 'Reaya, Tanrının hükümdara bir vediasıdır'. Padişah bu suretle, halkı adalet ve şefkat ile idare etmenin kendisine bir vazife olarak verilmiş bulunduğunu kabullenmiş olmakta idi.» Burada timarlı sipahiler için konan kayıtlar hatırlanırsa, İslamî adalet ilkesiyle de beslenen bu görüşün düzenin halk yararına işleyişini kontrol eden tek ilke olduğu görülür. Gerçekten, Kabusname'deki sözler de hesaba katılırsa, üretim biçiminin düzenli olarak işlemesi bir tek kişiye, padişaha bağlıdır. (Osmanlı tarihçilerinin, padişahların zevk u safaya dalmalarından yakınmaları böylece bir anlam kazanır.) Düzenin felsefesi şu satırlardadır: «Sonra sipahiyi raiyyet üzerine havale kılma, yani güç etmeğe bırakma, tâ ki memleketin mamur, ilin şen olsun. Çerinin işini nasıl gözlersen, raiyyetin işini de öyle gözlemek gereksin. Gerçi raiyyete çeriyle boyun eğdirilir, ama çeri de raiyyetle kaimdir, çünkü

raiyyetten tahıl elde edilir, sipahi (onu) harcar. Raiyyetin şenliği ise yerinde adaletten olur. İmdi adalet dışı olan düşüncenin gönlüne girmesin yol verme ve ulu Tanrının kulları zulüm derdine uğrayıp sana yardım isteyerek gelseler sabırlılık gösterme, tez adaletle (dertlerini) iyi et. onları sabra görümlü etme.» (42. Bölüm)

Bu sözler Osmanlı toplumunun sınıfsal yapısını apaçık bir biçimde ortaya koymaktadır. Padişahlar adaletten ayrılmasalardı, falan filan denecek. Tarihi açıklamaz bu. Padişahların şu ya da bu durumu değildir önemli olan. Üstünde durulan sorun, belli bir üretim biçiminin doğurduğu üretim ilişkileridir. Toplumsal örgütlenme bu üretim ilişkilerinin sonucudur ve kendi dünya görüşünü de oluşturacaktır. Yine Kabusname'ye göre bir padişah şu özellikleri taşımalıdır: «Önce adalet, ikincisi kerem, yani vermek, üçüncüsü heybet göstermek, dördüncüsü meşru olmayan işlerden sakınmak, beşincisi aceleciliği terketmek ve her işin fırsatını kollamak, altıncısı ise gerçek söylemek.» Bunlar aynı zamanda bütün kulların da niteliği olmalıdır. Doğrusu bunlar, ideal insan tipinin özellikleridir, ama kaçınılmaz olarak şu ilke gelir ardından: «Padişah bütün halktan uludur.» Sonra da özet olarak vermek gerekirse, şunlar: Beyin beyliği kul iledir zenginin zenginliği de yoksul iledir. Çünkü Tanrı kullarını iki bölük eylemiştir, nafaka verici ve nafaka alıcı, yani biri zengin biri yoksul, biri bey biri kul. İşte insanlar bunu bilmeli Tanrının buyruğuna uymalı, verdiği rızk için şükretmelidirler. O bu dünyayı hikmetinden yaratmıştır, ama kudreti hikmetinden ziyadedir, hangisi iyiyse onu yaratmıştır, öyleyse İslam dininden devletli din, İslâm hükmünden yeğ hüküm yoktur.

İşte meşruiyetini Tanrı iradesine bağlayan toplumsal düzenin Doğu kültürünü benimsemesinin ve onun etki alanına girmesinin nedeni budur. Dilin ilk yüzyıllarda sade ve anlaşılır olması da soruna bu açıdan bakınca bir açıklık kazanmaktadır. Çünkü ilk dönemde sanatçının görevi taşıyıcılıktır ve kurulmakta olan düzen düşünsel temellerini de atmaktadır. Ama toplumsal farklılaşmayla birlikte dil de bozulmaya başlayacak altı yüzyıl aynı dünya görüşünü tekrarlayıp duracaktır. Şimdi bu dünya görüşünü kendimizden bir şey katmadan sergileyelim:

«Tanrı taâlanın emri budur ki kaçan (ne zaman) bir nesnenin olmağın (olmasını) dilese 'ol' der olur.» (Yasin tefsirinden)

Cûş kıldı akl-ı küll geldi vücuda kâinat
Kâf u nun (5) emrinden oldu bu cihan yekbâr mest (Nesimî)

Üstelik âlem bir hikmetler kitabıdır, kul bu âlemin hakikatini bilemez. «Tanrı bilir ama siz bilemezsiniz.» (Ayet)

Bu âlem bir kitab-ı hikmetenduz-ı hakaayıktır
Meâlin her kim istihrac ederse aferin bâdâ (Nabi)

Tanrı birbirine zıt olan şeylerle âlemi doldurmuştur, ondan başka her şey çifttir, ondan başkası hep ikişerdir. (Kabusname)

Kimisi renc ile daim inilder
Kimisin derdine derman hüdâyâ (Sadri)
Halâk cihan-ı âleme kıldıkta tecelli
Her şahsı birer hâl kılmış müteselli (Bursalı Cenani)
Hâl-i âlem ezeli böyle perişan ancak
Kimi handan kimi giryan kimi nâlân ancak (Baki)

Tanrı kerimdir, lütuf bağışlayıcıdır, herkese miktarınca vermiştir. Herşeyin sebebi odur, yerin tane bitirdiğinden haberi yoktur. «Çünkü rızk Tanrıca bölüştürülmüştür, ezelde kısmet olan erişmedikçe olmaz.» (Kab.)

Bu cümle mahlukatın rızkı senden
Kılursın dâima ihsan hüdâyâ (Sadri)
Gıdasın herkesin şâyânı üzre eylemiş ta'yin
Kimin itmiş pelas-ı cehle müstağrak kimin dânâ (abi)
Gelecek nesne gelür çare yoktur
Gerek sen yaş yerine ağlagıl kan (Ahmet Fakih)

İnsan elindekiyle yetinmelidir, hakkı olandan fazlasını istememelidir, açgözlülük kulu yokeder, kul kullukla meşgul olmalıdır. Kısmet neyse odur. «Hem Arap da der ki, bi'l-ciddi lâ bi'l-keddi. Yani kişi talihiyle artar, ille emeğiyle ve çalışmakla artmaz. O halde gereken odur ki ulu Tanrı sana ne kaderlediyse ona şükredici olasın.» (Kab.)

Tevekküldür fakirin kıblegâhı
Kanaat hod hemen altın oluktur (Şeyhülislam Yahya)
Tiz olma, teemmül kıl, her hale tahammül kıl
Allaha gönül kıl, tedbiri bozar takdir (Kemal Paşazade)
Alemin hâli budur etme şikâyet ol hamûş
Geh nasibi ayş olur halk-ı cihanın gâh nûş
Geçme teslîm ü rızadan varısa başında hûş
Haline şükret Cenanî'den bu pendi eyle gûş
Vuslata handân olup hicrân içün çekme elem
Böyledir ahvâl-i âlem gâh şâdî gâh gam (Bursalı Cenani)

Kim olur zûr ile maksuduna reh-yâb-ı zafer
Gelür elbette zuhura ne ise hükm-i kader
Hakka tefviz-i umûr et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm arif isen gûş-ı kabûle gevher
Mihneti kendüye zevketmedir âlemde hüner
Gam u şadi-i felek böyle gelür böyle gider (Fuzuli)

Bu insanı tevekküle itiş dünya sevgisini yok etmeğe kadar varır.

Mal mülk her şey boşunadır: «Ey aziz bu dünyada her kim gönül verip cem etmeğe meşgul oldu ise ahır peşiman olup peşimanlık taşıyla başını anca döğdü. Velikin sonraki peşimanlık kişiye fayda etmez. Bugün bunda (burada) fırsat elde var iken, ömür seninle var iken cehd eyle bu murdarı irteleşi gör. Gönlünü bundan götürü gör. Ve ol dünya cem edenleri ve dünya yoluna ömür çürütenleri gözetme. Sen onları gözet kim sonları neye varır, ol irkip yığdıkları mal nice tarümar olur. Dağılıp verisler üleşip kendi varıp azabın(ın) hesabını çeker. Ey aziz, şol sultanları gözet kim dünyaya geldiler. Velikin hiç itibar gözüyle bakmadılar veya dünyanın ardına düşüp cem etmeğe meşgul olmadılar. Ahret emellerine meşgul oldular. Çün gördüler bu dünya bir yol uğrağı imiş. Ahret yolunun üzerinde buna aldanmak gönül verip meşgul olmak ne gerektir dediler. Yol yarağında (hazırlığında) oldular. Kafileden ayrılmadılar. (Eşrefoğlu, Müzekki-n-nüfus)

Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. (6) Ama sonuçta hiç bir şey değişmeyecektir. Divan edebiyatı çağının toplumsal yapısına uygun düşmekte, egemen olan dünya görüşünü yansıtmaktadır. Toplumsal farklılaşma sürecinde Divan sanatçısı, önce de belirttiğim gibi, üretime katılmayan ama üretimden pay alan sınıfın bir parçası olmuştur. Sorun böyle bir temele oturtulmadıkça yanlış yorumlar kaçınılmaz olacaktır. (7)

---

(1) Bu yazının bir özeti «yeni a» dergisinin Kasım sayısında yayınlanmıştır.

(2) Tarihçiler Osmanlı Devletinin kuruluş tarihi olarak 1299 yılı üzerinde birleşmektedirler. Devletin adına gelince... «Her hangi din ve mezhepten ve her hangi kavim ve milletten olursa olsun Osmanlı bayrağı altında tecemmu ve tahaşşüt eyleyen mütemeddin efrada Osmanlı ve bunlar üzerine hükümet eyleyen devlete dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye denilmiştir.» Ahmet Mithat Efendi Üss-i İnkılab, 1877.

(3) Timar sahipleri kendilerine bırakılmış araziden iki türlü yararlanırlardı. Rekabesi devlete ait olan toprağın tasarrufu reayaya bırakılmışsa, timarlı sipahi öşürü ve diğer vergileri alırdı. Bir kısım toprağın tasarrufu ise timar sahibine bırakılmıştı. Bu çeşit topraklara hassa çiftliği denir, reaya, hassa çiftliklerinde timarlı sipahi hesabına, yılın belli günlerinde çalışırdı. Bununla ilgili olarak konan kanun şudur: «Sipahilere hassa kaydolunan çayırların raiyyetleri biçip yerinde yığarlar, evlerine götürmezler.» (Kanunname)

(4) Nesir dili özellikle XV. yüzyıldan başlayarak bozulur. Ama yine de iki türlü nesir yanyana gelişir. Bu, ayrı bir yazının konusudur. Yalnız şimdilik, kuruluş yıllarında sade olan yazı dilinin ve Türkçe adına direnişlerin kaynağında milliyetçilik duygusunun değil, anlaşılmak kaygusunun yattığını belirteyim. Osmanlı sanatçısı bir düşünceyi halka yaymak istediği zaman Türkçeye baş vurmuştur. Üstelik bunu söylemekten de çekinmemiştir: «Ve bu kitapda müşkil kalmasın. Zira bu kitap asan Türk dilince anın için söylendi kim müptediye yol asan ola.» Bu satırlar Müzekki-n-nüfus adlı eserden alınmıştır ve yazarı Eşrefoğlu (XV. yüzyıl) Eşrefiyye tarikatinin kurucusudur.

(5) «Kün» Arapça «ol» demektir. Şair, kâf u nun emri derken bunu anlatmak istiyor.

(6) Kabusname'deki şu satırlar Nabinin bir beytinin düzyazıya çevrilmiş biçimidir sanki: «Bir de ciğer köşem, sabahleyin kalktığında senden yukarılara bakıp üzülmemeye çalış, senden aşağılara bak sevin.» (5. Bölüm)

Senden ednayı görüp şükr ile demsâz olmak
Senden a'lâlara reşk eylemenin merhemidir.

(7) Bu küçük araştırmayı dipnota boğmamak için yararlandığım kaynakları belirtmedim. Ama konuyla ilgilenenler olabileceğini düşünerek bana yol gösteren kaynakların küçük bir bibliyografyasını veriyorum. (Kabusname'den yapılan alıntılar Milliyet yayınları arasında çıkacak olan çalışmamdandır.)

Abdülbaki Gölpınarlı, Divan Edebiyatı Beyanındadır, 1943.
» » Alevi ve Bektaşi Nefesleri,
» » 100 Sor. Tasavvuf, 1969.
» » 100 Sor. Mezhepler ve Tarikatler, 1969.
Adnan Adıvar Osmanlı Türklerinde İlim
Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, 1943.
» » » Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız, Belleten, 1962.
» » » Siyaset-nameler, Belleten, 1963.
» » » Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri
De Lacy O'Leary İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, 1971.
Fahir İz Eski Türk Edebiyatında Nesir, 1964.
» » Eski Türk Edebiyatında Nazım, 2 cilt, 1966-67. (Bu iki kitaptaki metinler Arap harfleriyledir.)

Fevziye Abdullah T.	Türkçe Dini Metinler, 1971. (Arap harfleriyle.)
Fuat Köprülü,	Divan Edebiyatı Antolojisi, 1931.
	Edebiyat Araştırmaları, 1966.
İslâm Ansiklopedisi,	Adı geçen terimlerle ve padişahlarla ilgili maddeler.
İsmail Cem,	Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi
Mustafa Akdağ,	Osmanlı İmparatorluğu Yükseliş Devrinrinde Esas Düzen, Tarih Araş. Der. c. III, s. 4-5.
Muzaffer Sencer,	Dinin Türk Toplumuna Etkileri, 1968.
» »	Osmanlı Toplum Yapısı, 1969.
Niyazi Berkes,	Türkiye İktisat Tarihi, 1969.
Sencer Divitçioğlu,	A. Ü. T. ve Osmanlı Toplumu, 1971.
Suat Aksoy,	Türkiye'de Toprak Meselesi, 1969.

TÜRK ŞİİRİNDE İŞLEM GELİŞİMİ ÜSTÜNE NOTLAR (II)

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

Gülten AKIN

ÇOCUK VE ALLAH, bir olgun çağ kitabıdır, sahibi henüz genç de olsa. Dağlarca'da bir biçim, öz dil kaynaşması ta «Çocuk ve Allah» ile başlamaktadır. Şiirlerinde öz üstüne söylenenler, biçim ve dil üstüne de söylenmiş olmaktadır. Bir bu konuda mıdır kaynaşıp bütünleşme? Doğan Hızlan'ın da belirttiği gibi (Papirüs. Sayı I.) onun bütün şiirleri birbirine bağlıdır. Bir büyük özü geliştirmek, bütünlemek için yazılmışlardır. Ama o öz, ozan yaşadıkça gelişecek sürekli bir özdür.

Bir de ozanın dünya ile, doğa ile, tanrı ile, tinsel ve tensel bütünleşmesi var. Şiirinin, yaşamı ile bütünleşmesi var. O yüzden Dağlarca-yı ayırıcı değil birleştirici, ilint kurucu, tümevaran yöntemlerle değerlendirmek gerekli. Son gördüğümde «Asu» yu incelediğimi söylemiştim. Hemen sordu: Şiirler arasındaki bağları yakaladınız mı? O bağları da, başka bağları da yakaladım. Şiirlerindeki dengeyi gördüm. Cemal Süreya'nın da üstünde durduğu gibi (Yeni dergi S. 19) dilin neden özentisiz, süssüz, yalın kullanıldığını anladım. Bir de şunu anladım ki, Dağlarca öyle herkesle birlikte küçük incelemelere sığdırılamaz. Ayrı bir uzmanlığı geliştirmeli insan. «Dağlarca Uzmanlığı»nı.

Gelelim «Çocuk ve Allah»a. Dağlarca çocukluğunun ikinci bölümünü

yatılı okulda geçirmiş. Evinden sevdiklerinden ayrı. Bu onda acılar, özlemler, tedirginlikler geliştirmiş ama sağlamlaştırmış, genişletmiş de onu.

Dünyası tekdüzelikten kurtulmuş. Geçmiş, gelecek zaman içinde bulunulan zaman aynı yoğunlukta yaşanmış. «Çocuk ve Allah» ile başlayan yoğun şiir gelişimi kendi kendine yeterlik, kendi kendine bütünleme, sanatıyla bütünleşmenin kökenlerini o yıllarda aramalı. «Çocuk ve Allah» bu konuda bize ışık tutuyor.

Bu eller miydi masallar arasından
Rüyalara uzattığım bu eller miydi?
Arzu dolu, yaşamak dolu
Bu eller miydi resimleri tutarken uyuyan. (Ç. ve A. Bu eller miydi)

Korunmuş, özenle bakılmış, renkli bir çocukluğa özlem.

Nerde babamın ölümüne ağladığım gecelerin karanlığı,
Nerde o keder ki ruhumu her an tabiata verir
Anamın o güzel ahret inancı nerde
Nerde, dünyanın ufuklar arası bilindiği altın devir.
(Nedamet'den

Tedirginlik te özlemle birlikte işleniyor. Dağlarca'da bu tedirginlik duygusu bir geçmiş zamanla, yaşanılan arasında değil, gece ile gündüz, karanlık ile aydınlık arasında da değişiyor. Gece, karanlık tedirginlikle bütünleşiyor. Bir korkuyu geiştiriyor. Öyle bir korku ki bir ucu ozanın kendiyle hesaplaşmasına günahlarını saymasına tanrıya sığınmasına dek varıyor. Öteki ucu ise inançsızlığa, dinsel inanç karşıtı sorumsuzluğa.

Ne bir inanç ne bir düşünce
Yalnız yaşadığımdır kalbimde kalan
Serçeler gibi uçmuş altın dallarımdan
Niçinler ve çünküler...

Oysa, şöyle de demişti: **Rabbim bırakma beni korkuyorum**
Ki bütün azalarım yaşamakta.

O, bütün içtenliğiyle yaşadığını yazan ozan, insanın olumlu ve olumsuz duygularıyla, düşünceleriyle ikili gelişmeler içinde olduğunu, bununla bütünleşmeye vardığını bir iyice gösterir. Dağlarca için Cemal Süreya'ya «Doğal Ozan» dedirten budur. Yalnız bu «Doğal Ozan» nitelemesini açmak hafiflikten kurtarmak gerekir. Ben Cemal Süreya'nın «İki Dönem» ayrımına da katılmıyorum. Dağlarca, ilk şiirlerinden son şiirlerine dek kendini kendi çizgisinde akıl ile geliştirmiş bir ozan «Sezgi» sözündeki ağırlıksız anlam da Dağlarca'ya yakışmıyor. Yukarda söylediğim gibi onu bir bütünün geliştiricisi olarak almak incelemek zorundayız. Cemal Süreyayı yanıltan, onun, hazır dünya görüşlerinden,

felsefe kuramlarından birini kendine seçmeyişi, onları kendi kuramında birleştirerek bütünlemeye çalışması olmaktadır. O hem özgündür, ne bir ozana ne bir başka düşünüre benzer; hem bütün dünyaya, bütün düşünlere, geçmişe, geleceğe, maddeye, anlama aynı derecede açıktır. Hepsi arasında en insanca dengeyi kurmaya çalışır. Başardığı yer, kendini Tanrı diye ilân ettiği yerdir.

Yordam'ın Mayıs - Haziran 1969 s.3 ünde Hüseyin Cevahir'de Cemal Süreya'dan ayrılıyor. «Bence, kesin çizgilerle iki aşama biçiminde göstermek biraz zor» diyor. Ama hemen arkasından, «Doğal Ozan»lık düşüncesini o da bastıra pekiştire söylüyor.

«Doğal bir Ozan'dır, Okuyarak kendisini bilemez.» «Emeğin değil, yeteneğin Ozanı» dır. Büyük yanlış. En başta sormak gerek: Yetenek nedir? Yeteneği akıldan emekten ayırmak nasıl bir iş? Nasıl bir bilimsellik? Sonra da bu topraklardan gelmiş geçmiş ozanlar içinde en seçkin olanlarından birine, kendini bilinçle bütünleştirmeye gidenine nasıl yakıştırılır akıl aşamasının aşağıları.

Diyalektik gelişmeye uygunluğu akıl öyle başarmaktadır ki, bunu doğallıkla karıştırmak ilk bakışta kolay gelmektedir.

Çocuk ve Allah her şiirde içiçe geçmiştir. Tam bir denge ile. Ne birine ne ötekine haksızlık edilir. Ama bu denge bir uyumun bir durgunluğun gölgesi midir? Değil. Sürekli bir hareketin, bir iç savaşın dengesidir.

Gerçi: Söndürdükten sonra lâmbaları/ Vücudu Allaha devretmek/ vardır.

Gerçi: Çocuğum sana yalvarıyorum/ Ellerin çirkinleşmeden dua et/ vardır (128) / Allah ne kadar büyüktür/ Ekinlere güneş verir çocuğum/ da der. (129) Ama, şarkılarda hem «nur» gibi, hem «Ayıp»tır. Bir gün Allahı anlamak, sonsuzu kendini ve bir felâketi birlikte anlamaktır. (126)

İşte inanç ve inançsızlık arasındaki denge: Çocuğum geceleri dua et/ İnsan uzaklaşabilir Allahtan/

İnanç nasıl gelişti?

«Siyah ve Karanlık» ta bildirir. (s. 85)

/ Kur'an okurdu babam bazen/ Galiba Kadir gecelerinde/ Onun inanmış sesiyle biz çocuklar/ Daha küçülürdük odanın en uzak bir yerinde./

Söylemeye gerek yok ki, bu kötüye çekilecek, şu, gericilik falan gibi hazır damgayı sırta vurduracak bir inanç değil. Hayatın bir parçası. Gelişebilecekse gelişir. Değilse ölür, karşıtı gelişir.

«İkinci Diriliş» inde sözü edilir bir yerlerde (s. 84, 301) Ama bu, ölümden sonra dirilme metafizik inancından doğru fiziğin «Hiç bir şey

kaybolmaz» kanununa gelmedir. İnançsızlık ve isyan için ise, ozan bir gerekçe göstermek zorunluluğunu duymaz. Asıldır onlar. Geliştirilerek varılan'dır. İnançsızlık ölüme isyan ile içiçe geçer. (238, 250, 251, 255, 257, 268) Ölüm olası değildir, rahatsız eder onu. (238) Çünkü insanın yok olması demek. Allahın yok olması demektir. / Beni ki bu kadar seviyorsun/ Banada mı ölmek? / (Cevapsız) buralarda «Tasavvuf» u anarız sık sık. Öteki dinlerden sesler alırız. (Brahmanizm, Budizm en çok.)

Bana ait akan sular dinleyin/ Ki devam etmekte yaşarken/ Garip seslerle varoluyorum/ Ağaçlarda, kuşlarda ben./

. . . . .

/ Yılları geçer onun bana ne/ Belki camileri çürür/ Mesafeler boyunca koşacağım/ Ölüler gibi hür / (Kendi. 255)

Ölüm dünyanın, tanrının yokolmasıdır. «Ben» le birlikte. (Bahçe içinde ev ev içinde düşünmek) Ölüm varsa, uykular, hastalıklar varsa, dirim de var. Düş var. Hareket var. Gece varsa, gece tedirginliği korkusu varsa, gündüz de var Sabahları tuttu ellerimden/ Sana doğru çocuğum/ Vaktin göklerine uçtu kuşlar/ Saadeti Rabbim kadar hissediyorum.

Sabah Tanrı Mutluluk Arınmışlık Hareket

Gece Tanrı İnanç Arınmışlık Dinginlik

Karanlık Tanrı İnançsızlık İsyan

Bütün bu dengelemelerde sözü edilmeyen bir şey var. Bir büyük damga.

ONUR. Yaşamanın, insan olmanın, ozan olmanın onuru. O ölecekse, hastalıktan değil gurur'dan ölecektir. (Kendi. 255)

«Allahım bir bak yüzüme/ Sen mi güzel ben mi güzel»

«Beni gökleriyle ölçemez/ Bahçeleri hudut olmaz önüme/ Vakti varederek yaşayacağım/ Gölge yapmasın dağları günüme /

Sonra bu «Hudut» kavramı, başka bir özü işlemede de aynı biçimde kullanılır.

«Dehşetle hissettirir bana sonsuzluğumu/ Vatanın hudutlarında başlayan başka vatanlar/» (208)

Dağlarca ayrıntının ozanı imiş. «Ben tanrıyım» diyen için lâf mı bu.

O, somut varlıkları da, soyut kavramları da zorlar.

«O kadar kuvvetle hülya edeceğim ki / Artık burda olmayacağım» (166.ı)

Nesneleri kendine göre var kılmak, daha belirgin içlemli, anlamlı kılmak için harcanan çaba, soyut kavramlar karşısında ters bir gidiş gösteriyor. Onları yoklaştırmağa, yokluğa itiyor. Bu çok önemli. Dağ-

larca, şiirinin başından beri «Maddeci» bir görüşü geliştirmiştir. Mistik, metafizik konuları kurcalaması bu maddeci görüşe daha doğru, daha geniş bir içlem kazandırma isteğiyledir. Bir daha söyleyelim ki gelişimi diyalektiğe uygunluk gösterir. Bu uygunluk «doğal ve Aklî» dir.

Aşk mı, sevgili mi? Sırça gibi narindir. Çocuksu bir saflığı, güzelliği vardır. (110, 158) Eğer aşkla beden arasında bir ilişki kurulmuşsa, bu, sevgiliye ait değil bedenin hayvansılığına, inkâr edilmeye değer çirkinliğine (138, 151) aittir. Kirletilmemiş, kirlenilmiştir. Tanrı yada gurur temizler onu, yakarışlarla. Kendine kızmalarla. Denge yeniden kurulur.

Dağlarca, görülmektedir ki, bir denge uzmanı. Bunu iç biçimde de sağlar. Şiir sonlarında neden akıl oyunlarını, Humor'u kullandı? Ağırlığı ciddiliği dengelemek için.

(99-3, 87, 114, 121, 142...)

.. Ve nelerden sonra ben hatırlıyorum,/ Bazı geceler, yani o her gece./ Babamın ve başka sevgililerin arapçasını/ Tesellisiz şeyler düşündükçe.

ASU:

Evrenin, dünyanın, hayatın çok ilginç bir açıklaması. Yer yer materyalist, yer yer idealist diyalektik içinde, ama öz olarak, amaç olarak ozanın devrimciliği benimsediğini belirten açıklamayla başlar ASU.

«Ortabenek yerinde içiçe değirmiler vardır. Sürezin bir uzunluk olmadığı bu değirmilerden de belli.»

Sürez, süreç yerine de kullanılmış. Ama ozan, yeni bir «Teori» ortaya koyma isteğiyle iki diyalektik arasında gidip geliyor. Daha doğrusu «Materyalist Diyalektik»i saptırıyor. Yer yer tutarsızlığa düşüyor. Ama ozana göre, Madem ki Yeryüzünün bütün devrimleri ASU dur. Asu dirilere çıkar. O kişileri eşit kılan'dır. Geriliğe, karanlığa, sömürülmeye karşı koyan'dır. Bir büyük aydınlığın ta kendisidir. Varsın öyle olsun. Yitiğimiz nedir? Biz de severiz ASU yu.

Baktıkça azalırdı/ Öyle ince bir yüzü vardı ki / (Sevgicek)

Şefkatle karışık bir sevgi. Yaşamın bitip ölümün başladığı yerdeki sevgi. Ama, sevgi ASU sevgisidir. Diriltendir öyleyse.

ASU Hayatın, ölümü de içeren çelişkilerini söyler. Bu çelişkiler üstüne kurulmuştur. Sevgi-Sevgisizlik. Ölüm-Dirim., Kara-Ak, Gece-Gündüz. Bilinçle ama, didaktik değil, usuldan, içli, özlü, akılcı bir biçimde karşı karşıya getirilmiş. Zaten dağlarca'nın kendisi de öyle. Kendi deyimiyle «Fil içinde serçe'dir o. O kalın ama ince, kaya ama yel, kırıcı ama gönül alıcı.»

Yol değildi bizden önce dağlarca'yı sıcak övmek. Kenidisiyle şiiriyle uğraşanları lânetlemişti. Ondan mı? Kalın, kaya, kırıcı oluşundan mı? Ben, üç-beş kez karşılaştım, görüştüm dağlarca ile, inceliğini çok sezdim. Bir daha karşılaşır mıyım bilmem. Ama yazdıklarım kalsın bizden sonraya.

«Yaşayacak mısın Ormanlarda/ Daha sus/ Sevecek misin/ Daha gel ölüme daha»

Ölümü en güzel Necatigil yazdı dedim, onu incelerken. Bu kez yüceliği Dağlarcada buldum. Örnek:

Bilmeden yaşadım bunca yıl serviler/ Kendimden öte bir ölü görmedim/ Bu karanlık başka karanlık/ Ölüm var mı ne /

/ Ben yarın gidiyorum ha bir başka karanlığa! / da burda. (Peki söyleyebilirsiniz)

/ Ölüm geleceğin tezse de bana/ Ölüm geleceğin tezse/ Yollara düşmek isterim/ Yitik daha kolay ölür / (Tedirgin)

Dağlarca, ölüm üstünde düşünürken Fizikötesi'ne varmıyor. Ordan geliyor. Bunu başta da saptamıştık. «Ölüm Üstüne Deneme» şiirinde ise soyuttan somuta bir geliş var. Kendi ölümünü yaşıyor ozan. ASU da ölüm, yaşam içinde bir durum, bir konum. Ölüm ve ölü sözcüklerinin anlamı da birleşiyor bir yerde. Ölüm bir şey, bir nesne oluyor.

Sonra ağıtlar geliyor. Tıpkı Anadolu ağıtları gibi. Ölümün yaşanmışını anarak. Ölünün ölümünü hayatını bir uzantısı kılarak. Demek ki bu konu üstünde dağlarca başındanberi Anadolu'lu. İslam'ın ölüm anlayışının Anadolu insanınca değiştirilen, somutlaştırılan, dirileştirilen anlayışını benimsemiş.

Cahit Sıtkı, ben seni nasıl ağıt edeyim / Binbir anı yaşarken binbir yıldızda/ Diyalektik düşünce ile, islâm düşüncesini birleştirme çabası ölüm dışındaki konularda da görülüyor.

Evet biz,/ Sulardan kuşlardan dağlardan ayrı/ Suların kuşların dağların birliğini anlamadan/ Tanrı bir derdik/

Burada ozanın kuşkulu ,araştırcı kişiliğiyle karşılaşırız. O, kuramları olduğu gibi kabul etmez, beğenmez, araştırır boyuna. Bir bilim adamı olmadığından, sonuçlar onu pek ilgilendirmez. Çelişkileri bile ardarda düşebilir.

Ben ayrıyım çok/ Kuştan ekinden taşlardan sulardan/ Nasıl inanabilirim/ Tanrının birliğine /

Üstteki mısralarda işin içinden rahat bir çıkışı var. «Ağrı» şiirinde de o yolu denemiş. Diyalektik materyalizmin bir konu kavrayış biçimi ile işe girişmiş. Ama bitirişi, Tanrıya yakarma ile.

/ Sen bu ince bileklerini onların söyle Tanrım/ İncitecek misin? /

«Uyarı» şiirinde, eski çağlarla yeni çağlar arasında bir arpa boyu yol olduğunu anlatır.

/ Uyar beni toprak/ Kadınlar ninnilerde/ Oğullar savaşlarda yiter/
Kötü yel esince / Kimseler kalmaz/

Hâlâ, kötü yel esince kimseler kalmıyorsa, kadınlar ninnilerde, oğullar savaşlarda yitiyorsa, yeni çağ nerde. Elbette eski çağa bir arpa boyu uzakta. İşte şiirin yüceliği. Birkaç dize ile, ciltler dolusu düzyazı konusunu en etkin biçimde veriyor.

Bir sözcük, bir harf çağrışımıyla şiire başlamak Dağlarca'da da çokça görülüyor. (Cansever de, Necatigil'de, Metin Eloğlu'da da görülür.)

Zekâ kıvraklığı, nükte, halkça bilgelik şiirlerin bir yerlerinden uç verir.

/«Köpekler ana olsun» ta uzaklarda/ «Keşke taş doğursaydım» dersin hep/ Köpeklerle taşlarla esendir bütün yaşamalar/ Anamsın./

«Gece» de «Öüm» gibi çokça işlenendir. «Kara,karanlık» da, karşıtlarıyla değerlendirilirler.

Otu, ağacı yazar ama, her şeyi insanı anlatmak için yazar. Onun şiirinde nesneler birer araçtır. Birer amaç değil.

/ Dallar kişinin gününü anlamaz ki /

Kitapta ASU dan olmayanlar var. Ayrılıyorlar o şiirler kolayca. (Günlerde, pazarları, L, P, kahveler, yaşlı adamlar)

Edebiyat gecelerinin en çok okunan şiirleri de ASU da. (Af akşamı, Merihliye Sesleniş, ASU nun Oğlu)

«Af akşamı» bir röportaj- Şiir. Konunun özelliğine uygun biçimi, yalın dili, içtenliğiyle gerçekten yitmeyecek.

«Merihliye Sesleniş» de ise, çağın çeşitli sorunlarıyla bunalmış, kuşku ve ürkü dolu insanın, uzaya yönelişi bir kurtuluş yolu diye belletilir. Kuşku vardır:

/ Gelme, gelme üstüme/ Bir çözüm vermeyeceksen eğer /

Ama bu kuşku, bir çözüm umudunu da içinde taşımaktadır. Dağlarca'da düşünce ve istem çelişkilerine bir örnek vermiştim. İkincisi «Uykusuzluklar» da.

/ Bir yeryüzü savaşından sonra/ Uyumasın acısı kara topraktaki yasın/ Kılıçlar, tüfekler iki evrende birden / Uyumasın./

Burda, bence, çelişki yalnızca görünüşte. Barışı seven dağlarca'nın aralıksız bir savaşı önermesini gerçekten uykusuz kalmış bir insanın uyuyanlara öfkesini iyi anlatma çabasına bağlamalıdır. Bir de belki dilek kipiyle de olsa, geniş zaman içermesi düşünülmüştür.

İKİCE, Diyalektiğin o ünlü sav, karşı-sav, zıtların birliği ilkesi «Ortabenek» alınarak yazılmış.

YALNIZCA da da bu düşünce pekiştirilir, genişletilir. Tek tek den birşey çıkmayacağı, tek tek kavakların sallanmıyacağı, kuşun uçmayacağı, kuzunun melemiyeceği belirtilir. İki de değil, çok olmak gereklidir.

Asılmış'da inancı uğruna dar ağacına gidenin şiirini söyler.

Utanmadan korkmadan asılmış/ Yüzü apaçık, göğsü bize karşı/ Duyuyor musunuz söylediği marşı./

YEŞEREN TOPRAK, Tek bir dünya ülküsünün, barışın, kardeşliğin, toprak simgesi aracılığıyla anlatılışıdır.

AĞIR OT da öyle.

AĞZINDA, «yok» ve «Var» ın birbirini ısırdığı bir ağız. Bir de «Büyük balık küçük balığı yutar» a uygunluk.

/ Ağzımda bir balık/ Bir devin ağzındayım/

Derken, düşünceyi sürdürmekten usanır ozan: Ağzımda bir uyku/ Bir devin ağzındayım/

TEKÇE: / Bir ağaç gibi tek ve hür/ Ve bir orman gibi kardeşçesine / dizelerinin bireye dönük anlatımı. İnsan, iki kişiler, yüzbin kişiler olarak bir arada yaşar ama, acının kuyusuna, güzelliğin, aklın deliliğin kuyusuna tek inmek zorundadır. İp tektir çünkü.

ÇAĞRI, Mevlâna'nın çağrısı gibi geniş değil. Kim kimi isterse o gelsın/ O sevilen gelsin/

KOCAMAN IŞIĞA DOĞRU, Aptalışık' ların en güzeli. İkili bir zamanı içiçe ustaca yerleştirerek işlemiş. Günlerin ve mevsimlerin yürümesi, bir yandan da insanın yaşlanması.

Kocaman bir ışığa geçtiğimiz besbelli/ Ağarır / Saçlarımız/ Yürürken yürürken/

Dağlarca, anlama ilişkin sözcük ekonomisine pek o kadar önem vermez. Ama bir de verirse, harikulâde bir sonuç ortaya çıkıyor. Her mısra, her sözcük bir öncekine katkıda bulunarak şiiri geliştiriyor.

ARTI, Ozanı sevenler, sevmesinler. Yetmez. Dağın anlamı, ormanlara yel katılsa ışığı yokluk, onların anlamı. Yetmez. Kendini beğenmişliğin doruğunda.

Sevilse kuşlar uçacaktır, bilir ozan. Ama madem yetmeyecek, öyleyse gecesi masmavi bir boşlukta büyüyebilir. Buna yiğitçe dayanır.

GÜN, Sevildiğinin değil, sevdiğinin şiiridir. Bu sevgi onun olduğuna göre, kendisine duyulan gibi rahatsız edici değil. Güç verici, aydınlık, güzel sevinçli, etkilidir. Bütün dünya, en olmadık kişiler, şeyler duyar bu sevgiyi.

Seni ben bile duydum/ Öyle seviyorum ki/

AĞAÇLARDA BEN : Başlığından başlanmış bir şiir.

Ardından «Ule ve Mağara» yetişir.

BİTMEZ SESSİZLİK

Ben sizin kardeşinizim ha peki söyleyebilirsiniz
Nasıl evlendiğinizi
Nasıl sevmediğinizi bir gece
Peki söyleyebilirsiniz

Sonra daha eskiden o resmin günlerinde
Anneniz henüz çıldırmamıştı
Saçlarınız altın gibiydi ak omuzlarınıza değerken
Peki söyleyebilirsiniz

Ağaçlara
Gülerdiniz çok
Ve bir masal kızlığı uyutmazdı sizi orman yeşerince
Peki söyleyebilirsiniz

Sonra kaçmıştınız evinizden
Düşünceye yalnızlığa uykuya ölüme
Bir yangının yıkıntısından çırılçıplak
Peki söyleyebilirsiniz

Bir kız bir oğlan duvarlarda taş gölgeler bir kız bir oğlan
Yatmıştınız üçyüz genç bir dağ sığınağında siz
Dışarda karın kurtlar soğuğu içinizde taş çağınca bir donukluk
Peki söyleyebilirsiniz

Ben yarın gidiyorum ha bir başka karanlığa
Ben gömütlüklerle sessizim yaslıyım sağırım
Artık sevgiye inanmıyorsanız artık hiç kimseyi Sevmiyeceksiniz peki
Peki söyleyebilirsiniz

(Â S Û ' dan)

KANAMA

De ki temmuzun sıcağı
Alnım orada, kardadır
Alçağı aşar yüreğim
Gökler boyu yukardadır.

De ki gerçeği duymadın
Beni kapattın içeri
Çöküm sende kalır ergeç
Ölecek taş duvardadır.

Kartal süzülüp geçende
Susuverir kaval kırık
Koyun sürünür ya çoban
Geleceği uçardadır.

Böğrü kopuvermiştir ya
İner derine uçurum
Yıldızlar varsa bile
Dağın inancı yardadır.

Ne güzeldir bilir misin
Köyde obalarda olmak
Onlar ulaşır sevgiye
Onlar ki daha dardadır.

De ki kapadın beni sen
Üzerimde yüzbin kilit
Yüzbin demirler içine
Yazılarım dışardadır.

(Varlık.Ekim 1972)

BEHÇET NECATİGİL

ÇEVRE; EVLER

Arka sokaklar, eski evler, ezilmiş kızlar, kadınlar. Kimileri yolda karşılaşılan, kimileri cinsel dürtülerle gidilen, evde kalmış olanları var. Anasının eski yeldirmesinden utananları var. Di. li geçmiş ile yazılmış 57 parça hikâye. Garip şiirlerine benzer yönleri var. Ayrılanlar da var. Onlar gibi nükteye alaya yer vermiş, dil yalın, anlam açık. Konu benzerlikleri var. Ama Necatigil **Evler'in, arka sokaklar'ın** üstüne çokça bastırarak gariplerden ayrılır. Romantik, ince evler. Öykü'nün bitip, yaşamın başladığı yerler. Bendeki (Başkasına ait) kitabın başında bir sunu yazısı var. «Hayata çizgilerimizle mukavemet etmek istiyoruz 21.2.953.». Şiirlerin, hayatın ağırlığına bir karşı ağırlık olduğunu yazmıştı bana da. Şiirine bu denli tutkun, onu yaşamıyla bu denli içiçe sokmuş bir başka ozan var mı?
/ Ufukların gerisi / Akıntıya kürek / Belli olmaz, düşmek gerek / Ak üstüne kara çizgi. (Çizgi'den) / Kız sen değil miydin olur hay hay diyen / Şimdi de Evler'den bir dize:
/ Bir suçlu gibi ezik sana selâm söyledi /

Bu iki dize arasındaki fark «Çevre» ile «Evler» arasındaki farktır. «Evler» de karanlığa mutsuzluğa çekilen şeyler var. Sığınılan ama itilen evler var. Bir de sonuç çıkarmalar, bilgelikler. Necatigil, günlük yaşamın bilgesi henüz.

ESKİ TOPRAK

Ozanın soylusu vardır. Soylu ozanın güzel kitapları vardır. Ama onlardan biri, çok çok ikisi ölümsüzlük suyu içmiştir. Dağlarca deyince en çok nasıl «Asu» akla geliyorsa Necatigil deyince de «Eski Toprak». Girişinde kendini belli eder.

Eski toprağa ektiklerin / Bir yeni güçle göğerdi gür / Ey dünya toprağın üstü senin / Toprağın altı belki yalnız benimdir. /

Konular genellikle önceki kitapların konuları. Ozan daha çok çevirmiş gözlerini içeri. Sokaklardan, evlerden, yakınlara ve içe. Daha çok içe. Dil kıvrak, anlatım etkin, usta işi. Kendini ezberleten şiirler.

Uzun yolunda yayan basıp gitti bir tütün / Bir dolu otobüse sığdı son yolcu bir ruj / Yetişti tranvaya kahverengi solgun lâcivert buruşmuş /

..... / Girdiğim koşuda ben de senin gibiyim / Bir kanadı kırık kuş / «Geceye Girerken Balâd» da bölüm sonlarında varır, durur: «Kollarım koptu» Okursunuz, kollarınız kopmuş gibi olur.

Bir yandan da garipçi şiir kol atar. (Uzun Ev, Gözleri, Elmalar) «Ben bir masum kız idim»

Bir ikili ilişkide, bir anlık duyguyu şöyle işler:

/ Yarı yüzüm gölge yarı yüzüm ışık / Birdenbire koptu aradaki bağ / Yasak bölgelere girdiğimdendi / Birdenbire duruşum. /

(Gece vakti bir sokağı düşünmek)

«Kan», sonra «Kongo», «Yay» ikinci yeniyi başlatmanın şiirleri. Aynı yıl içinde başkaları cafcaflı açıklamalarla, bildirilerle hiç de ilginç olmayan bir anlamsızlığı ısıtıp ortaya koyadursunlar, Necatigil, bunlar ve sonrası şiirlerle sessiz bir kuyumcu gibi anlamı işledi. Anlama yeni boyutlar kazandırdı. Üstünde ustaca oynadı.

Biter hafif bombelide alkol / Başlar birden bir kara / Ormanın korkunç kuytusu / Uyumuş ak ceylân uzakta / Uyumuş baobab, uyumuş su / ...

«Saklı Su» dan: Anla sıkıntımı geç git dost / Nedendir sorma / Gür bitkiler altında bir benim için akar / Alıngan, onurlu / İstemez görsünler saklı su. /

ARADA

Dostları üzülüyor Necatigil'in. Kaçıyor, uzak duruyor diye. Necatigil dostça alışverişleri şiirlerinde yaşamış. ARADA uzun bir dertleşmedir; bir iç döküştür: Evlerden, çocuklardan, ölümlerden, aşklardan, hüzün veren her şeyden. Necatigil'i arayan şiirlerde bulur da aramaz olur onu.

Ölüm'ün en güzel şiiri bu kitapta: «Önce ölüm ölüme yol»

ARADA, sözcüklere tutkunluğun başladığı kitap, Necatigil sözcüklerin yazılışlarını, biçimlerini değiştirerek yeni anlam denemelerine giriyor.

Örnek: «Yaş» şiirinde Yaş'ın üç ayrı kullanımı ve anlamı sergilenmiş. Mağnezyum yaş, kurtuluş yaş, işler yaş. Her bölümde bir anlamı geliştiriyor. Halk şiirinde kendiliğinden gibi yapılanı zorlamış. Bir de dilbilgisini kullanma. Necatigil bu iki iç tekniğe sık sık başvuracaktır ilerde. Aşırılığa varacaktır. Dil ve biçim bakımından «Arada», «Eski Toprak» ın devamı. Nitelik düşümü var. Bir de sözcük sıralaması artık o kadar güzel değil.

DAR ÇAĞ

Biçimsel olarak önceki iki kitabı sürdürüyor. Söz sanatlarına tutku, ek ve kökler üstünde oynama sürüyor. Yine de «Dar Çağ» da,

«Eski Toprak» içindekiler düzeyinde şiirler var. «Ağır yaprak, Ödemek, Dönme Dolap, Dal gibi.» kitabın arkasına eklenen «Atatürk şiirleri» ozandan beklenen düzeyde değil. Cılız.»

YAZ DÖNEMİ

Koca öğretmen, gittikçe, iç ve dış deneyleri arttıkça öğrencilerini, okurlarını daha çok uyarır oluyor. Korumak istiyor onları.

/ Düşen taşlar altında cam / Ya da yaprak kapılmışsa sulara / Onlar ki bir zayıf vaktini beklerler, / Öğren. / (Öğreti)

«Küf» şiiri de örnektir.

Günü gününe yaşayamamanın, çekingenliğin, kırgınlığın şiirleri. Bir de dar ve düz bir yolda yürümekten bıkmanın.

«Bu ırmaklar benim için bir daha akar mı / Bir gün olsun taşsa herşeyi unutarak»

Yok, böyle düşünmeyi bile kendine yasaklıyor ozan.

/ Yorgun mu, çok mu sıcak, gölge, ne gölgesi? / Yürü, yok durmak/ «Zaman Denen Tren,» «Hangi Kaç,» «Ses,» «Nilüfer,» Kaçmalar» iyi şiirler.

/ O bizim gizli ıssız köprülerden attığımız / Gelmiş kendi / Yine yanımızda gibi uzaklara / Bırakılmış bir kedi. /

Biçim, öz biribirine uygun. Aşırılıklardan arınmış hemen hemen «Eski Toprak» düzeyinde bir kitap.

EN / CAM

Kırık sözcükler, tümceler. Kekelemeler. Adları kullanmaktan bıkmış gibi, kaçıyor gibi. «Birşey» diyerek herşeyleri geçiştiriyor. (Şey, birşey, çok şey, bazı şey, herşey) «Yaz Dönemi» nde pek başvurulmayan söz oyunları yeniden canlanır.

Ne kadar'dan :

Baktılarsa göre / Ne kadar
Gene solgun bir güle / Ne kadar
.....

«Kalkar gibi yarı aç, kurulan bir sofradan» yaşamak, anlamı derine çekiyor, inceltiyor. Artık hak sayılıyor bazılarına Necatigil'in iyi yazmadığını söylemek. Söylesinler. Yel kayadan ne koparır.

ÇALAR SAAT

Kuyulara düşünce taş
Önce korkunuz uyanır:
Geç kaldım.
Yarı karanlık ırmakta sular önce bulanık

Bir kanadı kırık kuş
Ayağınıza dolanır, çiğnenir telâşlarda.
Sıcak yataklar ansızın
Açılınca kaskatı.

Biraz birşeydi gece ancak sabaha karşı;
Gördü, çaldı saat; benildeyip uyandınız yataklar
Evde kimseniz yoksa, yorgun dönüşlere kadar
Açık, perişan, kepaze.

Tam vaktinde iş başında olmak
Geç kaldım, kuyularda ışıdı su.
Saatlere çaldırdığı biraz bir şeyin peşinde
Sesi duyan koştu.

Koştu yokuş aşağı rengi atmış bir şapka
Çanta, gözlük.
Bir eski atkı, adımları yavaş.
Uçar gibi hafif, bir küçük önlük.

Uzun yolunda yayan, basıp gitti bir tütün;
Bir dolu otobüse sığdı son yolcu, bir ruj,
Yetişti tranvaya kahverengi solgun,
Lâcivert buruşmuş.

Yatakların sıcaklığı arkalarda yetim,
Başladı ormanda yarış
Girdiğim koşuda ben de senin gibiyim,
Bir kanadı kırık kuş.

(Eski Toprak' dan)

FLÜT

Parklarda güneşli bir pazar gün
Sıralar tutulur
Ona sıra yoktur.

Geçerler giderler yağmur duyulur
Ağaçlar çiçekler ıslanır ıssız
Bir banka oturur.

Ev yoksa yoksa dost var da çok uzaksa
Bir garip durgunlukta
Ki nasıl unutur?

Şimdi orda iç karartan bir bulut
Çökerken üzerine iç
Kendi iç aydınlığına tutunur.

Şimdi orda flütünden ezgiler
Ki nasıl unutur
Bir büyük mutluluktur.

(Yeni Dergi. Mart 1972)

•

CAHİT KÜLEBİ

Gerçek ozandır, seçkindir Bu seçkinliği nerden gelir, söyleyeyim. Külebi, 1936, 46 yıllarında **«ADAMIN BİRİ»** ni yazdı. Onunla birlikte ya da hemen sonra, garipçilerin kitapları ardarda yazıldı, yayınlandı. Külebi şiiri ile Orhan Veli ve arkadaşları şiirinin en ortak yanı, ikisinin de yalın oluşudur. Biçimde de özde de yalınlık. Ancak, bir yerde hiç benzemezler. Garipçiler, büyük kent birikiminin ilk çıkışla-

rını yaptılar o zaman. Katı bürokrat bir yönetimin sürdürülmeye zorlandığı, dışardan savaş, içerden yoksullukların devleti başlangıç noktasına zıt açılımlara ittiği bir dönem. Anadolunun küçük kentleri kasabaları henüz «kapalı pazar» da. Durgun. Dalgalanan dalgalandırılan büyük kentler. Orhan, Melih, Oktay çocukluklarını, ilk gençliklerini bu dalgalanmalar içinde geçirmişler. Bun, sinirli, kepaze bir ortamın şiirlerini yazmışlar.

Külebi öyle değil. Gençliğinin ileri yaşlarında bile çocuksu, gür, bazan delifişek, bazan içli. Öfkesinde, acısında bile bir rahatlık var. Anadolu'lu, yıpranmamış. Bu özellikleriyle, sonra girdiği uzun bir durgunluğun üstesinden gelerek, Cumhuriyet Gazetesi sanat ekinde yayınladığı şiirlere vardı. Onlar, zorla bindirilmiş durgunluğun patlamaları oldu. Yiğit bir ozanın alttan alta kendini sürdürdüğü bazan kendine karşı sürdürdüğü, sevinçle izlendi. Şaşanlar oldu. Ben şaşırmadım.

Garipçilerin özü ve biçimi ise, yaşamları ve geçmişleri doğrultusunda gelişti. «İstanbul» oldu. Yok, güzelliklerini, önemlerini yadsımıyorum

Adamın Biri'ne gelelim.

İlk kitap olmanın özelliklerini taşıyor. Ben ozanı geyik avcısına benzetirim. Usta bir avcı hayatı kesin yokedendir. Külebi'nin geyikleri bu kitapta yer yer alacanlı. İnsanı tedirgin ediyor bu. Şiir hayatın içinden çıkar ama ona karşıdır. Bir diyalektik sıçrama, bir nitelik değiştirme söz konusudur. Şiirin Özgürlük tansığı da burda gizlidir. Ama yer yer yakalanmış şiirler, şiir parçaları var. «İstanbul,» «Hikâye», «Sivas Yollarında», «Adamın Biri» nin bazı parçaları, «Mehmet Ali». «Tabanca», «Masaldaki Yalnızlık» / Ben yalnızlığı / Gökte uçar gördüm / Ben yalnızlığı / Garip naçar gördüm / Ben yalnızlığı / Gelir geçer gördüm. /

Savaşa karşı olma, insan sevgisi, yoksulun ezilmişin şiirini söyleme. Bu özellikleriyle de garipçilerle birleşir. Bu tür şiirlerin bazıları başarılı bazıları değil. Ama içtenlikli, sevimli.

RÜZGÂR

/ Şimdi bir rüzgâr geçti buradan / Koştum ama yetişemedim / Nerelerde gezmiş tozmuş / Öğrenemedim. / Besbelli denizden çıkıp / Kıyılar boyunca gitmiştir / Tuz kokusu, katran kokusu, ter kokusu, / Yüreğini allak bullak etmiştir. / Sonra başlamış tırmanmaya dağlara doğru / Bulutları koyun gibi gütmüştür / Okşayıp otları yaylalarda / Büyütmüştür. /

1936/49 arası şiirler. Adamın biri ile içiçe geçmiş. Burada da iki bölük şiir var. Bir bölüğü garipçilerle daha çok ortak. Ötekiler değil. Ozanların belli tarihler arasında yazılmış şiirlerini tek kitapta toplamaları, dahası, altlarında yazıldığı tarihi belirtmeleri inceleyiciler için kolaylıklar ipuçları sağlıyor. Keşke Külebi de bu iki kitabını öyle ayırmış olsaydı. «Rüzgâr» da kadınlar, çocuklar, dostlar, «Yurdum» için şiirler bölümlenmiş. Açık tek boyutlu şiirler. Ama halk şiirlerini sevdiğiniz gibi seviyorsunuz onları da.

«Hiç hovarda meşrep değilim» der Külebi. Ola ki değildir. Ama şiirler dolusu romantik, çocuksu, uçucu sevgilenmeler var. «Rüzgâr» adı oralardan gelir belki.

İstanbul'da bir sevdiğim vardı / Keçi yavrusuna benzer / Rüzgâr eserdi hafiften gözlerinde / Halden anlardı.. / (İstanbul'daki)

«Dost» şiiri, bizim kuşağın ezberinde olanlardan. Kendi şiirlerim aklımda kalmaz da, Külebi'nin, Cumalı'nın bazı şiirlerini, Necatigil'in, Cansever'in bazı mısralarını hiç unutmam. Dostlarımdır onlar.

Benim Küçük eşkiyam yavru ceylân / Bu zayıf kolların bacakların / Gün geçtikçe büyür kuvvetlenir / Dalları gibi ağaçların / Öyle bir fırlaki sokaklara / Gölgen yetişemesin. (Çocuklar II) der.

Çağın, çok şeylerini alıp götürdüğü çocuklara, kötü yola düşmüş kızlara rastlarız «Rüzgâr» da. Sonra da okul kitaplarına geçmiş şiirler. «Atatürk'e ağıt» V.b. Necatigil'in, Dağlarca'nın şiirleri de var öyle. okul kitaplarına geçmiş Çocukların şiire onlarla başlamaları ne güzel. Bizim çocukluğumuzda «İşte adu karşıda, hazır silâh» vardı. Namık Kemal, Fikret elbette önemli ozanlardır. Ama bir çocuk için öyle çetrefil dilleri vardı ki. Ötekilerse «Ziya Paşa» v.b. Lise sıralarında «Divan» a gelindiğinde, bir de «Pürhayâl Leylekler» ile «Sessiz Gemi» ye girildiğinde çok mutlu olmuştuk. Özellikle Fransız şiirinden yapılan felâket çevirileri de unutmayalım.

Tavanarasına atılmış eski bir bavulda «Nazım» la karşılaşan benim gibi üç beş kişi vardır sanırım. Hepsi bu. Nerelerden nerelere geldik yani. Şiir karalıyanlardan bazıları yabancı dil biliyorlardı. Aktarıverdikleri dizeler, içlemler yabancı yabancı sırıtıyordu. Sayın Nadir Nadi bir yazısında «Ziya Paşa» yı anıyordu bu konuda. Cahit Sıtkı ve daha gençleri ne yapalım.

Gelelim yine Külebi'ye: 1949-54 **YEŞEREN OTLAR.**

/ Çamlıbel'den Tokada doğru / Tozlu yolların aktığı ırmak / Ben seni çoktan unuttum / Sen de unuttun mu, dön geri bak. / Dese de unutmamıştır. Öyle unutmamıştır ki yirmi yıl sonra daha bir özlü, canlı tepivermiştir. İtmiştir üstünde birikenleri. Ozanın en usta işi şiirleri «Yeşeren Otlar» da. Üç-beş tanesi bir yana konursa (Ölmüş,

Avrat V.B.) ötekiler öz olarak diri, biçimce kusursuz. Sevilerin, kırılmaları, umut ve umutsuzlukların şiirleri. Tek tek adlarını anmak değil, okutmak isterim yeniden. «Deniz Boyunca» yı, «Elma Yiyen Kadın» ı, «Kayıpta» yı, «Kendimce» yi.

«Atatürk Kurtuluş Savaşında» bir küçük destan. Atatürk'ün ve onunla birlikte yurdunu kurtaranların övgüsü. Destan özelliklerini tam olarak taşımasa da, coşku verici, yüreklendirici, umutlu bir uzun şiir.

SÜT, Biçim olarak öncekileri sürdüren ama artık okadar canlı, umutlu, delidolu olamayan, içliliğinden, özünden yitiren şiirler. Külebi «Batı» şiiri ile, kendini ve dünyasını yargılamış. Sonuç :

/ İnsanoğlu sayrı, insanoğlu çökmüş / Bir kurşundur umut, attığın yere gitmez. /

«Varsağı» da: / Böyle kaybolduydu bir zaman / Karacaoğlan adlı kardaşın /

«İnsanlar» da: Kaybettik dönüşsüz saadeti / der. Sanırım bir hastalığın verdiği karamsarlık egemendir o günlerde. O yüzden, ben Süt'ü atlayıp geçiyorum. Birkaç iyi dize kalsa da ardımda.

•

DOST

Bir gece habersiz bize gel
Merdivenler gıcırdamasın
Öyle yorgunum ki hiç sorma
Sen halimden anlarsın.

Sabahlara kadar oturup konuşalım
Kimse duymasın
Mavi bir gökyüzümüz olsun, kanatlarımız
Dokunarak uçalım.

İnsanlardan buz gibi soğudum
İşte yalnız sen varsın
Öyle halsizim ki hiç sorma
Anlarsın.

(Şiirler'den)

KAYIPTA

Konya ovasında bir avuç su
Yüzün de öyle geceleri.

Rüzgârlı havalarda sokağa çık
Ama şaşırtma geçenleri.

Denizde küçük bir yelkenli var
Sen değilsin gezen caddeleri.

Duman. Duman. Dumanlar arkasında
Uçup gitti gençliğinin günleri.

(Şiirler'den)

•

NECATİ CUMALI

KIZILÇULLU YOLU:

1943 te birinci basımı yapılmış bu kitaptaki şiirler, Garipçilerin havasında ama, onların çoğunda alaya, ince akıl oyunlarına ayrılan yer bu kitapta duyguculuğa verilmiş. Aşk, yalnızlık, avarelik, gençlik düşleri gibi konular, gevşek bir şiir dokusu içinde, öykü biçiminde verilmiş. Dil yalın.

Örnek: / O zamanlar ben her gün / Vapurları karşılamağa giderdim / İstasyonlarda dolaşırdım / Tren saatlerinde. / Vaktimi parklarda / Caddelerde geçirirdim / Ah, nerden bileyim? Yeni bir aşktan önce dolaşıldığını / Böyle yerlerde (Yeni bir aşktan önce)

HARBE GİDENİN ŞARKILARI:

/ Size sunuyorum bu şiirlerimi / Ey tarihin hürriyet kavgasında

ölenler / diye başlıyor şarkılar. Kitabın ilk basımı 1945 yılında yapılmış. Savaş yıllarının şiirleri. Şarkılar biribiriyle ilintili. Konularda tekrar yok. Ozanın bu kitaba bir destan niteliği vermek istediği belli. Zorlamasız, içtenlikti. II. Dünya Savaşına suçsuz itilen delikanlıların biraz şaşkınlıkla, biraz kederle ama çok tutkuyla hayata sarılışları, en gündelik, en doğal olayı olağanüstü yapan son duyguları, ölüme isyanları, yüksek sesle değil ama insanın içine işleyen bir duyarlıkla verilmiş.

/ Yakında bir derece / Buzların çözüldüğü işitiliyor / ... / Çiçekleri görünce hayret ediyorum / Bu kadar insan ölürken / Nasıl olur da hiç bir şey değişmiyor /

Niye bu kavga. Niye bu ölümler öldürümler. Ozan, savaşın nedeni üstüne tam bir bilinç sahibidir. «Kanıt» da söyler: Tuhaf, nekadar tuhaf / Herşey önceden hazırlanmış / Yerdeki tüfek 38 modeli / Bu kıyayı düzenleyenler, esir kamplarını kuranlar, doyulmamış hayatları söndürenler, kentleri yıkanlar, savaşı bir zorunluluk diye başlatmadılar. Silâhları, önceden verilmiş bir «dünyaya hükmetme» kararının, zulüm ve baskının aracı oldu. Sanılır ki ozan, muharebeler öncesinde, içinde, dingin günlerde hep oralardaydı. Öyküleri öylesine canlı.

/ Birinin cebinde bir parça çörek / Demek iştahı yerindeydi her zaman / Birinin cebinde küçük bir çakı var / Muhakkak kalem açardı / Ekmekle meyva keserdi. /

Sevdiklerini, evini yurdunu özleyişi, şarkılar söyleyişi, bazan umuda bazan umutsuzluğa kapılışı. Sonra savaşın bitişi ve yirmi yaş gücünü tüketmiş, çökkün, bitkin dönüş. Ama:

/ Artık ne gelir elimden / Kendimi hayata bırakmaktan başka / Her şeye karşın, ozan da umutsuz değildir. Gelecek güzel günlere inanır. Tarihten bilir ki o: / Galip sesini işitiyorum hakkın / Asırlarca zulme ve işkenceye / İyilik ve cesaret, bir de, sefalet içinde de olsa, halkın emeği sonunda galip gelecek, bozulan herşey yenibaştan kurulacaktır.

MAYIS AYI NOTLARI

Gençliğin, aşktan başka dert tanımayan öğrencilik yıllarının şiirleri. Küçük, düz, sevimli şiirler. İçeriğinde uygun bir biçim. Bana bir önceki kitap gibi dikkate değer gelmedi. Ama genç olanlar benim gibi düşünmezler, biliyorum. Okurlarsa severler bu şiirleri. Çok sevdiğim, gençken ezberlediğim birini alayım.

/ Çimenler ayak bileklerini geçti / Hava vücudunun istediği gibi ılık / Ne çare sen gittin, ben âşık değilim artık. / Sadece tuhaf bir hü-

zün kalmış içimde. / Bazan birdenbire aklıma gelir / Beyaz bir güvercin uçarsa denize doğru / Sanırım güneşe çıkarmış koltuğunu / Küçük dertlerinden kurtulmuş, şimdi dinlenir / Kimbilir öldü mü kaldı mı? /

GÜZEL AYDINLIK :

1951 de basılmış. Cumalı damgası taşıyan öykü şiirler. Gevşek dokulu daha çok kendine dönük, aşklarını yalnızlıklarını anlatıyor. Kitabın başındaki «Adına Yaktığım Türküler» «Karabatak» başarılı şiirler. Ondan sonrakilerde de bir düzeyi tutturmuş. «Soğuk Kış Geceleri» yine şiir özünü çokça taşıyanlardan. «Şu kalabalıkta gördüğün herkesin» bölümündeki şiirler toplumcu özü olan, gözleme dayalı şiirler. Ama kuruluğa düşmüş ozan. Yalınkatlığa vurmuş. Bu bölümün en ilginç şiiri «Uçanalı Zülfikâr Beye Ağıt»

Cumalı, kısa halk destanları türünde başarılı oldu hep. Daha sonra «Karakolda» yı yazdı. Onda biçim ve öz daha gelişkindir. Gerilim vardır.

«İstanbul Şiirleri» ve «Akdeniz Şiirleri» de kurak öykülerin ve alışılmış görüntülerin şiirleri. Öz olarak pek birşey vermiyorlar.

Cumalı, oyuna, süse başvurmadan, yalın yazıyor. Bu kitabında yalınlık korkulu olmuş. Öyküde bile geçerliği tartışılan bir biçimi şiir yemiyor. Anlatım, araç durumundan çıkıp, amaç durumuna gelmemeli derim.

Dil, bir düzyazı dili tadında, alışılmış başarılı tek boyutu içinde döneniyor. Türkçe temiz ve işlek.

İMBATLA GELEN :

Şu İzmir'de kimsenin, ama kimsenin / Akıl erdiremediği neydi bilirsin / Senin kadar güzel, gözde, senin / Kadar cana yakın, hayata düşkün / Bir kadın kalksın da beni sevsin /

İşte kıyametin koptuğu yer. Güler'in aşkı çeşitli yönleriyle, günleriyle kitaba geçesi bir önem kazanıyor ve Cumalı yazıyor. İlkin bekâr odasını anlatmakla başlıyor işe. Yalnızlığını, kuruluğunu. Sonra Güler geliyor. Gelmesiyle canlanıyor oda, anlam kazanıyor. Artık yalnız ozan değil, kapılar pencereler, masa, sandalye, yatak, Güler'i düşünüp bekliyor.

Güler'i karşıladık.

/ Güler o nazları / Nereden buldun? / Güler o halleri / Kimden gördün / Güler bir süre gelip gidiyor. Ozan mutlu. Oda, eşya mutlu.

Şiirler aydınlık. Ama gelmez oluyor birgün. / Evinizin önüne her gün / Tanıdık kayıp bir yüz / - Sen gdeli nekadar da değiştim - / Çağırır durur beni. / Sonra pişmanlıklar üzüntüler, mutsuzluklar. Başta, masayı, pencereyi canlandıran sevi, sonda, ozanın elini ayağını kendine yabancılaştırıyor. «Aylı Gece» Cumalı'da önemli bir şiir. Büyülü. Anlattığı ne? Bir genç adamın yalnızlığı. Biçimi nasıl? Yalın, kısa ikililerle yazılmış. Ama sözcük sıralamasında, ama anlamı geliştirmesinde o kullandığı büyü, şiiri olağanüstü yapmış. «Ay kasabanın üstünde / Aya benzese yanmam / diye başlıyor. Son ikiliyi ben çok sık söylerim. Siz de söyleyin, seversiniz :

/ Aşk var bu dünyada dostluk var / Varsa da inanmam hani nerde? / kitaptaki öteki şiirler «Güzel Aydınlık» sonundakileri sürdürüyor. Yurt sevgisini anlatıyor. Çalışan çalışmayan insanların yaşamını sergiliyor. İyi niyetle, içtenlikle kişi yüzleri, kent köşeleri çiziyor.

Sonda «Karakolda» şiiri var. Daha önce de söylemiştik. Ayrı bir önem taşıyor «Karakolda». Türkü ve ağıtlarla «Urla'nın Özbek köyünden yetim Ali'nin, toprak yüzünden İnce Ömer'i vurması olayı anlatılmış. Türk şiiri için iyi bir örnek. Ozan için de aşama. Tutarlı bir öz. Biçim öze uygun. Halkçı, aydınlığa yönelik. İç biçim sağlam. Sözcükler özenle seçilip dizilmiş. Tip iyi çizilmiş. Dramatik gerilim ağır.

/ Sabahın Seher vaktinda / Baktım binmiş al beygire / Ömer aşağıdan gelir / sırtında avcı ceketi / Ayağında rugan çizme /

Olayın geçtiği yer belirlenmiş: / Özbek'in Akkum mevkiinde / Cebelle deniz arasında / Bir taşlı kireçli tarla / Bir iki sıska zeytin / Bir iki bodur ahlat / Güneş vurur kavrulur / Yağmur yağar yeşerir / Ayrık otları, çakalboğanlar, devedikenleri / Hey gidi fukara Ömer / Hey gidi fukara Ali. /

GÜNEŞ ÇİZGİSİ :

Cumalı'nın şiiri, kıpır kıpır bir yüreğin şiiri. Diri, sıcak. «Güneş Çizgisi» genel çizginin üstünde. Bazı şiirler saklı tutulursa (Yitik kırlar, Pencere, Yaz Yeşili, Dere, Telli Böcek, Gecenin bu yanında) Doku gevşek, gerilim az ya da hiç yok. Yazların, aşkların şiirleri. Ama o adlarını saydıklarım var ya özellikle : Gecenin bu yanında «ozan bir bunu yazmış olsaydı önemserdim. Deniz kara kapkara / Uzakta dağlar kara / Rüzgârlı bir akşam / Kordonboyu'nda / - Demek yarın gidiyorsun / - Yarın gidiyorsun ha / Demek böyle elele yanyana / Gecenin bu yanında / Gelip durduk / Demek kaldık / Rüzgârlı bir Kasım akşamında /

İkili bir anlamı geliştirmek için sözcükler herşeyi yapmışlar. Ya-

lın ama kıvrak, yoğun. Kurşun gibi her biri. Atıldıkları yerde boşa gitmemişler. Kayıp giren bir durumu ve onun gelecekte alacağı biçimi, ozanın yüreğine yüklediği ve yükleyeceği ağırlığı anlatmıyor, oynuyorlar. Cumalı'da bu dramatize etme gücü oyun yazarlığından da belli. Keşke şiirlerine daha çok, öyküden çok, dram egemen olsaydı.

YAĞMURLU DENİZ

Kurak şiirler. Aşk şiirleri de, ötekiler de öyle. İy niyet toplumcu şiir yapmaya yetmiyor. Bunu Cumalı da bilir ama...

Sonuç: Cumalı gerek tek insanın (yalnızlık) gerek ikili ilişkilerin (Aşk, dostluk), gerek toplum içindeki insanın çeşitli durum ve konumunu şiirde başarıyla işlemiş, konularında renkli, dilini canlı, işlek tutabilmiş bir ozanımız. Yer yer alışılmış konuları gevşek dokular içinde vermesine karşın, şiirin özünü yakaladığı, onu uygun biçime koyduğu birçok şiirde olağanüstü tadlar yaratmasını bilmiştir. Bizce geleceğe, üstünde durduğumuz o şiirlerle kalacak.

•

HÜRRİYETE ÖVGÜ

Boşuna değil dökülen kan
Hatıran daha aziz çıkacaktır
Bu felâket senelerinden
Asırlardır bu böyledir
Bütün kötülükler geçer
Yaşar iyi ve güzel olan

Sen çalışmanın ve düşünmenin hakkısın
Kanunların nizamların üstünde
Talihisin insanlığın
Her sevgi hayatla biter
Yalnız senin aşkın kalır
Genç çocuğa babadan

Boşuna değil dökülen kan
Şehirlerde, köylerde çocuklar büyüyecektir
Daha zeki daha çalışkan
Bütün acılar unutulacak
Şarkılar daha yürekten söylenecektir

Yıkılan evler köprüler
Daha sağlam kurulacaktır tekrar
Yeniden fabrikalar yükselecek
Tarlalar genişleyecektir

Boşuna değil dökülen kan
Tarihin akışından anlıyorum
Kuvvet zamanla yıkılır
Yalnız senin uğrunda ölür insan
Yarası acımadan

(Harbe gidenin şarkıları. 1945)

•

KAR AYDINLIĞINDA

Uyandım kar aydınlığında

O küçük kasaba uykuda
Uykusuz bir sıra kavak
Uykusuz bir su akar
Hem gider hem dinlerim
Düş önüme yol göster derem benim
Kar mıhı atımın nallarında
Cebimde bir şişe konyak

Evlerinin avlusunda ayva nar
Sedirinde acı biber rengi bir kilim
Odan ıslak tahta kokar biraz da toprak
Gözlerim sana değer ısınır
Uzattım mı mangalına ellerim
Her yanım tane tane mısır
Sanırdım patladı patlayacak

Pek sıcaktın yataklar sıcak
Pencerende aydınlık kar
Ateşim kömürüm esmerim benim
O günlerin tadı başka nerde var
Gençtik aşıktık deliydik
Seviştikçe ağardı karanlıklar
Bunca dağın karlarını erittik

(Başaklar Gebe. 1970)

•

CEYHUN ATUF KANSU

Dünya kardeşliğinin, sevgisinin ozanı. Halkın mutluluğu için yazan ozan. Uykuda olmadığı her saatı çocuklarla, insanların dertleriyle hastalıklarıyla geçiren, onlara umut, sağlık vermeye çabalıyan ozan. Bürokrat kökeninde geliştirecek olsaydı kendine çok şey sağlıyacak bir hayatı elinin tersiyle itip, Anadolu halkına yıllarca yararlı olmuş ozan. Vermiş - almış. Kendini gelştirmiş, şiirini geliştirmiş. Kişisel çabalamalara burun kıvıranlar çok. Onlarca, büyük kentlerde oturup ahkâm kesmek yerine, gidip Anadolu'da yitmek saçmadır. Halkçı, devrimci, toplumcu onlardır. Halkı bilmeseler de alışverişleri olmasa da. Bir gün ne yapar yapar, akıllarındakini gerçekleştirir, egemen olurlar. Beklesin sürü. Onlar için iyi duygulara düşüncelere sahibolmak yetmez mi. Bu akılla örgütler kurup örgütler bozarlar. Halkın dışında. Kimsenin kılı kıpırdamıyor diye hayıflanırlar sonra da.

Hadi gittiniz Anadolu'ya. Hadi var gücünüzle çabaladınız. O sizin

akılsızlığınız. Ama bir de halk için şiirler yazıp, onları yüceltmeye, övmeye filân giriştiniz mi yandınız. Popülist'siniz. Halk nedir yani. Gelişigüzel bir kalabalık. Değerli olan aydın'dır. Sırası geldiğinde, o öncülük edecek, evelâllah, çekip çıkaracaklar bataktan. Ktaplarında öyle yazılı. Ama nedense, dik bir yokuşun başındalar. Biraz tırmanıp, düşüyorlar. Tekrar tırmanıyor yine düşüyorlar. Yalnızlık ve yabancılaşma asıl kendilerinin. Halk ile birlik olan ne yalnızdır ne umutsuz.

BAĞ BOZUMU SOFRASI

Gönlüm Hürriyetindir'de :

/ İlk sıcak somunumu bir dilenciye verdim / Yıldız ışıklarını bütün gökle bölüştüm / Ruhumu bir seccade gibi işledim serdim / Uçurtması çalınan çocuk için döğüştüm / Diyor. Altın Halka'da bütün insanları birleşmeye çağırıyor. Bir de bağ bozumu sofrası'na. Doğaya vurgun, hayaat vurgun. Erik ağacına, buğday tarlasına, köylü kızlara yazılmış şiirler. Halk şiir geleneğinin batılı eğitimden geçmiş örnekleri. 1940 başlarında genç bir ozan için yabana atılmaz şiirler.

YANIK HAVA

«Şimali şarkiye doğru» şiiriyle başlar. Kansu artık düş gören, hayal kuran değildir. Yirmi dokuz yaşındadır ve kararlıdır :

/ Şimâli Şarkîye gidiyorum. / Lincoln'ün mavi askerleri gibi. / Düşüncemi hayatla birleştirmeye / Hayatımı vatandaşlıkla birleştirmeye. Bu kararla Ankara'ya veda eder. Geçmişi anar. Atatürk'ün bütün urbalarından soyunması, halkın arasına katılması vardır ya. Halktır ya denizlerin en güzeli aşkla katılır oda. «Üşüyen yıldız» gibi, yalnızlığın atlas yorganı altında üşüdüğünü duyar o da. Geçirmiştir aşkları, aşkların mevsimini, küçük kahvelerde hanlarda, arabalarda ısınır. Yerlileşir hemşerileri arasında. 1948 de «Zile'ye Düştü Yolum» şiirini Külebi'ye sunar. Ona der ki : Anadolu eski Anadolu değildir. Orta Çağ'daki düzeni tutturamamış bir Anadolu'yu netmeli. Halk neşesini yitirmiş, çalışmanın altın başağı yok olmuş. Çağın istediği bir hayatı, bir yeni, bir canlı türkü'yü nasıl bulmalı?

Köylerde çocukların dalakları büyür. Renkleri kesilir. Ali ölür 1,5 yaşında. Bir köyden ardarda 23 çocuk ölür. Kahrolur ozan. Ama içlerinde, vurulmuş bir yaban ördeğinin yarası da olsa, yeşil ekinler gibi büyüyenler umuttur. Yurdun geleceğinin umudu. Ozan, masallar-

dan düşlerden yardım umar. Keloğlan'ın sihirli elmasının bulunmasını bekler. Ne yapar, ne eder, bütün gücüyle dayanır, çocuklarına destek olur. Kendi gibi, çocukları sevenleri, köy öğretmenlerini de anar. Der ki sonuçta : / Ah halk dediğimiz mubarek toprak / Sana kök salmalı bütün varlığımız / Gecelerden sabahlara büyüyen yaprak / gibi senden şeklâlmalı bahtiyarlığımız. /

1955 de **«Haziran Defteri»** yayınlanır. Dağınık gevşek şiir dokusu sıklaşmamış, çok söz daha arınmamış ama heyecan durulmuş, yerini bilgelik almıştır. Şiir öyküden kurtulamasa da anlatım iyice berraklaşmıştır. Dizesiz, kolay yazılmış şiirler. Ama iyi ki yazılmışlar. İyi, güzel, namuslu olanın, vazgeçilmez dirimin, çocukların, anaların şiirleri. Dünyayı değiştirmeyi kendine iş edinmiş bir doktor - Ozan'ın şiirleri. İyi ki yazılmışlar. Yazan elleri durmasın.

BAĞIMSIZLIK GÜLÜ

1965 de basıldığı zaman toplumcu şiir adına bir kazanç oldu, şiirlerin bir bölüğü «Haziran Defteri» ve «Yanık Hava» dakileri sürdürüyordu. Ötekilerse, hem biçim hem de özde yenileşmeyi gösteriyordu. Ozan, saptadıklarını anlatmakla kalmamıştı. Dertlerin, yoksullukların, ezikliklerin çaresi vardı. Bu çare insanın elindeydi.

Kitap, «zalimliğe, geriliğe, karanlığa yuh, el değmedik topraklara, işlenmedik madenlere, özgürlükleri yok eden şaha, ona özgürlüklerini verenlere yuh.» diyordu.

Güzellemeler, ağıtlar, koçaklamalar duru bir dünya görüşünün ışığında yazılıyorlardı.

Lâmbayı yaktım geceden / Soldu mu yüzün inceden / Taze toprağını eşerler şimdi / Atını yaparlar meşeden. / (Ağıtlama)

Artık halkın gelenekçi şiir düzeni, ozanınkine iyice yedirilmişti. Yepyeni bir güzellk doğmuştu. Şiir örgüsü sıklaşmış, çok söz arınmıştı.

Köy evinin direğinde örümcek / İsmailin gözlerine inecek / İsmailin bir kırmızı entarisi entarisi / Börtü böcek kırmızısı sarısı /

Nasıl da sessiz yatar garip kuzusu / Aman doktor beyim çaresizim vay. /

Artık İsmail doğanın bir parçası diye anlatılmıyordu. Bağbozumu sofrasında başlayan anlayış tersine dönmüş, doğa İsmail'i iyi anlatmak için araç olarak kullanılıyordu. Yurttan dünyaya açılış da artık bu açıdan idi. Franko'ya, Lumumba'ya, Cezayir'e, Karaderilinin horlandığı Amerika'ya bakan gözler, Atatürk Devrimcisinin, bağımsızlık ozanının gözleriydi. Bayraktı Mustafa Kemal 1921 de bozkırlar or-

tasında bağımsızlık imecesi kurmuş Mustafa Kemâl. Gerçi, kentlerin üstünde, «satılık adamların pis dişleriyle kemirdiği gökyüzünde» umutsuzluk bulutları vardı. 1960 ların acıları vardı. Ama:

Yerden alıp o gülü / Hangi gülü? / Bir topçu neferinin / Sakaryalı yaz toprağında / Sıcak kan gülü / ... / Yerine koymak, kutsamak o gülü / Hangi yerine / Mustafa Kemal'in bahçesine. / Bir ulusun suladığı, beslediği / Yediveren bağımsızlık gülü. /

Ozana göre, yapılması gereken şey buydu.

BUĞDAY KADIN GÜL VE GÖKYÜZÜ

Kansu, başındanberi bütünlüğe önem veren bir ozan. Bu bütünlük kaygısı sonuncu kitapta daha bir elde tutulmuş. Şiirler biribirleriyle ilintili. Kitabın özeti çıkarılabilir. Zorlamaya, yapmacıklığa düşmeden biribirinden ayrı zamanlarda yazılmış şiirlerin biribirlerini bütünlemesi, yani şiire adından başlaması güç bir iş. Usta işi. Dağlarca'da çokça gördüğümüzü Kansu da yapmış. Çeşitli ülkelerin halkları, o halklar için savaşanlar doğal ve toplumsal düzeni içinde anlatılmış, bir ansiklopedik şiir çıkmış ortaya. Yine de şiir ezilmemiş diri kalmış. Neden?

1. Ozan artık biçimin iyi ustasıdır da ondan.
2. Güzel benzetmeler yapmış, sık sık ilginç isim ve sıfat tamlamalarına başvurmuş, ondan.
3. Konusunu iyi biliyor da,
4. Daha önemlisi, konusuna toplumcu bir açıdan baktığı halde didaktik değil, lirik bir anlatımı yeğlemiş de ondan.

Oyuncağıdır yel çocuğun / Pirinç başakları sallarken / Bulanık sıcağı tarlanın / Vurur ananın yanık göğsüne / Ananın göğsü pişmiş toprak / Yüz avuç, yüz avucu da beylere / Konaklarda bülbül dinleyen beylere / Toprağa yatırdığım sen gölek kuşum / Bekle, südümü bile çalmışlar kanımdan. (Pirinç Bebeği)

«Çince» de, «Japon Feneri» de dokunsan kırılacak sırça şiirler. Hindistanı parya, Kuzey Asyayı kırgız atlısı ile anlatmış. Macar demircisi Mikloş, hem nalbanttır, hem keman çalar. Budin günlerinin, Petöfi'nin, bağımsız buğdayın ovalara saldığı koçak macar atlarını nallar. Yazın ayışığının ezdiği Ağustos harmanlarında keman çalar Mikloş. Sevgilisine. Bülbül de dinler. Sonra, salar atını halk andının yeşeren çayırına, bütün Macar yiğitleriyle birlikte özgürlük için ölür Mikloş.

Polonez'de Vistül, yüzyıllar boyu at nallarıyla ezilmiş diri buğdayların yeşil kanıdır, öyle akar. Sevişme orda da yaşamın simgesi-

dir. Ama savaşlar gelir ansızın. Polonya düşer. Şarkılar dayanır yine de, çocuklar ağız mızıkalarıyla. Ölüm bir direnmedir.

Finlândiya, ozanlar, orman köyleri, Sielman, Viborg Kalesi, demektir. Almanya ise, Bavyera Birası, özgür aşk, Robert Koh, Bir de dinsel hoşgörü.

İsveç, Tristan ve İzolde'nin biribirini çağırdıkları yer. Başaklar var kardeş kavgası yok. Ormanlarında geyiklerin en güzeli uyur uyanır. Hiç biri okunmadan geçilemez.

Kutsal tepeden iniyor halk, ezilenler / Düğünleri, törenleri sofraları ayrı. / Birleştiriyorlar düğünlerini, törenlerini, sofralarını / Beyzadelerin düğünlerine, törenlerine, sofralarına karşı /

Tedirgindir Afrika, Afrikada Cezayir. Fransa, ozanların Fransasında yıllar sonra devrim yasası bozulmaktadır.

Anadolu ise: Muş ovası ile, yaz gelini ile, bir top gelincikle, Pir Sultan'la simgelenir.

Tanrı bir güldür açar insanda / Tanrı bir dildir söyler insanda / Bir eldir uzanır seher vaktinde. / Tutar sımsıcak insan elini / Bir el bir ele, bir el bütün ellere / Dünyayı insanın bahçesi yapmaya / İnsanı dünyanın türküsü yapmaya / Tanrı bir eldir uzanır kuşluk vakti / Birleşmeye.. Ellerimizle, insan ellerimizle / (Pir Sultan Abdal)

Bu dünya işte bizim'dir. Görülüyor ki ozan dönüp bağbozumu sofrasına varmış. Ama bu varış bir kısır döngü varışı değil. Diyalektik bir varıştır.

•

YARALAR

İlk yaram diken yarası,
Çakır dikeni yeşildir aldanılır,
Kavgalarda, gezintilerde, çocuk keşiflerinde
Ah, yaralandım diyebilirsiniz.
Bütün dikenleri bağışlıyorum.

Sonra sonra açılan boşluklardan
Sevdiğiniz, dost olduğunuz, bel bağladığınız
Birinin kayıp gittiğini hatırlarsınız
Sessizce.. Ah yaralandım diyebilirsiniz,
Bütün ölenleri bağışlıyorum.

Başıboş gezdiğiniz bahar günlerinde
Kalp ağrısı, kalp yarası dedikleri
İlk aşkınızın acısı başlar,
Ah, yaralandım diyebilirsiniz.
Bütün kadınları bağışlıyorum.

Sonra gezip göreceksiniz, öğreneceksiniz,
Hele Paşalıdan Fakılıya o sonsuz ekenekte
Kökünü tarla faresini kemirdiği buğdaya,
Buğdaya benzeyeceksiniz..
Bir acı bir acı ki kemirecek kalbinizi kökünden,
Gezdikçe, gördükçe, öğrendikçe,
Bütün acılardan gayrı, üstün ve ağır,
O acıyı çekeceksiniz ömrünüzce.
Buğday misali köksüz kemirilmiş,
Yerlere serili, başlarınız düşmüş
Yatacaksınız aynı toprağın üstünde,
Kıraç yorgan bin yılları örtmüş..
Bu acıda ne çocukluk ne ölüm ne aşk,
Yalnızca tek şey gizli: Günahlarımız..
Çekeceğiz gördükçe, gezdikçe, öğrendikçe,
Bağışlıyamayız hiç bir zaman kendimizi.

(1950. Yanık Hava'dan)

SAKYA MUNİ

Seni ayırmışlarsa gel bana işte elim,
Seni kovmuşlarsa gel bana işte evim
İşte evim, sen konuğumsun bir de gökyüzü çağrılı
Bir gizli çayırlık orada çevresi yaban gülü
Orda benim tapınağım: Güller, kuşlar ve insanlar
Sessizce söyle ezildiğini kardeş kulağıma
Ellerini getir ellerimin içine koy
Buyur ediyorum seni tapınağıma
Sus yalnız, ses etme, bir olduk sus!

(Buğday Kadın Gül ve Gökyüzü 'den)

•

ATTİLLA İLHAN

Ortası yok. Niye öyle dedim bilir misiniz? Çocukken bahçemizde bir kuyu vardı. Bir kurur, biter suyu. Bir dolar ağzına kadar. Tam umudunu kesmişken ninem, görüverirdi evden biri, su kuyuyu çatlatıp fışkıracak gibi. Sevinirdik. Bir «Duvar» için değil bu kuyu öyküsü. Atillâ İlhan'da öyle şiirler var ki insan onlardan sonra şiir okumak istemez. Yüz yıl doyurur adamı. Sonra da şaşırtır kuraklığıyla. İki uç arasında. Onurlu, içtenlikli. Olduğu kadar verir, zorlamaz kendini.

D U V A R

İkinci baskısının önsözünde de belirttiği gibi Attillâ İlhan bu kitabındaki şiirleri, savaştan, tek parti döneminden, yargılardan, hücrelerden öfkeler, çarpıntılar, yine de umutlardan toplamış. «Yurt ve dünya için barış» «Bütün insanlar için mutluluk ve hürriyet». Çıkış yeri bu özlem olana, Köroğlu, Dadaloğlu, Pir Sultan, Yunus kilimine bizden önce nakış atana selâm olsun.

Anadolu'yu iyi biliyor Attillâ İlhan. Düşüncesiyle, diliyle, duygulanmasıyla. Yerel sözcükleri iyi kullanması var. Kemal Tahir gibi değil. Bunun üstünde duran olmadı. Yerel sözcükleri anlamlarından uğratmış Kemâl Tahir. Hele deyimleri. Yerli yersiz, yanlış kullanıyor. Gerçekten, çorum ve yöresinde kullanılan sözcükler iyi derlenmiş. Ama İstanbul acelesine getirilmiş. Ortaya yeni bir kuruluş çıkmış. «Kemâl Tahir Dili.» Orta okuyucunun hoşuna gidiyor bu değişiklik,

Şiirde yerel sözcükleri kurgu'ya yedirmek, hikâye ve romanda olduğundan daha güçtür. Yaptığım bir şeydir, bilirim. Atillâ İlhan, bunun üstesinden gelip geçiyor. Bir de Osmanlıca tutkusu olmasa. Şiirin kişilerinde de var. Duvar'daki bu tutku öteki kitaplarda gittikçe azalır.

Gâvur Dağlarından Rivayet: Bir destanın bitmemiş, başlanıp bırakılmış, yeniden dönülmüş denemesi. Bir bütünlüğe varılmamış olması, bu değerli parçaların kalıcılığına zarar veriyor. Anadolu kiliminde simetri önemli değildir. Onu aramıyorum ben. Nakışlar da harikulâde. Ama niye bir uyuma, bütünlüğe varmamış? Sonra hep buna benzer sorular sordum.

Akşam gelir konar yemişinin dalına / Tüyleri dağılmış, telekleri siyahtan/ Duru gözlü bir şahan bir şahan gibi. /

Öteki şiirlerde ulusal ve evrensel özleri içiçe işliyor. Büyük savaş yıllarında yazılmış. Ortak dertler, kıyalar var. Ama aşklar dostluklar da var. «Türkiye Türkiye dağlarını duman almış» diye başlayanlar, / Biz şair kişiyiz insanlardan söyleşiriz / Beş kıtayı kucaklamış bakışlarımız / Dünya işgal altında hey dili yar dili yar / Kaybedilmiş şehirler yenik ordular / ... diye sürenler, / Ben senin hayatına bir muhalif rüzgâr gibi girdim / ... / İşte rüzgâr, işte sonbahar yıldızları / İşte kalbim işte şiirlerim / Sen gelsen elini alnıma koysan / Saçlarını öpsem / ağlasam / diye bitenler var.

Bence bu bakımdan Atillâ İlhan daha doğal, diyalektiğe daha uygundur. Hayatın bireyci karmaşasını da toplumcusunu da aynı tempoyla şiire koymuştur. Nazım'da bireyci şiir yavaş, zayıf, nazlıdır.

Toprak işçilerini anlatırken :

/ Nemli şayak giysileri tüte tüte getirecekler sabahı / Çarşının enyağlı ensıcak çorbasına ekmek doğrayacaklar / Bandula'lı İsmail'in kahvesine uğrayacaklar / Ve bir gocuk gibi alıp sırtlarına gökyüzünü / Tütün dumanı dökerek / Erkek burunlarından / Şeker fabrikasına varacaklar /Az buçuk efkârlı / Tedirgin biraz / Ama mağrur ve kararlı.

Adamları bırakmıyor uyusunlar. Uykuyu şiire yakıştırmıyor A. İlhan. Onları nemli şayak giysileri tüte tüte sabahı getirdikleri yerde

yakalıyor. Çorbanın en yağlı en sıcağına ekmek doğratıp (Sabahın ilk çorbası en yağlıdır) adı bile «Obartma» sözcüğüne benzeyen Bandula'lının kahvesine uğratıyor. Hep edim hep edim. A. İlhan şiirinin iç biçimi, yalnız diyalektiğe mi? Onunla birlikte Mustafa Kemal'e, Kurtuluş Savaşına ve bu inanılmaz savaşı Mustafa Kemal ile birlikte vermiş halkımıza da uygun bir biçim. Obartma varsa, bu doğaldır. Gösterilen dizilerle tansık ise ne yapar Attillâ İlhan ve onun gerilime ayarlı kalemi?

/ Kız sen burda yeni misin peki leylâ nerde / Hani çekirdek gözlü örümcekten korkan / (Kırmızı Pazar)

Neden hep böyle gözümü yumsam akşam / Madrit kapısında yeniden / nöbet tutmaya gidiyorum. / (No Pasaran)

Dört atlı Sarıgöl boğazına devrildiler / Rüzgârı burunlarıyla biçip / Arkalarına dökerek / (Silâhlı Dört Besmele) Konular ayrı ama öz, insanı insan yapan sürekli devinim. Biçimse, bu devinimin en iyi yansıtıldığı Sinema, tekniğinin uygulaması, figüratif, çok renkli resim.

Sonuncu parça da bir de benzetmenin doğrudan eylemin kendisi imiş gibi alınması var. Bu teknik A. İlhan da harikulâde başarılı uygulanmakta. Atlılar devrilir gibi gitmiyorlar da, devriliyorlar, Rüzgârı burunlarıyla biçip arkalarına döküyorlar. Çok dikkat edile. Bunlar birer çeşni değil. Birer genel tad. Acı gibi, ekşi gibi. Özü, biçimi, dilini kullanması ile benim incelediğim adların en önemlilerinden Attillâ İlhan.

BEN SANA MECBURUM'un uzantısı, YASAK SEVİŞMEK. En baştan beri gelişen iki güçlü çizgi burda da sürüyor. Bireyci ve toplumcu çizgi. İyi ozanlar bu iki çizgiyi bazan içiçe, bazan yanyana ama mutlaka aynı güçle sürdürüyorlar.

/ Öteki kapımdan gel bunu açamazsın / Eski gözlerinle gel öldürmek vakti gel / Hem tetik bulun ardında biri olmasın (Yasak sevişmek)

Kaç güneş kaldırır haydalıyarak / Çatal mızraklarıyla selçuk çobanları / ... / Kıvılcım döker demir sakalları / (Ç. Koçaklaması)

Önce iç biçimini kurmuş: Hayatın yüksek gerilimli kesimine, sinemanın bitmez tükenmez devinimini uyarlamak. Sonra konularını seçmiş:

Büyük savaşlar, iç göç, bireyin en tedirgin çağı, durumları: İlişkilerin uç noktaları. Onun için soylu bir ozandır Attillâ İlhan. Hayatın gerçek destanını yazdı, kendi bitenedek yazacak.

YAĞMUR KAÇAĞI

Duvar'ı yazan ozanın şiirleri. Belli. Ama derlenip toparlanmış.

Konular daha yalın. Biribiriyle içiçe geçmeden işlenmiş. Akılda kalıcı şiirler. Dil yalın.

1. Aşk bir yangın olmuş kasıp kovuruyor:

/ Gözlerin gözlerime değince / felâketim olurdu ağlardım / Beni sevmiyordun bilirdim / Bir sevdiğin vardı duyardım / ... / Akşamyar bir roman gibi biterdi / Jezabel kan içinde yatardı / Limandan Bir gemi giderdi / Sen kalkıp ona giderdin (Üçüncü şahsın şiiri)

2. Makasçı Rıza, Eyi Muz satıcısı ve öteki ekmek peşinde koşanlar, acılaşmış 1955 öncelerini yaşıyorlar.

/ Yıldız kovalamaca gece sıfır yirmi beşte / Cehennem döşüme kaymış içim dışım ateşte / Yağmur mu yerim iğneden ipliğe ıslanırım / Fakir bir akşam vakti altı otuzbeş geçer / Tik geçer tak geçer taşa keser ben kalırım / (Bir Kırmızı Bir Yeşil)

SİSLER BULVARI

Yalnızlık, kaptan joy, Kuşadasında Sürmenedeki dalyanlar, balıkçı İtalyanlar, beynelminel küfürleri yaratanlar, Emperyal oteli, Pia, aşk ve Türkiyeli şairlerin en yörük olanı. Mustafa Kemal'e tutkun. Bir avuç buğday ve ekşi hamur peşinde olanlara vurgun. Grevcilere, harmandalıya da.

/ Dumanlı dağın çobanı garip yıldız / Yağmur yağmasına yağıyor / Rüzgârlar esmesine esiyor / Ben ölmüşüm sen ölmüşsün kime ne / Kimsecikler derdimizi bilmiyor / Kemah pazarında sıra sıra testiler / Jandarmalar anacığım evimizi bastılar / Al kanlarım bulaştı kelepçenin demirine / ..... / Ben ölmeylen kahpe dünya yıkılır. /

Ezberlenen, ezberlenecek şiirler, akılda kalıcı tadlar.

BEN SANA MECBURUM

/ Yaşamak güç sarsılmadan Janin Medoviç / Hele yüksek gerilimli bir yaşamaksa.

/ Bazı bir tel erir bakarsın bir lif kopar / Bir yerde çıldırmak var dur bakalım. /

«Ben Sana Mecburum» un, genel olarak Attilâ İlhan'ın özeti. Yüksek gerilimli yaşamak ve çıldırmamak. Niçin çıldırmamak? Bunun çünküsü, gerilimin paralelini şiire de çizmek. Attilâ İlhan, bir çeşit soyluluğun ozan. Onun çizdiği tipler, hep yüksek gerilimli. Kır sakallı dağ köylüsü, çarşı esnafı, kalpaklı süvariler, sendikacılar, Kallâvi Sokağı, Belma Sebil, yolcu it, keman, Viyolonsel ve Attillâ İlhan. Nazım'da gerilimli tipler çizdi. Başkaları da. Nazım hayatın içindeki tipleri, hep bir büyük amaç uğruna şiire aktardı. Attillâ İlhan'da amaç hayatın kendisi. Savaşlar, barışlar, düşünceler, insanlar herşey bir yerde, durmayan akıp giden hayat için.

YASAK SEVİŞMEK

Öteki kapımdan gel bunu açamazsın
eski gözlerinle gel öldürmek vakti gel
hem tetik bulun ardında biri olmasın
hanidir ben bu evde saklanıyorum
adımı değiştirdim başka bir adla yaşıyorum
gece gündüz siyah gözlük kullanıyorum
öteki kapımdan gel bunu açamazsın
sabaha karşı gel bütün gözlerinle gel

Pancurların gerisinde kararıyorum
içime belâlar doğuyor sonbahar doğuyor
telefonda sesini tanıyamıyorum
yüzün parmaklarımdan akıp kayboluyor
böyle hep bir şey kopuyor bir şey kırılıyor
sabaha karşı gel eski gözlerinle gel
öteki kapımdan gel bunu açamazsın
hem tetik bulun ardında biri olmasın

artık hiç kimse beni yaşamıyor
aşklarımı büyük kemanlarla çizdiler
korkularım oldum bittim kimsesizdiler
yalnız bir mısra bıyım ıslanıyorum
bir rovolver romanımı tamamlıyor
oyun bitti ışıklarımı söndürdüler
yokmuşsun gibi gel öldürmek vakti gel
öteki kapımdan gel bunu açamazsın
üzerime kilitleyip mühürlediler
hem tetik bulun ardında biri olmasın

(Yasak Sevişmek'ten)

SİLÂHLI DÖRT BESMELE

dört atlı sarıgöl boğazı'na devrildiler
rüzgârı burunlarıyla biçip
arkalarına dökerek
kara sular gibi boşandı gecenin boşluklarından
köpek havlamaları
dört atlı sarıgöl boğazı'na devrildiler
omuzlarında çapraz tüfek
kalpaklı ve siyah çizmeliler
yıldız yıldız sıyrılıp akıyor
padişah karanlığında mahmuzları
hafız ahmed'in değirmeninde
ateşin başına oturdular
önce bir soğan kırdılar
dut pekmezi ve yoğurt sordular
bıyıkları tekmil ayaktaydı
müslüman ve hilâl biçiminde
sonra erkekçe yatsıyı kıldılar
çakal gözleri saattaydı
kulakları köpek seslerinde
acı tütünler içilip
sonra bir vakit konuşuldu
cezveler sürülmüş ocaktaydı
atının dizginlerine olduğu kadar
her birisi kendi ölümüne sahip
bir ordu gibi savaşmak kudretinde
bir umutları mustafa kemal paşa'daydı
öbürü ankara hükümetinde
hızlı solumalarla kımıldanıyordu karaağaçlar
ahırda bir beygir aksırdı
munzur dağlarının üstünü bir tamam tutmuş
yıldızlar neyin kalabalığı
yukarılarda kar altındaki köylerde

ihtimal öfkeli kurtlar dolaşıyor
« kemal paşa'dır çağırdı
demirhanoğlu gitmemiş olmaz
sakarya toprağında erkekler sofrası kurulmuş
ahkâmlı köşkemli savaşılıyor
yazılmışsa biz dahi
azrailin ekmeğinden tadacağız
şehitlik mertebesini
yaşamak cihetine makbul tutacağız»
« - ankara Hükümeti ne demek
Maraş'ta üzümler parmaklarımızdan damlamıyor mu
gümüşhane üzerinde elmalar amasya'da
adam
tarafımızdan yenilecek
ayrıca zeytinin yağı ineğin yoğurdu
tokad'ın ceviz sucukları
anteb'in bulaması da
adam
hünkar kullarının sabanına koşulmayacağız»
« -...biz her nokta-i nazardan insan olmalıyız
acılar gördük
bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımızdır
fikrimiz zihniyetimiz medenî olacaktır
şunun bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz
medeni olacağız
bununla iftiyar edeceğiz.»

gözleri iyice birbirinden ayrık
kaşları düz kirpikleri insafsızca kalabalık
kısa boyları ve yaylı ayaklarıyla adamakıllı Türk
bakırcı hasan
Demirhanoğlu Sadık
paşoların süleyman
ve hacı yörük

silâhlı dört besmele halinde göğe baktılar
sabahın ilk horozları çırpınıyordu
besbelli sabahın ayazından
ufarak yıldızlar
tevatür kırılıyordu
bir kuvayi milliye sabahın kapısını açtılar
karadeniz'deki en son limanımız kadar
rüzgârlı kızgın ve açıktılar
sonu yoktu hiddetlerinin ve ümitlerinin
bir millet olarak çıktılar sarıgöl boğazı'ndan
kendinden
ve hürriyetinden emin.

(ben sana mecburum'dan)

•

AHMED ARİF

Hasretinden prangalar eskittim.

Ahmed Arif'in şiirine, umudun, inceliğin, korkusuzluğun şiiri demişler. Ekleyeceğim: Onun şiiri, onurun ve alçakgönüllülüğün, derinliğin ve yalınlığın bile şiiridir. Bu özellikler sonradan edinilme değil, doğulunun geleneksel özellikleridir. Bu özellikler sonradan edinilme değil, doğulunun geleneksel özellikleridir. Akıl ve yürek bir olmuştur. Hayat, en acı, en umutlu deneylerini sermiştir. O yirmi şiir yazılmıştır.

Haberin varmı taş duvar? / Demir kapı, kör pencere, / Yastığım, / ranzam, zincirim, / Uğruna ölümlere gidip geldiğim, / Zulamdaki mahzun resim, / Haberin var mı? / Görüşmecim, yeşil soğan göndermiş, / Karanfil kokuyor cıgaram / Dağlarına bahar gelmiş memleketimin... / (İçerde)

Şiirde haberi verilen olay nedir? «Dağlarına bahar gelmiş memleketimin». Görünüşte ozan, şiiri bu son dizeyi söylemek için yazmış. Ama biz o dizeyi biriktiren öteki sekiz yalın dizeden bir koca dram çıkarıyoruz.

Bir ağır hükümlü, yalnızlığı yüzünden nesnelerle söyleşir. Taş duvarla, demir kapıyla, kör pencereyle. Bu nesneler onu çevreleyen nesnelerdir. Duvarın ayırıcı görevine karşılık, kapının pencerenin birleştirici görevi de vardır. Ama, mapusluk bir sıkıyönetimdir. Yok sayar dışa açılmayı. Pencere, kapı duvar aynı sıraya dizilirler. Duvar taş, kapı demir, pencere kördür çünkü. Yazar öfkesini, o nesneleri kendinden uzak tutarak, kötü niteliyerek açıklar. Yastık, ranza, zincir ise «benim» dir. «Yastığım», «ranzam» dedikten sonra, «zincirim» de der. Zincir, kötü nitelenecek bir nesne olmaktan çıkmıştır. Uzun süre beraber olunduğu, alışıldığı belirlenir. Bunlara bir de «Zulamdaki mahzun resim» katılır. «Haberin var mı» sorusu, bir sevinci anlatır. Mapus, yalnızlığının bir parçası, hattâ kendisinin bir parçası olan nesnelerin dışına çıkar bu soruyla. Bu bir dostluk anlatımından çok bir başkaldırma bir karşısına geçme'dir. Bir sıçrama olur. Kapı, kör pencere mahzun resimden, «Yeşil soğan», «Karanfil kokan cigara» ya. Bıkkınlık, yerini umuda ilgiye bırakır. Soğanın yeşil rengi, karanfil kokusu, dışarıyla bağlantı kurdurmuştur. «Görüşmecim» de, yeşil renk ve karanfil kokusu ile birlikte karşı ağırlıktadır. Denge bu yüzden, umuda ilgiye doğru bozulur: «Dağlarına bahar gelmiş memleketimin»

Şiirde yaşayan kişi ozanın kendisi de olabilir. O zaman «Uğruna ölümlere gidip geldiğim / Zulamdaki Mahzun resim. / bir sevgiliden çok, inancın simgesi bir resimdir. «Karanfil», aşk için de, inanç için de kullanılan bir simgedir. O yüzden sır vermez bir sözcüktür burda. «Ölümlere gidip gelmek» ise aşk yüzünden de, inanç yüzünden de olabilir. O da sır vermez. Ancak, kitaptaki şiirler düşünülürse, ozan burada da hem aşkı, hem inancı birlikte ansıtmak istiyor olabilir. Ayrıca, kendisini aşk yüzünden mapus olmuşun yerinde düşünebilir.

Karanfil Sokağı :

Anlam bakımından ikili bir gelişmeyi izleriz bu şiirde. «Kar altındadır» bir somut olguyu bildirdiği gibi, bir simgedir de. Doğal ve toplumsal iklim elbette rastlansal olarak eşdeş görünmektedir. Bu eşdeşlik ozana şiir yazma itkisi verdiği gibi, şiiri de güçlendirmektedir.

Ozan :. Tütün pamuk, buğday ovaları, çeltikler / Vatanım boyluboyunca kar altındadır / derken somut ve doğal, .. Tekmil ufuklar kışladı / Dört yön onaltı rüzgâr / Ve yedi iklim beş kıta / Kar altındadır / ... Derken, simgesel ve toplumsal anlatımı başlatır. Şiire bu dizelerle başlaması, olayı yedi iklim, beş kıtaya, tekmil ufuklara yayması, onun asıl amacının toplumsal anlamı geliştirmek olduğunu baştan gösterir. Ozan, günü ve geçmişi ardarda anlatır. Toplumsal

inanç nasıl gelişmiş? Şarkılarla, resimlerle, Lorka ve Pierre Curie ile, yani bilimle, gözlemle. Bugün de döğüşenler vardır. Ama, hepsi kar altındadır şimdi. Ozan, şiirin sonuna doğru çevreyi daraltır, zamanı iyice yaklaştırır. / «Gecekondularda hava bulanık puslu» / Altındağ gökleri kümülüslü / ... Ama «Hatıp Çayı» nın ikiye ayırdığı Ankara'nın öte yüzünde, «Karanfil Sokağı» nda güneş açmıştır. «Hikmetinden sual olunmaz» demek ister insan ilk bakışta. Ortada bir çelişki var görünür. «Altındağ» da açmalıydı güneş. Ama ozan, «Mucip sebep» ve «Kâfi delil» vardır der.

Bu mucip «sebep» ve «kâfi delil» açıklanmadığı gibi, görülen çelişkinin yok sayılması inandırıcı olmamıştır.

«Merhaba», anlam ve biçim olarak «İçerde» ye çok benzeyen bir şiir. Bu şiirde, baharın gelişi, adı anılmadan anlatılmıştır. «Haberin var mı? yerini «Merhaba» ya, mapusa ait nesneler yerini, bahara doğru, teskere bekleyen'in nesnelerine bırakmıştır. Yağmurlu toprak, İncesu Deresi, çılgın serçe, çalımlı kartal. Ozanın sevda ile inancı içiçe verme özelliği burada da görülür.

Yalnız Değiliz:

Uzun ve karanlık gecede, ölüme bir soluk kala, zındanda yatarken geliştirilen umuttur. Nasıl gelişir, nasıl yetişir bu buz tutmuş toprakta umut. Düş kurar ozan. Düşünür. Mapusluk, düşünmeye, düş kurmaya engel değil. O zaman dört duvar arasından çıkar. Çukurovaya gider. Fabrikalara, tarlalara varır. Pirincin, pamuğun, tütünün serüvenini izler. Pirinçte, minicik bir aşiret kızıyla dost olur, pamukta bıçkın bir delikanlıyla. / Dostuna yarasını gösterir gibi, / Bir salkım söğüde su verir gibi, / Öyle içten, / Öyle derin, / «Yalnız değiliz» der ozan. İlk nefeste hızır gibi yetişen kız saçı tütünse, «İncecik ak kâğıtlara sarılır» gelir. «Dostun susan dudağına» kendini vererek, yoksul tütün işçilerini andırır.

Hani Kurşun Sıksam Geçmez Geceden:

Dünyada yetim hakkının sorulduğu, haydut hayınların amana geldiği, hesabın görüldüğü bir çağda mapusluk daha bir koyar. Şiir, Ahmed Arif'in dilince bunu anlattığının resmidir. Bun vardır. Karanlık vardır. Ne çatal yürek civan oluş, ne filiz vermiş sevda, umudu çekip çıkaramaz bu karanlıktan.

«Akşam Erken İner Mapusaneye» Önceki özün sürdürüldüğü bir şiir.

Kara:

..... De be aslan karam / De yiğit karam, Hangi kalemin yazısı, / Belânda .. Vurmuş / Demirlerin çapraz gölgesi, / alnın galip ve

serin, / Künyen çizileli kaç yıldız uçtu, / Kaç ayva sarardı, kaç kız sevişti / Gelmemiş kimselerin.

Yoktan içeri girmişse, kahırlanır, içlenir.

Hakikatlı dostun muydu, / Can koyduğun ustan mıydı, / Bir uyumaz hasmın mıydı, /

Of çıkar, başka ses çıkmaz.

/ Ve kan tadında bir konca /Damıtır kendini mısralarınca /

Bu Zından Bu Kırgın Bu Can Pazarı :

/ Gördüler / Yedi cihan, / İn, / Cinkaf dağının ardındakiler, / Kıtlık da kıran da olsa / Gördüler analar neler doğurur / Aman aman ey. /

Ozan bu dizelerle hem şiirine giriş yapıyor, hem koyacağı özü açıklıyor. Bu öz, Habil'in murdar baltasına ve kan değirmenlerine, yavrusunu yiyen timsahlara, yalan hamurunu dağ dağ yoğuran cadı'-ya, «Bu Zından Bu Kırgın, Bu Can Pazarı» na karşı, inatla, ısrarla direnenleri içerir. Onların meltemi, kız memesiyle ustura ağzı arasın-da, küfürle aşk arasında gidip gelen yağmurları vardır. Onlar içlenir-ler. Onlar uğruna nelere katlandıkları «Sonsuz Sevgili» den döner me-det umarlar. «Gece, saman yollarında rüzgâr çıkıncayadek». Onlar, uğruna baş koyduklarını iyi tanırlar: / Serabın bir sonu vardır, / Uf-kun, sıradağın sonu / Uçarın kaçarın bir sonu vardır / Senin sonun yok. / Mandaların, kavakların pazarı olur, senin pazarın olmaz / Sen-siz nar çatlamaz, bebek gı demez /

Ortada bir çelişme vardır. Bunca doğal, bunca haklı, bunca son-suz bir sevgiliye bağlananlar, onların içinde ozan, olmadık belâlara uğramışlardır.

O yüzden: / Ve bilsen nasıl vurur beni bu duvar / Akşam ak-şam kara sevdam ağarır / Aman aman hey.. Diye bitirir şiirini.

UY HAVAR :

/ Ve ben şairim / Namus işçisiyim yani / Yürek işçisi / Kor-kusuz, pazarlıksız, kül elenmemiş /

Öyleyse, yakalamalı konusunu ve yazmalı ozan. Ama nerde.

/ Ne salkım bir bakış / Resmin çekeyim. / Ne kınsız bir rüzgâr / Mısra dökeyim / Olmaz, yapamaz. Çünkü: / Oy sevmişem ben se-ni / Yaptırmazlar. Yangınlar, kahpe farları, suyu zehir bıçaklar orta-sında, cellât nişangâhlar arasında olma neden? Bunun cevabı «Oy sevmişem ben seni»

/ Ve sen demincek/ Yıllar geçse de demincik, / Bıçkılanmış dal gibi ayrı düştüğüm/ Ömrümün sebebi, ustam, sevgilim,/ Yaran derine gitmiş/ Fitil tutmaz bilirim/.. diyerek ozan, sevgili ile, uğruna baş ko-

yanın durumu arasında bir paralellik çizer.. / Ama hesap dağlardadır,/ Umut dağlarla /.

Uzay çağı, atom fiziğine karşın, kıl çorap, ham çarıkla da olsa, «Bu bizi biz eden» amansız sevda için, dayanılacaktır.

/ Deey, dağları un eder Ferhadın gürzü /

Ozan, bu inancın, bu kendine güvenin insanı nasıl sabırsızlığa, aceleciliğe ittiğini anlatır./ Benim de boş yanım hançer yalımı/ Ve zulamdan kan ter içinde âsi/ He desem koparacak dizginlerini/

Hasretinden Prangalar Eskittim :

Kitabın ilk şiiri olmalı. Ozan, kendine dünyayı hem dar eden hem var eden / Yokluğun, Cehennemin öbür adıdır / sonsuz sevdasını anlatır. Bu sevdadır, şiirlerin de sebebi. Bir hoş, bir garip sevda. Uyutmayan, durdurmayan, dalıp dalıp gitmelerine sebep, saklanası, söylenesi bir sevda.

/ Seni bağırabilsem / Dipsiz kuyulara, / Akan yıldıza/ Bir kibrit çöpüne varana / Okyanusun en ıssız dalgasına/ Düşmüş bir kibrit çöpüne /

Ozan, nesnelerle konuşmaya alışık. Yalnız büyüyen çocuklar gibi. Bir de bu konuşma isteği, dünyada bir kibrit çöpüne varıncayadek her şeyi önemseme gerektiğini düşünmesinden geliyor.

DIYARBAKIR KALESİNDEN NOTLAR VE ADİLOŞ BEBENİN NİNNİSİ, öncekilerle hem ilintili, hem değil. Şiiri yazdıran neden aynı. Ozan bir afat sevmiştir. Ölesiye. Kara ferman çıkmıştır yollara. Bunun belâsı bir kendine olsa. Önceki şiirlerde, seve seve katlanılan bu belâ söylenmiştir. Ama bir var ki, bacıdır, anadır, hele hele Adiloş bebe diye bir yeğendir, belânın payını suçsuz sebepsiz omuzlayacaklardır. Ve Adiloş Bebe, doğarken kaderini birlikte getirir.

Bunlar, / Engerekler ve çiyanlardır, / Bunlar, aşkımıza ekmeğimize/ Göz koyanlardır./ Tanı bunları./ Tanı da büyü /

Ozan, künyesine kazılmış namusla, ağulardan süzülmüş sabırı Adiloş bebelere doğum hediyesi diye sunuyor.

OTUZÜÇ KURŞUN, Karşıyaka köyleriyle kan hısımlığı olan, kız alıp veren, sınır köylerinden birinde, sınırı geçti diye öldürülen otuzüç kişinin öyküsü. Ozan bu acı olayı, şiirinden hiç yitirmeden, tersine, olayın gücünü de üstüne ekleyerek anlatmış.

Ahmed Arif'in şiiri baştan sona somut gerçeklere dayanan bir şiir. Zor bir şiir. Ama, tek bir kez kekelemeden, tek bir kez biçim sıkıntısı, dil, anlatım sıkıntısı çekmeden, benzetmelerin imgelerin en özgürünü bula kullana yazmış. Benzersiz bir ozan.

KARA

Çarpmış,
Paramparça etmiş,
Kara sütü, kara sevdayla seni..
Ve kara memelerinde dişlerin âsî,
Karadır, upuzun yattığın gece,
Felek âh ettirir, boynun kıl-ince..
Cihanlar, çocuklar, kuşlar içinde
Sızlar bir yerlerin
Adsız ve kayıp
Sızlar, usul usul dargın,
Ve kan tadında bir konca
Damıtır kendini mısralarınca..

De be aslan karam,
De yiğit karam,
Hangi kalemin yazısı,
Zorlu yazısı,
Belanda?

Anadan doğma nişan mı,
Sütlü barut damgası mı,
Bir gece parçası mı kaburgandaki?
Kız kâkülü ne hal eylermiş teni,
Ellerin, deli hoyrat,
Ellerin, susuz, yangın,
Ellerin ooooy alarga...

De be aslan karam,
De yiğit karam,
Hangi güzelin diş yeri,
Mavi diş yeri,
Sevdanda?

Vurmuş demirlerin çapraz gölgesi
Alnın galip ve serin.
Künyen çizileli kaç yıldız uçtu,
Kaç ayva sarardı, kaç kız sevişti,
Gelmemiş, kimselerin..

De be aslan karam
De yiğit karam,
Hangi zehirin meltemi,
Saran meltemi
Hülyanda?

Hakikatlı dostun muydu,
Can koyduğun ustan mıydı,
Bir uyumaz hasmın mıydı?
«Oooof» de bunlar olsun muydu?

De be aslan karam,
De yiğit karam,
Hangi kahpenin hançeri,
Saklı hançeri,
Yaranda?

(Hasretinden Prangalar eskittim'den)

•

ORHAN VELİ

1936-1938 yıllarında yazılan **ilk şiirleri** Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi Tanpınar şiirleri doğrultusundadır. İlk gençliğin hüzünlü yalnızlığını, düş kırıklığını, umutsuzluğunu, hasretini, aşkını söylüyor.

Dil olabildiğince yalın. Osmanlıca sözcükler sık sık kullanılmakta birlikte o yıllar için bunu doğal karşılamak gerek. Mitoloji ve masal

sık başvurulan bir anlatım aracı olmuş. Romantizmi sevimsiz. Bazı şiirlerde imgeler, zorlamasız çok renkli resimler çizmiş. Özellikle, hüznün kullanılmadığı, umutlu, geleceğe açık şiirlerde.

Konsa rüya dolu köşkümün
Çiçekli damına serçeler
Renklerle çözülse geceler
Nar bahçelerinde geçse gün.

(Açsam Rüzgârda)

Okuma kitaplarına geçmiş «Masal» şiiri daha da güzel bir örnek.

Önemli olan, bu ayaklı ve uyaklı şiirleri değil, hemen bunlarla birlikte yazılmaya başlanan özgür koşuklar. Garip şiirlerinin öncüleri onlar.

Yalın, çocuksu, yüzeyden bir özleri var. Günlük konuların, yine günlük dille söylenişinin ardında hiç bir şey yok.

Kaldırımın kenarına dizilip/ Bacası olan silindirin/ Yürüyüşünü seyreden / Çocuklara imreniyorum./ (Asfalt üzerine şiirler II)

Naif resimler gibi, yalın, çocuksu görüntüler. Şiir bir söz sanatıdır. Görüntü amaç değil araç olmalıdır. İkinci Yeni'nin de çıkış yeri bu. İmgeye, görüntüye tutkunluk. Onu şiire amaç yapmak. İkisi arasındaki ayrım : Birinin alışılmış, tek boyutlu sözcüklerle yine alışılmış görüntüler çizmesi, ötekinin ise alışılmamış ama yine tek boyutlu sözcük dizileriyle, alışılmamış görüntüler çizmeyi istemesi.

Döğdükçe karanlığı balık/ Uçar gök hafifçe/ Eski püskü martılara doğru/ Kanar mavi hırkası güneşin/ Giyile giyile / (Oktay Rıfat, Perçemli Sokak)

Bu şiirlerde dil iyice yalın. Orhan Veli şiirinin bence hem en önemli hem de en tehlikeli yanı, dilde ve özde yalınlığı çok kullanılır yapmış olmasıdır.

Yalnızca bir görüntüyü sağlamak için yazılanlarda yalınlık yozluğa varıyor.

Ozanın sonraları daha çok yaptığı bir şiir var ki: Görüntü orda asıl işlevine oturuyor. Söz için bir giriş bazan, çoğunca da bir güzelleştirme aracı oluyor. Şiir ikinci boyutunda anlamı getiriyor.

Söğüt ağacı güzeldir/ Fakat trenimiz / Son istasyona vardığı zaman / Ben dere olmayı/ Söğüt olmaya/ Tercih ederim. / (Seyahat)

Yine de görülüyor ki, şu kadar kısa şiirde bile ozan derli toplu olamamış. Söz dağınık ve uzun. Mısra yok. En yalın mantık dersi örneklerinin, şiir diye önermelerin mısra diye uzun yıllar nasıl sürüldüğüne şaşıyorum. O yıllar, şiirin lânetlendiği yıllar da olsa.

Bütün güzel kadınlar zannettiler ki / Aşk üstüne yazdığım her şiir

/ Kendileri için yazılmıştır/ Bense daima üzüntüsünü çektim / Onları iş olsun diye yazdığımı/ Bilmenin./

Bana kalırsa, Orhan Veli'de, bu «İş Olsun Diye» ler ötekilerden çok. Baştan beri söylediğimiz gibi, Orhan Veli şiiri iki kolda gelişmiş. Görüntüyü amaç alan şiirler, araç alan şiirler. Birincilerde şiir daha az. İyilerine örnek: (Üstüne. S. 73. Bütün Şiirleri.) İkinciler için örnek: (Karanfil. S. 80. Aynı kitap)

«Karanfil» şiiri, Haşimi ve onun şiirini sürdürenleri yermesi bakımından da önemli. Ama yerilmiş te ne olmuş. Yozlaşan görüntüye karşılık, sağlam bir içerik mi getirilmiş şiire? Yo.

Sonucu başlangıcına ters düşen olaylar, zıtlıklar, ince alay, yararlanılan araçlar olmuş.

Madem ki sevmiyorum artık
O halde her akşam
Onu düşünerek içtiğim
Meyhanenin önünden
Ne diye geçeyim?

(Meyhane)

«Yaşıyor musun», «Hicret I» de söylediklerimize örnek şiirler. Humor'dan yararlanılmış dedik. Örnekleri: «Tereyağı», «Hardalname», «Gangster», «Rönesans» v.b.

Bir de tekerlemeler var: Örnek: «Gözlerim», «ne kadar **güzel**»

«Vazgeçemediğim» deki şiirler hüznün ve sıkıntının şiirleri. Orhan Veli «Aynada başka, yatakta başka güzel» olanın hovardası değildir artık. Durulmuş, içe dönmüş, bıkmış, ağlamaklı bir ozandır. Tarifsiz kederler içinde «Urumelihisarı» na oturmuş, tutturmuştur türküsünü. Bunaltısı, sıkıntısı bir yerde onu «Rakı şişesinde balık» olma özlemine dek götürür.

«Destan Gibi», Adına uygun bir uzun şiir.Halk destanlarına benzerliği, biraz uzunluğundan, biraz da halk şiiri, halk türküsü motiflerini kendi görünmeyecek biçimde şiirine sıvamasından. Zayıf şiirler.

«Yenisi», **«Garip»** teki şiirlerin daha bir gelişmiş, ustalaşmış uzantısı **«Karşı»**, kitaplarının en iyisi. Öncekilerin çizgisinde ama, yetkinliğe varmış.

. ./ İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı; / Kuşlar geçiyor, derken; / Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık./ Ağlar çekiliyor dalyanlarda,/ Bir kadının suya değiyor ayakları;/ İstanbulu dinliyorum gözlerim kapalı./

Ezberlerde kalmış, okunurken aynı tadın alındığı şiir. Ozanın, İmgeler, Görüntüler ardında, ikinci boyut olarak geliştirdiği şiirlerin en yetkin örneği. Bir kentin iç çizgileriyle, bu kent içinde birine tutkun

ozanın iç çizgileri uyumla gelişerek, renkli, bakmaya doyulmaz, içe işleyen bir resim oluşturuyorlar. «İstanbulu dinliyorum, gözlerim kapalı» dizesi, her bölümde yinelenişiyle, hem sürekli bir iç edimi hem de edimin çeşitli yönelmelerini belirtiyor. Sesler, doklardan gelen çekiç sesleri gibi, gerçek sesler de olabiliyor, bir kadının suya değen ayağının sesi gibi, imgeye daha yakın sesler de. Ozan, sese duyarlığını, bir yerde körlerin duyarlığına dek götürüyor. Sevdiğinin alnının sıcaklığını, dudaklarının ıslaklığını, fıstıkların ardından beyaz bir ayın doğuşunu, kalbinin vuruşlarından anlıyor.

Yalın sözcüklerle bu denli yetkin tadlar veren, bu denli yoğun şiirleri yazabileceği çizgiye gelmişken ölen ozan için, içten yanıyorum.

Kitabın sonundaki «Pireli şiir» Orhan Veli'nin alaylarla, tekerlemelerle yaslanarak kurduğu şiirlerinin yetkin bir örneği. Özan, bu tür şiirlerine topluma yönelik duygu ve düşüncelerini yerleştirmiş. Toplumculuğu ilkel bir düzeyde. Yoksulluk, eşitsizlik, tutsaklık. Bu üç konuyu bazan bir şiirde baştan sona geliştirerek (Ör: «Galata Köprüsü), bazan şiirin bir kaç yerine attığı motiflerle (Ör: Baharın ilk sabahları) İşlenmiş.

Üç mısralık kısa şiirlerinde de iki eğilimini görmek mümkün :

Bakar-kalırım giden geminin ardından / Atamam kendimi denize, dünya güzel;/ Serde erkeklik var, ağlıyamam./ (Ayrılış)

Neler yapmadık şu vatan için/ Kimimiz öldük; / Kimimiz nutuk söyledik/ (Vatan İçin)

Sonuç olarak özetlersek: Orhan Veli, iki biçimi ve bunlara uygun iki içlemi yanyana geliştirmiş, etkin bir ozanımız. Kendi yazdıklarının öneminden çok, kendinden sonrakilere etkisi ile dikkate değer. Nazım'ın Türk Edebiyatı'ndan zorla silinmesi ile, öncü bilinmiş.

Ilkel bir düzeyde de kalsa, toplumcu sloganları bırakmaması, içinde bulunduğu sığ ortamı dalgalandırması, gerçek bir bilincin oluşmasına yardım etmesi nedeniyle, önemlidir.

ESKİLER ALIYORUM

Eskiler alıyorum
Alıp yıldız yapıyorum
Musiki ruhun gıdasıdır
Musikiye bayılıyorum.

Şiir yazıyorum
Şiir yazıp eskiler alıyorum
Eskiler verip musikiler alıyorum
Bir de rakı şişesinde balık olsam

•

İÇİNDE

Denizlerimiz var, güneş içinde,
Ağaçlarımız var, yaprak içinde;
Sabah akşam gider gider geliriz;
Denizlerimizle ağaçlarımız arasında,
Yokluk içinde.

(Bütün şiirleri)

•

OKTAY RIFAT

Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler.

Oktay Rıfat, Melih Cevdet, Orhan Veli üçlüsü, kalın çizgileriyle birbirine çok benzeyen ama, özde, biçimde bıçak sırtı ayrımları olan

şiirler yazmışlar. Birbirine yakın çıkardıkları ilk kitaplarına bakıyorum. Oktay Rıfat «Yaşayıp Ölmek.» teki (II. Bölüm) şiirlerle Orhan Veli'nin ilk şiirlerini ansıtıyor. Yaşama, ölüm, sevgili üstüne yazılmışlar. O. Veli'ninkiler gibi. Dış biçimleri de benziyor. Ayaklı uyaklı. Önemli olan, bu benzeyen yan değil. I. Bölüm şiirlerdeki o bıçak sırtı ayrım. Melih Cevdet Anday'ın «Rahatı Kaçan Ağaç»ı ile karşılaştırıyorum bu bölümü: Anday, «Telgrafhane» nin başında uzun uzun alay ettiği lirizm'i birinci kitabında çok bol kullanmış. İçli romantik şiirler yazmış. Hayal kurmuş, dilek dilemiş. Oktay Rıfat öyle değil. Hayatın yan tutmayan bir gözlemcisi sanki. Gözlemiş ve yazmış. Kendini dışarda tutmasını, kendini bile dışardan gözlemesini bilmiş.

Anday'dan: Çamaşır asılı ipte/ Duran küçük serçem/ Bana acıyarak mı bakıyorsun?/ Halbuki ben güneşin/ Ve ilk beyaz yaprakların altında/ Senin uçuşunu seyredeceğim. (Serçe)

O. Rıfat'dan: Ne güzel enseyi geçmemesi saçların/ Alnımızda bitmesi/ Tane tane olması kirpiklerin/ Tel tel olması kaşların/ Ne güzel insan yüzü/ Elmacık kemiği ve on parmak/..

İki şiir karşılaştırıldığında ayrım açıkça görülür. Aynı ya da benzer konular bile bu iki ayrı açıdan işlenmiş. Oktay Rıfat'ın «Kırlangıç» şiiri, savımızı pekiştirmemize yardım ediyor :

Bir telgraf direği bana/ Kırlangıcı hatırlatır/ Bir kırlangıç yolculuğu / Halbuki kırlangıç eskiden/ Bana evimi düşündürürdü/.

Oktay Rıfat'ın şiire girişi, Anday hattâ O. Veli'ninkinden çok daha sağlam, daha ölçülü.

Aşağı Yukarı

Boyu kısa eni dar şiirler var. Bir de «İstanbul Şiiri, Fadik ile Kuş, V.B.» Birincilere örnek:

Şu zeytinyağlı dolma/ Yemek değil rezalet/ Rezalet rezalet/ Hürriyet müsavat adalet /

Tipik bir garipçi şiiri. Konularını eşitsizlik, yoksulluk, tutsaklıktan almış ozan. Özü verirken alay, tekerleme gibi biçim ögelerini kullanmış. Bu kitabı da Melih Cevdet'in aynı yılda yayınladığı «Telgrafhane» ile karşılaştırıyorum. Aynı konuları işlemekle kalmamış, iç biçim benzeşmesi de başlamış.

Örnek: «Aşağı Yukarı» da «Ogün Bu gün» ile Telgrafhanedeki «4X400 engelli» ikisinde de Osmanlı tarihinin mekanik padişah dizisinden yararlanılmış. M. Cevdet Anday bu mekanikliği olduğu gibi şiire de uygulamış, Oktay Rıfat ise, konusunu açımlamış. Mekanik bir dizeleme yerine, tarihsel bir öykülemeyi yeğ tutmuş Öyküsünün toplumcu sonucunu bildirmiş: / Ve dünya kadar nutuk/ Ve dünya kadar ferman/

Gene köylünün elinde kara saban / Gene halkımız yarı aç yarı tok perişan/

Oktay Rıfat'ın şiirlerinde önemli bir özellik te folklora yaslanması. Türküleri şiirine rahat yedirebilmesi.

/ Kasımpaşa kıyıları tersane/ Bir kız sevdim alimallah bir tane/ Herdem sevdalıya kız mız bahane/ Top çiçeğim deste gülüm/ Canım İstanbullum Aman aman bahane./

İSTANBUL ŞİİRİ: Ozan, İstanbul'un bir sabah uyanışında olağanüstü güzelliğini renkli yaşamını, çeşitli insanlarını, hayvanlarını, onların ilişkilerini yine olağanüstü bir öykü daha doğrusu masal anlatma tekniğiyle vermiş. İstanbul üstüne yazılmış en güzel şiirlerden biri olduğu gibi, Türk şirinin de hâlâ en iyi örneklerinden (İç ve dış gerilim, hareket ögelerini en ölçülü taşıyanlardan) Şiir eskir, modası geçer diyenlere salık verilir.

«İstanbul'un üstüne güneş doğdu» dizesiyle başlayan her parçada bir başka sokağa kahveye, eve, bir başka görüntüye ışık tutuluyor.

/ Haydarpaşa'dan Pendiğe kalkan tiren/ Tirenden başka her şeye benziyordu / Beygire benziyordu meselâ/ tavşana benziyordu/ İşin tuhafı / Pireye benziyordu /

Bu beygire, tavşana, pireye benzeyen treni kim görmüştür? Bir çocuk elbette. Nesneleri masalda olduğu gibi değiştirimlere uğratırken ilgili insanların imgelem güçlerini kullanıyor. Dilini de. «Bizim kel beslemeye söylüyorum efendim» diyor. Acımasız İstanbul hanımefendisi, «Efendim» li bir incelikle, beslemeye nasıl işkence yaptığını anlatıyor. Ali ile kanaryasının serüveni de bir başka plân uygulanarak şiire aktarılmış. Görülmektedir ki uygulanan ana teknık sinema tekniği. Öteki yan teknikler (Masalsı anlatım, kişileri ve nesneleri kendi durumları içinde biraz da abartarak, biraz çelişkiye düşürerek konuşturması v.b.) yardımıyla gerçekten olağanüstü bir sonuç almış.

«Fadik ile Kuş» da da aynı teknik uygulanmış. Toplumcu anlayışla şiir yazma şiirden ödün verme ile olur diyenlere de salık verilir.

Karga ile Tilki

Kuru, sert, sabırsız, aceleci. Biçim olarak bir önceki kitabın uzantısı sayılabilir. Öz olarak da. Ama bir bıkkınlık, bir darlık içinde şiir kendi kendini yemiş. Bilinç keskinleşmiş. Romantik bir-iki küçük parça var. İyice.

Perçemli Sokak :

Yıl 1956 D.P. nin umutsuz yılları. Nefesleri kesilmiş. «Karga ile Tilki» sürdürülemiyecek. Zorunlu bir dönüş. Biraz acıklı, biraz gülünç. Susmanın geldiği yerde boşa konuşma. Birinci yeniye olduğu gibi, «İkin-

ci Yeni» ye de öncülük etme garipçi Oktay Rıfat'a düşüyor. Kuramını da koyarak «Perçemli Sokak»ı yayınlıyor.

Savı şu: Sözcüklerin, gözümüzün önüne gelen görüntüleri vardır. Sözcükler bir arada kullanıldığında bu görüntüleri gözümüzün önüne getirebiliyorsak, sözcüklerin anlamı var, olası bir görüntüsü yoksa, anlamı da yok demektir. Şiir bir sözcük dolayısıyla bir görüntü sanatıdır. Öyleyse, yalnızca olabilecek görüntülere bağlanması istenmez. Anlamla da bağlı kalması beklenemez.

Gerçeği kurcalamak, gündelik, alışılmış gerçek düzenini değiştirmek olası değil. Bunu ancak sözcüklerle görüntülerle yapabiliriz. V.B.

/ Dökülür asmaların kurnasından/ Ot saçlı üzüm gözlü/ Yeşil papağanların kanı./

Önce yok edip, yoktan birşeyler çıkarmaya bile çalışmama. Bir devrim değil, bir anarşi bu. Kitabın en başarılı olduğu yerler anlama dayalı olanlar.

/ Döğdükçe, karanlığı balık/ Uçar gök hafiçe/ Eski püskü martılara doğru/ Kanar mavi hırkası güneşin/ Giyile giyile./

Güzel olan, ilginç olan, anlamın geliştirilmesi, genişletilmesi, sonuna dek zorlanması, hattâ değiştirilmesidir. Yok edilmesi değil. Kaldı ki yeni bir buluş da değil bu. Batıda çok önceleri yapılmış. Bizde, Divan'danberi zaman zaman yapılmış. Halk şiirinde de var.

AŞIK MERDİVENİ Öncesini sürdürüyor. Bu iki kitapla Oktay Rıfat bir düşüş yapmış bence.

ELLERİ VAR ÖZGÜRLÜĞÜN

Oktay Rıfat şiirinde bir anlatım yaptı bu kitapta. «Perçemli Sokak» ile başlatılıp, «Aşk Merdiveni» ile sürdürülen deney de bir çıkmaza vurmamış oldu onu. 1960 sonrası özgürlük ortamından payı olan bu gelişim Türk şiiri için de yararlı oldu. İkinci Yeni'den birikenler, yeteri kadar lirizm, bireyci şiire de toplumcu öz taşıyana da aynı oranda uygulandı. Boş lirizmlerin, benzetmelerin içi şiir özüyle dolduruldu.

Ozan, «En Derin Kutular» da kadın saçı için şöyle dört mısra kurmuş: / Topuz yapsak ay doğar dağın ardından;/ Çözsek tel tel, yürek yağmurda ezilir;/ Halı etsek de uzatsak altınıza/ Ne biçim bir kıyamet kopar kimbilir./

«Üçüzler 3» te öfke için dedikleri :

/Öfke, öptükten öte yansıyan kuş/ Sonsuzun, aklın eli, kızlığında/ Öfke çalkalanmış denizin bütünlük/ Bayrağından sıçrıyarak gelen taş/ Öfke yoksullar dili bizce üstün / Öfke, insan öfkesi fakfonunda./

Şiir budur işte. Toplumcu şiir mi, bireyci şiir mi? Şu mu yada bu mu? Kim tartışırsa tartışsın, şiir yazılmada.

/ En doğru işlediği zaman saatlerin/ Akşamüstü; bir kuş kımılda-

maz havada./ Şehir boyasını tazeler aynalarda/ Sokak gönlümüzcedir, kusursuz ve tamam./ Susarız yapayalnız, çay, tütün ve kalem./

İyidir aşırılıkları denemek. Sonunda klâsik güzelliğe katmak için derlenmiş bir yığın çiçek olacaksa kucakta.

Haşim'den, Tanpınar'dan, Dranas'tan sürüp gelmiş olanı daha bir görkemli kılmış ozan.

«Agememnon»

Azar azar ufalan, biten, yeniden büyüyen, sincap gibi kuşkuda, kesici delici ve yakıcı silâhların korkusunda olanın, suçunu değil durumunu bilenin destanı.

Daha öteye gider onlar, masallara, dinsel kovuklara. Daha daha öteye oysa, eken, biçen, deliksiz kayadan baltayı ve ateşi çıkarmıştır onlar. O kara somunlara sürülenler.

/ Sürüsel bir mazgaldan bakıyoruz düşmana, tıpkı tıpkısına kuş gibi, susuyoruz ve bağırıyoruz topluca /

... / Yan yana diziliyorduk tek tek, zincire benzer kopmalarla bağlı, bağlantılarla aralık, dirsekler dokunuyor ya yeter bize./

«Böyle olsun» diye buyuranlar var. Gümüş tastan su içenlerdir onlar. Onlarla savaşmak gerekiyordu, kalkmak kalkmadan, yürümek yürümeden, saldırmak vursun diye, Vurmak gerekiyordu vurmamakla bir. Ölmek gerekiyordu.

Ölmek de ölmemek gibiyse neye yarar.

Çağırıyoruz durmadan: «Anlamca gel, bize gel»... «En kanlı yaşları döküyorum gel be. Sen tüm olan, bütün ölüleri ve dirileri kavrayan. Sen tek»

İnsan önce durumunun bilincine varmış ozana göre. Kurtuluş diye kavgaya başkaldırmaya sarılıyor. Ölüm var sonunda. Ölümse, sonunda hangi çeşidi olursa olsun ölüm işte. Ne demeye onlardan birini beğenmeli. Kurtulma isteğinden geçilmezse, ölüm de varsa, bir başka yere yönelir insan. Tüm olana. Ölüleri dirileri birliği içinde kavrayana.

Ozan, bir çağın, bir boyutun değil, çağların bütün boyutların birden destanını yazmak istemiş. Tıpkı «varoluşçu» lar gibi bir yere varmış sonunda. İşte «İkinci Yeni» nin düşün kökeni burda da beliriyor.

Ozan, bilimin aydınlığından esinlenmek yerine «Varoluşçu Felsefe» ya de saplansa, ilgiye değer yanı var: Düşüncesinin kökenlerini aydın insana değil, çalışan, yaratan, ezilen halka bağlıyor.

Saptırılmış bir bilimsellik değil de, bilimsel olmayanın bilim ve akıl içine sokulma çabası.

Dağlarca'nın Asu'sunda da benzer bir çalışma var. Evrensel olma, insanı daha geniş düşün kapsamı içine alma dileği ile ozanca yaratıcılık (Dağlarca'da tanrılık) birleşince böyle ilginç sapmalar ortaya çıkı-

yor. OKTAY RIFAT bize göre, bu saptırıcı destanıyla değil, aydınlık duru, bilimsel bir dünya görüşünün uzak plândan eşlik ettiği «Şiirler»iyle kalıcı olacak.

•

KERVAN

Hepimizin ağzımız burnumuz var
Hepimizin aklı
Gün gibi aşikâr işte
O haksız o haklı

Biz yaya kalmışız bu kervanda
Beyler paşalar atlı
Dökülmüşüz yollara çoluk çocuk
Kimisi kel, kimisi bitli

Bu toprak eski toprak dost toprak
Tarlalar bereketli
Bıngıl bıngıl çayırlarda kuzular
Danalar etli

Bize gelince işler çapan hemşerim
İncirim yenmiyor sütlü
Taş gibi mübarek kara somun
Kirazlar kurtlu

Amanın bu ne biçim tecelli
Dostlar neden bu ikilik
Neden neden neden
İnsan dertli oluyor dertli

Geberin diyor şeytan
İşiniz ne bu dünyada
Yağma yok kör şeytan
Yaşamak tatlı

(Aşağı Yukarı'dan. 1952)

•

OKTAY RIFAT

DÖNGÜ

Güzel günlerle esrimiş yörüngede
Rıhtım ve aynalar o ayrı ülkede
O çam dalı, yakın deniz, ufak masa
Kesilmezse bu çalkanış, durulmazsa,
Döner, döner, ortasında güneş-Anı,
Gökleriyle döner havuz, döner yonu,
Rüzgârında uçar kâğıt, susar kalem,
Döner avuç ve el şiirdedir nemi,
Döner Aslı, döner Kerem.

Akşamsa akşam hep, yanar bulut, batı.
Kalır konduysa kumsala, uçan martı.
Yağar yağarsa dinmeden, dinen yağmur
Vurur yeşil pancur vurur bin yıl vurur,
Ayrılır maviden altın, sular, bahçe
Yıldız dolar, döner yaprak, döner gece,
Rüzgârında döner kâğıt, döner kalem,
Bu sessiz döngüden yok öyle gitmece,
Döner Aslı, döner Kerem.

(Yeni Dergi Mart 1972)

MELİH CEVDET ANDAY

«Rahatı Kaçan Ağaç» 1946 da basılmış. Bir ilk kitap. Japon şiirlerine benzer küçük şiirler ile, (Ör: Ağız Mızıkası) halk şiirinden esinlenerek yazılmış olanlar. (Ör: Kışlanın Ortasına Yağmur Yağdı) İkinci Cihan savaşı kötümserliğiyle yazılan ölüm ve dirim şiirleri. İlk şiirler olmanın özelliklerini taşıyorlar. Aralarında usta işi olanlar var. (Kışlanın ortasına yağmur Yağdı.. V.b.) İçli, romantik şiirler. Düşlerin ve dileklerin şiiri.

TELGRAFHANE

İlk şiiri lirizme yergi. Ardından kendini yalanlarcasına lirik birkaç şiir. Bir önceki kitabı sürdürüyorlar. Daha çokbilmiş. Daha kıvrak, dilde daha özenli. Yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik, açlık yani o yılların halkça yaşamının belirgin noktaları. Biçimde özentisiz, kuru olanı çok.
Örnek : Dün iki katlıydı/ Bugün üç katlı /Derken dört katlı beş katlı altı katlı/ memleket yükseliyor/

Mizahı, alayı iç biçim, tekerlemeyi, öykülemeyi dış biçim ögesi olarak kullanmış. O da Oktay Rıfat gibi, anlatım aracı diye tarihten yararlanmak istemiş. Onun kadar başarılı olamamış. Telgrafhane'nin şiirimize pek birşey kattığı söylenemez. Biçimde önemli, özde önemsiz bir yenileşmeye öncülüğün şiirlerini taşısa da.

YANYANA

«Perçemli Sokak» ile aynı tarihte çıktı. Ama o, ilk iki kitabın çizgisini daha bir acılaşarak, buruklaşarak sürdürüyor. Yine de umudu bir kaşesinde saklıyarak. (Olsun Da Gör.) Ayrıca, hatırlanacak iyi şiirleri de taşıyor. «Anı» gibi.

KOLLARI BAĞLI ODİSEUS

Sanatçının boyuna aramasının, kendinden ve mutsuz dünyasından kurtulma isteminin destanı. Sanatçı, bir insan olarak, doğanın bir parçası iken onun dışına çıkmak, onu yönetmek istedi. Çıktı da. Ama çıktığı yerde, kendisi de artık bir taş, bir kayaya denktir. Kuraktır.

Ozana göre: Doğanın dışında «Büyük tarihe usulca» ama, yonutlar, bundan dolayı bir şaşkınlığı taşır halâ. / Belli değil biz mi doğa mı/ Kimdi kim bu ayrılığı isteyen/
Doğanın düzeni de bozulmuştur bu ayrılıktan sonra. / İşte o zaman bir akarsu / geçtiği yerlerden bir daha geçti/ İsteyerek ikiledi kendini/ ... / Bağlantısız bir düzende ordan oraya/ Koştukça artıyordu yalnızlığım/

Çiçeğin kokusu kendinden ayrı durmakta, herşey yarım.
III. Bölümde, Odiseus'un doğayı nesnelleştirdiği, sayılarını bulduğu

söylenir. Şimdi iş bu sayıları yanyana getirerek yeni bir düzen kurmaya kalmıştır.

Odiseus'a: / Kara bastın mı üşümeli/ Üşümek bir sözcüktür üşümeye benzer. / Gecedir diye bakmalı geceye/ Tıpkısıdır gece'nin bir sesli bir sessiz/ İçtenliği kökünden yok etmeli/ Çünkü sen bir nesneye karşılık değilsin/ Sahtesin ve güçlüsün artık. Benze / Benzet, yakıştır, doğması göster/ Ölümsüzlüğünü yaratmak için/ Koru kendini bir gerçeğin,/ Yanı başında sözcüklerle/ dedirten ozan, kendi yaratıcılığının kurallarını, yöntemini de açıklamaktadır. Geç kalmış bir açıklama. «Perçemli Sokak»ın önsözünde çoktan söylenmiş.

Şiir, Anday'a göre, doğalı yıkıp bozup yeniden bir düzen kurmaktır. Bu düzende herşey yapmadır artık. Madem ozan bir yaratandır, öyleyse ölümsüzlüğü bulmalıdır. Ölümsüzlüğün yolu ise, «kendini doğanın ve gerçeğin yanı başında sözlerle koruma»dan geçer.

Duygularla çok uğraşan Odiseus, sonunda onların dışına çıkmaktadır. Sevinci, korkusu artık onun dışındadır.

/ Ağlayan kim? Ben değilim / Vardığım kupkuru bir kıyı / Deniz kabukları martı leşleri/ Eskiden ben bu denize girerdim/ Hangi denize? Ölüm sessizliği/ Ve cırlak güneş aydınlığı/ İçinde dağa taşa benzemişim/

Binbir çalkantıdan sonra Odiseus: Tanrıça Kirke'nin sözlerini de kendini de geçer. Kirke ona, duyacağı sirenlerden kendini korumasını öylece İTHACA'ya varacağını söylemişti. Odiseus ise, sirenlerin adasına uiaştığında görür ki, onların izi bile yoktur. Duyduğu ezgi, kendi ezgisidir. Onu sağır gemicilere söyler ama yalnız kendi duyar.

/ Kirke, bilge tanrıça, selâm sana/ Sağ salim geçtim kendimi /

Anday'ın vardığı yeri gördük, varmak için geçirdiği serüveni izledik. Kollarını kendi bağlayarak, bilinçle vardığı yer, yalnız kendini değil, bütün insanları da aştığı, daha doğrusu üstünden atlayıp geçtiği yer olmaktadır. Ölümsüzlüğe saplanasıya «Ben»ini geliştirenin serüveni. Kendi deyimiyle ruhun yok oluşu, anlamın yok oluşu. Kendine doygunluk sağlaması için varıp söze dayanma.

Odiseus, ne bireyin ne toplumun, «Yapma» nın baş yapıtı.

...GÖÇEBE DENİZİ ÜSTÜNDE

İlk şiir, İkinci yeni çizgisini, Edip Cansever'le ortak geliştiriyorlar. Ondan sonrakilerde zamanca bir gerileme var. Daha önce yazılmış olduğundan mı? (Bulutlar Olduk ta yine Cansever'i ansıyorum) Bazı şiirlerde Cemal Süreyya örneği, soluk kesici benzetmeler var.

Modaya uygun giyinmiş, görünüşte kusursuz bir kadın bu kitap. Bir daha görüyoruz içtenliği bıraktığını ozanın. Bize aklın, hayatın do-

ğanın görünümlerini, bilgeliğinin anlık büyüsüyle, seçkin sözcükleriyle sunuyor. Yine de şaşkınız bir parça. Ozan bizi bağışlasın.

•

MELİH CEVDET ANDAY

HİROŞİMA

Büyükbabam, babam, ben
Küçük oğlan, kız, damat
Gelişimiz teker tekerdi
Gidişimiz cümbür cemaat.

•

BARIŞ

Selâmım kurda kuşa ilettim
Almıyana darılmadan iyettim
Bu elmayı kırk kişiye payettim

(Yanyana'dan)

•

KUŞLARLA BULUTLAR

Bir hanın mahzeninde bulmuştum,
Bakır bir lâmbanın altında,
Elyazması eski bir isagoci,
Belki de Selçuklu'dan kalma.
Her sayfasında şarap lekeleri,
Yazıcısı mı, bir okur mu, bilemem,
Sonuna doğru, gizli bir yerine
Katmıştı şu garip sözleri:
«Gökyüzüdür zarı beynimizin
Kuşlar bulutlar gezinir içinde.»

(Yeni Dergi Kasım 1972)

UMUTSUZLAR PARKI

İsterim herşeyi «Ben» koymalı dünyaya/ o kadar güzel ki /Üstelik/ kımıldatma / Kımıldatmıyorum/ Belki de avuçlarımdan anlıyorum/ Kıvrılan dudaklarımdan/ Bir sevince gelmiş olmayayım: İstasyon./

Geç kalmış, kendinden kurtulamamış bir «ben». Geciktiği için de çevreye yabancılaşmış. Kendine hayran. Ama, çok canlı, kıpır kıpır bir yapıda. «Ben» in çevreye yabancılaşması, içine dönmek zorunda kalması bir tragedyayı oluşturuyor / Ve bir nehir o kadar nehir ki/ Durmadan akar/ Sonra en büyük denizler olur/ İşte o en büyük denizler sonra/ Denizin bittiği yerde başlar./

dedikten sonra «Bu yol insana çıkar» diye tek dizelik açıklamayı yapıyor. Bu yolun insana çıktığı doğrudur. Nasıl insana? «Bir ben vardır bende benden içeri» diyen insana.

Umutsuzlar parkındaki kişi, «denizin bittiği yerde o en büyük denizler başlar». diyor. Bir bakıma umuttur bu. Hem kişi adına, hem şiir adına. Ama kişi de, şiir de birtakım ortak ilgiler kurmak, başkalarına açılmakla olur. Cansever'e : Adımızı sorarız birine/ O bize adını söyler/ i dedirten, «Tragedyalar»ı yazıdıran şeydir bu bağsızlığın, tekliğin yalnızlığın bunaltısını duyma. «Bu yol insana çıkar» boş bir söz bence. İnsanın kendinden başlayıp kendine dönmesi öyle başkalarına iletilecek bir mesaj değil.

Cansever'de bütün hareket ve gerilim, bir iç gerilim. O yüzden antenlerimiz yadırgıyor. Dış edim, onca da istenen, özlenen bir şey. Tıpkı Turgut Uyar gibi. Bulunduğu yerden, durumdan ayrılıp bir yerlere gitmek ister hep. / Biliyorsunuz ya bir ağrısı vardır gitmenin/ Nereye ama nereye olursa olsun gitmenin/ Hüzünle karışık ağrısı/ ..... / Varınca kıyıya birden/ değilsin artık gemici./

Görülüyor ki o gemiciliğe gerçekten gönüllüdür. Ama kıyıya varma ve yeniden gemisiz kalma duygusu, edime başlamaktan soğutur onu. Turgut Uyar'da «Türkiyem» den sonra, Cansever'e benzer bir cayıcıdır. Ama Atillâ İlhan öyle değil. O durmadan bir yerlere, yolculuğun biri bitmeden öteki başlar. Ne cayma vardır, ne korku, «Gitme» hayatın kendisidir.

/ Yukarı çıktım, bilseniz çığlıklar içindeydi odam/ Yataklar bir şeyleri kaydırıyordu soluk soluğa/ Bardaklar büyümüş. O gün bu gündür anlatamam/ Çoraplar, gömlekler gravatlar taşıyordu sokağa/ Bir kedi esniyordu- Ben gördüm üstünde şehirlerin./

Nesnelerin, hayvanların, insanların sürekli edimleri var. Ama bu

edimleri ozan, şaşkınlığının, çaresizliğinin büyüklüğünü anlatmak. Kendini anlatmak için kullanıyor.

«Belki de alışıyoruz, soylu bir düşüncedir alışmak» nesnelerle ve öteki insanlarla ilişkisinde, şaşkınlıktan, çaresizlikten, alışma duygusuna kadar varabilme, öteye geçememe şiirdeki gerilimi düşürüyor.

TRAGEDYALAR:

Koro başı :

«Hepimiz tanrı kaldık, kimse mutluyum demesin»

Edip Cansever dize ustasıdır. Bir kocaman şiiri öyle bir 5-6 sözcüğe yerleştirir ki akıllar durur. Bu dize, I. Tragedya'nın özeti, ötekilerin ilintisidir.

Der ki : Tanrının yalnızlığı gibi, mutlak bir yalnızlığı vardır kişinin. Kişi önce yalnızlığı seçer. Çünkü Tanrılaşmadır bu. Sonra, mutsuzluk başlar. Ama geçtir artık, istese de dönemez. «Tanrı olarak kalır». O yüzden.

«Kimse mutluyum demesin». Neden böyledir bu?

/ Çünkü bir bir yıkılmakta açsanız radyoları/ Sokaklar, köpekler, tanrının bütün eşyaları/

Herşey yıkılır, yokolur, ölür. Dünyanın düzeninin gereğidir bu. Bir de çağımızdaki savaşların, insanların birbirlerini ve eşyayı yokedişlerinin tanığı olmak var ki, asıl korkulan, kin duyulan, umutsuzluk veren bu olmalı. İnsan bu alınyazısıyla doğuştan mutsuzdur.

/ İçkiler, içkiler, o tekrar içkilerin/ Yeni açmış yapraklarına/ Kurarak yapısını hem aşkın, hem ilgisizliğin/.. Avuntu bulunur.

Tragedya II de, bu alnyazısına direnme elinizdeydi der. Nedir o paralar bankalar, bültenler, din kitapları, nükleer denemeler? Ama direnilemez. Ağızdaki şey çarçabuk yutularak (Direnme düşüncesi unutularak, yorgun, yaralı) kaldığı yerden yaşam sürdürülür. Öyle ki:

/ Günün her saatında fal açan bir adamın / Sinek onlusunu birtürlü kullanamayışı gibi / sık, intiharı kullanamaz insan. Düşünür ama kullanamaz. Böylece yılgınlıkla, bazan umuda koşarak yaşanır.

Tragedya III : Herkesin bir örnek davranma zorunda olduğunu söyler. Öyle alışmıştır ki insan buna. Öyle şartlanmıştır ki, şöyle bir iki otobüsü üstüste kaçırmak gibi bir durum olsa, herkes size kuşkuyla bakıyor gibi gelir. İnsan sık sık yaşar bunu. «Durmadan suçlusunuz.»

Turgut Uyar'da da bu konu sık işlenir. (Bak)

Sonra da, / Giderek siz oluyorsa bütün bir kalabalık / Yüzünüz yüzlerine benziyorsa, giysiniz giysilerine/ Ansızın bir hastanın kendini iyi sanması gibi/ Gücünüz yetse de azıcık bağırsanız / Bir yankı: Durmadan yalnızsınız/ Durmadan yalnızsınız./

Episode'da : Yani bizim hiç korkmadığımız şeyler/ Doğrusu en-

çok korktuğumuz şeylerdir gerçekte/ İçimizde kahverengi bir dağ ölüsü yatar/ Bir yarasa ayaklanır. Aç gözlü bir kuş/ Varır kocaman birşey olmanın bilincine/ Birden bir ses biçiminde, radyomuzun içinden/ Duyulur iki caz parçası arasından biri/ Ya gülünç bir yas töreni/ Ya toptan bir öldürme./

Böylece ölüm, bir yandan en korkulan, öte yandan da hiç korkulmayan olur. «Ölümün anlamı ne» toptan öldürümler bunu sordurur kişiye. Elimizde olmayan engel olmaya gücümüzün yetmeyeceği, apansız bir yerlerden çıkacak olan neden korkutsun bizi? (Varoluşçu düşünce arasına çekilen bu çizgiye «Devrimci Çizgi» demeli mi? (Evet.)

Öyleyse: / Bir süre böyle/ Silâhlar eleştirecek sizi belki de/ İşte siz/ toplayıp susacaksınız içinizdeki ölüleri/..

Sonunda, korkuyu, kini, yenilmeyi aşacaksınız. Aydınlık günlere ulaşacaksınız. / Duyup da bilmediğiniz, bilip de tutmadığınız / Dünyanın tek düzenli renginde./

Tragedyalar IV. Alkol'ü yüceltmenin şiiridir. «Alkoller bizi yıkardı.» «Alkol olmasaydı herşey sarkardı, bulanık bungun artardı.»
/ Kuru gök, kuru bir yağmur bırakırdı sesimize/ Çok uzaklarda çok düşündüğümüz/ Bir şeyler solar solar solardı /

Tragedyalar V. de Stepan derki :

/ Korkunçtur bana kalırsa adımıza/ Hazırlanmış bir oyun var bizim/ Hepimizi yalnız bıraktıkları bir oyun/ Ve bilirler insanlar yalnız kaldıkça/ konuştukları dil de değişir./ Sonunda hiç anlaşamazlar./ ... / Ve bir gün anlarlar ki bir güç değildir artık yalnızlık/ ... O zaman bu durumu aşmak için koşar koşarlar. Tam sınıra gelince tel örgülere yapışmış gibi bir kömür parçası, bir ceset olurlar. Öyleyse nedir insanın anlamı bu durumda?

Dinler, törenler, eğlencelerle oyalanmaya çalışıyor aile. Diran, Vartuhi, Armenak ve akıllı, umutsuz Stepan. Kendilerinden çok birbirlerine çareler bulmaya çalışan. Sonra da birbirlerinin ölümünü isteyen. Sevmeyen, yabancılaşan. Dostluklar olmaz, aşk olmaz. Alkol herşeyi aşıyor, siliyor, unutturuyor. Bir ara güç kazanan devrimci çizgiyi de.

Stepan

Alkolün yaslı çocuğu.

Bunca şeyden sonra, bu kitapların dili şu, biçimi bu demeye güç ister. Bence burda bitmeli Tragedyalar.

ÇAĞRILMAYAN YAKUP

Yabancılaşmayı işliyor. Şeylere, vakta kişilere yabancılaşma. «Kalktığım zaman hiç bir şeyi yerli yerinde bulamadım» Boyuna yer değişitiriyorlar. Müdür ve mürdüm ilinti bağlıyor. Umutsuz, düzensiz, biletsiz'ler durmadan yer değiştiriyorlar. Sonra da kendilerinden birşey-

ler öldürerek ölüyorlar, Tekdüze bir ölüm. Bir düzlüğe yaşama. Ölümle hayat içiçe. Sayılar, harfler, gündelik cümleler, doğa. Boşluk, zorlanmaz bir biçimde katılaşıyor, ve bir köstebek gibi dolaştırıyor bizi içinde. Alışıyoruz buna da. Biz, Niko, Sakyon, Eyüp, Salih. V B. Ölümsüzlüğü tanımlıyor Niko, dünyanın sonsuz ve değişken bütünlüğünden.

Çok lâf.

KİRLİ AĞUSTOS

«İnsanın insana verebileceği en değerli şey yalnızlıktır.»

«Mutluluk alışılmış bir kötümserliktir.»

«/Yani kaç yerinden delinmiş olmalı ki dünya/ Dünya desem dünya/ Değil desem değil/ Yaralı bir hayvan gibi soluk soluğa/» buraya dek ilgimi çeken bunlar oldu. Sonra da, Çenk ve santur sesleri, bir ot bir çöl motifi ile «Tevrat» a dadanışın da Yunusu batmaktan kurtaramıyacağı.

/ Peygamber yüklü bir yunus balığı çıkarsa/ Hangi ilgi bir süre onu boşlukta tutacak/ Canım elbette/ Yunus batacak/ Yunus batacak/

/ Bir yağmurun güzel olması/ Yağarken kendine severek bakmasından/.. mış.

«İçimde ucu sivri bir bıçakla gezerim» diyor

Kirli Ağustos bitmez bir düzlüğün bir sıkıntı gövdesinin bitip, yaşamın küçük soluklar verdiği kirli de olsa renkli yaşanmış bir yazın şiirleri. Doğa çeşitli görünümleriyle orda. Ozan yine hırçın ve inatçı. Yalnızlığını söylüyor, ağrısını, ölümünü ama. «Belli ki bir yol bulmuştur yengeç kumlardan değil, kendinden gidilen yol». (Yengeç)

Yengeç'ten sonra «Ölü Sirenler» dünyaya alışmayı sürdürüyor. Kaç yerinden kesilen eller bekletip dursa da acısını bunca yıl, birden bir gülümsemeye dönüşebiliyor. Ozan, ölümünü önceden bilen bir Lidya kralı gibidir, eskimenin belirtisi bir çürük diş ve alında iki üç kırışıkla yaşamın gövdesini aramaktadır.

Sonra, yürek birden genişler. Bulunur ki, deniz de denizi düşleyen de kendisidir.

/ Ve sabah olur olmaz üstünde derinliğimin/ Bir gülümseme gibi bulacağım kendimi./

Gökanlam'da, / Sanki böyle kalmışsak ne çıkar karanlıkta/ Yaşarız yaşanırsa azıcık ayrıntılarda / ,ile öncekiler pekiştirilir. Sonra imge tutkunlukları, sözcük tutkunlukları ve usta giriş çıkışlarla «Gökanlam» sürer. Çok birşey demeden. Kirli Ağustos, edebiyatımızda en çok, az rastlanır bir deniz anlatımı ile kalacak gibi gelir bana. «Sulardan, ırmakları tutarım» dese de.

GÜL KOKUYORSUN

Gül kokuyorsun bir de
Amansız, acımasız kokuyorsun
Gittikçe daha keskin kokuyorsun, daha yoğun
Dayanılmaz bir şey oluyorsun, biliyorsun
Hırçın hırçın, pembe pembe
Öfkeli öfkeli gül
Gül kokuyorsun nefes nefese

Gül kokuyorsun, amansız kokuyorsun
Ve acı ve yiğit ve nasıl gerekiyorsa öyle
Sen koktukça düşümde görüyorum onu
Düşümde, yani her yerde
Yüzü sararmış, titriyor dudakları
Şakakları ter içinde
Tam alnının altında masmavi iki ateş
İki su
İki deniz bazan
Bazan iki damla yaz yağmuru
Mermerini ekerek dağlarının
Şiirler söylüyor gene
Ölümünden bu yana yazdığı şiirler
Kızaraktan birtakım şiirler
Büyük sular büyük gemileri sever çünkü
Ve odur ki büyüklük
Şiir insanın içinden dopdolu bir hayat gibi geçerse
O zaman ölünce de şiirler yazar insan
Ölünce de yazdıklarını okutur elbet
Ve senin böyle amansız
Gül koktuğun gibi
Yaşamanın herbir yerinde.

Gül kokuyorsun, amansız kokuyorsun
Bu koku dünyayı tutacak nerdeyse
Gül, gül diye bağıracak çocuklar bütün
Herkes, hep bir ağızdan: gül
Ve herşeyin üstüne bir gül işlenecek
Saçların, alınların, göğüslerin üstüne
Yüreklerin üstüne
Bembeyaz kemiklerin
Mezarsız ölülerin üstüne
Kurumuş gözyaşlarının
Titreyen kirpiklerin üstüne
Kenetlenmiş çenelerin
Ağarmış dudakların
Unutulmuş çığlıkların üstüne
Kederlerin, yasların, sevinçlerin üstüne
Herşeyin üstüne bir gül işlenecek

Bir rüzgâr, bir fırtına gibi esecek gül
Yıllarca esecek belki
Ve ansızın dünyamızı göreceğiz bir sabah
Göreceğiz ki
Biz dünyamızı gerçekten görmemişiz daha
Geceyi, gündüzü, yıldızları
Görmemişiz hiç
Tanışmaya komamışlar bizi güzelim dünyamızıa.

Öyleyse dostlar bırakın bu yalnızlıkları
Bu umutsuzlukları bırakın kardeşler
Göreceksiniz nasıl
Güller güller güller dolusu
Nasıl gül kokacağız birlikte
Amansız, acımasız kokacağız
Dayanılmaz kokacağız, nefes nefese.

(Yeni Dergi Haziran 1972)

BİZİM DE BİR BİLDİĞİMİZ VAR

Şimdi belki senin yanında
Ey eylül beni anla
Neden böyle uzaktayım kendimden
Dalıp gitmiş gibiyim bir menekşenin ilk defa menekşe oluşuna
Ey sabah, sen de bana hatırlat
Oturmuş da toprağın üstüne
Akarsuyun güzelliğine ağlayan o kadını
Kederle mutluluk yanyana.

Ey yalnızlık, yalnız değilim
Sen bana başka türlü gelirsin
Yıllar yılı görmediğim bir arkadaş gibi
Kimbilir kaç kere unutmuşuzdur yüzlerimizi
Büsbütün yabancıdır konuştuklarımız
Birlikte olsak da bütün gün
İlk karşılaşmanın güzelliği kadar sürer
Görüşmek üzere ayrılırız.

Kalbim var, gök
Tanımıyorum kendimi gene de
Hepsi gitmiş bir isteklerim kalmış yalnız
Gel gör ki susturmuşlar onu da işte
Bekle bekle bekle bekle
Gözlerim bir noktaya takılı
Gün günden daha keskin
Gün günden daha anlamlı
İyi biliyorum kalbim
Bakınca korkutan beni bile.

Bir durgunluk ki nasıl
Ama anlıyorum her şey bu durgunluktan kopacak
Bekleyelim kalbim
Alışalım şimdiden
Nasıl mı, ne zaman mı
Bizim de bir bildiğimiz var, gök.

(Yeni a dergisi Ekim 1972)

•

YERÇEKİMLİ KARANFİL

Biliyor musun? Az az yaşıyorsun içimde
Oysaki seninle güzel olmak var
Örneğin rakı içiyoruz, içimize bir karanfil düşüyor gibi
Bir ağaç işliyor tıkır tıkır yanımızda
Midemdi, aklımdı şu kadarcık kalıyor.

Sen o karanfile eğilimlisin, alıp sana veriyorum işte
Sen de bir başkasına veriyorsun daha güzel
O başkası yok mu? bir yanındakine veriyor
Derken karanfil elden ele.

Görüyorsun ya bir sevdayı büyütüyoruz seninle
Sana değiniyorum, sana ısınıyorum, bu o değil
Bak nasıl, beyaza keser gibisine yedi renk
Birleşiyoruz sessizce.

(Yerçekimli Karanfil'den)

TURGUT UYAR

TÜRKİYEM

Bir rüzgâre kapıldım da dolandım durdum/ Ankara'nın İstanbul'un dışında/

Mecnun gibi mi dersiniz, Kerem gibi mi/ Bir telli turnanın peşinde/

Türkiyem'i özetler gibidir bu dizeler. Şiirler, ozanın Anadolu'da geçen yıllarının verimidir. Ataç, onları, zarını atmaya değer bulmuştur. Bakıyorum bugün de sevgiyle, ilgiyle okunuyorlar. Niye? Ozan, bir yanı yurt sevgisi, halk sevgisi, öte yanı yar, gençliğin dopdolu yaşamış, yaşadığını gördüğünü de içtenlikle yazmış. Türkiyem, bir türküler, ağıtlar demeti. Atatürk'e turnalara, gezilip görülen kentlere, dağlara, sulara, bir de Bekir Efendinin kızına. Bireyci bir bakışın izlenimlerini yansıttıkları halde, bilinçli toplumculuğu açık bir yanları vardır. İnsana öyle gelir ki, ozan, bu şiirlerden sonra oralara geçecektir. Ama geçilmemiştir. Toplumculuğun açıklarında dolaşıldığı, bazan birkaç sözcükle yaklaşıldığı halde.

Kantar köprünün yanında/ Üç küçük değirmen / Dağlar uludur. Tanrı uludur/ Vakit yeşildir, sabaha karşı / Sırtlarında tatlı düşlere benzer yüklerle köylüler/ Ya gelmiş ya gelecektir./

Ben, toplumcu şiirden yana bir ozanım. Ama, bir şiirin güzel olması için ille de bir mesaj taşıması gereğine inanlardan değilim. Ama, bir ozan sırtlarında yüklerle Kantar Köprü'ye gelen köylülerden söz ediyorsa, yüklerin tatlı düşlere benzetilmesi üzer beni. Yitirilmiş bir ilginç konu adına üzülürüm.

/ Sular susar, alabalıklar konuşur, ben hayran/ için de üzülürüm. Folklora türkülere bu denli ince yaslanmakta ozan daha bir haklı olur. Ne zaman? Toplumcu, halkçı bir içlemi şiirine koyduğu zaman.

«Vaiz Sokağı Numara 70», «Kadere ve Gönlüme Dair», «Ayrılıklardan» ve başka birkaç şiir Garipçiler çizgisinden, bu çizgiye pek bir şey katamamış zayıf şiirler. Atatürk için yazılanlar da öyle. «Şimdi Bir Rüzgâr Geçer» ise, halâ adamın göğsünü ılık ılık dolduruyor. Hoş bir duygusallığı var. Duygusallık Turgut Uyar'a iyi yakışan bir özellik.

DÜNYANIN EN GÜZEL ARABİSTANI

/Ne iyiydik, ne kötüydük / Durumumuz başta ve sonda ayrı ayrıysa/ Başta ve sonda ayrı olduğumuzdandı./ .. Bu dizeler «Geyikli Gece'nin ortasında bir yerlerde. Onları anışım, Turgut Uyar'ın «Dünyanın En Güzel Arabistanı» na konu aldığı insanın betimlemesi, saptaması nedeniyledir. Bu insan, dünya görüşü olarak (Varoluşçu Düşünce) nin içine giren insandır.

Türk şiirinde İkinci Yeni'nin iki koldan geliştiğini söyleyip durduk

hep. Bu ik kolda da temel felsefe (Varoluşçuluk) dur. Varoluşçu felsefenin bir yanı kurtuluş umudu tanımayan, insanı «Saçma» nın, «Absurde»ün kara sularına atan Camus ve düşüncelerine yaslanır. Öteki yanı ise, aşk gib dostluk gibi, insan sevgisi gibi kişisel ya da toplumsal bir amacı içerir.

Turgut Uyar'ın «Geyikli Gece» ile başlattığı şiiri bu ikinci kol varoluşçuluk izini sürer. Kurtuluş aracı olarak en çok cinsel aşk, serserilik, eylemsizlik, teorisi geçerlidir.

/ Hiç bir şey umurumda değil diyorum/ Aşktan ve umuttan başka./ ... /Biliyorum gemiler götüremez/ Neonlar ve teoriler ışıtamaz yanını yöresini/ Hüznümüzü büyük şeylerden sanırsanız yanılırsınız/ Örneğin üç bardak şarap içsek de kurtulurduk/ Yahut bir adam bıçaklasak/ Yahut sokaklara tükürsek/ Ama en iyisi çeker giderdik/ Gider geyikli gecede uyurduk/

«Tel Cambazı» üstüne şiirler, «Öteyi Beriyi Omuzluyorum» da söylediklerimizin kanıtlarını açık buluruz.

/ Fasulya mı dediniz dursun/ Ben varım sen varsın o var /Dursun/ Ben şimdi gelirim/... / Yeraltında gizli sandık mı, dursun/ Bahçeler dursun, kızlar dursun/... / Senin yakanda bir el mi var dediniz, dursun/ Dursun/ Ben şimdi gelirim/ (S. 7)

/ Ben tam dünyaya göre/ Ben tam kendime göre/ Ama sizin adınız ne/ Benim dengemi bozmayınız./ Oblomov'luğun bir çeşidi. İlginç olan, olmayan yakada ki el, fasulya, devenin başı, ne varsa durmalı olduğu yerde. «Hepinize iyi niyetle gülümsüyorum» der ozan. Bu yetmeli. Aman, onun dengesini bozmayınız.

«Kesiksiz Övgü» Nesnel Sevinin kendini yokettiği bir yer olduğunu anlatır, «Kan Uyku» da ise cinsel sevgiyi söyler «Bir biz varız öbürleri hep çirkin» diye sürekli bir bağı yücelterek. «Yılgın» da, yüceltilen kadın ve sevi için yazılmış. / Üstlerine üstlük seni kuşandım/ Tedirgindim namussuzdum, deli deliydim/ Uslandım./

«Kaçak yaşama Yergisi» yine, ne iyi ne kötü olan birinin günlük yaşamının öyküsüdür. Bir dram olması gerektiği halde bir Tragedya havası taşır. Çağdaştır ve ilginçtir.

/ Akşamları eve arka sokaklardan dönüyorum/.. / Kadınların eteklerine bakmıyorum hiç/.. / yorgun kalabalık iyi kalabalık alaycı düzenbaz kalabalık/... / Biraz bıkkın bir parça kırık korkunç umutsuz ve sakin/ Eve geliyorum seni buluyorum bir seviniyorum bir kızıyorum /

«Meymenet Sokağına vardım» yine, ne iyi ne kötü, üstelik suçsuz, yeşille beşbuçuk arasında alışmadığı şeyleri sevmeye çabalıyan ve doksaniki dosya düzenleyen'in özlemini söyler.

«Akçaburgazlı Yekta'nın Mahkeme Kararını Aldığında Söylediği Mezmurdur :

Üç kişilik bir ortaklığın ve ayrılığın şiiri. Bir kadın iki erkek. Gülbeyaz'ın, Sinan'ın hesabından silinmeden, Yekta'nın hesabına yazılışı. Kutsal sayılan bir sevi uğruna kuralın bozulması, hesabının iğrenç biçimde ödetilmesi. ... / Bizim inanarak ettiğimiz yerlere çaldılar, ululuğu nerdedir/ Biz onu bulmuştuk, tükürdüler./ Bizi kirlettiler yazıklar oldu bize/

«Doğal» ve «toplumsal» çatışması. Doğal'ın yeğlenmesi. Kitabın çatı tahtalarından biri. Yalnız hikâye etme, şiirdeki gerilimi yoka vardırıyor.

«Büyük kavrulmuş»

/ Büyük kavrulmuş soy kırlar gelir aklıma hep, tükenince insan dayanıklığım/ Toplumdaki yitikleri, doğada aramak. «Göğe Bakma Durağı»nda da var.

«Büyük Ev Ablukada» da öyle. /Bakın bu şehri ben kurdum, ben büyüttüm ama sevemedim /

Turgut Uyar, toplumla çatışmanın şiirini yazıyor. Bozgun ve bun. Ama umutsuz değil. Küçük şeylerle kurtuluyor çoğunluk.

/ Duramıyorum hemen sokağa çıkıyorum/ Ağaçlara kuşlara kâğıt helvacılara çıkıyorum/ Çakıltaşları renkli cam kırıkları, kilit parçaları/ Kuzuların sevip sevip yediği otlardan topluyorum/ Kuzulara vereceğimden değil, yok değil/ Böyle çocukların sevdiği işleri yapmak pek hoşuma gidiyor. Ya da evde kalıp kocaman kalçalı kadın resimleri yapıyorum. O da hoşuma gidiyor /

(Yeşil Badanadan Kurtulmak)

Bir dostu, sevgiliyi, onun yaşadığı loş odayı, balkonu ansımak ta kurtarıyor onu./ Sizin o loş odalarınız var ya kurtuldum/ Artık uçakları hoş görürüm./ (Uygarlığa yergi de var)

«Büyük Ev Ablukada» da :

/ Bak ben seni nerenden kurtaracağım şaşıracaksın/ Şimdi bu taşları biz çektik değil mi? Bu yapıları oniki kat yapmak bizim aklımızda/ derken, sanki toplumsal bir içeriği kurtulma aracı olarak koyacak sanıyorsunuz. Oysa, Uyar çabucak cayıyor : «Ekmek yiyelim, tereyağ yiyelim, çocuk büyütelim/ Sen beraber yatacağımız yatakları hazırla/ ya bağlıyor işi.

TÜTÜNLER ISLAK

Ben koşarım aşağılara koşarım

Yıkanacak boğulacak su bulsam..

«Dünyanın En Güzel Arabistanı» nda kurtulmak, kurtarmak için sürdürülen umut, «Tütünler Islak» ta artık umutsuzluğa dönüşmüştür.

Yaşanılandan bezginlik öyle bir yere varmıştır, sıkıntı öyle egemenliği ele almıştır ki - Ey benim yenigisi sıkıntım - Yazar kendini kendi dışında bir takım bahanelere bırakmaktadır artık. -Hiçbir şey eski açıklığında değil ki- Bu artık eski açıklığında olmayan «Hiçbir şey», onun şiirini karanlığa doğru çekmiştir. Kendisi ise :

/Bir denizin yanında nedir ki bıyıklı ve saçları dökülmüş bir adam/
/ Kötü bir alışkanlıktan başka nedir bir adam/
/ Bir kalır yılgın adamların hep «evet» dedikleri/

.....

/ Ben ne yapsam ne yapsam ne yapsam /.. dır artık. Boğulacak su bulsa aşağılara koşacaktır. Döner iyice kendine: / Ey en gerekli yapısı tanrıların Ben/ Nem varsa sanadır./

At ölmüştür. / Terziler geldiler. Bu güneşler odalarındaydı artık.. /Yitik saat köstekleri, titrek ve sabırsız yorgun bacakları/ Her şeylerine yön veren durmuşluğa olur dediler./

HER PAZARTESİ

«Tütünler Islak» ta atın ölmüş olduğunu öğrenmiştik. At ölür ama Uyar gibi bir ozan yaşadığına göre yeniden: / Ellerimle koparıp aldığım, sahip olduğum ışık / Bir odada azıcık / diyecektir.

/ Ağzında mendil tutan bir adam / Biliyor şarkısız kaldığını.. / Ama durgunluğundan bir şarkı yapabilir. / Belki bir kuruntudur yaralayan kalbimi / Her insan bir uygunsuzluktur ölü olmadıkça / Ölü olmadıkça, boyuna uygunsuz düştükçe «Ben» duvarına çarptıkça soyut somut herşey, bundan bir edim doğacaktır. Bu edim ise, şiire gerekli gerilimi sağlar. İşte Turgut Uyar'ın kendine özgü yeri, atının ölmesine karşı durgunluğuna karşı, yine durgunluğu içinde direnmesi. / Bana hazırlanan herşeye hazırım / dan sonra, .. / ki bu hazırlığına katıldığım suların en güzelcesi / diyerek «Ben» den de o kadar memnun olmadığını açıklar. «Ben» kötülerin iyisidir.

/ Ey bilmediğim bir yer de başaklanan buğday / Sana yaraşıyorum / aslında kendini, henüz bilmediği ama diri ve hazır başaklandığına inandığı şeylere yakıştırmaktadır.

Bu yakıştırdığı şey için, en açık ip uçlarını Lorca için yazdığı üç şiir ve «Büyük Gurbetçi» için yazdığı vermektedir. Ama ozan, oraların yani toplumsalın eşiğinde döner dolaşır ama giremez bir türlü.

Divan'a varır.

DİVAN

/ Birden hatırladık seninle buluşamadığımız günleri / Gel ey büyük bakış yüce **suskunluk** gel artık beri. / (Münâcaat) diye başlarız Divan'a. Bu dizeler «Her Pazartesi» de söylediklerimizi doğrular. Uyar şiirine yüce suskunluktan bir edim ve gerilim aramaktadır.

/ Büyüksün artık büyük dirimine beni inandır / dizesi / Bir değişmezlik sanırsın çoktanberi herşeyi oysa / ile birleşerek bu yakarının gerçek bir yakarı olmadığını, ozanın asıl inancının, suskunluğun bir dirim taşımadığı inancı olduğunu anlarız.

Şiirin sonunda yakarı isyana dönüşür. / Seni bağışlamam çünkü ben büyük bir dirim taşırım / Çünkü ben ey derim ve severim ey demeyi bilenleri /..

Biz bir aşk nedir biliriz seninle, biz biliriz / Ey kim varsa orda o tek olanın adına çekin kürekleri /

Nedir suskunluğa tanıdığı gerçek alan? Tek olanın yaşamının ve aşkının alanı.

Bunlar bize, bir gerçek bir ince ozanı açıklamakla kalmazlar.

Uyar'ın pek çok şey bildiğini, ince bir zekâsı olduğunu da ele verirler.

O hiç durmadan arar. Arayışı, bireyci suskunluğun kapılarını da, günlük yaşamın kapılarını da, toplumcu umudun, umutsuzluğun kapılarını da bir bir dolaşır. Ama zorladığı ikinci saydıklarım değildir. Olsun. O eski dış biçimlere, yeni ve ölmez iç biçimler yerleştirmeyi bilir.

/ Oysa son provasını yapıyoruz bir büyük destanın / Sonsuz bir biçim olacak o herkes katılınca. / (Sonsuz Biçim'e)

Divan, bana öyle gelir ki, bir sonsuz biçim aramanın, denemenin büyük şiiridir. Öz, sanki kendiliğinden, sanki hiç aranmadan bu biçim içine gelip yerleşmiştir. Değil, yayılmıştır. Suyun düzlerde dağılması gibi:

Mısırı sapından ayırdım sandal çektim denize
Söyle sen kaç yaşındayken gelmiştin bize
Sen kaç yaşında bize
İndim denize.

Yüce suskunluğa yayılır öz. Dedik. Turgut Uyar içinse tasanız olmasın.

/ Ben birgün giderim ki ey diri at / Elbette benim de birşeyim kalır /

•

BÜYÜK GURBETÇİ

Senin adın bir deftere yazıldı
Eskimez bir mavi deftere

Adın
Yazıldı
Erenköyünde bir bahar eskir
Savrulur ve eskir sürekavları
Kuzey yarımkürenin çok koyu mavi bir gecesinde
Aşkı Türkçe kavramanın sağlamlığı başlayınca
Bir öğrenci yatakhanesinde
Uzak Asyalı bir başka öğrenci ile çatışınca
Bir sürü ıvır zıvır ve ekimler
Bir kahramanlık sandığımız kendimizi
Eskir ucuz ormanlarda yürek avları
Ve eski anaların belbağladığı hekimler
Eskimez senin gurbetçiliğin
Yanar, tüter, dağılır
Ve ince bir duman eskir bir kalın duman adına

Gurbet bir yazgıdır ulusuna
Güneşe çıkmak gibi, alınteri bilinir
Gurbet biliniz bir duyarlıktır, bir meslektir
Sen herhalde en iyi bilirdin bayramları

Paşalarla, yalılarla uzlaştırılan
Kısa kış akşamlarını, uzun yaz akşamlarını
Kayalar, kayalar ve sahipsiz dağlar adına
Bir türkü gibi öfkede söylenen
Issız hanlar, bilgece susmalar, bakımsız bağlar adına
Puslu ve telâşlı garlardan kaçırdığın
Bir pencereden, bir katılıktan kayırdığın
Her ülkede söylenen bir türkü gibi
Aklığın, eskimez bir kış güzelliğinde
Sıcak evler, karlı yollar, bağlılıklar adına
Bir zorbalığa direnmek adına,
Anlaşılmazsa
Söğütler yeşermez, balıklar bırakmaz döllerini

Ellerin bir gezinmedir uykularda
Kimine korkudur, ısınmak kimine
Eskimez bir kış güzelliğinde
Kuzey yarımkürenin çok koyu mavi bir gecesinde
Büyük bir alanda, küçük bir cezaevinde
Ve çok yabancı dilden iki istasyon - arası biletinde
Biliyorum nasıl yaşadığını senin Türkçe yokken
Mahzun ve yaşamaklı - Eskimez elbet -
Ülkeni dirençle yaşamak, ülken olmayınca sözlüğünde

Sen bir ağlayış gibisin neden
Bir çocukluğu sürüklüyorsun kanında
Bir güvercin gibi parlar şaşkınlığın
Ölüme yakınlığında bir köylünün, uyumasında
Gök durur ve boncuklar durur pazarlarda
Iğdır'da, Orta Anadolu tarlalarında
Akşam oldumuydu gaz lâmbası yakılır
Nerde olursa olsun artık. Coğrafyada
Sürekli bir gurbet vardır.
Eskimezsin bir mayıs serpintisi gibi
Bir mayıs serpintisi ki sağlıklı
Ağustos günlerini hazırlayan. Güllerini
Sürer gurbetçiliğin
Halksız bir yazarın acısını taşıyan
Kalebent bir şehzade gibi mahzun
Börklüce gibi sabırsız haklılığında
Öyle bir şey
Biraz uzak, biraz çıplak, ve yayan

(Her pazartesi'den)

•

ÖNCE: DAVRANMAK

su kalktı ve ateş yükseldi
şimdi sizin oralarda, önüne durulmaz yangının

onun dayısı da bugünlerde ölmüştü
o zaman haydin arkadaşlar
sen de haydi, saçları sarı olan
haydin madenciler öfkeliler, petrolcüler
geceyi bilenler, postacılar balıkçılar
ötekinden berikinden cigara isteyenler
tütüncüler tütüncüler
vaktimiz yok terkosçular
ey vakti çok iyi bilen müezzinler
sizin yeni bir ezanınız yok mu
kalkın kızkardeşler eltiler
saygıdeğer halalar, enişteler
bulgur kaynatanlar, durmadan aya bakanlar
davranın
görümceler, dayılar ateş pervaneleri
itfaiye neferleri şarapçılar
hamdedenler, sürahiciler ve çocukları
davranın
Müşerrefi vurdular

çünkü Müşerrefi vurdular
davranın
ay bir görünüp bir kayboluyor

(Yeni Dergi Şubat 1972)

•

CEMAL SÜREYA

1951 sonu 1952 başı. Cemal Süreya'nın ilk şiirleri «Mülkiye» de yayınlanıyor. Benim de öyle. «Şarkısı Beyaz» ı hatırlar mısınız? Onu okuduğumuzda kendine özgü havası olan iyi bir ozan tanıdığımızı sezmiştik. Sezai Karakoç'un da çıkışı o yıllara rastlar. «Mona Rosa» ile.

1958 de **«ÜVERCİNKA»** bir ilk kitap olarak çıktı. Ama ilk kitap olmanın özelliklerini taşımayarak. «İkinci yeni» onunla da bir bayrak dikmiş oldu. Cemâl Süreya anlamsıza saplanmadı. Anlamı zorladı. Onunla oynadı. değiştirdi. Anlamsızlığa dek itti bazan ama orda direnmedi. Garipçilerle, bazı Fransız ozanlarıyla ilintiler kurdu. İkinci Yeni'nin öteki ozanlarına bağlandı. Ama ne yaparsa yapsın, kendine özgü biçimini ve özünü ortaya koydu. Duyarlığını işlemekten çekinmedi. Kitabın başında «San» var. Sonra da «Gül» Söylediklerimize göre irdeliyelim: / Kırmızı bir kuştur soluğum / Kumral göklerinde saçlarının. / Oktay Rıfat, Melih Cevdet'te benzer dizeler var. İkinci yeni.

/ Yoksuluz, gecelerimiz çok kısa /Dörtnala sevişmek lâzım / Garipçilerden gelenin uzantısı. Aynı zamanda İkinci Yeni.

/ Seni kucağıma alıyorum / Tarifsiz uzuyor bacakların. / İkilisiyle birlikte şiir tipik bir Cemal Süreya. Bir geleneği ve bir hazır durumu sürdürmekle kalmayıp ona yeni şeyler katabilmiş ozandır o.

Gülün tam ortasında ağlıyorum / Her akşam sokak ortasında öldükçe / Önümü ardımı bilmiyorum. / Derken, anlamsızlığa dek varır. Aynı şiir içinde / Ellerini alıyorum sabaha kadar seviyorum. / Ellerin beyaz tekrar beyaz tekrar beyaz / İstasyonda. Tren oluyor biraz / Ben bazan istasyonu bulamıyan bir adamım. /

Anlamı kullanıyor. Zorluyor. Duyarlığı işliyor. Acı bir kendiyle alayla bitiriyor. Bu, iki uç arasında bir bocalama gibi görünse de anlam anlamsızlığın önüne geçiyor, şiir kendini kurtarıyor.

«Sevi» yi işliyor en çok. Cinsel sevi'yi. Kızlıklarını kocalarına saklayan kadınlarla, sadece ağızlarını öptüren kadınlarla, Meryem'lerle yapılanı. Bunlara biçim olarak Empresyonizm'den sonraki resmi uygulayınca bir de sinema tekniğini kullanınca:

/ Adam şapkasına rastladı sokakta / Kimbilir kimin şapkası / benzeri dizeler ortaya çıkıyor.

Cinsel Sevi'yi kullandı demiştik. Ama «kullandı» sözcüğü yetmez, onu yüceltti.

«Sevgiyeydi ilk açılışı gözlerimizin sırf onaydı / Bir kuş konmuş parmaklarıma uzun uzun ötmüştü / Yoktu dünlerde, evvelsi günlerdeki yoksulluğumuz. / Sanki hiç olmamıştı. / (Aşk)

«Kanto» dan: / Ben nerde bir çift göz gördümse /

Tuttum onu güzelce sana tamamladım / Sen binlerce yaşıyasın diye yaptım bunu. /

İngiliz'den:

/ Çünkü ne zaman ağzından öpecek olsam / Hele bu ağız onun kendi ağzıysa / kocaman bir gül yer alıyor arkamızda / Zulme karşı /

Mısraların arasına hürlük, barış, yoksulluk, Enflâsyon, burjuva ahlâkı kıtlık, kırım, başkaldırma gibi toplumcu sözler serpiştirmiş. İğreti duruyor çokluk. Bu iğretiliği alayla gidermeğe çalışsa da.

/ Delikanlı bir köpeği var onunla yatıyor / Adalet hanım iki kişilik karyolasında / Bozulmuş burjuva ahlâkına örnek. / Oysa şiirin adı «Aslan Heykelleri»

/ Olduran / Yıkan yeniden yapan gözlerini seviyorum / larda ne güzel gelişmekteydi.

O yıllarda herkesin, duyguculuğa düşmekten ödleri patlardı. Bu çok güzel gelişen, hiç de sulandırılmamış duygululuğu Cemâl Süreya o yüzden bozmak istemiş olacak. Arada bir soğuk su boca ederek. Epik Tiyatro'da uygulanan teknik. Şiire gitmiyor.

«BUN» şiiri :

/ Elim geçiyor aptaldan kapital / diye başlıyor. Max Jakob papazı ablası ile ve Meryem'le sürüp, renklerinden dolayı okulsuz bırakılan zencilerle sona eriyor.

G Ö Ç E B E

Üvercinka'dan ayrı düşmemiş. Üvercinka'yı geliştirmiş. Sözcük kullanımında, kurguda özü biçime uydurmada daha bir usta. O insana pek hoş gelmeyen soğuk su boca etmeler seyrelmiş. Daha doğrusu, sular bir yana, şiirler bir yana ayrılmış.

ÜLKE çok sevdiğim bir şiir. Daha güzeli olmaz dediklerimden.

/ Saat çini vurdu birden: Pirinçç de dese,

/ Ben gittim bembeyaz uykusuzluktan / Kasketimi eğip üstüne acılarımın / sen yüzüne sürgün olduğum kadın / ile başlayıp,

/ Bilinir ne usta olduğum içlenmek zanaatında / Canımla besliyorum şu hüznün kuşlarını / ile sürüyor. İçlenmek zanaatını bilen her ozan gibi, tedirgindir Cemâl Süreya. Hem toplar duygularını ozanca, hem erkekçe dağıtır, alaya bulaştırır. Korkar duyguculuktan. Düşünmek zanaatında da ustadır amma, toplumcu şiire küçük küçük çengeller atmaktan öteye gitmez. Göçebe'den sonra «Sevda Sözleri» ne başladı. Rahatlayıp genişledi şiirleri.

Göçebe, eşsiz imgelerin benzetmelerin kitabıdır. Onlar sonra da sürdürülür:

/ Sen küçüğüm sımsıcak / Ne derler ona - Bu kızakta / Boyuna türküler yakıyorsun ya / Sanki her türküden sonra / Hohlasan gök buğulanacak. / (Kars)

/ Galata / Gecenin bodrumlarında beslediği / O tükenmez paslanma tutkusunu bir ağız mızıkası halinde / Denize yediriyor yavaş yavaş / (İşte tam bu saatlerde)

Göçebe'nin en güzel şiirleri «Ülke» de, «Göçebe» de, ordan ora-

ya gezen, içlenmek zanaatında usta, yalnız olanın, özleyenin şiirleri.

/ Biliyorsun ben hangi şehirdeysem / Yalnızlığın başkenti orası /

Kentler, onların özellikleri, Tanrısal bıyıklarıyla durumlarını paraşütlendiren faytoncular, tahta bavulları ve büyük yakalarıyla piyade erleri, şimdi Nietzsce'nin metresi olması gereken Marilyn Monroe, Kerem ile Arzu, kana kana batan ay, hem bu içlenmenin pekiştiricisi hem dağıtıcısıdırlar.

•

KARS

Öyle güzel ki ölürüm artık
Beyaz uykusuz uzakta
Kars çocukların da Karsı
Ölüleri yağan karda
Donmuş gözlerimin arası

Sen küçüğüm sımsıcak
Ne derler ona - bu kızakta
Boyuna türküler yakıyorsun ya
Sanki her türküden sonra
Hohlasan gök buğulanacak

Anla ki her durakta
Yok sınırları aşkın
O iyi yüzlü tanrı
Beklesin dursun bizi
Kurduğumuz rahat tuzakta

Nasıl olsa yine bir gün
Döneriz bu yollardan geri
Senin bir elinde mendil
Öbüründe kuş sesleri.

(Göçebe'den)

ÇEŞME,
KÜÇÜK KIZ
OZAN
VE ÖBÜRLERİ

Muzaffer Buyrukçu'ya

Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini
Dinle ak bakışlı bir çeşme söylüyor
— Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini

Koparsınlar beni koparsınlar beni
Dinle Banaz'da küçük bir kız çocuk söylüyor
— Koparsınlar beni koparsınlar beni

Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini
Dinle babanın eski bir resmi söylüyor
— Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini

Bir kez olsun tatsaydınız kara mermeri
Dinle kan söylüyor sevda söylüyor
— Bir kez tatsaydınız kara mermeri
Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini
Dinle balgam söylüyor safra söylüyor
— Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini

Üstümde üçbin yaprak yüzbin ipekböceği
Dinle toprağa batık bir ören söylüyor
— Üstümde üçbin yaprak yüzbin ipekböceği

Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi
Dinle gündoğusundan bir ozan söylüyor
— Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi

Çeşme, küçük kız ozan ve öbürleri
Dinle hepsi de aynı şeyi söylüyor
— Çeşme, küçük kız, ozan ve öbürleri

(Soyut S: 52)

KANUNÎ'nin OĞLU ŞEHZADE MUSTAFA'nın KATLİ ÜZERİNE O GÜNLERDE YAZILMIŞ SON DERECE ACIKLI FAKAT HER NASILSA BU GÜNE KADAR MEÇHUL KALMIŞ BİR MERSİYE

(AĞIT)

Haşim Nezihi OKAY
Emekli Edebiyat Öğretmeni

Kanunî Sultan Süleyman'ın, Rus asıllı hanımı olan Hürrem Sultan'dan doğma II. Selim ile Beyazıt'tan başka ve onlardan büyük, Türk anadan doğma Mustafa ile Cihangir adlı iki oğlu daha vardır.

Ancak, Hürrem Sultan, Kanunî'nin, ihtiyarlık devresinde kendisine gösterdiği sonsuz düşkünlükten faydalanarak kocasından sonra da kendi öz oğullarından büyüğü II. Selim'i tahta geçirtip sarayda valide sultan olarak kalabilmesini sağlamak için kendi oğullarından büyük olan Türk anadan doğma Mustafa'yı gözden düşürecek türlü entrikalara başvurmuş ve Kanunîye oğlu Mustafa'yı Konya'da gözü önünde boğdurmayı başarmak suretiyle ihtiyar padişahı evlât katili yaparak saltanat sırasını oğlu II. Selim'e getirtmeyi sağlamıştı.

Zira Mustafa hayatta olduğu müddetçe Hürrem Sultan, kendi oğullarından hiçbirine sıra gelemeyeceğini biliyordu. Çünkü saltanatta veraset (erşed) evlâdın değil (ekber) evlâdındır. Yani saltanat, en olgun evlâdın değil, en büyük evlâdındır diye bir gelenek vardı.

İşte şehzade Mustafa'nın, yukarıda açıkladığımız bu sebeple Kanunî'nin emri ile gözü önünde boğdurulması üzerine bu faciaya tahammül edemeyen o devrin şairlerinden (Sâmî), aşağıda görülecek acıklı mersiyeyi kaleme almış fakat her nasılsa bu ağıt bugüne kadar edebiyat dünyamızın meçhulü kalmış ve edebiyat tarihlerinde geçememiştir.

Şair bu mersiyesinde başta kendisi olmak üzere halkın Mustafa'yı nasıl sevdiğini, yiğitliğinin, cesaret ve bilgisinin nasıl hayranı olduğunu, Kanunî'nin ise Hürrem Sultan'ın entrikalarına kapılarak bu yiğit evlâdına nasıl kıyabildiğini çok acı ve çok dokunaklı bir üslûp içinde söylemekte ve sormaktadır.

Bu acıklı ve dehşet verici olay karşısında kendinden geçen Taşlıca'lı Yahya'nın (Medet medet şu cihânın yıkıldı dört yânı)

(Ecel celâlîleri aldı Mustafa Hân'ı)

diye başlayan mersiyesinden çok daha sert, çok daha asilâne bir çı-

kış yaparak insanî duygularımıza hitap eden ve Kanunî'ye bunu, her bendin sonunda gayet acı bir şekilde sormak cesaretini gösteren şairi, sarayın yardakçıları, Şehzade Mustafa'nın hemen arkasından ortadan kaldırmış olmalıdır ki bu güne kadar hiçbir edebiyat tezkeresinde adına rastlanmamıştır.

O devirden kalma el yazması bir kitapçığın kıyısına her nasılsa korka korka yazılmış ve bugün ancak tesadüfen elimize geçen bu ağıt bir (muaşşer)'dir. Yani onar mısralık yedi bentten ibarettir ve şair, adını koyduğu son bentte Şehzade Mustafa'nın tamamen suçsuz olduğunu âdeta ağlayarak söylemektedir. Ağıt, o kadar samimî, o kadar büyük bir içtenlikle yazılmıştır ki şairin boğulurcasına çıkardığı feryadlar ve hıçkırıklarını hemen hemen her mısrada duymak mümkündür.

Hattâ şiir, sözden ziyade baştan başa bir çığlığı andırmaktadır, denilebilir.

MERSİYE

Ol mehin şevkıne eflâke atardım külehim;
Şimdi görünmez olupdur, kani ey çerh mehim?
Şeb-i zulmetde yine kaldı benim ah rehim.
Hasretinden boyadı gökleri dud-i siyahim.
Bı-murâd olsam aceb mi yitirip câh ü çehim?
Bağ-i alemde bitip tâze solupdur giyehim.
Çeşmime nesne görünmez, ol idi çün nigehim;
Kande yüz tûtam İlâhı, göremem kıble-gehim,
Ben kime kul olayın bilemezim n'oldı şehim?
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

İntikâmın alayın demiş-iken Sürh-ser'in,
Kasd edip canına kıydın ne revâdır püserin,
Bu değil idi garaz, kalsa cihânda eserin;
Tac ü tahtın kime kalur, kime bu mülk ü yerin?
Buna kim oldı sebep, yok mı şeha hiç haberin?
Kara toprağa ki düşdi niye şol verd-i terin?
Bu firak odına duyâr, nice yanmaz ciğerin?
Bu eğer erlik ise, ancak olâ bû hünerin
Pâdişâhsin tutalım, yok mı Hudâ'dan hazerin?
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

Şol güneş yüz ki dolundi ne içün oldı nihân?

Yas tutup giyse karalar yeridir işbu cihân,
Derilip bir yere ağlassa n'ola pır ü cevân;
Lâlenin hecr ile bağrı demidir pür ola kan,
Açılıp gül gibi ol şah-i cihân soldı hemân;
Ey gönül bülbülü gel eyliyelim âh ü figân,
Yaprağın doksün ağaçlar, bu cihân oldı hazân,
Ata, oğlına kıyar oldı, aceb oldı zaman;
«Öldürün anı, dedin: «Vermen ana bir dem eman.
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

Sen Selim öğlı olup asl ile Osmân olasın,
Yedi İklim'e bu gün ilmin ile Hân olasın,
Hâtem-i emrin ile halka Süleyman olasın,
Her işi fehm edici âkıl-i irfân olasın,
Nûh veş bin yıl olursan dahi bir ân olasın;
Dest-i hasretle çekip çâk-girıbân olasın.
Gide bû tâc ü kâba, bir ten-i üryân olasın;
Hây-hây etdiğine sonra peşimân olasın.
Acıyıp oğluna çok derd ile giryan olasın
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

Ey şeh-i kan-i kerem sende adâlet bu mudur?
Şeh-i âlem olasın, sende inâyet bu mudur?
Pâdişehler ki ezel ettiği âdet bu mudur?
Ehl-i tedbir olana fehm ü kiyaset bu mudur
Sen (Mûhibbî) (1) olasın, sende muhabbet bu mudur?
Mustafâ gibi ciğer-kûşene şefkat bu mudur?
Al ilen kıydın ana, kani hakikat bu mudur?
Kavl-i düşman sana kâr etdi, meveddet bu mudur?
Yok yere kan edesin, ya'ni Hilâfet bu mudur?
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

Yine ol servi anıp ağladı bu çin ü çemen,
Yine bu fürkat ile açmadı ol gunce- dehen,
Gülşenin bağrını deldi yine hasretle diken,
Lalenin içi kızıl kan ile pür oldı hemen.
Bağrını urmağ-içün hançeri çekdi süsen,
Kara giydi başına, tutdı benefşe şiven,
Yoldı sünbül saçını, boynuna geçdikde resen;
Kara toprağ ile yek-sân nic' olur sim-beden?
Rûz-i Mahşerde bula kim ise bu kani eden.
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

Gün gibi zâhir idi, zerre günâhı yoğ idi,
Eşiğinden dahi bir özge penâhı yoğ idi,
Sana ol doğru idi, eğri nigâhı yoğ idi;
Hak ona şahid idi, gayri güvâhı yok idi,
Bende idi sana ol, bi r dahi şâhı yoğ idi,
Hak bilir, gayriyere varmağa râhı yoğ idi;
«Ceng eder geldi», desen iki sipâhı yoğ idi;
Hançer urdunda anın cismine, âhı yoğ idi,
«Yoğ idi cürmi, bu S â m î der: «İlâhî:, yoğ idi;
Mustafâ n'oldı kâni, n'eyledin a Pâdişehim?

(1) Kanunî şairdi ve şiirlerine (muhibbî) takma adını kullanırdı ki anlamı (seven) demektir. Şair bundan faydalanarak seven böyle mi yapar demek istiyor.

G A Z E R (x)

Celîs-i halvetim, vârım, habîbim mâh-ı tâbânım
Enîsim, mahremim, yârim, güzeller şahı sultânım
Hayatım, hâsıl-ı ömrüm, şarâbım, kevserim, adnim
Bahârım, behçetim, rûzüm, nigârım, verd-i handânım
Nebâtım, sükkerim, gencim, cihanlar içre bî-rencim
Azizim, yûsufum, vârım, gönül tahtında hakânım
Saçı mârım, kaşı yâyım, gözü pür fitne canânım
Ölürsem boynuna kânım, medet ey nâm-ı selmanım
Gönül mısrındaki hânım, Stanbûlum, Karamânım
Diyâr-ı mülket-i Rûmum, Bedahşânım, Horasânım
Kapında çünkü meddâhım, seni medheylerem dâim
Yürek pür gam, gözüm pür nem (Muhibbî) yem, ne hoş cânım

(Muhibbî) KANUNİ

(x) Kanunî'nin tutkunluk derecesini anlatmak için Hürrem Sultan'a yazdığı şiir.

Cumhuriyetin Ellinci Yılına Giderken:

ATATÜRK DÖKÜMANTASYONU İÇİN SINIFLANDIRMA DENEMESİ

Sami N. ÖZERDİM

Türkiye'de ve Türkiye dışında; Atatürk, Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrimi, Yeni Türkiye konusunda yayınlanmış kitapların, kütüphanelerde sınıflandırılması için eldeki olanak yeterli değildir.

Türkiye'de genellikle Dewey Onlu Sınıflandırma sistemi kullanılır. Dewey'in on beşinci standart basımından yapılan ve 1962'de Milli Eğitim Bakanlığı'nca bastırılan çeviride, Türk Devrimi ve Yeni Türkiye için sadece sekiz tane sayı vardır. Kısacası, 1919'dan bu yana, yukarıda belirttiğimiz konularla ilgili bütün kitaplar, ancak sekiz kümede toplanabilmektedir.

California'da Stanford Üniversitesi'ne bağlı Hoover Institution'da çalışırken, Library of Congress sınıflandırma sistemine, konumuzla ilgili eklemeler yapmış (1955-1956 yıllarında); bu sınıflandırmaya Kurtuluş Savaşı, Atatürk Devrimi ve Yeni Türkiye için otuz kadar yeni sayı eklemiştik.

Kitabın yetmediği yerde, dökümantasyon yardıma yetişir. Hangi bilim dalında, hangi konuda olursa olsun; kitaplara, daha büyük ölçüde gazete ve dergi kupürleri, raporlar, toplantı tutanakları, bildiriler v.b. eklenir. İşte, Atatürk ve Yeni Türkiye'yi konu alan kuruluşlarda, kitap dışı dokümantasyonu, bu arada süreli yayınlar taranarak

elde edilen fişleri sınıflandırmak için bir yeni dizgeye gerekseme vardır.

Türk Tarih Kurumu'nun Atatürk ve Yeni Türkiye Araştırma Merkezi'nde geliştirilmekte olan dökümantasyon, kırk bin kupür ve yine kırk bin fişi -şimdiden- içermektedir. Bunların sınıflandırılması yolundaki çalışmalarımız, bu yaz, daha geniş bir dizgeye erişmiş, sekiz ayrı bölümde toplanmıştır.

Cumhuriyetin ellinci yılına, yeterli görürsek, bu sınıflandırma ile bir katkıda bulunmak istiyoruz. Şimdi; 1972 Kasım ayında: kırk bin kupür kırk bin fiş yığını için düşündüğümüz ve kâğıt üzerinde saptadığımız sınıflandırma dizgesinin bir özetini vereceğiz.

Genel Bölümleme :

Dizgeyi hazırlarken : romen sayısı-harf-(arap) sayısı'ndan oluşan bir işaretleme (notation) düzenine dayandık. Önce, dört bölüm koyduk :

I. Atatürk,
II. Kurtuluş Savaşı
III. Atatürk Devrimi (Türk Devrimi)
IV. Gericilik hareketleri (III. bölümdeki konulara koşut olarak).

Yeni Türkiye'nin iç işleri ve dış politikası için, tarih sırasına göre, dönemleri yeniden sıraladık :

V. Atatürk dönemi,
VI. İnönü dönemi (ve çok partili dönemin başlangıcı).
VII. Demokrat Parti dönemi (ve 27 Mayıs devrimi, Millî Birlik dönemi),
VIII. 1961'den bu yana (15 Ekim 1961 seçimlerinden başlayarak).

Bu dört dönemin, parantezlerde görülen ve VIII. dönemde, son yılların, öğrenci ve anarşi hareketlerini içine alan olayları gibi ayrılıkları ile birlikte; yönetim birimlerindeki değişiklikler; Cumhuriyet Senatosu, DPT. örneği yeni kuruluşlar; İkinci Dünya Savaşı, Kore Savaşına katılmamız gibi dış olaylar berisinde; konular büyük ölçüde ortaktır. Örneğin: T.B.M.M., partiler, dış ilişkiler, kültür ve eğitim işleri, ekonomi v.b., bu dört bölümün her birinde, koşut harf ve sayılarla verilmiştir. Bu dört bölümü, birleştirerek ortak konuları tarih sırası ile dosyalamak; ya da, tipik konularda (Toprak reformu, petrol kanunu gibi) olsun bir birlik sağlamak da olanak içindedir. Uygulama, bizi elbette son karara götürecektir.

Çizelgeler :

Kitaba göre konulara çok daha ayrıntılı olarak girmiş olan ga-

zete ve dergi kupürü, toplantı tutanağı, bildiri, program, çağrı kartı, resim-fotoğraf, rozet v.b. malzemenin; ayrıca, süreli yayınlar taranarak elde edilmiş yazı (inceleme ve edebiyat ürünleri) ve haberlerin, sınıflandırılması için; bu sekiz bölümün her birinde, ikinci öge olarak harfler kullanılmıştır. (Noktalı harfler, roman ve arap sayılarıyla karışacak harfler alınmamıştır). Örneğin, I. Atatürk bölümünün ikinci çizelgesi şudur:

A. Adları - sanları; rütbeleri; görevleri; nişanları - madalyaları; ailesi, yakınları, çevresi.
B. - G. Yaşamı. (B, C, D, E, F, G harflerinde, yaşamının çeşitli bölümleri),
H. - L. Atatürk ve devrim (leri). (Niteliklerine göre devrim hareketleri H, K, L harflerinde)
M. Ev ve eşyası; fotoğrafları, plaklarda sesi; Atatürk ve halk; gezileri; Atatürk kanunları,
N. Törenler; sergiler; müzeler, para ve pullar,
P. Atatürk'le ilgili bilim kuruluşları ve dernekler,
R. Kişiliği, özel yaşantısı,
S. Yazdıkları, bildiri ve mektupları v.b.
T. Konuşmaları, mesajları; düşünce ve eylemleri,
U. Atatürk için edebiyat ve güzel sanatlar,
Y. - Z. (Şimdilik boş).

Her harf, (1) den (9) a değin — gerekirse başa (0) da eklenerek — yeni bir altbölüme ayrılmakta, her sayı, ondalık dizgeye göre yürütülüp konular çoğaltılabilmektedir. Örnekler:

I A 13 Soyadı
I A 212 Anası
I E 2 Samsun'a çıkışı
I E 205 Gençlik Marşı
I G 94 Ölümü
I N 2 Çiftlikleri
I N 84 Anıt-Kabir kanunları
I P 23 Atatürk adı verilen okullar
I R 66 Giyimi
I S 64 Bursa konuşması
I U 1 Atatürk için şiirler (Ozanlara göre, A-Z)
I U 85 Atatürk için yapılmış yabancı filmler

II-IV. bölümlerin, harflerle bölünmüş ikinci konu çizelgelerini aşağıya alıyoruz:

II. Kurtuluş Savaşı :

A. Genel olarak Kurtuluş Savaşı

B-F. İç politika, iç işleri(Kongrelerden başlayarak, T.B.M.M. v.b).

F. İstanbul ve İstanbul hükümeti

G. H. Savaşlar (Çeşitli cephelerde)

K. İç ayaklanmalar, L. Başka iç gaileler

M. Dış politika, anlaşma ve antlaşmalar

N. Çeşitli konular (manda, savaş sanayii, zulümler v.b.)

P. Anadolu'da sosyal ve ekonomik durum

R. Anıt, madalya, para-pul, müze, tören

S. Kişiler

T. Edebiyat ve güzel sanatlarda Kurtuluş Savaşı

U. Kurtuluş Savaşı basını

Y. Z. (Şimdilik boş)

III. Atatürk Devrimi (Türk Devrimi) :

A. Türkiye'de anayasa hareketleri

B. Cumhuriyetten önce reform hareketleri,

C. Kemalizm (Atatürkçülük)

D. Layiklik (uygulama)

E. Toplumsal yaşamda değişmeler

F. Eğitim alanında değişmeler

G. Kültür alanında değişmeler

H. Ekonomi alanında

K. Başka çeşitli hareketler

L. Dış politikada yeni anlayış

M. Yeni Türkiye

N. Devrimci kuruluşlar, ilerici davranışlar

P. Ulusal bayramlar

R. Anıt, marş madalya, para-pul, müze v.b.

S. Kişiler

T. Edebiyat ve güzel sanatlarda Türk devrimi

U. Basın, basında Türk devrimi

Y, Z. (Şimdilik boş)

IV. Gericilik hareketleri :

A. Anayasa aleyhinde hareketler

B. Cumhuriyetten önce gericilik hareketleri

C. Atatürk'e ve devrimine karşı hareketler

D. Lâyiklik (uygulaması) aleyhinde hareketler

E. Toplumsal yaşamdaki değişmelere karşı hareketler

F. Layik eğitime karşı hareketler
G. Kültür ve sanata karşı hareketler
H. Ekonomi alanında gericilik
K. Başka çeşitli devrim hareketlerine karşı gericilik
L. Dış politika anlayışına karşı hareketler
M. Kuruluş ve devlet örgütlerinde gericilik hareketleri
N. Gerici kuruluşlar
P. Ulusal bayramlara karşı ve bu bayramlarda gericilik
R. Çeşitli gerici hareketler
S. Gerici kişiler
T. Gerici edebiyat ve sanat
U. Gerici basın
Y, Z. (Şimdilik boş)

Bundan sonraki bölümlerde, konular büyük ölçüde ortak olduğu için, sadece bir bölümü vermekle yetineceğiz:

V. (ve değişikliklerle: VI, VII, VIII):
A. İç politika, iç durum
B. Dış politika, dışişleri
C. İçişleri, adalet; devlet personeli
D. Millî savunma ve ordu
E. Millî eğitim
F. Kültür işleri
G. Ekonomi, ticaret
H. Sanayi, enerji kaynakları
K. Maliye, gümrük ve tekel
L. Turizm, Türkiyenin doğası
M. Tarım, orman, hayvancılık
N. Sağlık ve sosyal yardım
P. Bayındırlık, ulaştırma, imar ve iskân
R. Köyler, köy işleri
S. Çalışma, iş ve işçi; gençlik ve spor
T. Partiler, seçimler
U. Basın, yayın; edebiyat, anıt v.b.
Y. Büyük olaylar, öğrenci hareketleri, sıkıyönetimler (VII. Bölümün sonunda, (Z) harfi, 27 Mayıs Devrimi ve Millî Birlik dönemine ayrılmıştır. VIII. Bölümün (Y) harfinde, son yılların öğrenci ve gençlik hareketleri geniş ölçüde dallandırılmıştır.)

Biyografyalar :

Kimi bölümlerde, (S) harfi kişilere verilmiştir. Aslında, bu bölümlerden bağımsız olarak bir BİYOGRAFYA bölümü daha vardır; bu bölümde, kişiler, alfabe sırası içinde, her biri kendi dosyasında derlenmektedir. Bölümlerdeki (S) harfinde ise (örneğin Kurtuluş Savaşı bölümünde olduğu gibi: şehit ve gazi erler, yüzellilikler) özellik gösteren kişi ve kümelere yer verilebilecektir.

Dizinler :

Sınıflandırma dizgesinde bulunan, her gün yeni sayılarla çoğaltılan konu işaretlemeleri, binlerce dosya üzerinde yer almakta; her dosya ise, olaylar ve kişilerle dolmakta, genişlemektedir. Elli yılın tarihi içinde unutulmuş olay ve kişilerin, hangi dosyada bulunduğunu bulabilmek için, ayrıntılı bir dizin işine girişmek gerekmektedir.

Dizin düzenlenirken, «konu başlığı» kurallarından yararlanılacaktır. Türkiye'de konu başlıkları, henüz saptanarak bir kitapta toplanmış değildir. Gerçi, çeşitli kütüphanelerde «konu başlığı» hazırlanmakta, uygulanmaktadır. Bunları «standart» bir hale getirerek kesin biçimde düzenlemek için daha uzun bir zaman geçeceğe benziyor.

Biz, kendi uygulamamızda, «konu başlıkları» mızı koyarak, dizin yapma işine de girişmiş bulunuyoruz. Her konu başlığı, bir fişe yazıldıktan sonra üst kenarına, bu konuyu içeren dosyanın sayısı eklenmektedir. Konular, elden geldiğince ayrıntılı biçimde «konu başlıkları» na bağlanarak dizine girecektir. Bir örnek: Kurtuluş Savaşı'nda çıkarılan «tekâlifi milliye» emirleri için.

II N 27
Tekâlifi milliye emirleri

gibi bir dizin fişi hazırlanacaktır. Ancak konuyu Kurtuluş Savaşı geniş konu başlığında arayacaklar için de:

II N 27
Kurtuluş Savaşı — Tekâaifi milliye emirleri

gibi bir fazla fiş çıkarabilecek, ya da; bir gönderme fişi yapılabilecektir:

Kurtuluş Savaşı — Tekâlifi milliye emirleri
bakınız
Tekâlifi milliye emirleri

Birbirine geçen konularda, bol sayıda gönderme fişine gereksenme duyulacaktır.

Geliştirilmekte olan bu sınıflandırma dizgesinin, ortaya çıkarılacak duruma geldiği zaman, Türkiye'de -hatta Türkiye dışında- Atatürk ve Yeni Türkiye dökümantasyonu için önerileceği; Ellinci yıla, bir öneri olarak yetiştirilmeye çalışılacağı umulmaktadır.

«Atatürk Dökümantasyonu» diye geniş bir başlık altında andığımız yukarıdaki çizelgelerde ilk ayrıntılarını belirttiğimiz belge ve bilgi yığınları 1938'den beri savsaklanmış, derlenip düzene konulmamış, dolayısıyle Atatürk ve Yeni Türkiye konusunda gerekli incelemelere girişilmemiş; Atatürk Devrimi, bu koşullar içinde sadece küçümsenerek bir kıyıya atılmıştır.

Dokumüntasyona girişilmeden ortaya konulan yargılarla, dokümantasyon yardımı ile genişletilecek incelemelerden sonra varılacak yargılar arasında, bir ayrım olacağı doğaldır.

Gerekçemizi, yazımızın sonunda anmayı daha uygun bulduk.

Ankara, Kasım 1972

•

ATATÜRK VE KİTAP

Mustafa BAYDAR

Atatürk en büyük kitap dostu idi. Okul sıralarından ölümüne kadar elinden kitap düşmemiştir.

Enver Ziya Karal'ın bir konuşmasında Nezihe Araz'a söylediğine göre, Atatürk'ün Çankaya'ya yerleşir yerleşmez ilk yaptığı iş bir kitaplık kurmak olmuştur. Yani Atatürk, kan ve ateşin kol gezdiği ölüm-kalım günlerinde yeni Türkiye'yi tamamen hesap, kitap ve bilim üzerine kurmak istemiştir.

Ruşen Eşref Ünaydın 1918 yılında, kanlı Çanakkale Savaşlarının muzaffer kumandanı Mustafa Kemal'le konuşurken bir ara odada yalnız kaldığında etrafını incelemek fırsatını bulur. Bu arada gördüğü manzara aynen şöyledir: Duvarlar Balkan Savaşının, Trablus Muharebesinin Hareket Ordusu yürüyüşünün resimleri ile doludur. Yazı masasında ise Balzac'ın Colonel Chabert'i, Mauppassant'ın Boule de suif'i, Lavedan'ın Servir'i bulunmaktadır.

Görülüyor ki Atatürk, mesleğinin dışına çıkmayan sınırlı bir asker değil, koşullar ne olursa olsun edebiyata ve sanata yer ayırabilen, her türlü güzellikten ve yücelikten payını almasını bilen, kendini her an yenileyen üstün ve benzeri güç bulunur bir insandı.

Atatürk, savaş alanlarında duman ve barut kokuları arasında bile kitabı elinden bırakmamıştır. Nitekim bugün Türk Tarih Kurumunda bulunan ve İzmir'de bir vatandaştan elde edilen Atatürk'ün bir anı def-

teri Birinci Dünya Savaşı sırasında tutulmuştur. Bundan öğrendiğimize göre Büyük Önder, günü gününe notlar tutmakta ve okuduğu kitapların kritiğini yapmaktadır. Örneğin bu defterin bir yaprağında aşağı yukarı şu satırlar yer almaktadır. «Bugün mâbâdüttabiiye isimli kitabı okudum.» Ardından da kitabın eleştirisi yapılmaktadır.

CEPHANE SANDIKLARINA KONAN KİTAPLAR

Atatürk cumhurbaşkanı olduktan sonra ise daha da artan bir hızla, barış içinde geçen günlerin hemen hemen tamamını, okumaya ve kitaplara ayırmıştır. Atatürk'ün yakınında ve sofrasında mutluluğuna erişmiş olan değerli dil bilginimiz A. Dilâçar'ın anlattığına göre «o yıllarda Avrupa ve Amerikadaki elçilerimiz Batı Dünyasında çıkan önemli kitapları satın alarak Çankaya'ya gönderirlerdi. Yaz aylarında Atatürk'le birlikte Ankara'dan İstanbul'a gidilirken kitaplıkçısı Nuri Ulusu ile baş sofracısı İbrahim, Dolmabahçe Sarayına götürülecek kitapları boş cephane sandıklarına yerleştirir, Muhafız Alayı erleri de bunları arabalara taşırlardı.»

Atatürk vaktile bu sandıkların içindekilerle düşmanı yenmişti. Şimdi de aynı cephane sandıklarına doldurduğu kitaplarla cehaleti, taassubu, geriliği yenecekti.

ALTINI ÇİZDİĞİ KİTAPLAR

Atatürk'ün kitaplığını incelemek olanağını bulmuş olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü öğrencisi Gürbüz Tüfekçi, «Atatürk'ün dünya tarih bilgisi ve bu bilgisinin hareketlerine etkileri» adını taşıyan 1968-1969 yılı mezuniyet tezinde dikkate değer kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Bilindiği gibi Atatürk, okuduğu kitapları, satırların altını çizerek ve bazan düşüncelerini yazarak incelemektedir.

Sayın Tüfekçi'nin belirttiğine göre, Atatürk, Hüseyin Cahit'in Gaeteni'den çevirdiği İslâm Tarihinden bir satırın altını kırmızı kalemle çizmiş ve yanına da kendi önem ölçüsüne göre üç çarpı işareti koymuştur. Bu cümle aynen şudur: **«Tarih, ihtiyatsızlıklar için merhametsizdir.»**

Yine aynı kitapta altları Atatürk tarafından çizilerek üzerinde durulmuş olan ve Hz. Muhammed'in konu edildiği satırları da izleyelim:

«Muhammed son derece terakkiperver bir ruha maliktl. Sistemini, daima muhitin icabatına göre ıslah ve tâdil etmeye âmâde idi..... Muhammed'in en büyük meziyetlerinden biri, sistemin elâstikiyetinde, kendi kendisine vukubulan tâdilât ve ıslahatı tâkip hususunda gösterdiği sühulettedir. Her zaman, zamaniyle bir seviyede bulunmuştur. (.....)

Muhammed'in mânevî varisleri, her türlü inkişafın inkıtaını kutsî bir mecburiyet gibi telâkki eylediler. (.....)

Taraftarlarından hiç birisi risalet vezifesinde ona halef olamadı. Âsârına devam vazifesini deruhte edenler, onun idaresinin son ifadesini muhafazadan başka bir gaye takip edemediler. Bir müessis sıfatiyle İslâmiyeti kurtarmış olan aynı prensipler, birgün onun terakkiyatı için gayet vahim birer mânia teşkil edeceklerdi.»

OKUDUĞU KİTAPLARIN SAYISI

Yaptığımız incelemeler göre Atatürk'ün okuduğu kitapların adedi 3114'ün çok üstündedir. Bu rakam, Atatürk'ün Anıtkabir'de saklamakta olduğu sadece kendi kitaplığındaki kitap adedidir. Halbuki Atatürk, İstanbul'da bulunduğu zamanlarda genel kitaplıklardan kitaplar getirtir, Ankara'ya geldiğinde ise başta Türkiye Büyük Millet Meclisi Kitaplığı olmak üzere Dil ve Tarih Kurumları, ayrıca çeşitli fakültelerin kitaplıklarından yararlanırdı.

EVRAK-I MUZIRRA ve ATATÜRK

İkinci Abdülhamit, memleketi bir hafiye ağı ile örmüş olmasına karşın o zamanın diliyle «evrak-ı muzırra» (zararlı yayınlar) nın elden ele dolaşması ve okunması önlenememişti. Atatürk de Harb Okulunda ve Kurmay Okulunda öğrenci iken bu evrak-ı muzırrayı gizli gizli okuyanlar arasında idi. Hattâ bu yüzden bazı tehlikeler de atlatmıştı. Denilebilir ki Atatürk'ün modern Türkiye'yi kuran formasyonunun oluşmasında okumak olanağını bulabildiği bu evrak-ı muzırranın büyük ölçüde payı vardır.

•

ELEŞTİRİ ÜSTÜNE

Ayhan BOZFIRAT

Son sıralar edebiyat dergilerinde, eleştiri konusunda, bir çağrı kampanyasının sürdürüldüğünü görüyoruz. Bu çağrı özellikle edebiyat üzerinde toplanıyor. Hatta edebiyatın belli bir türünde açılan kampanyaları da eleştiri yaklaşımında alırsak, bu çağrılar daha da özellikli ve sınırlı bir durum kazanmaktadırlar. Demek istediğim, çağrıcılar hep edebiyatı hedeflemek istiyorlar. Bunun da bir nedeni olmak gerekir kuşkusuz.

Bana kalırsa bu nedenleri şöylece sıralamak mümkündür:

Önse edebiyat, -öteki sanatlara oranla- kendine bağlı sorunları olsun, konumları olsun daha kolay açıklayan bir sanattır. Bunun için de, üzerinde konuşmak ve tartışmak edebiyatta bir dereceye kadar daha kolaya alınıyor.

Bu çağrıların edebiyat üzerinde toplanmasının bir diğer nedeni de şudur: Bir süreden beri dar soluklu ve yansılayıcı örnekler veren

yerli edebiyatın tepesi taklak, elleri üzerinde gösteriler yapmasına karşı zorunlu bir tepkinin doğmuş olmasıdır.

Eleştiri çağrılarının, edebiyat konusunda yoğunlaştırılarak sürdürülmesinin bir başka nedeni de şudur bence: Sanat dergilerimizin çoğunluğu ağırlığını, edebiyata tanımış dergilerdir. Daha bir açılımla, genel kalıkışımla, sanat ve düşün sınırına varamamışlardır. Topluma ilettikleri yapıt örnekleri de hemen her kez edebiyat konusunda olmaktadır. İşte bunun kaçınılmaz sonucu da eleştiri çağrılarının edebiyat konusuna yönelmiş olmasıdır.

Tüm bunlar bir yana, gene de şöyle bir soru sormaktan kendini alamıyor insan: Acaba bu eleştiri ihtiyacı, -çağrıcılar ortamında- nereden doğmuştur?

Bu konuda yazılanlara bakılırsa, dünyadaki gidişe -nasıl oluyorsa- uygun olarak, yerli eleştiri türü de bir savsaklamaya uğramıştır. Öyleyse şimdi onu canlandırmak gerekmektedirl

Ama bana öyle geliyor ki, eleştiri türünü canlandırmaktan daha önemli sorun, nasıl oluyor da, neden oluyor da eleştiri türü geri çekilmiştir? Ya da daha hafifi ile, eleştiri neden kendinden beklenen yoğunlukta değildir. Asıl dikkatten kaçan nokta bu bence.

Şu yakınlarda çıkan eleştiri çağrılarına bakınca, bu soruna değinildiğini görmüyoruz. Kaldı ki, bu sorun, eleştirinin yeniden edebiyat alanına çağrılması ile çözümlenecek bir sorun da değildir. Bana kalırsa bu sorunu kurcalamakta büyük bir yarar vardır:

Eleştirinin geri çekilmesinin de, kendinden beklenen yoğunlukta olmamasının da ilk nedeni, yapıtlar ile eleştiri arasındaki gerilimdir. Sanat yolunda yapıtlar üretile dursun, sanatın taşıdığı anlam değişkenlikler taşıyor. Yapıtlar, bu anlamı peşlerinden oluştura oluştura sürüklüyorlar. Oysa toplumun gidişini, nasıl olduğundan hareket ederek yansıtmakla yükümlü olan eleştiri ise, daha güç değişen değerlere bağlı kalıyor. Gerilim demekle kasıtladığım budur. Fakat bununla, ne sanatın hep ilerici olduğunu ne de eleştirinin hep tutucu olduğunu söylemek istiyorum. Benim sözünü ettiğim gerilimle, ilericiliğin ve gericiliğin hiç bir ilgisi yok. Yapıt, daha genel olarak söyliyeyim sanat, üstelik oyalayıcı ve çevre toplayıcıdır. Bu niteliği ile, eleştiri ile kendi arasındaki öğretisel ve kuramsal kökenli gerilimi özsel yararına gevşetir. Aslında yaşam alanında da bu rahatlıkla açılır. Hatta bu gevşetişi, sırasında bir yazar, daha da aşırıya vardırmış, işi sorumsuz tutumlara kadar götürmüş olabilir. Bunun bir paralelini de, yayımcıların tutumunda bulmak mümkün. Hele de çeviriye, yerli yapıtın üzerinde bir değer ve yer veriliyorsa... Toplumsal kökenin yok sayılması ve yok edilme-

si girişimlerini içeren böyle bir çaba karşısında eleştiriciye düşen yer ne?

İşte bunun için eleştiricinin gösterdiği ve gördüğü savsaklamaları biribirinden dikkatle ayırmak gerekir: Özneleri ayrı ayrı olan eylemlerdir bunlar.

Şimdi tüm bunlardan sonra ortaya çıkan şu oluyor:

Dergilerdeki eleştiri çağrıları, eleştiriden beklenenlere nedensellik bağları ile bağlanmış değildir. İstediğini, neden istediğinin yanına getirebilmiş değillerdir çağırıcılar. Bunun sonucu olarak da önemli bir yan açıkta kalıyor: Çağıraların nedeni, eleştirinin genel bir soluksuzluğa uğraması diye gösterilmiş, ya da öyle alınmıştır. Oysa soluğunu kazanacak olursa, «Eleştiriden beklenen nedir? Ne olacaktır?», bu açıklanmamıştır.

Söylediklerimizi tekrarlıyacak olursak kısaca diyebiliriz ki:

Eleştiriye duyulan ihtiyacın neler olduğu bilinip, adı konmuş değildir. Gerçekte bu yapılabilse idi, şu günlere kadar çağrısı çıkarılan eleştirinin, ortaya koyacağı uğraş ve amaçlayacağı yön, bir açıklık kazanmaya başlıyacaktı. Üstelik yapıtlarla eleştiri arasında da bir ilişki kurulacaktı. Hiç kuşku yok ki, bu ilişkiden de, bir yönseme açıklığı ve bir yöntem ortaklığının olanakları doğacaktı. Kaldı ki, eleştiriyi nesnelleştirmenin yolu da budur... Gerçeğe ve somuta, sanatçı ile aynı ortamda olmanın verdiği bilgiye, eleştirici ancak bu türlü bir yöntemle varabilir. Bu olmadıkça, eleştiri ile nelerin amaçlandığı ve eleştirinin nelere araçlık ettiği bilinmedikçe, yazarın da saplandığı sağlıksız tutumdan kurtulmasını bekliyemeyiz. Hele bu sağlıksız tutumuna rağmen, belki de yukarıdaki nedenle, o sağlıksız tutumla bir de ün sağlanmış ise! Böyle bir durumda, yazar ürettikleriyle gitgide durukluşan bir tekrarcılığı düşecek, buradan da tutuculuğa sürüklenecektir.

Bu durum çoğu kez, «h a l k y a z a r ı» diye sunulan ve kendilerini yaptıkları ile öyle sananlar arasında beliren bir sapınçlı durum olduğu için, üzerinde durmak gerekiyor. Sanatın işlevi her adımda daha ileriye gitmek olduğundan, bu işlevin sorumluluğu da bu ileriyi hazırlayanlarla birlikte olmaktadır. Bu nedenle, yazarı yukarıda sözünü ettiğim durukluk ve tutuculuğa itenlere de, itilen bu tür yazarlara karşı da, eleştiricinin, bilimsel eleştirinin ulaştıracağı olanakları kullanması gerekiyor. Daha önce de elde etmesi...

Dergilerdeki eleştiriyi öngören girişim, işte böyle amaçsız bir çağrı olarak belirdiği içindir ki, ölü doğmuşluktan kurtarılmak gerekiyor. Bu kurtarış, üstelik sade halk yazarlarının da yaşam alanlarını il-

gilendiren bir çaba olacaktır. (1) Eğer yazar da, eleştirici de bulanık sudan çıkmamakta direnirlerse, çağrılanın yerine «davetsiz» gelecek olan gerçek eleştiri, kendi etkinliğini, gene kendi yapıtları ile kurmak zorunda kalacaktır. Bunun çağrılardan bağımsız bir çaba olacağı da açıktır.

Şimdi bu söylediklerimize bir perspektif verelim:

Görüyoruz ki, kimi yazarlar da eleştiri yokluğundan yakınmaktadırlar. Hiç kuşkunuz olmasın ki, bu yakınmalar, kimi kez de öznel yanı ağır basan yakınmalardır. Bekledikleri ilgiyi görmediklerini söylemek istiyorlardır. Bu yazarlardan kimi de, karşılarındaki tekelleşmiş eleştiri kliklerini parçalamak yerine, ne yoldan olursa olsun, o kliklerin içine girmeyi kollamaktadırlar. Böyle olduğu için de, onların özlemleri ile, sözde karşı çıktıkları arasında, öz açısından hiçbir fark yoktur. Bu farkın olmadığını da çoğu kez kestirebilmiş değillerdir. Oysa başlı başına ve değişik bir eleştri türünü amaçlıyabilir, bunu da kendi çevrelerinde yaratabilirlerdi. Bu tür eleştiri, toplumsal istemlerin gelişmesinin bir yansıması sonucu doğacağı için, düşünsel ve kuramsal ağırlık taşıyan, acımasız ve kayırmasız bir işleve girebilirdi. Bunun baştan beri bir kültür bütünleşmesi olarak, sanatla aynı doğrultuda olacağını da eklemek gereksizdir tabii.

Anlaşılıyor ki, dergiler de, yazarlarda çoğunlukla bir eleştiri özlemine düşmüşler, fakat özlemlerini özden gelen bir biçime aktarma gereğini duymamışlardır. (Kimilerinin bunun üstesinden gelememesini çok olağan karşılamak, hatta kendileri açısından kaçınılmaz görmek gerekiyor. Bu da ayrı bir konu...) Bunun böyle oluşunda, dar çevrelerin klikleşme alışkanlığının etkisi olduğu gibi, reklamcılığın amacı olan «fiatı toplumun ödeme gücü içinde kâra dönüştürmek» eğiliminin de etkisi vardır. Bu sonuncu durum, daha çok yayıncılar açısından belirginlikle ortaya çıkıyor.

Şimdi bir de şu soru geliyor akla:

Çağrılar bugünedek sürdürülmüş eleştiride yeni bir temel amaçlamasalar bile, acaba gene de değişik bir temel özledikleri varsayımlanabilir mi? Böyle bir sezgi, bilince doğru ilk adımını atmış mıdır?

Kimi iyi niyetli çağrıcılar, bir öğretiye tam dayanmasalar bile, bir

---

(1) **Bir yazarın halkı yazması ile, halk diye çok geniş bir anlatıma sokulan bir belli sınıf, ya da katmanın yazar olarak içinden gelmesi ve onu yazması çok başka şeyler. Bu başkalığı silen bir anlayışsızlıkla, «halk yazarı» kavramına sarılmak, bunun için çok yanlış bir iş oluyor!**

değişiklik öngörmüş olabilirler. Bu konuda açık bir belirlemede bulunmamışlardır ama, öngörülerini açık açık yanyana getirdiğimde, böyle bir istemi taşıdıklarını -bir çaba ile de olsa- çıkarabiliyorum. (Tüm yazar ve eleştiricilere açık soruşturmalar tabii bunun dışında kalıyor. Onlar bir bakıma, bir kesit aldıkları için, genel oluyor...)

Ne var ki, ben böyle parça parça bir tutumla, önce bir aykırılık, sonra da bir eksiklik görüyorum.

Açıklayayım:

— Önce neden aykırılık?

Eleştirinin de bir sanat öğretisi ile bir bağlantısı olmalıdır. Bu bağıntı çağrılardan doğmaz. Doğsa doğsa, ancak yapıtlardan doğar. Yapıtlarla kurulacak bir ilişkinin güçlülüğü oranında, belli bir görüşün ışığında ortaya çıkar. Yapıt ile eleştiri arasındaki bu ilişkiyi hiçlemek, tek yanlı bir aşırılığa varmaktan doğan bir tutuculuğa gitmek olacaktır. Genel ve değişken doğrular saptamış olan öğretilerin, bu tutuculukla nasıl amansız bir çatışmada bulunduğu da bilinmelidir. Bilmemezlikten gelmekte olmaz.

Aykırılık örneği olarak bir de şunu eklemek gerekir: Söz konusu olacak görüşe hiçbir değişkenlik tanımamak ve bu değişkenliklerin olasılıklarını yok saymak da gene bir aşırılık ve tutuculuktur.

Görüşsüzlük ve karşıt dogmatizm diyebileceğimiz bu tutumlar, çoğu kez birbirlerine tepki olarak belirirler. Sanatın işlevine bağnazlığı sokmak demek olan bu köksüz tutumlarla çatışmaya girmek gerekiyor.

— Eksikliğe gelince:

Yukarıdaki parça parça beliren düzey değişikliği özleminin aykırılığından başka, bir de eksikliği var demiştim. Bu da eleştiricileri belli bir klik içine almanın ön koşulu demeye gelen ve belli bir türden yapıtı, hatta belli bir yazarı, bir de olsa olsa benzerlerini övgülere boğmaktan gelen bir eksikliktir. En aza giden bir yolda yetinmektir. Şaşırtıcı olan da, tüm bunların bir çeşit «gerçekçilik», (ama kendilerince tek bir gerçekçilik) adına yapılmış olmasıdır.

Bu girişimlerden, toplumcu gerçekçilik savında bulunanlar bile var. Örneğin bu yoldan sürülen yapıtlarda, konu, yanlış tartan bir terazide değerlendirildikten sonra okuyucuya sunulmaktadır. Konu ögesini kolaylaştıran olaylar, sonsuz ayrıntılara bölünerek anlatılmaktadır. Yazarlarının ve övgücülerinin, «gerçekçilik» dedikleri, bu ayrıntıların varlığı (nitelik değil!) ve ayrıntıların bolluğunda «toplumsal» ın sayısal bir bollukta açıklanmasıdır.

Böyle bir ayrıntıcılığın sınırı nerelere kadar varacaktır? Bu, yazarın seçimine kalmıştır. Fakat asla ayıklayıcılığına ve arındırıcılığına de-

ğil. Bunda yazarın ne bir ölçüsü ne de bir ölçütü vardır. Ayrıntılara daldıkça, daha da derinlere, belki de derinliklere gittiği kanısındadır. Yüzeydeki dağınıklığı, derinlik sanmanın coşkusu içindedir. Onca dikkatliliğn olağanüstülüğü sayılan bu davranış, gerçekte seçimini ve ayıklamasını yapamamış bir savrukluktur. Bizde, «h a l k» ve «s ı n ı f» edebiyatı diye ileri sürülen yapıt övgüleri, bu ayrıntılarda şaşıp kaldığı, içlenip gözyaşı akıttığı uydurma bir evreni çözümliyemiyor. Bununla da yetinmeyip, çözümlemek istemiyor.

Böyle bir öyküyü okuduktan sonra, 'evet ama, tüm bunlardan çıkan ne?' diye sorduğunuzda, bu soruyu size sorduran serüvencilerinin sandıkları gibi, oluşan bir karşı tutumun, ya da davranışın dürtüsü değildir. Düpedüz yazarın sizde bir oluşma zinciri kuramamış, hatta daha öncesinde yazdıklarında oluşmayan bir zinciri size de bir yük gibi omuzlatmış olduğunu gösterir.

Burada bir tepesitaklaklık vardır.

Oysa bir yazarla bağıntımızı, bu ayrıntıları ayıklamayı, kişiliğinin toplumsal ve siyasal bir işlevi olarak yaptığında kurarız. Nitekim, o kendisi de çevresi ile, bunun içinde bizde varız, ve zamanı ile, burada çağdaş olarak onunla birlikteyiz, bağıntısını böyle kurar. Toplumun ve oluşun akışında, yazarı da onların, bizim bir parçamız yapan budur. Ancak böyle olunca yazar ayaklarının üzerine basar. Ve o klik çevresindekileri şaşırtan akrapotluklardan vazgeçmiş olur. Bununla da iki yan, yazar ve okuyucu, ya da eleştirici bir düzeye gelir. Bu türlü bir düzeyde yanyana gelişin bir koşulu, olayların ve ayrıntıların, onlarla oluşan konunun gerçekle kurduğu ilişkinin sağlamlığıdır. Bu da yazarın kendi görüş açısı ile yaptığı bir seçiş ve sunuşun sonucunda doğan bir ilişkidir. Eğer böyle bir görüş açısını yazarda bulamıyorsak, onunla bir düzeyde ilintimiz kurulamıyacaktır.

Söz konusu ettiğim ve eleştiri çağrılarındaki temel değilse bile düzey değişikliklerini belirten önerilerin eksik yanı da budur işte.

Yazardan okuyucuya, eleştiriciye geçen (iletilen) görüş açısını hesaba katmamak... Aslında bu görüş açısı, değişiklik ve değişmeler gösterse de, bir seçiş ve sunuşun terazisidir. Onun okuyucu ve eleştirici ile kurulacak bağıntısını bir yana bırakıyor çağrılar. Oysa sanat beslemelik etmedikçe, bu ögeyi kaldırmanın olanağı yoktur. Çağdaş sanat öğretilerinin nice sürelerden beri getirdikleri gözlemlerle ortaya çıkardıkları sorun budur. Şimdi toplumsal ve siyasal yorum alışkanlığına varmış bir düzeyde, bunu yapmamak yazar bakımından da, onun çevresi bakımından da asla bağışlanamaz bir eksikliktir.

Bunca önemli bir öge olan görüş açısı, hiçbir zaman yalnızca geçmişe bakmak demek değildir. Çünkü toplumdaki insanların çektikleri

bir konu olarak sanat tarafından işlenmesi gerekenlerden olsa bile, bunun tekeli yazarın tıfıllığı süresine kapatılmış değildir. Gene hiçbir zaman, görüş açısı soyut olarak varlık kazandırılabilecek bir 'ş e y' değildir. Devingen bir oluşa bakış ve onu değerlendiriş, onu bir sunuş yoludur. Varlık ve önemine inananlar, onu yapıt ve yazar konusunda yaptıkları gözlemlerle ortaya çıkarırlar. Bilirler ki, görüş açısı katı ve değişmez, yerine başkası konamaz nitelikte bir öge değildir. Fakat yazarda ve yapıtında bulunması kesinlikle gerekli kurucu bir ögedir. Kimi kez aydın işi (1) sayılıp horlanacak bir davranışla ya da tutumla ilgisi yoktur.

Bu görüş açısı ögesinin üstünde biraz daha durmak istiyorum:

Bir takım kimseler, görüş açısı ögesini siyasal tutum, hatta ideoloji ile karıştırmakta ve üstelik aynı şeyler saymaktadırlar. Aralarında bir ilişki olsa bile bunlar aynı şeyler değillerdir. Aynı şeyler saymak, çok yapılmakta olan yanlıştır. Görüş açısı öznel bir davranışla ortaya çıkar. Yazar bununla yapıtını kurarken, bir seçişte bulunur. Bu seçişi

---

(1) **Burada daha baştan yanlış konduğu için, yanlış çözümlemelere götüren bir soruna değinmek istiyorum: Bu talihsiz sorun, aydınlara karşı oluşturulan topyekûn bir genel tepkinin içeriğinde yatıyor. Bu tepkinin bir örneğini de, şu sıralar bir takım yazarların öznel açıklamalarında görüyoruz. Bu yazarlar kendi kendilerine biçtikleri bir urba ile, kendilerini halk yazarı sayarak aydınları tümden karşılarına almak hevesçiliğine düşmüşlerdir. Uyarmak gerekir ki, aydınlar, onların sandıkları gibi bir sınıf değillerdir. Nitekim tüm halk da, onun sözde yazarları da birer sınıf olamazlar. Her toplumsal sınıfın aydınları vardır, yazarları vardır. (Elbette aydınlar arasında yazarları da vardır). Bunun içindir ki, bir yazar aydınlara tümüyle cephe almakla, halk yazarlığı savını kuvvetlendirmiş olamaz. Hele sınıf yazarlığı bütün bütüne başka bir olgu... Bir özdeşleşme kurup sürdürmekle belirlenen sürekli bir uğraş ve çabadır bu. O hangi sınıfsa, onun kaderini omuzlamayı gerektirir. Nesnel ve öznel yanları ile bir kaynaşmayı zorunlu kılar.**

Ancak şunu da ekliyelim ki, toplumumuzda, kimi gerçekten sınıf yazarlarının da horlanarak bir yana bırakıldıkları görülüyor. Bizim onlar için bir diyeceğimiz yok. Onlar ne yaptıklarını bilen kişilerdir.

yaparken de bir ayıklama ve sıraya koyma işlemi yapmaktadır. Bu seçişin aynısını, daha önce yapmak zorunlu olmadığı gibi, bir seçişini sonuna kadar götürmek zorunda da değildir. Böyle değişken bir ölçütle yazar, anlatımına gerçekler karşısında bir düzenleme bağımsızlığı kazandırmış olur. Bu durumu ile görüş açısı, bir değerlendirme aracı olduğu için, okuyucu açısından de geçerlidir. Çünkü gerçekler üzerinde uygulanır, gerçeklere bakışımızı değiştirebilirsek de, o gerçeği değiştiremeyiz bu bakışımızla. Yazarın çevresi ile alış verişinin sağladığı bir öge olduğu gibi, bu görüş açısı üstelik o alış verişi de sağlar. Tüm bunlardan ötürü görüş açısı öznel bir ögedir. Başka bir takım nesnel ögelerden yola çıkılmış olsa da, kişiler arasında yaklaşımlar yaratsa da (bir kişinin sınırını geçse de) taşıyanına göre değişiklikler ve ayrı ayrı paylaşılabilen sonuçlar verir. Bunun için de, öznel bir ögedir. Oysa siyasal tutum ve dahası ideoloji dıştan gelip dışa dönük ve birlikte yapılan, ya da yapılacak bir eylemin çekiminde öznellik tanımaz, bir takm nesnellikler düzeyinde yer almaktadırlar.

Görüş açısı ögesinin daha açıklık kazanması için, bir de okuyucu ve eleştirici bakımından sağladığı verilere değinmek istiyorum: Bundan amaçladığım, tartışma konusu olan eleştiri türünde taşıdığı önemi ortaya çıkarmaktır.

Önce, çok kısa bir aydınlatma olarak, toplumdaki bölük bölük okuyucularla eleştiricinin çok açık bir farklılık içinde bulunmadıklarını söyliyeceğim. Bu farksızlık, eleştiricinin de bir toplumsal kökeni ya da eğilimleri bulunmasından ve bu köken ya da eğilimin de toplumdaki okuyucu bölümleri ile kaçınılmaz bir kaynak ortaklığına varmasından doğar. İşte eleştirici ile okuyucu arasındaki bu birleşme, benim yazarda bulunmasının gerekliliğini belirttiğim görüş açısının sağladığı yararın, hem eleştirici ve hem de okuyucu açısından, üstelik bir arada gerçekleşeceğini gösterir.

Bu yarar nedir?

Yazarın yapıtında taşıdığı görüş açısı, o yapıtın karşısında, bir eleştirici olarak da, bir okuyucu olarak da bana bir ayıraç kazandırır. Kendisine katılma, ya da katılmama olanağını bana bu ayıraç sağlıyacaktır. Bunun gibi, açıklanan olaylar, kişiler ve değerler ile ilişki kurmam, ya da kuramamam olanağını da bana sağlıyacak gene bu ayıraçtır. Yazarla yola çıkıp, ulaşmak istediği yere kadar birlikte olup olmayacağımı belirtecek olan da budur. Toplumda aldığım, yada seçtiğim yerim, bu aradığım görüş açıları bakımından büyük etkisi vardır. İşte, onun yeri de benim yerim de yukarıda söylediğim ayıraçla ve ancak görüş açısından gelişerek pekişir. Ya da kopar.

Yazarın görüş açısı ile birleşmenin bir önemli yanı da, zaman ba-

kımından ilerilere yönelmiş olması ve sürekli bir deneti gerekli kılmış olmasıdır. Çünkü ne yazar, ne de ben bağımlılıklarımızdan kurtulabilmiş değilizdir. Öyle olması da olanaklarımızın dışındadır. Hemen eklemeliyim ki, bu bağımlılıklarımızın, bizim özgürlüklerimizle çatışan bir yanı yoktur. Tam tersine bizi özgürlüklerimiz yanyana getirdiği gibi, bu bağımlılıkları da biz seçerek kabul etmişizdir. Gerçekte, ben yazara, yazar da bana bu özgürlüklerimizi kullanarak bir gereksinme duymaktayızdır. Eğer bir aradalığımızı yapan ve pekiştiren olgular varsa, artık bu olguların böyle bir uğraşta bizi biribirimizden koparması düşünülemez bile.

Tüm bunların sonucunda ortaya çıkan şu oluyor:

Bir eleştirici, bir okuyucu olarak da silinip gidecek ve unutulacak yazılar ile karşı karşıyayımdır, ya da yepyeni bir gerçek düzenlemeleri bulup oluşturan bir yazarın, sanatçının verdikleri ile karşı karşıyayımdır. Artık beni bu konuda, hem dürtükleyen, hem de umutlandıran yazarın görüş açısı ile benim oluşan görüş açım arasındaki, yapıt boyunca kurulmakta olan ortaklıktır. Bu ortaklığın nedeni, toplumsal, ya da toplumda yeri olan gerçekleri bir arada yaşayıp geliştirmekte olmamızdır.

Buraya kadar dediklerim, yapıtın özüne bağlı sorunlar ile ilintiliydiler. Eleştirinin özü ile de ilintili olmaları bundandı.

Biçimsel sorunlara gelince:

Hiç kuşkusuz bu sorunlar da, öze bağlı sorunlar gibi, yapıtta başlayıp yapıtta bitmez, okuyucuya da, eleştiriciye de yansır. Ancak bu yansıyışı, öze bağlı sorunlarda olduğu gibi, bir aynılık, ya da benzer oluşla bir tutamayız. Biçimsellik sorunlarında, bir etki kuruş, ya da kabul ettiriş, ya da yadırgatış söz konusu olabilir. Hatta yalnızca yadırgatış bile mümkündür. Ne var ki, öz sorunlarının çözümü yapıldıktan sonra, tüm bunlar kolay anlaşılabilir ve açıklanabilir olurlar. (Benim de izlediğim sıra bu olmuştur bu yazıda...)

Yazarın görüş açısında açığa düşmemişsem, yapıtın biçimsel yanı, ya da bu yanın özgünlüğü beni hiçbir zaman şaşırtmaz. Tek başına, biçim yanından ötürü bir yazara ve onun yapıtına bağlanamam. Hele hayran hiç olamam. Özgünlüğü, çarpıcılığı çabuk kanıksarım. Yeter ki, bu biçim altında yeni olaylar ve olgular dizisini, bana gerçekler düzeyinde bilinçli bir gidişle verebilsin. Bugünlerimden geçerek beni yarınlarıma bilincimde aldığı yerle iletsin.

Yazar, yapıtı ve eleştiricisi, okuyucusu üzerine yaptığım bu açıklamalarda, son sıralarda dergilerin gerek özel sayılar düzenlemek gerek eleştiri konusunda yarışmalar açmak ve gerekse sayfalarında eleş-

tiriye çağrılar çıkarmakla gösterdikleri çabanın, bir bakıma a y k ı r ı, bir bakıma da e k s i k yanlarını göreli bir aydınlığa çıkardığımı sanıyorum.

Yalnız şunu hemen eklemek şartı ile:

Bu aykırılık ve eksiklik, büyük payda bu çağrılarla açılan alandaki eleştirilecek yazarlardan ve yapıtlardan, başka bir söyleyişle eleştirinin konusundan etkilenmiş bir aykırılık ve eksikliktir. Gene bunun yanında, günümüzdeki çok azı dışında, kuramsal ve öğretisel eleştirinin örnek verememiş, verse de ortamını bulamamış olmasının payı var...

Ancak şu kesinlikle ortadadır:

Eleştirici, bir süre yadırgansa hatta kendisine yapılan çağrı geri alınsa bile, yazarlarımızı kıskacına almış olan kör ve sağır çemberi kırmak için, yutturmacılığa getirilen sözde gerçekçiliğin iki yüzlü maskesini al aşağı etmelidir. Bunun hazırlıklarının yapılacağı günlerdedir eleştiri. Ya da ortaya çıkmalıdır, hazırsa.

Eğer edebiyatımızda bir başkaldırma olacaksa, buna, bu sıralar her zamankinden daha çok gereksinme duyuyoruz.

•

YOKSULLUK TEAVÜLDE

GILLES GAULTIER

(Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde adlı Galimard'da çıkan yapıtı üstüne)

Orhan Kemal fransız yayımcılarının ticarî buyruklarına, Fransa'nın yabancı seslere doğru olağan ilgisizliğine pabuç bırakmadı. Yetinmişliğimizin ve rahatımıza düşkünlüğümüzün kapılarını tıklattı bile, birkaç ay önce. Üçüncü dünya yazarlarının bize nasıl nekeslikle iletildikleri bilinen birşey. Bu unutulmuşlardan biri kazara ayrıcalıklar dünyasında kendisine bir yol bulduğunda, pek yukardan karşılanıyor bu geliş. Ne! Yazıyorlar! Biz bütün biçimleri tüketmiş, yazılacak herşeyi sıradan geçirmemiş miydik. Kayıtlar kesinlikle kapanmıştı. Nasıl olur da yeni biri, yabancının biri üstelik, hayatla daha ilgili, daha önemli şeylere değgin kaçamaksız, paravanasız bir bağlantı getirmeye kalkışabilir?

Biz kendimizi, edebiyat yaratıcılığında gözden kaçmış ne varsa yakalayabilmek için ruhsal araştırma ve dil-yapısal yöntemlerin, durmadan yenilenen yasaların yardımıyla çoğaltmaya indirgememiş miydik? Batılıların büyük çoğunluğunda üçüncü dünyaya ilişkin kök salmış bir imge var: azgelişmişlik düşün ve yaratıcılık alanında da sözkonusudur. Eski kültürün şüphe götürmez görkeminden artakalanlarla batının hesaplı, kaçınılması olanaksız büyüsü arasında henüz dili dolaşan, hatalar yapan, karmakarışık bir edebiyat.

Elbette...

Ama ne yapalım ki çalıyor işte kapıyı, ayak diriyor, sesini işittirmek istiyor.. Bu kez yabancı, bir hayli acınası. Kötü traşlı, yırtık pabuçlarının topuklarına basmış; kirli kasketini, bozuk, iri elleriyle evirip çeviriyor, bir özür, bir haklılık bulmak ister gibi onda. Ne eski uygarlıkların ne de devrimci kavga şehidinin havasını taşıyor. Yoksulluk, yalnızca yoksulluk, ağır, boklu paketler halinde; Alınacak yada atılacak.

Anadolunun zorlu kışına, tezek ve saman üstünde az pişmiş yassı, unlu, kuru ekmeğine yakınlığı olan, yabansı konukseverliğini tatmış, mutsuzluğun en dokunaklı yansıması, alıp götürücü müziğinin âşıklısı olan ben, belleğimde böylesi bir yeri olan bu «pis» türk köylüsüne masamda seçkin bir yer göstermekten başka birşey yapamazdım.

Türkiye : otuz milyon kadar nüfus, % 75 i kırsal. Bir yanda verimli, makine çalıştıran, büyük tarım işletmeleri, diğer yanda, ufacık parçalardan ibaret nankör bir toprağı tırmıklayarak yada kollarını daha zenginlere kiralayarak boğaztokluğuna yaşayan bir köylü kalabalığı. Açlıktan ölmek, geçici iş peşinde ülkenin bir ucundan bir ucuna göçetmek yada gurbetlik olmaktan başka bir çıkar yolu olmayan tarım işçisi, ırgat.

Birkaç yıldır, bu fukaraların kafalarında yeni bir umut doğdu : Avrupa, en çok da Almanya. Bu konuya döneceğiz. Orhan Kemal'in yapıtının yazıldığı sırada bu durum yoktu henüz ortada.

Hayatsal olduğu kadar berbat bir amaç uğruna; boğaz tokluğuna, köyden, yurttan, yuvadan yüzlerce kilometre uzağa düşmek.

«Geçen yıllarda olduğu gibi, Orta Anadolu'nun seksen ocaklı köylerinden Ç... nın adamları, değişik bölgelere çalışmaya gittiler; sekiz on tanesi Kayseri dokuma fabrikasının, dört beş tanesi Sivas çimento ocağının üç tanesi de Çukurovanın yolunu tuttu.»

Bu üç kişi umutlu. Şehir kuşkulandırıcı onlar için ama işin sonunda köye biraz para, bir bavul,yeni bir ceket ve bir gaz lambasıyla dönmek var.

Böylece, köyden yaya üç saat çeken küçük istasyonda sıska Yu-

suf, köse Hasan ve Pehlivan Ali kendilerini güneye Adana'ya götürecek olan treni bekliyorlar.

Yusuf daha önce şehirde çalıştı. Köyü terketmenin ne denli güç olduğunu biliyor. Ruhunuzu ve bedeninizi gittikçe saran o sahipsizlik. Şehirde adamı delirten sıla özlemi. Herşeye, heryere bulaşan köy özlemi, fakat zaferle, fennin büyüsüyle, ençok da o «yalan gibi fışlayan» gaz lambası ile dolu nefis bir avadanlıkla dönmenin umudu.

Köyde de şehir özlemi sarar sizi. Dönüşten az sonra, yeniden yola çıkmak arzusu, Dayanılmaz bir devr-i daîm.

Bu kez endişelenecek birşey yok. Adana'nın yakınında bir hemşehri var. Fabrika, para sahibi. Aynı köyden olduğumuzu duyunca bizi hemen işe alacak.

Daha menzile ulaşmadan, trende aralarında rekabet başlar. Herbirisi daha çok şey bildiğini, geleceğinin güven altında olduğunu, tanışıklıklarının çokluğunu kanıtlamaya çalışır. Şehirde, köy dayanışması tamamen bitmiş olacaktır. Artık sözkonusu olan kendi postunu lokma lokma kurtarmaktan başka birşey değildir; hemşerilere, dostlara bakmadan.

Adana. İstasyon. Asfalt yolların üstünde ilk adımlar ve hemen acemiler, şehirlilerin horlaması. Köylü : mesele onu olabildiğince sömürmek, en düşük ücretle sonuna kadar çalıştırmak. Artık kurnazlık etmek yok. Şehirliler herşeyi bilir, herşeyi görür.

Yine de şehrin büyüsü..

Şehrin bu gizemli yanını, sık sık işitmiş olduğum bir köy atasözü iyi anlatır: «İstanbul'un taşı toprağı altındır.»

Büyük kalabalığın, her çeşit makine, taşıt, kamyon, trenlerin büyüsü. Makinenin canlılığı, tavrı. Makinenin dilinden anlayanlar, ona lâf anlatmasını bilenler var.

Yazı büyüsü. Şehirde herkes okumayı yazmayı biliyor.

Kadın büyüsü. En sıradan orospular prenses çalımı satıyor.

Şehir aynı zamanda yutucu, kan emici bir canavar. Yankesicilerin, hırsızların, dolandırıcıların ülkesi. Dirsek dirseğe durmalı. Tek, sahipsiz kalır adam. Yan yana, kardeş kardeşe duralım.

«İnsan dediğin kanatsız kuş»

Köylünün şehirden edindiği izlenim, eline geçen kötü dergilerden batılı kadın hakkında edinebileceğinin aynısıdır. Güzel, büyüleyici bir orospu.

Sonra büyünün bozulmasına gelir sıra. İş aramak. Bir işe on köylü. Ahlâkça bozulma, rüşvetler, dalavereler. Boğaz-tokluğu ücretlerinden kâhyaların yaptıkları kesintiler. Patronların bu konuda, dayanışma yada cömertlikle ilgisi olmayan işbirliği. Otlakçılıklar; tuzaklar. İş kaza-

ları, korkunç iş şartları, afyon, kumar, yiyecek ve kalacak yer için türlü simsarlıklar. O vakit şehir en zalim, en ulu orta kaba kuvvetin alanı olur.

Fabrikadaki çalışma, sömürüden ve kölelikten, kadınların hayatı ise orospuluktan başka birşeye dayanmaz. En ufak çapta bir zengin, bu fakir kadınları, bu yeni ergen kızları basit bir tüketim maddesine çevirmek, kötüye kullanmak için, o bir parça kudretinden yararlanır. Birkaç ay bir adamdan ötekine, birkaç dramatik doğum ve en güzel kadın için bile herşey bitmiştir.

Hasan yalnız başına, bir kerevetin üstünde ölmektedir. Sıtma. Çayını, kendini kurtaracak ilâçları ödemek zorunda can çekişen.

Fabrikalardan sonra, inşaat barakaları, tarlalarda çalışma, çapa. Aynı çile, aynı zulüm, aynı kaba kuvvet, aynı nefis düşkünlüğü.

İş dağıtıcısı kâhya gözüktüğünde, umut. Dilenciye, gereksiz bir köpeğe sadaka verir gibi verilen iş. Bitirici yürüyüşler, güneş, acele beden zevkleri.

Ve iri, saf, acar Pehlivan Ali harman makinesine düşer. Bacakları ezilmiş çıkarırlar oradan. Herkesin gözü önünde ölür. Patron, arabası kirlenmesin diye hastaneye götürmeyi reddeder onu ve ırgatların öfkesi önünde kaçar gider.

Durum karışır. Ekmek kurtlu, pilav taşlıdır, angaryalar artar. İki söz anlamaz kürt, isyanı kışkırtırlar : ürünü yakmak, patronları boğazlamak.

Korku, nefret, sarılar, alçaklar, aynasızlar. Jandarma işe karışır.. ve iş sona erer.

Yeni ceketi, bavulu, mangalıyla, Yusuf köye yalnız döner. Irgatın dönüşünü kutlamaya gelmez kimse. Sadece, dullar, yavuklular, gözü yaşlı analar şehrin bir tarafında ölmüş kocayı, nişanlıyı, oğulu boşuna beklemektedir.

Kitabın çevresinden bir parça çıkalım ve bu durumun ekonomik ve toplumsal gelişmeleri üzerine bir iki söz söylemek için bir parantez açalım.

İstanbul Sirkeci garından günde iki kez Avrupa tarafına tren kalkar. Saat 17 deki ilki Münih, zengin Almanya, Rur, Köln, Danimarka, hatta İsveç ve Norveçe yönelir. İkincisi Münih vagonlarından ve bir tek de Paris vagonundan oluşur. Saat 20 de kalkar. Günde iki kez istasyon, yaşanılabilir bir ücret, çabuk biriktirilebilir biraz para umuduyla, toprağını, köyünü ailesini terkeden emekçilerle dolar. Türkiye Köylüklerinin umutsuz yoksulluğunu Avrupa'nın büyük endüstri şehirlerinin teneke mahallelerinde, banliyölerinde kendi istekleriyle seçtikleri başka bir çeşit yoksulluk için geride bırakırlar. Yurduna zengin dönmek

isteyen, Avrupa'da yokluğa katlanmalıdır: bir barakada onbeş kişi kalmak, olabildiğince az yemek, kendi içine, bulunduğu guruba kapanmak, başkaca tek dost sahibi olmamak, kadınsızlık vb... Avrupalıların düşmanlığı, namussuzluğu, haksızlığı, ırkçılığı, kuşkululuğu da eklenir buna. Bulgarların, Yugoslavların, İtalyanların, İsviçrelilerin, fransızların kuşkusu, polisin, gümrükçülerin nefreti, horlaması.

Trenler dolusu günde dört kez, iki bu yana iki öbür yana gidip gelen insan sürüsü. Almanya'da çalışan alışkınlar, başına talih kuşu konmuşlar (iyi para veriyorlar orada), bilenler, takım elbisesini, naylon gömleğini kravatını, cilâlı ayakkabısını, şapkasını, göze çarpmamayı sağlayacak dolmakalemini almış olanlar, belki de üçüncü dünyanın bir tarafındaki yoksulların ayaklanmasını ezmeye gidecek topları yapan Avrupa'nın güzel silâh fabrikalarında vasıflı işçi olarak çalışanlar. Dalavereciler, aynasızlar, sivil polisler. Ötekiler, köylerinden taze çıkmışlar, ırgatlar, topraksızlar, yoktan beterler, Almanya yada Fransa'nın kahraman işçisinin ağzından ekmeğini çalmaya gelmediklerini Avrupa'nın her türlü polisine kanıtlayabilmeleri için, üstlerinde çalışma sözleşmesi bulundurmaları menfaatleri icabı olanlar. Modern ekonomi ile patronların açıkça ihtiyaç duydukları emeğin sahipleri.

Büyük macera bu. Gidebilmek için çoğu kez borca batılmıştır. Sürüyle memura para yedirmek, İstanbul ve diğer yerlerde umutla bekleyen yüzlercesiyle birlikte listelere yazılmak gerekmiştir.

Birçok memura daha para yedirerek pasaport almayı beklemek. Bu pasaport resmî 500 F (I 300 TL) a çıkıyor ve yalnız bir yıl için geçerli. Bugün Almanya'da 350 000 den çok türk işçisi çalışıyor. Siz hesaplayın. Parası olmayan için çok zor bu iş. Yolculuğu hesaba katmasanız bile.

Türk yetkililerinin dağıttığı iş sözleşmeleri, batı ülkelerinin patronlarının isteklerine göredir. Gelen bu el emeğinin aşırı istihdam tehdidi getirdiğini yabancı işçilere yönelen bazı ırkçı tepkilerin sebebi olarak göstermeye hiç değilse bir an için son verilsin diye bir nokta üzerinde ısrar ediyorum. Fransız işçisi, çalıştırılan yabancı işçilerin artmasından endişe duymak hakkına sahiptir, fakat bilmelidir ki tek sorumlusu kendi patronudur bu işin. Açık bir sebepten; bu emeğin ücreti daha düşük ve bir yıldan fazla çalıştırma zorunluğu da yok bunlar için (Çalışma sözleşmeleri altı ay yada bir yıl için geçerlidir).

Türkiye'den sık sık trenle döndüğümden bu işçilerin durumunu incelemek için birçok fırsat geçti elime. Sefaletin, karmaşanın üstünde durmayacağım daha fazla. Haber sayılabilecek birkaç teknik açıklamayla yetineceğim;

Herşeyden önce, bu işçiler tek kelime fransızca bilmiyorlar. Oysa

İş sözleşmesi bu dilde düzenlenmiştir. Yani kendilerini bekleyen çalışma koşulları hakkında hiçbir belirli fikre sahip değiller. Martta, bu yolculuklardan birinde, Paris tarafına gelen vagonda yüz kadar işçi vardı. Dörtte üçünün sözleşmesi Fransa'nın değişik bölgelerindeki küçük şehir yada köyler içindi. Oralarda yapayalnız kalacakları apaçıktı.

Tarım işçisi, oduncu, hızarcı, mobilya atelyesi işçisi için ücretler, 600-1000 F arasında değişiyordu. Bazı sözleşmelerde aylığın 600 F olduğunun yanısıra, yiyecek ve kalacak yer için günde en az 20 F lık bir harcamanın gerekli olacağının yazıldığını şaşarak gördüm. Fransa'ya para biriktirmeye gelindiğine göre böylesi gerekl 1.000 F ücretli bir oduncu günde 12 saat çalışmak zorundaydı.

İşin berbat bir yanı da fransız sözleşmelerinin yabancı işçiler arasında rağbet görmesi.

Aynı yolculuk sırasında, iş sözleşmeleri olmıyan iki türkün indirilirken ağır davrandıkları için İtalyan polisi tarafından copla atıldıklarını da gördüğümü eklemem gerek. Hatta «değmeyecek kimseleri» korumaya devam edersem aynı davranışı bana da tekrarlayacaklarını belirttiler.

Bu uzun parantezi bazı üçüncü dünya ülkelerinde büyüyen yoksulluğun, toplam olarak batı ekonomisine nasıl bir güven kaynağı oluşturduğunu göstermek için açmıştım. Bir yandan yoksul ülkeler ucuz emek yedekleri halindeler. Öte yandan Fransa'daki yabancı işçi patrona minnettar. Ne hak istekleri var ne de grev.

. . . . .

Orhan Kemal'in yapıtına dönelim.

Belgesel niteliklerinin, aktüel yanının ötesinde bu kitap salt edebiyat bakımından büyük bir önem taşımakta gözükür bana.

Hiç de sefalet edebiyatı değil burada yapılan. Katılıkla sınıf çatışmalarını, kuvvet ilişkilerini sergileyen soğuk toplumsal romanlardan filân değil. Orhan Kemal'in yapıtının belirgin yanlarından biri bu, diğeri de şiirselliği. Bunun üstünde durmak istiyorum.

Metni oluşturan karşılıklı konuşmalarda bizlerin kulaklarımızı giderek kapamak eğiliminde olduğumuz bir ses var, köle edilmiş, kırılmış halkın sesi, yayılan efsanelerin sesi. Türk köylüsünün sözü, bütün yalınlığı dokunaklığı, trajikliği ve en çok da güçlülüğü ile sunuluyor bize.

Günlük yaşantının çetin bir şiiri. Aydının kapısı önünde boğuk homurdanışı bu yaşantının. Kavramlandırılmışlık, önceden düzenlenmemişlik. Her sözcüğün arkasından fışkıran, kaba kuvvetle dolu bir evren.

Mutsuzluk, kendi özgün zulmü içinde mutsuzluk, açıklamasını yalnız yaşayanların yapabileceği mutsuzluk.

Parazitliğin, kendi kendini tatminin, lüksün, ağız kalabalığının kokuşmuşluğunu yaymayan bir edebiyat.

Şiddeti, kanı, karanlığı, ölümü ele almak için hiç de bilim adamı filozof, dilci olmak gerekmez. En ilkel dil anlatabilir bunu. Hatta diyebilirim ki şiir tek iletme aracı olmakla karşı karşıyadır bir konuda.

Bir kerelik şiirle geliyor bize yoksulluk. İstatistikler, rakamlar, bilgili, nötr, nötrleştirilmiş, saldırısız, en küçük bir karşı çıkış, isyan uyandırmaktan aciz makaleler halinde değil.

Yazmak bir araştırma, yoklama, yeniden yapma sürecidir. Kendi dışkısında debelenip durmak, görgü gösterişi yapmak değil.

Bana olumlu gözüken yalnızca, bilinçsizliğin yada büyüyen, tehdideden korkunç yoksulluğun, eşitsizliğin, fizik yoksunluğun, en ilkel maddesel yoksunluğun ötesi. Bütün biçimleri, bütün başkalığı ile.

Yazmak, dalavere, dolap, yaldız karıştırmaya değil, tehdit edicide, kıyıcıda, ezicide, yaygın mutsuzlukta, belirsizlikte gedikler açmaya dayanır. Bu olağan sıkıntılarda hayatı böyle meydanda görmemek için konan rahatlığın makamlı yansımaları, beni fazlasıyla iğrendirir. Ve şüphesiz bu besili edebiyat, rahatın güvenin edebiyatı beni kusturduğundandır ki burada yoksulluğun ve başkaldırının öbür çocukları Yaşar Kemal ve Nazm Hikmet'e olduğu gibi, Bereketli Topraklar Üzerinde'nin şairine saygılarımı sunmak istiyorum.

Çev : Necmiye Alpay
LES TEMPS MODERNES
Mart 1972

•

CEMO ÜZERİNE BİR DENEME

Adnan BİNYAZAR

Cemo 1966 yılında çıktı: Çıkmasıyle, ilgileri de topladı üzerine. İki yönlü bir ilgiydi bu. Hem okurlar, hem de sanatçılar sözünü ediyorlardı **Cemo**'nun. Oysa hep bunun tersi olmuştur. Kimi yapıtları sanatçılar önemsememiştir. Kimi yapıtlardan da okurun haberi bile olmamıştır. Bu çelişki, okur-sanatçı iletişimini engellediği için kimi yapıtların nesnel değerlendirilmesi yapılamamıştır. Toplumun yararına olmayan bir sonuç yaratmıştır bu da. Kimi eleştirmenlerin öve öve bi-

tiremedikleri yapıtların toplumdan kopuk olması, sanatçımız yönünden büyük kayıp olmuştur. Örneğin bir Adnan Özyalçıner'in, Bilge Karasu'nun, Sevim Burak'ın topluma uzak olması önemli çelişkilerimizden biridir.

Kemal Bilbaşar'ın **Cemo**'sunun birden yaygınlaşmasında önemli etkenler vardır. Bu etkenleri söz konusu ederken sanatçı-okur çelişkisini de az çok açıklamaya çalışacağım.

Türk roman ve öyküsü deyince ilk adlar Aziz Nesin, Orhan Kemal, Yaşar Kemal'dir. Bilbaşar'ın adı da bu adlar arasında sayılır oldu **Cemo**'dan sonra. Oysa **Cemo**'ya değin ortalarda bir romancı, öykücü olarak söz edilmiştir Bilbaşar'dan. **Cemo**, hangi yönüyle yazarını birden öne çıkarmış, neden Bilbaşar, sanatçıların ilgisini toplamıştır, **Cemo**'nun geniş okurlarca benimsenmesinin nedeni nasıl açıklanabilir? Kısaca değineceğim bu soruna da.

En başta, **Cemo**, ulusal kültürden yararlanmıştır. Hatta yararlanmadan da öte, ulusal birikimlerle roman yazılabileceğini göstermiştir. Kültürü, bir ulusu uluslaştıran ögelerin tümü ve yaşama biçimlerini saptayan bir etken olarak alırsak, **Cemo**'nun Anadolu insanının tavrını yansıtma yönünden tutarlı sonuçlara vardığını görebiliriz. Masal düzeyindeki insandan tutunuz, en gerçekçi insanımıza değin her türlü insanla karşılaşırız **Cemo**'da. İnsan, tüm kültürüyle, beğenileri, yaşama biçimleri, sanatı, yaratılarıyle bir bütün olarak vardır Bilbaşar'ın romanında. İnsanımız bu bütünlüğü yaşadığı için, özellikle benimsemiştir **Cemo**'yu. Böylece Bilbaşar, önemli bir çelişkiyi ortadan kaldırmış, okurla arasındaki iletişimi kuramayı başarmıştır. Bir bakıma, okurun birikimlerinden yararlanmayı bilmiştir. Oysa, kendi anlatımından yararlanarak dünya görüşünü yansıtmaya çalışan yazarın işi daha güçtür.

Kemal Bilbaşar'ın Cumhuriyetin ilk yıllarına oturttuğu Cemo, gerçekte bu dönemin çok ötelerindeki günlerde yaşayan bir insanı andırır. Bu yönden çağdaş değer yargılarıyle değerlendiremeyiz Cemo'yu. Örneğin, Dedem Korkut'un kadınlarından biridir Cemo. Onun, yiğit kadınlarından bir ayrımı yoktur. Dedem Korkut'un yiğit kadınlardan olan Banı Çiçek, ünlü Oğuz yiğidi Beyrek'le başa baş dövüş çıkarır. Güzelliği de eşsizdir Banı Çiçek'in. Selcen Hatun da öyledir. Savaşta yiğit, sevgide duyarlıklı kadınlardır Dedem Korkut'un kadınları. Kemal Bilbaşar, Cemo tipini yaratırken, çağdaş ölçülerden çok, geleneksel birikimlerden yararlanıyor, toplumun renkli düş dünyasını yeniden canlandırıyor. Cemo, bir Banı Çiçek'tir, bir Selcan Hatun'dur. Cemo da güzellikte eşsiz, savaşta amanvermezdir. Şöyle anlatıyor babası Cano Cemo'yu:

«Kurt gibi yabanî olsun, erden yılmasın istedim. Bileğini olur ol-

maz yiğit bükmesin, dedim de öyle yetiştirdim. Yaz demedim, güz demedim, kar demedim, buz demedim, sürdüm kızı yokuşa. Buram buram ter dökende buzu kırdım, daldırdım içine. Demirine su verdim, çelik ettim. At yoldaşı, tüfek oyuncağı idi. Kurdun kuşun dilinden anlar oldu. / On ikisine bastığında, Zozana'da Cemo gibi at binen, it süren, kurt koğan, attığını vuran biri daha yoktu. Analı babalı büyümüş akranları, yaprağı dökülmüş dal gibi kuru birer çalı iken, Cemo güz çiçeği gibi donanmış, gül tenli, ceylan bakışlı, yiğit yürekli, çelik bilekli bir kız olup çıkmıştı.» (s. 30)

Bir nokta gözden kaçırılmamalıdır burada. O da Cemo'nun çoğu özelliklerinin erkek özellikleri oluşudur. Bugün bile doğu Anadolu'da kız çocuğunu çocuktan saymazlar. Kimi babalar, kızlarının erkeksi gücüyle övünürler. Geleneksel yiğitlik kültürü ile bu tutum arasında bir özdeşliğin olduğu bir gerçektir. Hatta yiğit kadınlar, yalnızca Dedem Korkut'a özgü değildir. Öbür geleneksel öykülerde de bunun örneklerini görebiliriz. Örneğin **Şah İsmail**'deki Arapözengi; **Elif ile Yaralı Mahmut**'taki **Zülfüperişan** yiğit kadınlardandır. Hatta Elif'in kendisi bile, çok duyarlıklı bir biçimde anlatıldığı halde, Mahmut'u uyutup bekleyecek denli yiğittir.

Görülüyor ki, Kemal Bilbaşar, geleneksel değer yargıları üzerine kuruyor romanını, başta da söylediğimiz gibi, halktaki birikimden yararlanıyor. Okuru yeniden hazırlamaya, yetiştirmeye gerek yok. Böyle bir yorum biçimi, günümüz koşullarıyle çelişir görünmektedir. Şöyle ki, günümüzde Cemolar, Memolar, Canolar... ancak apartman kapılarında kapıcılık yaparak toplumda bir yer tutabilmektedirler. Yani, geleneksel kişiliklerinden çok, gerçek kişilikleriyle vardırlar. Gerekli olan da onların bu yönlerinin işlenmesidir. Kara Bayram, Irazca, Kır Abbas, Dürü... bu açılardan değerlendirilmiş toplumsal tiplerdir. Ne ki bizim edebiyatımız, geleneksel birikimler yönünden bir değerlendirmeden, bir yorumlamadan geçirilmiştir. Çağdaş sorunlar açısından geleneksel birikimlerle var olan insanımızın incelenmesi kaçınılmazdır. Bilbaşar'ın yaptığı da budur. Geleneksel birikimler içinde önemli bir varlık olan insanımızın, gelişen koşullar içindeki kişiliğini arıyor Bilbaşar. Masal öğesine, türkü öğesine göre romanını kuran tüm yazarlarda vardır bu. Yaşar Kemal'in Alageyikleri, Karacaoğlanları, Köroğluları, Ağrı Dağları, Binboğaları hep birer yorumlama, değerlendirme deneyimleridir. Toplumda her gün rastlayageldiğimiz «canlar» ın masalını düşünüyorlar bu yazarlar. Onun tarihselden çok, geleneksel kişlliklerinin kaynaklarına yöneliyorlar. Kişilerin türküsel evrenlerinin can damarını tutmaya çalışıyorlar. Ancak böyle bir evreden sonra, kişilerin tarihsel gerçeklerine yönelme olanağı do-

ğacaktır. Biz hep gözümüzü dışarıya diktiğimiz, kendi birikimlerimize sırt çevirdiğimiz için, ne yazık ki gerçeğin atardamarını bulmakta daha gecikeceğiz.

Önemli bir soruyla karşılaşıyoruz bu noktada: Çağımızda, gerçekliği araştırılan insanın ülküleştirilmesi (idealize edilmesi) ne sağlayacaktır? Sorunun yanıtı hemen verilebilir. Belki büyük bir şey sağlayamayacaktır ama, gerçekliğe varabilmek için, insanımızın bu evresinin de bir yorumdan geçirilmesi gerektir. İşte Bilbaşar'ın yaptığı, bir yorumdur, gelenekseli değerlendirme, birikimlerden yararlanmadır bunun için.

Çağımız Türkiye'sinde Cemolar, yiğitliklerini yitirmişlerdir. Almanya'da işçidirler, mahkeme kapılarında mübaşirin çağrısını beklemektedirler, koca koca apartmanların kapılarında efendilerin, beylerin işlerini iyi görmeye çalışmaktadırlar. Ekmeğin iyisini almakta, boyun kırmanın başarılısını yapmakta, kaloriferi iyi yakmak için çaba göstermektedirler. Şöyle bir soru da gelebilir usa: Bunca sorunu olan insanımızın ülküleştirilerek verilmesi, gerçekçilik açısından bir yanıltmacaya götürmez mi okuru? İnsanımızı ülküleştirerek, gerçek bir tabana oturtmaya çalışmaktadır Bilbaşar. Bununla da kalmamakta, son yüzyıl içinde oluşagelen olayların ışığında da insanımızdan bir «görüntü» veriyor. Cemo'nun sürükleyiciliği de buradan geliyor. Gerçekle epik'i birleştirmesinden.

XX. yüzyılın ikinci yarısında, ancak XIII. ya da XV. yüzyıllarda değer kazanabilecek bir tip'i canlandırmakla Bilbaşar, neyi ortaya koymak istiyor? Romancının «mesajı» nı da gözden geçirmek zorundayız.

Bilbaşar, Cemo'yu bir devrim süreci içine yerleştirerek değerlendiriyor. Toplumsal, siyasal gelişmemiz içinde Cemoların yaşam biçimlerinde de bir değişiklik olmadığını vurgulamak istiyor. Söz gelimi, yiğitliklerin geçerli olduğu dönemlerde Cemo neyse, bu dönemde de odur. Öylesine odur ki, eski yiğitliğiyle yaşamaktadır Cemo. Feodal bir düzenin baskılarından aşıp gelmiştir Cemo'nun babası Cano. Bir rahatlığa da ermiştir. Ne ki önüne gene feodal düzenin kalıntıları ve onunla işbirliği yapan bürokrasi bütün gücüyle çıkacaktır. Atilla Özkırımlı, yorumunu. Cano'daki başkaldırı açısından yaparken ilginç bir saptamada bulunmaktadır: «Namusu, ünü, giderek toptan bir yaşamayı ağanın sayan bir düşünüşün şartladığı Cano, ağası için kaçırdığı Kevi'ye vurulunca başkaldırının sınırını aşar. Onu başkaldırıya iten sevgidir, ama bu bir anlamda tabunun yıkılışıdır ve Cano sınırları sık sık aşacaktır» (Papirüs, sayı: 33, mart 1969). Feodal düzeni simgeleyen Sorikoğlu.yla, bürokrasiyi simgeleyen kaymakam vekili ortadan kalkmış gibi görünüyorlar. Ne ki önemli olan, Sorikoğulları, kayma-

kam vekilleri değil, düzenden gelen çelişkilerdir. Bu nedenle Cano'nun başkaldırısı, Atatürk ilkeleriyle belirlenen düzene özlem duyması, birtakım engellerin ortadan kalkmasında etkili olmayacaktır. Hele Memo'da bu çelişki daha da büyümekte, gerçek yerine efsane egemen olmaktadır. Bir azınlık, devrim süreciyle oluşan halka saygılı bir düzenin kıyıcıları olmaktadırlar. Bunun içindir ki, halkla bütünleşmeyi amaçlayan Atatürk devrimlerinin saptırılmasının öyküsüdür **Cemo** ile **Memo.**

Simgesel de olsa, kaçınılmaz bir yorumu, Cemo'nun gerçekliğini açıklamak yönünden yapmak istiyorum. Masal kişilerinde rastlanabilecek bir güce sahiptir Cemo. Hele değnek döğüşünde, dağlara tırmanmada üstüne yoktur. Babası Cano, Cemo'yu yenebilecek bir yiğidin bulunamayacağından korkmaktadır. Öylesine güçlüdür Cemo. Ne ki Sorikoğlu'nun iki tekmesiyle yerlere düşüverir. Sonradan, Sorikoğlu'nu gene o tepeleyecektir ama, romanın o bölümünde, romancının, ilgiyi çekmek istediği bir nokta vardır. O nokta da, Sorikoğulları kazanmakla kalmayacak, kazanılanları bile ortadan kaldırmaya çalışacaktır. Bir bakıma, asıl bu noktadan sonra başlıyor Cemo'nun öyküsü. Bilbaşar, Cemo'yu düzenin çelişkili ortamına yerleştirmeye çalışıyor. Bu ortam, yeni bir yaşam biçimi, yeni bir kültürdür. Açıkçası, Cemo'nun yiğitliğinin pek geçerli olmadığı bir ortamdır. İki keçi, üç koyuna, birkaç ineğe sahip olarak ekonomik düzenini kurmaya çalışıyor Cemo. Memo da geçerli sanatını geliştirecek, daha doğrusu çevredeki gereksinimleri karşılayacak çancılığını sürdürecektir. Gerçekte Cemo, Memo, Cano, Velo Dayı, hatta tüm köylü çan seslerini duyarak obalarının şenlendiğini, mutlu günlerin geldiğini tadacaklardır. Ne ki, olayın temelinde yatan gerçek, duygusal bir ortamın özlemi değil, ekonomik üstünlük sağlayarak içinde bulunulan toplumda sivrilmektir. Bir yönden mahallede milyoner olmakla, Memo'nun çancılığı arasında büyük bir ayrım yoktur. Sonradan, roman bu gelişim çizgisinden uzaklaşacaktır **Memo'da.** Memo, savaştığı feodal düzenin olanaklarını elinin tersiyle itecek, içinde yaşadığı halkla bütünleşmeyi deneyecektir. Bir efsane kahramanı oluncaya değin de sürdürecektir bu çabasını.

Değerli Toplumsal insanbilimci (Sosyal antropolog) Bozkurt Güvenç'in **İnsan ve Kültür** adlı çok geniş kapsamlı yapıtında «kültürleşme» dediği bu olguya Cemo'nun bu değişim ve uyum süreçlerinde rastlıyoruz (s. 134-137). İşte Cemo'yu ilginç kılan yönlerden biri, toplumsal gerçeği yansıtmasıdır. Ancak bununla yetinmenin yanıltıcı olacağı kanısındayım ben. Bir soruna daha değinerek Cemo'yla beliren gerçeği açıklamaya çalışayım.

Gelenekten, ulusal değerlerden yararlanma düşüncesi, bugünlerin çok tartışılan konularından biridir. Kimi bağnazlar, Cemo, toplumcu bir amaca yönlendirildiği için tepkiyle karşılayacaklardır yapılan işi. Onlara göre, önemli olan, eskiyi olduğu gibi yaşatmaktır. Oysa, gelenekten yararlanma, ulusal değerleri biçimleme, bir yorum işidir. İşi başarmakta da etkili olan, sanatçının yaratıcı gücü, toplumu kavrama yeteneğidir. Hiç bir çağın sanatı, düşüncesi, ondan sonraki çağlarda yeniden yaşatılamaz. Ancak o sanat birikimlerinden, düşünce birikimlerinden yararlanılabilir ancak. Bu da, sanatçının yararlanma ustalığına bağlıdır. Sanırım ki, sanatımızın, edebiyatımızın boşluğu buradan başlamaktadır. Nedeni de şu.

Divan sanatı anlayışını bir yana bırakalım, Tanzimat'tan bu yana gelişen sanatımız, edebiyatımız, halkla bütünleşememiştir. Sanatçıların yarattıklarına halk kendi yaratımları gözüyle bakamamıştır. Hep yadsımış yapılanları, ona sırt çevirmiştir. Haklıdırlar da bu konuda. Çünkü halk birikimlerinden yararlanılıp, yeni bir yorumdan geçirilmiştir sanatımız, edebiyatımız. Sanatla toplum arasındaki organsal bütünlüğün sağlananmaması buna bağlanabilir.

Cumhuriyet dönemi edebiyatında ulusal birikimlere yönelme önemli sorunlardan biri olarak çıkıyor karşımıza. Özellikle 1940'lardan sonra ürün veren gerçekçi edebiyatımız, bir yönüyle birikimleri değerlendiren bir edebiyattır. Örneğin **İnce Memed**, ulusal birikimleri değerlendirme yönünden başarılı bir yorumlamadır. Neden başarılı bir yorumdur **İnce Memed?** Halkın geleneksel değer yargılarına dayandığı için. Ayrıca halk, kendi tavrını bulmaktadır **İnce Memed**'de. Feodal bir düzenden demokratik düzene geçiş de iyi saptanmıştır. Geleneksel anlatımdan da yararlanmış Yaşar Kemal. Denebilir ki, Türk beğenisinin bir ürünü olan türküsel anlatım, **İnce Memed**'in en başarılı yanıdır.

Bizim düzyazımız belki yeterince gelişmemiştir. Daha açıkçası, düzyazıda başarılı sanatçılar yetiştirememişiz. Oysa şiirimiz çok gelişmiştir. Özellikle söz ustalığında çok ileriyiz. Gerek halk, gerekse divan şiirimiz bu gelişmişliklerin örnekleriyle doludur. Hatta, düzyazımız üzerinde de kesinlemelerde bulunmanın yanıltacağı kanısını da hemen burada belirtmeliyim. Örneğin bir Evliya Çelebi üslubu küçümsenecek bir üslup değildir. Bir söyleme ustası olarak yeterince değerlendirilmemiştir Evliya Çelebi. Bir konuşmamızda Erol Toy, «Dedem Korkut'un romanını yazmak gerekir.» demişti. Sanırım, Toy'un anlatmak istediği, Dedem Korkut'un anlatım olanaklarının araştırılmasıydı. Yani, bir yorum öneriyordu Toy. Çünkü bizim geleneksel

anlatımımız, bu birikimlerde yatmaktadır. Ama, bu anlatımı yaratmak değildir amaç, yorumlamadır.

Başta **İnce Memed**'i örnek verdim. Bu yorumu yapabildiği için, kendine özgü bir yeri vardır Yaşar Kemal'in. Ancak epik sayılabilecek bu anlatım okurda bıkkınlık yaratmaz mı zamanla. İster istemez yaratır. Çünkü epik anlatımda bir klişelik vardır, alışkanlık yaratan bir tekdüzelik söz konusudur. Bunun duygu mu, yazarın yeni olanaklar araması gerekir. Yaşar Kemal'in efsanelere yönelmesi bununla açıklanabilir. Kemal Tahir de **Devlet Ana**'da bir anlatımsal yoruma gitmek amacını gütmüştür.

İşte Kemal Bilbaşar'ın **Cemo**'su bu yönden yorumsal bir romandır. Türk masal, türkü ve destan anlatımını denemeye borçludur ününü; **İnce Memed**'de olduğu gibi, geleneksel değer yargılarını kullanarak insanımızın tavrını belirlemeye çalışmıştır Bilbaşar. Çağdaş gelişme içinde insanımızın tepkilerini göstermiş, feodal düzenin içten içe çöküşünü söz konusu ederek, geleneksel Türk anlatımını başarıyle kullanmıştır. Ne ki **Cemo**'dan sonra başka anlatımları denemesi gerekir Bilbaşar'ın. Murat Belge'nin belirttiği gibi, bu tür yapıtlar, «... tek kalmaya mahkûmdurlar. Gelecekte bu tarzın gelişmesi beklenemez.» (Halkın Dostları, temmuz 1971) Nitekim, **Cemo**'nun uzantısı **Memo**, olayların yinelenmesi, anlatımsal tekdüzeliğin kendini göstermesi yönünden üzerinde durulmaya değer.

Kuşkusuz, Muzaffer Buyrukçu haklı, «... Çok güçsüz birtakım örneklerle vakit geçiren romancılığımızın hangi kaynaklara yönelmesini göstermesi bakımından **Cemo,** öncü bir karaktere sahip güçlü bir romandır.» yargısında (Papirüs, kasım 1967). Gerçekten, ulusal birikimlerimizi yorumlama yönünden başarılı bir romandır **Cemo**. Ama bir yazarın deneyi, yorumudur. Ulusal birikimlerimiz için de gereklidir böyle deneyler, yorumlar.

•

DÖNEMEÇTE BİR YAZAR

Adnan BİNYAZAR

TRT Ödülleri hikâye dalının sonuçları açıklanınca ilgi, özellikle iki kişi üzerinde toplandı. Bu iki kişiden biri, adı o zamana değin hiç duyulmayan Osman Şahin idi.Osman Şahin, «Kırmızı Yel» adlı öykü-

süyle TRT Hikâye Büyük Ödülünü almıştı. Aynı ödülü alanlardan biri de Ümit İlker Kaftancıoğlu idi. Kaftancıoğlu, ödülü, «Dönemeç» adlı öyküsüyle almıştı. O zamandan bu zamana Osman Şahin'den hiç ses çıkmadı. Nedense dergilerde öykü yayımlamadı. Bir tek «Kırmızı Yel», Cumhuriyet'in sanat-edebiyat ekinde çıktı (1). Bir süre sonra da Şahin, bütün öykülerini **Kırmızı Yel** adlı bir kitapta topladı.

«Dönemeç» in yazarı Kaftancıoğlu ise, adından sürekli olarak söz açtıran bir yazar oldu. Kaftancıoğlu'nun birtakım yazı çabalamaları önceden de vardı. Cumhuriyet gazetesinin 1963'lerde açtığı bir hikâye yarışmasında «Sihirli Halka» adlı öyküsü, yayımlanabilir nitelikte görülmüştü. Gazetelerde yer yer değinmelerine de rastladık. Ne ki yazar, bu çabalamalarında «Garip Tatar» adını kullandığı için, sonradan aldığı «Ümit İlker Kaftancıoğlu» adı ilk kez duyuldu. Bu ad değişikliğini neden gerekli görmüştür yazar, bilinmez. Oysa yazdıklarına bakılırsa özellikle «Garip» adı (yazarın asıl adı budur), Kaftancıoğlu'nun simgesi gibidir. Halk edebiyatı söyleyiş özellikleriyle, Dedem Korkutların, Keremlerin, Âşık Gariplerin diliyle «Garip» adı arasında bir uyuşum vardır.

Saptadığım bu duygusal uyuşumun bir gerçek yanı da vardır. Çünkü Kaftancıoğlu'nun «Dönemeç» adlı öyküsü, hatta başka öyküleri, «Garip» in öyküleridir. Kuşkusuz yazımız, bu «fantazi» üzerinde yoğunlaşmayacaktır. Bir değinip geçmek için ele aldım bu konuyu. Amacım, Kaftancıoğlu'nun öykülerinin ne durumda olduğunu, bu öykülerin nereden gelip nereye gittiğini belirlemektir. Sanat anlayışı ve düşünce yapısıyle yazdıkları arasında ne yönde bir uyuşum vardır? Bu soruların çevresinde gelişecektir yazı.

«Garip» in öyküleri dedim Kaftancıoğlu'nun öykülerine. Açıklamaya çalışayım bunun nedenini. Dört çocuk, köylerinden çıkıp uzun yollar aştıktan sonra Cılavuz Köy Enstitüsüne okumaya giderler. Birbirlerine akraba olan bu dört çocuktan biri de Gariptir. Garip, onların en küçüğü, en çelimsizi, en güçsüzüdür. «Dönemeç», bu dört çocuğun, özellikle Garip'in bir ortamdan başka bir ortama gitme çabaları ve özlemleri üzerine kurulmuştur. Çocukların, yollarda karşılaştıkları engeller, Köy Enstitüsünde gördükleri değişiklikler, kişiliklerinin belirmesinde etkili olmuştur. Bu kişilik belirlemeleri de Türkiye'deki öğrenim kavramının doğu Anadolu bölgelerindeki somut yansıması olmaktadır. Sorunu, bir çözümleme yöntemiyle ele almadan önce duruma genel olarak bir göz atmakta yarar vardır.

Bu tür konular, bir olay bütünlüğü içinde ilk kez işlenmiş değildir. Talip Apaydın'ın **Karanlığın Kuvveti** adlı yapıtı bu türün en başarılı örneğidir. Ali Yüce'nin **Şeytanistan**'ı da adı anılmadan geçilme-

yecek yapıtlardan biridir. Kitap bütünlüğünü kazanmadığı halde, önem taşıyan nice yazılar vardır. «Dönemeç» i bunlardan biri saymak yerinde olur. Ne ki, adını andığım yapıtlardan hiç biri, birbirinin uzantısı ya da yinelenmesi değil, Köy Enstitüsü yaşamına değişik bakış açıları getiren gözlemler ve izlenimlerdir. **Karanlığın Kuvveti**, yeni bir eğitim kurumu olan Köy Enstitülerinin eğitim biçimini yansıtan izlenimlerden ve gözlemlerden oluşmuştur. **Şeytanistan** da öyledir bir bakıma. «Dönemeç» te ise doğu Anadolu insanının, öğrenim yapma konusunda eline geçen fırsatları nasıl değerlendirdiğinin öyküsü dile getirilmiştir. Doğayla uygarlığı birleştiren insanın sonsuz serüveni, «Garip» in küçük, ama yılmaz çabalarla dolu dünyasında verilmiştir. «Dönemeç»teki bütün öykülerde hemen hemen Garip, eksendir. Garip'in tanık olduğu, gözlemlediği olaylar da öbür öyküleri oluşturmaktadır.

Dönemeç'teki öyküler üzerinde bir bir durmayacağım ben. Bunun yararlı olacağı kanısında değilim. Bu konuların sık sık işlendiği inancındayım. Hemen hemen, doğu Anadolu gözlemleriyle oluşan bütün öykülerde, salt özgünlüğe (orijinaliteye) dayanan, kişiyi ürpertmeye yönlü olaylarla sık sık karşılaşılır. Bu tür olaylar, başarılı öykülerle de verilmiştir. Ancak burada, konunun da biraz dışına çıkarak edebiyatımızın bir gerçeğine değinmeyi kaçınılmaz buluyorum. Kaftancıoğlu'nun öykülerinin ne olduğunu belirlemek yönünden gerekli bir değinme olacaktır bu.

Doğu Anadolu'nun dayanılmaz çilesinin, engelleyici doğa koşullarının, başarılı öyküler ve röportajlarla yansıtıldığını söyledik. Dursun Akçam, 1963'te Milliyet'in «Karacan Armağanı» nı «Analarımız» adlı izlenimleriyle kazanmıştı. Ondan sonra yazdığı «Çocuklarımız», «Babalarımız», «Kanayaklılar», «Doğunun Çilesi» ve «Taş Çorbası» gibi izlenimler bu korkunç doğa gerçeğini, gelişme tarihinin yürümezliğini en acılı bir biçimde yansıtmıştı. Akçam, **Maral'la**, bu birikimleri öyküleştirmeye koyuldu. Daha sonra yazdığı **Ölü Ekmeği**, Dursun Akçam'ın öykü dünyasını yansıtan örnekler olarak varlığını sürdürmektedir. Akçam'ın, bu sıralarda bir öyküsünü, «Kurban» adında oyunlaştırdığı da söylenmektedir.

Sözü Akçam'a getirmem, Kaftancıoğlu'nu, onun yolunda saymamdan geliyor. Bu iki yazar arasında çok belirli bir koşutluk vardır. Ancak bir ayrımla. Akçam, önce röportajlarıyle ilgiyi çekmiş, sonradan bu birikimleri öyküye dönüştürmüştür. Kaftancıoğlu'nda durum, bunun tersidir. Her iki yazar da büyük ödüllerle girmişlerdir edebiyata. Hele Kaftancıoğlu, bir buçuk yıl içinde iki büyük ödül almıştır. Akçam da, Kaftancıoğlu da, röportaj olanaklarının yarattığı

bol okurla karşılaşmışlardır. Adları, gazete sayfalarında iri iri harflerle basılmış, fotoğrafları birinci sayfalarda çıkmıştır. Biri, Ardahan'ın Ölçek köyünden, biri Hanak'ın Saskara'sından... Her ikisi de okumayı kendi kendilerine öğrenmişler, okula büyük engelleri aşarak gelmişlerdir. Yoksulluk, her iki yazarın da çektiği büyük acıdır.

Akçam'la Kaftancıoğlu arasındaki bu kaba benzerlikler bir rastlantı değildir. Çünkü Doğu'da yaşayan herkes, bu yaşam ortaklığının içindedir. Hele yazar, bu çağlar boyu süregelen katı gerçeklerin itkisiyle oluşur. Ancak iki yazarı da çok yakından ilgilendiren bir gerçek üzerinde de özellikle durmam gerek.

Röportaj, sanatçıyı geliştirmediği gibi, yetenekleri de körleştirici bir türdür. Hep bir şeyler ister, hiç bir şey katmaz kişiye. Yaratıcılık istemez röportaj, bir gerçeği belgelerle kanıtlamaya gereksinme duyar. Belgeleri kanıtlarken yararlandığı iki araç vardır: Ses alma cihazı, fotoğraf makinesi. Bu iki cihazın yaratıcılıktan çok, saptayıcılığı ortaya koyduğu bir gerçektir. İşte röportaj, ortaya yepyeni şeyler koymak isteyen, yaratıcılığını egemen kılmak isteyen bir insanın karşısına bir engel olarak çıkmaktadır. Ses alma cihazı ve fotoğraf makinesi her zaman bağlayıcı olmuştur sanatsal oluşumlar karşısında. Dursun Akçam'da bu röportaj aldatıcılığının etkisi görülmüş, ne yazık ki Akçam, geniş birikimlerin yoğunlaştığı bir insan olmakla birlikte, öykü, özellikle de roman alanında büyük bir varlık gösterememiştir. Doğu Anadolu'dan ilginç gözlemlerle ortaya çıktığı halde, bir türlü adı ön sıralarda olan bir sanatçı kimliği kazanamamıştır. Dursun Akçam'daki bu gecikmeyi, büyük bir ödül alışına, çok kısa sürede röportajlar yazarak bunlarla büyük işler başardığına inandırılmış olmasına bağlıyorum. Nedense bizde ödüllerin böyle bir olumsuz yanı vardır. Oysa böyle bir ödül etkili de olabilirdi. Ölçek köyünden Karacan Armağanı birinciliğine bir çizgi uzatın, başarının büyüklüğü ortaya çıkacaktır. TRT Ödülleri ve Karacan Armağanı birincilikleriyle Saskara köyüne çizilen bir kalın çizginin de Kaftancıoğlu'nu ne büyük bir sorumluluk altına soktuğunu kestirebilirsiniz.

Faulkner, Japonya'da yaptığı bir konuşmada, insanın kendisini başarılı saymasının, özellikle başarıya ulaştığı sanısına kapılmasının çok tehlikeli bir şey olduğunu söyler. Hatta bu sanının, gelişmeyi durdurduğunu da ileri sürer. Örnek olarak da Hemingway'i verir. Faulkner'in bu görüşü, ödül alan kişilerin kendilerini büyük bir başarı ortamı içinde duymalarına bir tepki olarak gösterilebilir. Ölçü, Akçam'la Kaftancıoğlu değil, ama bizde her zaman ödüllerin başarısız sonuçları etkisini göstermiştir. Geniş birikimlerine çok inandığım Dursun Akçam'da ödülün kötü etkisini (röportajların sağladığı

yapay üne kapıldığı için) gözlemlediğim kanısındayım. Aynı ortam içinde değerlendirilmesi gereken Kaftancıoğlu için de (röportajda başarı gösterdiği için / yakında yeni röportajlar yapmaya koyulacağı için) aynı sonucun söz konusu olabileceği düşünülebilir. Dursun Akçam üzerinde çok durulmuş, sanatı konusunda bazı sonuçlara varılmıştır. Şu sıralarda Kaftancıoğlu, sanatın dönemeç noktasında bulunmaktadır. Bu noktada, ya «Dönemeç» öyküsünde olduğu gibi, arkadaşlarından ayrılıp sanatın geniş dünyasına girecek ya da kendini kıvılcımlanmalarla var edip bir yıldız akarcasına unutulup gidecektir. Kaftancıoğlu hakkındaki erken yargılara ve onun konuşmalarına değinerek bir sonuca varmak istiyorum. Dönemeçteki bir yazar için bu tür değerlendirmelerin gerekli olduğu kanısındayım.

Tahir Alangu'nun ödül coşkusu içinde söylediği şu sözlere katılmak oldukça güçtür: «Dönemeç» adındaki uzun hikâyeyi sunan yazar, temasına ve kişilerinin yaşam şartlarına uygun düşen sert ve sağlam bir dil ve anlatım geliştirmiş... Son yıllarda iyice tıkanıp daralan gerçekçi hikâye anlatımına yeri bir ufuk açıyor bu hikâye. ... Kendine çıkış yolları arayan köylü insanının atılımlarını amaca yönelen bilinçli ve dengeli bir ustalıkla ve canlı bir anlatımla ortaya koyuyor.» (2) Kaftancıoğlu'nun «sağlam bir dil ve anlatım geliştirmiş» olduğu, «canlı bir anlatım» yarattığı kanısında değilim ben. Belki yazarın en tıkanık olduğu yön de budur. Kaftancıoğlu kendi üslubunu yaratmış değildir. Bölgesel sayabileceğimiz sözcükler, yerel bir anlatım biçimi, öykülerinin okunurluğunu zorlaştıran engellerdir. Oysa Kaftancıoğlu, üslubunu bunlarla yaratmaya özellikle özen gösteriyor. «Benim köyüm Dede Korkutlardan kalma bir köy. Ben buranın söyleyişini kullandım dil olarak.» diyor bir konuşmasında (3). Alan olarak, Türk söyleyişini canlandırmak, ona yeni olanaklar kazandırmak yönünden Kaftancıoğlu'nun söyledikleri yerinde. Hatta şu sözleri, Türk anlatım olanaklarının genişletilmesini isteyen kişilerin görüşlerini de yansıtmaktadır: «Ben köyden geliyorum. Köy yedi bin yıllık bir geçmişi olduğu gibi yansıtıyor ve yaşatıyor. Özü burdan almışım. Dili burdan almışım. Türk halkının çok yüksek, çok zengin bir sanat, anlatım yeteneği var. O kalıntı benim damarlarıma girmiştir anamın dilinden. Türk ulusunun o ölçülü,, biçili, uyaklı söyleyişi bütün canlılığı ile köyde. Benim köyümde. Bende bir birikinti var, bir ambarım ben.» (4)

Dedikleri doğru Kaftancıoğlu'nun. Ne ki «Dönemeç» te bir Dede Korkut dili, bir Yunus dili yaratıldığı tartışılabilir. Ama «Dönemeç», bu yolda bir atılımdır, bir çabadır. Bir de öte yanını düşünelim işin. Diyelim ki yaratıldı bu «ananın dili». Yeterli midir bu? Ortaya çağdaş

bir dünya görüşüyle, insan yorumuyle çıkan bir yazar için bu kaynaklar yeterli sayılabilir mi? Kavramların giderek karmaşıklaştığı, olayların çağcıl boyutlar kazandığı bir dönemde bu kaynağı yeterli göremeyiz. Dil de, duygu ve düşünce gibi, yaşam gibi yeni boyutlarla, yeni yorumlarla değerlendirilmelidir bir yapıtta. Bence, bir bölgenin yerel anlatımı önemli değildir, Kaftancıoğlu'nun kendi üslubu önemlidir. Ses alma cihazına değil, yaratıcılığa olanak vermelidir.

Yine aynı konuşmasında, «Dönemeç öyle bir hikâye ki, ekleme, katma, uydurma, sanat endişesi... şu bu yok. Bir aynadır kırk bin köye ve onun milyonlarca çocuğuna tutulmuş.» diyor. Bu yargı, sanatımızın eleştirel bir değerlendirmeden geçirilmediği dönemler için doğru olabilir. Oysa bugün bir gerçekçi öykücülüğümüz vardır, bu öykücülük de sanatsal bir yapı taşımaktadır. Kötü sanatçılarda görülen sanat yapma anlayışı ise tarihe karışmıştır. Sanatçı kimliği taşıyan herkes, yaptıklarına sanatın büyülü gücünü katmak zorundadır. Söz gelimi Halit Ziya Uşaklıgil, sanat endişesiyle yazan bir sanatçıdır, ama büyük bir romancıdır, öykücüdür. O ki, «ekleme, katma, uydurma, sanat endişesi... şu bu yok», sanatçıya ne gerek var? Ses alma cihazının, fotoğraf makinesinin aracılığıyle saptanan bir şey olur ki bunun tersi, o da sanat olmaz. Az önce de değindiğimiz gibi, sanatçı, yeni yorumlar, çok boyutlu değerlendirmelerle yansıtır insanı. Türk dilini, Türk destanlarını, öykülerini anasından dinleyen Kaftancıoğlu'nun, çağdaş bir insan yorumu yapmak, çok boyutlu bir bakış açısı getirmek gibi büyük bir sorumluluk vardır omuzlarında. Geniş alanlı birikimleri olan Kaftancıoğlu'nun dilsel bir yorumu da kişiliğinden uzak tutmaması gerekir. «Ülkemizde sanata yer yok. Biz sanat aramıyoruz.» demek, her şeyden önce, Kaftancıoğlu'nun, kendisiyle çelişkiye düşmesi demektir. Sanat dışı bir tutumun, röportaj sınırlarını aşmayan ürünler ortaya koymakta etkili olacağı bir gerçektir. Oysa sanatçının işi, çarpıcı birtakım olayları sergilemek değil, insanı özüyle yansıtmaktır.

Yukarıdaki genellemeyi, Kaftancıoğlu'nun içinde bulunduğu durumu göz önüne getirerek yaptık. Görüşlerimiz, iyi bir sanatçının oluşmasını ister bir nitelik taşımaktadır. Gerçekte, söylediklerinin tersine, Kaftancıoğlu, «bir sanat endişesi» nin dışında değildir, insanın özünü yansıtmak için, sanatın büyülü dünyasından yararlanmak çabasındadır. **Dönemeç**'in en başarılı öyküsü «Ulgar» daki Cumağa'nın ayakları donmuştur. Cumağa, «İniş de olsa, 'gözünün ağı karası, dam dolusu boğazın umudu olan öküzünün böyle yüke koşulmasına katlanamazdı.» Umudu tek öküzü olan Cumağa, tüm olanaklarını darda kalan insanların kurtuluşuna adayan Zikri Ağa, sa-

natçı bir yüreğin atışlarıdır. «Karı başıma ıssız dağlara mı düşem, günler anası koynuna çekilirken» diyen «Süpürge» deki Durhatın, «Kara Kotan» daki Loplop, Kaftancıoğlu'nun öykü dünyasında doğup gelişen canlı kişilerdir. «Dönemeç» teki Gülü (Garip'in anası), -oğlu, sabahın erken saatinde okula gidecektir- lambanın ışığında durmadan yama yamar, bir yandan da şunları söyler: «Elim ayağım delik deşik oldu. Neyi yamayım ben, neresini tutturam? Gitmesin hoş... Gidip de beni göğ bitten mi kurtaracak? Cıdık'ın oğlu Ürüfet anasına ne ettiyse, o da bana eder, bu yaşında gene sürünüyor eksik etek... Benim için ha okusun, ha okumasın. Cılavuz kırmızı mumla çağırmadı ya... Gitmesin.» (5) Türkiye'nin toplumsal gerçeğini, okuyanların okutanlardan nasıl koptuklarını bu sözler ölçüsünde ne açıklayabilir? «Dönemeç» te çok gerilerde bir kişi gibi görünür Gülü, ama olayın kaynağı odur. «Azık» ta, insan yaşamının doğa ve ekonomik gerçekler karşısındaki değersizliği, çok inandırıcı gözlemlerle verilmektedir.

«Dönemeç» te olsun, «Ulgar» da olsun, önemli olan bir engeli, bir dağı aşmaktır. Bunun olmazlık gerçeğini, akılcı bir görüşle yansıtıyor Kaftancıoğlu. Söz gelimi «Dönemeç» te, dönemeci dönmek, yeniden var edecektir çocukları. Ne var ki, ancak birinin var olmasıyle sonuçlanacaktır olay. Dönemeci dönmüş olmak, bir çelişkiyi ortadan kaldırmayacaktır. Hele «Ulgar» da bu dönemeç hiç bir zaman dönülemeyecektir. Varlıklarını sürdürmek için birkaç lokma bulmaya giden insanlardan, «darmadağınık, kol, bacak, çuval eskileri, parçalanmış kızaklar... Öküz boynuzları... Yeşermiş arpalar, kemikler...» kalacaktır. Bir umut kervanı gibi görünen insanlar umutsuzluğun simgesi olmaktadır «Ulgar» da. «Dönemeç» teki Garip ise bir patlamayla küçük umutlarını yaşar: «Yoksuluz, açız. İlkokulu bitirdik, biz de okumak istiyoruz. Bizim de babamız ol. İyi okurum ben, çok okurum... Elini ayağını öperim. Bizi de alın buraya... / ... Benden iyi kimse okuyamaz. En iyi ben okurum. Ben çok okurum. Bugüne kadar iki üç bin kitap okudum.» Hep gerilerde kalan Garip, birden kişilik bulur bu sözleriyle. Sürekli olarak doğayı değiştirmeye çalışan, alışılmışı yenmek isteyen bu insanlarla çelişkiyi çok iyi verir Kaftancıoğlu. Büyük engeller aşarak sonuca varmak isteyen bu insanların alınyazılarıyle Sisyph'in alınyazısı arasında bir koşutluk vardır. Ulgar dağını aşan insanlar, Cılavuz'a varmayı kurtuluş sayan çocuklar, taşı tam dağın doruğuna çıkaracakken elinden kaçıran Sisyph'in alınyazısını yaşarlar. Küçük küçük umut ışıkları, insanın doğa karşısındaki yenilgisini koza koza örer.

Anadolu insanının gerçeğini bu yönden ele alan Kaftancıoğlu,

Dedem Korkutlardan, destanlardan, Türk deyiş gücünden yararlanıyor. Olaylar, geleneksel örgü içinde biçimlenir. Bu araçlarla, sanatın çok gerilerde kaldığını belirterek az gelişmiş ülkenin sorunlarını ortaya koyan hikâyeler, romanlar yazılmasını savunan Kaftancıoğlu, yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi, sanatı bir yana itmişçesine bir tutum içinde olduğunu belirtmektedir. Oysa az gelişmiş ülke sorunları sanatla bütünleştirilerek halka verilmedi mi, toplumda kendi toplumunu, kendi halkını tanıma bilinci uyandırılamaz. Sanatın, insanı kavrayıcı, insanı insana anlatıcı gücünden yararlanmadıkça bir sonuca varılacağı kanısında değilim. Anlatım, yani söyleyiş konusunda da Tarık Dursun'un yargılarına katılıyorum: «Kaftancıoğlu, ... dozunu bir türlü dengeleyemediği aşırı bir yerellik içinde. Hikâyelerinde yalnız kişileri değil, hikâye anlatanı olarak kendisi de yerel. Yalnız o bölge insanının bildiği, kullandığı ve anladığı kelimelerle hikâyeyi dokumak, okura hayli yadırgatıcı geliyor.» (6) Anamızın diliyle, Dede Korkutların dil olanaklarıyle bir anlatım oluşturmasında, kendi dilimizi ((bir öykücü olarak) gerilere itmekten özellikle kaçınmalıyız. Yazı sanatçılığının bir dil yaratıcılığı olduğu tartışılmaz bir gerçektir çünkü.

Kaftancıoğlu, bu geniş halk birikimleriyle dönemeci dönebilir. Özellikle diline rahat okunurluk kazandırabilirse... «Hakullah», bu yönden başarılı bir adımdır. Yakında yayımlanacağı söylenen romanı ise ne getirecektir, bugünden bir şey söylenemez. Bütün bunlara karşın Türk öykücülüğünde bir Ümit Kaftancıoğlu adı vardır.

---

(1) Nisan 1971
(2) **Yeni Gazete,** 9 mart 1971
(3) **Yeni Gazete,** 9 mart 1971
(4) **Cumhuriyet/Sanat-Edebiyat Eki,** nisan 1971
(5) Ümit Kaftancıoğlu, **Dönemeç,** Remzi Kitabevi, 176 s.
(6) **Milliyet,** 24 mayıs 1972

•

KIRMIZI YEL VE OSMAN ŞAHİN

Adann BİNYAZAR

Devlet Bakanı İlhan Öztrak, yaptığı bir konuşmada (4 eylül

1972) şöyle demişti: «Bugün memleketimizde 743 köy şahıs, aile ve sülâlelere ait bulunmaktadır. Yani yaklaşık olarak 100 köyden 2'si şahıs, aile ve sülâlelere aittir. XX. yüz yıl gerçekleri ve insanlık onuru ile bağdaşmayan bu hale, bugüne kadar son verilememiş olması, büyük bir talihsizlik olmuştur.»

TRT Hikâye Büyük Ödülünü kazanan Osman Şahin'in **Kırmızı Yel**'de topladığı öyküleri, Siverek'te, Fırat kenarındaki (Devlet Bakanının söz konusu ettiği) Kâzo. Kalemli, Musayb... gibi köylerden etkilenmelerle oluşmuştur. Bu tür köylerde ağa her şeyin üstündedir, onun dediği dediktir. Öbür yetkilerin yanında, insanca yaşama yetkisi bile ağanın kişiliğinde toplanmıştır. İşte Osman Şahin, «Siverek'te, Fırat yöresinde, azgın aşiret ağalarının ahır olarak kullandıkları evlerde öğretmenlik» yapmış, sonra da insanı katı kurallarla ezen olayların, törelerin öykülerini yazmıştır.

Kırmızı Yel'de toplanan öyküler, tüyler ürpertici olaylar yansıtma amacı gütmekte, genellikle olay, bir gerilim noktasında yoğunlaşmaktadır. Söz gelimi, TRT Ödülü alan «Kırmızı Yel» de kınacık hastalığı nedeniyle ekinleri tane tutmayan köylülerin umutsuzluğu ele alınmaktadır. Devrisi yıl yağmurlar yağmış, bolca ürüne kavuşmuştur köylü. Bunlardan biri ant içmiştir. Ekinler iyi olursa, oğlunu kurban edecektir. Nasıl olsa, «biri eksilse diğerlerinin gölgesi var» dır. «Ha Fırat almış birini, ha açlık...» Şöyle sonuçlanır öykü: «Kapmışam kucağındaki (karısının kucağı) uşağımı. Bir gün aç, bir gün susuz komuşam ki kursağındaki dünya malı eriye. Değirmanın suyunda abdest alıp çimdirmişem. Harmanın ortasına çekip namazını kılmışam. Gözünü bağlamışam. Hizasını kıbleye verip bıçağımı çalmışam...»

Görülüyor ki, İslâm efsanelerinde gerçekleşmeyen kurban olayı bu öyküde gerçekleşiyor. Öykünün ürperticiliği buradan geliyor. Bu ürpertici olayların ardındaki gerçek, yazarın vermek istediği asıl gerçek ise, yoksulluğun ezdiği bir insanın neler yapabildiğidir, bilinçsizliğidir.

Öbür öykülerde de aynı ürpertici olaylar etkisini duyurur. Denebilir ki, Şahin'in öykülerini oluşturan temel etkendir bu. Örneğin, «Opoletli Gardaş» ta adam öldürmeyi doğal bulan bir anlayışı, «Bedvanlı Zülfo» da ağa baskısının köylüyü bir karış toprak sahibi etmediğini, «Kurt Avı» nda insanın ölümünün hiç bir anlam taşımadığını, «Fareler» de bir avuç buğday için insanın insanı yemesini, «Odun» da işbirliği anlayışından yoksun köylünün durumunu, «Fırat'ın Cinleri»nde hastalıkları ilkel yöntemlerle iyileştirmeye çalışmadan doğan kötü sonuçları yansıtmaya çalışmıştır Şahin.

Okuru ne denli etkilerse etkilesin, görülüyor ki Türk okuru ilk kez karşılaşmıyor böylesine vurucu olaylarla. Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, özellikle Bekir Yıldız... Osman Şahin'de birikim olarak var olan olayları romanlaştırmışlar, öyküleştirmişlerdir. Bu böyle olunca geriye kalıyor anlatım. Şahin'in anlatımında da olağanüstü bir çarpıcılık yoktur. Ama ödül alan bir yazardır Şahin, üzerinde durulması da gereklidir.

Yukarıdaki sonuca varmakla Şahin'in yazdıklarını küçümsemiyorum. Kuşkusuz, çok duygusal etkilenmeleri, güçlü gözlemleri, akıllıca saptamaları var Şahin'in. Ayağının yere bastığının da ayrımında. Anlattığı kişilerle bütünleşmeyi becermiş bir gerçekçi de sayılabilir. Ama sallanan bir yan var Osman Şahin'de. Ona değineceğim ben.

Şahin, bu birikimlerini gerçekçi bir sanatın potasında oluşturabilmiş midir? Bence önemli nokta budur. Var olması, yok olması da buna bağlıdır.

Tümüyle değilse bile, TRT Ödülünü alan her iki yazarın da (Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin) öyküleri, bir röportaj yazarının kolaylıkla saptayabileceği öğelerle oluşmuştur. Yaşar Kemal'in değindiği gibi, röportaj alanı da küçümsenecek bir alan değildir. Onun da yolu yordamı vardır. Bu yolun yordamın etkili bir biçimde kullanılması gerekli. Ama, röportajın amacı bir saptamadır. Oysa, ortaya öykücü olarak çıkan yazarın durumu ve sorumluluğu çok başkadır. Bir dünya görüşüyle, öyküsünün kendine özgürlüğüyle kişilik kazanır bir öykücü. Değindiğimiz sorumluluk konusuna geçmeden önce, Şahin'in öykülerinin bir yönü üzerinde de durmak gerekir.

Şahin'in öyküleri gölgelidir, Bekir Yıldız'ın öyküleriyle gölgelidir. Öyle ki, **Kırmızı Yel**'de toplanan öyküler, Bekir Yıldız'ın öykülerinin uzantısı da değil, tam onun yanındadır. Seçicilerin, «Kırmızı Yel» e ödül verirken, öyküleri Bekir Yıldız'ın sanmalarını savunmanın beni yanıltmayacağını sanıyorum. Şahin, bu konuda çok dürüst. Bir konuşmasında (Cumhuriyet, Sanat-Edebiyat Eki, nisan 1971) bu konuya değiniyor: «... hikâyelerimde ve sanat anlayışımda elbette ki Bekir Yıldız'ın etkisi büyük olmuştur. ... Ustam Bekir Yıldız'la eşdeğerde tutulmam kuşkusuz çok güzel bir şey. Ve aynı zamanda bana erken verilmiş büyük bir sorumluluk... Ancak şurasını da belirtmem gerekiyor ki, amacım; hep Bekir Yıldız'a benzemek değildir. Ama Bekir Yıldız'dan yararlanarak, kendi öz anlatımımı bulmak ve o yolda ilerlemektir.» Aynı konuya Yeni Gazete'nin sorularına verdiği yanıtta da (9 mart 1971) değiniyor.

Yukarıdaki yargılar, bu somut etkiyi açıkça gösteriyor. Şahin'in, kendi anlatımını yaratma kaygısı içinde olduğu da belli. Ben, bunun

üzerinde durmak amacıyle yazmadım bu yazıyı. Amaç bu olsaydı, karşılaştırmalı bir yöntemle nesnel sonuçlara varılabilirdi. Ayrıca, böyle bir yazının çok daha önce yazılması gerekirdi. Ödülün ilk günlerinde böyle bir yazı geçerli olabilirdi. Bu yazılmak gerekseydi, böyle bir konuyu çok daha önce yazardım. Çünkü, Osman Şahin konusunda söyleyecek sözleri olan bir insanım. Osman Şahin'i, ona «Cin» dediğimiz dönemlerden tanırım. Birimiz Elazığlardan gelmişiz, esmer, karayağız... Birimiz Mersinlerden (Aslanköy) gelmişiz, yanık bir Akdeniz sarısı... Dicle Köy Enstitüsünde aynı sınıftayız. Birlikte sahneye çıkıyoruz, hokkabazlık yapıyoruz. Seyredenlerden çok da biz gülüyoruz kendi kendimize. Bizden çok küçüktü Osman. Cin gibiydi. Enstitünün en sevimli çocuğuydu. Onun için «Cin» derdik ona. İşte böyle bir ortamdan gelir dostluk bağımız. Birlikte yaşadığımız bir yaşam parçası var. Beş yıl, aynı insanlar, aynı çevre. Okumalar, sanatı, edebiyatı yeni yeni tanımalar. Çevre köylere gidiş. Oradaki insanları tanıma. Acı yüklü kaval sesleriyle beslendi kulağımız bizim. Bunun için, «Osman Şahin konusunda söyleyecek sözleri olan bir insanım» dedim. Gelişimini az çok izleyebildiğimi sanıyorum.

Kırmızı Yel düzeyinde kalsaydı Şahin'in öyküleri, yazı yazmazdım. Yazım, yüreğimin, dostluğumun coşkusu olurdu da onun için yazmazdım. Oysa, coşkunun yeri «mektup» tur. **Kırmızı Yel** üzerine yazacağıma Bekir Yıldız üzerine yazardım. Sanırım o zaman amaç daha çok gerçekleşmiş olurdu. Oysa, özellikle bugünlerde, Osman Şahin konusunda yazmak gereksinmesi duydum. Bundan önce yazdığım «Dönemeçte bir Yazar» adlı yazıda, Şahin konusunda hiç bir yorumlamaya girişmemiştim. Elde somut bir örnek yoktu da ondan. Şimdi oldu. Şahin'in «Yeni Dergi» de yayımlanan «Deli Hatice» adlı öyküsü, Bekir Yıldız çemberini kıran, ondan gelen etkilerin bulutlarını dağıtan bir öyküdür. Gölgeden aydınlığa çıkıyor Osman Şahin. «Deli Hatice», **Kırmızı Yel**'de toplanan öykülerden daha mı başarılı? Belki değil, ama Osman Şahin'in öyküsü, gölgesiz öykü... Kendi öz anlatımını bulma yoluna koyulmuştur Şahin. «Deli Hatice» önemli bir aşamadır. Şahin'in öyküsü yeni başlıyor. Bence, Urfa dolaylarını Bekir Yıldız'a bıraksın. Tarık Dursun'un deyimiyle «aşırı yerellik», şive taklidi gibi öğeler öyküye büyük bir şey katmaz. Öykü, yazarın insanın özünü, kendi özünü bulması işidir. Yolu yordamı nedir bunu bulmanın? Kimse bir yol yordam gösteremez. Öykücünün kendi bileceği bir iştir bu. «Deli Hatice», anlaşılmaz çok yerel sözcüklerin dışında, Şahin'in kendi insanı, kendi yaratım alanının ürünü gibi geldi bana. Sanıyorum «Deli Hatiçe», kendi yaşam ortamı olan Aslanköy'dendir. Aslanköy, çeşitli olaylara tanık olmuş ilginç bir yer-

dir. Kurtuluş savaşımızdan, DP dönemine değin toplumsal değişimler gösteren, çok aydın yetiştiren, kimi ilçelerden daha etkili bir köydür Aslanköy, Bolkar dağlarının yüreğine gömülmüş bir yerdir...

Osman Şahin'de engin bir duyarlık, coşkulu bir söyleme isteği vardır. **Kırmızı Yel**'de yer yer insanın soluğunu kesen bölümler vardır. Kitabın en başarılı öyküsü saydığım «Fırat'ın Cinleri», gerçekçi edebiyatımızın önemli ürünlerinden biridir. Bu birikimlerle, Türk öykücülüğünde bir yer tutabilir Şahin. Yerinde buluşları, özgün betimlemeleri, Şahin'in, öykücülüğümüzde bir düzeye ulaşması yönünden bir ölçüt olabilir. Ama, Bekir Yıldız etkilerinin bitttiği yerde başlar Osman Şahin'in öyküsü. Ne zaman ki bulutlar dağılır, gölgeler silinir, çember kırılır... kişilik kazanmış öyküler o zaman doğar. «Deli Hatice» de olduğu gibi...

•

ROMANIMIZDA İNSAN ÖĞESİ

Emin ÖZDEMİR

Roman sanatının başta gelen öğelerinden biridir insan. Olay, yer, zaman ve anlatı gibi öbür öğeler de insanla oluşabilir ancak. Bu yönden ister düşçü olsun, ister gerçekçi; ister toplumcu olsun, ister bireyci; insansız bir roman varlığından söz edilemez. Yazınsal türler içinde insana en çok yönelik olanı romandır dense yeridir. Gelgelelim Türk romanında insan öğesinin yeri ve özellikleri yeterince tartışılmamıştır. Romancılarımızın insana bakış açısı, yaklaşımı üzerinde durulmamıştır. İnsan gerçeğinin yansılanış ve yansıtılış yöntemine dokunulmamıştır pek. Ayrıntılara yönelmeden konuya bir kıyısından değinmek istiyoruz.

Türkçe de ilk roman denemesi yüz yıl önce yapılmıştır. Şemsettin Sami'nin 1872'de yazdığı **Taaşşuk-i Talât ve Fıtnat** bu türün ilk örneğidir bizde. Bunu **Hasan Mellâh'la** (1874) Ahmet Mithat, **İntibah'la** (1876) Namık Kemal izlemiştir. Daha sonraki yıllard,a açılan çığır genişlemiş, nice romanlar yazılmıştır bugüne değin. Ne ki bu gelişmeye karşın dünya roman pazarında bir yer alamamıştır Türk romanı. Adından söz ettirememiştir. Zaman zaman gösterdiği açılımlar, kıpırtılı yönelimler, onun Tanzimat'tan beri süregelen kimi olumsuz niteliklerini değiştirememiştir. Bir parlamış, bir sönmüştür bunlar.

Romanımızdaki olumsuz niteliklerin başında «insan öğesi» nin yanlış ve eksik kullanılışı gelir. Aykırı gibi gelecek ama, terimsel anlamıyle bu öğenın bulunmayışı gelir. Bir bakıma insansızdır bizim romanımız. Elbette bu yargımızla «kişisiz» dir, demek istemiyoruz. Genellikle romanlarımızdaki kişiler, insanlıklarını yaşamazlar, daha doğrusu insanlaştırılmamışlardır. Kendi özlerinden, insan gerçekliklerinden soyutlanmış «karikatür kişi» lerdir. Sözgelimi, ilk Türk romanı olan **Taaşşuk-i Talât ve Fıtnat'tan** bu yana roman adı altında yüzlerce yapıt ortaya konmuştur. Binlerce kişi gelip geçmiştir bu romanlardan. Acaba bu kişilerden kaçı yaşarlık kazanmıştır bugün? Kaçı bizimle birliktedir? Goriot Baba'yı Julien Sorel'i, Dimitri'yi, Oblomov'u, Kaptan Ahab'ı ve Martin Eden'i ansıdığımız gibi, kaçını ansıyabiliyoruz?

Bu sorulara olumlu yanıt bulmak güçtür. Şundan ki romanlarımızdaki kişiler tek boyutlu varlıklardır. Bizi vurgulayan, çarpıcı bir nitelikleri yoktur. Çarpıcılık derken, «sıradanlık»ı da bunun içinde düşünüyoruz. Sıradan bir kişinin de roman düzeni içinde belli bir yeri ve değeri vardır. Romandaki tipikliği olan kişilerin boyutlanmasına olanak sağlar.

Roman kişisinin boyutlanması, romancının insana yaklaşımına ve insanı değişik açılardan gözlemleyip tanımasına bağlıdır. İnsanlarla içli dışlı olmamış, kendi dar kabuğunun dışına çıkamamış romancılar, yaratacağı kişilere gerçeklik kazandıramazlar. Yaşamdaki gerçek kişileri de saptasalar, değişmez bu. Bunun içindir ki romancının değişik durum ve ortamlarda gözlediklerini soyutlayıp kişilerde somutlanması gerekir. İnsanın yürek vuruşunu, kan dolaşımını iyice tanıması gerekir. Bu gerçeği Gorki'nin şu sözü ne güzel belirler: «Bir kapıcıyı canlandırmak için en azından on kapıcıyı tanımak zorunludur.» Bizim romancılarımızsa bu gerçekle zıtlaşan bir tutum içindedirler. Nitekim köy insanını hapishane ortamında gözlemleyip köylüyü anlatmaya kalkan kimi romancılarımızın çıkmazı buradan başlar.

Tanımanın, gözlemlemenin yanı sıra bir başka gereklilik de sevgidir. İnsana sevgiyle yaklaşmaktadır. Sevgiden yoksun bir yaklaşım da sağlıklı sonuçlara ulaşamaz. Nitekim Hüseyin Rahmi Gürpınar, gözlem gücü üstün olan bir romancımızdır. Yapıtlarında en küçük ayrıntıları bile ustaca verir. Ancak bu güç sevgiyle donanmadığı için bakışı acılaşıp karamsarlaşır. Olmayacak, gülünç durumlara sokar kahramanlarını. Yaşama olan hıncını, sanki roman kişilerinden çıkartır. Ailelerin mutluluğunu yıkmaktan, karı ve koca arasındaki içtenliği, sevgiyi boğmaktan mutluluk duyar gibidir sanki. Öte yandan kimi kahramanlarını da ya aşağıdan ya da yukarıdan pisletir. Bu tutumu kişilerin bütünlüğünü parçaladığı gibi, romanın inandırıcılığına da gölge düşürür.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'da gördüğümüz bu tavrı değişik bir bi-

çimde Kemal Tahir'de bulmaktayız. Kemal Tahir köy yaşamını ve köylüleri anlatırken koyu bir sevgisizlik içindedir. Onun köylüleri, cinsel doyumsuzluğun etkisiyle hayvanlaşırlar; yitirirler insanlıklarını. Öyle ki hiç bir bağlayıcı değer tanımazlar. Sözgelimi **Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal** cinsel açlıktan yırtıcılaşmış insanlarla doludur. Babası ölüm döşeğinde can çekişirken onun gözü önünde analığıyla sevişen oğullar, oğulluklarını baştan çıkartan analıklar, ablacılar, oğlancılar kaynaşıp dururlar bu romanlarda. Ne ki inandırıcılıkları yoktur çoğunun. Okuyucunun hayvansı yanını uyandırmak için yaratılmış gibidir bu kişiler. Psikolojik derinlikten yoksundurlar.

Romancılarımızın «insan yaratma»daki asıl eksikliği, insanı bütünselliği içinde kavrayamamaktan doğuyor. İnsanı ya sınırlı bireyselliğin nitelikleri ya da bu niteliklerin ötesinde toplumsal kimliğiyle ele alıyorlar. Bu yüzden de diri, canlı, gerçek insanın uzağına düşüyorlar. Oysa bir bütündür insan. Hem üyesi olduğu toplumun özelliklerini taşır, hem de birey olarak kendisini. Kişiliğini bunlar oluşturur. Bu iki yönlü nitelik ve özellikleri; insanın, çevresiyle olan ilişkilerinde ortaya çıkar. Hele bu ilişkilerde bir çatışmaya, bir bağdaşmazlığa dönüşürse kişilik daha da belirgenlik ve keskinlik kazanır. Gerçekte insan duyarlığını ve sıcaklığını taşıyan bir roman kişisinin özünde böyle bir çatışma vardır. Ancak bu çatışma yapay, zorlama bir nitelik taşımaz. İnsanın kişiliğiyle çevresi arasındaki uyumsuzluğun dışlaşması olarak belirlenir.

Romanlarımızdaki kişilerin yaratımında yaşamın damgası ve payı yok gibidir. Bir çatışmadan, belirli bir eylemden doğmamışlardır. Yaşama deneyimleri yoktur. Romandaki olayın önünde ve ötesinde değil, ardındadırlar. Ne yana çekilirse o yana sürüklenirler. Kleber Haedes, roman kişisiyle olay arasındaki ilişkiye değinirken şunları söyler: «Gerçek roman kişileri olayın çok üstüne çıkarlar, olaylar onlara erişemez. Üzerlerinde zamanın hükmü yoktur. Romancının sözünü etmediği şu ya da bu durumda ne yapacaklarını, ne söyleyeceklerini biz kendimiz kestirebiliriz.»

Bizde olasılığı yoktur bunun. Değil romancının sözünü etmediği değişik durumlarda, aynı romanın bir iki sayfa sonrasında kahramanın ne yapacağını, nasıl davranacağını kestiremeyiz. Nitekim romanın başında dürüst, namuslu, iyi yürekli olarak sunulan bir kişi, romanın sonunda yitirir bu niteliklerini. Böylece bu kişilik çatlaması karşısında kahramanın hangi yönüne inanacağımızı kararlaştıramayız.

Romanımızdaki insan öğesinin görünümünü tam somutlayabilmek için «tip» ve «karakter» kavramlarını yalınlaştırarak belirlememiz gerekir. Çünkü romancının insanı yansıtışı ya **tiplendirme** ya da **karakterlendirme** biçiminde olur. Türk romanında ise karakterlendirme yok dene-

cek kadar azdır. Egemen yaygın ve ortak tutum romanlarda insanların tipleştirilerek sunulmasıdır.

Tiplendirme, insana özgü genel ve ortak özelliklerin bir ya da birkaçını saptayıp bunları soyutlayarak bir kişiye yüklemedir. Abartılmış, sivriltilmiş yönleri vardır tiplerin. Bu abartılmış, sivriltilmiş yönler kişisel değil, toplumsaldır. Daha doğrusu romancının yaşamın değişik kesimlerinde yaptığı gözlemlerin ortak ürünüdür. Başka bir deyişle her insandan bir parçadır tip, herkes çevresindekilerin bir yanı ya da kendisinin bir yönüyle tip arasında bir özdeşlik kurar. Sözgelimi İvan Gonçarov'un **Oblomov**'unu düşünelim. Hangimizin kumaşında ondan bir iplik yoktur? Oblomov gibi sudan nedenlerle işten kaçtığımız, gerçekleştiremeyeceğimiz düşlere kendimizi kaptırdığımız anlar az mıdır?

Tipleştirmede soyutlama ve genelleme ağır basar. Ancak donmuşluk, kalıplaşmışlık yoktur. Şöyle de söylenebilir. Yaşayan, canlı, gerçek bir kişinin gözlem yoluyla saptanması değildir tip. Bir özelliğin ya da niteliğin yansılayıcısıdır o. Bilinen bir özelliği ve niteliği açıklar. Bizdeki tipleştirmedeyse bir donmuşluk, bir kalıplaşmışlık vardır. Bu da romancının gözlemleme yerine, önceden saptanılmış hazır yargıları nitelikleri somutlamayı amaçlamasından doğar. **Yaban** romanı güzel bir örnektir buna. Ahmet Celâl, insansal bir özelliği yansılma yerine Türk aydını ile Anadolu köylüsü arasındaki derin uçurumu simgelemeye yarar. Nitelikleri, düşünceleri, edimleri önceden düzenlenmiş gibidir. Yaşamın doğal akışı içinde etlenip butlanmaz. Gerçeklerin gözlemlenmesinden doğmadığı için de genellik taşımaz. Doldurulmuş bir plak gibidir. Yapaydır, doğallıktan uzaktır.

Türk romanında karakterlendirme yerine tipleştirme eğiliminin geçerlik kazanması, gelenekleşmesi bilinçli bir tutumun sonucudur. Romancılarımız bireylerin serüveni, kişisel dramlarıyla ilgilenmemektedir. Toplumsal yaşantı, toplumdaki gelişim ve değişimler üzerinde durmaktadır daha çok. Toplumun portresini çizmeyi amaçlar. Bunun için de belirli bir özelliğini yakaladığı kişiyi bu amacını gerçekleştirmede bir araç gibi kullanıyor. Doğal olarak romanındaki kişiler de roman kişisi olmaktan çok, bir araç bir açıklama öğesi görevini görüyor. A. Şinasi Hisar'ın Fahim Bey'i, Yakup Kadri'nin Naim Efendi'si, Halide Edip'in Rabia'sı toplumun portresini çizmede hep bir araç görevini görmüşlerdir. Bunların tek boyutlu oluşları da yine araçlıklarıyle açıklanır.

Köy romanlarında da kişilerin, araçlık ve açıklayıcılık göreviyle kullanıldığını daha somut bir biçimde görebiliriz. Köyün toplumsal yapısı, ilkel düzeni bellidir. Çoğun, bu düzeni sürdürmek isteyenler, onu değiştirmek isteyenler arasında geçen olayların üzerine temellenir köy romanları. Romana giren köylüler köy gerçeğini belirleme yolunda bi-

rer araçtır romancı için. Romancı bunları içinde bulundukları çevresel koşullardan soyutlayarak yeniden yaratır. Bunda yadırganacak bir şey yoktur. Yeter ki yaratılan bu kişiler kendi yaşamlarını dengeli bir biçimde yaşasınlar. Kendi özlerine, duyarlıklarına uygun olan edimlerde bulunabilsinler.

Romancının kişilerini araç gibi kullanması belli bir ereğe dayanır. Romana düşünsel ve siyasal bir içerik kazandırmaktadır bu da. Saptanmış bir toplum gerçeğini ya da düşünsel içeriği yansıtmayı amaçlayan romanlarda kişiler kendi yaşamlarını yaşamazlar. Romancının gözleriyle görürler dünyayı. Romancının ağzıyla konuşur, onun gibi duyar, onun gibi düşünürler. Tanzimat'tan bu yana nice örnekleri verilmiştir bu tür romanların. Sözgelimi Kemal Tahir'in son yıllarda yazdığı **Kurt Kanunu, Yol Ayrımı** bu tür roman kişilerini değişik örnekleriyle tanıtacak niteliktedir.

İnsan öğesinin sunuluşunda tiplendirme daha ağır basar demiştik. Son yıllarda daha da belirginleşmiştir bu. Hele «olumlu tip», «olumsuz tip» kavramlarından sonra romancılar eleştirel bir tavır takınmışlardır. İnsanı kendi gerçekliği içinde anlatma yerine olumlu ve olumsuz tipler, belirli kalıplar içinde dondurularak bunların yargılamasına girişilmiştir sanki.

Romancılarımızın tiplendirme yolunu seçişi toplum portresini ve gerçeğini daha iyi yansıyabilmek içindir. Karakterlendirmede ise yansılanan toplum değil, toplumsal sorunlar değil; insandır. Kişiliği kurup oluşturan bedensel, ruhsal, toplumsal etkenlerle, bu etkenlerin oluşturduğu özelliklerdir. Bunları birleştirmenin sonucudur karakterlendirme. İnsanın özünü ve en gizli gerçeklerini belirlemeyi amaçlar. Bireysel ve toplumsal özelliklerin birçoğunu belirtmesi yönünden tipi aşan bir zenginliği vardır. Tip yaratmaya göre de güçtür. İnsanı değişik boyutları içinde tanımayı zorunlu kılar. Bir yandan kişinin dış görünüşüyle birlikte, onun iç gerçeğini oluşturan, edimlerine yön veren koşulları da belirtmek gerekir. Bu doğal olarak karaktere hem özel hem de genel yanları olan bir kişilik kazandırır. Romanımızda bu kişilikteki kahramanların bulunmadığı söylenemez. Vardır, var olmasına. Ne ki bunlar bile bireyselliklerini tam olarak yaşamazlar. Yer yer tipsel bir boyutlaşma gösterirler. Örneğin Orhan Kemal'in Murtaza'sı, Yaşar Kemal'in Meryemce'si, Fakir Baykurt'un Kır Abbas'ı, Kemal Tahir'in Topal Ali'si bunlar arasında anılabilir.

Tipleştirme de, karakterlendirme de gerçekte insanı vermek yönünden birer yoldur. Birinin öbüründen üstün olduğunu söylemek istemiyoruz. Ancak romanımız gerçekçi ve toplumcu yörüngeye girdikten sonra romancılarımızın ilgisi, insanımızın iç gerçeğine yönelmekten

çok toplumsal tipikliğimize kaymıştır. Bu tipikliği yansılamak, saptamak için de çok yönlü soyutlamalara, genellemelere gitmiştir. Romanlarımızda belirli yanları abartılıp vurgulanmış ya da kimi toplum gerçeklerimizin ortaya çıkmasında araçlık etmiş, kalıplaşmış kişilerin çokluğu da bundandır.

Tipleştirme romanda insan öğesinin işlenmesinde bir yoldur, dedik. İnsansal özelliklerin sunulmasında gerekli bir yol. György Lukacs bu yola baş vurmanın gerekliliğini belirtirken şunları söyler: «Bütün insanın simgelenmesi ancak tip yaratmakla olur. Bu da öznel insan ile (l'homme privé) toplumsal insan (l'homme publique) arasındaki ilişkilerin var olduğunu kabullenmek demektir.» Oysa bizde bu denge yani insanın bireysel ve toplumsal yönü birlikte düşünülmez. Ayrı ayrı dilimler olarak tasarlanır. İnsan, toplumsal yaşantısı içinde gösterilmez. Bu yüzden de romanlarımızdaki tiplerin çoğu, belirli bir karakter taşımaz. Kalıplaşmış, kukla, dirimsiz ve boyutsuz kişiler olarak çıkar yaşama alanına.

G. Lukacs'ın belirlediği «bütün insan» kavramına ters düşen sayısız tipler vardır romanlarımızda. Reşat Nuri'nin Şahin Hoca'sı bunlardan biridir. Bir birey olarak toplumsal bir birim olarak düşünülmemiştir Şahin Hoca. Bireysel br özelliği yoktur. Birtakım düşünceleri savunma, yayma ve uygulamaya dönüştürme ereğiyle yaşatılmıştır. Nesnel bir varlık kazanmamıştır sanki. Bu yüzden de kafamızda tutarlı ve inandırıcı bir iz bırakmaz. İnsanlığını yaşayan bir varlık değil kimi kavramları açıklamakla görevlendirilmiş «açıklayıcı kişi»lerdendir.

İnsanın kişiliğini toplumsal ilişkileri çizer. Bu ilişkilerden soyutlanmış bir insan, düşünceleri, inançları yönünden ne denli yüce olursa olsun yine de inandırıcı olamaz. Çünkü o bağımlı ve bağlanmış kişidir. Yine G. Lukacs'ın tanıklığına baş vuralım:

«Bir yazar, herhangi bir eylemci gibi kendini günün siyasal sorunlarına hazır çözüm yolları bulmakla yükümlü gördüğü zaman, eserleri bundan zarar görecektir. Yani, Balzac'ın, Tolstoy'un yaptığı gibi, somut insan çatışmalarını genellemesine yansıtıp çağının başlıca sorunlarına ışık tutamayacaktır. Çünkü böylesi çatışmaların karmaşıklığı soyut ilkeyle somut olgu arasında dolaylı bağlar kurulmasına elvermez. Yazar sorununu kuramsal olarak çözümler, sonra da bunu açıklayacak uygun kişiler çizer. Sonuç, estetik bakımdan, hiç de parlak değildir.» **(Çağdaş Gerçekliğin Anlamı, s. 141)**

Romanlarımızda insan öğesinin yanlış bir tutumla ele alınmasını hazırlayan bir başka neden de romandaki yaşamla gerçek yaşam arasındaki sınırın açıklıkla çizilemeyişi. Bu konuda öteden beri söylenegelen bir söz vardır: «Hayatın kendisi roman değildir; ama roman ha-

yattır» Kimi gerçeklere ışık tutar bu söz. Bir kez «hayatı» olduğu gibi yansıtma romanın kendine özgü evreniyle bağdaşamaz. Bir eleme, bir seçme, düzenleme işine yönelecektir romancı. Yeni bir yaşam, yeni bir evren oluşturacaktır. Bir roman kişisinin inandırıcılığı, tutarlığı da gerçek yaşamdakilere özdeşliğiyle değil; romandaki yaşama uyarlığıyle değerlendirilecektir ister istemez. Bizde böyle olmamıştır bu. Romanın da roman kişisinin de değerlendirilmesinde roman dışı ölçütler geliştirilmiştir. Öyle ki dış dünyaya bakıp köylülerin roman kişisi olmayacağını savunanlar bile çıkmıştır. Necati Cumalı'nın şu sözleri ilginçtir bu yönden:

«Aşk, özgürlük, moral anlayışları; bilim sanat anlayışları, türlü inançları arasında, on ya da yüz köylünün ne gibi ayrılıkları vardır? Bu kavramlar, bu konular, köy sınırları, köylüler arasında, roman okuyucusunun ilgisini çekebilecek ne gibi incelikler, yenilikler kazanabilir? ... Bir köy romanında, romancının kişilerinin davranışlarında bilincin payı olmayacaktır. Olsa olsa romancı bize, geleneğin göreneğin etkisi altında tutumu biçimlenmiş, davranışları duyularına bağlı kişiler tanıtabilecektir.» (**Niçin Aşk**, s. 101-102)

Bu sözler, roman kişisiyle gerçek yaşamdaki kişileri, romandaki yaşama biçimi ve düzeniyle gerçek düzenini bir tutan anlayışı belirler. Ayrıca değinmeye çalıştığımız, insanı yalnızca bulunduğu toplumun bir üyesi olarak, algılayan, onun bireyselliğini umursamayan tutumu da gösterir. Öte yandan bizde romancının karakterlendirme yerine tiplendirmeye ne denli yatkın olduğunu da belirler.

Roman kişisi «gerçek hayattaki kişi»lerin bir kopyası olamaz. Şundan ki gerçek yaşamı dondurup romana aktarmak olanaksızdır. Romanın kendine özgü evreni içinde kişiliğini edinecektir roman kişisi. Halit Ziya Uşaklıgil'in Suut Kemal'e yazdığı bir mektupta **Aşk'ı Memnu** ile ilgili şu açıklamaları roman kişisinin oluşumuna ışık tutar; bu düşüncelerin bugün de geçerliğini koruduğunu söyleyebiliriz:

«**Aşk-ı Memnu** yazılırken İstanbul'un belli çevrelerinde, özellikle Boğaziçi'nde Melih Bey Takımı'nı andıran aileler vardı. Nitekim bugün de öyledir. Yazar bunları uzaktan yakından bilir ve tanırdı. Hayalinde birikmiş karmakarışık izlenimler vardı. Bunları billurlaştırarak bir toplam çıkarmak için imgelemimi kamçılamak yeterdi. Bu, demek değildir ki,**Aşk-ı Memnu** gerçekte var olan birtakım yüzlerden kopya edilmiştir. Eserde birçok kişiler vardır. Bunlardan hiç biri belli birtakım kişilerin benzeri değildir. Ama genel toplamıyle birçok kişilerden eğretilenmiş dağınık eczadan bileşen bir varlıktır. Doğruluğu da bundan ibarettir. Örneğin, eserin başlıca kişilerinden biri olan Behlül, benim özelliklerini tanıdığım bir, iki; belki üç gençten toplanmış bir gençtir. Filan ve fa-

lan az çok benzer, ama yüzde yüz filan değildir. Firdevs Hanım ve kızları, hele Nihal ve babası, bunlar da öyle...» (Ulus, 5.9.1943)

Roman kişisinin gerçekliğini roman evreninin düzeni ve yasaları içinde düşünmek gerekir. Bu düzen ve yasalar içinde bağımsız kişilikleri olmalıdır. Bu bağımsızlıktan, kendi yazgılarını kendilerinin çizmelerinden doğar gerçeklikleri. Yazgıları kendilerinin elinde değilse inandırıcı olamazlar. Kafka'nın şu sözlerini de analım burada:

«Gerçek bir sanatçının kişileri gitgide kendilerini bağımsız kılar, yaşama güçlerini içlerinden alır. Kendi içlerinden gelen bir güçle devinimlerde bulunur ve kimi zaman bu kişilerin alınyazıları yaratıcılarını şaşırtan eğriler çizer.» (**Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk**, s. 53)

Söz buraya gelmişken tip ve karakterlerin sunuluş, çiziliş biçimleri üzerinde de durmak gerekir. Bu da birtakım kişisel yöntemleri, yönseme ve eğilimleri betimlemeye, örneklemeye götürür yazıyı. Amacımız Türk romanında insan öğesinin nasıl işlendiğini bütün boyutlarıyle sergilemek değildir. Başlı başına geniş bir inceleme konusudur bu. Yazımızın tasarlanış amacı konunun nirengi noktalarına değinmektir. Ayrıca tip ve karakter ayrımını belirleyerek romanımızda insan öğesinin işlenişindeki başat eksikliğe dikkatleri çekmektir. Söylenecek çok söz vardır bu konuda...

•

HASAN HÜSEYİN'İN ŞİİRİ

1. PROLOGOS

Zühtü Bayar

Karşı olmak, eleştirmek ve yadsımak... Yeniyi önermek, birşeyleri değiştirmeye çalışmak ve hayatı yeniden yorumlamak... Sanatın içsel ve temel nitelikleridir bunlar... Bu nitelikleri gerçek sanatın varolduğu her yerde ve her sanatsal yaratışta görmek mümkündür. Marksist olsun olmasın; her sanat yapıtı, her sanatsal faaliyet, ilerici, devrimci bir muhteva taşır bu yüzden. Çünkü sanat yapıtı, sanatsal eylem birşeylere karşıdır, birşeyleri değiştirmeye çalışır; yadsır, çözümler, yeniden yorumlar. Ortak duygulanımlar, ortak titreşimler yaratarak «bilinmeyenin» ve gizli olanın bütünlüğü; toplumsal ve bireysel bütünlüğü bozmasına engel olmaya çalışır. Ta, başlangıcından bu yana böyle olmuştur bu. İlkel insanın büyülerle, törenlerle toplumsal düzeni,

kişisel bütünlüğü, bilinmeyen güçlere ve varlıklara karşı savunmasından beri...

Marksizmin ister «sanatta yansıtma» kuramından, ister son yirmi yıl içinde gelişen «yeni kuram»ından hareketle sanat yapıtı ve sanat olayına yaklaşalım, bu temel görevin değişmemiş olduğunu görürüz. Toplumsal duruma, üretim güçlerinin gelişme derecesine, kültürel yapıya, yersel özellik ve koşullara göre sanat, görevi konusunda bu temel işlevini, (fonction'unu,) koruyarak bazı ufak tefek değişiklikler geçirmiştir kuşkusuz. Ama azgelişmişlik koşullarını taşıyan bir ülkede sanatın görevi ve durumu; **Edmund Wilson, Ernst Fischer, Christopher Caudwell** ve **Louis Aragon** gibi ilerici sanat kuramcılarını endişelendirse de bir silâh biçimine toplumu ve dünyayı -kuşkusuz bu arada insanı da- değiştirmeye yarayan bir «araç» biçimine girme zorunluğundan kurtulamaz. (Yeri gelmişken yukarıdaki adlara, «Sosyalizmin Büyük Dönemeci» adlı çalışmasından sonra **Roger Garaudy'yi** de eklememiz gerektiğini düşünüyorum. Hele toplumların büyük dönüşümlerden önce içine girdikleri «dar boğazlar» sözkonusu oldu mu; sanat bu niteliğini tarihin gelişim yasaları yönünde kimi zaman insan bilincinin dışında alabildiğine belirgin kılar, dışarı çıkartır, ileri sürer.

Toplumların dar geçitlerinde sanatın bir niteliği daha iyice belirginleşir; başkaldırıcı niteliği... Sanat genellikle tutucu, (conservative) olan toplumsal düzene, iğriye ve yanlışa başkaldıran; bir yandan sanatçıyı estetik bir düzlemde dışlaştıran, öbür yandan da toplumsal ve bireysel başkaldırıya silâh olabilen bir kılığa girer. Sanatsal faaliyetlerin, toplumsal akış içindeki bu esnek yapısı bizleri yanıltmamalı, sanatsal sorunların üstüne, inceleyen ve irdeleyen diyalektik bir tavırla gidilmelidir. Özellikle azgelişmiş ülke koşullarının belirlediği; gelişmiş bir sınıflı toplumun bütün özelliklerinin görülmediği, homojen olmayan değişik toplumsal yapılarda sanatın ilerici görevi biraz keskin, biraz sert ve biraz sivri bir biçimde oluşur. Sanat sosyolojisi bu olguyu bilimsel bir taban üstünde yükselerek belgeler, ispat eder ve açıklar.

2. BİYO/BİBLİYO

Şair Hasan Hüseyin'in ortaya çıkışı, toplumumuzun yukarda sözünü ettiğim dar geçitlerden birinden geçtiği sıralarda olmuştur. Sanatçının alınyazısıyla, toplumların alınyazısı arasında ilişkiler kurmaya koşutluklar aramaya çalışmak boşuna bir çaba değildir. Böyle bir tavır, çoğu kez bize açıklanması mümkün değil gibi görünen bazı olguların çözüm yollarını getirir. Şair olarak yetişmesi de daha geniş evreli bir başka dar boğazı kapsar. Anadolu gerçeğinin içinde doğmuş bir şairdir o... Ve ta başından beri Anadolu toprağına basmış, bu toprağın

bağrında barındırdığı kültür ve tarih katmanlarıyla sarmaş dolaş olmuştur. Toprağının ve halkının bütün ayırdedici, bütün belirleyici izlerini taşır sanatçı kişiliğinde... Niğde ortaokulunda parasız yatılı okurken, Adana Lisesi'nde ilk gençliğini yaşayıp, ilk kültürel evresini tamamlarken, damarları bir ağacın kökleri gibi kendi toprağıyla, kendi halkıyla olan ilişkilerini sürdürmüştür. İlk gençlik duygulanmaları; insanların bölünmüşlüğünü, Çukurova'lı ırgatların çektikleri acıları, sahte zirvelerle, gerçek uçurumları bir arada görmesiyle başlar. Ama içindeki estetik yanardağ, dışındaki toplumsal bataklıktan uzaklaştıramaz onu... Tam tersi; estetiğin iticisi, kendi iç çelişkisi olduğu kadar, kendi dış çelişkisi de olmuştur. Estetiğin neşteriyle üstüne üstüne gitmiştir toplumsal yaraların. Orta öğrenimi sırasında yutarcasına ve üstüste okuduğu düşünsel ve edebî kitaplardan edindiği bilgiler, sanatsal duygulanımları; sistemsiz ve sırasız bir bilgi yığınıyken, lise sıralarında biriken potansiyelin ansızın sıçramasıyle bir düzene girer, sistematize olur. «Lise II'den itibaren artık akı karadan kesinlikle ayırdetmeye başladım. Lise II. benim için bir bilinçlenme dönemi oldu...» O zaman **Hasan Hüseyin,** tatlı hayatla birlikte varolan acı gerçeği de bulur ve yeni yeni oluşturmakta olduğu dünya görüşünün omurgasına bunları oturtur. O zaman değişmenin ve «değiştirmenin» gerekliliği kaçınılmaz bir olgu, bir zorunluluk biçiminde; hem kendi hayatını anlamlandırmak, hem de bu dünyayı, içinde yaşadığı toplumu daha anlamlı kılmak isteği biçiminde belirir: «Adana önemli bir kentti benim için. Lisenin yanında tütün-sigara fabrikası vardı. Asfalttan pamuk kamyonları geçerdi. Caddeler, alanlar, tıklım tıklım ırgat işçi doluydu. Mermer konakların yanında teneke kulübeler vardı. Ak ile kara öylesine apaçıktı ki Adana'da okumaya gerek yoktu. Dikkatli bir göz, sosyal dengesizliği rahatlıkla görebilirdi. Ben okuldan kaçtıkça ırgat kahvelerine, ırgat pazarlarına, «Fellâh mahallesi» denilen yoksul mahallelere giderdim. Sosyoloji dersine çalışmaz, buraları incelerdim. Felsefe-sosyoloji öğretmenim basardı sıfırı bana. Fakat ben lise olgunluk sınavına felsefeden girdim ve «pekiyi»nin üstünde bir notla, birincilikle bitirdim edebiyat bölümünü. Çünkü okuduklarım ders sınırlarını aşıyordu ve benim bunları ders sınırları içinde değerlendirmeme imkân yoktu.»

Hasan Hüseyin, Anadolu'nun renkli ve insanlarının uyanır olduğu bir bölgeden, Sivas'ın Gürün ilçesinden geliyordu. Bu bölge, insanlarının çeşitliliği, kültürel kalıntıların zenginliğiyle tanınmış, şairi halk ozanı bol olan bir memleketti. Ortaokul anılarıyla ilgili notlarında şöyle der şair: «Ortaokul boyunca 'anı' tuttum. Öyleki, düşlerime varıncaya değin yazıyordum. Anılarımı şiirlerle süslüyordum. Büluğ çağımdaydım. Sağlığım zaman zaman bozuluyordu, kızlara âşık oluyordum. Sevilen

bir öğrenciydim ama parasız yatılıydım ve okuldan dışarı pek çıkamıyordum. Pazar günleri Niğde'nin dağlarını, bağlarını, bahçelerini dolaşıyorduk. Doğa sevgim artmıştı Petöfi'den Heine'den, Nazım'dan, Yahya Kemal'den şiirler okuyordum Niğde bahçelerinde. Kitaplığın dip köşelerinden eski kitapları bulup okuyordum. Arap harflerini bilmem bu konuda kolaylık sağlıyordu bana. Öğretmenler bilirlerdi Arap harfleriyle okuyup yazdığımı ve birşey demezlerdi, başımı okşarlardı. Ortaokulu bitirdiğim yıl, Ziraat Bankası Ajansında resmen tahsildarlık yaptım dört ay. Aileme birazcık yardımım oldu. Altmış lira maaş veriyorlardı bana...»

Liseyi bitirdikten sonra bol bol şiir ve oyun yazar **Hasan Hüseyin.** Lise sıralarında şiirin hece-aruz gibi öbür biçimlerini yoklamıştır. Ama gitgide serbest vezine yönelir. Oyun taslakları çizer, şiirlerini kitaplar halinde derler. Ama hiç birini yayımlatmaz bunların. Liseyi bitirdikten sonra binbir zorlukla İstanbul'a gelerek Çapa Eğitim Enstitüsü'ne girer. Okumaya, incelemeye bol zaman ayırabilmektedir. Edebiyat dergilerini yakından ve dikkatle izler. Fakat yapıtlarını, ilk kalem denemelerini dergilere göndermeyi düşünmez. Çevresinde kendisi gibi edebiyata, sanata ilgi gösteren; açık, aydınlık arkadaşları vardır. Onlarla kantinde oturur, saatlerce şiir ve edebiyat tartışır. Daha sonra İstanbul'dan Ankara'ya Gazi Eğitim Enstitüsüne geçen şair, burayı 1950 yılında bitirip, Maraş'ın Göksun ilçesine edebiyat öğretmeni olarak atanır. Bu sırada elinde yayımlanmayı bekleyen bir dolu şiirle, oyunlar vardır. Ama «acılı kuşak»ın alınyazısı gelip onu orada bulur. Ve **Hasan Hüseyin,** henüz altı buçuk aylık genç bir edebiyat öğretmeniyken provokasyona uğrayarak tutuklanır. Bu olaydan sonra karanlık ve acılı günler başlar. Hapislikler, tutuklanmalar, duruşmalar, sürgünler birbirini izler. Öğretmenlik yapma ve yedeksubaylık hakları elinden alınmıştır. Acılı, çileli büyük bir yaşamdır bu. Öldürülme tehditleri, komplo korkuları bir kara tirenin üçüncü mevki vagonunda bileklerinden sıraya kelepçeli olarak süngülü jandarmalar arasında sürülmeler, onun genç ruhunu yoğurur, biçimlendirir ve olgunlaştırır. Hayat üstüne ilk esaslı ve genel bilgileri verir.

D.P.'nin karanlık günlerinde **Hasan Hüseyin** doğduğu kasabaya, Gürün'e dönmüştür. Uzun yıllar Sivas ve dolaylarında halk ve esnaf kahvelerinde karakalem portre resimler çizerek, halkın dava ve dertleriyle ilgilenerek, davası olanlara lâyihalar, istidalar yazarak, yol göstererek hayatını kazanır. Bir yandan da «Hüseyin Korkmazgil» adıyla mizâh dergilerine mizah öyküleri yazmakta, çeviriler yapmaktadır. Yazdığı birkaç radyo oyunu, radyoda oynanırsa da daha sonra bunun ardı arkası kesilir. Provokasyon mekanizması burada da işlemiştir. Bu ara-

da devamlı şiir yazmakta ve şiirin peşini hiç bırakmamaktadır. İlk şiiri 1959 yıllarında Dost dergisinde yayımlanır. Adı «Ağustos Şiiri» olan bu parçadan pek az kimse yeni ve güçlü bir şairin edebiyatımıza gelmekte olduğunu anlar.

1960 Devrimi **Hasan Hüseyin**'in hayatında bir dönüm noktası olur. Devrim olduğu sırada baba memleketindedir. Üstünden büyük bir yük kalkar. O zamanlar yetişme çağını yaşayan pek çok aydın gibi, o da daha özgürce yazabileceği düşüne kapılır. Basın çevrelerinde iş bulma umuduyla önce İstanbul'a gelir. Ama Anadolu'da bir koza içinde kendini oluşturan **Hasan Hüseyin**'i, İstanbul'un durumu adamakıllı şaşırtır. Kendine ısmarlama şiir yazdırmak isteyen yayımcılarla, büyük kentin lüks ve sefaletiyle karşılaşır. İşsiz kalır, köprü altlarında yatar kalkar. İstanbul'dan tiksinir ve Ankara'ya giderek bu genç ve dinamik kenti benimser, orda yerleşmeye karar verir. Dost dergisinin sahibi ve yöneticisi **Salim Şengil** elden geldiğince onunla ilgilenir. Bir gün yolda **Sunullah Arısoy**'la karşılaşır. **Arısoy** ona «Akis» dergisinde bir iş olduğunu söyler. Önce düzeltmen olarak girdiği dergide, daha sonra redaksiyon işleriyle ilgilenir. Bu arada öbür dergi ve gazetelere şiir, hikâye, fıkra, inceleme yazmaya devam eder. Bir ara «Dost» dergisinin yöneticiliğini de yapar. 1967'nin son aylarında «Akis» kapanır. **Hasan Hüseyin** yine işsiz kalma tehlikesiyle karşılaşır. Daha sonra «Forum» dergisinin sorumlu yöneticiliğini üstüne alır. Birgün derginin sahibi **Şevki Vanlı**, **Hasan Hüseyin**'e «Forum»u devretmeyi teklif eder. **Hasan Hüseyin** bir gece düşündükten sonra, alacağıyla vereceğiyle dergiyi devralır. 1968'in Mart'ından 1970 yılının başlarına değin iki yıl bu dergiyi yönetir. Forum politik bir dergi olmasına karşılık sayfalarını sanata ve edebiyata da cömertçe açmıştır. **Hasan Hüseyin** dergiye yeni bir yön, yeni bir hava kazandırır. Dergi, ilerici politik çevrelerde olduğu kadar, ilerici sanat çevrelerinde de ilgiyle karşılanır.

Hasan Hüseyin ilk şiir kitabını 1963 yılında yayımlar Kitap «Kavel» adını taşımaktadır. Gün ışığına çıkan bu ilk ürünü büyük bir ilgiyle karşılanır ve «Kavel» ertesi yıl «Yeditepe Şiir Armağanı»nı kazanır. Bunu 1965'de «Temmuz Bildirisi», 1966'da ünlü «Kızılırmak» izler. «Kızılırmak» önce Dost dergisinde bir özel sayı niteliğiyle yayımlanır. Daha sonra kitap halinde basılır. Kitap dava konusu olur. **Hasan Hüseyin** tutuklanarak kırk gün ceza evinde alakonur. Bu sırada kitabın satışı kitabevlerinde serbestçe yapılmaktadır. Daha sonra bilirkişi **Recai Okandan**'ın olumsuz raporuna karşılık iki olumlu raporla şair davayı kazanır ve «Kızılırmak» korkulur bir kitap olmaktan çıkar. 1970'de ikinci basımı yapılır ve kitap yine çabucak tükenir.

1973'de «Sinan Yayınları» «Kızılırmak»ın üçüncü basımını yapar.

Hasan Hüseyin 1970 yılında «Kızılkuğu» adlı yapıtı ile TRT Şiir yarışmasına katılır ve başarı ödülünü kazanır. «Kızılkuğu» Mart 1971'-de Doğan Yayınevi tarafından kitap halinde basılır. Şairin son yapıtı; Anadolu'nun geniş tarihsel panoraması önünde estetik bir hesaplaşmayı yansıtan «Ağlasun Ayşafağı», 1972 yılının ilk ayında yayımlanmıştır.

3. İNCELEMEYE DOĞRU

Sanatçının sanatçı kişiliğinin gelişimi, toplumsal bilincin gelişimiyle olan paralelliğin dışına pek az zaman çıkar. Böyle durumlarda iki çeşit saptama yapabiliriz: Ya sanatçı çağının kültürel- toplumsal gelişim çizgisinin gerisinde kalmıştır ya da çağını, çağıyla birlikte izlemesine karşılık yer yer ondan ileri platformlara sıçramıştır. (Temmuz Bildirisinde: **yüzyılın ağrısını anlayarak çekiyorum** der **Hasan Hüseyin.**) Sanata ve edebiyata hem estetik hem de toplumsal bir tavır getiren özgün sanatçılarla, (Büyüklüğe götüren yollardan biridir bu...) çağının ağırlığı altında ezilen, sıkışıp kalan; kalıp ve klişeleri dağıtamıyan, değiştiremiyen sanatçıları ayırdetmede ilk genel ilke olarak düşünebiliriz bunu. Bir sanatçı sanatını yaşantısından çıkarmanın genel yasalarını bulmuş ve yöntemini kurmuşsa bu alanda ilk başarılı adımını atmış gerçeğin estetik dünyadaki uzantılarını yakalamaya başlamış demektir. **Hasan Hüseyin,** sanatını yaşantısından, toprağı ve toplumu ile olan ilişkilerinden çıkarmasını bilmiş bir şairdir. Onda toplumsal, tarihsel ve estetik gerçeklik bir bütün halinde yansır. Adı ünlüye çıkmış çoğu şairlerimizde gördüğümüz sığlığı, yüzeyselliği, estetik çarpıklığı onda görmemiz kesinlikle imkânsızdır. Pratik hayat onun için bitip tükenmeyen bir esin kaynağıdır. Ünlü «Ağustos Şiiri»nde çok belirgindir bu nitelik: **ben mısralarımı kerpiç gecelerinden çekmişim beş numara lâmba kederi var mısralarımda benim.**

Bu şiir, **Hasan Hüseyin**'in yaşantısıyla sanatı arasında en kesin en belirleyici çizgiyi çeken şiirlerinden biridir. Yalnız estetiğiyle değil, kuramıyla da «yerine oturan» öbür şiirlerinde de bu ayırdedici niteliği tespit edebiliriz. Sözgelimi, «Kızılkuğu»'daki şu dizelere bu açıdan bakılırsa yüklü anlamlar taşıdığı görülür: **sana ben gel mi dedim, yan mı dedim bu ateşlerde? / duy mu dedim o yanık ormanların son ağacının yalnızlığını?**

Şairin bugünkü şiirlerine bakarak devrimci-romantik bir çağı olduğunu düşünebiliriz. Ama onun ortaya ansızın çıkışı, otuzundan sonra şiir yayımlamaya başlaması, bizi bu dönemiyle ilgili şiirlerinden yoksun bırakmaktadır. «Düşün Yayınevi» yanmasaydı eğer, 1960'tan önce kavuşacağımız «Hiroşima» bile, bize gelişmiş, gerçekçi ve özgün bir şairin şiirlerini getirecekti.

Hasan Hüseyin'in şiiri, üstünkörü bir bakışla kapalı ve zor anlaşılır bir şiir gibi gelir ilkin bizlere... Yine de onun sanatını çözümlemenin kolay olmadığını belirtmek zorundayız, Gerçi onun «kapalılık'çılar» gibi anahtar ve kilit sözcükleri bol değildir. Ama onun şiirini anlıyabilmek, özümleyebilmek için yine de estetik ve toplumbilimsel önbilgiler gerekir. Onda kilit sözcükleri, kilit biçimler yerine; kilit düşünceler, kilit duygulanımlar vardır. Şiiri estetik bir olgu olduğu kadar, toplumbilimsel bir olgu olarak da ele almayı becerebilenler, onun sanatını çözümlemekte pek zorluk çekmezler sanırım.

akşam güneşi sönerken öküzlerin boynuzlarında, yoksul müslümanın elleri kanla bulaşıktı. oymuştu gözlerini bu günah heykelinin memebaşlarını taşla kırmıştı.
(Ağlasun Ayşafağı, s. 45)

Salt toplumbilimsel bir tesbit gibi görünen, açık bir anlatımın şiirsel duyarlığa yaslandırıldığı bu dizeler, gerçekte şairin kültürel bir olay karşısındaki kişisel tavrını getirmektedir bizlere... **Hasan Hüseyin**'in şiiri tek tek incelenir ve irdelenirse sonunda onun kilit düşünce ve duygulanımlarından oluşan bir sözlük elde edebiliriz. (Biz çalışmamız sırasında kâğıt üstüne geçirmemekle birlikte böyle bir özel **Hasan Hüseyin** sözlüğü elde ettik.)

Pek az olmakla birlikte bazı dizelerinde rasladığımız romantik-devrimci tutum, onu yer yer **Nâzım Hikmet** ve **Attila İlhan**'ın duygusal üslubuna yaklaştırır. (Son iki yılki çalışmalarında artık bu nitelikleri görmemize imkân yoktur.) Ama bu iki şairin tersine gerçekçiliğin katılığını «duyguculukla» değil, (Burada sözkonusu edilen santimantalizm değildir.) ince, kimi zaman da şaşırtıcı mizâh ustalıklarıyla yumuşatır ve dengeler. Mizâh ögesi **Hasan Hüseyin**'in şiirinde çok önemlidir. Yukarda sözünü ettiğimiz kilit ögelerden biri... Onun şiirine yaklaşmayı kolaylaştıracak yollardan biri de mizâhın **Hasan Hüseyin**'de ne anlam ifade ettiğini çözümlemektir. Şiirin **trajik olanla gülünç olanı** tek hamlede kavrıyabileceğini; şiirin hayatını yorumlanmaya en yatkın sanat türü olabileceğini belgelemek ister **Hasan Hüseyin**. Estetik faaliyetlerinin önemli bir bölümünü de bu savlamaya ayırmıştır. Mizah onda kesinlikle **La Fontaine**'vari bir «şiirsel mizâh» biçimine girmez. Bu noktayı kesin bir biçimde belirtmemiz gerek. Bu şaşırtıcı ve ince mizâh, «Kızılırmak» «Ağlasun Ayşafağı» ve «Kızılkuğu»'da toplumsal bir eleştiri biçiminde belirir. İlk şiirlerinden biri olan «Yedi Çatallı Kazık»

da bu niteliktedir: **bir patrona bin kadın/üç kardeşe bir gelin/ hah ha diyor hı bakalım/ Leyleğe lâklâk hah ha...** (Kavel, s. 39)

Gerçekte onun mizahı, içlem olarak acı, buruk bir mizâhtır. **bıyık burup gazel çekeriz de tenhalarda menhalarda / uzatırız boynumuzu elkapılarında / sülünler gibi** (Kızılırmak, s. 20) Kimi yerlerde onun mizâhı toplumcu içlemin kişisel duygulanma ve yorumlarıyla birleşerek vurucu, çarpıcı ve sarsıcı bir mizâh biçimine dönüşür: **güründe doğdum/ allahın bol yoksulluğun kol gezdiği/ babanın gurbet/ ananın ağıt düzdüğü ve öküzün örümcekle çiftleştiği yerlerin birinde doğdum...** (Kavel, s. 73) «Öküzün örümcekle çiftleştiği bir yer...» (Gerçeküstücüleri, surrealiste'leri) hatırlatan bir deyiş. Ama gerçeği betimlemeye yarıyor burada... Onun altını üstünü araştırmaya falan değil. Şair kişiliğine, mizâhçı kişiliğinden çok şeyler getirmiştir **Hasan Hüseyin: biri yer biri bakar biliyor musun/ apartman bundan çıkar biliyor musun/ ondan sonra polismolis kilitmilit mapusane/ ondan sonra allahmallah yalan dolan kaşkariko/ kimden aldın bu şapkayı başına / ne tutarsın bu şapkayı başında/ neden yere çalmıyorsun bu şapkayı başına/ yere neden bu başı şapkayına** (Kavel, s. 57) Ya da «Kızılırmak'ta olduğu gibi: **ben işte hep böyle azgelişmişim/ yani ben çünkü evet azgelişmişim/ evet çünkü hayır fakat ben işte azgelişmişim/ çok çalışmış azgelişmiş ve işte yoksul düşmüş / cephelerde mapuslarda aslanım aman/ kıtlıklarda kıyımlarda kurbanım aman/ seçimlerde sayımlarda ben varım aman/ kerpiçlerde küllüklerde hayranım aman/ şenliklerde şölenlerde ben yokum aman** (Kızılırmak, s. 51)

Evet, hayatı açıklamakta ve yorumlamakta, gerçeğin geleceğin perspektifleri içindeki uzantılarını yakalamakta şiire büyük ödevler düşüyor kuşkusuz. Hasan Hüseyin, bir şair olarak buna direnenlere bütün yüreğiyle karşı çıkar, onları yergiler. Ama bunu, uzak, dolaylı ve yumuşak bir yoldan yapar: **ölümden ötesini aklım almıyor/ beterin beteri var diyenlere inanmıyorum/ istesek cenneti kurtarabiliriz.** (Temmuz Bildirisi, s. 25) Dünyayı değiştirmenin oluruna inanır, bu olanağın varlığını umutla işaret eder: **ben hep koşan atları sevdim soluyan lokomotifleri/ benim aşkımda çelikmavisi gagarinli uzayların** (Temmuz Bildirisi, s.33) Eyleme oluşun temeli olan o soylu akışa vurgundur. Lokomotifleri, atları zamanla yarıştırır şiirlerinde. Eylem kavramını çağdaş olanla da birleştirir. «çelikmavisi gagarinli uzaylar» da şairâne coşkunluğunu kapsıyan sevdasının bir parçasıdır.

Kimi şiirlerinde anlamsız şiirle, «İkinci Yeni»'yle alay eder **Hasan Hüseyin.** Kendisiyle 1968'de yaptığım bir konuşmada: «Biçimi adamakılı zorluyorsunuz. Yeni biçim boyutları araştırmalarınız sizi 'İkinci Yeni'cilere çok yaklaştırıyor. -Salt biçim çalışmaları açısından elbette.-

İçerik sözkonusu oldu mu, özle biçim ilişkilerini nasıl görüyorsunuz?» soruma şöyle cevap vermişti:

> Biçimi zorladığım doğru. Çünkü ben özü hazır halde bulmadım. Öze, yaşayarak, okuyarak, savaşarak, düşünerek vardım. Öz, bende adım adım, gün gün gelişti, oluştu. Bu süreç içinde ister istemez en uygun biçimi aradım. Bu ikisi aynı laboratuvarda oldu, ayrı laboratuvarlarda değil. (...) İkinci Yeni'ciler, «biçim için biçim» açmazına düştüler. Bende bu yoktur. Ancak İkinci Yeni'cilerin bu bilinçsiz çabaları, öz-biçim, içerik-biçim sorununu bilinçli olarak düşünenlere yararlı oldu. (Türk Solu, s.28)

«Kızılırmak» adlı, Türk edebiyatında bir benzeri olmayan uzun şiirinde değindiği bir yığın ayrıntı arasında uydurma yamama, dışardan ithal etme bir kültüre karşı açıkça tavır alır. Yer yer İkinci Yeni'cilerin yapma biçimlerini kullanarak, bu biçimin ne denli sakat ve ulusal kültürümüze yabancı olduğunu ortaya koyar.

Öte yandan şiirsel eleştirisini çok çeşitli boyutlara uzatarak sınıflı toplumların, emperyalist dünyanın kadınlarıyla da alay etmekten çekinmez. Kavel'deki «Koskoslu Piramid» böyle bir şiirdir. Bu parça **Nazım Hikmet**'in, «Mavi Gözlü Dev» ve Orhan Veli'nin «Cımbızlı Şiir» iyle birlikte ele alınmalıdır. «Koskoslu Piramid» de sınıflı toplumlardaki kadının soyut ve yapay bir dünyadaki yeri belirtilir, toplumsal yabancılaşması sergilenir. Lavanta kullanan kadınlara; **siz ne güzel aptalsınız ey kokarcalar** diyerek alay eder onlarla. «Kokarca» sözcüğü, «kocakarı» sözcüğünü çağrıştırarak mizâh yönünden eşsiz bir vuruculuk kazanır.

Umutlu bir şairdir **Hasan Hüseyin**... En karamsar, en pesimist havalı şiirlerinde bile bu umudu görmek mümkündür. Her karanlığın kendi ışığını içinde ve birlikte getirmekte olduğuna inanır o... **bir oğlum olacak adı temmuz**... derken bu umudu besler, büyütür ve yaşantısı üstüne yayar.

Çoğu şiirlerinde mert ve erkekçe bir sesi vardır. Soluklu bir şairdir ve soluğu gerçeğin aleviyle beslidir: **bir horoz öter bir yerlerde bir horoz bir horoz bir horoz daha / bir ateş bir ateş bir ateş daha/ bir yumruk sıkılır bir yerlerde bir yumruk bir yumruk bir yumruk daha/ düşer barış cemreleri sabah çayırımıza/ biter kahpelik/ biter bu gökyüzünün çok uzaklığı** (Temmuz Bildirisi, s. 35) Şiirsel ritmi tekrarlara sağlamaya pek eğilimlidir **Hasan Hüseyin.** Üstesinden de gelir bu işin. Uyağın görevini yadsır ve eskimişliğini ileri sürerken, ritm duygusunu şiirin öbür ögelerinden çıkarmaya çalışır. Tekrarlamalarında sese büyük görevler düşer. Ses çok önemlidir onun şiirinde.

Sözcüklrin üstüne basa basa, bazılarını çekerek, genişleterek ve yayarak okumak gerekir onun şiirinde. Vurgulamaların görevi de unutulmamalı... Gerçi onun şiiri «özellikle seslendirilmeye» muhtaç değildir ama bu özel seslendirme biçimiyle okunursa estetik tad kendini daha fazla duyurur, şiirinin «verileri» çoğalır. Örneğin yukarıdaki altı dize bu özellikler gözönünde tutularak okunursa, daha etkileyici, daha vurucu olduğu görülecektir.

Şiirinin teknik sorunları arasında halk deyişleri, halk dilini şiire sokma çabaları da yer alır. **Hasan Hüseyin** salt halk diliyle önemli şiir, büyük şiir yazılabileceğine inanmaz. Ona göre çağdaş şiir, varolan bütün estetik olanakları zorlamalı, onlardan yararlanmasını bilmeli olanakların varolmadığı yerlerde bunları yaratmalıdır. Bununla birlikte **Yunus Emre**'den **Karacaoğlan**'a değin bir dizi halk sanatçısını çok iyi incelemiş, halk şiir geleneğini yeni özellikler ve boyutlar kazandırarak şiirine sokmayı başarmıştır. Ona göre halk dilini, halk deyişlerini şiire sokmanın özel bir yordamı ve belli bir ölçüsü vardır: **bir bilgin öle bir sanatçı öle bir insan öle aç öle/ üşüşeler leşçil yaratıklar gibi bir anda/ kapışalar beynini gözlerini ellerini sıcaklığını/ bir damla su gibi dağılıp gide o eşsiz anıları** (Temmuz Bildirisi, s. 60) Görüldüğü gibi çok değişiktir **Hasan Hüseyin'in** halk dilini şiirinde tasarrufu. Şiirlerinde halktan kişiler değil, **Rıfat Ilgaz**'ın tersine kendini, yani, şairi konuşturur. Şu örnekler bize şairin bu konudaki eğilimi ve tutumu konusunda bir fikir verebilir: **yılanlar çiyanlar dolmuş ahmedomun gözlerine**... «Kızılırmak» da da daha belirgin örnekler bulabiliriz: **neylerim ben kitapları kocaman kitapları/ efendim okusun benim cânım efendim/ o kuştüyü salonlarda cânım efendim/ okusun da büyüsün benim efendim/ okusun da biliversin aklımdan geçenleri** (s. 50)

Hasan Hüseyin'in sanat görüşü, temelde materyalist bir dünya görüşüne yaslanır. Onun şiirini toplumcu, (toplumsal değil!) şiir niteliğine en çok yaklaştıran: diyalektik dünya görüşünü, materyalist insancıllığı kendi sanatçı kişiliği potasında eriterek sanatına sokmasıdır. Umudunun: insan, toplum ve doğa olayları karşısındaki olumlu tavrının gerekçesi de bu yeni insancıllık yöntemiyle açıklanabilir. «Temmuz Bildirisi»nde; **ey kendi ölümünü karnında büyüten düzen,** diye haykırarak, sınıflı toplum düzenini işaret eder. (s. 45) Temel felsefesiyle çağdaş toplumsal gerçekliği ve bu ikisinin hayatın akışıyla olan içsel, (internal) bağıntıyı çözümlemiş bütün bunları kendine özgü bir estetik düzeyde kavrayarak yeniden yaratmasını bilmiştir. **Sevmek yapabilir bu dünyayı yeni baştan/ yeniden bölünebilir bir güneş gözlerimize**... Değiştirmenin, yenileştirmenin bir güçlük olarak

belirdiği yerlerde «değiştirilemeyen»in acısını açıklamaktan geri durmaz.

yeniden şaşmak güneşe yeniden boyun kırmak kutsal ağrıya
oluşmak yeniden anakarnında gibi

Bir ozan, bir sanatçı olarak onu en çok bu oluşum, bu akış ve bu süreçteki, (process'teki,) umut mutlu eder, duygulandırır ve sevindirir. Her bitiş bir başlangıcı muştular, her başlangıç bir bitişi haber verir. Şair estetiğinin içsel yapısını bu omurgaya bağlı olarak geliştirir.

Birçok burjuva şairinin tersine **Hasan Hüseyin,** sevgiyi materyalist açıdan yorumlamıştır. Gerçi bu işi ondan önce gerçekleştirmiş, **Nâzım Hikmet** gibi önemli şairler de vardır Türk edebiyatında. Ama **Hasan Hüseyin'in** «poetik-sevgi» yorumu, kendinden öncekilerden çok farklı olmuştur. Bu yorum, burjuva sevgi ilişkilerinin ikiyüzlülüğünü, bozulmuşluğunu ve mal nizamına bağımlılığını çözümleme yoluyla çıkarılabilir. Şairin şu dizeleri çağımızda artık yıpranmış, bozulmuş olan bu «ikili oyun» u açıklamak bakımından çok ilginçtir:

öldü bakkal öldü bakkalbiçim öldü bakkalbiçim aşk
bu senin gözlerindi ey benim ülkem arılar oynaşan içinde

Kuşkusuz, bu yönde geliştirilen şairane duyarlık, gerçekte sorunun tersini, yani olumsuz yanını da koymaktadır ortaya... Ama **Hasan Hüseyin,** meta düzeninin egemen olduğu bir toplumda bile zaman zaman sevginin en katıksız haliyle belirebileceği olasılığını vurgulamak ister. Yukardaki dizeler bu çeşitten bir sevginin sergilenmesini yapmaktadır. Şair, bir yandan sevgi dolu bir yürekle coşuyor; coşkusu ona sınıflı toplumların maddî ilişkilerinin dışında «olamayan» sevgi çeşidini **bakkalbiçim aşk** olarak nitelendiriyor. İkinci dizede ilginç ama tematik açıdan değişik bir yorumla karşılaşırız. Yurt sevgisiyle karısına karşı duyduğu sevgi bir koşutluk, (paralellik) halinde belirmektedir şairde... Karısının gözlerine bakarken hem yurdunun arı gibi çalışkan insanlarla dolu olduğunu sezer, hem de gözlerinin güzelliğini över. Burada güzelliğin tikelden (insandan) çoğula (yurda, doğaya) çağrışım yoluyla taşınması ilginçtir.

Doğa, **Hasan Hüseyin'**in şiirinde özel bir açıdan yansıtılır. Şaire göre insan ve toplum, doğayla yaptığı mücadele ölçüsünde anlam kazanmakta, doğa insanın bir çeşit yansıdığı yer, bir ölçü (kriter) olmaktadır. Küçüklüğünü ve bütün bir ilk gençliğini doğayla haşır neşir olarak geçiren şairin, duygulanımlarını bu yönde çoğaltması ve şiirinde özel bir estetik tad halinde okurlarına iletmesi sanatının kendine özgü niteliklerinden biridir. Doğaya vurgundur ve bu olguyu hemen her şiirinde belirtmekten geri durmamıştır:

tarla kuşlarına inanır allaha inanmazdı
denizi ilk gördüğü gün ölüm ölüm diye bağırdı
ve gözlerinde mavi yıllarca çalkalanıp durdu

Hasan Hüseyin'in şiirlerindeki tematik, genellikle çifte anlamlıdır. Birinci derecede ele alınması gerekenin ötesinde iyi şiir okuru mutlaka onda birşeyler bulur.

sen geldin ey anamın en güzel kızı
yaşamak geldin

Şairin dışlaştırmak istediği, başarılı bir iğretilemeyle, (istiareyle) bir ikilem halinde belirir. **ey anamın en güzel kızı,** derken ananın gerçekte «doğa» olduğunu sezmekte güçlük çekmeyiz. Ama 'doğanın' en güzel kızı, hem sevgilisidir şairin hem de yaşamak... Sevda tadıldıktan sonraki duygusal değişimle yeniden kavranan, yeniden sevilen ve bilincine varılan yaşamak...

Bazı şairlerin kesin tavrına karşılık sanatının kendisini anlatmak ve açıklamakta yeterli olamıyacağı kanısındadır **Hasan Hüseyin**... Zaten ona göre sanat, hayatı açıklamaya ve yorumlamaya yarıyan en önemli boyutlardan biridir. Gerçekte «aslolanın hayat» olduğunu bilir. Bununla birlikte yine de şiirlerine, kendini ya da okurlarını avutacak bir araç gözüyle bakmaz.

bu kasım bu çıplak bu Beethoven fırtınası
şiirlerim hiç bir zaman beni anlatamıyacaklar

(Temmuz Bildirisi, s. 21)

Son şiir çalışmalarında biçim sorunlarına yeniden dönmüş görünüyor **Hasan Hüseyin.** Kendini devamlı yenileyen ve tazeleyen bir sanatçı olarak, gelişen ve yenilenen edebî hareketin önünde yer almakta devam ediyor.

gülüyor çınar
gülüyor dağ
gülüyor su
gülüşüyor yıldızlar
kah kah kah-
-ramanlık
uykuda bir çaydanlık
lık
lık
lık

(Ağlasun Ayşafağı, s. 168)

Sesin, **Hasan Hüseyin** şiirinde özel bir görevi, önemli bir yeri

olduğu konusunu önceden belirtmiştim. En yeni çalışmalarında bile «şiirinde sessel» deneme ve araştırmalarını sürdürmesi, gerçekte yerinde durmayan ve gelişen özün, kabuğunu çatlatıp büzerek, yeniliği aramasından başka birşey değildir.

Her soy sanatçıda olduğu gibi **Hasan Hüseyin**'de de sanat, kendini ve hayatı açıklamaya çalışan, kendi varlığını ve gerçekliğini ortaya koymaya yarıyan; estetik varlığını gerçeklerken toplumsal olanı da işaret eden bir varoluş biçimidir.

Hasan Hüseyin'in bir şair olarak yetişmesi ve gelişmesi gözlerimizin önünde olmadı... Yetişkin ve yetkin bir şair olarak birdenbire karşımıza çıktı o...

KİTAPLARI

Kavel (Şiir) Ataç Y., 1963 (Eklerle genişletilmiş 2. baskı,
Öhhööö! (Mizâh Öyküleri) Toplum Y., 1964
Temmuz Bildirisi (Şiir) Toplum Y., 1965
Kızılırmak (Poem), Bizim Y. 1966 (2. Basım 1970) «Kızılırmak»'ın 3. basımı Sinan Yayınları
Made in Turkey (Mizâh Öyküleri) Tek Y. 1970
Bıyıklar Konuşuyor (Mizâh Öyküleri) Doğan Y. 1971
Kızılkuğu (Şiir) Doğan Y. 1971
Ağlasun Ayşafağı (Poem) Doğan Y. 1972

•

1972'DE ŞİİR

Afşar TİMUÇİN

Bir yıl daha geçti dünyamızdan; şiir dünyamızdan da. Bir yılın dergilerini karıştırıyorum: küçük dergiler, büyük dergiler, sağcı dergiler, solcu dergiler. Tümünde ortak olan bir şey var: darmadağınıklık. En ciddi görünen dergiden en hafif görünen dergiye kadar tümünde ortak olan bir şey bu. Dergilerimiz yıllardır aşamadıkları bu dağınıklığa bu yıl da çare bulamadılar. Hem dergiler dağınık, hem de dergilerin yayımladığı yazılar, şiirler, hikâyeler. Bunları söylerken sevinmiyorum, tam tersi, üzüntü kaplıyor içimi.

Şiir, yıllar önce tutulduğu durgunluğu bu yıl da atamadı sırtın-

dan. Şiir, şiirsellikten uzaklaştı, katılık, bulanıklık, durgunluk kazandı. Yıllardır sürüyor bu hastalık. En toplumcu, en insancı şiirlerde bile, allanmış, pullanmış bir kaskatılık göze çarpıyor. Sanırım bir çöküş dönemini yaşıyoruz bu alanda. Şiir artık işlevini tüketti, geçerliğini yitirdi, artık siliniyor dünyamızdan diyenlere hak vermek için dünyadan habersiz olmak şart, ne var ki bizim yıllardır tam bir şiirsizlik içine düştüğümüz kesin. Bunda siyasal olayların etkisi var mıdır? Vardır bir ölçüde. Ama bütün bir duraksamayı yalnız siyasal olaylarla açıklamak yanlış olur. Üstelik, Türkiye'de, romanın geçmişi uzun değildir ama, şiirin geçmişi uzundur. Şiirselliğe yeniden dönebilmemiz için kendi kaynaklarımızdan yararlanmamız yeter.

Şair, halka duyuramıyor kendini. Bunda hem kendisi suçlu, hem de yayımcı. Kendisi suçlu, çünkü anlaşılmaz bir şiirin peşine düştü. Derinleşse okurunu tümüyle yitirmezdi; bulanıklaştığı için, kurulaştığı için iyiden iyiye koptu toprağından. Yayımcı suçlu, çünkü şiir kitapları lanetlendi. Bir sıradan kişiyi reklâmlarla allayıp pullayıp hikâyeci ya da romancı diye ortaya süren yayımcı, şaire aynı biçim davranmıyor. Davranmadığı daha iyi, bari şiirin kötü ticareti yapılmıyor. Ama ne olursa olsun, şiir de okunmak, gelişmek, serpilmek zorunda. Şairler gene de üstlerine düşeni yapıyorlar, ya küçük bir yayınevine para kaptırarak şiirlerini bir kitapta toplamayı başarıyorlar, ya da bütün dağıtım güçlüğüne rağmen kitaplarını kendileri bastırıyorlar. Basma ve yayma olanakları daha geniş olsa şiir serpilecektir.

Bir yılın dergilerini karıştırıyorum, dişe dokunur şiir tek tük çarpıyor gözüme. Ilımlının ılımlısı bir toplumculuğu çetrefil bir gerçeküstücülükle bağdaştırmaya çalışan Metin Eloğlu'nun Türk Dil Kurumu armağanını şiirde kazanması bir yana, önemli bir olay da yok bu yıl şiir dünyamızda.

Yıllar önce, simgeci bir tutumla, bol renkli, bol imgeli şiirler yazan ve böylece şiiri resme yaklaştıran, sonra aşırı biçimci bir süslemeciliğe ve amansız bir tekrarcılığa düşüp şiirden bir süre uzaklaşan Kemal Özer, **yeni a** dergisinde, biçim bakımından eski şiirlerini andıran, ama içerikte daha özgün ve daha özgür bir tutumla toplumsalı aramaya yönelen başarılı şiirlerle çıktı karşımıza. Şiiri biraz kurulaşmış, ama içerik bakımından bayağı yoğunlaşmıştı. Derginin mayıs 1972 sayısında yayımlanan **Kuşatma** şiiri dikkatleri toplayan bir şiir.

Aynı dergide, Hilmi Yavuz, yumuşak görüntülerde oyalanan, buluşlara önem veren şiirler yayımlarken, Cemal Süreya **Üvercinka**'daki ustalığını her gün biraz daha özleten bir duraksama içinde göründü. Ergin Günce, Refik Durbaş gibi şairlerin şiirleri «olmasa da olur» de-

dirten bir sıradanlığı aşamadı. Edip Cansever eski düzenini ilerlemeden ve gerilemeden sürdürdü.

Yansıma dergisindeki şiirler, toplumculuğa yatkın kolay bir estetiği işleyip duran şairlerin şiirleriydi. Özellikle Tekin Sönmez, kendi dergisinde, kuru ve tam başarısız şiirler verdi. Ceyhun Atuf Kansu, yavaş yavaş gelişen şiiriyle şiirimize, şiirindeki bulanık toplumculuğuyla düşünce dünyamıza çok bir şey getiremedi.

Soyut dergisi, tam anlamıyla kötü şiirler yayımladı.

Yeni Dergi'de Oktay Rıfat, İlhan Berk, Egemen Berköz. Ece Ayhan, Behçet Necatigil, Edip Cansever havanda su döven ve artık can sıkmaya başlayan bir gerçeküstücülüğün birbirine çok yakın örneklerini verdiler.

Dost ve **Yeditepe** her alanda olduğu gibi şiir alanında da iyiden iyiye geri kalmış göründüler.

Kolay ve sıradan bir söyleyişe çoktandır yerleşmiş bulunan Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerinden pek bir şey kazanamayan **Türk Dili,** sıradan şiirler yayımlama konusunda daha cömert ve yürekli davrandı. Mehmet Salihoğlu'nun, Abdülkadir Bulut'un, Sabahattin Kudret Aksal'ın, Salah Birsel'in, Nahit Ulvi Akgün'ün, Özdemir Asaf'ın, Cengiz Bektaş'ın, Ömer Faruk Toprak'ın, Ayhan Hünalp'in ve öbür şairlerin şiirleri 1972'de Türk şiirine çok şeyler müjdelemedi.

Güney dergisi çok şiir yayımladı, ama içlerinden dişe dokunur tek şiir çıkaramadık.

Varlık da şiir bunalımının içindeydi, bereket az şiir yayımlamaya dikkat etti. Bu dergide ilgiyle izlenen şiirler gene de Atilla İlhan'ın şiirleriydi. Talât S. Halman'ın pek düzayak şiirleri yanında, eski Varlık şairleri daha iyi şiirler verdiler.

Öbür dergilerde şiirden iz bile yoktu.

Yeni yılda daha iyi şiirler bulma dileğiyle...

1972'NİN ŞİİR KİTAPLARI

Maraş'ın ve Ökkeş'in destanı

Destan, sözle yazılmış senfonidir, söz'de sesin bütün olanaklarını kullanmak ister. Gülten Akın 1971 TRT şiir başarı ödülünü alan **Maraş'ın ve Ökkeş'in destanı**'nda başarılı bir destan şairi olarak karşımıza çıkıyor. Türk Dil Kurumu yayınları arasında basılan bu eser, son yılların en iyi şiir kitapları arasında sayılmalıdır. Gülten Akın, bu çalışmasında, Maraş ve yöresinin işgalini anlatıyor. Destanda konunun, şiirselliği bozmayacak biçimde, kesin ve belirgin olarak kon-

ması gerekir; Gülten Akın'ın destanında konu yer yer şiirselliğin altında kalıyor. Leitmotiv kullanılmaması, çarpıcı seslere ve anlamlara başvurulmaması, yakın uzunlukta mısraların verdiği benzer seslerle yetinilmesi, bölümlerin etkili vuruşlarla bitirilmemiş olması destana barok müziğin ağırlığını andıran bir ağırlık veriyor. Bununla birlikte, şiir öğesinin bulanıklıklara başvurulmaksızın yerli yerinde kullanılmış olması; baştan sona, benzer motiflerin tekrarından çok, apayrı deyişlerin denenmesi bu eserin usta işi bir eser olduğunu ortaya koyuyor. Ben Gülten Akın'ın önceki şiirlerini sevememiştim, belki sanatta klasik ölçülere bağlıyım da ondan. Artık, meraklı bir şiir okuru olarak, iyi bir şiir ustası kazandım diyebilirim.

Hasan Hüseyin'in iki kitabı

Hasan Hüseyin çok yazan bir şair, kıskanmamak elde değil. Bu yıl iki kitap çıkardı: **Ağlasun Aysafağı** ve **Oğlak.** Hasan Hüseyin'in, bilirsiniz, ünü **Kavel**'le yayıldı; **Kavel**'deki şiirler, atılgan, yüksek sesli, heyecan verici şiirlerdi. Özellikle bu kitaptaki **Kokmuşlar mezarlığı** ve **Kocabebek** gibi şiirleri toplumsal öfkenin ince bir duygululukla ortaya konduğu ürünlerdir. Bununla birlikte bu eser Hasan Hüseyin'in kendine özgü şiiri kurmayı başaramadığı, aldığı çeşitli etkileri kendi süzgecinden geçiremediği bir eserdi. Sindirilmemiş etkiler **Temmuz bildirisi**'nde de sürdü: Hasan Hüseyin bazı şiirlerini Attila İlhan'a yazdırmış gibiydi («hep aynı köşede karşılaşırdık — gözlerini koyacak yer bulamazdım — ne güzel çekingendin titrerdim — çantan sefertasın eldivenlerin — gitmek istemezdin ama giderdin-mavi bir otobüs seni alıp giderdi vb.»). **Kızılırmak**'ta ve daha arı bir şiiri müjdeleyen **Kızılkuğu**'da halk deyişlerine yaklaşarak özgün bir şiir kurma çabasına girişen Hasan Hüseyin, **Ağlasun ayşafağı**'nda ve **Oğlak**'ta bu girişimini sürdürüyor. Ancak, sözcük ekonomisine önceki kadar da önem vermemesi, onun şiirlerini yer yer bir «söz salatası» durumuna getiriyor. Her yüksek sesle söylenen sözün şiir olmadığını, şiiri gündelik binbir söz arasından bulup çıkarmanın epeyce zor bir iş olduğunu kabul etmezse Hasan Hüseyin şiiri, bütün dinamizmine, gürlüğüne, yürekliliğine rağmen, bir gün okunmaz olur. Çağrışımcılığı ve tekerlemeciliği bir de mizahçılığı iyice azaltması ve düşünce şiirine yönelmesi gerekiyor Hasan Hüseyin'in.

Haydar Haydar

Biraz gerçeküstücülük, dolayısiyle biraz saçmalık, biraz da şakacılık olursa Salah Birsel'in şiiri oluşur çıkar. Çoğu kısa şiirlerden

kurulu yüz yirmi sayfalık kitapta dişe dokunur tek şiir yok. «Bir sabah mangırlar sayımlar — Candan et alıp koysalar da önüme — Şorlamaktır dileğim senin yerine — Şoreylemek yarıklarda iyi bil», «Tek tek üşüyorsanız — Ozanlarda üstlük olur mu — Bir don bir şiir — Muzaffer onun yanında», «Benim sözüm içerimden — Bir çekimde yüz bin eyvah — Sevgi sana selam üstü» gibi mısralar her babayiğitin anlayıp sevebileceği şeyler değil. Salah Birsel, Hacivat'lı şiirlerinin şakacı ve anlaşılır havasında kalsaydı daha da iyi olurdu. Şimdi onun şiirleri bir de bir karanlıklık yüklenmiş. (**Bilgi** Yayınevi).

Ötme keklik ölürüm

Fikret Demirağ'ın bu kitabını Dost Dergisi yayımlamış. Fikret Demirağ adını ben duymamıştım. Kıbrıs'ta 1960'tan beri altı kitap çıkarmış; bu yedinci kitabı. Şairin kolay ve yumuşak bir söyleyişi var; şiirini düşünceden, duygudan çok zekice buluşlara dayıyor. Bazı şiirlerinde bazı şairlerin açık etkisi varsa da, Fikret Demirağ kendine özgü deyişi az çok yakalamış. Ses uyumuna ve çalakalem söyleyişe çokça bel bağlaması iyi değil. Gene de, **Ötme keklik ölürüm** şu şiir kısırlığında hiç de kötü bir kitap değil. Kitapta gerçekten değerli mısralar var. Şairin yeni kitaplarını bekleyeceğiz.

Neden güzel dünya

M. Turan Tekdoğan'ın kitabı bu yıl Ankara'da basılmış. Tekdogan, Orhan Veli'nin kötü taklitleri diyebileceğimiz buluş şiirleri yazıyor. Basit anlamları allayıp pullayıp vermeye çalışan içeriksiz şiirler bunlar. Kısacık mısralarla telaş içinde bir söyleyiş. Boşa gitmiş bir şiir çabası.

Bulut indi

Yeditepe bunca şiir kitabını yayımlarken seçme yapıyor mu? Bilinmez. Gene de, şiir kitabı yayımlamak gibi geçersiz bir işi yüklenmesi iyidir. Yılın sonlarına doğru Yeditepe, Nedret Gürcan'ın Bulut indi'sini çıkardı. Doksan altı sayfalık kitap tıklım tıklım şiir dolu. Öteden beri basit ve yüzeysel şiirleriyle tanıdığımız Nedret Gürcan, şimdi gününün hastalığına, derin olma, derin görünme hastalığına tutulmuş. Gene de, Nedret Gürcan'ın şiiri, yer yer toplumsal sorunlara dokunuşuyla, bir duyuşu bir çırpıda ortaya koyuşuyla, ılık ve abartılmamış duygu yüküyle ilgimizi çekiyor.

Şenlikname

İlhan Berk, **Şenlikname** adlı kitabını **Yeditepe** yayınları arasında çıkardı. İlhan Berk'in bu kitabı, öncekilere göre daha kapanık, daha anlaşılmaz. Şair Husserl'le başlamış söze, anlaşılmadık sözler içinde anlatmadık şey bırakmamış. O, bu kitabında, daha derin konulara şiirle ışık tutar gibi görünüyor. Gelgelelim, cümlelerinin ya da mısralarının altında yatanı bulup çıkarmak her kişinin işi olmaktan uzak. Gene **Sex contains all** diyor, sonra Fransızca cümleler sıralıyor. Bu eserin ruhuna varamadığımız için yargılama işine hiç yanaşmayacağız; ancak şu kadarını söyleyelim, **Şenlikname** bize patolojik bir gerçeküstücülük eseri olarak göründü.

•

Ş İ İ R L E R

SUSKUN

zeytin ağacı dedin
karşısında denizin
ağır aksak bir günün
gölgesi alkımlanır
saçaklar buğulu mu
damlar tan atımı mı
hüzünlü şakıyışı
zeytin deniz ve evin
sakızı ömrümüzün
durur yaşarken atım
yüreği seçen bahar

çıkrığı gecemizin
su yolunca hallenir

tetik duran ağartı
aldım omzuma attım
hem sorumlu hem suçlu

dedim yola dayandım
karşısında zeytini
önündeki denizi
karanlığı gündüzü
içimin azığını
iyi bir güne doğan
elindeki mavzeri
evine direk yaptım
anlamı bende bulan
çıkrığımı çevirdim

Halûk Aker

•

AĞIT

Garbi yeli miydin, yavru şahan mıydın
Seni bir çağıran mı vardı
Durduğun yerde durmazdın
Bir kez, o işte son kez
İşte o ( )

Korkak değilsin suçlu değilsin
Başını neden neden başını
Bir yana yatırdın
Dünya gibi bastıran birşey mi var
Omuzların neden omuzların

Kolların taze dal gibi
Uzuyor iki yandan toprağa
Kaç yüzyılı aştın kaç ülkeyi geçtin
Kurban olaydım boylarına

Çocuk çek kaşlarını

Onursuz şeyler üstünden
Kirpiğini yüzüne düşürme
Bütün dünyayı gövdenle
Gülümseme öyle
Ağıdımı bozacaksın

Gülten Akın

•

AĞIT

Sular da yanar
Yaktın Van Gölünü, Çıldırı
Artos dağını yıktın, Averofu yıktın
Sel bastı evlerimizi bahçelerimizi
Kırmızı fistanlarımız karardı

Van yolu yandı, kıyıdaki çalı yandı
Atalan yitti, Edremit battı yastan
Uçup gitti, can kalmadı martı koyağında
Dağılıp pul pul döküldü
Süphan dağının bulutu
Kara kuşlar kara gagalarıyla
Camlarımız paramparça

Semo kardaşın binip gitti atına
Süsen vaktı değil, nergis vaktı değil
Bir top karanfil buldu
Bir de mezarını bulursa

Gülten Akın

SEMO'NUN KARDAŞINI ARAMA TÜRKÜSÜ

Onu arıyorum
Saçları karadır, alnı harmanyeri
Gözleri üç aylık karaca gözleri
Hiç kış yaşamamış, hiç akşam görmemiş
Yüzü, sıcak yaz günleri
Çocukken çok gülerdi

Onu arıyorum
Koşunca tay, durunca şahan
Yürüyünce ırmak
Yaşadığı hergün Pazartesi

Onu arıyorum, o hepimizin.
Yeli tutuşturur yüreğindeki
Yağmuru keser
Sonsuz bir Pazara girdi diyorlar
Elinde çılgın bir köpeğin diş izleri

Gülten Akın

•

TOHUM VE TOPRAK

Ak tohum, kara tohum
Yüzümüze bak
Dağların ışıması, umudumuzca
Suların, yaprakların
Türkülerce aydınlanması
Kara tohum, ak tohum

Acıların anası **toprak**
Yanıp kavrulmuş tütün
Yaprağı aşkla yeşerten
Ve acıyı umutla bölen
Tohumu ekmek yapan usta eller
Ey toprak insanlarının hüneri

Acı su yürümektedir ağaçlara
Sellerin, pullukların oyduğu toprak
Bir kuşun havalanması
Eğilip suya bakmasıdır
Acıların ve türkülerin yüreği
Ağıtların evleri sarması
Ey çorak ülkenin damarlarına akan
Tohumun, ağacın ve insanın kanı

İnsanların, ağaçların
Acılarla bilendiği
Bir yalnızlığa açılır toprak
Dağlar yiğitliğini ekler sulara

Bir yangına başlar ovalar
Göbeği çatlar bozkırın
Toprak gecedir, toprak gündüz
Taşırız suları, dalları
Tohumun, ağacın kanı
Akar çorak ülkenin damarlarına
İnsanın kanına karışır
Toprağın kanı

Mahmut Alptekin

Ölmekse ölelim
Yaşamaksa
Yaşayalım İnsanca.

Devrimler, başlar, tükenmez
Halklarca
Dünyalarca.

Damarımızda kan
Yüreğimizde ışık
Avuçlarımızda alevsin

Sen ey İnsan sevgisi
Sen ey hakkımız olan özgürlük
Sen ey faşizme karşı direniş
Varsın
V a r o l a c a k s ı n
İ Ç İ M İ Z D E S İ N .

Sen ey
Yoksulların sırtından geçinen karanlık
K a h r e d e c e ğ i z
K A H R O L A C A K S I N

ORHAN M. Arıburnu

•

ESMERİM
KIYMA BANA

Biş şafak bekçisiyiz
Güneşi bekliyoruz

Kuşları dinliyoruz
Özgürlüğün dallarında
Yüzünün kuytularında
Sabırlı
Çizgiler
Gözlerinde ürkek telâşını bölüşüyoruz
Sımsıcak bir sevdayı
Bölüşüyoruz
Hayat zor yaşamak güzel yarın umutlu
Hayatı ve umudu bölüşüyoruz
Sabah uykularımızın kıyılmışlığını
Ve makine seslerini

Radyo haberleri veriyor
Yarınlara dönük olmamızı
Ve durmadan kurşunlanmamızı
Ve kimselerin ölümüze sahip çıkamamasını
Gözlerin
Gölgeleniyor
Küçük ekmeğimiz
Küçücük ellerin
Esmerim

Bütün taşları susmuş şehrin
Ölüm kol geziyor
Bütün pencereler ölü gözleriyle bakıyorlar
Tenha bir köpek geceyi bölüyor
Bir çiçek baş kaldırıyor
Tırnakların beynimi tarıyor
Saçlarının dağınıklığı
Göz altlarındaki morluk
Böğrüm sızlıyor
Yıkılmamız imkânsızdır
Süsümüz alın terimiz ve namusumuzdur

Koltuğumuzda bir somun ekmek
Topluca düşünmeye ve düşünülmeye alışmışızdır

Deniz ve güneş
Balıkçı teknelerinde hüznün ilmikleri
Tüllenmiş uykuların
Alaturka şarkıların
Rakı saati
Esmerim
Güzelim
Gözlerin gölgelenmesin
Beni anla
Yüreğimin nasıl çoğullandığını
İçimin yangınını
Yüzümün duru gölünde yansısın yüzüm
Beni durula
Coşkumu arıt
Esmerim kıyma bana
Ilık bir sevda rüzgârısın geçip saçlarımdan
Dağ ateşlerini yağmurluyorsun
Kanıma kıvılcımlar doluyor
Dudaklarım çatlak
Kınından çıkıyor karanlık
Köpek seslerine karışıyor
Yüzü borç bir şoför
Yüzü korku bir kadın
Yüzü ihtilâl bir delikanlı
Ve kurşun sesleri karanlığa karışıyor.

A. Aydın Hatipoğlu

KANLI
ŞİİRLER
5.

Vurur ay ışığı kamış tarlasına,
yüzer kan içinde kamış tarlası.
Benim gibi gençti beni öldüren,
çiçeği burnunda bir Amerikalı.

Vurur ay ışığı kamış tarlasına.
Nasıl sileceksiniz siz bu kanı,
ey üsttekiler, duyuyor musunuz,
nerden bulacaksınız onca gücü?

Ey üsttekiler, üsttekiler,
biz bu kamışlardan çoğuz,
kır kır bitmez.

Yüzer kan içinde kamış tarlası.
Nasıl sileceksiniz siz bu kanı,
ey üsttekiler, üsttekiler,
insan toprağına öyle sarılmış ki,
öldür gitmez.

Vurur ay ışığı kamış tarlasına.
Nasıl sileceksiniz siz bu kanı,
ey üsttekiler, üsttekiler,
nerden bulacaksınız onca suyu?

Ey üsttekiler,
ellerinizdeki kanı silmenize,
duyuyor musunuz,
denizleriniz yetmez.

A. KADİR

GELEN BENİM

Pınarından özgürlüğün al bir yudum.
Çek bir soluk rüzgârından sevdamızın.
Seni benden ne bu kapı, ne bu duvar ayıracak,
seni ne bu kara kara gelen ölüm.

Al bir yudum pınarından özgürlüğün.
Rüzgârından sevdamızın çek bir soluk.

Gelir bir el kırar bir gün kapıları.
Karanlığın bahçesinde açar gülüm.

Seni benden ne bu kapı, ne bu duvar ayıracak,
seni ne bu kara kara gelen ölüm.

Asıl benim gelen, ölüm değil,
yıkmaya gelen bu kanlı duvarları.
Çırpa çırpa ak kanatlar.

Yürür dupduru kanım benim
aydınlıktan aydınlığa bir düş gibi.
Dağı taşı kıra eze kıra eze gelen benim,
geceleri, korkuları, cellâtları biçe eze biçe eze gelen benim.
Gelen benim, gelen benim,
Zincirinden kopmuş gibi.
Asıl benim gelen, ölüm değil.
Benim gelen, benim gelen.

Ben geldim mi kalkacak sabahları bütün çocuklar karınları aç.
Ben geldim mi uyuyacak geceleri bütün çocuklar karınları tok.

Ben geldim mi.

A. KADİR

BİR SEVDALI KAVAK

Dayanmaz ölür bu kalp,
duramaz güneşin altında, ayakta yarım saat
Bu kalp bulandı ak sevdalara.
Çarptı buzdan duvarlarında zındanların.
Dayanır ölmez bu kalp.

Ben halkım, yürürüm ölümün üstüne,
böğrümde kurşun yaraları.

Dayanır ölmez bu kalp.
Almışım yanan avucumun içine,
almışım demet demet dost elleri.

Ben halkım, türküler solumuşum dağlara.
Ben halkım, hakkımı solumuşum dağlardan.
Dayanır ölmez bu kalp.

Ben halkım, böğrümde kurşun yaraları,
ben halkım, doğarım yeniden gün ışığına,
basa basa sırtına karanlıkların,
ak şafaklara doğru basa basa kan izine.

Dayanır ölmez bu kalp.
Almışım yanan avucumun içine,
almışım demet demet dost elleri.
Ben halkım, zulmun topu kalesi un ufak.
Ben halkım, un ufak zındanların taşı demiri.
Ben halkım, gider sırtlar getiririm seni ta oradan,
sırtlar getirir yatırırım Anadolu'ya,

ben halkım, yurdumun sıcak toprağıyla örterim üzerini senin,
ben halkım, dikerim senin baş ucuna bir sevdalı kavak.

Ben halkım.
Aldatılmış halk.

A. KADİR

•

Kuvayı Milliye Defteri'nden :

MARAŞ GERİLLASI

İstanbul uyuyordu köpeksi bir güneşte
Maraş uyanmıştı ay bıçağında
Namlusuydu halkın bir çift göz
Dönüşmüştü yürek namuslu bir tüfeğe
Sütçü imam çaktı ateşi
Otu tutuşturdu Uzun oluk çarşısında
Süt verici Ahır dağı yaylağını
Ak kadın eli kokan yoğurdu
Kurtarmak için yörükler töresini
Maraş'ın halkı acıya alışıktır
Aşına bol kırmızı biber kattığından
Asma yeşili Maraş ovasına güneş inmeden
Çarşı uyanıp kalktığından
Maraş oğlu sever ateşi ve işi
Bakırı duru su güğümle eğitirken.
Acı, ateş ve işten geçen halk oğlu
Bilir toprağı, ocağı, çarşısı için dövüşmeyi
Ünlüdür, Maraş yörüğünün kadın bölüğüne saygısı
Bin dokuz yüz ondokuz ekim günleri, tanık.
Sütçü imam bir elinde yayla kokusu

Bir elinde dua çiçeği
Sütü kaymağa çevirdiğinden şimdi
Gidiyordu tapınağına inancının
Sözlerini bir öğütün namlusuna yerleştirmek için:
Kardaşlar, Maraşlılar yılgın sanarlar bizi
Örttüğümüzden coşkulu kaynak gönlümüzü
Çarşımızı bozdular ilk önceden,
Bölük bölük ettiler bizi, yıkıp işliğimizi
Bir kardeşlik çeşmesinden içiyorduk
Diriltici dağ suyunu, ağuladılar yağmurumuzu.
Ben kutsal kitapta gönlümün davarını
Yaylatan ve süt çeken gökyüzü otlağından
Maraşlı kardaşımız derim size
Oğuzlu çoban otundan direnci büyüterek :
Yılgın değiliz biz, yılgın olamaz yaşayan halk
İşte Maraş :
Andırın ormanlarından kuşlar
Ahır dağlarından ne avcılar çıkar
Elbistan bozkırından ne yiğitler
Komazlar ezincin ahını kimsede!»
O gün yitti Sütçü imam altı patlar tabancasıyla
Yere yıkıp yılgınlığın utancını çarşı başında
Bayrak bir dokuma çıkrığıdır
Dokur doğum kanını bir halkın
O gün başlar Maraş direnmesi. Sorar da Maraşlılar:
Nerdedir Sütçü imam?
Bertiz köylerindedir belki, bağ bozumunda
Köylü pekmezi bağımsızlık kanına dönüştürmede
Nerdedir? Belki de Nuru hak dağlarındadır
Ağıdın çimenini çevirmektedir kurtuluşun ak sütüne!..

Ceyhun Atuf Kansu

ŞÜKRÜ BABA AÇIKLAMASI

kardelen deler karı
öper güneşi ağzının kıyısından
adam zorlar duvarları
adamın elleri kan
alnı kan
ekmeği kan

ne kurda benziyor şu insanoğlu
ne de kıraçtaki alıca
düşmeyegörsün anakarnına
kesilmeyegörsün göbekbağcığı
geçmişi geleceğiyle
koskoca bir dünya omuzlarında

yapayalnız mısın dünyada
itiyor mu seni doğduğun toprak
köşebaşlarında harâmiler mi
etmişler mi içine ekmeğinin
salacaksın köklerini toprağa
güneşi çınarla selamlayıp
fırtınaya meşeyle duracaksın
tutunacaksın diş diş
tutunacaksın pençe pençe
geçireceksin kılcal damarlarını evrenin damarlarına
gül olup açılacaksın seher seher
ceviz olup döküleceksin
sana bir mi vurdular
derlenip toparlanıp
sen iki vuracaksın
yoksa yoksun
silerler adını karatahtadan

nezaman sıcak bir somuna uzansa elim
tarlalarda tıraktörler döner avcunda
sapanlar yüzbin yıldan derin çizer alnında
güvercinler uçuşur sesinde onun
nezaman alanlarda kalabalıklar görsem
direklere bayrak bayrak çekilir eli
yollarda yapılarda gülümser yüzü
sanırım kurtuluşu insanoğlunun

fesleğen burcu burcu
gül kattım arasına
tam yedi yıl askerlik
yedi yıl vatan borcu
anlatsa dili olsa da geçen yılların
anlatsa dili olsa da şu ayakların
aman oğul bu bir destan
tokat'ta doldurdular bizi camiye
torbalarla şalvarlarla kaşıkkalıbı
arkamda kimim var ki ağlaya
kim sora kim araya
falan fıstık oğlu falan feşmekân
'varın bakın torbasında nesi var
bir çift kundurası bir de fesi var'
tokat'tan aldılar mı bizi camiden
düştük mü yollara batum'a doğru
atları sürdük mü suya batum'da
aman oğul bu bir destan
arpa seçmek neyse ne de fışkıdan
ille de tüfek karıncası
ille de tüfek karıncası
erikler erken çiçeklenir
elma çiçek açtı mı yaz
armut kıraçta gerek
poyraza kavak dikmezsen olmaz

salatalık vaktinde sulanmalı
döl döktü mü salatalık
çiçeğe durdu mu kabak
hele de asmalar domurdu mu
ışıldadı mı yapraklar kavakların
ishaklar ötüştü mü geceleri
menevşeler tüttü mü yelin önünde
bir de çoban ateşleri dağlarda
bir de bir yüksek hava
borcun da yoksa eğer
alacağın da yoksa
aman oğul bu bir destan
yapayalnız mısın dünyada
harâmiler kesmiş mi subaşlarını
tutunacak bir dalın bile yok mu
günleri semer gibi sırtında
aman oğul bu bir destan
verseler şu dünyanın bütün ağaçlarını
el değmemiş yozlarını kırda kıraçta
acımasam asılasam dal dal
donatsam gelin gelin
geçirsem alfabeden liseden fakülteden
bir çırpıda otları ağaçları kuşları böcekleri
mavisi başka olurdu bu sabahların
pembesi başka
akşamları böylesine boynubükük olmazdı

bu adam benim babam
babaların en babası
insanların en hası
yüreği düğün sofrası
direnci sabır kayası
ellerini bir görmeyin
elleri ellerin en irisi

elleri bal arısı
seferberlik'ten gelir künyesi
kurtuluş'tan çıkar dosyası
ben beni bildim bileli
ben beni bilmezden de önce
kavgası ekmek kavgası
verin kadın gibi toprakları eline
beslesin dünyanın aç çocuklarını
götürün antalya'ya dörtyol'a
toroslar gibi yığsın portakalları
götürün aydın'a manisa'ya maraş'a
üzümleri incirleri harmanlasın dağ gibi
zeytinler ceviz ceviz
armutlar yarım kiloluk
zerdaliler şekerpâre güneş kokulu

bu adam benim babam
babaların en hası
mayası insan mayası
yumruğu toros kayası
ben beni bildim bileli
ben beni bilmezden de önce
istiklâl nedir bilmedi
özgürlük nedir görmedi
yaşamak nedir tatmadı
önce ekmeğin kölesi
sonra ekmeğin kölesi
sonra ekmeğin kölesi
hâlâ ekmeğin kölesi
şu rezil kepaze düzende
sekiz çocuk babası
benim babam şükrü baba
şimdi madalya takıyor döşüne
istiklâl madalyası

Hasan Hüseyin

GÜLLERİ SUSMAM DİYORDU

Öpüşenlerim miydi tomsonlarım tutsak kuşlarımla sehpalar ormanımdılar kitaplarınız diyordu

bilir misin ki diyordu

ceset yapraklarımdır sayfalarınız sizi morg'da sarmaz da üşütmez diyordu

Ağlar mı ki diyordu aydın kırım gözlerim oyulmuşlarsa diyordu tel kamçılarım mıydı hortumu Beryalar torunlarımın diyordu

Yok muydu saldırımları hortumun ki sağırdan kurşunluyordu

Aynasızı mı diyordu mikrobu mu mikrobu mikrop kurşunlamaz diyordu

Can kurumaz dı Acem bahçemde mikropsuz mu diyordu

Mikropsuzsa tabutluğum kurumazdı can kurusu Asem bahçem diyordu

Gülleri Acem bahçemin nerde Abdallarım nerde yeni Abdallarım diyordu

Tulum mı çıkarılır Abdallarımdan diyordu kellekulak tulum mu

Dut kurusunu bilir misin diyordu dut kurusu mu

Bilmez olur muyum Abdalları diyordu dut kurusu

Dut kurusu can kurusu mu bildim can kurusu tabutluk diyordu

Dut kurusu tabutluksa can kurusu dut kurusudur diyordu

Öyleyse diyordu everelim dut kurusuyla can kurusunu

Everelim diyordu everirsek ne olur diyordu
Doğurur diyordu dut kurusu doğursun ne çıkar doğursun diyordu
Doğurursa doğanlar doğurgandırlar diyordu
Ürerler mi diyordu üregendirler üresinler diyordu
Ne yaparlar ürerlerse neyi ne yaparlar hap hap yapar yutarlar diyordu
Kimi kimleri haptı yaptı yuttu diyordu
Göz çıkarıyordu dağın gözünden Tepegöz tek gözdü gözleri
Cin cadı mıdır büyücü mü bilgesi bilgini ozanı yazarı düşünürü diyordu
Tarayalım evreni çevreni bir bir özgür akıl nerdedir avlıyalım
diyordu tek göz hortladı cin cadı sürek avım
Dil sökelim bel kıralım buralım tor-top beyinleri ak-kor da ak-yalaz kerpetenle
Ne bileyim diyordu — bilmezdi ne bilsin — bilmem soralım dök zülfünü bahçeme
Söz dinlemiyordu sözlerim dut kurusundan ürüyordu
Gülüyor muydu sözlerim gülüyordu neden gülsündü gülmüyordu
Yutuyordu cinleri büyücüleri Tepegöz gülleri güldürüyordu
Poésie Pure'dü dök zülfünü gülleri susmak bilmiyordu
Susun diyordu güllerine Acem bahçem gülleri susmuyordu.

Ercüment Behzat Lav

ADA

Uçurumlar eşiği bir düş acıkışıdır akşam;
—Dön dolaş yiğidim— bizcilliğe çöküşür.
«Kurt ulumaz» demişti o sağır dedem.

Bir dirhem arıya binbir çiçek üşüşür;
Kızoğlankızlığın doğal veresiyesi bu;
İlk şubatlar terlerken, son ağustoslar üşür..

İlkten uykular başkaldırır, epey zor;
Konca gökler, dağ filizleri yolunmasa da,
Deli kuşun kanadı uslu rüzgârı bozar.

Ben -andiçmiş gibi- seni seviyorum yine de;
Anılarımda kalan o bitkimsi yüreğindir;
Sanki yok denizlerden kopuk bir çılgın ada...

Metin Eloğlu

•

BAHARLA GEÇİYORUM

1/
toprağın bağrında bağrım
yüreğim kuşatılıyor harla
acıların göllenip ard arda
kahırla birhıncın ektiği
sarmalayan kollarımı ve gövdemi
altımda kıpır kıpırdır tarlalar
şimdi yontarak geçtiğim dağlar
beton miğferleri zincirleri pasla
2/
ardımda dilsiz bir bebek emziğini

sağıyor -köz katarak- dudaklarına
baharı sağıyor genç soluğuma
gözyaşlarından getirdiği gülleri
solgun hırkalı gelincikleri
gömüyorum tenimin naryeri ormanına
3/
emiyor bir sancının kınlı sularını o
ben içtikçe bir ırmağın derinliğini
süzüyor seherin tüllerini o
ben toprağı yontuyorum üveyiklerle
o büyüyen bir bebek sesidir göğsümde
bir çınar yelini içinde çatlatan kan
ardımsıra hıçkıran değil kıpırdayan
sığmayan yatağına tanyeri derinliği
4/
terle koşuyor gövdemden buharlar
zerdali filizleri/çağla bademleri
katarla turnalar/bozkır sitepleri
alnıma mühürlenip köpüren güller
erik ağaçlarında yürüyen günler
taşırlar korkusuz doğan baharı
çiğdem kokan badem yaprakları
işte/ bende toprağı yarıyorum terle
gövdemden aşağı süzülen vişneyle
hayatın seline açıyorum etten bağrımı
5/
tanyeri ekincisi/şafağın demircisiyim
deşiyorum zincirden/ küften bir geceyi
ben deştikçe ardımda çelik tacirleri
oysa toprağın bağrında demlenir bağrım
sonsuz akar gökyüzü yılkılarıyla başım
yangınların talanlayıpta kaytan tenimi
süzülen damarlarımla bir hıncın ektiği
bir gecenin içinden dörtnala geçiyorum

Tekin Sönmez

YAŞAMAK TUTKUSU

Yaşamak tutkusu
Var içimde.
Ama nasıl;
Çiçek gibi de
Böcek gibi de
De kardeşim
Gönlünün dilediğine
De
Daha bilemedin
Eşşek gibi de.
De işte.
Ver bir cigara şimdi
Yaşşa be.

M. Turan Tekdoğan

•

YOLCULUK

yataklı vagonun camları buğulu
parmağımla çizdim cama senin yüzünü
göründü dışarda uçsuz bucaksız ovanın yağmuru
çimen yeşilinden ağaç yeşiline atlıyor gözlerim
kiremit rengi kuleler sivri damlar hızla geçiyor
uyanmıyasın diye örtüyorum üstünü
sabahın bu satini paylaşmam seninle
çayırlar uzaktaki kulübeler yalnız benim
şimdi sütlü kahve bir cıgara olsa
dumanların arkasından seyretsem ukraynayı
bir dağbaşı rüzgârını katıp önüme yelkenimle

tüy gibi geçerdim
ıslak çimenlerin üzerinden
bu sabah saatinde yapayalnızım derken
açıldı kompartımanın kapısı
iki büyük fincan sütlü kahve
sarışın bir gülümseme bayan vera
kaçamak sigarayı koridora üflüyordum
ince ince düşen yağmuru alıyorum içeriye
karımın gözlerinden uykuyu çekiyorum
ilk erginlik düşümden çıkmış gibi hafiflemişim
temmuzda böyle ince yağmuru meğer severmişim
«biraz sonra moskova garındayız»
diyor bayan vera
«hemen uçak alanına gideceğiz»
«oradan sıcak tiflis'e uçacağız»
«sizin özlediğiniz sıcak»
«tiflis sıcak demektir zaten»
«kuru ırmağı ikiye böler kenti»
«kaynağı türkiyeden geliyor»
«şimdi tiflis'te kımıldamaz yaprak»
bense kafkasya üzerine hayaller kurmuşum
İstanbul'un sıcak temmuz güneşiyle geçiyorum
geniş asfalt bulvarların yağmurundan kaçarak
hava alanında kırmızı damlara karşı durmuşum
arabadan inince rüzgâr yüzüme
yüreğimin bir kapağı kapandı
açıldı öbür kapağı
kocaman çınarların atlıkarıncasına astım
beyaz kanatlarıyla yanımızdan geçen bulutları
aşağıda toprağın üzerinde yürüyordu
temmuz sıcağı yemyeşil ağaçlarıyla
kura ırmağı on çeşit yeşili götürüyordu
kıyısına dizilmiş küçücük evlere saçarak
uçağın penceresine nasıl sığdı

dokuz gürcü kızı bakraçlarıyle
onları seyrettim iki dakika kuşbakışı
ne kadar yaklaşsa sarı ekinlerin evreni
hiç durmam orada
kaçarım kederli dakikalardan
böyle anlarda başımı çeviririm
umutla bakarım senin bal rengi gözlerine

Ömer Faruk Toprak

•

KANARYADIR ÖTÜŞÜNE EKLEYEN BİR KELİME

iki yumurta pişirmişken hazırlop
yenicami önünde kuşlara yem atarken
çamlıhemşinli bir adam
yazık meşin top patladı
arsalarda artık çocuklar top oynamayacak

bir motoru yürüttük dağlar üstünden
gözlerinden sarkıtarak ipler gibi sevinci
tuzlu suya battık çıktık
ağzımız mavi oldu görmekten

kan kırmızı bir karpuzun göbeğinde
görevimizdeki geceninde değerini bilememiştik
yazdı ellerimiz nasır bağlamıştı kürek çekmekten
küçük mahallelerden geçtik
kuşlar öterken dallarında
bıyıklarımızı sevdik

saat kaçtı sahi
daha romanlar yapılmamıştı
bir küçük kız çocuğu
trafik kazasında ölmemişti
ruhu on iki gram

ip cambazı ipten düşerken
palyaçoydu yüzüne yeni yüz ekleyen
kenti sevmeyen masal keyfi içinde

Ercüment Uçarı

•

BİR YIĞIN AT MI ?

I.
Bir
Kavga
Geçerse
Başıboş
Ne kalır
Geride
Bir yığın at mı

Ve
Ben
Üçüncü kez
Dönerken
Bir başka Develi'den
Yani eski kızgınlıklarıma dönerken
Hiç bir mavi'nin sonsuz olmadığını anladım

Çünkü
Hiç bir mavi
Ölümsüz değildir

II.

Bulutları savunuyoruz şimdi
Ak beyaz bulutları
Savunacak hiç bir şey kalmadı
Gökyüzü'nde
Yıkıldı gitti her şey
Ne sevgi
Ne umut

Yalnızca
Bir küçük ışık
Görünür belli belirsiz
Dağların taa tepesinden
Ama taaaa tepesinden
Sönmekte olan bir kibrit başı gibi bir şey
Tek şey
Elimizde kalan

III

Hiç mi Çağ değil bu yürek
Hiç mi
Sonsuz değil
Ve
Nice yıkansa
Çıkartılamaz artık
İnsan düşüncesinden
Tarihsel «Gül»
Özgürlük

IV

Yakar
Külrengi kevenleri
Tek
Tek
Bir gökce alev

Yekinir
Kalkar
Kurşun savatlı
Ölüler

Durur
Dağ

V

Bir can için mi
boyun eğmek
Yok
Bilinir yol değil

VI

Yıkandı
Dağ göllerinde
Pırıl pırıl oldu
Bir yığın at

Bir gökce alev
Binicileri
Sevgiler yolu dik

VII

Bilirim
Hiç bir mavi sonsuz değildir
Çünkü
Hiç bir mavi
«Ölüm» değildir
Ağlayarak söylüyorum bunu
Eyyy
Sonsuz gök
Beşparmak dağının bu yüzünde
Bildiririm
Evet

Kimi yerde
Bir yığın at
Bir yığın «nar»

VIII

Bir
Dağ
Göğerir

Acık ötə
Hitit Çağı
Eritir
Durmadan kendini
Daha da
Yeni yürüyen bir kızın ayaklarında

IX

Büyüktür
Çağımız

Kutsal
Yada
Küçük
Umurunda mı bir yığın atın
İnce duvarlar ardında
Soluk
Durgun

X

Ben mi
Ovalardan
Ak döşlü balıklar süren
Şaştım
Yine de şaşarım
En güzeli şaşmaktır aslında
Yaşayan'ın ölüp gitmesine

Hiç bir renk
Duldalarda yaşayamaz

XI

Yakar
Külrengi kevenleri
Tek
Tek
Bir gökçe alev
Işır dağın bir yüzü

XII

Bir
Can
İçin mi

Yaşamak
Yok
Verilmekle tükenmez

XIII

Bir
Dağ
Boynunda üç gül yarası
Seni zamansızlıklar belledim ben

XIV

Seni ancak unutmakla sevebilirim
Aklımda kalırsan
Korkunç

Nevzat Üstün

•

1972'DE HİKÂYE VE ROMAN ÜZERİNE NOTLAR

Atilla ÖZKIRIMLI

Türk hikâyesinin ve romanının gelişiminde 1960 en belirgin bir dönüm noktasıdır. 60'tan sonra bir başka doğrultuda gelişir Türk hikâyesi. Kâh kendi kendisiyle hesaplaşır, kâh kendine kadar gelen dönemle, içinde bulunduğu dönemin bir bileşimine varmayı dener. 60'a kadar şiirin yedeğindedir. 60'tan sonra şiiri boşlar, gelişen ve değişen düşünsel ortamın güdücülüğünde, insanı toplumsal durumu içinde yakalamaya çalışır. Romantizmi bırakır, gerçeği saptamaktır amacı. Olayların, insanın, durumların ardındaki gerçeği...

Düşünsel gelişim ne yönde ilerliyorsa, hikâye de o yönde ilerler. Konular değişir. Bunalım ve tedirginlik bırakılır, yabancılaşma ele alınır. Toplumsal eşitsizliğin doğurduğu olayın anlatımından, bu top-

lumsal düzensizlik içindeki ilişkilerin anlatımına geçilir. Perdenin önündekini değil de, arkasında olanı yakalamak, göstermek ister hikâyeci.

Amacım, bu on yıllık gelişimi incelemek, ayrıntılarıyla ortaya koymak değil elbette. Yalnızca kalın çizgileriyle, Türk hikâyesinin bir öz değişimini gerçekleştirdiğini belirtmek istiyorum. Çünkü hikâyecinin bakış açısı değişmiştir. Nitekim, 1968'den sonra hikâyenin bütün öteki edebiyat türlerini iterek yayınevlerini zorlaması bu gelişimin sonucudur.

Dergilerde somut bir biçimde görülür bu durum. Türk hikâyesi ve günümüz hikâyesinin sorunları gündeme alınır. Tartışmalar hep hikâye ve hikâyeciler çevresinde kopar. 1972, kitaplar açısından başarısız bir yıldır, hikâyenin nabzı dergilerde atar. 1971, nasıl kitaplar açısından altın bir yılsa, 72, dergilerdeki hikâyeler açısından önemli bir yıldır.

Çünkü 1972, hikçye kitapları açısından bir duraklama yılıdır. Kuşkusuz bunda içinde yaşanılan politik ortamın etkisi büyüktür. Ama verimsizliğin nedenini salt buna bağlamak da doğru değil. Nedeni ne olursa olsun, 1972, tekrarlar, kendini aşamamalar, ucuz duyarlıklar peşinde koşmalar, avunmalar yılıdır. Birkaç adın dışında, kökeni geçmişte olan bir kıpırdanış, kuşkulu, tedirgin bir suskunluk, ikinci baskılarla oyalanmalar, hepsi bu...

İşte, Hayati Asılyazıcı, çıkaracağı bir yıllık için, benden «1972'de Hikâye ve Roman» üstüne bir çalışma yapmamı istediğinde, yukarda sıraladığım düşünceler dergileri taramaya itti beni. Şimdiye dek yapılanların tersi bir yol tutmak istedim. Ama oldukça geç ve kitap çalışmaları yüzünden vakit ayıramayacağım bir zamanda gelmişti bu teklif. Sistematik bir inceleme için geç kalınmıştı. Ben de bu yolu tuttum. Bütün bir yıl dergilerde çıkan hikâyeleri tek tek okudum ve notlar aldım. Bu notları ayıklayarak, söz etmek gereğini duyduklarımı ayırdım. Elbette bu seçmeyi kendi ölçülerimle yaptım. Bir başkası, başka bir seçme yapabilirdi. Ama ben yaptığım seçmenin 1972'yi yansıttığına inanıyorum.

Kitaplarda da benzeri bir yol tuttum. Alışılmışın dışına çıkarak, üstünde durulması gerekenleri eleştirdim. Bütün bir yıl boyunca çıkan kitapların künyesini vererek yapılan dökümlerin yararına inanmıyorum. Hem nasıl olsa bu işi yapanlar vardı. Konu özetini vererek bir kaç cümleyle değerlendirmeye gitmeler hem yetersiz kalıyorlar, hem de sanatçıyı gerçek yerine oturtamıyorlardı. Bu nedenle bütünü özetlemek yerine, bütünü en iyi yansıtacağına inandığım kitaplar üzerinde ayrıntılı olarak durmanın okuyucu açısından daha doyurucu

olacağını düşündüm. Böylece eleştirel bir tavır takınmış da olacaktım.

Bu konuda son yargıyı okuyucuya bırakarak notlara geçelim.

ARMAĞANLAR

• Sait Faik Hikâye Armağanının, Fürüzan'ın «Parasız Yatılı» adlı kitabına verilmesi sürpriz değildi. Rauf Mutluay, Varlık Yıllığı'nda (1971), Armağan'a katılan başka bir kitap için, «Bu yazının belli bir günde matbaaya teslimini şart koşan yayın acelesi Adnan Özyalçıner'in Yağma'sına yetişemedi» derken, oyunu Fürüzan'a vereceğini belirtmekte sakınca görmüyordu.

Bu önceden bilinen sonuç üzerine, Soyut Dergisi bir soruşturma düzenledi (s. 47). Daha önce de örnekleri görüldüğü gibi, soruşturmaya katılanlar genellikle sonucu ve seçici kurul üyelerini suçluyorlardı.

Soruşturmadan söz edişim, Armağan'ın Fürüzan'a verilmesinin yanlışlığını vurgulamak amacını gütmüyor. Tersine soruşturmaya katılanlardan bir çoğu övülecek bir tutum içinde değillerdi ve ön yargılıydılar. Cevapların bir bölüğü de baştan savmaydı. Ama soruşturma üstünde durulması gereken bir konuyu gündeme getirmesi açısından önemliydi: Seçici kurullar sorunu. Nitekim, Armağan'a katılan kitaplar içinde Fürüzan'ın dışında tek seçenek Adnan Özyalçıner'in «Yağma» sıydı. Oysa o seçici kurul «Yağma» ya oy vermezdi.

Aslında «Parasız Yatılı» kötü bir kitap değildi. Daha önce bu armağanı alan kimi kitaplar düşünülürse, Fürüzan'ın haydi haydi alması gerekirdi. Ama oynanan oyun başkaydı. Şu satırlara göz atalım bir: «Oysa kolayca birleşebileceğimiz nokta, Türk hikâye gelişiminin zincirinde Fürüzan'ın şimdilik son halka gibi görünüşüdür. Şüphesiz ki onu besleyen başlangıçlar vardır, şüphesiz ki onun yanında aynı değer onuruyla yürüyenler vardır, ama şüphesiz ki Fürüzan'ın başkalarında bulunmayan, özgün ve güçlü bir sanatçı yeteneği, onun benzersiz örnekleri vardır. O yazmamış olsaydı kimsenin yazmış olmayacağı hikâyeler vardı.» (Rauf Mutluay, Özgür İnsan, s. 1). İşte, Türk hikâyesi adına böylesi bir eleştiri anlayışının yıkılması gerekiyordu önce.

Bu konuyu şimdilik bir yana bırakıp, «Parasız Yatılı» ya bakalım bir. Kitapta üstünde durulması gereken dört hikâye vardır yalnızca: Nehir, Su Ustası Miraç, Edirnenin Köprüleri. Haraç. Bu dört hikâye de belli bir düzeyin altına düşmez. Söz gelimi Fürüzan, Miraç Usta'ya sevgiyle yanaşmış, onun geçim düşüncesiyle sınırlanmış

dünyasını, bilinçsizce benimsenmiş inançlarını ince bir duyarlıkla yansıtmıştır. Haraç'ta imparatorluk sonrasının bir konağa yansıyan çözülüşünü, bu çözülüş içindeki evlâtlığın dramını da başarıyla çizmiştir. Edirnenin Köprüleri'nin Hala Adilesi tutkuları, özlemleriyle alabildiğine canlıdır.

Ne var ki yeni konular değildir Fürüzan'ın anlattıkları. Su Ustası Miraç'ta ele alınan anneyle devrimci oğul arasındaki çelişki, Leylâ Erbil'in «Ayna» da (Gecede, 1968) işlediği konunun bir başka mekânda işlenişidir. Edirne'nin Köprüleri'nde anlatılan göçmenlerin uyumsuzluğu, koşullara kendilerini uyduramayışları, yoksullukları, geldikleri yere duydukları özlem, Muzaffer Buyrukçu'nun aynı armağanı kazanan kitabı «Kavga» yı (1968) oluşturan yedi hikâyenin konusudur. Fürüzan'ı anladıklarımdan ayıran tek nokta anlattığı insana bakış açısıdır. Bu yeter, denecek. Ama asıl aksaklık burada yatmaktadır. Popülist bir bakış açısıdır bu, gözyaşlarıyla beslenen bir duyarlıktır. Nitekim Fürüzan hikâyesinin getirdiği öz, kimi biçim tutarsızlıkları, «Kuşatma» da, onun, Parasız Yatılı'nın da gerisine düşmesini doğuracaktır. Bu konuya, Kuşatma'yla yeniden döneceğim.

Sözü bitirmeden bir nokta üstünde durayım. Su Ustası Miraç hikâyesinde asıl çelişki Miraç'la Vedat arasındadır. Üstünde durulması, işlenmesi, altı çizilmesi gereken bu çelişkidir. Ama Fürüzan romantizm uğruna bunu harcar.

• Bu yıl, «Orhan Kemal Roman Armağanı» Yılmaz Güney'in «Boynu Bükük Öldüler» adlı romanına verildi. Seçiciler Kurulu Üyesi Fikret Otyam'ın oyunu verirken gösterdiği şu gerekçeye katılmamak mümkün değil: «Kanımca Güney'in bu yapıtı, Orhan Kemal'in roman anlayışına, düşünce yapısına ve bütün olarak Orhan Kemal'e en yaklaşık olanıdır.» (yeni a dergisi, s. 4)

Romana mekân olarak Adana'nın Yenice köyü seçilmiştir. Olay, baş kişi olan Halil'in askerden dönüp, yeniden ağasının hizmetine girmesiyle başlamaktadır. Aslında Halil, Siverekli'dir. Anası onu, babasının öldürülmesinden sonra kaçırarak Kadir Ağanın çiftliğine getiriyor. Orada büyüyor Halil. İşte Yılmaz Güney, bu çiftliği ve bu çiftlikteki tutmaları anlatıyor. Bu genel niteliğiyle roman, bir köy ve köylü romanıdır. Ama, Yılmaz Güney'in konuyu ele alışı, «Boynu Bükük Öldüler» i alışılmış köy romanlarının dışına çıkarmaktadır. Asıl üstünde durulması gereken budur.

Belli ki roman, yazarının içinde yaşadığı bir yaşamanın ürünüdür; Salt gözleme dayanmaktadır. Bu nedenle de, anlatılan gerçeklik yapmacık değildir. Söz gelimi, tutma-ağa ilişkisi gerçekte olduğu gibidir. Başkaldırıyı tanımaz köylü. Ağanın haksız olabileceğini düşün-

mez. Ağanın yanında çalışıp para biriktirerek kurtulabileceğini düşünür ya da çocuğunu okutarak. Temelde bağlı olduğu topraktır. Aslında topraktan kopabilmesi gerektir kurtulabilmesi için. Onun dünyasını, değer yargılarını oluşturan toprağa olan geleneksel bağlılığıdır.

Ya Arap Seyfi'nin, ağasından öç alabilmek için yıllarca döğüşken bir horoz araması, sonra gelip ağanın horozunu döğdürmesi... «Bak Halil, bak kardaş, şimdi Durmuş Ağa'nın yanına gidelim. Bir horoz için nasıl adam dövülürmüş gösterelim ona. Bu canım sağoldukça o tokatların acısı gitmez içimden kardaş. Çünkü yüreğimin köküne işlemiş. Benim gücüm yetmez onu dövmiye, elimi bile kaldıramam. Kaldırsam anamı bellerler benim, hiç yere iflahımı keserler benim, biliyorum bunları. (...) Ama benim Keloğlan onun o güzel horozunu bir döverse kardaş, bir ezerse, ben de ağayı dövmüş gibi olurum; yüreğim buz gibi soğur. (...) Aç kaldım, çok aç kaldım, kuruş kuruş biriktirdim, kuruş kuruş, sonunda aldım bu horozu. Çünkü biz de insanız, bizim de bir yüreğimiz var Halil, değil mi? (...) Belki onlarınki gibi tavlı değil ama, yürek işte, bir insan yüreği.» (s. 353) İşte Yılmaz Güney, bu insanların salt ezilmişlerini değil, yüreklerini de anlatıyor. Arkadaşlıklarını, sevgilerini, duyarlıklarını, tutkularını, düşlerini.

Vedat Günyol bir yazısında (yeni a dergisi, s. 4) Halil'le Hıdır'ın arkadaşlığı üzerinde duruyor. Bence romanda ondan daha önemli bir başka arkadaşlık var. Yaşamanın onsuz düşünülemiyeceği bir dostluk. Oğlunu okutmak için şehre gitmeye karar veren Kamber'le Ali Osman'ın, yıllarca aynı kaderi paylaşmaktan gelen çıkarsız ilişkisi: «Yıllarca aynı acılara omuz vermiş, aynı acılarla çürümüş iki eski dost, gözyaşlarını tutamıyarak sarıştılar. (...) Çok uzak bir ölüm bile, insana acısını getirir. Ali Osman yalnız ve dayanaksız kalmıştır. Birlikte söz edeceği, eski günleri anacağı insanı yitirmiştir artık. (...) Ali Osman, olduğu yerde bir süre dineldi, çevresinin boşluğuna bakındı. 'Kamber gitti.' dedi. Sonra, çökmüş gibi, tükenmiş gibi bir iki adım attı, sonra düştü, öldü.» (s. 330-332)

Gerçek dışı gibi görünüyor bu olay. Ama öyle bile olsa, bir bağlılığı dile getirdiği için, bir duyguyu anıtlaştırdığı için güzelleşmiyor mu, hem yok mudur böylesi dostluklar?

Yılmaz Güney'in insanları canlı, yaşıyorlar. Kuşkusuz bunda, yazarın iyi bir sinemacı olmasının da katkısı var. Gerek tipleri çizmede, gerek betimlemelerde, gerekse ayrıntıların kullanılışında seziyorsunuz bunu. Görüntü yaratmayı öne alıyor Güney. Kamerasını çevirdiği olayda neyi göstermek istiyorsa onun altını çiziyor. Yalın, özentisiz bir dille.

Yazarın diyaloglarda yerel dili kullanmaktan kaçındığı da olumlu bir not olarak eklenmeli. Yılmaz Güney, Adana yöresinin kimi özel deyimlerine yer vermiyor değil. Ama şiveden özellikle kaçınıyor. Yalnız kişilerini canlı kılabilmek için, genel deyiş özelliklerini koruyor.

Bence tek yanlışı, romanda anlattığı Halil'in, sinemada çizdiği tipin özelliklerini taşıması. Yalnız Güney'in sanatçı kişiliği, bu soruna başka açılardan yanaşmamızı gerektiriyor. Romanın sonunda 1962 tarihinin olduğu düşünülürse, Yılmaz Güney'in kendince oluşturduğu Halil tipini sinema yoluyla genellediği sonucuna da varılabilir. Unutmayalım ki, aydınlarca, sinema oyunculuğunun yanısıra en iyi film yönetmeni olarak da tutulan Yılmaz Güney, halk tarafından sait oyuncu olarak, özellikle yarattığı tip nedeniyle benimsenmektedir. Bu, üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur.

Sonuç olarak söylenebilecek olan, Yılmaz Güney'in iyi bir köy romanıyla ilk çıkışını yaptığıdır. Ben, Halil'in ve Emine'nin şehirdeki hikâyesini de anlatmasını diliyorum ondan. Toplumun gelişimi sonucu köydeki çözülmeyi nasıl çizmişse, şehirde başlayan yeni bir hikâyeyi de anlatması gerekmektedir çünkü.

• Türk Dil Kurumu Hikâye Ödülü ise, Adnan Özyalçıner'in «Yağma» sına verildi. Duyduğuma göre, seçici kurul üyeleri ikiye bölünmüş oylamada. Hikmet Dizdaroğlu, Sabahattin Kudret Aksal, Cahit Külebi «Parasız Yatılı» için kullanmışlar oylarını. Ceyhun Atuf Kansu, Cemal Süreya ve Tahsin Saraç «Yağma» yı önermişler. Tartışmalardan sonra Orhan Hançerlioğlu da katılmış onlara. Bunlar söylenti, doğruluk derecesini bilmiyorum. Ama ilginç bir bölünme. Doğrusu, kimi yorumlara götürebilir kişiyi. Ama herhalde sayın Mutluay'ın yorumlarına değil (Özgür İnsan, s. 6). Gelelim Yağma'ya.

«Her gün hepimizin bir şeyler yağmaladığı ve her gün hepimizin bir şeylerinin yağmalandığı bir şehrin öyküsüdür bu.» diyor Özyalçıner kitabı için. Gerçekten Özyalçıner, bozuk bir düzenin büyük kente yansıyan görüntülerini anlatmaktadır. Sanatçının öteki kitapları da göz önünde tutulursa (Panayır, 1960; Sur, 1963) hikâyeleriyle gelen özün bir gelişimi sürdürdüğü, kendi içinde kendini aştığı görülür. Bunun nedeni, özellikle Yağma'da, yazarın bakış açısının değişmiş olmasıdır. Söz gelimi sur, toplum içinde bir sınırlanmışlığın simgesi olarak kullanılmıştır daha önce. Bu kez, insanın yaşamasını sınırlayan, belirleyen surun, yağma düzenindeki bir üretim faaliyeti olarak ele alındığını görürüz.

Özyalçıner'in kitabının ilk öyküsü **Sur Kapılarında** adını taşıyor. Yazarın, öykülerin sıralanışı ile ilgili açıklamaları hesaba katılırsa, bu

ilk oluş özel bir önemi getiriyor yanında, Özyalçıner hikâyesinl anlattığı kentin tarihsel, toplumsal ve ekonomik bir görüntüsünü çiziyor bu öyküde. Hemen belirtelim, bu görüntüde vurgulanan çelişki, öteki hikâyelerde işlenen ana temadır.

Yazar, surun yıkık bir yerinden giren gezgine, yoksul bir Sur'lunun ağzından, kentin, o çok bilinen öyküsünü değil, gerçek öyküsünü anlattırır. Bu, bütün bir insanlığın hikâyesidir. Özyalçıner, tâ kölelikten başlayarak tarihsel bir oluşumu sergiler. Bu, kentin ve kentte yaşayanların hangi toplumsal aşamalardan geçtiklerinin hikâyesidir bir bakıma. Soylu-köle ilişkisinden, çağımızın işçi-işveren ilişkisine dek gelir dayanır Özyalçıner. Böylece sanatçı olarak da kendi bakış açısının ne olduğunu koyar ortaya. Bellidir ki bu öykü, kendinden sonrakileri güdecektir. Önce bir bütünün kalın çizgileri çekilmiştir, sonra bu bütünü oluşturan parçalar işlenecektir.

Gerçekten de, öteki on iki hikâyede tarihsel ve toplumsal oluşumunu anlattığı kentten kesitler sunar Özyalçıner. Hepsinde de kimi zaman apaçık ve kesin, kimi zaman soyutlamalarla ilk öyküde belirlediği toplumsal karşıtlık üstünde durur, bu çelişkiyi vurgular, eşya-insan ilişkilerini bu çelişki açısından verir.

Söz gelimi, **Gökyüzünde Ayaklanma**'da. Bakırcılar Çarşısında çalışan yüzlerce yoksul çocuktan birisini anlattıktan sonra, varlıkların yaşadığı kıyı semtinin çocuklarına geçer. Çarşıda, kullanılmış eşya pazarından söz ederken toplumsal farklılaşmayı belirler ve iki karşıtın, yoksul ile varlıklının nesneyle olan ilişkileri üzerinde durur. Sıraladığım şu bir iki örnekten, Özyalçıner'in salt toplumsal karşıtlıkları sergileme yolunu tuttuğu sanılmasın. Onun asıl üzerinde durduğu sorun, ilk öyküde anlattığı ve insanların kendilerinin oluşturduğu toplumsal gelişimin, insanın yaşamasını nasıl güttüğüdür. Özyalçıner'in amacı, bu, ayrımında olunmayan güdülmeyi, bir kentten kesitler çıkararak göstermektir. Önce de belirttiğim gibi bir üretim faaliyeti olarak alınan surun, soyut bir sınırlamanın ötesinde, egemenleştiği görülür. Bu, kişinin yaptığı işin, daha genel bir deyişle ürettiği nesnenin kişiden bağımsızlaşarak, onun yaşamasına egemen olmasıdır.

İnsan üretimde bulunurken kendinden bir şeyler katmaktadır ürettiği nesneye. Böylece üretilen nesne, o insandan bir parça olmaktadır. Ama çok geçmeden bu nesne üretim ilişkileri sonucu bağımsızlaşarak insanın karşısına dikilecek, onun yaşamasını düzenleyen bir etken olacaktır. İşte bu, yabancılaşma denilen şeydir ve insanın bu kez de kendi ürettiği nesnenin kölesi olması sonucunu doğuracaktır. «... bir kutu dolusu pörsük, içleri boş, küçücük, cansız balonlardı bunlar eve getirildiklerinde. Şimdiyse her biri, bütün bir

gece boyunca üflenmiş, öz soluğuyla boy atıp dirilmiş, et ve yaratıcı gücünün sindiği kendinden birer parçaydılar.» (s. 32). Bu satırlar, Sur'lunun anlattığı paranın dolaşımına ilişkin sözlerle birleşince yukarıdaki yoruma ulaşmak kaçınılmaz oluyor.

Görüldüğü gibi, Özyalçıner'in bakış açısı genişlemiş ve belirginleşmiştir. Şehri gezen bir gezginin gözüne çarpan kimi görünüşleri anlattığını söyler, ama bu görünüşler özellikle seçilmiş, söylemek istediğine uygun bir biçimde kurulmuşlardır. Aslında bu gezgin sanatçının kendisidir. Kent olarak da İstanbul'u seçmesi boşuna değildir Özyalçıner'in. Tarihin, toplumsal ve ekonomik olanın bir bileşimidir İstanbul. Her düzeydeki çelişkilerin yansısı bulunabilir İstanbul'da. Öyküler arasındaki bağ ise şehri oluşturan parçaların anlatılmasından ve şehri, toplumsal bir düzenin genel işleyişi içine yerleştirmekten gelmektedir. Nesne-insan ilişkilerinin belli bir bakış açısından verilmesi de kalın, düşünsel bir çizginin bütün hikâyeleri kapsamasını doğurmaktadır.

İşte soyutlamalara, bu düşünsel çizginin öykü içinde eritilmesi amacıyla baş vurulduğunu sanıyorum ben. Betimlemelerin yardımıyla da düşünsel çağrışımları amaçlıyor Özyalçıner. Kimi kez bu betimlemeler, **Pazar Gezintisi**'nde olduğu gibi, traji-komik bir durumu yansıtmak için kullanılıyorlar. Duyarlığa yaslanmıyor sanatçı, akıl yoluyla, belli bir dünya görüşüne dayanarak kuruyor hikâyelerini. Böylece alışılmış gerçekçiliğin uzağına düşse de, yeni bir gerçekliği zorluyor, doğru ve sağlam bir öz getiriyor.

DERGİLERDEKİ HİKÂYELER

Bir Özel Sayı

1972 yılında, hikâye adına en sevinilecek olay, aylık bir sanat dergisinin «Günümüz Türk Hikâyesi Özel Sayısı» çıkartmış olmasıydı (Yansıma, s. 6, Haziran). Gerçi bu «Özel Sayı»nın kusursuz olduğu, günümüz Türk hikâyesini bütünüyle yansıttığı söylenemezdi, ama böylesi bir girişimin hikâyemizin gelişiminde olumlu bir adım olduğu da yadsınamazdı. Gönül ister ki, bu tür girişimler bir gelenek hâlini alsın ve geçen bir yılın görünümü, yıllıklarda yer alan değerlendirmelerin yanında, o yılı yansıtan ürünler olarak geleceğe kalsın.

Bu nedenle, Özel Sayı'da yer alan kimi hikâyeler üzerinde durmadan önce, kısaca da olsa, kusur sözcüğüyle belirttiğim eksiklikler üzerinde durmak istiyorum. Bütünlük konusuna değinmeyeceğim, çünkü dergi yöneticilerinin, «Hiç bir ayırım yapmadan, genel olarak

bütün yazarlara» bu Özel Sayı için başvurduklarına inanıyorum.

Bir kez, böylesi bir Özel Sayı'da «İnceleme Bölümü» ne yer ayırılmayışı eleştirilmeli önce. Oysa Türk hikâyesi üstüne geniş bir inceleme, hiç değilse Cumhuriyet'ten bu yana hikâyemizin geçirdiği aşamaları özetleyen bir yazı konulabilirdi. Kemal Tahir'in, «Türk Hikâyeciliği Üstüne» adlı yazısı soruşturmaya verilen bir cevap. Peki, neden en başa alınmış? İsmet Zeki Eyüboğlu'nunki de öyle. Yanlış bir tutum bu. Özel Sayı'yı hazırlayanlar, o iki yazıyı başa almakla hesapta olmayan genel bir inceleme bölümüne yer ayırmış oluyorlar. Bu iki yazı bir sunu izlenimini taşıyor ve genellemeden öte geçemedikleri için de yama gibi duruyorlar. Orhan Kemal üstüne yazılan üç yazı da bu bölüme ekleniyor. Böylece Orhan Kemal'in, özellikle anılışı da gürültüye gidiyor.

Sonra, «Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler» başlığı altında topladıkları soruşturma da amaçına ulaşmıyor. Yazarlara çok genel bir soru yöneltildiği için, söylenenler birbirini tutmuyor. Her kafadan bir ses çıkıyor. Bu soruşturmadan yararlanarak kim kime kızgınsa veryansın ediyor. Tabii, bu, her kafadan ayrı bir ses çıkması konusunda dergi yöneticilerini suçlamak aklımdan bile geçmiyor. Bunun nedeni, Tarık Dursun'un da belirttiği gibi şu: «Hikâyeciler, şairlere benzemezler; daha kıskanç, daha çekemezdirler.» (s. 169). Sayın Ahmet Köksal, «Bir Soruşturmanın Getirdiği» adlı yazısında çok iyi niyetli bir yoruma gitmeğe çalışıyor doğrusu (Yansıma, s. 8). Bu soruşturma hiç bir şey getirmiyor. Oysa bir kaç soruyla sınırları iyice belirlenmiş bir soruşturma yapabilirlerdi dergi yöneticileri. Söz gelimi, hikâyecilere kendi sanat anlayışlarına ilişkin sorular yöneltebilirlerdi. Eleştirmenlere ise ayrı nitelkte sorular. Hiç değilse, böylesi bir çorba çıkmazdı ortaya. Yine de tekrarlayayım, ilk oluşun getirdiği bir iki aksamanın dışında, bu girişimi olumlu buluyorum ben.

Yirmi dokuz hikâyecinin yirmi dokuz hikâyesi var bu Özel Sayı'da. Bu yirmi dokuz hikâyeyi, Mehmet Ergün kendi açısından değerlendirdi (1). Ben özellikle bir kaçı üzerinde duracağım: Muzaffer Buyrukçu, Ayhan Bozfırat, Afet Ilgaz, Zühtü Bayar.

• **Muzaffer Buyrukçu,** «Her Yer Karanlık» la gelişitiriyor hikâyesini. Ayrıntıyı daha hesaplı kullanıyor, nesne-insan ilişkilerini verirken, bu ilişkiyi belirleyen insanî durumu toplumsal özüyle birlikte

(1) Günümüz Türk Hikâyesi Üzerine Bir Genelleme, Yansıma Der. s. 9-10.

yansıtıyor. Dış gözlemi iç gözlemle birleştiriyor ve sağlam bir bütün koyuyor ortaya.

Enişte, teyze, yeğen üçlüsünün bir araba almalarının hikâyesini anlatıyor Buyrukçu. Enişte bir müdür. Düşünceleri, duyguları, davranışlarıyla içinde bulunduğu toplumsal durumun ürünü. Teyze, kimi özlemleri olan, ama bu küçük burjuva isteklerini doyuramamış bir müdür karısı. Tacettin ise şoför. Babasının zoruyla okumayı bırakmış, iki sınıf arasında kalmış biri. Tam bir emekçi değil, orta sınıfa da atlayamamış. Ama gözü orda. Bir araba sahibi olmada. Müdür Şevket Bey'in ev alırım umuduyla biriktirdiği parayla bir araba almaya kalkışıyorlar. Bir kısmı peşin, bir kısmı taksitle. Hikâye bu olay üstüne kurulmuş. Buyrukçu önce de belirttiğimiz gibi, ele aldığı kişileri insan olarak başarıyla çiziyor. Onların davranışlarının temelinde yatan olguları, kişiliklerine damgasını vuran düzene ilişkin özü araştırıyor ve gösteriyor. Salt bununla da yetinmiyor, toplumsal düzenin işleyişini, bu işleyiş sonucu oluşan farklılaşmaları sergiliyor. Bunu, artık iyice ustalaştığı çağrışım tekniğini kullanarak, ya da zaman zaman bilinç altına kayarak, kimi de, düz bir olay anlatımıyla gerçekleştiriyor.

• Üstünde durulması gereken bir başka hikâyeci **Ayhan Bozfırat.** «Oğul» adlı hikâyesinde, toplumsal gelişmeye paralel olarak çözülen insanlar arası ilişkiler üstünde duruyor. Bu çözülüşü belirgin kılabilmek için en küçük toplumsal birim olan aileyi alıyor ele. Yeni yetişenlerle, eskiler arasındaki çatışma, toplumun tarihsel bir süreç içinde gelişip değişmesinden doğuyor elbette. İnançların, değer yargılarının değişmesi, karşıtlaşması yaşama biçimlerinin başkalaşması sonucu. Yeni Dergi'de çıkan «Balkon» adlı hikâyasinde de yine bir karşıt durumdan yola çıkıyordu Bozfırat. Bu iki hikâyesinin bende yarattığı izlenim şu: Olayın değil durumun peşinde Ayhan Bozfırat. Durumu ise çelişkisiyle saptıyor. Öyle ayrıntıya falan girmeden genel bir çerçevenin içine oturtuveriyor. Yoruma siz gidiyorsunuz. Neyi, nasıl söyleyeceğini biliyor kısacası.

• **Afet Ilgaz'ın** «Hasta Adam Ve Küçük Kız» adlı hikâyesi ise kurulmuş belli bir olayı anlatmanın rahatlığı içinde, yaşlı bir karı-koca ile bakımları için satın aldıkları küçük Ümmü'nün ilişkilerini veriyor. Gerçi Ilgaz'ın hikâyesi alışılmış hikâye biçimlerini zorlamıyor, ama anlattığı insanların dünyasını vermesi açısından başarılı. Gerek yaşlı karı kocanın birbirlerine karşı takındıkları tavırlar, gerekse onların Ümmü ile olan ilişkileri gerçekliğin sınırlarını aşmadan serimleniyor. Özellikle Ümmü'nün çocuk dünyası, bir türlü suçlayamadığı anasına ilişkin duyguları, kendisine yabancı olan yaşlı karı kocaya bilinçsizce

bağlanışı ve onlardan bir parça oluşu hikâyenin doğal gelişimi içinde eritilmiş.

● «Mekikler» hikâyesinde konu olarak işçi kesimini ele almış **Zühtü Bayar**. Bir çorap atölyesinde çalışan işçilerin iç dünyasına eğiliyor. Yazarın, makine-insan ilişkisini vurgulaması, zaman olarak bir öğle tatilini seçip tezgâhların ardından çıkan işçileri salt görünümleriyle değil, bu görünümü belirleyen ruhsal durumlarıyla vermesi ilgi çekiyor. Belli ki, Zühtü Bayar toplumsal durumun çelişkisinden çok, bu çelişkiyi yaşayan insanı öne almak istiyor. Bu nedenle de, işçi-işveren ilişkisi, koşulların zorlayıcılığı gibi sorunları ikinci plana itiyor. Yansıtmak istediği insanın dünyasını belirleyen ayrıntılar olarak kullanıyor onları. Anlatımda ise çeşitliliği yeğliyor. Birinci ve üçüncü tekil şahıs arasında gidip geliyor, iç monologdan yararlanıyor. Böylece öz ve biçim arasında bir denge sağlıyor. Tek kusuru, söz konusu iç konuşmalarda, okuyucunun, belli bir düşünsel disiplinden geçmiş insan karşısında olduğu izlenimine kapılması. Ama eleştirmen olarak edebiyata giren ve kendi çizgisinde belirli bir gelişimi sürdüren Bayar'ın hikâyede de başarılı olabileceği şimdiden söylenebilir.

Dergilere Genel Bir Bakış

● **Nezihe Meriç**'in, uzun bir suskunluktan sonra, «Dedi, Ölüm Aklımda» adlı bir hikâyesi yayınlandı (Dost, Mayıs 1972). Okumamış, orta yaşı geçmiş, kendisi için çizilen yaşamaya boyun eğmiş bir kadını anlatıyor Meriç. Önce onun şartlanmışlığını, mutbakta geçen yaşamını, evdeki büyük hanımla olan ilişkilerini veriyor. Sonra da bir karşılaştırmaya giriyor, onun davranışları, alışkanlıkları, düşünceleriyle kendi çocukları arasında. Kuşak değişimini vurguluyor. Temeldeki bu öz bir düşünce, bir sav yalınlığıyla belirmiyor. Meriç, gölgeye itiyor onu, sezdirerek, yama olmaktan kurtarıyor. Kadının bilincinde olmadığı tekdüzelik, hayatının değişmezliği, şu sözlerle onun bir değişiminin eşiğinde olduğunu, üstelik bu değişimin dünyaya bakışı değişmiş gençlerden geldiğini ortaya koyar: «Doğurduğumuz çocuklardan öğreniyoruz hayatı.» demişti, komşuyla konuşurken.

Nezihe Meriç önceleri, toplumun sağına soluna çektiği sınırlara başkaldıran entellektüel kadının kendi içinde dönenip duran bireyselliğini anlatıyordu. Kadın oluşun getirdiği toplumsal kısıtlanmaların ve bunların doğurduğu tedirginliğin, mutsuzluğun hikâyesiydi bu. Oysa Meli'nin bireyselliği aşamayan soyut başkaldırısı, hayatın, in-

sanın kendisinin değişmesinin gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nezihe Meriç'in anlattığı kadının iç dünyasındaki değişim, dışa bağlı, dışın paralelinde oluşan bir değişimdir. Meriç, anlatımıyla önemli bir yenilik getirmiyorsa da özdeki bu gelişmenin olumlu olduğu belirtilmeli.

• **Tarık Dursun K.** 1972'de, çeşitli dergilerde yayınladığı, «Halk İçin Taş Basması Hikâyeler» le ilgi çekti. Dost dergisinde yayınlanan «Seyfülmülk Hikâyesi» bunlardan biri. Göçebe bir boydaki töreye bağlılığı anlatıyor Tarık Dursun. İnsanlar törenin dışında var olamıyorlar, yaşamalarını töre yönetiyor. «Boydan kimse izinsiz düze inemez, hele kadın kısmı hiç inemez. Düzden birine kaçamaz, varıp töreyi bozamaz. Bozdu mu, törenin bıçağı nerde olsa gelip onu bulur; isterse iğnenin iplik geçmez deliğinde olsun.» diyor Koca Posof. Seyfülmülkün aklını çelemiyor Senem Kadın, devranın değiştiğini anlatamıyor. Seyfülmülk, «bıçağın ağzına» basıyor mantarı, yürüyüp gidiyor şehre.

Tarık Dursun, halk hikâyesinin özelliklerinden ustaca yararlanıyor. Tekrarlar, konuşmalara sıkıştırılan atasözleri, tavşanı, menekşeyi, suyu konuşturmalar bunlardan bir kaçı. Kişilerini de tanıyor Tarık Dursun. Onları toplumsal şartlanmışlıkları içinde veriyor. Koca Posof'un töreye bağlılığı ve katılığı, Senem Kadın'ın, belki kadınlığından gelen yumuşaklığı, Seyfülmülk'ün töre ile yaşanan hayat arasındaki kararsızlığı, Nurcihan'ın sessizce töreye boyun eğişi... bütün bunlar bizim toplumumuza özgü gerçekliğin birer parçasıdırlar. Olayın baştan sona hikâye edilmeyip, değişik planlarla, parçaları birleştirip bütüne varma biçiminde anlatılması da Tarık Dursun'un özelliği.

• **Sevgi Soysal** «Eskici» adlı hikâyesinde (Yeni Dergi, s. 91) yaşaması için «en gerekli» eşyaların dışında herşeyini bir eskiciye satan kadını anlatırken, eskiyi arkada bırakan, geçmişin bütün bağlarından kurtulmuş insanı anlatıyor sanırım. Yani kendisini. Gerçekten günlük yaşamamızın ayrılmaz bir parçası olan eşyalar, hep geride kalan günlerden bir şeyleri taşımazlar mı varlıklarında?

Yalnız Soysal'ın yeni yaşamayla birlikte yeni eşyalara yönelmediği belirtilmeli. Bu yönelmeyiş, tersine, yatağını da bir çöplüğe attıktan sonra kente dönüş ve vitrinleri seyreden insanları görünce duyulan üstünlük duygusu, bir bilinçlenmenin, yeni bir düzene geçişin belirtisidir. Eşyalardır yaşamamızı belirleyen, onlarla olan ilişkilerimizdir yaşamamızın sınırlarını çizen. Bir yabancılaşmayı anlatmak istiyor Sevgi Soysal. Onun anlattığı kadın, kendisini tutsak kılan eş-

yaları eskiciye satarak geçmişinden sıyrılmaktadır belki. Ama bütün bu insanları tutsaklıktan kurtaracak eskici ne zaman gelecektir.

Sevgi Soysal bu hikâyesiyle, eski hikâyesinin tam karşısına geçiyor. Sanatçının düya görüşünün ve insana bakış açısının tamamen değiştiğini seziyorsunuz. Olumlu, sağlıklı bir gelişme bu.

• **Bekir Yıldız,** «Barutçu Maho» adlı hikâyesiyle (yeni a dergisi, s. 2) daha bir ustalaşmış gibi görünüyor. Gerçi Yıldız, yine konusunu Güneydoğu Anadolu'dan, hem de temcit pilavı olmuş kan davasından almaktadır. Ama bu kez anlatımda zamanlamayı iyi hesaplamıştır. Hikâyede fazla denilebilecek tek cümle, tek sözcük yoktur ve ilk sözcükle başlayan gerilim son sözcüğe kadar sürmektedir. Bir davranış biçimini vermektir, ilkel denilen insanın dünyasına sokulmaktır amaçladığı Yıldız'ın. Tıpkı, «Bedrana» da olduğu gibi. Çarpıcılığı salt olayla değil, olayın beklenmedik gelişimiyle sağlama yolunu seçiyor Yıldız. Bu gelişim, töredeki bir değişmeyi de getiriyor yanında. Ama Bekir Yıldız'ın kısa hikâyenin sınırlarını zorlaması gerekiyor. Olayın içindeki insanı iyice öne almalı, onun dünyasını oluşturan ince çizgileri belirleyebilmeli. Söz gelimi, Tayyar'ın rahat bir geçim için, ağa diye bildiği birinin sözüyle birini öldürdüğünü belirtmek yetmiyor. Bu, yeni bir gerçeklik değil. Bekir Yıldız bir sınırda şimdi. Onun hikâyesinin özellikleriyle onu zorlayanlar var. Kimi denemelere girişmesi de yararına değil. Kendine özgü, Bekir Yıldız hikâyesi diyebileceğimiz bir hikâyeyi oluşturabildiğine göre, şimdi onu zorlamalı. Okunduktan sonra, olay değil, anlattığı insan kalmalı geriye hikâyeden.

• **Selim İleri**'nin, Yeni Dergi'deki hikâyeleriyle ilerisi için umut vermediğini söylemek üzücü. Bir duyarlığa yaslanmış, onu sürdürüyor ve sömürüyor İleri. Üstelik de hikâyenin «Tadını çıkaramıyor» artık. Oysa, çevresinde gürültü koparılan nice adlardan daha iyi biliyor hikâyeyi o. Anlatım açısından da daha usta. Ama nedense çocukluk dünyasının o toz pembe duygularıyla oynaşıyor şimdi. Yine Yeni Dergi'de yayınlanan, «Pastırma Yazı» adlı kitabına da aldığı «Müsamere» yi, zengin, soylu bir ailenin çocuğunun içinde yaşadığı dünyaya, bir alt sınıfın çocuklarına bakışını verdiği o güzelim hikâyeyi, sonra «Annemin Sardunyaları» nı hatırlıyorum da, İleri, «Fürüzanlaşıyor mu?» yoksa diye düşünüyorum.

• **Erdal Öz,** «Yeni a Dergisinde» yayınlanan iki hikâyesiyle (s. 3-4) yeni bir gelişimi haberliyor. Yazarın uzun süre sustuğu, 1969' dan sonra yeniden hikâye yayımlamağa başladığı düşünülürse, bu gelişimin altını çizmek gerekecektir. «Yorgunlar» da ben'in anlatımı ile, toplumsal olandan çok, dışın içteki yansımaları üzerinde yoğun-

laşan Erdal Öz, bireysel duygulanımları anlatıyordu. Oysa, gerek «Kurt» gerekse «Güvercin» insana yeni bir bakışın ürünüdür. Yine bireyi anlatıyor Öz. Ama bu kez anlattığı bireyi toplumsal bir konuma yerleştiriyor ve içinde bulunduğu olaya belli bir dünya görüşüyle yaklaşıyor. Başka bir deyişle, bireysel olanın ardındaki toplumsal olana kayıyor. Olayı yaratan toplumsal öz vurgulanarak, olay değil de, onu yaşayan bireyin dünyası öne alınıyor. Böylece Erdal Öz, olayı durumlaştırıyor. İnsanın gerçekliğini toplumsal olarak görüyor ve içten dışa açılarak, kimi kez durumdaki çelişkiyi ya da aynı durumu ayrı ayrı yaşayanlar arasındaki karşıtlıkları belirterek bu gerçekliğin temelinde yatan toplumsal özü belirliyor. İki hikâyenin de hapisteki adamı konu aldığı düşünülürse, Erdal Öz'ün gerçekte yaşadığı bir durumun birikimlerinden yararlandığı söylenebilir. Ama iyi ve doğru bir yararlanma.

• Necati Tosuner'in, Soyut'ta yayınlanan (s. 45) «Sisli» adlı hikâyesi üzerinde de durmak istiyorum. Tosuner yine kendini anlatıyor, ama karamsarlıktan, o dert edindiği kamburundan sıyrılıyor gitgide. Çocukluğun o yarı düşlü, özlemlerle dolu evrenine dalıyor. Düşle gerçek çatışıyor elbette. Ama önemli olan bu çatışmanın gerçekliğe uygun olması değil mi? Buruk bile olsa. Anlatımındaki bu burukluk yüzünden Necati'nin hikâyelerini hep sevmişimdir ben. Ama kendisinin dışına çıkması gerek Tosuner'in. «Sisli» de olduğu gibi, kendi dışındaki insanları, salt kendisiyle olan ilişkileri açısından değil de, toplumsal olanın koşullandırdığı davranışlarıyla birlikte, bir bütüne varmayı amaçlayarak anlatması gerek. Sisli'nin başarısı toplumun alt kesiminde yaşayan bir ailenin anlatılmasından geliyor. Bu başarı neden sürmesin?

• **Güner Ener**'in, «Camın Kırık Yerindeki Mavi» adlı hikâyesi, yazarının «Bir Açıklama» sıyla tefrika edildi Soyut'ta (s. 49-50-51-52). Bu açıklama, Türk yazarının çilesini belirtmesi açısından ne kadar ilginçse, Ener'in hikâyesi de gerek biçimi, gerek özü bakımından belli bir çizginin üstündeydi.

Güner Ener, aramızda yaşayan bir Seyit'i anlatmaktadır bu hikâyesinde. Yalnız Seyit, toplumsal bir durumun içine yerleştirilmiş, onu oluşturan parçalarla birlikte verilmek istenmiştir. Bu nedenle de yazar, anlatımda değişik bir yol tutmuştur. Seyit'in çocuklukla başlayan ve işçi olarak Almanya'ya gitmesine kadar süren serüvenini, bir olayı hikâye eder gibi değil de, bağımsızmış izlenimini veren, ama bir bütünün parçaları olduğu için, belli bir noktanın çevresinde çemberlenen hikâyeciklerle vermiştir. Böylece ortak bir yaşamayı paylaşan kişilerin dünyasına geniş bir perspektifle yanaşabilmiştir. Odak

Seyit olduğu halde, öteki kişiler, gerek Seyit'in yaşama kavgasındaki yerleriyle, gerekse kendi gerçeklikleri içinde yansıtılmışlardır. Yine böylece yazar, çeşitli yaşama biçimlerini sergilemeyi başarabilmiştir. Yaşama biçimlerinin tümü ve toplumun çeşitli sınıflarından olan insanlar, yazarın bakış açısından kurtulamamışlardır. Ama Güner Ener Hikâyeyi dağıtmamaktadır. Kimi aksamalar dışında (söz gelimi ikinci bölümde ananın konuşmasının uzunluğu) neyi anlatacağını biliyor. Anlatımı da düzgün üstelik. Daha iyi hikâyeler bekleyebiliriz ondan.

• **İsmail Gümüş** yeni bir ad. Güzel bir rastlantı olarak «Ateşböcekleri ve Mico» adlı hikâyesi aynı ayda iki dergide birden yayımlandı (Türk Dili, s. 245; Varlık, şubat, s. 773). Dergi yöneticilerinin dosyalarında kim bilir ne kadar beklemişti. yayınlanmak için de, yazarını başka dergilere yöneltmişti. Günlerce bir umutu canlı tutmak, tam umutsuzluğa dönüşeceği an yeni bir girişim, yine umutla beklemek. Bu raslantı, üzerinde önemle durulması gereken bir sorunu görünür kılması açısından ibret vericidir.

İsmail Gümüş'ün hikâyesi çok mu güzeldi? Hayır, ama yıllanmış adların kötünün kötüsü hikâyelerinin yanında, hele ilk oluşu hesaba katılırsa pekâlâ güzeldi. Hikâyemize yeni bir etnik gurubu, boşnakları, kendi dünyalarının duyarlığıyla getiriyordu. Anlatımı aksamıyordu. Anlattığı insanların dünyasını verebilmek için öne aldığı etnik özellikleri aza indirebilir, bunları hikâyeye yedirebilirse, daha iyi hikâyeler bekleyebilirdik ondan. Yoksa ilginç olmaktan öteye geçemezdi İsmail Gümüş'ün hikâyesi. Bu, yarının sorunu. Şimdilik bizden **belirtmesi.**

HİKÂYE KİTAPLARI

Kuşatma

Füruzan'ın ikinci kitabı «Kuşatma» (1). Altı hikâye var kitapta. İkinci yeni, yani daha önce dergilerde yayınlanmamış. «Parasız Yatılı» yı aşmış değil, Füruzan, tersine hikâyeyi uzatınca getirdiği özün tutarsızlığı iyice belirginleşiyor. Bu nedenle, «Kuşatma» nın eleştirisi, bir bakıma, Füruzan'ın hikâyesinin eleştirisi oluyor.

---

(1) Bu yazı daha önce bir dergide yayımlanmıştı (Soyut, s. 45). Yeniden gözden geçirdim, kimi bölümlerini attım ve kimi eklemeler yaptım. (A. Ö.)

«Kuşatma» da hep aynı hikâyeyi yazıyor Füruzan. Ucundan kıyısından azıcık değiştirerek aynı insanları anlatıyor. Söz gelimi, Kuşatma, Ah... Güzel İstanbul ve Kırlangıç Balıklarında anlattığı üç kadın da orospudur. Birincisinde Nazan'ın bu yola itilişini, ikincisinde Cevahir'in yazgısından kurtulamayışını ve ölüme gidişini, üçüncüsünde ise koşullarının zorlamasıyla kendini satan Zarife'yi görürüz. Orospuluğun üç ayrı görünümü ve serimlenişi denilebilir bu üç hikâye için. Öyle ki, üç ayrı insan değil de, üç ayrı konumda aynı insanla karşı karşıya olduğu izlenimine kapılıyor kişi. Adları olmasa da üçüncü şahıs zamiriyle belirtilseler üç ayrı kadının anlatıldığına inanmak güç. Çünkü Füruzan, ne insanını derinlemesine çizebiliyor, ne de onları benzemez yapan ayrıntıları belirgin kılabiliyor. Daha doğrusu ayrıntının ne olduğunu, nasıl kullanılacağını bilmiyor. Bir çağrışım bolluğuyla sayfalar boyu anlatıyor, anlatıyor. Böylece hem hikâyesinin akışını kesiyor, hem de kurguyu bozuyor.

Kuşatma'da bir Nigâr abla var. «Bir vazoda duran sarı kasımpatları. Bunu Nigâr abla armağan etmişti onlara.» Bu çağrışımla Nigâr ablanın hikâyesini anlatmaya başlıyor Füruzan. Hemen anlaşılıyor Nazan'ın hikâyesinin Nigâr'ın koşutunda gelişeceği. Nazan'ın da sonunda bir Nigâr abla olacağı. Neyi belirtmek istiyor Füruzan, diye soruyorsunuz kendi kendinize. Kenar mahalle Nazanlarının, yoksulluğun bunalttığı, özlemlerini ve umutlarını gerçekleştirmek olanaklarından yoksun bu kızların, hep birer Nigâr abla olmaya yazgılı olduklarını mı?

Sonra Halûk Bey... Ensesi kalın, bu yoksul kızların kızlıklarını bir avuç parayla kendisinin kılan bir kötü adam. O çok bilinen sinema localarından biri. Kadınlığa atılan ilk adım. Acınası bir son. Bir foto-roman duyarlığı. Bu duyarlığın incelikle kullanılışı yukarıda andığım özü kurtarır mı? Elbette gerçekliğin değiştirilmesi değildir önerilen, ama gerçekliğin bir kader gibi yasıtılması hiç değil. Çünkü Füruzan'ın kendisi yıkar kendi hikâyesini.

İnsanının üstünde çalışmaz, büyük yamalar vurur hikâyesine. Söz gelimi Nazan'ın çocukluktan erginliğe geçişini, ilk kanı görüşünü, bunun tepkilerini, onu iç dünyasında yarattığı değişiklikleri anlatır. Buraya kadar iyidir, gerisini beklersiniz. Ama o durur ve oradan Nigar'ın hikâyesine geçer Nazan'ı bırakıp. Sonra da annesinin hikâyesine. Çünkü Füruzan'ın amacı Nazan'ın düşüşünü anlatmaktır, Nazan'ı değil. Bu da bir şey tabii. Ama hikâye yamalı bohçaya dönüyor. O güzelim ergenliğe geçiş bölümü de Beauvoir'i anımsatan bir başka yama oluveriyor.

Tokat Bir Bağ İçinde adlı hikâyede bu yanlışı bir başka biçim-

de sürdürür Füruzan. Toplumsal kökenleri ayrı olan iki kadını anlatır. Kent çıkışlı olanı zenginliğin olanaklarıyla büyümüş, yabancı bir okuldan yetişmiş, Paris'te bulunmuş... Evliliğini kocasıyla birlikte uygarca çözümlediğini, özgürlüğü ayrı ayrı paylaşan iki insan olduklarını yineleyip duran bir kukla bu. Öteki ilçe çıkışlı, yoksul bir yaşamdan geliyor. Belki de ilçenin, çevresinin okuyan ilk kızı. İşte Füruzan bu ikisi arasındaki ayrımı göstermeye çalışıyor. Kendisi ikinciden yana tabii. İkisinin de dünya görüşlerini sergileyip ilçeden gelen için, gerçek halkın içinden çıkan o, kurtuluş da onun gibilerle sağlanacak demeye getiriyor.

Kısacası sağlıklı bir öz getirmiyor Füruzan. Özün sağlam olması gözlemin gerçekliğiyle sağlanamaz ki. Kurgudaki aksamalar, tavır alış ya da ayrıntıların yanlış kullanılması romantik bir gerçekçiliğe götürebilir kişiyi. Ayrıntı, hikâyede adı geçen bütün kişilerin başına gelenleri anlatmak değildir. Türü ne olursa olsun, bir sanat yapıtında ayrıntı en önemli öğedir belki. Ama ayrıntının dozu kaçırıldığı an, ayrıntının kendisi en büyük tehlike oluverir o yapıt için. Söz gelimi, hikâyeyi dağıtır, tekrara yol açar, özü sakatlar. Anlatılmak isteneni geriye iter.

Ah... Güzel İstanbul, bu yargıları doğrulayan bir hikâyedir. Genelevde çalışan Cevahir'i anlatmak için şoför Sarı Kâmil'le girer hikâyeye Füruzan. Uzun yol şoförü Sarı Kâmil'i Mardin yolculuğunun başında görüyoruz. Yanında bir baltaya sap olsun diye muavinliğe aldığı Erdoğan. Tabiî hemen Erdoğan'ın hikâyesini anlatıyor Füruzan. Sonra Kâmil'le Erdoğan arasında bir konuşma ve Cevahir çıkıyor sahneye. Anlıyorsunuz, Füruzan'ın amacı Cevahir'i anlatmaktır. Bu Cevahir'i genelevden çıkarmıştır Kâmil, evlenmek niyetiyle. Ama Cevahir üç yıldır kapatmasıdır Kâmil'in. Her uzun yol seferinde Cevahir'i nikâhlamayı düşünür Kâmil. Dönüşünde de cayar, unutur bunu. Erdoğan'la konuşurken, aynı kararı alır yine kendi kendine. Buradan Cevahir'e geçer Füruzan. Cevahir'i Kâmil'in gidişinin onuncu günü bir bunaltıyla, bir tedirginlikle dolu görürüz. Korkuları gerçekleşmiş Kâmil dönmemiştir. Bir orospunun kaçınılmaz bir yazgısıdır bu. Eh sırasıdır deyip Cevahir'in dünyasına dalar Füruzan. Başlar Cevahir'in genelevdeki yaşayışını anlatmaya. Gerçekten bu yaşayışın anlatılması gerekmektedir. Onun dünyası, insanlığı, Kâmil'le karşılaşması, kurtuluşa adım atışı... Ama bunları ikinci plana iter Füruzan. Genelev kadınlarının yaşayışını anlatmaya başlar. Yaşlı orospuların tükenmişliklerini, insanlıktan çıkmışlıklarını sıralar.

Şimdi yine ilk yargılarımızı tekrarlamamız gerekiyor. Yine başa dönmemiz. Çünkü Füruzan, hikâyesinde güzel olan ne varsa kendisi

yıkıyor önce. Bozuyor hikâyesinin kurgusunu. Nasıl mı? İşte bu genelev ayrıntısıyla.

Belki bunların da anlatılması gerekmektedir. Ama Cevahir'in korkusu, diriliğini yitirince onlar gibi olacağını bilmekten geliyor diye, bu korkuyu vermek için, yaşlı orospuların görünüşünden gün boyunca yapıp etmelerine dek her şeyi anlatmanın gereği yoktur. Bu gözlem yaşlı bir orospunun dramı olarak ayrı bir hikâyenin konusu. Üstelik hikâye içindeki bu hikâye bir acıma duygusu yaratacak biçimde anlatılıyor. Oysa Cevahir'le Kâmil'in karşılaşmaları ne kadar güzel. Ama Füruzan okuyucuyu genelev kadınının yaşamasına çekiyor, Cevahir'in dünyasına ilişkin ayrıntılar yitiyor, bir genelev tablosu kalıyor ortada. Bu tablodaki canlılık, Cevahir'in dramını ikinci plana itiyor. Böylece ayrıntı boğar hikâyeyi. Cevahir'in ölümü seçişi ise Füruzan'ın söylemek istediğini vurgular: Bu son kaçınılmazdır, Cevahirlerin yazgısı budur.

Toplumsal kaçınılmazlık mı bu? Füruzan belirlemiyor bunu. Yaslandığı duyarlık, hikâye anlayışındaki yanlışlık, yukarıda sıraladığım nedenlerden ötürü toplumsal gerçekliği, kadere bağlı gerçekler biçimine dönüştürüyor. Romantizmle elele verince de duygusal, idealist bir çözüme ulaşıveriyor.

Bir de, «Gül Mevsimidir» adlı bir hikâye var Kuşatma'da. 94 sayfa tam. Mehmet Doğan, «Parasız Yatılı kitabı nasıl 'Haraç' hikâyesiyle zenginleşmişse, Kuşatma da 'Gül Mevsimidir'le zenginleşiyor.» sonucuna varmış bir yazısında (Yeni Dergi, s. 92). Oysa tamamen tersini düşünüyorum ben. Bu hikâye de yeni bir öz getirebilmiş değil.

Turgut Uyar'ın bir şiiri vardır: Salihat-ı Nisvandan Saffet Hanımefendiye. (Divan, Bilgi Yayınevi). Okuyun o şiiri bir, nereden nereye demeyin. Saffet Hanımefendi bir paşa karısıdır. Turgut Uyar, zevkleri, özlemleri, duyarlığıyla çöken bir imparatorluğun artığı olan bu hanımefendiyi ve dünyasını alabildiğine yoğunlaştırarak verir. Sonra Sevim Burak, Yanık Saraylar'da içtenlikle anlatır, biraz da kendisi olan benzer birini. Melih Cevdet, Aylaklar'da bu sınıfın çözülüşünü, bir ailenin çevresinde ve bu ailenin bireyleri arasındaki çelişkileri sergileyerek anlatır. Ya Selim İleri?... Üç hikâyesinde, Hicran Yarası, Duyarlık ve Hayatımın Romanı'nda eş bir duyarlıkla aynı kadını anlatır. Rauf Mutluay ise şunları yazar: «Ne var ki belli bir zaman ve ortamda seçilen hikâye kahramanı, Selim İleri'nin sandığı gibi, (geçmişten hesap sormanın), (günümüz sorunlarına cevap vermenin) ... elverişli aracı olmayabilir. Nitekim olmuyor da. (...) Eski albümlerdeki gülünçleşmiş kıyafetleri alayla seyredercesine günü

geçmiş kişileri komikleştirerek, yanlışlıklarını göstererek bir anlatım tadı aramak, ne sağlar bilmiyorum.» (Varlık Yıllığı, 1972)

Burada bir soru geliyor akla. Böyle bir konu, daha önce anlatılmıştır diye, hikâye olarak işlenemez mi? Neden işlenmesin? Konunun şöyle ya da böyle olması, işlenmiş ya da işlenmemiş olması bir sanat yapıtının ortaya konuşunda önemli bir sorun değil ki. Önemli olan sanatçının konuya eğilişi, olayı ele alışı ya da bir durumu yorumlayışıdır. Anlattığı insanı, dış dünyayla olan ilişkileriyle ve bu ilişkilerin belirlediği iç dünyasıyla bir gerçeklik olarak verebiliyorsa, bu gerçekliğin gerek bireysel ve gerekse toplumsal boyutlarını belirleyebiliyorsa, özgün bir yapıt ortaya koyabilecektir sanatçı. Özü değiştirim, bu değiştirimde etkin olan bakış açısıdır söz konusu olan. Benzer konuların işlenişinde, birbirine bağlı iki ölçü var bence, benzemezliği ve değerliliği belirleyen: Sanatçının dünya ve buna bağlı olarak da olayı ya da kişisini işleyiş biçimi. Önce de belirttiğim gibi Füruzan'daki eksiklik de bu.

1972'nin üzerinde en çok tartışılan hikâyecisi Füruzan'dı. Birbirine tamamen karşıt görüşleri savunuyordu eleştirmenler. Bu tartışmanın sona ereceğini sanmıyorum. Uzlaşılacağını da. Çünkü tarafları ayıran çizgi çok açık ve çok kesin. Kitaplarının satışına bakılırsa, ben ve benim gibi düşünenler mi yanılıyor yoksa? Bu bir ölçü olabilir mi? Füruzan'dan ve başkalarından en az kaç gömlek aşağı Kerime Nadir'i günümüzün en usta yazarı saymamız gerekmez mi böyle olunca? Öyleyse tartışmaların noktalandığı günü beklemek gerekecek. Ama bana öyle geliyor ki, tartışmaları yine Füruzan'ın kendisi sona erdirecek. Böyle olmasını dileyelim.

Evlilik Şirketi

Bekir Yıldız'ın başarısız bir denemesi «Evlilik Şirketi». Evliliklerinin dokuzuncu yılını dolduran bir karı koca, onuncu yıla girecekleri gece o güne dek birbirlerinden gizledikleri her olayı, düşündükleri her şeyi dürüstçe anlatmaya söz verirler karşılıklı. Dürüstlüğü denemek istemektedir adam. Dokuz yıllık sevgiyi geriye dönerek canlandırmaktır amacı. Diyalog bu noktada başlar. Vardığı yer önemli değil. Çünkü Bekir Yıldız'ın amacı evlilik kurumunu eleştirmektir. Bu nedenle de, ne söylemek istiyorsa, ki bunlar orta malı, herkesin bildiği düşüncelerdir, sıralar. Kimi kez adamın, kimi kez kadının ağzından yağdırır şimşeklerini. Burjuva değer yargılarına dayanan evliliğin gerçek yüzünü, eşlerin birbirlerine karşı olan ikiyüzlülüklerini sergiler.

Ama önce de belirttiğim gibi yeni düşünceler değildir bunlar. Yal-

nız bir bölüğü böylesine açık seçik yazılıp çizilmemiştir. Okuru sarsmak, bilmezlikten geldiği gerçekleri düşünmeye zorlamak istiyor belki Yıldız. İyi, hoş ama, bunun adı hikâye olmuyor ki.

Böylesine de yazarım ben diyor Bekir Yıldız. Sonuçta hikâyenin uzağına düşüyor. Düşüncesini söylemek uğruna hikâyeye kıyıyor. Olayı tasarlıyor, kişileri kuklalaştırıyor, kurduğu diyaloglar söylevleşiyor. Sözün kısası yaşanan, gözlemlediği olaydan kaçınca, kendi hikâyesine karşıt olan bir hikâye anlayışının tuzağına düşüyor Bekir Yıldız. Edebiyat yapmak isterken, makale yazıyor. Uzun hikâyeyi denerken, bir düşünceyi kanıtlamayı amaçlayan diyalogu kuruyor. «Evlilik Şirketi»ni bitirdiğinizde, eleştirel nitelikte bir avuç düşünce kalıyor ortada.

Dönemeç

Ümit İlhan Kaftancıoğlu, 1970 TRT Ödülleri'yle gelenlerden. «Dönemeç» hikâye büyük ödülünü kazanmıştı. Ümit İlhan, 12 hikâye daha eklemiş Dönemeç'e. Bunlardan en başarılısı olan «Ulgar», Ümit İlhan'ın hikâyeci olarak gelişebileceğini gösteriyor.

Kars'ın Hanak ilçesine bağlı Saskara (Koyunpınar) köyünde doğmuş Kaftancıoğlu. Hikâyelerinin konusunu da o yöreden, Doğu Anadolunun bir köşesinden alıyor. Tanık olduğu olayları, bildiği bir dünyayı anlatıyor kısacası. Böylece Bekir Yıldız'dan sonra, bir başka bölgeyi bir başka yazar getiriyor edebiyatımıza.

Dönemeç adlı hikâye, otobiyografik bir özellik taşıyor. Kaftancıoğlu, Saskara köyünden Cılavuz Öğretmen Okuluna girmek için yola çıkan Garip ve üç arkadaşının yolculuklarını, Cılavuz'a varışlarını, içlerinden yalnız Garip'in sınavı kazanarak orada kalışını hikâye ediyor. Yazarın asıl adının Garip Tatar olduğunu da belirtelim bu arada.

Yazar, belki de kendi serüvenini yansıttığı için olacak, dört çocuğun özellikle Garip'in okuma tutkusunu, onların amaca ulaşmak için direnişlerini, korkularını, umutsuzluklarını yalın bir gerçekçilik anlayışıyla veriyor. Yalnız bu gerçekçilik, kimi masal motiflerinin yanlış kullanılması sonucu epeyce zedeleniyor. Üstelik yazarın ortaya koyduğu soruna yanlış bir çözüm getirmesini doğuruyor. Kısaca söylenebilecek olan Kaftancıoğlu'nun yansıtmacılıktan öteye geçmemiş olduğu gibi, soruna bakış açısının da yanlış olduğudur. Çünkü yazar idealize etmenin, başka bir deyişle ülkücülüğün tuzağına düşmektedir. Köy Enstitülü yazarların ilk çıkışlarında düştükleri yanlışa.

Söz gelimi, Kaftancıoğlu, Dönemeç'teki gerilimi, çocukların yolculuk sırasında çektiği zorlukları, doğayla mücadelelerini yansıtarak sağlamaktadır. Ne var ki masalsı iki motif bu akışı bozmaktadır. Yazar,

etnik yapıları farklı iki toplumsal çevreyi, kötü-iyi karşıtlığına yaslanıp abartarak araya sokuşturuvermiştir. (Benzeri bir durum Ulgar'da bir başka biçimde çıkacaktır karşımıza.) Kuşkusuz, anlatılan olayın doğal gelişiminde iki ayrı basamaktır bu. Yola çıkan çocuklar, hele bu uzun bir yolsa yalnız etnik değil, ekonomik yapıları da farklı köylerden geçeceklerdi. Ama gerek kötü Ur beylerinin, gerek iyi Türkmen dedesinin anlatılışı, hikâyenin özünü sakatlamaktadır. Sıkışıldığı zaman yetişen bir Hızır görünümündedir Türkmen dedesi. Hele Garip'in kötünün karşısında. «Biz doğduk bittik, siz Ur beyisiniz. Biz de Cılavuz'u alalım, biz de bey olalım... ayıp mı, yakışmaz mı?» (s.22) diyerek baş kaldırması iyice vurgulanıyor. Bu tutum, yazarın, yanlış bir uyanışı çözüm yolu olarak benimsemesini ve önermesini doğuracaktır. Nitekim Cılavuz'daki iyilik melekleri ya da arkadaşlarının ayrılırken Garip'e söyledikleri şu sözler başka nasıl yorumlanabilir: «Kazandın oğlum, sen artık Allah'ın kulu oldun, biz de keçinin kılı...» (s.50) Garip dönemeci dönmüş kurtulmuştur.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Kaftancıoğlu bir gerçeği yansıtmaktadır. Türk toplumunun tarihsel gelişiminde yatmaktadır bu gerçeğin nedeni. Köylünün, en alt katın insanının, genel bir deyişle halkın kafasında yatan özlem, okuyarak bir üst sınıfa sıçramaktır. Bir üst sınıfa sıçramak deyimi de yanlış aslında. Yer değiştirmek demek daha doğru olur. Çünkü yer değiştiren de kurtulmadığını görüyor, koleje gönderiyor çocuğunu. Kolejdan çıkan ise Batı'ya. Nedeni açık. «Oku da adam ol» sözü bireysel bir kurtuluşun parolasıdır ve toplumsal yapının tarihsel gelişiminin biçimlendirdiği bir değer yargısıdır bu. Garip, başkaldırırken bu gerçeği dile getirmektedir. Burada yanlış olan yazarın da buna katılmasıdır. Benim yukarda, yansıtmacılıktan kurtulamıyor, ülkücülüğün tuzağına düşüyor derken anlatmak istediğim budur. Yani bugün, 1972'nin Türkiyesinde, bir memleket gerçeğini yansıtmak hikâyeci olabilmek için yetmemektedir. Ümit İlhan 1934 yılında doğmuştur ve 1950'den önce dönemeci dönmüştür. Aradan yirmi küsur yıl geçmiştir. ne değişmiştir Türkiye'de. Sözü şuraya getirmek amacım: «Ben, akademik ve duruk olmayan, açık, evrim yapabilecek nitelikte, yeni olgularla ilgilenen ve ta ne zamandan beri kabuğu soyulmuş parlatılmış ve hazmedilmiş olgularla yetinmeyen, ilerlerken, alışılmışın dışında kalan gerçeklikleri inceleyebilmek üzere değişen, güçlükleri ortak bir payda altında toplamayan olayları yerleşik düzen içine oturtmak değil, tersine, olaya öncülük etmek üzere ortaya çıkan bir gerçekçilik, dünyanın değişmesine yardım eden bir gerçekçilik, yüreğimize su serpmeyip, tersine, bizi uyandıran ve kimi zaman, sırf

bu yüzden, insanı tedirgin eden bir gerçekçilik istiyorum.» (Aragon, Çağımızın Sanatı, Gerçek Yayınevi.)

Bu eleştirinin, iyi niyetli bir yazarı, elindeki malzemeyi yansıtmacı bir gerçekçilik uğruna harcamaması için uyarma amacı güttüğünü belirtmeliyim. Çünkü Kaftancıoğlu, «Ulgar»da, yine yansıtmacılığı öne almış da olsa, daha başarılıdır. Anlattığı insanı tanımaktadır, onların dünyasını çizebilmektedir, anlatımı az da olsa düzelmiştir. Ama işin başında olduğunu bilmeli, özellikle övgülere kulaklarını tıkamalıdır. Önemli olan, okuyucuda, olayın acılığının değil, anlatılan insanın dünyasının kalmasıdır. Olay okuyucuyu çarpar ve geçer. Çünkü her gelen günle daha çarpıcısı doğabilir olayın. Amaç olağan gibi görünendeki çarpıcılığı yakalamaktır. Her an yaşanılıp da farkında olunmayanı. Söz gelimi, Ulgar'da bir Büyükcinli köyünden söz edilmektedir. Ben, değişen ekonomik yapıya bağlı olarak, bu köyün insanlarının ve bu insanların sahip olduğu toplumsal değerlerin değişmesi olgusunun saptanmış olmasını, otuz dokuz kişinin tipi altında kalarak ölmesine değişmem.

İşte Ümit İlhan'ın ağırlığı bu tür bir olguya kaydırması gerekiyor. Bir de anlatımda yöresel deyimlerden, ata sözlerinden değil, kişilerini yerel dille konuşturmaktan vazgeçmesi.

Beyaz Yakalılar

Şükran Kurdakul, ilk hikâye kitabı «Tanığın Biri» ni 1970'de çıkarmış. «Beyaz Yakalılar» yazarın ikinci hikâye kitabı. Bir bölüğü dergilerde da yayınlanan 15 hikâye var kitapta. Organik bir bağla birleşiyor hikâyeler, bütünleşiyor. Parçaları birleştirerek bütüne gidiyor Kurdakul. Beyaz Yakalılar dediği, memurları, bürokrasinin bir parçası olmuş insanları ve onların dünyasını anlatıyor.

Yazarın kendi kaleminden çıkan biyografisinde (Şairler ve Yazarlar Sözlüğü) rastlanan şu satırlar «Beyaz Yakalılar»ın dayandığı gözlemin kaynağını göstermesi açısından ilginç: «İzmir Belediye encümen kaleminde daktiloluk (1946), askerliğinden sonra TC. Ziraat Bankası Bahçekapı şubesinde depo ve muhasebe memurluğu yaptı.» Gerçekten «Beyaz Yakalılar»da anlatılanların çoğu banka memurudur. «Encümen Kaleminde» adlı hikâye İzmir Belediyesinde geçer. «Makine İle» de, bir hesap makinesi ile onu kullanan arasındaki ilişki üzerinde durulur. Yalnız bu saptamalarımın, Beyaz Yakalılar'ı besleyen gözleme dikkati çekmek için yapıldığını belirteyim. Kurdakul, ne anılarını ne de izlenimlerini anlatmaktadır. Onun amacı belli bir toplumsal kesitin insanlarını vermektir, üstelik onları genel olanın, yani toplumsal düzenin

içine yerleştirerek. Böyle bir durumda ise gözlemin doğruluğu önem kazanmaktadır.

Kitabın ilk hikâyesi Kiralık Kasalar'da eski bir memurla, işe yeni başlayan biri anlatılıyor: « O da böyle başlamamışmıydı yıllar önce... O da şimdikiler gibi tüm bankanın küçük hanımları kendine bakıyor sanısı içinde mest... Onun da omuzları yukarı yukarı. Elleri diri. Saçları, bıraksa çenesini aşacak. Rayları sökülüp Söğütlüçeşmelerde müzeye kaldırılan eski tranvaylar gibi, nerdeyse kendi varlığını bile tanıyamıyacak olan şu adamın elinde ne kaldı o Hüsamettin'den şimdi?» (s. 10)

Ne kalabilirdi? Her sabah belli saatlerde yola düşmek, aynı otobüslere ya da aynı münibüslere binerek aynı kişilerle selamlaşarak dairenin yolunu tutmak. Aynı masada çalışmak, kahveyi aynı kahveciden içmek, kulaklarında hep aynı ses, çizgilerini senin çektiğin, kurallarını senin koyduğun bir düzenin kölesi olmak, küçük özlemlerle, düşlerle yaşamak, kendini bırakıvermek akışa ya da çıkmak isteyip çıkamamak... «Ben bu yolları kaç yıl geçtim sabah akşam. Kaç defa kafamın değirmen taşları arasında ezilirken, duydum bu kayguları. Yağmur yedim ıslandım. Gözlerime gözlerime kar yağdı. Kaç defa çıkarken, 'Artık dönmeyeceğim...' dedim kendi kendime. 'Nasıl dönüyorum?' diye başımı önüme eğdim ertesi günler...» (s. 18)

Yalnız bu dünyayı vermekle yetinmiyor Kurdakul. Düzenin işleyişini, bu işleyişin o insanları nasıl ezdiğini de gösteriyor. Eski Memur'da, Babam'da bu sınıfı oluşturan koşullara değiniyor. Geçmişle şimdi arasında bağlantı kurarak, toplumun tarihsel gelişiminin doğurduğu küçük gibi görünen değişikliklere dikkati çekiyor. Özellikle, üç hikâyede karşımıza çıkan tipik memur Selâmi'nin sonuçta grevcilere katılması, sıkıca bağlandığı değer yargılarından sıyrılması, böylesi bir gelişimin sonucudur. Burada hemen, Kurdakul'un bildirisini iletirken edebiyatın dışına çıkmadığını, gerçekliği zorlamadığını söylemeliyim. Konusunu hikâyenin sınırları içinde işliyor Kurdakul. Neyi söylemek istiyorsa, onu yediriyor hikâyeye, kuruluğa düşmüyor.

Kitaptaki en güzel hikâye «Makina ile» adını taşıyanı. Nesne-insan ilişkileri, açık ve yalın gerçeğe uygun bir biçimde ancak böyle verebilirdi. Aynı gerçeği belki başka bir makine ile, kısa süre de olsa yaşadığım için söylüyorum bunu. Nesnenin, yaptığı işin insanın yaşamını etkilediğini, dahası duygularına ve düşüncelerine yön verdiğini tekrarlamanın gereği var mı?

Kurdakul yeni bir anlatım biçimi denemiyor gerçi. Ama hikâyesinin özüne uygun bir anlatım biçiminden yararlanıyor. Amacı, ele aldığı insanın dünyasını vermek olunca iç monologa yöneliyor. Birinci şahısı

kullanıyor anlatımda. Kahramanı ya kendisini ya da dışındakini anlatıyor. Bu da Kurdakul'un hikâyesinin yararına oluyor.

Haziran

21 hikâyesini toplamış Selçuk Baran «Haziran»da. Hikâyelerin en eskisi 1966 tarihini taşıdığına göre, altı yıllık bir çalışmanın toplamı oluyor bu kitap. En güzel yanı da yazarıyla ilgili hiç bir sunuyu içermemesi. Bize düşmüyor mu bu görev bir bakıma?

Kurdakul'un, «Şairler ve Yazarlar Sözlüğü»ne bakıyorum, orada da rastlayamıyorum Baran'ın adına. Oysa hatırladığıma göre Papirus'te hikâyeleri yayınlanmıştı. Papirüs ciltlerini karıştırıyorum. Evet, 31. sayıda (Ağustos 1969) «Sokaklarda» adlı bir hikâyesi var. Sonra 45. sayıda (Nisan 1970) «Sarmaşıklar». Ama nedense Sarmaşıklar'ı kitabına almamış. Sanırım, Hisar'da da görünmüştü bir ara. Eski Ulus gazetesinin sanat sayfasında, başka dergilerde de çıkmıştı hikâyeleri.

Doğrusu, dergilerde yayınlanan bu hikâyelerini tutmuyordum Baran'ın. Yeni bir şey getirmiyorlardı, kuruluşları zayıftı (Sarmaşıklar, Umut). Ama kimi dostlarla yapılan küçük tartışmalar, kitabıyla gelen bir iki özellik, «Haziran»dan söz etmeye itti beni. Böylece, bir yazarın ilk ürününün, olumlu ya da olumsuz, değerlendirilmesinin gerekliliği konusundaki görevimi de yerine getirmiş olacaktım.

Az önce de belirttiğim gibi, Selçuk Baran'ın hikâyeleri öz ve biçim açısından bir yenilik getirmiyor. Yalnız kitabına aldığı hikâyelerle bir bütünü oluşturmasını bilmiş. Öyle ki bütün hikâyeleri okuduktan sonra, bir şehrin insanlarının, duyarlıklarıyla yansıtıldığını farkediyorsunuz. Şehirlinin, asfaltlar dökülmeden, sekiz on katlı apartmanlar dikilmeden, yaşadığı duygululuğu (Kent kırgını), toplumsal gelişim sonucu değişen günlük yaşamını (Konuk Odaları), şehirli kadının sınırlı dünyasını, değişik değer yargılarına sahip genç kuşaklarla edilgin çatışmasını (Analar ve Oğullar, Umut), orta yaşlı bir kadının özlemlerini (Porto Rikolu), tedirginliğini (Saatler), mutluluğunun eksik kalan yanını dışarda arayışını (Annem)... kısacası, küçük burjuva diye tanımladığımız şehirli insanın dünyasını çiziyor Selçuk Baran. Kimi hikâyelerde şehrin adı Ankara olarak geçiyor. Ama geçmese de, Ankara'nın ve Ankara'da yaşayan insanların anlatıldığını seziyoruz.

Hikâyecileri kadın, erkek diye ayırmanın anlamsız olduğunu biliyorum. Ama kadın hikâyecilerin genellikle kadını ve kendilerini anlattıkları bir gerçek. Aynı özellik Baran'da da görülüyor. Yalnız, Selçuk Baran, kadını anlatsa da, çoğunlukla bu kendisi değil. Kendisi bile olsa, bir iki hikâye dışında, otobiyografiye girdiğini sezdirmiyor. Onu tanımıyo-

rum, eğer bu yargım doğruysa, olumlu bir yanı da bu hikâyelerinin. Sanatçı, elbette anlattığı kişilere kendinden bir şeyler katacaktır. Demin hikâyecilerimizi, konuları ve ele aldıkları kişiler açısından kadın, erkek diye ayırışım da bundan. Sanatçının amacı insanı anlatmaksa, doğal olarak en iyi kimi tanıyorsa ondan çıkacaktır yola. Önemli olan, anlatılanın anılıktan çıkarılabilmesi, genele yaklaştırılmasıdır. Baran'ın hikâyelerinde dikkati çeken bir nokta bu.

Yine de, hikâyede ustalaşmış olduğunu söylemek henüz güç. Kurgu yanlışları (Ceviz Ağacına Kar Yağdı), hikâyeyi zorlama (Porto Rikolu) gereksiz bir duygululuk ve incelik (Zambaklı Adam), aşılması gerekli aksamalar. Dergilerde yayınlanmış hikâyelerin dil ve anlatım açısından gözden geçirdiğini saptadığım yazarın bu titizliği, yeni hikâyelerini yazarken, daha iyiye nasıl ulaşabileceğini araştırmada da sürdürmesini dileyelim.

Mağara

Buyrukçu'nun son kitabı «Mağara», Temmuz 1971 tarihini taşıyor. Oysa kitap Şubat 1972'de çıktı. Derleme Müdürlüğüne de bu tarihte gitmiş. Basımın gecikmesi yol açmış buna. Olur böyle vakalar, diyorsunuz. Tarık Dursun'un kitabı da bir yıldır çıkacak.

«Mağara»da on hikâye var. Bunların altısı çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmıştı. Oldukça oylumlu dördü ise kitabının beşte üçünü kapsıyor. Yalnız Buyrukçu'nun daha önce yayınlananları da gözden geçirdiği ve kimi eklemeler yaptığı burada belirtilmeli.

«Mağara», Buyrukçu'nun hikâyesinin gelişiminde bir aşamayı belirlemesi açısından ilginç. Gerçekten Buyrukçu ilk hikâyelerinde bir olayın anlatımına yaslanıyordu. Belli bir katın insanlarının yaşamlarından çıkardığı kesitlerle bir bütünü oluşturmaya yöneliyordu. «Katran»da ise, dıştan içe geçiş diye adlandırabileceğimiz, olaylardan insanların iç dünyalarına doğru bir yönelme söz konusudur. Bu yöneliş, Buyrukçu'nun, «Kuyularda» ve «Cehennem» adlı kitaplarının temel özelliğidir. Bu çalışma bir çağrışım zenginliğiyle beslenerek «Kavga»yı oluşturur. Olay duruma dönüşmüştür ve belli bir durum içindeki insanların iç dünyalarını didikler Buyrukçu.

Mağara'da ise bu özellik bir başka biçimde karşımıza çıkıyor. Yine olaya dayanıyor Buyrukçu. Ama olayı anlatmıyor. Olay öncesi duruma eğiliyor. Bu nedenle de hikâyeleri doruğa hep bitimde, olayın başladığı anda ulaşıyor. Böylece dorukta, gerilimin son noktasında kesiyor hikâyeyi Buyrukçu. Çünkü onun için bundan sonra olacaklar

önemli değildir. Başka bir deyişle, Buyrukçu için önemli olan, olup biten değil, bu olup bitene nasıl gelindiğidir.

Söz gelimi, Zor adlı hikâye bir patlamayla bitmektedir. Böylesi bir patlamayı beklemez okuyucu. Bu beklenmedik sonu O'Henry'nin tekniğiyle karıştırmamalı. O'Henry'de beklenmedik olan olayın çözülüş biçimidir. Oysa Buyrukçu'da beklenmedik olan olayın kendisidir, belirişidir. Çünkü Buyrukçu olayın anlatımına girmez bile. Onda olay, insanın bir davranışı, bir tepkisidir. İçin dışa vuruşudur. Beklenmedik olan bu dışa vuruş biçimidir işte. Aslında hikâye bu sonda başlar ve biter. Ötesi ayrıntıdır. Ama Buyrukçu için ayrıntı bir aydınlanmadır, bu nedenle de hikâyenin vaz geçilmez ögesidir.

Anlattığı kişilerin en küçük bir davranışını bile soruya çeker Buyrukçu. Mağara adli hikâyede Patron, Yılmaz Niyazi üçlüsü arasındaki ilişkiyi verirken, her üçünün davranışlarının gerçek nedenlerini, iç yüzlerini araştırır, kişiliklerinin aksayan yanları üstünde durur. Giderek bilinçaltının ayrıntılaşması Buyrukçu'nun hikâyesinin temel öğesi olur. Bu, şimdinin geçmişin çözümlenmesine bağlanmasıdır. Yılmaz'ın tedirginliğinin ana nedeni karısı Ayten'in durumuna, onunla ilişkilerine bağlanınca, tedirginlik ortaklaşa yaşanan bir durum oluveriyor. Buradan Ayten'in bilinçaltına atlıyor Buyrukçu. Çocukluğuna, çocukluğundaki bir olaya iniyor. Bu iniş varolan tedirginliği yakalamak için gerekli. Bu geçişleri zaman ögesini, an'ın ve geçmiş'in içiçeliği biçiminde kullanarak sağlıyor Buyrukçu.

İkinci Hasan'da ise, oğlunu uyandırmaya kıyamıyan ana türkülerin çağrışımıyla rahatsız olur, olmadık düşlere sürüklenir. Bu düşler kimi zaman oğluna karşı duyduğu sevginin doğurduğu, gerçekle çatışan tasarımlardır. Hikâye bir düş-gerçek çatışması üzerine oturtulmuştur. Buyrukçu hep o bilinen olayı, köyden kente, daha iyi bir yaşama erişmek umuduyla gelenlerin hikâyesini anlatmaktadır. Ama Buyrukçu'nun vermek istediği şey, bu insanların kentte aradıklarını bulamayışları, daha acımasız bir düzende ufalanıp gitmeleri değildir. Böyle olsaydı yalınkat bir köylü tipini, ve onun serüvenlerini anlatmak yeterdi. Oysa Buyrukçu'yu ilgilendiren şu toplumsal görünümünün ötesindeki ikinci Hasandır. Ahmetlerin, Mehmetlerin, Hasanların iki yüzü vardır ve onlar yine iki yüzlü olaylar içindedirler. Bu yüzlerden birincisi gözlerimizin önünde olandır. Ama göremediğimiz bir ikinci yüzler vardır bu insanların. Olaylar da gözler önünde geçerler ama bu olayların, onları yaşayan insanların içinde yine bilinmeyen bir uzantıları, görünenden çok başka izleri vardır. Denilebilir ki bir olay aynı anda ama ayrı yerlerde iki ayrı biçimde olup biter. İşte Buyrukçu bu ikinci yüzlerin hikâyecisidir.

Cemal Süreyya bir yazısında, «Muzaffer Buyrukçu'yu tanıyanlar onun hikâyelerinin ne denli birer biyografi parçası olduğunu görürler. Bunun o hikâyeler için iyi mi kötü mü olduğu ayrı mesele. Bizim bildiğimiz Muzaffer Buyrukçu aşağı yukarı bütün hikâyelerinde kendi yaşamasını, kendi serüvenlerini anlatmaktadır.» der (Osman Mazlum, Pazar Postası, 9 ocak 1958) Gerçekten Mağara'daki hikâyelerde de bu özelliği görüyoruz. **Tedirginler**'de ve **Onlar**'da memur olduğu günlerden iki ayrı kesit çıkarıyor Buyrukçu. **O Sürekli Kavga**'da bir arkadaşını anlatıyor. Hikâyelerinin geçtiği yerler ise hep onun içinde bulunduğu yaşadığı çevreler. Böylece gözleminin doğruluğu ve sağlamlığı gerçekliğin sınırları içinde kalmasını sağlıyor. İnsanın iç dünyasını, davranışlarının nedenini araştırırken de yapmacığa düşmüyor. Belki biraz zorluyor ama bir tedirginliği, bir korkuyu, ikiyüzlülükleri, büyüklüklerin temelinde yatan küçüklükleri yüreklice deşiyor.

ROMAN

Tutunamayanlar

«Tutunamayanlar» la yeni bir ad geldi Türk edebiyatına: Oğuz Atay. TRT Roman Ödülünü de kazanan bu romanın edebiyat çevrelerinde suskunlukla karşılanması ilginç bir olaydı. Bence bunun ana nedeni, Oğuz Atay'ın oldukça değişik bir ilk romanla ortaya çıkmış olmasıydı. Gerek olay örgüsü, gerek getirdiği öz ve gerekse bu özün anlatılışı açısından alışılmışın dışında bir romandı «Tutunamayanlar». Yazar neyi anlatmak istiyordu bu romanıyla?

Bu sorunun cevabını arayan bir yazım yayınlandı Yeni Ortam gazetesinde. Amacım, günlük bir gazetenin okurlarına romanı tanıtmaktı yalnızca. Bu nedenle de ayrıntıya girmeden, sonradan geliştireceğim kimi genellemeler yapıyor, okuyucunun dikkatini belli noktalara çekmek istiyordum. İşte şimdi o yazıyı açacağım.

Bu yazının sınırlarını belirleyen soruyu tekrarlayayım yine. Oğuz Atay neyi anlatıyor? Kendisi, «İnsanı anlatmayı düşündüm.» diyor. Genel bir yargı bu. Şöyle ya da böyle her sanatçı aynı şeyi düşünür. Ama her birinin bu genele varışı ayrı ayrıdır. Ya da anlatmayı amaçladığı insanı ele alışı. Bizim için önemli olan sanatçının yola çıktığı özeli belirlemektir. Oğuz Atay'ın yola çıktığı özel, aydındır. Başka bir deyişle aydın denen insanı anlatmaktadır Oğuz Atay. Yalnız anlatılan insanın toplumsal düzendeki yerine yerleştirilmesi gerekmektedir. Ara sınıf, diyorum ben buna. Özetlersek, Oğuz Atay belli bir toplumsal or-

tamın ürünü olan aydın insanı davranışları, duyguları, inançları ve inançsızlıklarıyla vermeğe çalışıyor.

«Tutunamayanlar»daki olay şudur: Turgut Özben adlı bir mühendis kaybolmuştur. Bir tren yolculuğunda tanıştığı gazetecinin birine, «yazılmasında bir çok insanın payı olan bir 'eser' gönderir. Kısa bir mektupta da, kendisinin kaybolduğunu, dünyaya onun aracılığıyle bu eseri gönderdiğini, eğer yayınlamayı düşünürse, ilgili kimselerle görüşüp onların onayını aldıktan sonra harekete geçmesini istediğini bildirir. «Eser» kayboluşun öncesini anlatmaktadır. Selim Işık adlı biri intihar etmiştir. Arkadaşı Turgut Özben, önceleri içgüdüsel bir tedirginlikle Selim Işık'ın dünyasına girmeye çalışır. Onu, sanki yeniden yaratmak için, el yordamıyla arar. Herkese bir parçasını açtığı hayatını bütünüyle kavramak ister.

Aslında Turgut Özben kendini aramaktadır: «Hayır, çalışacağım önce: araştıracağım. Bütün gücümü bu araştırmaya vereceğim. Bitkinlikten, hürriyeti düşünemeyecek duruma gelinceye kadar çalışacağım. Yeter bu miskinlik. Demek aylardır ölüyormuşum ben.» (s.321) Çünkü Selim'in intiharıyla, tutunduğunu sandığı düzende, tutunmasının olanaksızlığını anlamıştır. Bir uyur gezerliği sürdürdüğünü, kendisini alışkanlıklarını, şartlanmışlıkların güttüğünü farketmiştir.

Yalnız burada, söz konusu farkına varmanın, kişinin bir gün, bir dış etkiyle doğruları görüvermeye başlaması ya da bilinçlenmesi anlamında yorumlanmaması gerekir. Söz konusu olan, Selim'in verdiği kavganın, bir başkasınca benimsenmesi, bu benimsemeye Selimlik'in araştırılması sonucu sahip çıkılmasıdır. Turgut, «Sonu belirsiz bir kavgaya atılıyoruz Olric.» (s.385) derken, Selim'in yanlışına düşmüyor, Olric'i yaratıyor. Böylece Selimlik'i Turgutluk'a dönüştürüyor.

Yalnızlığa itilmiştir Selim. Oysa bir görev yüklenmişti ona, «her an uyanık» olmalıydı, «herkese» koşmalı, «her şeye» yetişmeliydi. Ama «bu görev için» yetiştirilmemişti. Hep kendisinden bir şeyler verdiği insanlar sonunda ondan kaçıyorlardı. Yaşamak istiyordu, «on yüz bin şeyi birden yaşamak istiyordu.» «Hangisine sarılsa başkasına ayıp oluyordu. Kaç parça olabilirdi?» Hayat bir oyunsa, bu oyunu en iyi biçimde oynamak istiyordu. Oysa, ondan başka gerçek oyuncu yoktu ortada. «Sahte olmaktansa yaşamamak» iyiydi.

Belki de Turgut bunun farkına varmıştır, Olric'i yaratırken. Çünkü Olric, hesaplaşmanın başladığı genelev bölümünde ortaya çıkar. İşte aranıp bulunmayandır o. Anlatılmayanın anlatıldığıdır. Turgut'un içindeki, yine bir başka Turgut'tur. Ola ki Selim yoktur, yaşamamıştır. Ya da Selim, Olric'in öncesidir. Turgut'un içindeki, ama Turgut'u rahatsız eden, tedirgin kılan bir Selim. Turgut'un öteki yüzü yani. Bir Don Kişot.

Kendisinin kurduğu bir dünyada yeldeğirmenlerine saldıran bir Don Kişot. Don Kişotluğu seçen bir Don Kişot.

Burada, bir başka sorun var üstünde durulması gereken. Selim Turgut ya da Ahmet, Mehmet, adı önemli değil, hangi toplumsal düzenin ürünüdür? Selim'in sonunu belirleyen nedir? Selimlik denen insanî öz nasıl oluşmuştur? İşte, toplumsala geçilmesini zorunlu kılan budur. Ya da bir yorum getirebilmek için gereken bakış açısı.

Anlatılan insan aydınsa, aydının oluşumunu, kişiliğini oluşturan etkenleri bilmek zorundayızdır. İnsanî öz dediğimiz şey, somut bir ortamda yeşerir, biçimlenir. Söz gelimi aşk dediğimiz duygu, bütün insanlarca paylaşılan ortak bir duygudur. Ama bu ortaklık, toplumun çeşitli katlarında çeşitli biçimlerde görülür. Yani, ele alınan insanın toplumdaki yerine bağlı olarak değişik bir görünümde çıkacaktır bu duygu karşımıza. Elbette toplumsalın şartladığı bu biçim, bu değişik görünüm sorunu küçültmez, kısıtlamaz. Özeller yalnızca. Genel ise özellerin toplamıdır. İnsanî öz dediğimiz şeye bu özel aracılığıyla varırız.

«Tutunamayanlar»a böylesi bir bakış açısıyla yanaştığımızda, yukarıdaki soruların cevabıyla karşılaşırız. Selim'in sonunu belirleyen içinden çıktığı toplumsal düzendir. Yani bu düzende aldığı eğitim, bu düzenin yargıları, bu düzenin kurumları, bürokrasi söz gelimi... ya da sevgilerinin, tutkularının yorumlanışı. Belki de Selim'in tutunamayanlığı seçmesinin nedeni budur. Çatışma bu noktada başlamıştır. İnsanlığının bilincine varması ya da insanlığını ortak bir payda altında toplamaya çalışmasıdır onu kavgaya götüren. İşte buradan genel olana geçebilirsiniz artık.

Aslında o, evrensel olanla ulusal olanın bileşkesidir. Onun aldığı eğitim (s. 61-66) içinde yaşadığı düşünsel ortam (s. 206), kişiliğini oluşturan kültür (s. 331-345), günümüz Türkiyesinde yaşayan her aydının dünyasını belirleyen toplumsal özdür. Selim Işık, «Kendini çözemeyen kişi, kendi dışında hiç bir sorunu çözemez.» (s.79) derken, belki de genel bir doğruyu dile getirmektedir. Bu bir kendini aşma olamaz mı? Turgut da anlar bunu, «İçimdeki düzenle ilgiliydi huzursuzluğum. Dışımdaki düzenle ilgisi yok» der, ama bu iç huzursuzluğunun dıştan geldiğini de bilir: «Beni bıraktın bu makinanın çarkları arasında. Ben de dişlilere ceketimi kaptırdım. Eteğimin ucundan bağlandım bu düzene.» (s.276).

Ve düzeni eleştirir. Bir kızgınlığın sonucudur bu eleştiri. Bu nedenle de alaylı bir yergiye dönüşür. Küçük burjuva alışkanlıkları, bir örneklik, tekdüzelik... didik didik edilir. Yalnız bu eleştirinin aynı düzenin bir parçası olan, parçalıktan kurtulamayan aydınca yapıldığını

belirtelim. Yani Selimce ya da Turgutca, onların gözüyle. Yoksa yanlışı bilmek, ama yaşamak başka türlü nasıl açıklanabilir? Bu da bir çelişkidir aslında. Söz gelimi Turgut «On»uncu bölümde (s.260) bürokrasiyi amansızca eleştirir. Ama iyi bir iş takipçisidir sonuçta. Oyunu bütün kurallarıyla oynar, yanlış olduğunu bile bile. Çünkü hayat zorlar onu. Yaptığı iş, çevresi, karısı, çocukları zorlar. Ne diyordu Selim: «Yalnız istemesini biliyorsunuz. Ne istiyorsunuz benden?» (s. 418)

Yaşananla yaşanmak istenenin çatışması Selim'i ölüme götürmüştür. En yakınında olanlardan bile farklı oluşu, aynı evde annesiyle «iki yabancı olarak» yaşadığını farketmesidir, «sonunda anlamsız biri» olup çıkması, yaşarken zaten öldürmüştür onu.

Turgutsa, önce de belirttiğim gibi, daha akıllıca davranır; Selim'in parçalarını, başkalarına dağıttıklarını toplar, sonra kaybolur. Olric'le birlikte. Nereye, niçin? Kaçış bu mu? Yeni bir hayata geçiş mi?

Cevabı yok bu sorunun. Gereksiz bir soru aslında. Çünkü Oğuz Atay'ın cevabı bu tür sorulara cevap aramak değil. Onun temeldeki sorusu ya da daha doğru bir deyişle ortaya koyduğu sorun şu: Aydın dediğimiz insanın gerçekliği, çağdaş Türk aydının birey olarak dünyası, çelişkileri, acıları, eksiklikleri... Sonuçta ise vurguladığı bir doğru var ortada: Gerçekte herkes biraz «Tutunamayan»dır.

«Tutunamayanlar»da belli insan tipleri çizmek yerine, insan denilen varlığın derinlemesine araştırılmasına girişilmiştir. Bir genellemeye gitmek gerekirse her sanat eseri bir araştırmadır. Ama her araştırmanın kuşkusuz kendine özgü bir yöntemi vardır. Söz konusu olan bir gerçekliğin anlatılmasıysa, ele aldığınız insanı belli bir yanıyla tipleştirerek de verebilirsiniz. Ortaya koymak istediğiniz gerçekliğe bağlıdır bu. Oysa Atay, Selim'in kişiliğinin oluşumunu anlatırken, bu oluşumu genelliyor. Oluşumun bütün ayrıntılarını vermeyi amaçlıyor. Tek bir kalın çizgi değil, bir çok ince çizgi çekiyor. Esat, Süleyman Kargı, Metin, Burhan, Günseli... bu bütünün bir parçasıdırlar; Turgut ise bütünün kendisi.

Tek bir olayı da anlatmıyor Oğuz Atay. Ele aldığı insanı verebilecek bir yığın küçük olayı birleştirmeyi yeğliyor. Onun anlatmak istediği «insan olayı»dır çünkü. Bu nedenle amaçladığı gerçekliği verebilmek için ona uygun bütün anlatım olanakları deniyor. Şiirden, tiyatrodan yararlanıyor, anlatım sürekli değişiyor. Üçüncü şahıstan birinci şahısa geçiyor, iç monologa dönüşüyor, diyalog oluyor, tekerlemelere, tekrarlara yaslanıyor. Hepsinde başarılı oluyor mu Oğuz Atay?

İşte benim yazım bu noktada bitiyor. Romanın anlatım biçimi üzerinde durmam için, örnekler vermem, özle olan bağlantısını göster-

mem, kısacası bir bu kadar daha yazmam gerekiyor. Ama bir genellemeye gitmeliyim bu zorunu.

Oğuz Atay, anlatıcı olarak belli bir düzeyin altına düşmüyor. Belli ki Batı romanını iyi tanıyor. Dili kullanmasını ise yanlışsız. «Tutunamayanlar» anlatım açısından ilk olmanın kusurlarını taşımıyor.

Peki, öz açısından, diyeceksiniz... İşte bunun tartışılması gerekiyor. Bir yargıya varmak için henüz erken. Ön yargılardan uzak, kötü ya da iyi yanlarıyla tartışılmalı. Ben önceki yargımı tekrarlıyacağım yine «Tutunamayanlar» okunması gerekli bir roman.

Büyük Gözaltı

«Büyük Gözaltı» Çetin Altan'ın ilk romanı. Yazarının adı büyük, romanının adı ise iddialı. Ama, «Neyi anlatmak istiyor Çetin Altan?» sorusunun cevabı olumsuz. Bu olumsuzluk anlatılanın yanlışlığından, daha doğru bir deyişle ortaya konan sorunun bir tek yanıyla ele alınışından doğuyor. Çetin Altan artık ustalaşmış bir yeteneğini kötü kullanıyor.

Konur Ertop, yalın bir biçimde şöyle özetler romanın konusunu: «Açıklanmayan bir cinayeti işlediğini itirafa zorlanarak gözaltında tutulan bir yazarın serüvenidir romanın konusu. Yargılanıp mahkum edildiği için değil, serbest bırakıldığını belirten bir yazıyı oyuna getirilerek imzaladığı için dosyası kapanmış, hücreden çıkmasına olanak kalmamıştır. Suçu bir alegoriyle açıklanır: Kozanın içindeki ipekböceğini öldürmüştür. İpek elde etmenin kumaş dokumanın ise başka yolu yoktur.» (yeni a dergisi, s.3)

Roman olarak işleyebilmek için bundan daha uygun bir konu bulunamazdı. Nedeni açık... Yazarının içinde bulunduğu durum düşünülürse, otobiyografik bir özelliği vardır konunun. Öyleyse, gözlemlenmiş olaylar yoluyla gerçeklik doğru olarak saptanabilir, toplumsal öz, sağlıklı bir bakış açısıyla ortaya konulabilir, gerilim sağlanabilir, anlatılmak istenen etkili bir biçimde verilebilirdi. Çetin Altan'ın tuttuğu yol da budur. Ama bir eksiklik vardır «Büyük Gözaltı»nda, bir aksama. Okuyucu sezer bunu yalnızca, adını koyamaz bir türlü. Çünkü yazar ustadır ve alır götürür okuyucuyu sona kadar. Ve sonu da alegoriyle kurtarır. Peki ne kalır geriye «Büyük Gözaltı»ndan? Pipiler ve kutular ve de etkileyiciliğini hiç yitirmeyecek hücre bölümleri. Çünkü Çetin Altan sorunu yanlış bir biçimde ortaya koymaktadır.

Ertop'un yazısına devam edelim: «Eşyanın, insanların, mekânın değişmeleriyle geriye dönüşler ve anılarla hücredeki roman kahramanının hayatı gözönüne seriliyor kitapta.» Gerçekten daha ikinci cümle-

de bir çağrışımla geriye gidiş, yapılan küçücük ama güzel bir benzetme, Çetin Altan'ın geçmişle şimdi arasında mekik dokuyarak, romanın örgüsünü oluşturacağını sezdirir. Umut verici bir tutumdur bu. Yazarın, kahramanını toplumsal bir gelişimin içine yerleştireceğinin, toplumsal olanı yakalamaya çalışacağının belirtisidir. Başka türlü söylersek, bir hesaplaşma söz konusudur belki de.

Bu umudu boşa çıkarmaz Çetin Altan. Gözaltındaki yazarın, üç buçuk yaşındaki anılarına iner ilk olarak: «Elektrik yoktu o zamanlar. Anne diye bir kadın dolaşırdı evin içinde, babaanne diye bir ihtiyar, baba diye bir adam, bir de Sadakat diye bir evlatlık.» (s. 6-7) Ve serüven başlar. Ama asıl serüven, Sadakat kudurup da bir çırakla kaçınca, evlatlığın yerine gelen hizmetçi Fatma'yla başlar (s.23). Gözaltındaki yazar cinsellikle ilgili ilk dersini Fatma'dan alır. Artık roman, kahramanın hep aynı odak çevresinde dolaşan çağrışımları ve anılarıyla gelişecektir. Bu toplumun bir insanının sakat bir oluşumudur söz konusu olan. Burası doğrudur. Suç, yetişimimiz süresince bizi hep gözaltında tutan değer yargılarında, inançlarda, toplumsal düzensizlikte, tek kelimeyle içinden çıktığımız ortamdadır. Belki bu da doğrudur. Ama çözüm? Gözaltından kurtulmanın yolu? Ya da bırakalım bunu. Yazardan çözüm istemeye hakkımız yok diyelim. Bu kez şöyle bir soru geliyor akla. İnsanın bütün yaşamı, bir «büyük gözaltı» demekse, bunun sorumlusu doyumsuz anneler, dar dünyalı babalar, delibozuk paşa babalarla teyzeler, kuduran beslemeler midir? Yoksa yatılı okullarda alınan yanlış cinsel eğitim mi?

İşte, Çetin Altan sorunu yanlış bir biçimde ortaya koyuyor derken anlatmak istediğim bu. Çünkü yazar kahramanının hücredeki ruh haliyle, başına gelenleri anlatırken, buna paralel olarak, ikinci bir anlatıyı da sürdürmektedir. Gözaltındaki yazar, anlık çağrışımlarla geçmişe gitmekte zaman sırasıyla çocukluğundaki olayları ve çevresindeki insanları anlatmaktadır. Bu olaylar, daha doğrusu anılar, ilk gençlik yıllarına kadar gelmekte, evden ayrıldığı gün bitmektedir. Yalnız, babanın ölümüyle bir başka insan olarak dönüş anlatılmakta, bir de çocukluk yıllarının dışına çıkılarak, trende geçen bir olaya değinilmektedir, yine çağrışımlar sonucu.

Kısacası iki çizgide gelişir roman: Hücre ve çocukluk yılları. Çetin Altan, sürekli olarak bu çizgilerin birinden öbürüne geçişlerle kurar romanı. Gözaltındaki yazar, «Beni o odaya kilitledi paşa baba. Hâlâ o odadayım. Çıkamadığım o oda. Çıkamadığım bu oda. Çıkamadığım odalar. Hepsi aynı oda.» (s.76) derken, büyüklerin çocuk üzerindeki baskısını anlatırken (s. 92), kendine «Hayatında gözaltından kurtulduğun hiç oldu mu?» diye sorarken, dışarda da özgür olmadığını düşü-

nürken (s. 149), yatılı okulda hafta sonlarını bekleyişini hücreden kurtulmayı bekleyişine benzetirken (s. 206), ilk suçluluk korkusunu öğretmenlerinin karşısında duyduğunu anımsarken (s. 224), iki çizgi arasında nasıl bir paralellik kurulduğu ortadadır. Yanlış olan da paralelliğin kuruluş biçimidir.

Fethi Naci, «Ne var ki romanın bu iki çizgisi; bir paralelin iki çizgisine benziyor, kesişmiyor birbiriyle, biri bir yanda gidiyor, öteki öbür yanda.» derken aslında bunu belirtmek istiyordu sanıyorum. Belki kesişmesi de gerekmez. Ama ikinci çizginin, «gözaltındaki yazarın» durumunu açıklaması gerekir. Şimdiyi anlatırken geçmişe kaymışsanız, şimdinin geçmişce belirlendiğini anlatmak istiyorsunuzdur. Bu ise Freud'yen bir bakış açısıyla olmaz. Çözülen bir sınıfın insanlarını (paşa baba ve ötekiler) vermek için gülünçlüklerini sergilemek, çocuklarına karşı olan davranışlarını eleştirmek, üstelik bunu habire tekrarlamak dönüp dolaşıp aynı yere gelmek yetmez. Yalnız kırkını geçmişlerin değil, biz otuzunda, yirmisinde olanların da yanlış bir eğitimden geçtiğimiz doğrudur. Ama bu eğitimin yanlışlığı, salt masturbasyonlarda, cinsel yasaklamalarda, doyumsuzluklarda mı düğümlenmektedir? Ya ipekböceği diyeceksiniz. Yazımın başında, sonun bu alegoriyle kurtarıldığını belirtmiştim.

Getirdiği özün dışında, «Büyük Gözaltı»na bir itirazım yok. Çetin Altan, birinci çizgiyi, yani gözaltındaki yazarın psikolojisini başarıyla çizmiştir. Hücrede geçen günler alabildiğine etkileyicidir. Anne, baba, babaanne, paşa baba, canlı okuyucuda yaşayan tiplerdir. Dildeki kimi savruklukara rağmen, anlatım akıcı ve sürükleyicidir. Bu ise doğaldır. Usta bir yazardır Çetin Altan. Hele otobiyografiden yola çıktığı düşünülürse daha da doğallaşır bu. Ama, «Büyük Gözaltı» başarılı bir roman değildir.

Çetin Altan, bir insanın ailesine karşı yabancılaşmasını, kahramanının, onları annem, babam diye değil de anne, baba diye anlatmasıyla verirken gösterdiği dikkati, ortaya koyduğu sorunu oluşturan çok yanlı etkileri ve nedenleri araştırmakta da göstermeliydi. Soruna, hücrenin tek ve daracık penceresinden değil, tersine hücreye, onu var kılan toplumsal gelişiminin çeşitli yönlere açık pencerelerinden bakmalıydı.

Yine de iyimser bir davranışla, bu yanlışlığı kimi yan nedenlere bağlamak istiyorum. Diliyorum ki, Çetin Altan işin kolayına kaçmış, aceleyle getirmiş olsun bu romanı. Daha iyisini, sağlam bir öze dayanarını yazsın. Toplumsal gerçekliğe, doğru bir bakış açısıyla yanaşsın. Bunu başaramaması için bir neden yok ortada.

BİTİRİRKEN

1972'de yayınlanan hikâye ve romanları değerlendirme amacını güden bu yazıda, kimilerince kimi eksiklikler bulunacaktır, biliyorum. Ölçüler değişik olduğu sürece kaçınılmaz bir durum bu. Ama önce de belirttiğimiz gibi, başarılı ya da başarısız, üstünde durmayı gerekli bulduğum yapıtları eleştirmekti amacım. Bir de, geçmiş olan yılı, gerçekte, dergilerdeki hikâyelerin yansıttığına inanıyorum.

Bence asıl eksiklik, bu yazının basıma yetişmesi için Kasım ayında daktilo edilmesinden doğmaktadır. Böylece, son iki ayın verimleri değerlendirilememektedir. Bu nedenle, gelecek yıl, «Geçen Yıldan Kalanlar» başlıklı bir bölüm daha açacağımı şimdiden belirtirim. Ayrıca ağırlığı da, iyice dergilere kaydıracağımı.

Son olarak hikâyenin sınırları içinde düşünülebilecek olan iki yapıtın adını anmak istiyorum. Bilgin Adalı'nın «Aşık Garip»i; Aziz Nesin'in «Leyla ile Mecnun»u (Halk Öyküleri Dizisi, T.D.K. Yay.). Birincisi halk edebiyatının sözlü anlatım geleneğine yaslanması; ikincisi, Fuzulî'nin ölümsüzleştirdiği klâsik bir şark hikâyesinin günümüz Türkçesine tadından hiç bir şey yitirmeden aktarılması açısından önem taşıyordu.

1973'ün hikâyemiz ve romanımız için bir kendini aşma yılı olmasını dileyelim.

S E V D A

Gülten AKIN

Dedem sabah kahvesini içti. Kalktı, giyindi. Başının iki yanına birer küçük öbek yapmış kır saçlarını taradı özenle. Sakalını bıyığını düzeltti. Şöyle bir dönüp bana baktı. «Hadi» dedi. Anladım. Günlerden pazardı, biz Ulviye emelere gidiyoruz. Öyle sevindim öyle sevindim ki anlatamam. Dedem elimden tuttu. Annem bir ara koşup yeni giysimi getirdi ama dedim giydirmeye bırakmadı. «Yeter bu kılığı. İyiyiz» dedi. Elimi tuttu. Avluyu, kapıyı sokağımızı geçtik. Şişman polisin, nenemin başörtüsünü yırttığı arsaya gelince içimi bir korkudur aldı. Dedemleyken hiç bir şeyden korkmamam gerektiğini biliyordum. Yine de içimde ılık ılık bir ürperti dolaşıyordu. O gündenberi, ne zaman Hamzanın örenden geçsek. En büyük adam diyesiymiş ki «Kadınlar bundan böyle manto giyecek, başörtü örtecek. Öyle çarşaf marşaf kullanmak yok». Şişman polise de emir vermiş, «Yolda gördüğün çarşaflı kadınların, tutup yırtacaksın çarşaflarını giymesinler bir daha.» Ulviye emeden dönüyorduk nenemle. Tam örenin yokuşuna doğrulduk ki yetişti arkamızdan hışım gibi. Hiç bir şey söylemeden çekti aldı nenemin başındaki örtüyü. Yırtıp attı. Sonra yürüdü gitti. O günedek, bizim evden kimsenin başına buna benzer birşey gelmemiştir. Bir de kendi mahallemizde, evimizden bir sokak ötede. İlk kez ayağımın altından toprağın çekildiğini duyar gibi oldum. Nenem de öyle olmuş. O kadar şaşırdı ki, öfkelenemedi bile. Üstelik kimseye de bir şey söylenemedi, büyük adam cezalandırır diye.

İşte o korkudur sürüp gidiyordu bende. Dedeme, bilmem kaçıncı kez olayı anlattım, yerini gösterdim. «Peki anam, sen üzülme anam ben ona gösteririm» dedi. Örenden sonraki dar aralığı hızla geçtik. Ulviye emelerin evinin yanını döndük, vardık kapıda durduk. Eme bizi beklerdi pencerede. Kapıyı çalmazdık bu yüzden. Gelip açtı. Başörtüsünün altında kınalı saçları ve elmas küpesinin kabarığı belli. Taşlık hiç insan ayağı basmamış gibi pırıl pırıldı. Eşikler, kapılar oğulmuş. Açık sarı. Yolluklara ne ayak değmiş, ne el. Sabun kokuyor her yan.

Dedem elindeki meyva ve tütün paketini usulca bir kenara bıraktı. «Hoş geldin Bekir ağam» dedi eme. Beni öptü. «Hoş bulduk dayı kızı» dedi dedem. Sesi bir bana seslenirkenki gibi sevgi doluydu. İçeri girdik. Sedire oturduk yanyana. Ben püfür püfür soğluk yeli giren pencerenin önüne, yanıma dedem, onun yanına da eme. «Nasılsın Ulviye» dedi dedem, «İyiyim ağam» dedi emem. Sonra sustular. O kadar sustular ki pencereyi bırakıp döndüm. Dedem, emenin yüzüne bakıyordu. Hiç durmadan bakıyordu. Emenin gözleri, dizlerinin üstüne koyduğu ellerindeydi. Rengi de bir hoş, kırmızı gibi, Dedem bakıyordu. Beni unutmuştu, her şeyi unutmuştu. Büyülenmiş gibi. Ben de baktım. Emenin yüzü, hep o bildiğimiz yüzüydü. Ne vardı bu kadar bakacak. Karşı duvardaki büyük saatın içinden çıkan kuşlar «Guguk guguk» diye öttüler. Tam beş kez. Kuşun ötüp ötüp çekilmeleri bana anlatılmaz bir sevinç veriyordu. Sesli sesli güldüm. Dedem birden uykudan uyanır gibi doğruldu. Bana bir göz attı. «Of felek of» dedi usulca. Eme kalktı yerinden. Cam dolaptan tütün ve ince cigara kâğıdı getirdi. Ustalıkla sardı, iki tane. Birini dedeme verdi. Dedem çakmağıyla yaktı cıgarasını emeye verdi. Oda kendininkini tutuşturdu. Usul usul konuştular. «Bekir ağam» dedi durdu emem. «Bekir ağam,» saatı istiyorlar, elli lira vereceklermiş. «Kim?» dedi dedem. «Pabuçsuzun Osman» «Osman, hey gidi Osman. Adam olmuş da, evine guguklu saat alacak.» birden parladı: «Olmaz Ulviye, olmaz. Satmayacaksın. Ben ölmedikçe, tek bir şey bu evden dışarı çıkmayacak» «Başım üstüne Bekir ağam, vermeyim vermeyim amma, neyle geçineceğim. Bu koca halında sana yük olduğum yetmez mi?» «O nasıl lâf, nerden çıktı şimdi, kapat» dedi dedem. Konuyu değiştirdiğini anlatır gibi yüzüne olağan bir durum verdi. «Dışkapı iyice harabolmuş». «Hı?», «Dışkapı diyorum. Gelecek pazar bir bakayım. Yapabilirmiyim, değilse Memedi getiririm, yapsın. Bahçeyi de belleteyim. Ekersin biraz maydanoz, soğan. Çiçek yetiştirirsin. Senin çiçeklerin gibisi hiç bir yerde yok.» «Ne fayda, kuyunun tadı yok. Suyu gitgide çekiliyor. Bir yol mu buldu kendisine nedir?» «Bakarız, ona da bakarız, sen üzülme yeter ki.»

Dedem, konuşurken bir parça yaklaşıyor emeye, o bir parça geri gidiyor. Ardında gidecek yer kalmayınca da kalkıp birşeyler getiriyor. Kahve, tütün biraz kuruyemiş. Bana şeker. Öğleye kadar oturdu orda, sonra kalkıp evimize döndük.

Nenem ağzımı arıyor. «Ulviye nasıl, iyi mi?» ile başlayıp. Olanı biteni anlatıyorum. Bayılıyorum birşeyler anlatmaya. Bu yüzden ağzıma biber koydu annem. Kıpkırmızı. Zehir. Duramıyorum yine de. Nenem önce tatlı tatlı sorup anlatırken, birden bir öfkeye tutuluyor ki tarifi mümkünsüz. «Ah koca köpek, herşeyi ağardı, geçmedi Ulviye sevdasından» Nenemin söylediklerine bakılırsa, emem dedemin dayısı kızıymış. Dedemin ilk karısı öldüğünde ondördünde. Ay parçası gibi güzel. Almak istiyor dedem. Babası verimkâr. Ama, eme «olmaz» diyor. «Ağam o benim» diyor. «Kendimi kuyuya atarım» diyor. Nenem ne zaman burasına gelse öykünün rahatlardı. Överdi emeyi. «Allahı var, hiç yüz vermedi. Ama bu benim saçı sakalı ağarmış kart herifim halâ o sevdada. Görünce gülleri açar. Yanına otursun, konuşsun, konuştursun. Birlikte tütün içsin.»

Sonra haftanın altı günü geçer, yedinci gün, Pazar olanda biz yine Ulviye emeye giderdik dedemle.

•

EVLİ EVİNDE

Hulki AKTUNÇ

Ebe-hemşire Güzin (İĞNECİ) evlere gidilir.

Sabahtan beri belki kırktır bu yazıyı okuyordu. Yağmurla iyice mantarlaşmış battal tabelaysa, başa gelebilecek türlü derdin ilânı havalarında, rüzgâr azdıkça salınıp gıcırdıyordu, Güzin bir an eğri duran yatak örtüsüne ya da gün ışığında uçuşup duran iplikçiklerin peşine yürüse, işini yarıda bıraktırıyordu. Hadi pencereye, beceriksiz bir elin eğri büğrü, birbirini tutmaz harflerle, silik aşıboyasına. «Keşke taşımasaydım onu buraya.» Buğuyu sil, yanağın cama değerek kapıyı görmeye çabala. «Akşama adam gelince» diye kurulmuş sürüyle ufak tefek eviçi görüntüsü. Arada bir sırtının en ürpertili yerinde, eski beyaz giyecekler ve eter- naftalinli battaniye kokularıyla dolu hastane koridorlarının sızısı. Ne yapıyor onlar şimdi? Yerin dibine batası «kuyruğa gir, yarın gel / bugün bilmem ne bey yok» sırtarmaları içre

kımıldayıp duran, bir köşeye çömelip sırtını verdiği duvardan mecal arayanlar. Hastaneye gidemeyenler? Yaraları sağalmadan gidenler; okkalı bir hüzün bastıranlar göğüslerine; peşlerinde tıkanmış gırtlaklar, yanan, bıçaksı gözler bırakanlar?

İyidir kasaba; her gün sürüyle ölü çıkıyordu hastaneden, «kim bu» diye düşünülmezdi bile. Orada, şehirde. Emine gencecik, sapasağlam gitti de ne oldu; gözüne baka baka «çorak tarla bilmez misin sen» demişler, «öylesin işte. Hadi!» Güzin'e gelip ağlamıştı o da. Şehirden buraya geldikte ilk hastası o olmuştu. Ellerine sarılıyordu, şaşmıştı Güzin, ne çok şey bekliyordu Emine. «Kendi derdimin gelemedim üstesinden» diyemedi. Dedikoducu kasaba, hem de sır tutar kasaba.

Kalabalıkların orta yerinde daha şaşkındı ama. Şehirde. Sabahleyin işe gidiyor musun? As suratını denize doğru, gazeteni satın al, kafanı göm içine; sen satın aldın onu ve o da seni. Az kalır hastaneye beyaza boyalı kocaman ve karanlık kütlelere. Başka beyaz olan ne vardı? Ilık ördek tasları söz gelişi, hastanın buram buram terleyen bacakarasında sararır hızla, ona döner. Salgınlar için kireç bidonları sonra; en küçük hastane en büyük mezarlığa yakın. Eve dönüyorsun derken. Bir Gazete.

Her gün dışarlarda da vursan kendini, şehrin ev tutukluğu daha berbattı. Koşup gelmişti oralardan Güzin. O büyük, lânetli, o görülmemiş kışın sürüp gittiği günler. Daha pastırma yazında, göçmen kuşların şehir göğünü dantelalarla bölüp gittiği ikindilerde, hatta kurak yazın bir çay bahçesinde konuştukları tek şey buydu kocasıyla. Bir kasabaya. Ama buraya geldi geleli, kendini yeni bir eve kapadığını, bile bile elini kolunu bağladığını düşünüyor. Düşünmeden edemiyor; «Ah o mektepten çıkma ilk hemşireler»i; onlardan sayınca kendini saçının aklarını çekmeye kalkıyor. Yok. «Eli şişeli, çantası kurşunlu, çıkını kızılcık, ebegümeci ve bilinmez bir dolu bitkiyle tıka basa dolu mahalle cadılarının dedikodu sermayesi. Doktor artığı bile demişlerdi evlenirken.» Ikın kızım, çoğu gitti azı kaldı, bak ta nerelerden geldim senin için; o herife söyleyin kapı diplerinde fazla dolaşmasın, hele hiç daralmasın, tütüne kuvvet. Hiç korkmamalı. Bu erkekler hep kapı beklerler. «İşte!» Kolunu sıvıyor, siyah kilidi paslı çantasını getiriyor öbür odadan. Koskoca bir tutam pamuk. Gelinin bacakları kasılıyor, derken titriyor, kısa kısa savruluyor; ördek tasları aklına geliyor Güzin'in. «Yaşlandıkça bokana mı oluyorum nedir?» Odadaki acemi yardımcının doğuştan şişkin karnına bir dirsek sevecen bir dokunuş; sende de var diyor, beş ayı bulmuş görünüyor bu.

Bir duruşta hepsini anabilmek olanaksız bin bir ayrıntı. Islacık çocuk saçlarının çevresinde. Herkes için o dirsekle dokunmalar bile

olağanüstü. Oysa Güzin, kocası «sen bir herhangi gişe memurusun» deyince kızmıştı, ama yalan mı? Kahve şakaları bunlar, diye üstüne yürüdü, her kimden duyduysan, okumuşların kahve şakaları. Yüzünü buruşturur, çukur gözlerini kısardı: «Kanlı bir bilet kes!» Hadi sen hesapçıklarının başına, diye bağırırdı, hacıların yüzünü kara çıkarma. Bela! Mürekkep yalamış herifçiğin eli eğri muhasebeden ibaret. (Ve susulurdu.)

Her yanı kapalı, beyaz bir arabayla gelmişlerdi, «bu kadar çok çocuğa ne gerek var» diyorlardı, «işte bunları takacaksınız» diyerek uzak durucu, ellerini bit mit geçmesin diye sakınarak uzatıcı bir halt varmış gibi Güzin'i de arayıp sorucu, beyazlar giymiş genç kocakarılardı. Uzaktan, evden bakınca «ölümün beyazı mıdır?» demişti oysa. Güzin geldi. Onlardı. Yanlarında jandarma da vardı. Senin de artık görevin kasıktan çocuk çekmek değil, şu gördüğün şeyleri karılara takmak derecesine, uzun uzun anlattılardı. «Devlet, millet işiymiş bu.» Boynu yoksul süslerle kızarmış genç gelinlere, bu da bir ziynettir diye o garip zemberekleri uzatıyorlardı. «Peki ben ne ekmek yiyeceğim» dedi Güzin. Doktor güldü. Çekişir gibi oldular. Ardını dönüp yürüdü adam; Güzin Emine Korkmazlar'ı gördü, ürkek arabaya yanaşıyordu. «Senin nene kız» diyerek elini tutup çekti.

Güzin o günün ertesi yeniden gazete okumaya başladı. Kocası unutsa kahveden aldırtıyor, sekiz- on günlüklerini bile gözden geçiriyordu. Dölü engelleyen, dalın yeşiline sarılıp kurutan sarmaşıklara benzettiği o şeyler üzerine bir satır bile bulamadı. İşi bunu bilmekti ve yeriniyor, şehirde o kadar çalıştığına içerliyordu. Gene de peşini bırakmadı. Demek her yere yayılacaktı bunlar artık. Unutur olduğu şehir gelip kurulur oldu gözünün önüne. Hatırlı hastalara yeni çarşaflar konur; bazı yataklardan et parçaları toplarsın ama. Kır bıyıklı bir adamı hatırladı yeniden, eline giren kurşunla bir buçuk ay dolaştırmışlardı ortalarda, sonunda mosmor şişmişti el (su yok, nasıl ameliyat olsun diyorlardı; sıcaklar bastırmıştı; başhekim hastanenin su deposuna girmiş serinliyor dediydi hademeler). Onlardı. Arıyordu gazeteleri, her şeyin ilanı vardı: Ölenlerin yakınları gazetelerde bir bir sayılır, bunlar miras alır gülen adamlardır. Doğanlar da edilir ilân, sayılır ana-babaları ve bunların hepsi paradır. Bu beyaz araba besbelli dolaşmaz şehirde. Yukarı köylerin her birine de gideceklermiş. Gazete okumayı ne zaman bırakmıştı ve aradığı şey neydi şimdi? Oraya buraya gittikçe gazete facialarını kendi görüp geçirdiğiymiş gibi anlatıyor, okuduklarının tam tersini söylüyor, «nerde hareket orda bereket» uyarınca, şu zemberekleri taktıranların bir orospuluklarını bırakıyordu. Veren, yiyip içeceğini de verirdi onun, kim aç kalmıştı? Ebedir, ilene ilene kırmızıya

kesse de kimse çıt çıkarmaz. Bari erkekler de taksın bir nesneler diye bağırır, şu kaput denen andır, hileci attarın sattığı hani, domuz bağırsağı değil mi?

Gene hiç bilinmedik odalar, hiç görülmedik, ama birbirinin aynı asker fotoğrafları, kolu saatli. Her doğumdan dönüşte, içinde yeni bir kulube. Her yeni gelin yüzü onda bir sancı. Burada da günlere hızla alıştı; sabah kalkıp çay yapışlar, iğne kutusu ısıtır gibi. Ayırdına varmadan bunca üstüne titrediği, o eski, yeğnik, ürkek kalp, en azından dışarda iyice olağanlaşan tabela: Evlere gidilir. Gene de bir utkusu var, beyaz araba geleli beri yeniden ebelik çöktü üstüne. «Önünde ölim, kapında kalim» diyerekten üsteleyen Emine'ye, belli belirsiz umutsuzluk içinde, cahillerin bilmediği gebe kalma yollarını öğretti. Kadın gelip gidip «şöyle miydi?» dese de. «Senin niye olmadı» diye soracak olsa da.

İlk kez bir erkeğe iğne yaparken eli ayağı birbirine dolaşmıştı. Ah birisi daha olaydı orada. Adam yüzüstü yatıp donunu sıyırıvermişti. Kapasana, bu kadarı gerekli değil demek dilinin ucunda, usulca yaklaşıp iğneyi daldırdı. Adamdan «pıhhh» diye bir soluk çıktı, sonra alı al moru mor çekip gittiydi. Daha başka birileri de, uşağına buyruk veren doktorlar (şunu sokuver diyordu Kerami bey; damarcıklı, titrek yanaklar). Ve bu kasabadan iğne yaptığı bir adam: «Ben otelde kâtibim abla» (iyi iyi). «Geçen gece cam kırılmış, soğuk iliğime işlemiş» (iyi iyi). Bıraksan hayatını anlatır, sıcak bir çay sunmak zorunda bırakır, durup «sen nerelisin abla?» derdi. Soğuklar bastırıp iğneler artınca, doğumlar gitgide azalıyor kuruntularına düşer, hemen ardından koca kasabanın çamur çepel bir köşesinden ya da soğuktan pısmış bir yukarı köyden çağrılırdı Güzin. Çocuğu olacak adam hep o iğne yaptığı kâtipti. Doğum filân yok, bana bir iğnecik verdilerdi, soğuk damarıma işlemiş abla diyor, paçalı donunu çıkarıp ortalıkta dolaşıyordu. Karılar fıkırdayarak odadan kaçarlardı. Emine Korkmazlar bir köşede sessiz dinelir kalırdı. Böylesi olurlu işleri yarı şaka anlatır gülerlerdi Güzin'le arkadaşları. Ama gençken, şey üzerinde durmamıştı kimse; kapıdan çıkarken «parayı kimden alacağım?» diye dolaşmasın dilin: Hani, baba nerede, nerede o bakayım? Hep de bu lâf söyletilir. Bir şey olursa hemen çağırın beni. Otelin önünden geçerken, kâtip içerde üşüyordu yüzde yüz. «Ah, diye düşündü Güzin, bu otellerde de kimse doğurmaz yani!»

Hacı Hakkı gelinini şehre yollattı, Hacı Veysi gelinini şehre yollattı, Hacı Seyfullah gelini şehre yollattı. Kocasının yanlarına muhasebeci durduğu bu adamların kocaman evleri ilk kez gözüne batıyordu Güzin'in. Tomruk depoları, zahire ambarları bir yana, işte bu üç evi

birleştir, olsun sana kasaba. «Herifler kızıyor sana, dedi kocası, Cadı Kıymat'a bile doğum yaptırırlar da, sana sümük atmazlar.» İş böyle değil herhalde, biri akıl etmeseydi, diğerleri şehir hastanesi diye tutturmazlardı; bunlar hacca bile böyle gittiler biliyor musun. Dönerken çay getiriyormuş herif, şu kadar kilodan fazlası gümrük ister demişler, oturmuş hududa demlemiş çayını, bilmem kaç kilo çayı demleyip içmiş, ne gümrük vermiş, nede memurlara bir bardacık çay. Karılar hışır otobüslerde çocuk mocuk düşürmesinler de! Kızardı Güzin nasıl kızmasın, milleti illâ şehre musallat edecekler derdi. Acele bir işleri çıkda gitmesem diye kurardı. Ya ilk çocuğu olursa bir de?

Kabahat Güzin'deydi, kocasına yüklemeye de kalkmadı, ama her an iş çıkarabilirdi başına- bu beklenirdi. Çocuğu olsa, niye kız, niye erkek diye tuttururdu. Nalbantınki kız doğurup da adam karısına çıkışınca ne demişti? Arpa ekersen arpa, çavdar ekersen çavdar. Emine ikisine de razıydı. Şimdilerde ne düşünse, durup durup şehir: İyi ama, madem koca doktorlar doğum yaptıracaktı da niye eline ebe diploması verilmişti? Devlet millet işidir de o nalet eşya Güzin'le ne alıp veremedikleri vardı? Tabela hep tabelaydı, «birinin başına düşmese»li «eskidi, uzaktan seçilmez oldu»lu tedirginlikler. Çalaydı başlarına o gelenlerin; kırıp yakaydı. Herkes biliyordu onun nerede oturup ne iş yaptığını. Gene de yeri ayrıydı tabelanın, bu durgunlukta neye yaradığını ondan öğreniyordu, bir sıkıntı ve bir ferahlamaydı. Günde kaç kez gidip tabelaya baktığını hesaba vurmak istedi. Karşıdaki attar ne zaman alınmıştı bu bakışlardan; bütün gün içerleri gözlemeye başlamış, Güzin'i perde ardlarına kaçırmıştı. Yoksa kısır olduğunu duyup da?

Her şey birer sınamaydı, her şey. Çok oluyor, adamdan bir başörtü satın almıştı. Yenisine can atıyor, bir türlü gidemiyordu. Korkuya benzer bir çekingenlik. Attar dükkânını gözledi bu kez, toz ve pislikten seçilmiyordu içerisi. Pazara şehre inmeliydi artık. Kasabadan da azıcık kurtulurdu. Hatta bir hafta kadar kalmalılardı oralarda. Gene yerleşilse oraya, geldikleri yere dönseler, aç kalacak değillerdi. Dedikoducu kasaba. Habire birtakım defterler taşıyan, kahve duvarlarına sıvaşan herif. Şehre dönmekten söz açınca susup kaldı kocası, «olmaz» bile demedi. Hani, elin köylüsü şehri doldurdu demiştin, niye tersine gidelim biz? «Burası daha ucuz» bile demedi. Güzin «beyaz araba birkaç sefer daha yaparsa, sen gör o zaman» mırıltıları içinde, günlerdir hazırladığı çıkışmayı unutuverdi. Gün gelir boşalırdı.

Kocasına dedi ki,

istediğin kadar hacıları çekiştir, küfret gelmişine geçmişine, bıçkıhanelere, değirmenlere, defter tutup, kaçak tomrukları defterine uyduran sensin, renkli defterlere yalanlar

yazan, evin dışında evler peyda eden, boynu bana değil onlara karşı eğik olan sensin,
kocası Güzin'e dedi ki,
yüzüm eğridir, doğrusu bu, onların önüne gidince yüzüm yere bakar, tek benden kuşkulanılmasın.
ama ne köşelerinde ne farklar var bilirim,
çıt çıkmaz küfretsem de, böylece kaydettim ceplerini ve içindekileri,
Güzin ona dedi ki,
evet günlerin cebinde geçiyor heriflerin,
yüz yerine iki yüz kazanıyorlar böylece.

«Ooo, ya sen?» diyecekti adam, yumuşakbaşlılığını yenemedi, üstelik gülümsedi. Güzin, her zamanki gibi «evinden dışarı burun çıkarma!» der şimdi, diye kurduklarını unuttu. «Yarın bana uçuk mavi bir başörtü alsana.»

İlkyaz gelmiş kış sürüyordu. Herif bin kez gidip dönmüştü, bir başörtü almamıştı. Attarsa, keyifli keyifli evi süzüyordu, cebine soktuğu eliyle kasıklarını torbalayarak. «Evinden dışarı burun çıkarma.» Beyaz araba üç dört aydır gelmemişti. Hiç sınanmaz mı bir kadın? Yalnız kocası mı sınar sınarsa? Düzdeyken değil yamaçlara vurmuşken? Issız karnınadır ne yaparsa. Alaylı. Güzel baldırından değil, kafadaki tirfillenmiş başörtüden. Günlerdir kaynamamış, kendi kendine kararan iğneler. Çocuklar akşamları «evli evine» diye çığrışıyorlar burada da. Yatıp uyusam halli, pencerelere düşmüş Güzin.

Uzakta beyaz arabayı ve ardındaki jipi seçtiğinde öğle oluyordu. Elindeki yünü ve şişleri bırakıp perdeyi iyice açtı. Onlardı. İlk sıcakların toz dumanını kaldırarak geliyorlardı. Bu keresinde bir de jip takmışlardı arkalarına. Aceleleri var gibiydi. Dalıp kaldığını anladı, yine örgüye uzandı; olmuyor. «Soğutacağım yüreğimi, diye söylendi, gideceğim, evimden dışarı burun çıkarmaymış hah!»

Mantosunu sırtına attı, başörtüsünü de unutmadı; alnına sarkan saçlarını düzeltti, kapıya yöneldi. Herif karşıda, adı edilmeyen, ama böylece bezdiriciliği artan bir yaraydı. Güzin'i görünce seyirtip dükkân önüne çıktı. Ona bakmamaya çalışarak mantosunu kavuşturdu Güzin, rüzgâra kapılmış gibi yürüdü hızla. İlkyaz güneşinde topraktan doğru tüten ısı bacaklarını yalıyor, terleyen alnı ve boynu esintiyle soğuyordu. Niye olmasın. Yatakta duydu kendini, sıcacık, durup dururken. Niye olmasın? «Kör şeytan!»

Beyaz arabanın durduğu Muhtarlıkönü hemen kalabalıklaşmıştı. Soluk soluğa kaldı, çekiniyordu onlardan, yüreği güm güm vuruyor, biri bir şey söylese düşüp ölüvereceğini sanıyordu. Attarın taze karısını

gördü. Gelinleri gelmemişti ama üç hacı da oradaydı. Güzin'e kötü kötü baktılar. Doktor Güzin'i seçip gülümsedi. Karşılık alamadı. «Ebe hanım» diye ünledi; karşılık alamadı. Yanındakilere sordu adını, «Güzin hanım» diye ünledi; karşılık alamadı.

Gözleri ışıl ışıldı, gövdesine bir ılımadır çökmüş, hışmı dinmiş deminden beri bakadurduğu Korkmazların Emine'ye yaklaşmıştı Güzin.

Emine de onu gördü; gülümsedi; iyice şişkin karnı, entarisinin al ortalı çiçeklerini germişti.

•

ALİ'NİN ÖKÜZLERİ

Mahmut ALPTEKİN

Horoz ötümü. Çifte gidecek Çavuş'un Ali. Akşamdan kurmuş bunu; Hayvanlarının tımarını yapmış bir tamam. Yemlerini vermiş, karısına haber vermiş dereboyundaki tarlaya gideceğini.

Horozlar başladı ötmeye. «Horoz ötümüyle kalkmalıyım» demişti karısına. Duyuyor ama kalkmak istemiyor canı yataktan. Kendini zorlayıp dönüyor yana. Karısının diri kalçasına değiyor gövdesi. Eti kıvılcımlanıyor Ali'nin. Tarlaya gitme düşüncesi gelip saplanıyor bir yerine. Dürtüyor karısını:

«Asiye! Asiye .. Kıiizz! Dönsene bu yana azıcık.»

«Iıihhh» diyor Asiye uykusunda.

Canı sıkılıyor Ali'nin. Sövüyor:

«Çift sürmenin de, karının da...»

Daha sert söylüyor bu kez :

«Dön kız bu tarafa!» Eliyle de çekiyor kendine doğru. Gözkapakları aralanıyor Asiye'nin:

«Ne varmış? Ne diyon? De bakalım?»

«N'olacak? Dön dedik işte.»

«Horoz ötümü kaldır dedin ya. Kalk işte. Geç meç kalın sonra. Hem çocuklar da uyanır.»

«Böyle erken öten horozunun da, senin de... Başlatma beni şimdi.»

Sarılıyor karısına Ali. Asiye, nazlı. O'na, «cilveli Asiye» dedikleri geliyor aklına Ali'nin. Uykuya dalmış görünmeyi seviyor karısı. Gözlerini yummayı seviyor Ali sarılınca. Kemikleri sızlıyor bir yandan. Ali de gücünü mü deniyor ne?

«Yavaş ol, Aliii! Çocuklar?.. Uyandıracan çocukları.»

.....

Ayakyoluna gidiyor Ali. Irbığı tutuşturuyor eline karısı. Doygun gözlerini kısarak bakıyor ardından.

Toprak kokusu. Öküz boklarına karışmış toprak kokusu. Öküzleri katıyor önüne. Düşüyor yola. Tarla da yakın değil. Sırakavaklar'a yol var daha bunca. Bir türkü tuttursa zaman geçer. Öyle de yapıyor. Bir türkü, iki türkü, üç türkü. Uzayıp gidiyor türküler... Bir yerde ağıda dönüşüyor. İşte tarlası. Çifte koşmalı öküzleri. «Gel bakalım» boynuzu uzun akbaşlı öküzüm benim. Şu tarla da bitsin besiye çekecem seni.»

Çifte koşuyor öküzlerini. Pulluğun ardından gidip gelmeye başlıyor. Sür, sür bitmez. Tarlalar biter mi sürmekle? Bu yıl bitse, gelecek yıl gene sürülecek bu tarlalar. Bunları düşünüyor Ali, pulluğun ardında.

.....

Köyün ortasında bir dut ağacı. Oturmuş beş on kişi altına. Ordan burdan konuşuyorlar. Çavuş'un Ali geliyor köyün kıyısından. Görüyorlar Ali'yi:

«Hele gel, Ali. Nerelerdesin yahu?»

Ses etmiyor Ali. Biliyor ki takılacak yine «deyyuslar». Hiç başka işleri yokmuş gibi.

«Azıcık adımını at, Ali. Başka yerlere olsa koşa koşa gidersin değel mi?»

Fısıldayarak söylüyor ortaya **Çolağın Osman:**

«Bırak şu şişman dürzüyü. Adam belliyo o da essahdan kendini. Bi şey söylenince adam sanıyo kendini.»

Geliyor Ali yanlarına. Çöküyor.

«Ne varımış, ne yapacaksınız Ali'yi. Pek mi lâzımdı?»

«Ali'siz bu köyün tadı mı var, Ali'm? Sen ne diyon?»

Kocaların Memet gürlüyor:

Susuyorlar bir süre. İçlerinden biri konuşuyor ortaya:

«Her bi şey var evimde. Boğazıma da düşkünümdür hani. Yediğim önümde, yemediğim ardımda. Ölecem zayıflıktan.»

Bir deri bir kemik konuşan.

«Hadi ordan aç köpek sen de. Yediği önünde, yemediği ardındaymış. Duyan da essah sanır. Git, seni tanımayan yerlerde konuş sen bunları.»

Bir gülüşmedir kaplıyor ortalığı. Zayıf adam alıyor sözü:

«Eğlenmeye adam mı arıyonuz siz? O adam ben değelim. İyi belleyin bunu bi daha da lâf atmayın bana.»

«Olur, olur» diyorlar ama bir yandan kıkırdıyorlar yine.

«Ben zayıflıktan öleyim, bu Çavuşlar'ın Ali'si şişmanlasın durmadan. Hak mı bu? Adam su içse şişmanlıyor valla.»

Kocalar'ın Memet lâf atıyor:

«Bi devem vardı yağdan öldü...»

Kızıyor zayıf adam:

«Sen sussana Memet! Söyletme beni şinci.»

«Dur bakalım. Eksik söyledim o sözü: Bi devem vardı, gayet zayıf idi, yağdan öldü. Bil bakalım, ne bu?»

Kızgınlıktan köpürüyor zayıf adam:

«Ne bilem ben! Devenin nalı!»

Oradakilerin çoğu gülüyor. Kasıklarını tuta tuta gülüyorlar hem de. Evine yollanıyor Çavuş'un Ali. Diğerleri de dağılıyorlar ağır ağır.

Gece-gündüz sonra yine gündüz-gece. Köyden pamuk çapasına gideceklerin hazırlığı, konuşmaları kaplıyor ortalığı. Çapaların, yorganların, yastıkların yerleştirilmesi. Denizli Ovası'na gidilecek yarın. Çavuş'un Ali gitmiyor bu yıl. İhtiyacı olmadığından değil. Kedi tarla işlerini bitiremedi daha. Bitirirse gider katılır o da 'pamuktaki' köylülerine.

Geçen yılki pamuk zamanını anımsıyor, Ali. Orada da takılıyorlardı, «su içsen şişmanlıyorsun» diyorlardı. «Ne isterlerdi ki Ali'den?» Takılacak bir şey buluyorlardı. İşin doğrusunu söylemek gerekirse, yalan da değildi bunlar. Ötekiler, şehirden katık filan getirtiyorlardı. Ali ise yalnızca kuru ekmek... Kuru ekmek, bir de su... Ekmeğini katıkla yiyenlerde bunun bir belirtisi olmuyor, tersine zayıflıyorlardı. Ali'nin ise zayıfladığı yok. «Su bile yarıyor.» Semiriyor, Ali.

Dalıp gidiyor anılara. Sonra, köye dönüş. Kazandıkları paraları hesaplıyorlar. Kimisi 100, kimisi 110 lira. En çok Çavuş'un Ali kazanmış, 145 lira. Kazanmak değil bu, katık parasının birikmesi. Herkes böyle söylüyor. Kendi de biliyor bunu. Ötekiler kıskanıyorlar Ali'yi. Takılıyorlar durmadan.

Her gün tarlaya gidip geliyor Ali. Bitecek gibi değil tarlanın, bağın işi. İş dönüşü hayvanların bakımı, tımarı. Öküzlerine de düşkün mü düşkün. Her gün tımar etmezse uyuyamaz. Öyle bir tımar ki bu okşar gibi.

İlkyazın güzelliği kuşatmış köyü. Dağlar, tarlalar, kırlar ilkyaz sıcaklığı içinde.

On gün oldu çapacılar gideli. Yoruldu, Ali. «Yarın da gitmeyim tarlaya. Öküzleri otlatmaya götüreyim. Ben de dinlenmiş olurum, onlar da.» Yarının umuduyla uykuya daldı.

Günle birlik öküzlerini önüne kattı, Kayalık dereye yollandı Ali. İlkyaz oldu mu arada bir götürürdü öküzlerini. Kayalık derenin otu

boldu. Yamaçlarda, öküzlere yarayışlı otlar diz boyu. Köye de yakındı üstelik. Saldı öküzlerini koyağın yamaçlarına. Koyu gölgelerde dinlendi ilkin. Kalktı. Bir yandan da kendisi ot yoldu. Öküzlerin önüne koydu. Sarı öküz bir sekinin üstündeydi. Aşağısı uçurum. Uçurum ki minare boyu. Aşağıda da otlar güzel. Ali baktı; sarı öküz tam uçurumun kıyısında. Bir ayağı gidiverse, hop uçacak. Doğru uçurumun dibine. Yüreği oynadı. Sarı'yı ürkütmeden yaklaşmak istedi. Ağır ağır basarak yürüdü toprağa. Pek huylanırdı Sarı'sı. Kuyruğundan tutup çekecekti. Ne olduysa o zaman oldu. İşte. Yetkindi sarı uçuruma. Yapıştı Ali kuyruğuna ama, ağırdı Sarı. Uçtular ikisi de yardan aşağı.

Akşama ak öküz tek başına döndü köye. Şaşırdı Asiye kadın. Konu komşuya haber saldı. Gelenler de şaştı kaldı. Kimileri, «bekliyelim, gelir belki» dediler. «Hiç böyle yapmamıştı» dedi Asiye gelin.

Ortalık zindan gibi. «Çıraları yakıp düşelim yola» dediler.

«Bu karanlıkta ne göreceğiz ki? Gözü görmüyor» diye yanıtladı birkaç kişi.

Beklediler sabahı. Tüm köylü işi gücü bırakmış. Çoğu Denizli Ovası'nda pamuk çapasında zaten. Düştüler yola. Kayalık dere ne kadar yer ki. Daldılar derenin yamaçlarına. En arkalarında Asiye. Önden gidenler bağırıyorlardı: «Bulduk, bulduk!» diye. Herkes o yana koştu. Baktılar, baktılar kimseden çıt çıkmıyordu. İki üç genç arkadaki keçi yolundan aşağı indiler. Sarı da, Çavuş'un Ali de parçalanmıştı. Etleri kayalara yapışmıştı. Döğünmeye başladı Asiye. Yakınları bir ağıt tutturdular. Kayalık dere yankıladı ağıdı. Koca Memet, acındı:

«De gidi Ali'cik, de!.. Yandı gitti Sarı'nın yoluna. Ne öküzdü Sarı da ya. Borcunu da yeni ödemişti Ali'cik. Yemeyip içmeyip ödemişti.»

•

İMAM ZİVER EFENDİ

Talip APAYDIN

İmam Ziver Efendi kapının önüne çıktı, çevreye bakındı. Ortalık fazla aydınlıktı, gözleri kamaştı. Caminin gölgesine doğru ağır ağır yürüdü. Yeni uykudan kalkmıştı. Hergün öğleden sonra sedire uzanır, biraz uyurdu. «Öğlen uykusu bir imama haktır» derdi kendikendine.

Köşeyi dönerken sarığını düzeltti. Baktı, daha kimse gelmemişti. Cep saatını çıkarıp baktı. Eski yazılı, şimendifer damgalı saatı en sevdiği, en çok önem verdiği malıydı. Çok övünürdü onunla. Yeşil iplikten kılıf ördürmüştü. Gümüş köstek taktırmıştı. Günde on kere yirmi kere, her aklına geldikçe çıkarır bakardı. «Mübarek sanki kul yapısı değil,

allah yapısı. Öyle düzenli işler, çıtır çıtır... Gökte güneş şaşırır, cepte bu şaşırmaz.»

— Şimdi iyi de, biz ölünce bu kime kalacak? diye düşünürdü bazan.

Ziver efendinin çocuğu yoktu. Yarı kötürüm, sakat bir karısı vardı. Kimisi doğuştanmış, derdi. Kimsi sonradan olmuş, Ziver efendi dövmüş de kötürüm bırakmış derdi. İşin asılını bilen yoktu. Buralı değillerdi. Kütahya'nın Gediz tarafından gelmişlerdi ve Ziver efendi yirmi yıldır bu köyde imamlık yapardı. Kırçıl, kurnaz bakışlı bir adamdı.

Caminin duvarı dibindeki uzun kütüğe oturdu. Geriye yaslandı. Sarığını çıkarıp başını serinletti.

—Oh Allah, çok şükür sana, dedi.

Okudukça ince sakalı kıpır kıpır oynuyordu. Yüzüne bir haz yayıldı. Gerindi, sonra kendini bıraktı, gevşedi. Elini koynuna sokup kaşındı. Boynunu iki yana sert sert döndürdü. Bir süredir boynunun kökü ağrıyordu. Neyin nesiydi bu? «Kırk beşimize gelmeden Eğri boyun Ahmet gibi sakat mı kalacağız? Allah sen gösterme yarabbi. Daha ihtiyarlık bize uzak, çok uzak... Ben kendimi bilirim. Ateşimizden hiç bir şey eksilmedi. Daha da arttı belki. Bir taze görmiyeyim şuralarda, kürheylan ata benziyorum. Bir arzu doluyor içime. Hazreti Ali gibi güçleniyorum. Lâkin şu bizim sakat karı... Kör olmayasıca. Boynu altında kalasıca! Başımın belâsı. Geberemedi bir. Tekrar evlenmek var emme, olmuyor ele güne karşı. Hem de her şeyi söylerim diye tutturdu dürzü kızı. Razı edemedik bir türlü. Emme bu kış, dinlemem. Evleneceğim. Allahın verdiği bir hak bu. Ağlasın sızlasın. Ne hali varsa görsün, evleneceğim. Her şeyi söylerim diye yeminli, söylesin. Yetiversin gayri. Biz üstümüze düşeni fazlasiyle yaptık. Evleneceğim, hiç yolu yok. Hele şu yaz geçsin...»

Kadir ağayı görüverdi, yokuş aşağı uzun tesbihini çeke çeke geliyordu.

— Geel, gel! dedi. Nerelerdesin sakalını sevdiğim? Getir kâbemi özledim. Bir daha göreyim, getir!..

Geçen yıl Hacı Nuri'nin Mekkeden Kadir ağaya hediye getirdiği tesbihin imamesinde Kâbenin resmi vardı. Işığa tutunca görünürdü. Hergün yirmi kere, otuz kere bakarlardı. Hele ilk günler hep bunu konuşmuşlar hep bunu düşünmüşlerdi. Şimdi de Kadir ağayı görünce hemen tesbihini ister, uzun uzun bakar, konuşmaya buradan başlarlardı.

Kadir ağa selâm verip yanına oturdu.

— Aleykümselâm, ver hele kâbemi.

Önce tesbihin imamesini öptü. Hacı yağı kokan püskülü evire çevire kokladı. Sonra kaldırıp ışığa baktı.

— Oh cennet mekân, dedi. Yoluna kurban olduğum. Kâinatın incisi, gönlümün tahtı. Sevgili peygamberimizin yurdu...

Kendini vere vere, şiir okur gibi söylüyordu.

— Geceleri rüyamda, gündüzleri düşümde gördüğüm. Taşına toprağına yüz sürdüğüm. Yolunda yalınayak, başı kabak yürüdüğüm. Kurban olduğum. Allah canımı seni görmeğe gelirken alsın emi?

— Amin, dedi Kadir ağa. Ben de yanında olayım, beni unutma.

Tesbihini indirdi,

— Biliyormusun Kadir ağa, dedi. Kâbeyi evimden iyi tanıyorum. (Tekrar kaldırıp baktı) Aha şu köşeye, şu taşa belki bin kere baktım, bin kere elimi sürdüm.

— Ben de öyle, dedi Kadir ağa gülerek. Emme gitmiş gibi olmuyor ne de olsa.

— Ben gitmiş gibi oluyorum Kadri ağa, inan ki oluyorum. O kadar çok gözümde canlandırdım, o kadar çok gitmişim gibi düşündüm ki, gözümü kapayınca sanki oradayım canım. Aha şu köşedeyim, başımı kaldırmış bakıyorum. Şurasına sakalımı sürüyorum, aha bak şuraya...

Kadir ağanın hoşuna gitti. Keh keh güldü. Gevrek bir sesi vardı. Kısa kesilmiş sakalının iki tarafı iyice ağarmıştı.

— Ver öyleyse, dedi. Madem gitmiş gibi oluyorsun, ben de gideyim, ver.

Tesbihin imamesini kaldırdı, tek gözünü yumup öbürüyle baktı. Böyle bakarken yüzü kırış kırış oluyordu.

— Hay gözünü sevdiğim, dedi. Karşıdaki evlere bak. Ne güzel görünüyor. Cennetin baş köşesi desek yeri.

— Evelere bakma Kadir ağa, kabeye bak.

— Kabeye de bakıyorum, evlere de bakıyorum hay Ziver efendi. İçim eriyor. Bir memleket ki taşı toprağı altın.

— Elbet... Altın ne ki? İnci de, yakut da, mercan da... Ver hele bir daha göreyim.

Elinden çekti. Bakarken ağzını açıyordu. Dişlerinin bir kısmı dökülmüştü. Hazdan sakalı titriyordu.

Sonra tekrar püskülü kokladı. Gözlerini yumup uzun uzun içine çekti.

— Oh, dedi. Gene gitmiş gibi oldum. Cennet zevkini tattım. Sağol...

— Nasıl tattın?

— Düş kurdum sakalını sevdiğim, dedi. Zati hep öyle yaparım. Kendimi oradaymış gibi düşünürüm. Hurma bahçelerinde huri kızları

billur bardaklarıyla soğuk şerbetler sunuyorlar. İki yanıma oturuyorlar, çıplak kollarıyla boynuma sarılıyorlar. Sakalımı okşuyorlar...

— Ooo, başka?

— Çimenlerin üstüne uzanıp benimle oynuyorlar, yuvarlanıyorlar. Irmağa girip yıkanıyorlar.

— Oh oh oh, başka?

— Beni de aralarına alıp yıkıyorlar. Mis gibi kokulu sabunlarla bedenimi ovuyorlar. Dünya güzeli huri kızları: Ak kızlar, sarı kızlar, kara kızlar. Her cinsi var. Boynumun kökü ağrıyor ya, aha şuram. Pamuk gibi yumuşak elleriyle oramı ova ova iyi ediyorlar.

Kadir ağa ağzını açmış, sakalını iki yana sallıya sallıya dinliyordu. Zevkten dört köşe olmuştu.

— Ee Ziver hoca, daha daha?

— Anlatmakla biter mi hey kardaşım? Cennet demişler buna. Dert yok, kaygı yok. Ye iç, yat, eylen. Gez istediğin kadar. On yıl, yirmi yıl, yüz yıl, bin yıl... Ölüm yok, hastalık yok.

— Vay bee, ne güzel!

— Ağaçlarda bülbüller şakır. Çeşmelerden şerbetler akar. Serin rüzgârlar püfür püfür eser. Her övün türlü yemekler serilir ortaya. Etler sebzeler, meyveler. Hiç görülmemiş, tadılmamış yiyecekler...

Kadir ağa heyecanlanmıştı, dizine vurdu,

— Ulen Ziver hoca, güzel anlatıyorsun be! Mest ettin beni.

— Ben anlatmıyorum sakalını sevdiğim, kitap yazıyor. İş oraya gidebilmekte.

— Gideriz be Ziver hoca. Şu köyde senle benden başka kim var dini bütün adam? Orucumuzu tutarız, namazımızı kılarız. Zekâtımızı veririz. Daha ne yapalım, ha? Bir de hacca gittik mi, sağlam cennetliğiz canım. Öyle değil mi?

— İnşallah bakalım. Allah nasip et yarabbi!..

— Amiin...

Kadir ağa tesbihini cebine koydu. Bir süre sustular.

— Köyde ne var ne yok? diye sordu Ziver hoca.

— Hiç. Bildiğin gibi. Millet harmanda tarlada geceyi gündüze katmış çalışır. Bu günler köylünün işi zor...

— Öyle ha. Allah kolay getire.

Başları öne eğip düşündüler.

KORKUYU BEKLERKEN

Oğuz ATAY

Dün gece eve dönerken köpekler arkamdan havladı. Bizim mahallenin köpekleri. Bir ikisi de peşime takıldı; adımlarımı sıklaştırdım. Daha önce onların böyle bir davranışıyla karşılaşmamıştım; korktum. Her zaman beni miskin gözlerle süzerlerdi; fakat aramızda bir gerginlik olduğunu da sezmiyor değildim. Yalnız ne var ki, uzun sürmüştü bu gerginlik; alışmıştım. Arkamdan yürümeğe başladıkları zaman, havlayan köpek ısırmaz gibi, bana zayıf ve düşünülmesi utandırıcı gelen atasözlerinden birini hatırlamak zorunda kaldım. Köpekler yüzünden kendime karşı küçüldüm. Belki de bir raslantıydı ama, tam bu sırada, birisi hakkında kötü şeyler düşünüyordum, onu içinden çıkamayacağı zor durumlara düşürerek dişlerimi gıcırdatıyordum. Hayır, köpekler bu gıcırtıyı duymuş olamazlardı. Belki de sessiz bir gıcırtıydı, manevî bir gıcırtıydı bu, Artık eski şakacılığımı da kaybetmiş olduğum için, şimdi hissettiğim istihzayı da duymuş olamazdım. Fakat, köpeklerle aramızdaki gerginliğin de böyle bir sırada patlak vermesi iyiye yorumlanamazdı.

Bütün bunlar, benim sokağa yakın olmuştu; evlerin kalabalık olduğu son sokakta havlamışlardı bana. Köpekler evimin kapısına kadar gelemezler diye düşünüyordum; benim sokakta üç ev vardı, yani üç çöp tenekesi vardı. Hayır, orada barınamazlardı. Bu sokakta ancak ben barınabilirdim. Benim de sebeplerim vardı. Köpeklerin böyle sebepleri olamazdı, onlar düşünemezlerdi. Ben, kendime göre durumumu açıklayabiliyordum. Başkalarına anlatılması güç de olsa, bu açıklama düzenim, öyle her insanın kolayca ulaşabileceği cinsten değildi. Ayrıca köpek meselesinde olduğu gibi, bazı durumlarda kökten sarsılıyordu

bu düzen. Bu nedenle, köpeklere gereğinden çok kızdım; bu kızgınlığımın büyük bir kısmı da havlamalar bittikten sonraki döneme rasladı. Tahmin ettiğim gibi, benim sokağa girmeğe cesaret edemediler; o pis zayıf köpek, bir iki adım gelirmiş gibi yaptı, boynunu uzatarak son defa havladı, sonra hep birlikte dönüp gittiler. Üç evli sokağımı düşüncelerle geçtim, birden kapımın önünde buldum kendimi. Demek ki düşünmüşüm dedim. Çünkü, düşününce hep böyle olurdu: Anahtarlarımı çıkarıp hazırlamaya fırsat bulamadan kapımı görürdüm birdenbire. Sonra, salondaki sallanır koltuğuma ulaşıncaya kadar, düşünecek bir şeyler çıkardı: Hırsız kilidini açmalı, asıl kilidi iki kere çevirmeli, vazonun içinden oda anahtarlarını çıkarmalı. Köpekler meselesi hareketlerimi yavaşlattı; vazonun önünde biraz fazla durdum. Korkuyorsan, neden bu kadar uzakta yaşıyorsun şehirden? Neden üç evli sokağın en ucundaki evde oturuyorsun? Son kaldırım taşından bile elli beş adım ötede ne işin var? Garip kaderime gülümsedim; aynaya bakarak tabii. Tatlı bir gülümseme. Eski neşemi kaybetmediğimi göstermek için. Sonra durgunlaştım. Neden? Unuttum. Dur, hayır; unutmadım. Yalnız kaldıkça, yalnız kalmaktan korktukça... Aynadan uzaklaştım; fakat, biliyordum, böyle bir düşünceydi. Köpekler sinirimi bozdu, şimdi kendime gelirim. Buldum: Yalnız kalmaktan korktukça yalnızlığım artıyor. Bu sefer gerçekten gülümsedim. İster görün, ister görmeyin; gülümsedim işte. Her şeyimi kaybetmedim daha; çıkmayan candan ümit kesilmez, havlayan köpek ısırmaz. Hay Allah kahretsin!

Sonra, vazonun dışında eşyayı, çevremi gördüm; demek, düşünmem bitmişti. (İnsanın, sürekli yaşadığını hissetmesi için, bazı değişmez ölçülere başvurması iyi oluyordu.) Sonra, birden o zarfı gördüm. Koridorda bulunan tanıdık eşyanın dışında tek yabancı şey olduğu için, onu hemen gördüm: Rafın üstünde duruyordu. İçine oda kapılarının anahtarları konulduğu için vazonun yeri orasıydı, taşı bittiği için bir aydır kullanamadığım çakmak da bıraktığım yerdeydi; tuvalete giderken yanıma aldığım bir iki kitap, kırık olduğu için salona alınmayan heykel, binikiyüz liralık hesabımın olduğu bankadan yılbaşı hediyesi sigara tablası (onun içine sigaramı yalnız, ayakkabılarımı giyerken koyardım)... hepsi yerli yerindeydi. Demek ki, üstü yazılı olmayan bu zarf yeniydi. (Bu 'demek ki'ler beni her zaman rahatlatırdı.) Fakat ben oraya zarf koymazdım. Çünkü zarfım yoktu evde. Çünkü kimseye mektup yazmazdım. Çünkü kimse bana mektup yazmazdı. Korktum. Çünkü, 'demek ki' diyemiyeceğim bir yerlere gelmiştim. İçime bir ağrı saplandı. Ne olurdu bir 'demek ki' daha diyebilseydim. Zarfı, olduğu yere bıraktım. Çevremde bir 'demek ki' aramağa başladım ümitsizce. Yavaşça salona doğru çekildim. Fakat salonun kapısı kilitliydi. İçime

aynı ağrı gene saplandı. Ben kilitlerim ya. Her gün kilitlerim canım, işe giderken. Öyle ya. Geri döndüm. Ümitlendim. Belki zarfın da böyle basit bir izahı vardır. Nasıl? Vazoyu ters çevirdim; ellerim titriyordu. Üstünde '4' yazan anahtarı aldım; henüz her şey bitmemişti. Anahtarı deliğin kenarına çarpmadan ve bir kerede soktum; iki kere çevirdim. Hem de doğru çevirdim, ters tarafa çevirmedim. Kapı açıldı; tokmağını çevirmeden açıldı. Her zaman öyle olur. Kilidi iki kere çevirince kendiliğinden açılır. Kapının dili bozuktur, ucu tam yerine oturmaz. Demek ki eşya henüz özelliklerini koruyor. Ya zarf? Eski eşya demek istedim. Aman Allahım! Ya eşya bir gün delirirse? Her şeye rağman salonun kapısına henüz güveniyordum.

Ayağıma bir şey takıldı: Demek ki düşünmem gene uzun sürdü. Korktum; salon kapısının sağladığı kolaylığa hemen kapılmamalıydım. Eğildim: Bir don! Buldum: Hizmetçi temizliğe gelmişti. Nasıl unutmuştum? Koridora ip gerilmesini sevmediğimi bilirdi. Çamaşırlar arasında kaybolmaktan korkardım. Öyle ya! Hırsız kilidini de bir kere çevirmiştim. Hatırladım. Ona bir türlü öğretemedim doğru dürüst kilitlemesini. (Kaç kere söyledim şunu iki defa çevireceksin diye.) Öyle ya, hizmetçi kilitlemesiydi bu; artık hafızam zayıflıyordu, eşyanın diline dikkat etmiyordum. Eğilip donu yerden aldım. Zarfı hizmetçi bıraktı! Saçlarımın dibinden dizlerime kadar bütün tenimi tatlı bir ürperti kapladı. (Yorgun ayaklarım henüz tepki gösterecek durumda değildi.) Neden mektup bıraksın peki? Okuma yazma bilmez ki. Kötü düşünceler de hemen aklıma geliyordu. Postacı bıraktı (hizmetçiye verdi - hizmetçi de rafın üstüne koydu - hemen görmem için). Yazısız, pulsuz, damgasız bir zarfı mı? Bu mantığım da hep kendime karşı işlerdi. Biri bıraktı; evde benden başka insan yaşamadığına göre, üstünü yazmayı gereksiz buldu. Kibar biri değilmiş. Bana kim, ne yazabilir? Geri döndüm, zarfa doğru yürüdüm; aynı yerde duruyordu. Parmaklarımın ucuyla tutarak kaldırdım onu; hafif bir zarf. Hizmetçi kadın bana mektup yazdıracaktı. eve erken döneceğimi sandı. Peki, neden kapattı? Açtım. Bu işi önemsemeden yaptığıma göre, o sırada başka şeyler düşündüm bir an için, demek ki. İkiye katlanmış bir kâğıt çıkardım zarfın içinden. Hemen okumadım. Beni bu kadar heyecanlandırmış olan bir şeyi, koridorda, ayak üstünde harcamağa gönlüm razı olmadı. Salona girdim, bütün ışıkları yaktım, sallanır koltuğuma oturdum. Sigara paketini unutmuştum ceketimin cebinde. Yarabbim! Her şeyi birden hiç akıl edemeyecek miydim?

Sigarayı, acele etmeden yaktım, bir iki nefes çektim. Gerçek heyecanım geçmişti; kendimi ancak düşünerek heyecanlandırabilirdim

artık. Yazıya baktım: Anladığım bir dilden değildi. Bunu pek beğenmedim. Sanki hiç bir dilden değil diye mırıldandım, ne söylediğime aldırmadan. Belki yakınımda oturan bir yabancıya gönderilmişti. Garip kelimeler, diye düşündüm galiba. Evet, ilk görüşümde de garip bulmuştum galiba bu mektubu:

Morde ratesden,
Esur tinda serg! Teslarom portog tis ugor anleter, ferto tagan ugotahenc metoy-doscent zist. Norgunk!
UBOR-METENGA

Biraz bildiğim ya da kulağıma yabancı gelmeyen dillerden hiç birine benzetemedim. Hizmetçinin küçük kızı karalamıştı diye belli belirsiz bir düşünceye kapılır gibi oldum. Bu işlek yazıyla mı? Virgüller, ünlemler, noktalarla mı? Bir pazar günü ona bazı harfleri öğretmiştim, o kadar. Kuzey dillerinden biri. Ya da çok güneydeki ülkelerden birinin dili. Yakında oturan bir yabancı var mıydı? Yürürken başını, kurumuş yapraklardan kaldırarak biraz çevrene baksaydın bilirdin. Bu sokakta duran siyah bir otomobil... bir elçilik arabası filân yok muydu? Olsa da bilemezdim. Yabancıları da sevmezdim ayrıca. Yabancı ülke temsilcilerini hiç. Bunlar bana, vatandaşlarımı kandırmak için gönderilmiş gibi gelirdi. Casus filân demek istemiyorum. Yabancı ülkelerde yaşama hasreti içinde kıvranan vatandaşlarımı azdırmak için gönderilmişlerdi sanki bunlar. Bakın, derlerdi; biz koyu ve ciddi elbiselerin giyildiği, sokaklarında büyük arabalarla gezilen ve salonlarında değerli içkilerin sunulduğu ziyafetler verilen bir ülkenin insanlarıyız. Özentili vatandaşlarım da içlerini çekerlerdi: Ah, ne kadar öylesiniz! İşte ben bile, bunları bilmenin ezikliği içinde, yolda bana bir şey soran bir yabancıya yardım etmek için çırpınırdım; ona, uzun uzun bir şeyler tarif ederdim. Eve dönünce de, yabancıyla konuşurken yaptığım yanlışlıkları hatırlayarak kendi kendimi yerdim. Hayır! Bu mektubu, Güney ya da Kuzeyde bulunan bu garip ülkenin elçiliğine götürmeyecektim. Yabancılara yardıma paydos! diye dişlerimi gıcırdattım. Havlayan köpek ısırmaz. Hay Allah kahretsin! Fakat artık korkmuyordum: ne köpeklerden, ne de zarftan. Mektubu ya da ona benzeyen şeyi bir daha okudum **'Norgunk!'** size, bütün yabancılar ve onların bütün temsilcileri diye söylendim gülümseyerek. Bir sigara yaktım keyifle. Bütün köpeklerin ve yabancıların canı cehenneme! Ben buraya, korkularımı gizlemeye geldim. Yarın bekçiye bu köpekleri şikâyet etmeliyim. Beni ele vermeğe çalışıyorlar. Bütün

'morde ratesden' yabancıları da buradan uzaklaştırmalı; aklımızı karıştırıyorlar.

Koltukta biraz uyuklamışım. Hatırlayamadığım rüyalar gördüm galiba. Rüya görmüş olmalıyım ki; köpeklerden mektuptan uzaklaşmış olmalıyım ki, uyanınca hepsini birden hatırladım ve iki ağrı birden saplandı içime. Yanımdaki sehpaya uzandım, kâğıdı aldım, satırlara baktım. Yabancılar, diye düşündüm. Bir sigara yakamadım; kibritim kalmamıştı. Bozuk çakmak, vazo, anahtar, zarfl Günler geçtikçe, sadece kötü hatıralar artıyor. Işıkları söndürmeden yatak odasına doğru sürüklendim.

Bugün biraz gariplik hissettim içimde. Otobüste biletçiye para verirken neredeyse gülümseyecektim. Neden mi? Bilmiyorum. Mektuptan olmalıydı; o sırada bunu düşünemedim. Yazıhanemde düşündüm. Biletçiden farklı olduğumu hissettim herhalde, diye düşündüm, önümdeki kâğıtlara bakarak. Bir yabancı. Ne olduğunu bilmediğim bir mektubun sağladığı üstünlük. Ülkemize gösterdiğiniz ilginin küçük bir karşılığı olarak sizi üçüncü dereceden **'portog'** nişanıyla... Artık otobüse binmemelisiniz. Kendinize yakışır bir düzen, bir **'zist'** içinde yaşamalısınız. Hayal gücüm kuvvetleniyordu. Bu mektubun ne olduğunu öğrenmeliyim,cahil bir gurur içinde yüzmemeliyim. Aydın bir kişi gibi nedenlerini bilerek öğünmeliyim kendimle. Yalnız yaşayan insanların, kendi içlerinde başlayıp biten eğlenceleri vardır. Üstelik, ben bu mektubu kendime göndermedim. Otobüs biletçisinden farklıyım. Bunu birine tercüme ettirmeli. Tanıdıklarımı düşündüm. Canım sıkıldı: Çünkü her zaman olduğu gibi, bütün tanıdıklarımı hatırlayamadım gene. Hafızam zayıflıyordu. Hizmetçi kadının geldiğini de unutmuştum. Köpeklere kadar gitmedim ya da gitmemiş gibi yaptım. Cep defterimi çıkardım. Üç yıl öncesinin takvimiydi; bankanın verdiklerini beğenmemiştim. Yabancı bir firmanın defteriydi bu. İşte yabancılara düşkünlüğümün sevmediğim bir örneği daha. Adres kısmını karıştırdım. Bazı isimleri artık silmeliydim; hayır, yeni bir deftere geçirmeliydim. Bütün hayatım ayıklamakla geçti, gene de bitiremedim süprüntüleri atmayı. Bankanın çirkin defterini buldum. Allahtan kimse görmüyordu yaptıklarımı. İşimde de bunu için yalnızdım; herkese, istediğim yanımı gösteriyordum böylece.

İkinci sayfayı temize çekerken aradığım adamı buldum. Yazma işini bıraktım. Esaslı bir adam olsaydım bırakmazdım. Her davranışımın yarısında, başka bir heyecana kaptırıyordum kendimi. Heyecan mı? Bak bunu unutmuştum, diye mırıldandım. (Yalnız olunca insan daha

rahat davranır: mırıldanır.) Klasik, yani ölü dillerle uğraşan bir üniversite öğretim üyesiydi bu arkadaşım. Öğretim üyesi. İnsanın, kartvizitine yazabileceği bir altlık; adını, alttan besleyen bir destek. Bana da bir zamanlar, gel şu üniversiteye gir demişti; asistan olursun. Hayır, ben zengin olacaktım; kendi başıma yaratamadığım heyecan havasını, parayla satın alacaktım. Şimdi onun arabası var, katı var; bir insanın daha başka neyi olabilir? Ben, otobüse biniyorum; yüksek düşüncelerimi anlayamayacak kimselerle birlikte yolculuk ediyorum, yüzlerine bakıyorum: Hayır, anlamıyorlar. Üniversitedeki arkadaşım çok yorulunca, atlıyor arabasına; istediği yerde başını dinliyor. Ben sadece bir kere, otobüsle yapılan toplu bir geziye katıldım: Rezalet! Onun ayrıca tezleri var, yazıları ve kimsenin bilmediği ölü dilleri var; istesem de ona yetişemem. Kafamda yetişirim tabiî. Sen kendini teselli et. Öğretim üyesi kim bilir ne esaslı şeyler düşünüyor şimdi? Kuzeyde ya da Güneyde konuşulan ya da konuşulmayan bütün dilleri anlıyor. Ona **'norgunk'** desem, belki de hemen karşılık verir; **'teslarom'** der, gülerek. Rezalet! Telefona davrandım. Acaba iyi bir şey olacak mı? Hayır, dedim kendime. İyi şeyler birdenbire olur; bu kadar bekletmez insanı. Sürüncemede kalan heyecanlardan ancak kötü şeyler çıkar. Ya da hiç bir şey çıkmaz. Hem ölü dilleri var, hem arabası. (Kafama takılan bir şey, orada çok uzun süre kaldığı için, düşüncelerimin sayısı azdı. Bu ölü diller ve araba beni en az bir ay oyalardı meselâ.)

Önce santral çıktı karşıma tabiî, iki kere sordu kimi aradığımı tabiî. Sonra bütün sesler ve gürültüler bir süre kesildi tabiî. (Bütün bu 'tabiî' şeylerle bu kadar uğraşmasaydı kafam... araba ve ölü diller.) Önce bir başkası çıktı telefona ve benim kendisini aramadığıma şaştı; biraz hayal kırıklığına uğrattım onu, üzüldüm. Herhalde benden intikam almak için, «Şimdi derste; biraz sonra arayın,» dedi. Kafam takılmıştı bir kere; elbette arayacaktım. Ey, tanımadığım sayın öğretim üyesi! Böyle nasıl zaman kaybettiğimi bir bilsen. Telefonu kapattım. Bu arada, arkadaşımın ne zaman dersten çıkacağını sormayı unuttum. Hayır, beni öğretim üyesi yapmazlardı. Yapsalar bile, böyle bir sorumluluğu üzerime alamazdım.

Sıra bana gelince bütün işler neden böyle uzuyordu? İşte sıram gelmişti: Kimseye gönderilmesi mümkün olmayan bir mektup masamın üstüne konulmuştu. Ve ölü diller uzmanı arkadaşım bir türlü dersten çıkmıyordu. Bu arada ben de bir işle uğraşamıyordum. (İki işi birden düşünemiyordum. Bu yüzden çok kaybım oldu. Yoksa, araba filân almam işten bile değildi.) Sonunda buldum onu; altıncı arayışımda. (Her şey üstüste olsun. Sonunda ölüm gelse bile.) Nasılsın, ne var ne yok? dedik birbirimize, geleneklere uymuş olmak için. Hayrola, ne

var? dedi. (Gelenek dışı bir soruydu bu; onu çoktandır aramamıştım.) Çok beklemiş olduğum için ve artık sabrım tükendiği için, durumu çok beceriksizce anlattım ona; ilgisini çekemedim. Öylesine bir olaymış gibi aldı; beklerim gel, bir şeyler yaparız herhalde, dedi. Ne zaman vaktin var? dedi. Her zaman. Ona bu sözü söylemedim tabiî. Her zaman vakti olanlara saygı duyulmaz. «Yarın,» dedim, «Hemen,» diyeceğime ve bu sözümden, daha söylerken pişmanlık duydum. İki şeyi birden düşünemediğim halde, o sırada (her sırada olduğu gibi), mektubu ve ölü dilci arkadaşımın yüzünü ve onun dersten nasıl çıktığını ve çevresini ve kelimeye vurulması çok güç olan birçok şeyi birden gözümün önünden geçiriyordum; kafamda birçok filim üstüste oynuyordu. Ben bu işin içinden çıkamayacaktım. Öğretim üyesi dostumu bir saat bekleyememiştim; yarına kadar ne yapacağım Allahım? dedim.

Bir iki arkadaşa uğradım. Mektuptan söz edemediğim için, onun ağırlığını içimde taşıdım. Sonra, evin yolunda buldum kendimi. Köpeklerin yanından biraz tedirginlikle geçtim. Nedense, başlarını bile çevirip bakmadılar bana; belki de kedilerle çöp tenekeleriyle meşgul oldukları için. Belki de dün gece bir yanlışlık oldu. Gergin oldukları bir sırada geçtim oradan. Belki, kimi görselerdi havlayacaklardı. Gene koridorda buldum birden kendimi. Rafın üstünde yeni bir zarf vardı. Üstü yazılı. Bilmem ne kitaplığından; yeni binalarında hizmetime girdiklerini bildiriyorlardı. Yabancı dil bilmediğim halde neden böyle yerlere üye oluyordum? Alay ettim onlarla: Bütün üyeliklerimden vazgeçiyorum, UBOR-METENGA kitaplığına yazılıyorum. Acele soyundum. (Yabancı dil bilmezliğimden utanmıştım.) Tuvalete giderken kitaplarımın önünden geçtim ve sanki daha önce hiç düşünmemişim gibi, tam oradan geçerken aklıma gelmiş gibi, Latince öğreten sarı ciltli kitabı çekiverdim raftan. Yazık ki telâffuzdan başlıyordu. Yılmadım. Dört başı mamur bir Latince öğrenmeye karar verdim: Sesliler, sessizler, hepsi. Yatakta devam ettim. Ne var ki, bu kitap İngilizlere Latince öğretiyordu; bazı yerlerini anlayamadım bu yüzden. Üşünmeden, yataktan kalktım; İngilizce dilbilgisi kitabını ve sözlüğünü aldım. İngilizce telâffuzun ortalarında uyukladım; alışverişler, bakkallar, sinema kuyrukları girdi araya. (İngilizce telâffuz oldukça kolay gidiyordu; Latince meselesini kısa bir süre için ertelemiştim.) Uyumaya hak kazandığıma karar verdim sonunda.

Sabah uyanınca sevinçliydim. Uyku, zamanımın dörtte birini, dakikaları saymadan geçirmemi sağlıyordu. Sonra hemen mahzunlaştım. Üniversiteye gidecektim. Şimdi hatırlayamadığım bazı düşünceler yü-

zünden kendimi birden büyük bir yapının önünde buldum ve kısa bir süre içinde üniversitenin koridorlarında kayboldum. Geçtiğim koridoru hemen unuttuğum için, aynı koridorlara, başka kapılardan girdim. Sonunda, gururu bir yan bırakıp, yolumu sormağa karar verdim. Bazılarına, çok hızlı yürüdükleri için yetişemedim. Arkalarından koşarak Ölü Diller bölümünü soramazdım ya. Bazı tarifler de belirsizdi: Koridorun sonu ne demekti? Bir koridor bitmeden, ona dik başka bir koridor başlıyordu. Mesele çıkarma dedim kendime. Bir iki yanlış kapı açtıktan ve başlarını kaldırarak gülümseyen insanlar gördükten sonra buldum. (Ben mi yanlıştım? Hayır, kapılar karışıktı.)

Oda kalabalıktı. Öpüştük. Bir öğretim üyesiyle öpüştüğüm için, ötekilere sevinçle baktım. (Herkesin küçük tarafları olur. Ayrıca, kendime güvenmek istiyordum o anda.) Kitap siparişleri ve öğleden sonraki kurulda görüşülecek konularla ilgili konuşmaları biraz sabırsızlıkla dinledim. Vakit geçsin diye ben de bir iki görüş ileri sürdüm. (Belki bana bir tuhaf bakarlar diye, o sırada başımı kaldırmadım.) Sonunda yalnız kaldık. Çantamı çıkardım. (Çanta taşımam; fakat, kâğıt buruşur diye onu Latince kitabın içine koymuştum. Neden Latince kitabın içine? Belki yolda göz gezdiririm diye. Kitabı, arkadaşım görür diye çekindiğimden çantaya yerleştirmek zorunda kalmıştım. Ayrıntılara boğulduğumu biliyordum.) Ne yaptığımızı sorduk birbirimize. Onun ne yaptığı belliydi. Ben de yalnızlık, hürriyet filân dedim. Bu arada, nasıl oldu bilmiyorum arabamı nereye bıraktığımı sordu. Yani, öylesine sordu; içinde bir kötülük yoktu. Fakat bu araba, insanlarla aramda ortak bir konuşma dili yaratılmasına engel oluyordu. Aceleyle mektubu çıkardım; arabasız olmamın telâşı içinde Latince kitap da göründü bu arada. Allahtan dikkat etmedi. Yüzü ciddileşti kâğıda bakarken; okuduğu şeyi anlamadığını sezdim. Biri sana şaka yapmış olmasın, dedi. Birden tatlı bir ürperme hissettim; sonra da üzüldüm. Hemen yenilgiyi kabul etmedim, direndim. Anlamadığım bir kelime söyledi: Bu kelimeyle uğraşan biri varmış üniversitede. Mektubu bana bırak da bir soralım, dedi. Doğu ülkelerine hiç gitmiş miydim? Ya da ülkemizde tanışmış olduğum Doğulular var mıydı? Hayır. (Ben Kuzey ve Güney üzerine bir şeyler söylemek istedim, vazgeçtim.) Aralarında gizli bir dil konuşan bazı mezheplerden söz etti. Bunların her ülkede, özellikle esnaf içinde temsilcileri olduğunu duymuştu. Hayır, böyle bir ilişkim yok. Yalnız yaşadığın için seni seçtiler, dedi gülerek. (Bu şakayı beğenmedim.) Kâğıt sende kalsın dedim. (Sorumluluk da sende kalsın.) Bir işimi bahane ederek hemen kalktım. Üniversitenin dış kapısından çıkarken Latince dilbilgisi kitabını orada unuttuğumu hatırladım. Ya dönünce mektubu geri verirse bana? Neden hep korktuğum işler başıma

geliyordu? Allah kahretsin, koridorda gene kayboldum. Çıkarken, sanki oraya bir daha hiç gelmeyecekmişim gibi sağıma soluma dikkat etmemiştim. (Böyle yapmazsam hiç bir yeri tekrar bulamam.) Kitabı uzatırken, Latince mi çalışıyorsun? diye sordu tabiî. (Bu sorularla karşılaşmak istemeyenler, dalgın ve dikkatsiz olmamalı.) Yalnızlık, gece, boş zaman gibi fiilsiz cümleler mırıldandım. Tekrar biraz oturmak zorunda kaldım. (Allahtan, söz kadın meselesine gelmeden kürsü başkanı çağırdı onu.) Telâştan, üniversitenin başka bir kapısından çıktım: Otobüs durağına en uzak olan kapısından.

İki gündür rahatım. Mektubu, arkadaşıma havale ettim; bir dava dosyası gibi Meseleyi biliyor, bana soracak bir şey yok. Sorumluluk onun üzerinde; benim, bir çeşit avukatım oldu. Düşünmüyordum bile. Akşam eve dönünce yapacak bir işim yoktu da ondan aklıma geldi. Ayrıca ihtiyatlı olmalı; insan, kafasındaki meseleyi durmadan düşünmeli ki sonuçla birdenbire karşılaşmasın. Yalnızlığa dayanmanın en önemli şartı, her şeye karşı hazırlıklı bulunmaktır. Gene de telefon birdenbire çaldı ve ben şaşırdım. Beklediğim bir haber yoktu. Yanlış numara çevirmiş olmalılar. Kimler? Münasebetsizler. Öğretim üyesi arkadaşımın sesini duyunca şaşırdım. Üstelik, hemen konuya girdi nedense. Anlaşılan hazırlıklı değildim her şeye rağmen. Bu kadar erken duruşma olur mu? Ertele canım. (Bunları içimden söyledim elbette. Dışımdan çok soğukkanlı göründüm. Telefonda çok kolay: Yüzünü görmezler.) «Mektubu çözdük,» dedi gülerek. «Tahmin ettiğim gibi, gizli mezheplerden biri.» Gizli mi? Dünyada gizli ne kaldı ki? Ha-ha. Onlar kendilerini gizli sayıyorlar. «Ne diyor bu mektup peki?» «Sayın...» «Dur, kalem kâğıt alayım.» (Durumu beğenmiyordum. Çözemeyebilirdi. Bir de üniversitedekilerin yetersizliğinden söz ederler.) «Sayın beyefendi ya da efendim, üstadım, ustam, bayım gibi bir şey.» «Canım, önemli değil.» «Bu mezhep değer verir de; neyse geçelim. Yazıyor musun?» «Evet.» «Size ihtar ediyoruz! Dikkatinizi çekiyoruz da diyebilirsin.» Ne kadar bilimselsin yarabbi! «Mektubu ya da mektubumuzu aldığınız andan itibaren -biliyorsun bu mezheplerin dilinde iyelik zamiri yoktur.» «İyelik zamiri mi? O da ne demek?» «Canım, 'mektubumuz'daki 'umuz' gibi. Buna iyelik takısı da diyenler var.» Anlaşılan türkçe dilbilgisi de çalışmak gerekecek. «Evet, ne diyorduk?» Unutturdun bana. «Mektubu aldığınız andan itibaren evinizden hiç çıkmamanızı size kesinlikle bildiririz. Dikkat! ya da sizi uyarırız! dikkatinizi çekeriz! de diyebilirsin.. İmza yerine ÜSTÜN-YOL ya da değerli tarikat filân.» Hiç de 'filân' değil. Mektubu sana göndermediklerine göre, rahatsın elbette. Güldü. «İşte böyle; dünyada ne sapıklar var görü-

yorsun.» Görüyorum. Ben de güldüm, «Ne dersin? Bu adamlar ciddi midir?» «Bilmem.» «Ne demek bilmem?» «Yani onlar kendilerini ciddiye alıyorlardır, demek istedim.» «Bilgi var mı bu mezhep hakkında, bilgi? Mektup filân yazıyorlar mıymış ona buna?» «Belgelerde böyle bir şeye rastlamadık ama, olabilir.» Güldü. «Korktun mu yoksa?» «Ha-ha. Yok canım. Korksam, bu dağ başında oturur muydum?» Gerçekten dağ başında mıydım? «İstersen polise haber ver.» Ciddi mi söylüyor acaba? «Yok canım, karakoldaki polise anlatmak biraz güç olur. İçişleri bakanının bile anlayacağı biraz şüpheli. Belki o da iyelik zamirini bilmiyordur.» Gülüştük. «Kusura bakma, çıkmak zorundayım. Karımla sinemaya gideceğiz de. Kapıda bekliyor şimdi.» Daha önce telefon edemez miydin? «Çok sağol. Sana zahmet oldu.» «Yok canım, benim için eğlence oldu.» Benim için de. «Güle güle.»

Oturup düşündüm aptal gibi. Çağımızda böyle bir saçmalık olabilir miydi? 'Mektubu aldığın andan itibaren' diyor. Zaten bu emri yerine getiremedik. Bana bir süre tanımışlardır herhalde. İşi ciddiye almakta olduğumu sezdim; kendimi kızdım. Olur mu böyle şey canım? Dağ başında mıyız? Öyle olduğunu telefonda söyledin ya. 'Onlar' için iyi bir raslantı doğrusu. Ya rastlantı değilse? Zaten evden çıktığım yok, iyi olur. (Gülümsedim.) Bu durumunu biliyorlar, seni denemek istiyorlar. Hırsla ayağa kalktım. Benim bu saçmalığı ciddiye alacağımı da bilemezler ya. Kendi kendime konuştuğumu nasıl öğrendiler? İnsanın iç dünyası üzerine bilgileri varmış. İyi adam seçtiniz! Birden öfkelendim, korkum geçti. Korku mu? Hayır, korkmuyordum. Belki, hazırlıklı değildim sadece. Ayağa kalktım, bütün evi dolaştım. Gizli köşeleri yokladım, bahçeye açılan kapının kilidini inceledim. (Her zaman yapardım bunları. Ayrıca, eve geleceklerini söylememişlerdi; demek ki bu davranışımın, onlardan korkmamla bir ilgisi yoktu.) 'Onlar' mı? Belki de çok kalabalık değillerdi. Belki de, ne bileyim, bir kişi kalmıştı bu mezhepten. Tek kaldığı için sapıtan biri. Çünkü, anlıyor musunuz (kimler?) tehdit mektubu filân yazmazlarmış böyle; bütün yönleri biliniyor, mektup da çözüldü nitekim. Durumu beğenmiyordum. Daha doğrusu, kendimi beğenmiyordum. Son günlerde sinirlerim gergindi, bir doktora bile gitmeyi düşünüyordum. (Başka meseleler yüzünden.) Uygun bir zaman seçti. (Bir kişi olduğunu düşünmek iyi geliyordu bana. İyelik zamirleri olmadığı gibi, belki çoğul takıları da yoktur.) Bir kitapla oyalanmayı denedim; uzun aramalardan sonra türkçe dilbilgisi kitabını buldum. (İnsanlar beni ne kolay etkiliyor.) Zamirler bölümünü okudum, hiç bir şey anlamadım. (Bir de Latince öğrenecektim.) Yazarak çalışmaya karar verdim. Bir süre kendimi bu işe kaptırdım: Ben,

sen, bizim, onda, benden. Benim kalemim yerine, sadece kalemim... Göz kapaklarım ağırlaşıyordu. Sevindim.

Kolay bir iki gün geçirdim: Geceleri başkalarına yemeğe gittim. Arada hiç boşluk bırakmadım: İşlerim için koşuştum, onları biraz düzelttim; yanıma bir iki kitap alarak otobüste, yazıhanede öğle tatilinde, otobüs beklerken okudum (pek bir şey anlamadım); eve geç döndüm ve yatakta Latince-İngilizce-Türkçe (dilbilgisi) çalıştım; sabahları ortalığı topladım; sinemaya gittim, reklâm filimlerini bile seyrettim; arada gene kitap okudum (hayatım bir düzene giriyordu); yüksek ağaçlı yollarda yürüdüm (bir tanıdık beni görmüş, 'Düşünceli gördüm seni, nereye gidiyordun?' dedi. Ben mi düşünceliydim?); bir gün eve dönerken yoldaki çingenelerden adını bilmediğim bir demet çiçek bile aldım.

Hemen teslim olmadım yani; fakat güzel şeylerin bir gün biteceğini biliyordum (çiçekler taze değilmiş, bir günde soldu). Bütün hayat bunlarla doldurulamazdı; bir gün düşünmek zorunda kalacaktım. 'Norgunk!' demişlerdi bana, beni uyarmışlardı (ya da dikkatinizi çekeriz gibi bir şey söylemişlerdi). Hayır, ölü diller uzmanı benimle alay etmişti. Yazıhanede birden sol tarafıma saplandı bu düşünce; çılgın gibi üniversiteyi aradım. Başkası çıktı telefona, yok dedi. Dersten ne zaman çıkar diye sormayı akıl ettim bu sefer. «Derste değil, burada yok,» dedi. «Ne zaman gelir?» «Yurt dışına gitti.» Yurt dışına mı? Olmaz. «Neden?» «Bilgisini görgüsünü arttırmaya gitti.» Ne demek bu? (Hiç bir şey bilmiyordum; ne kelime, ne dilbilgisi, hiç bir şey.) Bana söylemedi. «İnceleme yapacak yani.» «Hangi konuda?» Gene anlamadığım bir kelime söyledi. Ne olduğunu sormadım. «Ne kadar kalacak?» «En az altı ay en çok iki yıl.» Kurulmuş bir makine gibi konuşuyordu. (Kütüphane fareleri!) Üniversiteye saygın kalmamıştı. Gene de makineye teşekkür ettim.

Mektup da onda kalmıştı. Kalsın; ben bilmiyorum anlamını. Üniversiteye göndermiştim; kendisi Avrupa'ya gitmiş, yanında götürmüş. Ne yapalım? Artık kimse çözemez mektubu. İki yıl beklemeli. İki yıl ertelememiz gerekiyor. Öğretim üyesi arkadaşım telefonda bir şeyler söyledi ama unuttum. Unutamaz mıyım? Aslında kafam her zamankinden daha karışık değil mi? (Çok hızlı düşünüyordum. Son okuduğum kitapların etkisinden olacak.) Rahatladım ve birden yorgun hissettim kendimi. Yazıhanemden çıktım, koridorda durdum; hanın kapıcısına seslendim. (Ne yaptığımın farkında değildim.) Ben yakında bir yolculuğa çıkıyorum! Efendim? Anlamadım. (Merdivenden yukarı bakacağına, buraya gelirsen an-

larsın.) Bir yolculuğa çıkmam ihtimali var! (İhtimal sadece bir ihtimal.) Sen yazıhaneye göz kulak ol. (Onda anahtar vardı. Ortalığı temizlemek için. Temizlemezdi.) Ararlarsa beni, yakında dönecek dersin. (Yakında. Kısa bir süre sonra.) Olur. Uzaklaştı. (Aptal herif! Yukarı çıksana.) Gel bakalım al şunu: Bu senin, bu da yazıhane kirası. Peki sağol. (Teşekkür etmesini bile bilmez.) Belki de gitmem, belli olmaz. Pekî. (İki kelimeyle cümle yapmasını bilmez. Her zaman böyle öfkelenebilsem. Nerde.)

Yazıhaneme döndüm ve son yaptıklarımdan hemen pişmanlık duydum; bu yüzden bir saat kendimi yedim. Oysa, mektup Avrupa'ya gitmişti ben de bu durumu 'onlara' açıklamıştım. (Gene kalabalıklaştılar; bir kişi olarak düşünemez oldum 'onları'.) Neyse, ben gidecekmiş gibi hazırlanayım (nereye?); gitmezsem sevinirim. Yazıhaneyi düzelttim, evrakı ortadan kaldırdım, dosyaları yerleştirdim, ortalığı süpürdüm (bu aptal herif süpürgeyi eline almaz ben gidince -kapıcıyı düşünmek içimi ferahlatıyordu. Onu da göremeyeceğim artık. Hayır, göreceğim.), sigara tablalarını çöp sepetine boşalttım, sepeti kapının önüne koydum, perdeleri kapattım, yazıhanenin tozunu aldım, halıyı ayağımla düzelttim (duvarda çarpık duran resme dokunmadım), çekmeceleri kapattım, takvimde o günün üstüne bir çarpı işareti koydum. Her şeyi düzenli bıraktım ayrılırken.

Dün sabah biraz yorgun uyandım, gece erken yattığım halde. Bugün canım işe gitmek istemiyor diye düşündüm. Bir kere de iş gününde tembellik etsem ne olur? Bir deneme olur. Gizli mezhep işi biraz gülünç geliyordu bana; daha doğrusu, ben kendime gülünç geliyordum. Her gün bu meseleyi tepeme asılmış olarak hissedeceğime, bir gün evde oturur beklerim. Yarına ertelemekle ne olacak sanki? Ne olacaksa bugün olsun.

Bütün gün kılımı kıpırdatmadım. Akşama doğru biraz bahçeye çıktım; bir sandalyenin üstünde, kitap okumağa çalıştım. Bir haftadır okumak için uğraştığım ve her birinde en çok dokuzuncu sayfaya gelebildiğim onsekiz kitaptan biriydi elimdeki. Kuru yaprakları ezerek ön kapıya doğru yaklaşan bir gölge gördüm birdenbire. Hemen fırladım; sonra durdum, aptal dedim kendime. Ön kapıya geldiğim zaman postacı uzaklaşıyordu. Kapının altında bir mektup buldum; pullu yazılı, damgalı bir mektup. Rahatladım. Gene de biraz telâşlıydım herhalde; hiç âdetim olmadığı halde, zarfı parçaladım açarken.

Ölü diller uzmanı göndermiş: mektup ve çevirisi. Sol tarafıma o şey gene saplandı. Birden, bütün kavramlarımı kaybettim: Mektubu ve çeviriyi okudum, okudum, okudum. Bütünüyle kurtulmak istedim

bu dertten. Daha birkaç gün öncesine kadar küçük ve endişeli olan yaşantımı özlemle andım. Demek ki dünya, kötü piyangolarla dolu, dedim. (Bu sözümün bayalığını görecek durumda değildim.) Yakmalı bu mektupları, yakmalı! Ölü diller uzmanını ve bu konuda görüştüğü herkesi öldürmeli! Hayalimde daha önce çok insan öldürmüş olduğum için bu son ölümler beni fazla sarsmadı. Nedense, bu arada gizli mezhebin üyelerini de öldürmeyi düşünmüyordum. Bu düşüncelerimi öğrenmelerinden bile korkuyordum. Telâşla mutfağa gittim. Yere bir tava filân da koymayı akıl etmeye fırsat bulamadan bir kibrit çakıp yaktım hepsini. (Kâğıtları, demek istiyorum.) Alev sadece bir kere söndü. (Hemen yaktım gene.) Fakat taşlar karardı; küller, yanık parçalar her yana dağıldı. Deli gibi süpürdüm yerleri. Küller, kararmış kâğıtlar süpürgenin tellerine yapıştı; süpürgeyi yıkarken de lavabonun deliği tıkandı. Bütünüyle bozguna uğramış durumdaydım. Sonra yerleri sildim bir süre, sabunlu bezlerle. Gene de bir leke, çok hafif de olsa bir dalga, bir gölge kaldı taşların üstünde. O kadar uğraştım çıkaramadım. Tam adamını buldunuz diye söyleniyordum. Daha basit bir mesele bile ortaya atsaydınız, gene içinden çıkamazdım. Bütün meselelerimi sıfıra indirdiniz. Yere baktım: Bu lekeyi ya da dalgayı ya da gölgeyi taşın üstünden silebilmek uğruna herkesi öldürmeğe, bütün dünyayı yok etmeğe hazırdım. Ondan sonra bütün işlerimi yoluna koyardım; bütün küçük dertlerimi, daha önce aptalca bir dar görüşlülük yüzünden gözümde büyüttüğüm zavallı sıkıntılarımı toz ederdim. Bunları hep yüksek sesle söyledim. İşte ne mal olduğum ortaya çıkmıştı. İşte savaşmadan yenilmiştim. Fakat zararı yoktu: Bütün korkaklar gibi hem ölüyordum, hem diriliyordum. Onyüzbin canlı olmuştum. (Ya da bana öyle geliyordu.) Gülümsedim. Neden? (Ne düşüncelerimin, ne de gülümsemelerimin hızına yetişemiyordum artık.) Evet, şundan gülümsemiştim: Artık yalnız kalacağıma göre, kimse artık benim yüksek sesle ya da içimden düşündüğümü bilmeyeceğine göre, bundan sonra her şey bana nasıl geliyorsa öyleydi. Yüksek sesle de düşünürdüm; istediğim kadar korkar, istediğim kadar ölürdüm. Evet, büyük şehirde doğdu, yirmi sekiz yaşına kadar çeşitli üniversitelerde (yalan) eğitim gördü, çeşitli işlere girdi, aldığı bir mektubu yaktı ve bunun üzerine öldü. Hayır, iyi bir eğitim görmedi, fakat bazı eserler okudu, her şeyi daha iyi anlamak için Latince öğrenmek üzere masaya yaklaşarak kitabı... hayır, tam bu sırada, mutfaktaki lekenin aklına gelmesi üzerine... hayır, Latince öğrenemeyeceğini anlayınca, durumun çıkmaza girdiğini görünce masadan kalktı ve öldü. Hayır, leke yüzünden ölmedi... Bir söylentiye göre, sol tarafına saplanan bir ağrı yüzünden hayata gözlerini yumdu. Hayır, bazı eserler okumadı, sadece bazı yazarların adlarını öğren-

di, ağrıdan sonra hayata tekrar gözlerini açtığı zaman kendini bahçede buldu (doğru), okuyamadığı kitapların çeşitli sayfalarını inceledi, bir süre bahçede dolaştı, bir süre kendinden nefret etti, bu arada çeşitli düşüncelere kapıldı. (Allah bilir nelere?) Bahçe kapısında (beş dakika), otların arasında (oniki dakika) ve duvarın yanında (ne kadar?) bulundu, 'Allah Kahretsin' adlı denemesini yazmak üzere hazırlıklara giriştiği bir sırada ömrü yetmedi, vasiyeti üzerine mutfaktaki lekeli taşın (gerçekten Allah kahretsin!) altına gömüldü (düşey olarak). Evet, bugün yeter bana bu kadar ölmek, diye düşündüm gizli bir sevinçle. Ben size gösteririm.

İki gündür bahçeye bile çıkmıyorum. Sadece, iki saatte bir, perdenin aralığından bahçeyi seyretme izni veriyorum kendime. Bana, çıkma dediler; fakat öl demediler. Merak ediyorum: Hiç çıkmadan nasıl yaşar insan bir evde? Bunları düşünürken aynaya bakıyordum; güldüm onlara aynadan. Evden çıkmazsam ölürüm, gerçekten ölürüm. Siz kaybettiniz, anlıyor musunuz? (Pek anladıklarını sanmıyordum. Cahil herifler! Örümcek kafalılar!) Burada çürüyeceğim işte. Dayanamazsın. O zaman da çok yerinde bir sebeple çıkarım evden. Anlıyor musunuz? (Anlamıyorlardı.) Ben kazandım! Ölürüm be, ölürüm! Manevî filân değil, resmen ölürüm eşek herifler! (Terbiyemin biraz bozulduğunu itiraf etmeliyim. Demek ki kibarlığım da göstermelikmiş.) Bir yandan da, onları güç duruma düşürmekte olduğumu sezmiyor değildim. Onlar başka bir sonuç bekliyorlardı herhalde. (Ne bekliyorlardı?) Burada çürürüm, kimse bilmez. Tedbirlerimi aldım: Hanın kapıcısını ayarladım. Kimse aramaz beni. (Tanıdıklarımın çoğu, evimin nerede olduğunu bilmezdi. Ben giderdim onlara.) Hayatımı iyi incelemediniz. Yanlış hesap! (Bu düşüncelerin verdiği güçle bir gün daha geçirdim neyse.)

Sonunda dayanamadım, hiç olmazsa bahçeye çıkmalıyım dedim. Bahçe de evin bütünlüğü içinde sayılırdı. (Sayılır mıydı?) Biraz şüpheci olmuştum. Descartes da herhalde çok yalnız kalmıştı. (Evde bu herifin kitabı olmadığı için, bu düşüncemin gerçeklik derecesini araştıramadım. Herif? Descartes? Söyledim ya, terbiyem bozulmuştu.) Başıma bu işlerin gelmesinde oldukça önemli bir payı olan adres defterini karıştırdım. Avukat arkadaşımı yazıhanesinde yakaladım. (Telefonda.) Evin bütünlüğü meselesini sordum. «Efendim?» dedi, «Evini mi satıyorsun?» Saçmalama, ev benim değil ki. «Sınırla ilgili bir mesele mi?» (Gizli mezhep hukukunu biliyor musun? Onu soracaktım.) «Hayır canım.» «Evet, mütemmim cüz.» «O da ne demek?» Anlattı. Anlamadım. (Benim meselem gene de basitti galiba.) «Teşekkür ederim, ben

gene ararım.» Gizli mezhep, bizim hukuku nereden bilecek? (Bak bunu bilemez işte.)

Bahçeye çıktım. Güneşli bir gündü. (Galiba daha önceki günler de güneşliydi.) Güneşe baktım bir süre. Önemli. Güneş mi? Hayır, güneşin gözlerimi acıtmaması. Hafif bulut var da ondan. Yaa? Öğleye kadar ön bahçede oturdum. (Altı kişi geçti - hepsi erkek. Birinden şüphelendim. Benim önümden geçerken biraz yavaşladı sanıyorum.) Sonra postacı geldi. (Gene ölsem mi?) Bir makbuz verdi. Telefon borcu. Olur mu? Daha yeni ödedim. Postacıyla tartıştım. Beni biraz tanıdığı için 'Makbuzu ben düzenlemedim ki' demedi, kibarlığından. Hırsla içeri girdim. Mezhebi filân bir an için unutup telefona sarıldım. Bir sürü ses, 'Bir dakika efendim,' dedi. Sonunda, bir dakika demesine fırsat vermeden, bir sese içimi döktüm. Olamaz efendim. Nasıl olamaz? Kısa kesti: Lütfen elinizdeki ihbarname ile gelin de bir bakalım. (Elimdeki makbuz değil miydi? Baktım: İşbu ihbarname makbuz değildir. Değilmiş.) Gelemem. Neden? Birden ayıldım. Gelemem işte. İşim var. (Ne işi?) Özür dilerim efendim. (İnşallah ölürsün.) Yanlışlıklarınızı ben mi düzelteceğim? Telefonunuzu kesmek zorunda bırakmazsınız herhalde bizi? (Anladım, makbuzda da - ihbarname - yazıyor zaten.) Telefonu kapattım. Bana yalnız ihbarname gönderiliyordu. (Bütün telefon makbuzları yazıhanedeydi. Allah belânızı versin.)

Üç gün sonra telefon kesildi. Avukatı arayacaktım gene. Hiç ses gelmedi. O gün yiyeceğim de bitiyordu. Akşama, ancak çay içebilecektim. (Onlar da güç durumdadır sanıyorum.) Birden, yararlı işler (kendime yararlı tabiî) yapmak istedim. Ölümü ya da 'onları' hareket halinde beklemeliydim. Henüz hazırlık dönemindeydik; kendimi bırakmamalıydım. Fakat, ancak iki bardak çay yapabilirdim kendime. Mutfağa girdim. Bütün rafları, dolapları aradım: Biraz mercimek, nohut, fasulya, yarım paket makarna, bir paketin içinde iki üç kaşık yemeklik yağ (acımıştı), yarım paket kibrit, bir kavanoza yakın şeker ve tuzluğun içinde nemlenmiş tuz kalmıştı. Bunlarla ne yapabilirdim? (Yağı attım.) Büyük bir fırtınaya tutulmuştum. Evet, yabancılarla dolu, bana yabancı olanlarla dolu, uçsuz bucaksız bir denizin ortasında yalnız başıma kalmıştım. Düşündüm. Avcuma aldığım nohutlara bakarak hayatımı, ne işe yaradığını bilmediğim zavallı yaşantımı düşündüm. Nohut ve makarna gibi, bir araya getirilemeyen parçalardan oluşan günlerime acıdım. Sonra birden aklıma geldi: Aşure! Teyzemin anlattığı dinî masallardaki Nuh Peygamber de bitmekte olan erzakla aşure yapmıştı. Ya da onun durumuna uygun gelen bir aşure efsanesi yaratılmıştı ki, benim durumuma da uygundu; ben de (ucuz olsa bile) bir efsane yaşıyordum. Hemen, büyük bir tencere aradım. (Önce nohutu, fasulyeyi

ve buğdayı haşlardı annem. Buğday mı? Buğday yoktu; içlerinde en önemli olanı. Acaba ekmekten de buğday yapılamaz mıydı? Saçmalama. Zaten ekmek de yoktu.) Kaynatma sırasında çok tencere kirlettim (babam gibi). Hiç ilgisi olmadığı halde, buğdayın yerini tutar diye makarnayı da kaynattım. Şeker vardı; bu önemliydi. Sonra, hepsini birlikte tekrar uzun uzun kaynattım.

Elimde kalan erzak ve aklımda kalan bilgiyle yaptığım aşureyi tabaklara boşaltıp soğumasını beklemek üzere bahçeye çıktığım zaman hava kararmıştı. Portatif radyomu da yanıma almıştım; bir keman konçertosunun sonuna yetiştim. (Gökyüzü de son kızıllığındaydı.) Şimdi çay saati dedi spiker. (Hafif melodiler.) Aman kaçmasın çay saati dedim kendi kendime. (Başka kime diyebilirdim?) Kutudaki son çayın yarısıyla güzel bir çay pişirdim kendime. (Pek güzel olmadı tabiî.) Çay saatinin bitmesine on dakika kala, radyo ile birlikte içtik çayı. (Aşure daha donmamıştı; garip renkli bir sıvı olmuştu.) Akşam serinliğinde çay içimi ısıttı; müzikle birlik oldular ve düşünceye dayanmayan bir hüzün verdiler bana. Köpekler havlamaya başlayıncaya kadar bahçede kaldım.

Aşure pek fena olmamıştı. (Nerde annemin aşuresi?) İçindeki taneler pişmişti ve tatlıydı, başka bir özelliği yoktu. Beni bir iki gün idare eder diye düşündüm, boş buzdolabına kâseleri yerleştirirken. (Onlara bütün imkânları tanıyordum, oyuna başvurmuyordum.) Sallanır koltuğumda uyuklarken ,bir yandan da elimdeki zamanla ne yapacağımı düşündüm. (En önemli dertlerimden biriydi zaman meselesi ve belki de 'onlar' en çok, bu işin içinden çıkamayacağımı hesaplamışlardı.) Kendime yararlı bir iş yapmalıydım. (Latince?) Başlayıp da yarım bıraktığım bir sürü teşebbüs, evin her tarafına dağılmıştı. (Sanki kafam da onlarla birlikte çekmecelere, dolaplara, sandık odasının eşyaları arasına dağılmıştı. Kafamı toplayamıyordum bu yüzden.) Her şeyi düzene koymaya, hayır daha önce ayıklamaya hayır en önce nerede ne varsa bulup çıkarmaya, hayır hayır hepsinden önce evi dolaşıp, hafızamı yoklayıp nerede ne olduğunun tam listesini çıkarmaya karar verdim. (Her zaman böyle, tersine işlerdi kafam.) Tamir edilecek bir sürü şey vardı, yarım bıraktığım karton abajuru bitirmeliydim, çerçevelenecek resimler elbise dolabının üstünde duruyordu, resim albümü için kendi kendine yapışan köşe parçaları almıştım (nereye koymuştum?), konularına göre dizilecekti kitaplar sözüm ona, ya mektuplar? (Benimle kolay başa çıkamayacaklardı, oldukça işim vardı - şimdiye kadar ne yazık ki 'onları' güç duruma sokmak için sadece kendime kötülük etmeyi akıl edebilmiştim.) Bütün evi düşündüm: Her tarafı gözden geçirmeliydim. Bir köşeden başlayarak yavaş yavaş... Bir planını çizmeliydim

evin. Çevreme baktım. (Gözü kapalı çizebilirdim planı. Her tarafı o kadar iyi bliiyordum ki. Yumruklarımı sıktım.) Oturup çizerken, gene de bir iki çıkıntıda, bazı köşelerin yerinde yanılmalar oldu (küçük yanılmalar). Sonra, salonun, girişe göre solunda kalan köşeden incelemeye başlama kararını aldım. Her şeyi tek tek gözden geçirecektim, gerekliyi gereksizden kesinlikle ayıracaktım. Daha başlangıçta hevesimin kırılmaması için kolay bir köşe seçmiştim. Plan üzerinde bu köşeyi işaretledim ve araştırma sınırını çizdim; ertesi sabah işe başlayacaktım. Birden başımın döndüğünü hissettim: Sabahtan beri hiç bir şey yememiştim. Mutfağa gittim. (Mutfakla banyonun birleşmesini planda yanlış göstermişim - dönüp düzelttim.) Bir aşure yedim sonra. (Başka ne yiyebilirdim?) Ertesi gün için planım vardı, aşurem vardı, dayanabilirdim. Beklemediğim bir anda uykum geldi.

Sonra, iki gün yalnız aşure yedim. Ayıklama işi de iyi gitmedi. (Oysa ilk köşe, tam anlamıyla 'gözden geçirilmişti'.) Herhalde iyi beslenmiyordum; tek tip yemek, insanın iç düzenini bozarmış. (Bu kadar çabuk değil, bu kadar çabuk değil.) Sonra, çalışmalarımı kısa bir süre için ertelemeye karar vererek, ortaya saçtıklarımın hepsini aceleyle eski yerlerine tıktım. Nedense, çıktıkları yerlere sığmadılar. Sanki eşya, kâğıt filân dışarıya çıkınca şişmişti. Bazı resimlerin kenarları kırıldı, kâğıtlardan yırtılanlar oldu. (İki çekmece arasına sıkışanlar.) Üstelik, bir sürü toz bıraktılar geriye. (Tozu hiç sevmem.) Üçüncü günün sabahı da aşurem bitti. Çay, zaten bir çay saati sırasında içilmişti. Bütün günü hiç bir şey yemeden geçirdim. (Biraz su içtim, başım döndü.) Gündüz, uyku da tutmadı.

Dördüncü günün sabahı (aşure pişirme günü başlangıç alınmak üzere) bitkin uyandım. Pek kendimi bilecek durumda değildim, önüme gelen bir iki şeyi giydim, ön bahçeye çıktım. Güneşin beni ısıtmasını, biraz canlandırmasını istiyordum. Onlar ya da ben, yenilgiye uğruyorduk. Kimin kaybettiği pek belli değildi. Çatışma açıkça olmuyordu. Gözlerim yanıyordu; güneşe, güneş ışınlarının çevremdeki yansımalarına bakamıyordum. Sarhoş gibiydim. Bir iki cisim geçti önümden: İnsan, hayvan ya da araç. Açlık ve gizli mezheple ilgili hiçbir şey bilmeyen hareketli cisimler. İki sigaram kalmıştı, birini yaktım. Basım gene döndü: Bu sefer anlamlı bir biçimde döndü. İnsan, hayat, acılar filân diyecek kadar keyiflendirdi beni iki nefes duman. Sonra, tütünün acılığını duydum ağzımda. Bir cisim daha geçti gürültüyle. Ya da geçmiş olması gerekiyordu. Bahçe kapısının gıcırdadığını duyunca, geçmediğini anladım. (Kapıyı yağlamadığım iyi olmuştu.)

Affedersiniz efendim. Buyrun dedim. (Benim için her şey bir. Buy-

run.) Durdu. Gençten biri, bir çocuk. Konuşmadı. Bir araçla gelmiş olmalı. Bahçe kapısına yaklaşan cisim, insandan daha hızlıydı çünkü.

Sepetli bir motosiklet gördüm. Şaşıracak hâlim yoktu. Bu sepetli motosikletlerin, yalnız benim aile albümümde, uzak bir akrabanın tanımadığım kızının çocukluğunu gösteren resimlerinde olduğunu sanıyordum. Bu fotoğrafların dışında, sepetli motosiklet görmemiştim ben. (Böyle siyahını hiç.)

Yeni açtık efendim.

Gözlerimi kırpıştırdım: Nasıl açtınız? Beni saygıyla süzüyordu; basit insanların saygısıyla. Saçma ve akıl dışı her türlü sözüme katlanabileceğini, gözlerinden okuyordum. Çok katlı, dedi, her şey var efendim. Bir kâğıt uzattı: Yeni basılmış, mürekkebi elime bulaştı. Zevksiz bir çerçeve içinde kalın, siyah satırlar. Bana anlat, dedim. (Çerçeveyi ben hazırlayabilirdim onlara. Daha başarılı olurdu.) Manav, dedi. Yeni mi açtınız? dedim. Anladığımı anladı. Bir süredir biriktirdiği ve anlayışsızlığım yüzünden ortaya seremediği sözleri yığdı üstüme: Evlere servis yapıyoruz, hesap aybaşında, her şey taze, bir çok mağazanın... Sigaranız var mı? dedim. Benimki bitiyor da. Küçük bir defter uzattı. Oraya yazılıyormuş her şey. Bir de onda var. Ona da yazılıyor. 'Sigara' yazdım. Ellerim titriyordu. 'Yumurta' da yazdım. Birçok şey yazdım. Miktarları? 1/2 kg. 4 tane. Okula yeni başlayan bir çocuk gibiydim. Pirinç. Uçarak gitti; önce geri geri gitti, sonra bana arkasını döndü. Hafif hareketlerle motosiklete bindi gitti. İnsan denilen yaratık çok kıvrak bir şey diye düşündüm ağır ağır. Seyretmek ve farkına varmak daha güzel.

Yemek meselesi ve gerekli bazı maddeleri aldırma meselesi yoluna girmişti. Kâğıtları düzene koyma işine yeniden başlamıştım. Kâğıtları ve her şeyi. Salonun 3/4'üne gelmiştim. (Plandan ölçtüm.) Her küçük parça üzerinde uzun uzun düşünmüştüm. (Gizli mezheple ilgili yakın bir zorluk olmadığı için biraz rahat düşünebiliyordum.) Yahu ben kendimi çok ihmal etmiştim, her şeyi bir sonraki güne bırakmıştım. Çizmeğe başladığım bazı resimleri bile yarım bırakmıştım. Kâğıdın ortasında birdenbire sona eriyordu resimlerin çoğu. Hiç olmazsa bunları bitirmeliydim. (Nasıl bitireceğimi bilemediğim için ya da iyi gitmediği için yarım kalmış olan resimleri attım.) Kâğıtlara sıra gelince çok insafsız davrandım: Bir kâğıt üzerinde, kendime iki kere düşünme hakkını tanımadım. Bazı belgeleri, makbuzları atarken tam emin değildim: Bu yok etmelerin sonunda başıma kötü şeyler gelebilir miydi? Sonra kızdım ve tartışma konusu olan kâğıtları daha küçük parçalara ayırdım öfkemden. Gizli mezhepten daha kötü ne gelebilirdi başıma?

(Gene de kesin bir sonuca varamıyordum o zamanlar: Başıma gerçekten bir şey gelmiş miydi?) Önemsiz mektupları, ne olduğu anlaşılmayan hesapların yapıldığı kâğıtları, pusulaları (bunların en ilginç olanının üzerinde şöyle yazıyordu: 'Ben geldim'. İmza yoktu. Tekrar gelir misin acaba bu günlerde?), önemli mektupların sadece zarflarını, bana yazılmamış olan ve elime nereden geçtiğini bilemediğim yabancı dilden mektupları, bazı ders notlarını, eski cep defterlerini (bunlar, yazımın çok acemice olduğu dönemlerin takvimleriydi) yırttım attım. Gene de bir sürü kâğıt, defter ve not kaldı. (Artık bunları da atamazdım.) Sonra, fotoğrafları albümlere yerleştirmeğe başladım. (Tarih sırasında bazı yanlışlıklar oldu herhalde.) Yüzüm, günden güne hiç değişmediği halde (bunu, her sabah aynada yaptığım gözlemlerle biliyordum), resimler arasında vahim farklar vardı. Bu değişikliği, yüzümde izleyemediğim için üzüldüm; hiç bir şeyin gelişimini (ya da çöküşünü) izlemek mümkün olmuyordu. Fotoğraflarımda, hep bir şey düşünüyor gibiydim. (Günlük tutmalıyım; hiç olmazsa düşüncelerimin gelişimini ya da çöküşünü izlemeliyim.) Birdenbire kendimi bu evde bulmuştum sanki. Daha önce ne olmuştu? Sanki, kime yazıldığı bile belli olmayan bu mektubu almadan önce yaşamamıştım, şimdi zaten yaşamıyordum. Bütün hafızamı, hayal gücümü zorluyordum; geçmişe ait bir şeyler hatırlamak, bir şeyler görmek istiyordum. Olmuyordu. Aslında düşününce, canım şu zaman da şöyle olmuştu, annemin yüzü beyazdı ve yatay çizgiliydi, okula başladığım gün ne kadar korkmuştum diyebiliyordum. Fakat, mesele bu değildi; mesele, bir şeyleri, sıcak bir çorbanın kokusunu duyar gibi hissedebilmekti. Bense bunu hiç beceremiştim. Ne tabiatı, ne insanları, ne de olup bitenleri hiç sevmemiştim; kendimi bile, kendi yaptıklarımı bile.

Fotoğrafları yapıştırma işini bıraktım. Sonra ne yaptım? Evet, gökyüzüne bakmıştım, yuvarlak ve parlak ve ışıklı bir daireden başka bir şeye benzemeyen aya bakmıştım ve ne kadar güzel, tıpkı öğretildiği gibi güzel, anlatıldığı gibi güzel demiştim; sonra, başımı aşağı doğru hareket ettirerek, denizde ayın ışıltılı çizgilerini aramıştım. Ne acıklı bir maceraydı bu. Belki de değildi; belki de, bunun acıklı bir macera olduğunu da bir yerden öğrenmiştim, bir yerde okumuştum. Hafızam zayıfladığı için, neyi nerede okuduğumu unuttuğum için, bana ait bir takım duygular olduğunu sanıyordum. Acaba, içine düştüğüm durum, daha önce nerede acıklı olmuştu? Mısır'da mı? Eski Yunan'da mı? Kendimi, romantik dönemin Fransızları, İngilizleri ya da Almanlarıyla mı karıştırıyordum? Ben bir şeyin taklidiydim: fakat, aslımı bile doğru dürüst öğrenememiştim. Belki de bana ne olduğunu sonuna kadar okumamıştım. Yarabbim ne korkunçtu! Belki de birilerinden duymuştum,

onlar da başka birilerinden duymuştu, başka birileri de... Ülkeme ve insanlarına kızmağa başladım: Kimsenin doğru dürüst okuduğu yoktu. Doğru dürüst hissetmesini bile beceremiyorlardı. Bu yüzden insan, duyduğu şeyleri söyleyenlerin kültürüne güvenemiyordu. Belki bu zavallılığın, bu yarım yamalaklığın, bu gülünç durumun bile bir aslı, gerçek bir biçimi vardı. Albümü elimden bıraktım. Her şeye yeniden başlamak da mümkün değildi, istesem de mümkün değildi. Nerede kaldığımı unuttuğuma göre, baştan başlamak, hiç olmazsa ilk bakışta iyi bir çare olarak görünebilirdi; fakat, başlamak için de birtakım yetenekler gerekliydi; daha talihli doğmuş olmak gerekliydi meselâ. Yeni bir dil öğrenebilmek için, hiç dil bilmemek gerekliydi. Bu, mezhepten gelen mektup meselesinin uzun süreceğinden emin olsam, belki uzun süreli işlere girişebilirdim. Düşünme! dedim kendi kendime, düşünme. Düşünmeyi bile bilmiyorsun. Önündeki işe devam et: Birbirine benzemeyen fotoğraflarını yapıştır yanyana, bir işi de sonuna kadar götür. Ölmezsin ya.

Belki de ölürdüm. Belki de ölmemek için, hiç bir işin sonuna kadar gitmiyordum. Böyle küçük çalışmaların üstüste eklenmesiyle doluyordu zaman. Ben de kelimeleri birbirine yapıştırarak yaratıyordum zamanı. (Bunu nerede okumuştum acaba? Ne yapayım? Aklıma gelenlerin içinde hangilerini okumadığımı bulmak için her şeyi okumaya girişemezdim ya.) Peki, nerede kalmıştım? Yarım bıraktığım işlerin neresinde kalmıştım? Bunu da bilemez miydim? Bir liste yapmalıydım bunun için de. Aman yarabbi! Yapmam gereken ne kadar çok iş vardı! İyi ki şu mektubu almıştım. Yapacak bu kadar çok işimin olması birden sevindirdi beni: Yapmasam da önemli değildi; yapacak işlerim vardı ya. Acaba, yarım bıraktığım kitapların kaçıncı sayfasında kaldığımı hatırlayabilecek miydim? Acaba, bir zamanlar şu ay meselesi yüzünden sevmediğimi düşündüğüm tabiatı, sever gibi olmuş muydum hiç? Acaba ağaçtan, ottan ya da uçamayan küçük böceklerden filân bir yerden sevmeğe başlamış mıydım? Bir yerden sevmeye devam edebilir miydim? Çünkü sevmek, yarıda kalan bir kitaba devam etmek gibi kolay bir iş değildi. Ya hiç sevmemişsem bugüne kadar? Bir kitaba yeniden başlamak gibi, sevmeye yeniden başlamak pek kolay sayılmazdı herhalde. Hatırlar gibi oluyordum. Bazen, daha önce hiç görmediğim ve kitaplarda resmine de raslamadığım garip bir böcekle karşılaşırdım: hem de bahçede, otlar arasında filân değil, meselâ misafir odasında olurdu bu karşılaşma. (Annem bu odayı hep kapalı tuttuğu için, olur olmaz misafirleri bile buraya almadığı için, demek ki bu karanlık ve soğuk oda, garip bir böceğin oraya ulaşmasına yetecek kadar insansız kalıyordu.) Evet, başka türlü bir böcekti bu: Kendisine benzeyen bö-

cekler, meselâ genellikle yeşil olursa, bu sarı olurdu. Çok şaşırırdım. Bu böceği dünyada ilk defa ben gördüm. Olamaz mıydı? (Babam da, çok bayağı meselelerde, buna benzer görüşler ileri sürerdi: Meselâ, diş fırçasını yıkadıktan sonra lavabonun kenarına vurarak sularını silkmeyi, ilk önce o akıl etmiş. Bu yüzden misafirler, benim için, maşallah tıpkı babasına benziyor dedikleri zaman çok sinirleniyordum.) Bir keresinde de fırtınalı bir yağmurdan sonra gökkuşağının denizden bir köprü ayağı gibi yükseldiğini görmüştüm. (Ayrıca, karşı kıyı da tek renkli sulu boya bir resim gibi duruyordu.) Fakat bunlar çok seyrek başıma gelirdi. Okuduğum şeylere ya da tabiatı sevenlerden duyduğuma göre, günlük yaşantının akışı içinde sevmek gerekiyordu tabiatı. Son günlerdeki yaşantım içinde bu akışı sağlamak da oldukça zordu. Tabiattan, payıma düşen çok az şey kalmıştı. Ömrümü eşya ile geçiriyordum. Eşyayı da sevmiyordum galiba. Daha doğrusu, eşyayı insanlarla bir tutuyordum, ikisiyle de aramda, yalnız benim bildiğim ve başkalarına açıklanması güç meseleler vardı. (Genellikle, bana karşı çıkıldığını sanıyordum. Bir uzlaşmayı mümkün görmüyordum.) Gizli mezhep de belki bütün bunları uygun bulmadığı için ve benim hiç bir zaman bu şartlar altında düzelemeyeceğimi sezerek (bu bakımdan ben de katılıyordum onlara) bana sürekli bir ceza vermişti. Aslında, bütün düşmanca tavırlarım ve kötü düşüncelerim yüzünden -nereden geleceğini bilmemekle birlikte- bir ceza bekliyordum. İnsanlar için ve eşya için ve tabiat için iyi şeyler düşünmüyordum; dünyaya kendimden bir şey vermiyordum. Kendimi kendime saklıyordum; kendiliğimden bir davranışta bulunmuyordum. Bu duruma daha fazla dayanamazlardı. Belki, yürürlükteki kanunlarla bana bir şey yapamazlardı; fakat, dünyanın düzeni çok yönlüydü, karmaşıktı. Sonunda bir gizli mezhep çıkıyordu işte. Milyarlarca insan bir arada yaşadığı için, binlerce ve binlerce ihtimal vardı. Benim gibi, Allahın cehenneminde (ya cehennemin dibinde) yaşayan biri için bile tedbirler alınabiliyordu işte. Yeteneklerimi, sevgisizlik yüzünden boşuna harcamıştım: Resim yapmayı becerebildiğim halde, resmini yaptığım şeyi bir türlü sevemediğim için, resimler biçimsiz olmuştu, yarım kalmıştı. Tabiatı sevdiğimi göstermek için, medeniyetten kaçan insanların görünüşüne bürünebilmek için, bu Allahın belâsı ıssız yerde bahçeli bir ev tutmuştum; fakat bahçeyi otlar sarmıştı. Hiç bir ağaç çiçek filân yetiştirememiştim buraya geldiğimden beri. İki kiraz ağacı da kurumuştu bu arada. Bir saksı bile koymamıştım; ne eve, ne de bahçeye. Gösterişten ibarettim. Bir gün trenle bir gecekondu mahallesinin önünden geçerken, bahçelerin çokluğunu, insanların ağaçlar ve çiçekler yetiştirdiğini şöyle bir görmüştüm; pencerelerin denizlikleri, saksıların ağırlığından eğilinişti. Dünya,

benim gibi insanlarla dolu mahallelerden meydana gelseydi, bir beton çölüne dönerdi. İnsanlığın ve insansızlığın yüz karasıydım. Kendime acımak istedim. Mutlak bir ümitsizliğe düşmek istedim. Belki tam düştükten sonra çıkmak kolay olurdu. Fakat, bütün bu düşündüklerimin, kelimelerden ibaret olduğunu biliyordum. Pencereye yaklaştım, başımı yukarı kaldırarak gökyüzüne baktım. Ay oradaydı. Bildiğim ay. Hayır, ben adam olmazdım. Gerçek bir acı duyduğumdan bile kuşkum vardı.

Bununla birlikte, bütün gece bunları ve buna benzer şeyleri düşündüm; hiç uyumadım. Radyoyu açtım; bütün melodilerin güzel yerlerini, radyo bittikten sonra ıslıkla çalmağa çalıştım; olmadı. Kendime kötü birini örnek almıştım herhalde; sürekli olarak onun hayatını yaşamak, hayattan bir sonuç çıkarmak (nasıl?) ve gece yarısı ıslıkla melodiler çalarak birilerine (kimlere?) benzemek istedim. Hep kötü olaylar, can sıkıcı yaşantılar tekrarlanıyordu; güzellikler, bir kere görünüp kayboluyordu. Rembrandt gibi resim yapılamıyordu. Rembrandt ne demek? Gecekondusuna küçük bir elma fidanı diken bir hamal kadar bile olunamıyordu. Demek ki her yaşantımda, bakalım nasıl oluyor diye ilgisiz gözlerle kendimi seyretmiştim. Beni sevdiğini düşündüğüm bir kadınla ilk defa yatarken bile, iyi oluyor, iyi oluyor diye hissetmeğe çalışmıştım. Sonra, son iki yıldır yaptığım gibi parayla bir kadın bulmuştum. Telefon edince gelirdi. Nedense utangaç ve yaptığından sıkılan bir kadındı bu. Samimi davranırdı bu yüzden. Bir keresinde de onun, soyunurken resmini yapmıştım. İstememişti. Kadınların böyle direnmelerine aldırmazdım. Bana arkasını dönmüştü resmi yapılırken. Belden aşağısı çıplaktı. Müstehcen bir resim olmuştu. Fakat pek fena sayılmazdı. Kadının bir omzu çıplaktı. Onu kızdırmak için resmi, yatak odasının duvarına iğnelemiştim. Her gelişinde resmi görünce utanır, kızarır, başka tarafa bakmağa çalışırdı. (Yatak odasına gidip resme baktım bir daha. Yazık, şimdi telefonum da yoktu.) Heyecanlarımı hep gelecekteki günler için saklamıştım; babam öldüğü zaman yeteri kadar üzülmemiştim, mezarın başında küçük ayrıntılara takılmıştım. Bir ağacı, kuşu filân seyrederken değil, düşünürken sevmiştim. Hayır belki de kendimi yaşanacak güzel günler için saklamamıştım: belki de sadece duygularımda her zaman biraz geç kalıyordum. Babam öldükten iki yıl sonra, bir akşam üzeri, biraz üzülür gibi olmuştum. Bazı kitapların da yıllar geçtikten sonra anlamlarını sezmeğe başladım. Babam ölmüştü, aynı kitapları okuyamazdım artık. Bu konularda kendime fazla etki edemedim. Kötü bir öfke kaldı geriye; bahçedeki otların düzenlenmesine yararı olmayacak acı bir öfke. Bir kenara ittiler beni; işimiz acele, seni bekleyemeyiz dediler. (Oysa yıllarca beklemişlerdi beni; acele ettikleri söylenemezdi.) Bu kötü hayatı sanki doğmadan önce de ya-

şamıştım; kendime yakıştırdığım yaşantıları doğmadan önce de okumuştum. Kötülüklerimin bile kendime, öz varlığıma ait olduğuna inanmıyordum. Belki yüzyıllardır, yüzbinlerce insan böyle kasvetli bir tabiatın ortasında, gizli mezheplerden tehdit mektupları alıyordu. Geçmişimi pek iyi bilemiyordum, bu insanları belli belirsiz hayal edebiliyordum; fakat, bir noktayı çok iyi biliyordum: Onlar bu olayı da değerlendirmesini bilmişler, gerçekten korkmuş, gerçekten acı çekmişlerdi; gerçekten çaresiz ve yalnız kalmışlardı. Ben ucuz bir romandım. Hayır, kötü bir edebiyatın bile bir gerçekliği vardı: Can sıkıcı taklitçilikleri bile benden gerçekti. Ben yoktum; hatta ben yokum, olmadım diyemiyecek bir yerdeydim; kelimeler bile yanyana gelerek beni tanımlamak istemezlerdi. Ne olurdu benim de kelimelerim olsaydı; bana ait bir cümle, bir düşünce olsaydı. Binlerce yıldır söylenen milyonlarca sözden hiç olmazsa biri, beni içine alsaydı! Çok insan için söylendi ama, sana da uygulanabilir denilseydi. (Bu sözleri başkalarıyla paylaşmaya razıydım. Başka çarem yoktu.) Kendime gerçekten acıyabilseydim, gerçekten ümitsiz olsaydım. (Olumlu durumları aklıma getirmeye cesaretim yoktu.) Sonra yavaş yavaş, adım adım doğrulurdum.

Sabah oluyordu, pencerenin dışındaki karanlık azalıyordu. Sokağa çıksam dedim. Belki eski böceklerimden birini görürüm ya da gökyüzünü öyle bir kızıllık kaplar ki, bulutlar bana acıyıp öyle gölgeler salarlar ki, ben bile güzel bulurum tabiatı; göğsümden yukarı doğru bir şeyler hissederim. Belki bir duvarın dibinde küçük bir yeşilliği, kurumuş bir diken yığınını, başka bir ışık altında görünce severim. (Bir keresinde böyle bir olay başımdan geçmişti de.)

Sokak kapısını yavaşça açtım, evde bulunan birini uyandırmaktan çekinir gibi sessiz adımlarla dışarı çıktım. (Beni görmediler herhalde. Kimler?) Yolumu görebiliyordum. Bir süre hiç gözümü kırpmadan gökyüzüne baktım; karanlığın uzaklaşmasını, renklerin ağarmasını izlemek istiyordum. Fakat bunu beceremedim galiba; arada başka şeyler de düşünmüş olmalıyım ki havanın birden aydınlandığını gördüm. Boş sokakta, yavaş olmasına çalıştığım bir yürüyüşle dolaştım. (Belki de sokağımda dolaşmak, dışarı çıkmak sayılmazdı.) Sonra gizli mezheple ilgili düşüncelerimin biraz hafiflediğini sezdim; bunu kaçırmak istemedim. Köpeklerin orada burada, çöp tenekelerinin dibinde uyuduğu sokağa ulaştım. Evlere, bahçe parmaklıklarına baktım: Her yerde, bir fotoğrafın sessizliği vardı. Ana caddeye çıkan sokağa saparken birden vazgeçtim; benim sokağım gibi, evleri bir yerde biten ve çok uzaklarda, bir tepenin yamacında yeniden başlayan bir başka sokağa saptım. Burada tabiat uyanıyordu sanki, donukluk yoktu. Sonra başım dön-

dü. (Gerçekten döndü.) Otların ağaçların, tarlaların başladığı bir yerde, bir taşın üstüne oturmak zorunda kaldım. Gözlerimi kapadım.

Bir motor gürültüsüyle kendime geldim. Hayır, uyumamıştım, bayılmamıştım. Geriye doğru düşündüm: Taşa oturduktan sonra geçen bütün zamanı hatırladım, bir rüya hatırlamadım. Hayır, kendimden geçmemiştim. Gözlerimi açtım: Bir kamyon duruyordu çok yakınımda. Şöför mahallinden, şöförün yanından, yuvarlak bir yüz uzandı bana doğru: Hasta mısın bey? Kamyonun arkasına baktım: Ameleler gördüm, yüzleri bana doğru. Beni seyrediyorlar. Başımı salladım. (Ne de olsa bir ilgiydi.) Evin yakın mı? Seni götürelim bey. Konuşmak gerekiyordu: Siz nereye... Bir kâğıt uzattı camdan. Bir adres: Benim sokağım. Ne işiniz var orada? Kâğıda baktım gene: Benim evin yanında. Biz yıkıcıyız bey. Amelelerin elindeki kazma küreği gördüm, yerimden doğruldum.

Yeni bir bina yapılacak oraya. Eskisini yıkacağız. Nasıl olur? Bir sigara uzattı. (Bu sigara da acı gelir ağzıma.) Aldım. Yeni izin çıkıyor buralarda dört kata. Evde oturanlar? Taşınmış beyim, öyle söylediler. Nasıl olur? (Olabilir.) Sigara yeniden başımı döndürdü: evin önünde kamyon fren yapınca az kalsın başımı ön cama çarpıyordum. Teşekkür ederim. Evin önünde kaldım.

Dört gündür çalışıyorlar. Ne de olsa insan, hareket ediyor: Onları seyrediyorum. Yandaki evi parça parça ediyorar. Kasap gibi: Etleri (cam, kapı, kiremit gibi işe yarayan parçalar) bir kenara güzelce ayırıyorlar; kemikleri (tuğla, sıva, harç gibi) kamyona doldurup ilerde bir yere döküyorlar. Bu benzetmeyi baş yıkıcıya söyledim (kendisi bulunmadığı zaman yerine yardımcı yıkıcı bakıyordu); güldü, «Nerden akıl ettin bey?» dedi. (Tabiî, ben aydın bir kişiyim, böyle küçük buluşlarla ayakta duruyorum.)

Ortalık toza bulanıyordu, iki bahçeyi ayıran çalılıklar tozdan sararıyordu; fakat, bir hareket vardı, insan vardı. O sıralarda bunu önemsemiyordum tabiî. Benim bütün gün onları seyretmeme biraz şaşıyorlardı. Bir işim yok muydu? Yıllık iznimi almıştım. Bir yerlere gidip gezemez miydim? Kaç yıldır beklediğim bir fırsattı bu: Evimi düzene koymak istiyordum. Biraz da onlara karşı utandığım için, bahçede çalışmağa başladım; bazı otları söktüm. Ayrık otu denilen bir ot vardı ki, anlatıldığına göre toprağın bütün gücünü alıyordu. İnsan toprağa elini uzatınca, ilk bakışta bu otun hainliğini anlayamıyordu. Oysa, yere yapışık saplar uzayıp gidiyordu; çok ayaklı bir sürüngen gibi, köklerini toprağa saplayarak yürüyordu. Onları izlemenin sonu yoktu; fakat, öteki bitkiler soluk alacaktı bu kökleri sökersem. Sonra, (baş yıkıcı-

nın söylediğine göre) otlar bu kadar yükselmemeliydi; bir kere güzel değildi, ayrıca toprak bu kadar yüksek bir çimeni besleyemezdi. (İnsanlar neler biliyordu!) Bir baş yıkıcı kadar olamıyordum. Bana bir gün de küçük bir saksı getirdi: İçinde ufak tefek, silik bir yeşillik vardı. Korkarak uzattım elimi. Korkma ısırmaz, dedi. (Onun bulduğu söz ne kadar gerçekti değil mi? Benim kasap-et benzetmemin zavallı gülünçlüğü yanında, yerine oturmuş bir mizah eseriydi.) Yok ondan değil; ya bakamazsam? Sorumluluk bu. Ben bu yüzden evlenmedim; çocuklarıma bakamam diye korktum. Güldü. (Baş yıkıcıda bu taraf eksikti: Benim gibi, kendisiyle alay etmesini bilmiyordu. Ne yapsın? Ben de kendim bulamamıştım bunu; yabancıların yazdıkları kitaplardan öğrenmiştim.)

Yıkım işi bitmişti. Bir gün baş yıkıcı da gelmedi; onun yerini baş kazıcı aldı. Baş kazıcının da bir kamyonu vardı. Bu işi pek sevmedim. Artık bir arsa haline gelen komşu evin tabanını, dünyanın merkezine doğru kazmağa başladılar. Sağda solda bir iki kırıntı kalmıştı yıkıcılar döneminden. Dünyada hiç bir şeyin tam sona ermediğini anladım o zaman. Kenarı kırık, alafranga bir helâ taşı unutulmuştu; bahçe duvarının yanına koymuşlardı onu. Bu taşın üstüne oturuyor ve baş kazıcıyla sohbet ediyordum; ameleler bana gülüyordu. Bahçedeki ayrık otlarını temizlemiştim. Gene de baş kazıcı bir sürü gizli ayrık otu buldu; çünkü toprakla ilgiliydi, topraktan gelmişti. Bunun için, kazıcılıktan öteye geçmek istemiyordu. Ameleler de öyleydi. Bu işi iyi yapıyorlardı. Yüksek otları da baş kazıcıyla birlikte kestik. Ben de ona, baş yıkıcının bana hediye ettiği saksıyı verdim. (Bu bitkiden kurtulmak istiyordum.) Saksıyı, helâ taşının içine yerleştirdik. Kazı çukuru da büyüyordu bu arada. Durumu beğenmiyordum. Bir benzetme daha yaptım: Bu çukur, çekilmiş bir azı dişinin geride bıraktığı oyuğa benziyordu. (Bir zamanlar ben de azı dişimi çektirmiş olduğum için bu benzetmenin gerçekliğine güveniyordum; fakat, kazıcılar alınmasın diye ve ilişkilerimiz bozulmasın diye onlara sözünü etmedim bunun.) Temel işleri hemen başlayacaktı; bu nedenle, toprağı desteklemeyi gerekli bulmuyordu baş kazıcı. (Toprağı tanıyordu, onun dilinden anlıyordu. Ben bütün bunları yeni öğreniyordum ve hemen unutuyordum.) Motosikletli bakkal-manav-kasap-vs. her gün uğruyor ve kazıyı inceliyordu. O da köyden gelmişti, toprakla ilgiiydi. Ben endişeliydim, param bitiyordu; siparişleri azaltıyordum.

Sonra, iki gün alış veriş etmedim hiç. Son paramı da vermiştim; defterlerimizi (veresiye defterleri demek istiyorum) karşılaştırmıştık. Hesapları incelerken dürüst ve ciddiydi: Yazılan bütün maddeleri bana

hatırlatmak istiyordu. Ben aldırmıyordum. (Bu yüzden, işi ciddiye almakla birlikte, beni ciddiye almıyordu sanıyorum.) Ödenen kısımlar için, defterin o sayfalarına, çapraz kırmızı çizgiler çekiyorduk. (En çok bu kısmı hoşuma gidiyordu hesabın.) Ayrılırken, bana bir süre uğramamasını, bir yolculuğa çıkacağımı söyledim ona. (Yoksa her gün gelecekti, durumu bilmiyordu.) Birkaç gün evden çıkmadım. Kazıcılar görmesin diye pencerenin önüne yaklaşmadım. Kâğıtlarımla uğraştım bir süre; onları dosyalara koydum, tasnif ettim, tarih sırasına göre dizdim. (Her şeyde, öncelik sonralık meselesine çok önem veriyordum.) Salondaki karışıklığı gidermiş sayılırdım. Sonra bir gün yabancı dilden bir kitabı okurken, daha doğrusu okumağa çalışırken, daha doğrusu yabancı dil çalışmanın gerekli olduğunu düşünürken, yandaki arsadan hiç gürültü gelmediğini farkettim birden. İçim burkuldu. Kazıcılar da gitmiş miydi yoksa? Pencereye yaklaştım ve bütün ihtiyatı bırakarak dışarı baktım: Bir amele, eşyasını topluyordu, başka kimse yoktu. Pencereyi açtım. İnşaat ne oldu? Ruhsat işinde bir zorluk çıkmış, bir süre duracakmış. Bahçeye çıktım, çekilmiş dişin oyuğuna baktım; evet, tıpkı öyleydi. Eyvallah bey dedi. Bey ya. Çukura baktım: Acaba, azı dişimde olduğu gibi, etin yaptığı gibi, toprak da bu çukurun üstüne kapanır mıydı zamanla? Evet, kötü olmuştu: Bir çukurun yanında, gizli bir mezhebin tehditi altında ve beş parasız kalmıştım. Bütün kötülükler yeniden aklıma geldi. Kazının yanına gittim. Helâ taşının içindeki saksı bitkisi kurumuştu. Yaşasaydı acaba nasıl olacaktı? Çiçek açacak mıydı? Benden sorumluluk gitmişti. Saksıyı çukurun içine attım. Eve, yalnızlığıma döndüm.

Otuz altı saattir gene açım. Ölümü bekliyorum. Bu arada vaktimi boş geçirmemek için, okuyorum, yabancı dil çalışıyorum; hiç bir şey anlamıyorum. Fakat eskiden de -karnımın tok olduğu zaman da- anlamıyordum. Uzun bir mevsim yaşıyordum; ılık bir yaz ya da sıcak bir sonbahar, onun gibi bir şey. Evden çıkmayacağım, bahçeye de çıkmayacağım. Zaten otlar işi yarım kaldı. Görmek istemiyorum yapamadıklarımı, yarım bıraktıklarımı artık. Uyumağa çalışıyorum. (Bahçeye bir tohum ekmiş olsaydım, belki de onu yerdim şimdi.)

Bu sabah, açlığımın ellidördüncü saatinde, uyku ile uyanıklık arasındaydım. Bazı ümitlerim vardı, uyku serseminin ümitleri. Motosikletli bakkal gelecekti, bir ay veresiye... Fakat ben, bir iki aydan önce dönmem demiştim ona... demese miydim? İnsan kendi kendine yabancı dil çalışamıyordu, mektupla mı öğrenseydim? yazışarak mı ders alsaydım? bir canlılık... kapı çalındı. Uykumda çalındı, açmadım. (İnsan, çişini de yapar uykusunda, su da içer; uyanınca bakar ki öyle yapma-

mış. Rüyalara aldanacak durumda değildim.) Bir daha çalındı kapı, gözlerimi açtım; gözlerim açıkken de çalındı. Kalktım. Bir adam birkaç adam. Gözlerimi kırpıştırdım. Kalabalık. Adımı söylediler. Bahçe kapısının önünde bir otomobil. Birkaç adam da orada. Tebrik ederim, dedi bir adam, en iyi giyineni. Koyu renk bir elbise giymişti, yeşil kıravatı vardı. Bıyıklı, tıraş olmuş. Beğenmedim. Teşekkür ederim, dedim. Elimi sıktı. Düşer gibi oldum, tuttular. Biraz rahatsızım da. (Açım be!) Bozuntuya vermedim. Bozuntuya vermediler. Geçmiş olsun. Güle güle. Anlamadınız galiba. Öyle oldu. Ben dedi, bankanın müdürüyüm. Bunlar da... Kapının yanındaki merdiven çıkıntısına oturdum. Telefon etmiştik... Bir yanlışlık yüzünden kestiler telefonumu, benim borcum yoktu. Beyefendi anlamadılar, dedi gençten biri. (Ben ihtiyarladım artık, böyle düşündüğüme göre.) Bu genci beğendim: Yün gömlek giymişti, spor ceketinin altına. Onu dinlemeğe karar verdim. Beyefendi, bankadaki hesabınıza büyük bir ikramiye çıktı. Efendim? Sevinmeliyim, beklemediğim bir olay bu. Gülümsemeğe çalıştım; fakat, sadece yüzümü çarpıtabildim galiba. Verecek misiniz? Neyi? Parayı. Bankaya kadar zahmet etmez misiniz? Edemem, işim var. (Biraz garip davrandığımı seziyordum.) Şey, dedim; biraz hastayım da. Spor ceketli gence talimat verildi. (İnşallah, sen olursun banka müdürü 'evlâdım'.) Sizce bir mahzuru yoksa, resim çekecekler. Ne zaman? Ben, kazandığınızı size haber verirken. Geç kaldınız, daha önce söylememiş miydiniz? Güldüler. Şakacıymışım. Elini uzattı, ikimiz de objektife çevirdik başımızı. Öyle değil. Bakmayın. Peki. Bana yeni söylüyormuş gibi yaptı sevimsiz ve yeşil kıravatlı banka müdürü; ben yeni duymuşum gibiyi pek iyi yapamadım. Zarar yok. Bir resim daha çektiler. Bir sigara rica ettim. 'Sevincimden bir sigara tellendirirken'in de resmini çektiler. Bizim şubenin vitrinine koyacağım bu resmi, meşhur olacaksınız. Para sahibi olmak daha iyi dedim, gülüştük. Sigara başımı döndürdü, müsaade ederseniz ben biraz oturayım. Müsaade ettiler. Buyrun bahçede oturalım. Bir iki sandalye çıkarıldı dışarı. (Ya ben çıkardım ya da üçüncü sınıf adamlardan biri. Hatırlamıyorum.) Bir cızırtı duyuyordum kulağımın dibinde ya da bir vızıltı. Ben arılardan korkarım. Elimle bu sesi kovuyormuş gibi yaptım. Çok şakacıymışım, filmimiz çekiliyormuş, cızırtı ondanmış. Sinemalarda da mı? dedim. Sinemalarda da, dediler. (Beni anlamıyorlardı. Zararı yok. Zaten beni, daha kimler anlamadı.) Pek sevmezdim de bu reklâm işini. Bu kazananların filân resimlerini, gülümsemelerini tatsız bulurdum. Spor ceketli geldi. (Yeşil kıravatlıya karşı çok saygılıydı.) Hiç olmazsa, paraları ilk verişinizde çekin resmimi, olmaz mı? Bunu, evin içinde yapalım dediler. Daha ciddi olurmuş. (Bahçenin durumu da pek iç açıcı değildi zaten.) Büyük lambalarının fişini prize sokarken

kontak oldu. (Biraz uğraştılar. Ben elektrik işlerine elimi sürmeyi pek sevmem.) Paraları aldım sonunda, sayarmış gibi yaptım. (Gerçekten de saymadım. Onlar gidince aklıma geldi. Tamammış.) Biraz gülümseyin, biraz da bankamızı övün. Efendim, bankanızı hep severdim, paramı oraya yatırmak beni memnun ederdi, paramı iyi bir yere yatırdım. (Aç olmasaydım daha iyi sözler bulurdum. Aslında kalabalık önünde konuşmaktan sıkılırdım. Allahtan onlar yardım ettiler; benim yerime güzel sözler buldular.) Size kahve pişirmek isterdim ama, kahvem yok ne yazık ki. (Doğruydu.) Eh, paranızı yine veriyorsunuz bize, değil mi? Vermek mi? Neden? Hepsini yanınızda tutacak değilsiniz ya? Doğru. Birazı kalsın bende, olur mu? Tabiî. Biraz fazla alıkoydum kendime; bu kadar parayı ne yapacak? diye düşünmüşlerdir. Olsun. Rahatsız ettik, teşekkür ederiz. Asıl ben... Hatırladım: Giderken bizim bakkala da haber verir misiniz? (Olmadı.) Hayır, borcum yok. Çok şakacıydım. Kibarlık gösterdiler gene de. (Adamlar senin uşağın mı?) Hangi bakkal? Bilmem. Büyük bir bakkalmış. Bu sefer gerçekten bir tuhaf baktılar. Ben de spor ceketliye anlattım derdimi: Manav, kasap filân hepsi bir arada. Güle güle harcayın. Kapıya kadar geçirdim onları. Bir de ayrılış resmi çektirdik birlikte. (Yıllardır, bu kadar resmim birden çekilmemişti; hem de hiç tanımadığım insanlarla.) Resimlerden ben de: isterim. Göndeririz. Oldu. Elimi salladım.

O günden sonra motosikletli bakkal yardımcısından başka kimse gelmez oldu. İnşaat çukuru, bazı küçük toprak çökmeleriyle biraz genişledi. Ben de kendimi yemeğe verdim (ilk günlerde). Evin her tarafını yiyecekle doldurdum. Masaların sehpaların üstleri yiyecek artığı tabaklarla kaplıydı; yatak odamda meyva kabukları ve çekirdekleri dolaşıyordu. Sürekli yemek, nedense okuma isteğimi körükledi. Uzun süredir aklıma takılan bir düşünceyi gerçekleştirdim: Mektupla yabancı dil dersleri almağa başladım. Bakkalın çırağı mektuplarımı götürüyordu. Bu yüzden, bana bir tuhaf baktığını sanıyordum. Çevremde benim hakkımda dedikodular çıktığını, gözlerinden okuyorum. Kimseyi görmediğim için, genellikle bu duruma önem vermiyordum; fakat her sabah onunla karşılaşınca, neden hiç evden çıkmadığımı açıklamak gerektiğini hissediyordum. Gazetede resmim çıkmıştı. (Tabiî, birinci sayfada değil.) Sinemalarda filmim de oynuyordu herhalde. (Ben, ilk gençlik yıllarımda başka türlü geçmek isterdim gazetelere.) Resmim oldukça büyüktü. Gülümsediğim sanılabilirdi. Adım yazılı olmakla birlikte, hayatımdan söz edilmiyordu. Bir 'haber' olsaydım daha çok sevinirdim. Neyse. Mektup-öğretmenin verdiği derslere ciddi olarak çalışıyor, ödevlerimi yapıyordum. Pek de fena notlar almıyordum; fakat sınıftaki durumumu bilemediğim için, kaçıncı olduğumu, çalışkanlık de-

recemi filân kestiremiyordum. Bir gün de, gazetenin birinde gördüğüm halk üniversitesine yazıldım. (Her zaman üniversiteye gitmek isterdim. Şimdi üniversite bana geliyordu. Hoşlandım bundan.) Dersleri çok zor bulmadım. Sonunda bir diploma da verilecekti. Sıcak sonbahar bitmişti, birden serin bir sonbahar gelmişti. Bu şehirde yazın ve kışın varlığı pek iyi anlaşılmıyordu. Tabiata biraz daha dikkat etmeğe karar verdim. (Bu sefer, sarı yapraklar kaybolmadan onları uzun uzun seyrettim. Her zaman kaçırırdım da. İnsanlar ne buluyordu bu sarı yapraklarda? Yağlıboya tablolarda gene neyse, fakat yerde? Bilmem ki.)

Mektup üniversitesini pekiyi dereceyle bitirdim. Mektup kursunda üçüncü sınıfa geçtim. Üniversiteden postayla bir de diploma gönderdiler. (Mutfakta duruyor, dolabın altına iğneledim. En çok, fotoğrafımın üstündeki soğuk damga hoşuma gitti.) Durum fena değildi, hafif bir uyuşukluk içindeydim. Her gün trençkotumu giyip bahçede yarım saat dolaşıyordum. Özellikle bitkilere, gökyüzüne filân çok bakıyordum. Bir gün nasıl oldu hatırlamıyorum, evin duvarlarına da biraz fazla baktım galiba. (Mektup üniversitesinin inşaat dersleriyle komşudaki yıkım ve kazı işleri yüzünden duvarlar ilgimi çekmiş olacak.) Yerden yarım metre yükselen taş duvarı inceliyordum. Buna 'su basman' deniyordu. Şimdi hatırlayamadığım birtakım görevleri vardı. Birden, temelden yukarı doğru giden bir çatlak gördüm: İnce bir ağaç dalı gibi kıvrılan zayıf bir çatlak. (Tabiatla ilgili benzetmeleri sevmeğe başlamıştım. Halk üniversitesinde tabiat bilgisinden tam not almıştım. Hayır canım tabiat bilgisi değildi; 'loji' ile biten bir adı olmalıydı.) Birden dehşete kapıldım: Ev üstüme yıkılacaktı. Kazıyı yarım bırakmışlardı, toprağa destek yapmamışlardı. Devlet dairelerindeki karışıklığa kurban gidiyordum. İzin vermeyecekleri bir inşaata neden başlatmışlardı? Bir ceviz kabuğu gibi, ikiye ayrılacaktı ev. (Bu benzetmelerden de bıkmıştım; fakat, ikiye ayrılan ceviz kabuğunun görüntüsü, gözümün önünden gitmiyordu.) Şikâyet etmeliydim, bir yerlere başvurmalıydım, hakkımı aramalıydım. Bir yere gidemeyeceğimi bilmenin dehşetiyle koltuğuma saplanıp kalmıştım. (Ne zaman eve girdim? Ne zaman koltuğa oturdum? Ne zaman düşünmeğe başladım? Düşünmek mi? Durmadan düşünmekten başka ne yapıyordum ki?) O kadar çok düşündüm ki, o kadar çok şeyi bir arada düşündüm ki, sonunda, Bizanslılardan kalma bir kiliseyi gezerken gördüğüm bir duvar çatlağına yapıştırılmış cam parçası geldi aklıma. Çatlağın ilerleyip ilerlemediğine bakıyoruz demişlerdi. Fakat cam ortadan çatladığı halde, kimse telâşa kapılmıyordu, hatırımda kaldığına göre. Kiliseyi gezenleri, haydi bakalım yıkılıyor, diye dışarı çıkarmıyorlardı. Bahçeye çıkıp bir cam parçası aradım, bulamadım; komşu çukurun içine baktım, çevresini dolaştım, yoktu. Evi, mutfağı ara-

dım; hayır, küçük bir parça cam bile yoktu. Hemen bulmalıydım camı. Lavabonun önündeki camın küçük bir parçasını kırmak istedim; cam, ikiye ayrıldı ortasından. Neyse sonunda ondan küçük bir cam parçası çıkarmayı başardım. (Kalan cam işe yaramaz duruma geldi.) Allahtan evde alçı vardı. Kilisede görmüş olduğum gibi, sıvayı biraz temizleyerek çatlağın iki yanına camı yerleştirmek için birer yuva açtım. (Demek ki o kadar dikkatsiz değildim.) Alçıyı sürmeyi de becerdim. (Halk üniversitesinde, bununla ilgili bir ders görmüştüm galiba. Birden aklıma geldi: Ben hangi fakülteyi ya da bölümü bitirmiştim? Galiba bütün fakülteleri bitirmiştim. İyi.) İyi dayanıklılıklar sayın ve sevgili cam, dedim. Mektup İngilizcesi çalışmağa gittim.

Ertesi sabah şafakla birlikte uyandım. (Tabiat Sevgisi dersi olarak biraz, kızıllaşan gökyüzüne, biraz da külrengi bulutlara baktım. Herkesin sabahları beden hareketleri yapması gibi ben de onbeş dakika, tabiat sevgisi gösterme hareketleri yapabilirdim. İyi.) Hay Allah! cam çatlamıştı; hem de bir gecede. Kollarımı kavuşturarak sancısı tutmuş hastalar gibi dolaşmağa başladım çatlağın çevresinde. Bir yere, birisine haber vermeliydim.

Sepetli motosikletin gürültüsünü duyuncaya kadar arka bahçede bekledim. Fakat bakkalın çırağına ne söyleyebilirdim? (Zaten yeter derecede şüpheleniyordu benden.) Ekmeği ve gazeteyi alırken söze bir yerden başlamak istiyordum. Gazeteye bakıyormuş gibi yaptım. (Son zamanlarda gazeteyi, okumadan mutfaktaki bir dolabın içine atıyordum aslında.) Biliyor musunuz? dedi, bugün yazıma gelecekler. Eyvah! Ne yacaklar? Muhtar seçimleri varmış, seçmenleri yazıyorlar. (İyi. Evde bulunurum o halde. Ha-ha.) Alçak herifler! Ne yüzle oy isteyecekler? İnşaatların bu ruhsat işlerini böyle karıştırdıktan sonra, çökmekte olan temel çukurlarını hiç gözden geçirmedikten sonra... Dur, ben onlara gösteririm. Muhtar adayı da geliyor mu? Yok; bu, memurun işi. Gururla başını kaldırdı: Bizim patron, muhtar olacak galiba. Beter olsun!

Geldikleri zaman -Allah kahretsin!- unutmuştum onları bekleyeceğimi. (Hafızam artık yarım gün bile idare etmiyordu. Bir doktora göstermeliydim onu.) Ayrıca talihsizdim, helâdaydım, hemen kalkamazdım; gene de pantalonumu yarım yamalak çekip koştum. (O durumda, fazla hızlı koşulamıyordu.) Arabayı, uzaklaşırken görebildim ancak. (Bakkal-manav ve daha bilmemne, araba tutmuştu onlara.) Düğmelerimi ilikleyip kemerini bağlarken sokakta arkalarından koşmağa çalıştım. Yetişemedim. Yetişebilir miydim? Kaldırıma oturdum soluk soluğa; ağlamağa başladım. Yani öyle bağırarak değil, hafif gözyaşlarıyla. (Hiç bir işi gürültülü yapamazdım.) Sonra sepetli motosiklet göründü, bana

geliyordu; hemen gözyaşlarımı sildim, anlattım ona. Üzülmeyin, dedi. Ben söylerim, yazarlar. Bir kâğıt uzattı. Adımı, yaşımı, babamı, annemi filân yazdım; her şeyi yazmadım. Anlamazlardı; beni bir yere kapatırlardı sonra.

Cam parçasını attım, yerine yenisini koyma cesaretini gösteremedim. Başıma gelenleri ilk gününden başlayarak yeniden düşündüm uzun süre. Kaç gün geçmişti? Aptallar gibi, bir kenara yazmamıştım gene. Geç kalmıştım. Burada paslanıp gidiyordum; hafızam paslanmaya başlamıştı bile. Yalnızlık, hafızayı zayıflatıyordu. Elbette! Kimseyle konuşmuyordum ki. Sonunda, bakkal çırağıyla konuştuklarımın dışında her şeyi unutacaktım. Konuşmalıydım, bağırmalıydım, öğrenmeliydim. Mektupla doktora yapmalıydım; mektupla doçent, mektupla profesör olmalıydım. Resim bilgimi, genel kültürümü mektupla ilerletmeliydim. Mektupla bir üniversiteye öğretim üyesi olmalıydım; belki bir süre sonra da mektupla üniversitede ders vermeğe başlamalıydım. Her şeyden önce, konuşmalıydım. Ayağa kalktım. Hemen başlamalıydım, bir şeyler söylemeliydim. Konuşmayı unutmak üzereydim. Kendimi anlatmalıydım. Kendimi göstermeliydim. Bir yerlere başvurmalıydım.

Ben! diye bağırdım bütün gücümle. Sonra adımı tekrarladım birkaç kere. Ben, burada gizli bir mezhebin kurbanı olarak bir saksı çiçeği gibi kuruyup gidiyorum. Ben, çiçeklere bakmasını bilmediğim gibi, kendime bakmasını da bilmiyorum. Ben, yalnızlığı istemekle suçlanıp yalnızlığa mahkûm edildim. Bu karara bütün gücümle muhalefet ediyorum. Ben yalnızlığa dayanamıyorum, ben insanların arasında olmak istiyorum. İnsanların düşmanlara da ihtiyacı vardır. (Dostlarının değerini bilmek için.) İşte tek başıma yıkılmış durumdayım: Ne yemek pişirmesini, ne de okumasını becerebildim; ne İngilizceyi, ne de tabiatı sevmesini öğrenebildim. (Sabahları onbeş dakikalık tabiatasevgi gösterisinden sonra, yarım saat de konuşma talimi yapmalıydım.) Yeni bilgiler öğrenmek bir yana, eski bildiklerimi unutmağa başladım. Düşüncelerimin doğruluğunu ölçmekten yoksun kaldım artık. Kimsenin gözünde, anlattıklarımın yansımasını göremiyorum:, artık? Her şeyi unutuyorum, noktalamayı bile? Ünlem işaretinin nerede kullanılacağını bilmiyorum? Üstelik ne ıstırap çekmeyi ne de gerçekten korkuyu öğrenebildim (ya da öğrenemedim.) Hangi sözü kullanacağımı bilmiyorum. Yalnızlığımın yalnız bana zararı dokundu. (İşte, bir cümlede iki kere 'yalnız' kelimesi kullandım.) Yenildiğimi kabul ediyorum? Gizli mezhep kuvvetlerinin geri çekilmesini istiyorum. Burada konserve yemekten ve kitap okuyamamaktan bıktım. Söz veriyorum: Bana eski durumum bağışlanırsa, evi saksılarla dolduracağım ve böceklerin evi istilâ etmesi

pahasına, yerlerin ıslanması pahasına onlara bakacağım. Tabiatı seveceğim, insanları seveceğim, yurduma yararlı olmağa çalışacağım, hiç bir düzene karşı çıkmayacağım. Herkese güleryüz göstereceğim, evleneceğim, çocuk yetiştireceğim, onların altını değiştireceğim, gece uyutmak için sabırla masal anlatacağım, dedikoduları dinleyeceğim, ilgi göstereceğim, ilgi!

Sözlerimle kendimi heyecanlandırmayı başarmıştım, gözlerim dolmuştu. Kendi üzerimde çok etkili olmuştum. (Başkaları üzerinde etkili olma imkânım yoktu.) Kendi hakkımda dokunaklı bir konuşma yapmıştım. Gerçeğe yakın bir heyecanla ve bitkin bir durumda, sallanır koltuğuma çöktüm... fakat durum değişmedi (bir süre beklediğim halde). Bir mucize olmadı. Her şey yerli yerinde kaldı. Ben de eşyanın ve manevî güçlere sahip olması gereken insanların bu kayıtsızlığı karşısında isyan ettim, çileden çıktım. (Gene bir şey olmadı.) Bunun üzerine, onlardan intikam almak için, kendimi içkiye verme kararını aldım. Yerimden kalkacak gücüm olmadığı halde, bütün evi dolaştım; ne kadar içki varsa topladım, sallanır koltuğumun yanına dizdim. Ve içkiye, bana en dokunacak biçimde, yani yemeksiz ve mezesiz başladım ve alçak herifler! öylece devam ettim işte. (Gene kimse kılını kıpırdatmadı, başıma gelenleri değiştirme zahmetine katlanmadı.)

İçtikçe kendime acımağa başladım. Son zamanlarda kendime doğru dürüst acımaz olmuştum. Bana kötü geldiğini bile bile içtim. Bir şey yemediğim için, her zamanki gibi kusmadım. (Bir iki kere kusacak gibi oldum, banyoya gittim; fakat bir şey çıkmadı içimden.) Devam ettim içmeğe, kendimi mahvetmeğe. Dumanlı gözlerle, eriyip gidişimi seyrettim. Bütün düzenleri yıkacaktım, onlara gösterecektim. Artık ne kapıları kilitleyecek, ne de anahtarları vazonun içine atacaktım; ayakkabılarımı giymeden paltomu giyecektim, serserinin biri olacaktım. Kimseye yaranamadığıma göre, ilkelerimden vazgeçecektim; kahvaltıdan sonra bulaşıkları yıkamayacaktım. En önemlisi de şuydu: Varlığımı sürdürecektim; konuşmayı, düşünmeyi unutmayacaktım, çok çalışacaktım. Sallanarak ayağa kalktım ve aynı gün içinde ikinci defa konuşma talimi yaptım; çünkü kim olduğumu, neler bildiğimi, neler yaptığımı ve yapamadığımı unutmaya doğrusu hiç niyetim yoktu. Korkuyla beklemek, korkuyu beklemek gereksizdi; çünkü dünyanın yarıçapını ve İstanbul'un fethini biliyordum. Üç çeşit yönetim biçimi vardır, anlıyor musunuz: Mutlakiyet, meşrutiyet, cumhuriyet. Bunun dışında hiç bir şey yoktur, varsa da bunlardan birine girer. Dünya basık bir yuvarlaktır ve yer çekimi diye bir kuvvet vardır, anladınız mı? (Bağırıyordum.) Ben, liseyi bitirdikten sonra üniversiteye girmek isterdim; babam ölmeseydi, birden kendimi yorgun hissetmeseydim. Annem de çok isterdi okuyup

adam olmamı, para kazanmamı; bu yüzden serbest bir meslek seçtim ve başarıya ulaşamadım. (Önemi yok, önemi yok.) Memur da olsaydım, başarıya ulaşamıyacaktım; zaten memur olmak, başarıya ulaşamamak demektir. Bana öyle söylemişlerdi. Memurun kamuyla bir ilgisi vardır, çünkü ona kamu kesimi denir; ben serbest kesimdeyim. Çok kazanmak istiyordum; fakat bu dünyada biliyorsunuz ancak işini bilenler kazanır. Ben de işimi bilmek istiyordum. Bu yüzden çok okuyordum. Birçok şeyi biliyordum. Şimdi bildiklerimi unutmamak için büyük bir savaş veriyorum.

Balzac ile Stendhal, büyük romancılarıydı Fransa'nın; kırk iki milyon insanın yaşadığı bu ülkenin bunlar romantik yazarlarıydı. Roman da ikiye ayrılır: Romantik, realist. Balzac realistti diyenlere inanmamak gerekir; asıl realist Zola idi, havagazından zehirlenerek öldü. Balzac da onbin fincan kahveden zehirlendi; borçluydu, benim gibi o da serbest kesimde başarı kazanamamıştı. Kafka da kamu kesiminde başarısız kalmıştı. Balzac'ın her taşındığı evde iki kapı vardı, alacaklılardan kaçmak için. (Bunu çok iyi anlıyorum.) Eski Yunan da iyiydi. Aristo filân vardı, (başka kim vardı?) evet Platon da vardı, onun da bir devlet nazariyesi vardı, bir de Devlet adlı kitabı vardı. (Mektup üniversitesine girmem çok iyi olmuştu. Bir de diploma töreninde bulunabilseydim!?) Felsefe bir çok kısma ayrılırsa da aslında buniar spritüalizm ve materyalizm olmak üzere iki çeşittir. Birincisinde madde yoktur, ikincisinde vardır. En büyük filozof Kant'tır ve hiç evlenmemiştir. Daha başka büyük filozoflar da vardır: Hegel, Spinoza ve Descartes. Bu sonuncusu her şeyden şüphe ederdi. İki Bacon vardır; Francis Bacon, Fransız değil İngilizdir. Bacon olmasaydı (Hangi Bacon?) bilimlerin gelişmesi geri kalırdı. Kendimden de söz etmeliyim. Ben daha çok spritüalistleri sever gibiyimdir; fakat bazı romantik görünüşlü insanlara kızıp materyalizmi ve onun bir kolu olan diyalektik materyalizmi savunduğum olmuştur: Tez, antitez, sentez. Ha-ha. Marx, aynı zamanda bir filozoftur. (Bu konu şimdilik yeter.)

Ben, oldukça hor görülmekle birlikte, bir vatandaşım. Vatandaşın hakları şunlardır: Bir: İstediği gibi gezer, yani seyahat hürriyeti vardır. Ben, bugüne kadar bir yere gidemedim, pek fırsat olmadı, para kazanmakla uğraşıyordum, fakat borçlardan bir türlü kurtulamadım. Seçmek de hürriyettir, insan istediğini seçer; fakat o seçtiği kimse, seçimi kazanmayabilir, çünkü demokrasi vardır. Az kaldı unutuyordum: Demokrasi plutokrasi, aristokrasi (başka bir krasi var mıydı?) Mahalle muhtarının görevleri şunlardır: Seçim kütüklerini düzenlemek, Bakanlar kurulu da üç kuvvetten biridir: Yürütme kuvveti. Ayrıca, yasama kuvveti ile yargı kuvveti vardır. Buenos Aires, Arjantin'in başkentidir. Ben

en çok Londra'ya gitmek isterdim. İngiltere, demokrasinin beşiğidir. Bir keresinde, bir uçak şirketinde çalışırken bedava bir bilet ayarlamıştım, fakat döviz alacak parayı denkleştiremedim. (Daha konuş, daha konuş, iyi oluyor, hafızan bileniyor.) Üç çeşit hafıza vardır: Göz hafızası, kulak hafızası, el hafızası. Bunlardan en iyisi el hafızası, yani yazarak öğrenmektir. (Ara sıra biraz da yazmalı. Dur bakalım, bir kerede yirmi filozof, onbeş romancı, on devlet adamı, yirmi şair yazabilecek miyim? Sonra yazarsın, şimdi kendinden bahset.) Küçükken kabakulak oldum, su çiçeği de geçirdim. Tifo olmadım. (Olmadıklarını bırak.) Tayyareci olmak istedim dört yaşındayken, babam Temyiz mahkemesinde kâtipti, annem ev kadınıydı, seçim ve sayım listelerine öyle yazdırırdık, annemin tahsili özeldi, yani yoktu, öğrenim üçe ayrılır: (bırak şimdi). Evet, neden canım, üçe ayrılır tabiî: İlköğrenim, ortaöğrenim, yükseköğrenim. Ben ortaöğrenimi bitirdim, yani liseyi Kâzım Cemal lisesini bitirdim, Kâzım Cemal ilk milli eğitim bakanlarından biriydi. Lisede son sınıfta bir dersten bekledim, başka kaybım olmadı, iki kızla konuştum, biriyle iki kere yemeğe çıktım, elini öptüm onun, (özel hayatına girme, olsun ne var bunda? odada kimse yok ki). Çocuğun doğum kromozomla ilgili, şey sperma da vardı, kalıtım teorisi Mendel'indir. Beni babama çok benzetirlerdi. Ona benzediğim için adam olamadım, serseri oldum, artık eve çamurlu ayakkabılarımla gireceğim, hiç terlik giymeyeceğim evde, hep ayakkabıyla dolaşacağım, hiç bir dediğinizi yapmayacağım, çünkü yoruldum, çünkü her şeyi birbirine karıştırdım, çünkü bu dünyada gizli mezhep bile sonunda gelip beni buldu; fakat sevebileceğim bir kadın, bol para, insan yakınlığı beni hiç bulmadı. Ben de üç yıl dört ay önce acılaştım, huysuzlaştım, hiç bir şeyi beğenmez oldum; para kazanamayacağımı, insanları sevemeyeceğimi anlayınca uzaklara gittim, kimse beni bulamasın diye. Onlar da beni ciddiye aldılar, gelmediler; sadece gizli mezhebi gönderdiler. Mezhepler, resmî dinden ayrılmış ve din kitaplarınca, papazlarca, hocalarca filân uygun görülmeyen... hayır onlar tarikatlardır; mezheplerin yalnız gizlileri kötüdür, bugün din ve dünya işleri ayrılmıştır, fakat kanun var diye suçlar ortadan kalkmamıştır. Her suçun bir cezası vardır ve insanlara karşı işlenen suçların çok cezası vardır; iki aydan başlar, dokuz aya kadar, on aya kadar, bir yıla kadar, ebediyete kadar...

Bir süre sonra yoruldum galiba, bu sözlerin bir kısmını içimden söyledim, sonunda sızıp kaldım. (Belki son sözleri de rüyamda söyledim.) Uyandığım zaman kendimi aynı yerde buldum. (Bu kadar gürültü çıkardıktan sonra, hiç olmazsa yerim değişir diye ümit ediyordum). Kalktım, biraz tabiatı seyrettim(aynı güneş, aynı kızıllık), yük-

sek sesle konuştum (kendimi tekrarladım); olmadı. Başım ağrıyordu. Kendime bir çekidüzen vermeliydim; öyle ya, bir doktora gitmeliydim. Bakkal çırağı gelince ona, telefonumu açtırmasını söyledim; bu işi yapması için, cüzdanımdan büyük bir kâğıt para çıkarıp verdim. Telefonun açılmasına kadar geçen zamanı da boş geçirmedim. (Geriye doğru düşününce de kısa bir süre içinde, o kadar az iş yapmamış olduğumu vaktimi boşa geçirmediğimi anladım, Herkes benim kadar olsaydı.) Gizli mezhep hakkında incelemeler yaptım. (Bir yerde, bu konuda bazı kitap adlarına raslamıştım; bakkal çırağına bu kitapları da aldırdım. Verdiğim bahşişler onun da yüzünü güldürmeğe başlamıştı. İnsan kısmı paraya dayanamıyordu.) Önce tarikatlara baktım: Bunlar, can sıkıcı yollar bulmuşlardı, bütün dertleri Allaha varmaktı. Ruh temizliği, nefsin kötülüklerinden kurtulmak, birliğe varmak, Allahla bir olmak, O'nun yüzünü şurda burda görmek gibi belirsiz amaçları, elle tutulması güç metotlarla gerçekleştirmek için gereksiz yorgunluklara katlanmışlardı. Hepsinin de birbiriyle ilgisi vardı, işin aslı da anlaşılmıyordu. Yüzyıllardır bu kadar insan, saçlarını kesip kesmemek ya da belirli günlerde su içmemek için mi bir araya gelmişti? Sonra, kötülük nerdeydi, kötülük? Görünüşte hep sevgi, ahlâk, güzellik sözleri vardı ama, bir yerde kötülük olmalıydı; gizlilikten bir kötülük doğmalıydı. Sonra, bunların neden araları açılmıştı peki? (Allaha giden yolda kaç basamak olduğu konusunda mı?) Tarikatlardan hemen ümidimi kestim. Mezhepler de dinin şubeleriydi; demokrasinin üçe ayrılması gibi. Peki, bana gönderilen mektupta neden UBOR- METENGA deniyordu? Neden mezhep deyimi kullanılmıyordu? Gizli olduğuna göre, zaten kitaplarda bulamazsın, dedim kendime. Ölü diller uzmanı arkadaşım bulmuştu ya. Yoksa, bu gizli mezhep sözü bir aldatmaca mıydı? İlk günlerde de düşündüğüm gibi Ubor Metenga, bir insan mıydı? Belki de bu insanın adıydı. Belki de bütün kötü insanlar yalnız kalıyordu (benim gibi). Bu zavallı Ubor Metenga da yalnızlığının, yalnız bırakılmışlığının acısını benden çıkarmak istemişti. Belki de işsiz kalmış bir hint göçmeniydi; sınır dışı edileceği sırada, siyasi polisin kendisini bir trene bindirerek şüpheli bir şahıs olduğu için ülkesine geri yolladığı sırada, bir fırsatını bulup bu mektubu yazmıştı. Mektup elime nasıl geçmişti? Kendisi gibi kara bir çingene çocuğu görmüştü tren istasyonunda, kömür toplayan. Son parasını ona uzatmıştı: Uzaklarda, benim gibi yalnız ve ümitsiz birine bırak bu mektubu oğlum; benim gibi birisi olsun, çünkü bizim gibiler birbirlerine ancak kötülük edebilirler. (Bu çözüm hoşuma gitmişti. Kitabı kapayıp bir süre düşündüm: İyi bulmuştum, belki ben hikâyeci bile olabilirdim.) Fakat kitaplardan birinde, büyü kısmına bir göz atınca ümidim kırıldı: Kötü insanlar da bir araya geliyordu. Sonra, biraz daha

okudum; bütün mezheplerin, dinlerin öteki dünya ile yetinmediğini, yalnız Allaha varmak düşüncesiyle tatmin olmadıklarını sezer gibi oldum. Başkalarına üstün olduklarını hissetmek, onlardan farklı yerlere vardıklarını elle tutulur bir biçimde görebilmek için kurbanlar seçtiklerini gördüm. En zavallı insanlardan kurbanlar buluyorlardı; ne dünyanın ne de ahretin farkında olmayan ve bir ekmek parası için ezilmişliklerini satan insanlardan yararlanıyorlardı, onları kötü ruhlar sayarak cezalandırıyorlardı. Neden kurban edildiklerini bilmeyenleri, kötülüğün yeryüzündeki temsilcileri olarak görüyorlardı. Irmak kıyılarında, karanlık mağaraların serinliğinde parçalıyorlardı onları. Sakatlar, deliler ve ne yaptklarını bilmeyenler, fakir ailelerine birkaç kuruş sağlamak için, kötülük sembolü olara yerlerde sürükleniyordu. İyiliğin hissedilmesi için, bilerek ya da bilmeyerek kötülük ediliyordu. Tıpkı bana yapıldığı gibi. Öldürülecekleri daha baştan bilinen zayıflar, kısa bir süre için krallar gibi ağırlanıyordu; sankibilmiyormuşçasına saygı gösteriliyordu onlara. Beni de bir süre insandan saymışlardı; bunda benim bir suçum yoktu, onlar öyle söylemişlerdi, bana adammışım gibi davranan onlardı. (Şimdi anlıyorum her şeyi.) Birden, uzak yüzyıllarda, kara ya da beyaz derili bir sürü çarpık insanın, ölüme götürülürken duyduğu acıyı içimde hissettim. Onlara da aslında çok iyi davranılmamıştı; fakat hiç olmazsa (bana yapıldığı gibi) yaşamalarına bir süre izin verilmişti; kurban edilmelerine yetecek kuvveti kazanmaları sağlanmıştı. Yalnız İsa adlı biri, durumunun biraz farkındaydı; İsa da işi edebiyata dökmüştü. Onun, kısa bir süre için hikâyeler ve mucize adı verilen masallar yazmasına izin verilmişti; ölüme cesaretle gidebilsin, şöyle de şöyle oldu, diye kendini oyalayabilsin diye. (Benim durumum, isteğime bağlı değildi.)

Sonunda buldum; evet gizli mezhebi ya da Ubor Metenga'yı buldum. Tabiî aynı adla geçmiyordu kitapta; çünkü gizli mezhepti, her yerde kılık ve ad değiştirmişti polisten kurtulabilmek için. Güney Amerika'da bir yerlerdeydi, galiba başka bir adı vardı; fakat sanıyorum Ubor Metenga'ya yakın bir adı vardı. Kitaplar kısaydı; kitaplar, oradan buradan yapılan derlemelerden ibaretti. Zaten gizli mezhebin gizliliği, yazanların işini güçleştiriyordu herhalde. Çok korkunç bir mezhepti bu, bir iki satırın içinde de dehşeti seziliyordu. Çünkü alıştığımız düşünme yollarının, çünkü bildiğimiz mantığın, çünkü su içmek gibi benimsediğimiz yaşama kurallarının dışındaydı; kanun dışı, aşağılık ve korkunç bir mezhepti bu. Başkası olamazdı, buydu. Çünkü cezalandırırken ihmali, kazayı, bilmezliği, düşüncesizliği, bilerek işlenen suçlardan daha ağır sayıyordu. Aklın suçlarını daha hafif cezalara çarptırıyordu; akılsızlığın suçlarına düşmandı. Bu mezhep, Ubor Metenga'dan başkası olamazdı ve benden başka kurban seçemezdi. Kurban olmamak için, her an

uyanık bulunmak gerekiyordu; ayağına çarparak düşen bir taşın işlediği suçtan da sen sorumluydun. Benden iyi kurban bulunamazdı. Onlar haklıydı; çünkü aklın işlediği suçlar azdı, çünkü toplumu düzeltmek isteyenlerin karşısına çıkan ve bir çığ gibi büyüyen ihmal suçlarından kurtulmak gerekiyordu. Akıl, her şeyi bilerek yapıyordu; bugün kötülük yaparsa veya bir yanlışlığa düşerse, yarın iyi bir şey yapabilirdi. Akıldan ümit kesilmezdi. Raslantılara ve kör kuvvetlere gelince, onlar hep kötülük saçacaktı, ezecekti, kıracaktı, ortadan kaldıracaktı; çünkü bilmiyordu. Akıl, çıkarını düşündüğü için, yararlanmak istediği için, büsbütün yok etmezdi. Fakat ben suçsuzdum; beni, bu toplumun hukuk anlayışı çileden çıkarmıştı. Bilerek işlenen suçlardan korkuyordum sadece; oysa beni her gün suçlu duruma düşürmek için binlerce tuzak kuruluyordu. Bununla başa çıkamazdım. Aslında, okuduklarımdan sezdiğime göre (hiç bir şey açıkça ifade edilmiyordu bu satırlar içinde), insanın bilmeden suç işlediğine de inanılmıyordu; rastlantının, kör kuvvetlerin filân, kendini aldatmak olduğu kabul ediliyordu. Sonunda dayanamadım bunlara; bir köşeye büzüldüm kaldım.

O köşede ne kadar kaldığımı hatırlamıyorum. Uyuyup uyumadığımı da bilmiyorum. Uyku ile uyanıklık arasındaki fark azalmıştı herhalde. Düşündüğümü hatırlıyorum. Ne düşündüğümü bilmiyorum. Uykuda düşündüm galiba. Kendi başımın çaresine bakamayacağımı düşündüm sonunda. Bunu hatırlıyorum, en son düşüncemi. Aklıma bir baktırmalıyım, dedim; kendimi uzmanların eline bırakmalıyım. Ben her şeyi birbirine karıştırdım; onlar daha iyi bilirler. Beni hiç olmazsa, benim gibi olan insanlarla bir araya koyarlar. Çevremdeki bağırışların, delice konuşmaların ne önemi var? Bir şey anlamıyorum ki kelimelerden, cümlelerden. Karışık düşünmeyi bıraktım; basit bir iki söz üzerinde yoğunlaşmayı denedim: Telefon, dedim telefon. Açılsın ve bir doktor, dedim, bana gelsin. Telefona bak, dedim. Sık sık yokla. Bir rehber aldır. Ne rehberi? Telefon rehberi. Kime aldırayım? Bakkala, bakkala. Sana çok iyiliği dokundu. Rehber aldır. Rehber aldır. Telefona bak. Neden? Açılmış mı diye. Peki. Telefona bak. Az düşün. Sağlam düşün. Telefon. Bakkal. Rehber. Doktor. Doktoru ara.

Telefon açıldı sonunda. Birden ses geldi açınca, düdük sesi. Tam açıldığı anı yakalayamadım gene. Hiç bir zaman, olmamak ile olmak arasındaki kesin geçişi görememişimdir. (Güneşin tam doğduğu, yaprağın tam açtığı zaman; benim, bir şeyi ilk düşündüğüm an.) Doktor, olur hemen gelirim, dedi. Ve çabuk geldi. (Özel arabası vardı.) Bu işlerin ustası olduğu için, tanışırken ve konuşmaya başlarken güçlük

çıkarmadı. Ona içimi döktüm. Artık kendimi savunacak gücümün kalmadığını söyledim. Bir akılsızlar evine yatırılamaz mıydım? Başka türlü bu evden dışarı çıkacağım yoktu. (Bu doğruydu.) Açıklamak istemediğim bazı nedenlerle, evimden ayrılmak aşağı yukarı imkânsız bir duruma gelmiştir. Beni ancak bir doktorun, belirli bir hastalık teşhisiyle buradan alıp götürmesi mümkün olacaktır, efendim. Diyelim ki, tehdit edildiğimi, beni evde oturmak zorunda bıraktıklarını sanıyorum. (Kendime deli süsü veriyordum; başka çarem yoktu.) 'Fobi' ya da 'mani' ile biten birtakım kelimeler saydı bana. Yok canım, ben durumumu biliyorum doktor. Ona, okuduğum kitapları gösterdim. Beni cahil sanmasını istemiyordum. Kimsenin bilmediği büyü kitaplarını bile okuyorum, bakın. Gözlüklerini taktı. Benim bir 'vaka' olduğumu söyledi. Bunu da biliyordum. Mesele, kitaplarda gördüğünüz kadar basit değil; bu bir tıp olayıdır, bir tedavi meselesidir. Bu işlerde amatörlük tehlikelidir. (Bunu da biliyordum.) Fakat doktor bey, bu duvarların (bahçe duvarları, demek istiyorum) bütün imkânlarını, sınırlarını denedim; biliyorsunuz, duvarların ötesi ancak düşünülebilir, hayal edilebilir. Bunu kendi imkânlarımla yapamam, beni oraya götürmelisiniz. Düşündü. Ben durumunuzu çok ilerlemiş bulmuyorum, henüz bunu gerektirecek bir şey (o, şey demedi tabiî) görmüyorum. Çok rica ediyorum, sonra çok geç kalınmış olacak. Bilmem ama, nasıl söylesem (düşündü) toplumun içinde durumunuzun sarsılabileceğini hiç düşünmediniz mi? (Düşünmedim.) Bu sırada nasıl düşünebilirim efendim? Her zaman düşünmeli; geriye dönme ihtimalini her zaman hesaba katmalı. Hastaneden çıktıktan sonra... bilmem anlatabiliyor muyum? (Anlatabiliyordu.) Bence insan açık vermemeli; çevre kötüdür biliyorsunuz. (Biliyordum.) Yapacak bir şey yok demek? Biraz daha düşünün, beni istediğiniz zaman arayın. Giderken de güçlük çıkarmadı, belki zamanı değerli olduğu için ayrılış törenini uzatmadı. Gitti. (Anlıyordum doktor da onlardandı. Anlıyordum; düşünememekle birlikte anlıyordum.)

Hiç bir çıkış yolu kalmamıştı. Evde yapacak hiç bir işim kalmamıştı. (Yapabileceklerimi de ben istemiyordum. İstediklerimi yapamayacak olduktan sonra.) Param vardı, yiyeceğim vardı, kitabım, evim her şeyim vardı; fakat isteğim yoktu. Gizli mezhebe, yorgun bir öfke duyuyordum; onlara karşı çıkmak istiyordum, gücüm olmadığı halde. Kendimi yormadan onlara göstermeliydim. Açlık grevi yapmağa karar verdim. Nasıl olsa ölecektim. Beni kurtarmaya kimse gelmezdi. Cesedimi, günlerce şu koltukta ölü olarak oturduğumu düşündüm; burnumu tıkadım. Fakat, bir düzen kurmadan, plan yaparak uğraşmadan ölmeyi sağlamak kolayıma geldi; havagazının bile kokusu vardı. Açlık grevinde

uzun bir direniş vardı; intihar gibi kısa ve romantik bir tepki değildi.

Bakkala iki üç gündür (kaç gün olduğunu tam bilemiyorum) kapıyı açmıyorum gene. Bu münasebetsiz herif gene kimbilir nereye gitti? desin bakalım. Param yokken seni çağıramıyordum, şimdi de kovuyorum! Haydi bakalım! Ben aydın bir kişiyim, cahil herif! Sen ne anlarsın! Öfkeyle dolaştım evin içinde. (Aslında öfkem de zayıflıyordu.)

Bugün kapıyı açtım. Bana gaz getir, dedim. (Ne ekmek, ne yumurta. Gaz! anlıyor musun?) Evi yakmağa karar vermiştim. (Kendimi yakma konusunda henüz bir kararım yoktu.) Sallanıyordum, sakalım uzamıştı, münasebetsiz bir kılığım vardı. Evi yakmağa ne zaman karar verdim? Kafam bulanık, bilmiyorum. Sonu ne olabilir? Evet, yanmış bir evde oturmama izin vermezler. (Bunu düşünmüş müydüm?) Her şeye karşı olduğumu gösteren bir hareket, ateşli bir tepki. Ha...ha. (Gülemiyordum.) Bir şişe gaz getirdi aptal. Bir şişe neye yarar ki. Ne iş için istediğinizi söylemediniz de. (İnsan biraz şüphelenir benden, salak herif! Kimse kimseyle ilgilenmiyor ki.) Elbisenizi temizleyeceksiniz, tüp içinde çok iyi macunlar var, lekenin etrafında halka da yapmıyor. (Sersem! Ayrıca o dediğini kıravatımda denemiştim bir kere. Hiç de dediğin gibi olmuyor. Dolandırıcılar!) Bahçedeki otları filân yakacağım, ne bileyim işte? Onlar bu mevsimde kurudur; bir kibrit çakmak yeter. (Bir türlü öğrenemedik şu tabiatı. Bu yüzden ölüp gidiyoruz işte.) Yüzüne öyle bir baktım ki, peki efendim dedi ve gitti. Bir teneke gazla döndü. Bu kadar da dememiştim. Neyse, daha iyi. Önce, tenekeyi eşyanın üstüne olduğu gibi boşaltmayı düşündüm. Hayır, belki tutuşmaz. Mutfaktaki bütün gazete kâğıtlarını çıkardım, oraya buraya sermeğe başladım. Artık düzenli olmanın yararı yoktu, her işi gelişigüzel yapıyordum: Gaz tenekesini çok kötü bir biçimde açtım, gazın bir kısmı üstüme döküldü. Sonra, gazete kâğıtlarının üstünde gittikçe büyüyen lekeler meydana getirerek her yeri ıslattım. (Nedense, kitapların üstüne gaz dökmek içimden gelmedi.)İşte gizli mezhep, sana son oyunum! Gizli mezhep ya, diye söyleniyordum. Her yerde gizli mezhep, gaz ve gazete. Gazetelerdeki gaz, gizli mezhebi bir kibritle tutuşturacak Gazeteler gizli mezheple tutuşacak, bütün gazeteler gizli mezhebin ateşiyle yanacak, gazlı gizli mezhebin gazeteleri cızzz diye... efendim? Bütün haberler, sayınların fotoğrafları, gazetemize özel demeç verenler, okuyucu mektupları, çok zengin oldukları için dört sütunda beş kere ölen merhumlar, sınırı geçerek ilerleyen askerler, güzellik kraliçelerinin uzun bacakları, artık yeter başmakaleleri, devrilen kamyonlar, kaçarken yakalandılar, pazar gününden itibaren sütunlarımızdalar, bir esrar şebe-

kesi yakalandılar, bir gizli mezhebin mensupları... Anlamadım! Bir gizli mezhebin mensupları, ayin yaparken yakalandı. Demek başka gizli mezhepler de var. Dün gece şehir dışında bir evde ayin yapan yabancı uyruklu ondört kişi komşuların ihbarı üzerine yakalanmıştır. Soruşturma sırasında, kendilerine Ubor Metenga adını -arkası yedinci sayfa sekizinci sütunda - Sayfayı karartan gaz lekesine bakıyordum. Yedinci sayfa yoktu, yırtmıştım, bir yere atmıştım, bulamadım. Gazetelerin ortasına oturdum. Üzüldüm mü sevindim mi hatırlamıyorum. Yalnız, öylece kaldığımı, gaz kokusunun genzimi yaktığını hatırlıyorum. Kâğıtlara tekmeler attığımı ve bir şeyler mırıldandığımı hatırlıyorum. Sonra, gazetenin tarihine baktım: Bir ay kadar önceki gazeteydi. Sonra, her şeyi olduğu gibi bıraktım. Sonra, gaz kokan elbisemi değiştirdim ve kendimi sokağa attım. Sonra yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm.

Sonra başımın dönmesinden açlığımı hatırladım. Sonra, bir meyhaneye girdim. Sonra yavaş yavaş yedim yemeği. Sonra, biraz yedikten sonra, yavaş yavaş içmeğe başladım. Sonra, bütün tedbirlerime rağmen kustum. Sonra, gene ayılmadım. Kaldırıma oturdum. Nedir bu başımıza gelenler? dedim. Biz sözüyle ne demek istediğimi bilmiyordum. Herhalde, kendimi çok yalnız hissettiğim için 'biz' dedim. Sonra, ayılınca bunu hatırladım. Biz eve dönmeyelim artık, dedim. Bir otele gittim yattım. Sonra, iki gün eve uğramadım. Hayal kırıklığına uğramıştım: Gizli mezhep de beklediğim gibi çıkmamıştı. Ertesi gün, içmeğe devam ettim. İyice sarhoş oldum, mahzunlaştım; fakat sıkıntım geçti. Sokaklarda boynu bükük dolaştım. Meyhanelerde bazı insanlarla tanıştım. Mahzun ve bulanık düşüncelere daldım. Çıkmayacaktık şu evden, dedim. O haberi hiç görmemiş gibi yapacaktık. İşte bu ülkedeki korkunç olayların, fırtınalı serüvenlerin kaderi: Her şey sonunda gevşiyor ve zavallı bir zabıta haberi olup çıkıyor. Nerde eski romatiklik? dedim. Nerde eski şövalyeler? Hiç çıkmamalıydın, hep evde kalmalıydın. Programını da yapmıştın, düzenini de kurmuştun. Otursaydın oturduğun yerde. Çalışmalarını sürdürseydin. Belki bir iki şey verirdin insanlarına; ülkene yararın dokunurdu. Bu gizli mezhep de çok boş çıkmıştı, yabancı kökenli olduğu halde ülkenin şartlarına uymuştu. Oysa aydınlara, benim gibi ne yapacağını bilmeyenlere bir ışık tutabilirdi, onları sarsıp yerinden kaldırabilirdi. Benim de bir ülküm olurdu. Tehdit zoruyla filân, ben de ülkücü olurdum. İşte gene, nereye gideceğimi bilmez bir durumda sokaklarda sürtüyorum. Evde korkuyla beklerken ya da korkuyu beklerken geçen zamanın ne de olsa bir önemi vardı, bir geleceği vardı. Üstelik bu arada, tehdit mektubunu almadan önceki zamanlarım da değer kazanmıştı. Bende bir özellik bulmuşlardı ki beni seçmişlerdi. İşte, neler olduklarını şimdi kesin olarak söyleyemeyece-

ğim bu özelliklerimi de bu yaşanmamış zamanlarda kazanmıştım. Şimdi artık her şeyi kaybetmiştim. Bir yanlışlık olmuştu belki. Bu ülkede her şey çığırından çıkıyordu; her şey çözülüp, gevşeyip, dağılıp gidiyordu. Bir keresinde de bir kızı sever gibi olmuştum; bu kız bana söylemişti, her şey gibi aşk da soluklaşır demişti. Kendi de soluk benizli, zayıf bir şeydi. Dediği gibi olmuştu. Aşk da soluklaşmıştı. Artık ne sevgi kalmıştı, ne ülkü, ne de itici gizli mezhep. Hepsi tutuklanmıştı. Eve kapanmalıydı insan, bir daha hiç çıkmamalıydı, gerçekten çıkmamalıydı. Çok yoruldum, diye söylendim, bir ağacın gövdesine yaslanıp; dolaşacak, evden çıkacak gücüm kalmadı. Evlensem iyi olacak.

Ertesi gün, tanıdıkları dolaşmağa başladım. Hepsinin bir listesini yapmıştım. Bu gizli mezhep, beni ne de olsa düzenli davranışlara alıştırmıştı. Her ziyaretten sonra, listede, ait olduğu yere kırmızı tükenmez kalemle bir ok işareti koyuyordum. Nerelerdesin? diyenler çıktı ama, esaslı bir şekilde merak eden pek yoktu. Yazıhaneme de bir mektup bile gelmemişti; bir iki reklâm kâğıdı atmışlardı kapının altından, o kadar. Kapıcı da tahmin ettiğim gibi, hiç toz almamıştı. Ben biraz söylenince, anlaşılmaz bir homurtuyla her zamanki gibi bir şeyler geveledi ağzında. Perdeleri açtım, sonra hemen kapadım ve yazıhaneden çıktım. Akşam üzeri de, bu dünyada kalan son akrabama, dayı-amcateyzeoğlu gibi birine gittim. Yılda bir görürlerdi yüzümü. Onun için durumun hiç farkında değillerdi. Çoktandır evden çıkmıyorum amca. (Her zaman içimde bir şüphe vardı: Acaba ona dayı mı demeliydim?) Çalışıyordum. Bir eser hazırlıyordum. Beni pek sevmezlerdi. Fakat, cahil oldukları için, korkuyla karışık bir saygı beslerlerdi bana. Sözlerimi hiç anlamazlardı; fakat gene de başlarını sallarlardı durmadan. Ben de ayaklarımı uzatır, üstünlüğümün verdiği gururla rahat ederdim bu evde. Yıllardır da, rahat etmek istemediğim için çok seyrek uğruyordum onlara. Anlamadan suratıma baktılar; fakat, sen ticaret yapıyorsun, eser hazırlamak da nereden çıktı? demediler. Ben de, bu rahatlık içinde, daha çok saçmaladım; gizli mezhepten bile söz ettim. Onlara her şey anlatılabilirdi. Teyzem üzülür gibi oldu biraz. (Belki de ona hala demeliydim.) Seni üzmediler ya evladım. Bu günlerde gençlik çok serseri olmuş. Komşu Rıfat Beyin oğlu da evden kaçtı. Teyzeme, son aylardaki ruhsal durumumdan da bahsetim, pişirdiği kahveyi içerken. Başını salladı. Sonra, bir sözümün arasında, gene yalnız mı yaşıyorsun? dedi. Başımı önüme eğdim. Ben galiba evlenmek istiyorum teyze, dedim. Acaba bana göre bir şeyler bulunabilir miydi? Neden bulunmasın? Her zaman, yorgun erkekler için,

kendine göre bir tane bulamayanlar için, eli yüzü düzgün bir şeyler bulunabilirdi. Bazı kızlar, hanım hanımcık evlerinde oturup böyle kısmetler beklerlerdi. Bu arada, ellerinde daima bir bez parçası, çeyizlerini hazırlarlardı. Her gün yeni bir yemek yapmasını öğrenirlerdi ve pencerenin kenarına oturup, kırmızı ya da soluk yanaklarını cama dayayarak o bilinmeyen, o tanımlanamayan, o nasıl olursa olsun gelecek kocalarını beklerlerdi. Evin erkeklerine hizmet ederek, gelecekteki kocaları için talim yapalrardı. Babalarına, paltolarını giydirirken alttan ceketlerinin eteklerini çekerek düzeltirlerdi. Babaları da onlara aferin kızım, derlerdi; kocan rahat edecek. İşte böyle bir şey istiyorum teyzeciğim. Sonra, birden hatırlamış gibi yaptım: Biliyorsunuz son aylarda bana bir bankadan büyük bir ikramiye çıktı. Çok büyük. Zengin oldum şimdi. Ellerinden geleni yapacaklarını söylediler.

Geç saatte çıktım oradan; gece yatısına kalmam için ısrar ettiler. Yok dedim; eve gitmeliyim. Çoktandır uğramadım, sonra alışkanlığımı kaybederim. (Bu sözdeki inceliği de anlamadılar.) Bir taksiye atladım dönerken. (Öyle ya, param vardı.) Evin önü kalabalıktı; karanlıkta ışıklar yanıp sönüyordu. Şöföre, dur bakalım, dedim; dur bakalım, gene ne oldu? Bahçede polisler, polis olduğu anlaşılan siviller ve yüzlerinden durumları hemen belli olan yetkililer vardı. Kendimi tanıttım. Genç ve heyecanlı bir polis atıldı: Efendim, eviniz, dedi: evin duvarlarına çevrilen bir projektöre doğru baktım: Yıkılmıştı. Evim yıkılmıştı. Heyecanlı polis devam ediyordu. Yandaki kazıya gene başlamışlar... toprak kayması... Eve girmek istiyorum, dedim. İçeri girmek istiyorum. Sesime, yetkili bir hava gelmişti; bana sadece iyiliğim için engel olmak istediler, bir vatandaş gibi davranmadılar. Onları bir yana ittim; kalaslar, tuğlalar ve tozun arasından, elimde lüks lambası, ilerledim. Üstüste devrilmiş kitaplıklarımı, tuğlaların parçaladığı abajurlarımı, tavanın çökerttiği koltuklarımı gördüm; düzeltmiş olduğum masa ve dolap gözlerini, albümü, dosyaları göremedim bile. Kurduğum bütün düzen, gizli mezheple birlikte yıkılmıştı. Ağlayacaktım neredeyse; fakat ağlamadım, yanımda beni daha fazla duygulandırabilecek kimse yoktu çünkü. Yatağımda, tanımadığım bir betontuğlakireçyığını yatıyordu. Toz toprak içinde çıktım dışarı. Genç polis yaklaştı: Evi her tarafından aydınlatıyoruz efendim; fakat, karanlıkta yine de her tarafa hâkim olamayız. Değerli eşyalarınızı alsaydınız. Yüzüne baktım. Hiç bir şeyin değeri yok artık, dedim. Evliliğin bile. Yorgunsunuz, dedi. Bir sandalye? Bir bardak su? İstemedim: üzgün ve duygulu bir yetkili gibi yavaş yavaş bahçeden çıktım. Amcama ya da dayıma döndüm; evim yıkıldı, dedim. Bu gece sizde kalabilir miyim?

Günlerdir teyzemde ya da halamda kalıyorum. Bütün bunların, kendime güvenemediğim için başıma geldiğini düşünüyorum. Mutlak yalnızlığın düzeni de yaramadı bana. Yıllardır özlediğim sessizlik de yıkıldı gitti. Tam gizli mezhebin korkusu bittiği sırada düzenim bozuldu. Evime bir daha uğramadım. Kitapları ve sağlam kalan bazı eşyayı çıkarmışlar; bir depoya koydurdum onları. Gidip görmedim. Kafamdaki düzen de eşyaya bağlıymış demek. Hiç bir şey düşünemiyorum. Kafamda belirleyemediğim bazı şeylere kızıyorum sadece. Bir ad veremediğim kişiye söylenip duruyorum. Bunu bana yapmalarına engel olsaydın, bunu bana yapmasaydın, neden sen de onlarla birlik oldun? Benimle neden uğraşıyorsunuz? Benden ne istiyorsunuz? Neden her şeyi, tam istemediğim sırada veriyorsunuz bana? Neden bu kadar bekletiyorsunuz? Neden bir şeyi elde etmenin anlamı kalmayıncaya kadar, onu vermemekte inat ediyorsunuz? Mektubun başka bir anlamı var, diyordu içimde bir ses; sevmediğim bir ses. Başkalarına değilse bile hiç olmazsa sana bir şey demek istiyordu. Belki de anladığın dile, başka türlü çevrilebilirdi. Başkalarına da yazılmış mıydı acaba? Yıkılan evimin soruşturmasıyla ilgili olarak emniyette ifademi aldıkları sırada, birden gizli mezhebi de sormak aklıma geldi. Soruşturma gizli yapılıyormuş. Bu ülkede, her şey gizliydi aslında; fakat herkes, her şeyi öğreniyordu. Ben de bir tanıdığın aracılığıyla, iki gün kadar uğraştıktan sonra, bir masanın karşısında buldum kendimi. Odada bir iki kişi daha vardı. Bu beyler de sizin gibi mektup almışlar, dedi yetkili kişi. Yalnız Ubor Metenga kelimesini anlayabilmişler, gazetedeki havadisi görünce. (Anlasalardı. Ben nasıl anladım?) Yaptığım hareketin anlamsızlığını sezdim, bir şey söylemeden ayrıldım. Ben odadan çıkarken adamlardan biri, belki de bir propaganda broşürüydü efendim, diyordu. Hepimize aynı kelimeleri yazdıklarına göre.. İnşallah dedim (içimden) bir piyango numarası filân da vardır mektubun içinde; yakında son model bir otomobil düşer başınıza.

Her şeye yeniden başlamak artık bana çok zor geldiği için evlenmeye kesin olarak karar verdim. Evlenme uykusuna yatmış bir iki genç kız uyandırıldı bu nedenle. Henüz uyku sersemliğini üzerinden atamadığından olacak, ilk tanıştığım kızla ilişki kurulamadı. Fakat ikincisinde durumu ben kavradım ve evdekilere karar verdiğimi bildirdim. Aile içinde yapılan nişan törenindeki kalabalıktan anladığıma göre, bir sürü akrabam olacaktı. Sonra ikimiz başbaşa yemekler filân yedik. Bu arada, başka çiftlerin de başbaşa yemek yediklerini farkettim ilk defa. Ben de artık, yemekten sonra kızı evinin kapısına kadar götürüp öpenlerden biri olmuştum; fakat benim davranışlarımda yürümeyen bir şey

vardı. Yalnız olduğum gecelerde, başbaşa yemek yiyen çiftlerden bir ikisini izledim. Evet, onlar başkaydı. Belki onlar, düzgün bir yaşantının tabiî bir sonucu olarak birbirlerini bulmuşlardı; belki sevgi diye bir şey vardı ortada. Birbirlerine bakışlarından, yolda yürüyüşlerinden, ayrılışlarından bunu seziyordum. Öfkeleniyordum. Onlar yapınca başka oluyordu. Belki de yemek yerken bizi gördükleri zaman içlerinden gülüyorlar, alay ediyorlardı. Herkese gülünç oluyordum. Kötülüğü, fakirliği, gizli mezhebi ve yalnızlığı bilmedikleri için, başlarına geleceklerden habersiz oldukları için, içlerinden geldiği gibi davranıyorlardı. Onları kıskanıyordum. Onların da başına bir şey gelmeliydi; onların başına da ben, bir şey getirmeliydim. Hırsımdan yerimde duramıyordum. (İşte beni zaten bu öfke mahvetmişti; gizli mezhep değil.)

Onlar da bu dünyanın nasıl olduğunu öğrensinler istedim. Odama kapanıp günlerce, onlara uygun bir kötülük düşündüm. Sonra da aklıma gelmesi gereken ilk kötülüğü yaptım: Onlara tehdit mektupları yazmağa başladım; Ubor Metenga tehdit mektupları. Evde, sabahlara kadar oturup bir şeyler karaladığımı gören teyzem çok üzülüyordu. Benden korktuğu için de sadece kahve pişirmekle yetiniyordu. Onlara çok ağır sözler yazmalıydım, onlara dünyanın kaç bucak olduğunu göstermeliydim. Fakat bu Allahın belası Ubor dilini de bilmiyordum ki. Sadece bana yazılan kelimeleri öğrenmiştim. Sonunda, çaresizlikten, bana gönderilen mektubun aynını yolladım onlara. (Bazı kelimeleri de unutmuştum bu arada sanıyorum.) Garsonlardan ya da kapıcılardan (bahşiş vererek) kim olduklarını öğrendiğim bazı mutlu çiftlerin adreslerine mektupları gönderdim. Sonra günlerce evden çıkmadım. Beklemekten sıkıldığım için, sonunda bir gece nişanlımla bir 'başbaşa yemeği'ne daha çıkmaya karar verdim. Lokantada yalnız olacaktım artık, alaycı bakışlardan kurtulacaktım. Onların, evlerine kapanmış korkuyla titreyen bir durumda olduklarını düşünerek biraz rahatladım. (Gizli mezhebin de yakalandığını duymamışlardı muhakkak.) Fakat, her zaman olduğu gibi, daha önce kafamda çok kurduğum için, bu hayalim de gerçekleşmedi. Onları lokantada başbaşa bulduk. Ne yemek istedim, ne içmek, ne de başbaşa olmak. Hemen bir kötülük yapmak istedim onlara, çaresizlik içinde. Yapamadım. Yemek yemedim. Hastalandığımı söyleyerek nişanlımı bir arabaya bindirip gönderdim. (Sevgi değil de seçme yoluyla kız aldığım için, böyle kolaylıklarım vardı.) Lokantanın kapısında, soğukta bekledim onları. (Tanınmamak için, paltomun yakasını kaldırdım.) Birbirlerine sokularak evlerine döndüler. Onları kapıya kadar izledim. Onlara bir kötülük yapamayınca kendime yapmak istedim. (Her zaman olduğu gibi.) Onlara vicdan azabı verecek bir kötülük, geriye dönülmesi mümkün olmayan bir kötülük yapmak istedim

kendime. En yakın karakolu aradım. Nöbetçi komiseri görmek istiyorum. (Baş döndürücü bir hızla hareket ediyordum. Sonunda benim başım döndü. Baş komiserin karşısındaki sandalyeye yığıldım.) Birbirine bileklerinden iple bağlanmış iki zavallı hırsızdan başka kimse yoktu odada. Biz yapmadık komiser bey diyorlardı. (Ben yaptım.) Kendimi ihbar etmek istiyorum, komiser bey. Buyrun efendim, sizi dinliyorum. (Daha beni dinlemeğe başlamamıştı.) Anlatamadım galiba: Kendimi ihbar etmek istiyorum. Belirli kişilere (alçaklar) tehdit mektupları yazdığımı itiraf etmek istiyorum. Daktilo makinesine kopyalı iki kâğıt taktı. Siz anlatın durumu ben yazayım efendim. (Neden beni dinlemeğe başlamamıştı?) Tehdit mektupları yazdım, efendim; dedim ki: **Morde ratesden, Esur tinda serg! Teslarom portog tis ugor**... Anlamadım efendim, ne dediniz, ne dediniz?

Kimseden korkum yoktu. Açıkça tekrarladım:

Morde ratesden,
Esur tinde serg! Teslarom portog tis ugor anleter, ferto zist
Norgunk! UBOR-METENGA...

•

EMECİK'in ESKİ MUHTARI

Fakir BAYKURT

Haziran çiçekleri almış dağı bayırı .Arı böcü ortalığı iniltiye boğmuş. Güneş, teynel yapraklarını, zakkum çiçeklerini parlatıp duruyor. Döllenmiş doymuş doğa kızgın günün altında. Kudurmuş gibi bir o çiçeğe, bir bu çiçeğe arılar. Hem de vızıl vızıl vızıl.. Emecik'in muhtarı Zeybek Memet, dağın güne bakan yamacına yerleştirmiş kovanları. Telefon telleri de tam kovanların üstünden geçiyor.

İki genç adam telleri onarmağa geliyordu. Ayaklarında postallar, postallarda kabralar. Bastıkça kayaları çakmaklandırıyorlardı. İkisinin de adı Memet'ti. Yiyip içip yatıyorlardı Reşadiye'de. Bir görev çıkarsa gidiyorlardı. Görevin özelliğine göre bazan tüfekli, bazan tüfeksiz çıkıyorlardı. Bugün tüfeksizdiler. Tel makaslarını, tel geleplerini, pensleri, fincan kutularını yüklenmişlerdi. Hatların bozuk yerlerini onaracaklardı. Bazan çalıların içinden, bazan kayaların dibinden yürüyorlardı.

«İndibi» denen kayalık bir yerde durdular. Kopuk telin ucu, yabanharıbı kümesinin içine iniyordu. Alıp çektiler. Taktılar makaraya, gerdiler. Öteki ucu da direğin dibindeydi. Onu da takıp gerdiler. Kollarındaki gelepten kesip eklediler. Sıkıca bir düğüm atıp gerdiler.

Memet'in kovanları hemen karşı yamaçtaydı. Bakınca görünüyordu. Bakınca deniz görünüyordu. Karaincir bükü görünüyordu. Datça'nın, Sönbeki'nin karaltıları görünüyordu. Karaltılar mor bir buğunun içindeydi. Günün öğle ışıkları denizi ikiye yarıyordu.

Bayırın başından keçiler göründü. Çanları öte öte geliyorlardı. İki çoban, köpekleri de yanlarında, sürünün ardı sıra geliyorlardı. Bazan oturup konuşuyorlar, bazan türkü söylüyorlardı. Çorapları, çağşırları salkım saçak, dudakları yalamaydı. Dikenlere, çalılara takıldıkça daha da yırtılıyordu üst başları.

İki genç adam, kayanın gölgesine yattılar.

«Evmenin nüzümü yok..» dedi biri. «Yatıp birez yeri dinlesek fena olmaz.»

«Dokuz ay var daha!» dedi öteki.

Biri taşın dibinden bir kekik dalı kopardı.

Öteki gökyüzünün en tepelerinde bir uçak gördü. Uçak Şam'a, Beyrut'a gidiyordu. «Şimdi bunda olacaktım. 'Hazır gidiyorsun, çevir yönünü bizim Van'a, beni gölün kıyısına bırak, ondan sonra devam et yoluna yukarı, hadi gardaşım!' Alıp götürdü...»

«Sülâlende var mı binen uçağa?»

«Olmadığı gibi, olacağa da benzemez..»

«Senin canın uçağa binmek istiyor, benimki bal yimek..»

«Yamaçta kovanları gördün tabii..»

«Ayı her zaman bal yimez!» dedi biri.

«Ayı buban...» dedi öteki.

«Bubamı tanımıyorsun ki?»

«Seni tanıyorum ya!»

«Apdala malûm olurumuş!»

«Gelin bacından başlarım...»

«Ben de senin gız bacından...»

«Gözel bacından...»

Çok eski bir türkü tutturdu biri:

Kalenin dibinde taş ben olaydım
Gelene geçene eş ben olaydım
Bacısı gözele yoldaş olaydım
Kak gidek çay başına gönlüm eylensin
Yarın hakkın divanında doğru söylensin

«Yarına...» dedi öteki. «Yalanlar bugüne, doğrular yarına..»

«Canım bal istiyooooooor!..»

«Kovanların kokusunu aldıııın!..»

Memet doğrulup kalktı: «Ben köpek mim ulan?»

«Sen değil, buban...»

«Seni gözel bacılı seniii!..»

Kapıştılar. Bir öğün boğuştular taşın kayanın içinde. Sağ şakağı sürtüldü Memet'in. Ötekinin de bileği yüzüldü. İki Memet de kalktı, ayrıldılar. Biri gölgenin bir ucuna, öteki öbür ucuna yattılar.

«Azdın tabii, noolacak?» dedi biri.

«Kızlan'ın eşekleri az geldi!» dedi öteki.

«Canım bal istiyor baaaal!..»

Keçiler geçip gidiyordu alt yanlarından.

«Az sabret, çobanlar çekilsin bari!»

«Çekilmeseler ne ilâzım?»

«Çekilseler daha iyi değil mi?»

«Öyle öyle...» dedi biri.

«Gören mören olmaz!» dedi öteki.

Ama kalkmış bulundu biri, oturmadı geri. Usul usul yürüdü. Bir teynel yaprağı aldı, kokladı. Sonra ağzına sokup gevdi. Biraz gitti, dönüp ötekine baktı: «Geliyor musun?»

«Gelmeye gelirim dee.. Çapıt mapıt ilâzım değil mi? Neyle alacaksın balı? Arılar sokar, şişer her yanın!»

«Yol yakın olmalıydı, biraz eşek boku toplardık...»

«Çapıt ister, çapııt!..»

«Çıkarır senin göyneği yakarız?»

«Bacının donu daha eyi yanmaz mı?»

Yeniden yumuldular birbirlerine.

«Hiişşşt, dur hele!» dedi biri.

«Durmam! Ağzını ne bozuyon?» dedi öteki.

«Dur! Şimdi bi yanımız yüzülecek gine!»

«Kıracam senin kafanı!..»

Kütt vurdu Memet Memet'i. Çok sert geldi beli taşa.

Davrandı, o da Memet'i vurdu. Onun da başı geldi yere sürtüldü.

Yatıp yuvarlandılar biraz. Sonra ayrıldılar.

Çobanlar bakıp gülüyorlardı.

«Bunlar bize çapıt vermezler mi?» Sordu biri.

«Verirler dee...» Durdu öteki. «Gidip söylerler.»

Memetler kalktılar. «En iyisi bi kurra atalım, birimizin göyneğini tütütelim. Emme bekleyelim çobanlar ırılsın...»

«Bal yimeyecek kurraya girmesin!» Güldü biri.

«Var mı öyle biri?» Sordu öteki.

«Yok!..» dedi aynı anda öteki Memet.

Hemen oracıkta, bir fiske taşı bulup «boş mu, dolu mu?» tuttular. «Boş» bulan çıktı, «dolu» bulanın gömleği tütütülecekti. Ik mık etmeden çıkardı gömleğini öteki. Çobanlar ırıldı mı, ırılmadı mı, bakmadılar. Başladılar kovanları dumanlamaya. Arılar savrulup savrulup kaçıyordu. İki petek çıkardılar önce. Ama biri biraz «bozuk»tu. Kararmıştı biraz. Onu geri atıp bir daha çıkardılar. Sapsarıydı. En güzel baldı. Tam sarıyla kırmızı arası. Aldılar. Gömleğin yanmayan kısımlarını söndürüp bıraktılar oraya. Aldıklarını ayakta yediler. Taşlara, teynel yapraklarına sürdüler ellerinin bulaşığını. Sonra toprak bulup ovaladılar, üfürdüler. Nasıl olsa teller onarılıp bitmişti. Uzandılar kayanın gölgesine yeniden. Çobanlar uzaktan seyrettiler biraz. Sonra keçilerinin ardından çekilip gittiler. Memetle Memet, öğlen geçip gün aşağı devrilinceye kadar yattılar. Sonra uyanıp kalktılar.

Memet bağırdı:

«Bana bak! Ben biraz daha alacam, işdahın varsa söyle?»

«Ben de isterim!..» dedi Memet.

Başka bir kovana yanaştı Memet. İki petek daha çıkardı. Gene ayakta biribirlerine takıla takıla yediler. Sonra gene ellerini pakladılar. Başka işleri kalmamıştı. Yüklendiler araçlarını gereçlerini, yürüdüler ağır ağır. Batıya giderek Emecik'e varacaklardı. Gün alınlarına alınlarına vuruyordu. Yürüdüler ıhlaya fuflaya. Çobanlar çok hızlı gitmiyorlardı. Ama gelip geçene yaydıkları haber köye erken vardı.

Koca odanın önünde oturuyordu Zeybek Memet. Bire uzun, ikiye kısaydı. İyice bükülmüştü sıkıntıdan, eli boşluktan.

«Ulan kak, oturma! Kovanlarını yarmışlar, bal mal gomamışlar!..»

«Kim yarmış?» Sordu Memet can havliyle.

«Hat onarmaya gitmişler, onlar! Çobanlar görmüş. Kadir'in Hasan odundan geliyormuş, ona söylemişler. Oda Kavcar Osman'a söylemiş. Sen otur daha!..»

«Ulen.. bunnar.. şunnar.. olmasın?»

«İşte onnar.. tam üstüne bastın...»

«Yavu arkadaş nedir bunnardan çekipbattığım? Gözüne bakıp durduğum on govan var şurda, biraz bal alıp derdimizi görelim diyoruz, bunnar da gelip benim kovanlara daklaşıyorlar Haziranda! Ha yeşil ekin çiğnedin, ha şimdi gelip kovan açtın! Geçen yıl da iki kovanımı boşaltttılar. Hem de biri oğul idi. Ne yapacam ben şimdi?»

«Alacan yanına iki arkadaş, seyirtecen!»

«Çağırın Hamdi'yi, Âdem'i!..» Bağırıyordu köyün içinde.

On dakika sonra iki arkadaşıyla köyden yukarı koşuyordu Zeybek Memet. Bir elinde ip, bir elinde balta vardı. «Doğruyacam avrat sattı-

mım dölllerini, parça pine edecem!» diyor, koşuyordu. Hamdi'yle Âdem de koşuyorlardı ardı sıra. Bayır demiyorlar, tepe demiyorlar, koşuyorlardı.

İkişer petek balı yemiş, üstüne de susamış iki genç adam da, sallana sallana geliyorlardı. Karşılaştılar. Memet'le Memet, Emecik muhtarını, Hemdi'yi, Âdem'i tanımıyorlardı. Onlar hattın bozuk yerini onarmışlar, canları bal istemiş, karşıdaki kovanlara varıp çapıt tütütmüşler, ikişer petek çıkarmışlar yemişlerdi. Şimdi de susamışlardı çok, pek çok, haddinden fazla!

«Ulen, durun bakalım!» dedi Zeybek Memet. Der demez de atıldı en kabadayısının üstüne. Baltayı görünce bir Memet pıstı. Öteki Memet kaçacak oldu. Âdem seyirtip bastı ensesinden. Hamdi'ye iş kalmadı. Zeybek Memet habire vuruyordu, tekme, tokat, baltanın sapını vuruyordu, düğdüsünü vuruyordu.

«Doğru söylen, kovanlara bi ziyan verdiniz mi?»

«Valla billâ vermedik, birer petek aldık sede..»

«Yalan söylüyorsunuz, yalaaaan!..»

«Yalan!» deyip vuruyordu Zeybek Memet. Bir Memet'i yıktıktan sonra, öteki Memet'i aldı ele. Onu da aşa benzetti döve döve. Sonra «Şimdi de bağlayalım bu dürzüleri.» dedi arkadaşlarına.

İki genç adam, her sefer silahlı çıktıkları göreve bugün silâhsız çıkmalarına pişman oluyorlardı. Bir de böyle kaz gibi yakalanışlarına çok yanıyorlardı. Hem sırtlarının acısı, hem de dövülmenin, teslim olmanın utancıl Erim erim eriyorlardı.

«Uzatın ulaaa! Daha ne duruyorsunuz?»

Birden düşüncesini değiştirdi Zeybek Memet. Arkalarında bağlamaya başladı ellerini. Sonra ikisini birbirine çattı. «Hadin bakalım yörüyün şimdi! Önce bizim köye varacaz, sonra Reşadiye'yi bulacaz böyle! Sokaklarda dolaştıracam sizi! Ondan sonra Kaymakama teslim edecem. Eğer bir parçacık adaleti varısa, yapar terbiyenizi. Yoksa benim yaptığım yeter...» dedi. Birer de tekme vurdu arkalarından.

Birinin başından kepi düşüyor, birinin elinden teli, makası. Kapaklana kapaklana gidiyorlardı. Postallarının kabraları değdikçe taşlar çakmaklanıyordu. Ama eskisi kadar çalımlı değilllerdi artık.

Yola aşağı gidiyorlardı.

Cemal Altıkulaç, atın üstündeydi. Mavzerini dizlerine koymuştu. Ardında Ali'yle İsmail vardı. Karaköy'den geliyorlardı. Ali'yle İsmail yayandılar. Tam Reşadiye'ye girecekleri sıra, «Habarın var mı?» dedi Kızlanlı Mustafa. «Heralım sen yollamışın iki Memet, hattın bozuk yerlerini onarsınlar, onlar da Zeybek Memet'in kovanlara tebelleş olmuşlar Emecik'in üst yanda. Memet de bunu habar almakla barabar,

paltasını gaptığı gibi, yanına iki arkadaş, bir de urgan almakla, koşar adım yanlarına varıp., yakalayıp.. ondan keri, dakıp bunnarı.. götlerinın üstüne birer dene de tekme vuraraktan yoldan aşağı alıp getiriyor! Hemi de köylerin içinde bunnarı dolaşdırıp...»

«Ulen anassının nesini ne ettimin herifi! Sen benimlen zevkleniyon mu ulen? Ne böyle kâtip dili konuşuyon, şunu dosdoğru söylesen olmaz mı dürzü?»

«Adamların analarının şamını görmüşler! Doğrusu bu...»

Tamam! Bu kadarmış! Cemal sürdü atını. Doğru dürüst yol yok! Yol olmadığı gibi, at da yorgun! Ama iyi gidiyor gene. Özengilere asıldıkça yanlarından çarıklar çıkarıyor Cemal, ne yapsın gitmesin?

Gebekum'un oralarda karşılaştı gelenlerle. Hepsi biribirinin ardına dizilmiş, Zeybek Memet yalnız iki adım kadar açıkta, sağda, elinde balta, uzun civan boyuyla.. gelip gelirdiler.

Atın gemini çekti Cemal:

«Ulaaaaaan, anassının şamına godumun!..»

var, gelsin yanıma kadar!..»

Tınk-k etti Memet'in kafası: «Silâhım yok!» dedi. «Emme paltam

«Ulan gahba garlı! Sana diyorum!..»

Sesi biraz karcıkıyordu Memet'in:

«Söyle bakalım, seni dinliyom, gahba garlı!..»

«Sana emir veriyorum, bağladığın arkadaşları çöz çabık!»

«Ben çözemeyom, golaysa gel kendin çööz!..»

«Bak, sonra çok kötü olacak çabık çöz!»

«Kürtçe konuşmuyoruz, tapan sıkıysa gel sen çöz!»

«Bak sana emir veriyorum, çöz o arkadaşları!»

Araları otuz adım ancaydı.

«Tapan sıkıysa..» dedi Zeybek Memet gene.

Cemal nişan aldı hemen. Nişan alıp çekti tetiği. Doldur boşalt yaptı atın üzerinde, bir daha nişan aldı, bir daha çekti. Bir daha, bir daha çekti. Zeybek Memet oraya buraya sıçrıyordu ama yeri düzlüktü. Taş yoktu, kaya yoktu. Baltayla iş görülecek gibi de değildi. Kaçmayı da kibirine yediremiyordu bağladığı adamların önünde. Kurşunlar çıvvv çıvvv uçuyordu. Çoktan yıkılmıştı Memet. Belki 1.80, belki 1.90 uzanmıştı çoktan. Kızgın günün altındaki kumlara kumlara sızıyordu, cass cass ediyordu kanı.

«Ulan dürzüler, şimdi bi daha emir veriyorum, çabık çözün bu arkadaşları! Sonra da kaçın önümden. Yoğsam sizi de nallarım şimdi!..»

Hamdi'yle Âdem sarı sarı titriyorlardı. Ne diyeceklerini bilemiyorlardı. ağızları boğazları kurumuştu.

Cemal bir bağ daha fişek sürdü, doldur boşalt yaptı. Çeki-çeki-

verdi tetiği. Kurşunlar çıvıp gitti. Hamdi'yle Âdem ne yapacaklarını şaşırdılar. Cemal bağırdı: «Çabık çözün arkadaşları!..»

Hamdi, arkadakinden başladı. Bir yandan da Âdem girişti. Çözdüler ikisini de. Sonra Cemal atı sürdü geldi yanlarına. Baktı Zeybek Memet düşmüş yatıyor, tırmalamış yerlerini tozları, sonra öylece kalmış.. «Görmüş anassınınkini!..» dedi. Hamdi'yle Âdem bakıyorlardı. Seslendi iki Memet'e: «Siz de bunnarı bağlan şimdi!»

İki Memet'in, Hamdi'yle, Âdem'i bağlayacak halleri canları yoktu, ama bağırıp duruyordu Cemal. Kendileri uzattılar ellerini. Memet'le Memet, güç belâ kıpırdanıp bağladılar kollarını. Sonra kattılar önlerine, yürüdüler.

«Yürüyüüün!..» diye bağırdı Cemal. Kendi de atı sürüp bir iki dolandı yerde yatanın başında. Baktı çevresine. Çobanlar, oduncular, çıracı, katrancı köylüler uzakta halka olmuşlardı. Zeybek Memet'in komşuları inmişlerdi.

Âdem yıktı boynunu sola: «Bakın bakalım dürzüler mal mal! Yok mu ulan birinizde mavzer?..»

Cemal mavzeri sağ eline alıp kaldırdı havaya: «Yörü dıngırdama, şimdi bi gurşun da senin için yakarım!.. Yürrü dosdoğru!..» Sonra bakışan köylülere çevirdi yüzünü: «Burda bi köpek ölüsü var, dereye bir yere sürüyüverin!..» dedi, çevirdi atın başını. Özengiye basıp yürüyenleri geçti. «Ben önden gidiyorum, siz ağır ağır gelirsiniz. Gelince gapatırsınız bunları merdimanın altına. Ellerinizi de yür parlarsınız gözelce..»

Öğlen oluyordu. Dik dik bindiriyordu gün. Yeşil sinekler dönüyordu Zeybek Memet'in ölüsünün çevresinde. Hısımı akrabası, anası, karısı, oğlu, kızı ağlaya ağlaya deliler oluyorlardı. Ağlayıp çırpınıyorlar, ağlayıp dönüyorlardı hâlâ...

Kızı ağıt düzüyordu:

Odalar yaptırdın da önü turnalı
Bağlarda üzümler aklı karalı
Kalkıver bubacım yatma yerlerde
Seni furan dürzü neblem nereli

Atın vardı şahan atlayamadın
Dabancan döküldü toplayamadın
Bir Sülük Camalı haklayamadın
O seni alnından furdu furalı

Ak bunardan akan sular ılık mı?
Dizilmiş kovanlar balla doluk mu?
Oğlunun kızının benzi soluk mu
Kurşunlar kalbinden girdi gireli?

Öğlen oluyordu. Dik dik bindiriyordu gün. Yeşil sinekler dönüyordu Zeybek Memet'in ölüsünün çevresinde. Hısımı akrabası, anası, karısı, oğlu, kızı ağlaya ağlaya deliler oluyorlardı. Ağlayıp çırpınıyorlar, ağlayıp dönüyorlardı hâlâ...

Kızı ağıt düzüyordu:

Odalar yaptırdın da önü turalı
Bağlarda üzümler aklı karalı
Kalkıver bubacım yatma yerlerde
Seni furan dürzü neblem nereli?

Atın vardı şahan atlayamadın
Dabancan döküldü toplayamadın
Bir Sülük Camalı haklayamadın
O seni alnından furdu furalı

Ak bunardan akan sular ılık mı?
Dizilmiş kovanlar balla doluk mu?
Oğlunun kızının benzi soluk mu?
Kurşunlar kalbinden girdi gireli?

Kaymakam demiş, «Ölü buraya gelecek!»

Bir eşeğin üstüne arddılar Memet'i. Kolları ayakları yere değiyordu. Götürdüler Reşadiye'ye. Kaymakamlığın önüne yıktılar. Beyaz mendiliyle burnunu tutarak geldi Kaymakam: «Savcı yok, doktor yok burda.. Çabuk alıp Marmaris'e kavuşturacaksınız!»

Otuz yıl önceydi. Taşıt yoktu, binit yoktu. Yollar yamaçlar dikti. Savcı, doktor Marmaris'teydi. Gidecekti ölü oraya kadar. Vurdular gene bir eşeğin sırtına. İki oğlunu da kattılar yanına. İki gece, bir gündüz gittiler. Altmışaltı bükü, Boynuzcuk yokuşunu, Balıkaşırdan'ı, Çubucak'ı falan geçip vardılar Mamaris'e. Savcı, doktor, çıktılar. Yardılar Memet'i burunlarını tuta tuta. Bölüp biçtiler kafasını. Tutanak yazdılar. Sonra velemyulet dikiverip, «Götürün!» dediler. «İster götürün, ister burda gömün..»

Memet'in oğulları ölmüşler mi babalarını Marmaris'te bırakacak? Attılar gene eşeğin üstüne. İki gece, bir gündüzde Emecik'e geldiler, gömdüler güzelce.

Otuz yıl önceydi. Sülük Cemal'i tutukladılar. Muğla'da biraz kaldı kapalı. Sonra «görev sırasında» mı dediler, Bakırköy'e yollayıp rapor mu aldırdılar? Üç ay geçti geçmedi, çıkıp geldi, yerine oturdu gene. Bir şey diyen olmadı.

Zeybek Memet yok artık ortalarda. Acı, koyu bir inilti halinde öyküsü var. Saklı gibi, sessiz, sinik, anlatıyorlar.

Keyfi gıcır, tuzu kuru birine sordum, bakalım biliyor mu, biliyorsa nasıl anlatacak?

«Haaa duydum öyle bir şey, anlatıyorlardı. Emme o Zeybek Memet dedikleri mikrobun biriymiş, Cemal vurup temizlemiş...» dedi.

İskelede, seferberlik askeri Hakkı Çavuş'tan sordum. Vaktiyle onun da başı böyle dertlere girmiş. Konuşmak istemedi. «En merdimizdi...» dedi, çevresinde bakındı kimse dinliyor mu? «Ortalık namert dolu çünkü!»

Sonra azmağın oradaki evinden her sabah gezginlere şişelerle süt getirip, akşamüstleri de karpuz kabukları toplayıp götüren, sütü biraz daha bol versin diye bunları ineğine yediren Fatmana'ya sordum.

«Bilirim Emecikli Zeybek Memet'i: O Allahın bir yiğidiydi. Yerde giden garıncayı incitmezdi. Sülük Camal adındaki ipsiz yedi onu...»

«Ağıdı mağıdı yok muydu Fatmana, bilmiyor musun?»

«Yoksulluk bende akıl mı godu? Söylerdi karısı kızı bir şeyler, emme nasıldı hatırlamıyorum bile...»

Çok kurcaladım, bir tek dize çıkaramadı. Düşündüm, Cemal'in üç kurşunla yıktığı Zeybek Memet niçin kalsın ağıtsız? Onun için yukardaki dörtlükleri de ben yakıştırdım. Anısına saygılarımla...

1972

•

K O R K U

Behzat AY

«Unesco, 1972 yılını 'Dünya Kitap Yılı' ilân etti.»

Oturduğumuz evden yüz metre kadar uzaktaki başka bir eve taşınacağız. Eşyalarımızdan çoğunu karım ve bizde konuk olarak kalan dayımın kızı ve oğlu ile topladık. Öyle uzun uzun balya, bagaj yapmaya da gerek görmedik. Var varasıya yüz metre uzağa taşıyacağız; omuzumuzda, kucağımızda öylece taşırız; nasıl olsa yeni taşınacağımız evi de temizlemiş bulunuyoruz diye düşündük.

Karım, bir ara, bir bana, bir de kitaplığa bakarak, bunlar n'olacak demek istedi. Ben de, çocukları göstererek, işaretle susmasını söy-

ledim. Dayı kızı ile dayı oğluna da susmalarını işaret ettim. Sonra oturup bir sigara yaktım.

Akşam karanlığı da bastırmıştı. Perdeleri iyice pencerelere gerdikten sonra lambaları yaktık. Karıma:

«Bir şeyler yiyelim,» dedim.

Peynir, domates, salatalık ne varsa dolapta, getirdi karım. Oturup sessiz sessiz yemeye başladık...

Oğlum:

«Kitaplar kaldı yalnız,» diyerek sessizliği bozdu.

Kızım da:

«Kitapları toplamaya biz de yardım edelim,» dedi.

Ben, kitaplığa baktım ve:

«Kitapları da biz yerleştireceğiz; siz komşulara gider, televizyon seyredersiniz,» dedim.

Sevindiler.

Ve çok geçmeden de, yemek masasından kalkıp gittiler.

Karıma:

«Çocuktan al haberi demişler; bunun için susturdum; şimdi söyle söyliyeceğini,» dedim.

«Kitapları ne yapacağız diyecektim.»

«Ne yapalım?»

«Kitaplar başımıza iş açabilir...»

«Belki...»

«Ev yoklaması da olabilir.»

«Olabilir.»

«Yasak kitaplar var.»

«Evet.»

«Bir şey yapalım?»

«İşte ben de ne yapalım diyorum ya!»

«.....»

«Serbestken okumak için almıştım. Sonra yasak edildiler. Yasak kitabın evde bulundurulması suç da değil ..»

«Bunu dinletemezsin ki...»

«E ne yapalım?»

«.....»

Ev kadını olan dayı kızı:

«Yasakları yakın,» dedi.

Üniversiteli olan dayı oğlu:

«Kitap yakılır mı?» dedi.

Karım:

«Peki ne yapalım?» diye sordu.

Dayı oğlu:

«Bir çaresine bakarız,» diye yanıtladı.

Ben, konuşmuyor, dinliyordum artık...

İçime, dışarıdaki karanlıktan karanlıklar dolmuş gibiydi... Üçü, çareler düşünüyorlar, düşündüklerini öneriyorlardı. En sonunda onların konuşmalarını da dinleyemez oldum. Yüzümü kitaplara döndüm... Fransalı, İngiltereli, Amerikalı, Kübalı Bulgaristanlı, Arjantinli, Şilili, Türkiyeli v.b. ülkeli insanların yazdıkları kitaplara... İnsanların, günlerini, aylarını, yıllarını vererek yazdıkları, temize çektikleri, dizmenlerin harf harf dizdikleri, basımevlerinin bastıkları, yayınevlerinin postaladıkları, el emeği, göz ışığı, beyin ürünü kitaplara bakarak düşünüyordum.

Dayı kızı:

«Ne düşünüyorsun hala oğlu?» diye sordu.

«Kitapları düşünüyorum,» dedim.

«Ne yapalım. yine alırsın.»

«Yine mi alırım?»

«Elbet.»

«Kolay değil.»

«Neden?»

«Bir kez çok para eder.»

«Ne kadar?»

«Yüz kitap en aşağı onar liradan, bin lira eder. Benim bir aylığım kadar. Bu kitapları yok edersem, yine edinmek için bir ay aç kalmam gerekir...»

«Canın sağ olsun hala oğlu.»

«Sonra bu kitaplar bakalım üç beş yıl içinde yayımlanabilecek mi? Bir de bu var. Yani iş parayla da kalmıyor... Her ne olursa olsun yakamam üstelik. Okudum bu kitapları; işaretler koydum; günlerimi verdim; yakamam... O kitapları günlerce elimde, cebimde, başucumda taşıdım... Onlar benim yakınlarım oldu... Sizin gibi; karım, oğlum, kızım gibi yakınlarım... Yakamam!»

Dayı kızı sustu.

Karım düşündü kaldı.

Dayı oğlu, öfkeli öfkeli sigara içiyordu.

Birden ayağa kalktım ve odanın içinde gezinmeye başladım.

Bir süre sonra yine yerime oturdum. Ağzımda bitmek üzere olan sigaranın ateşiyle bir sigara daha yaktım...

Dördümüz de konuşmuyorduk...

Bir süre sonra, karıma:

«Koltukları sökeceğiz,» dedim.

«Neden?»
«Yasak kitapları koltukların içine yerleştireceğiz.»
«Koltuklara yazık!»
«Olsun!»
«Bir daha alamayız!»
«Kitap değil ki bir daha alamayalım.»
«Alamayız diyorum!»
«Alamayalım!»
«.....»
«Kitapları yakmayacağım!»
«Koltukların taksitlerini bitirmedik daha...»
«Başka çare yok.»
«.....»
Dayı oğlu, buruk bir gülümsemeyle:
«Yakmayacaksın ama, tutsak ediyorsun,» dedi.
«Tutsak etmiyorum! Gizliyorum. Koşullar, ortam düzelinceye değin gizliyeceğim.»
«Yüzlerce kitabı gizleyemezsin ki.»
«Yüzlercesini değil, yüz kadar kitabı gizliyeceğim.»
«Herkes öküz altında buzağı arıyor; kalan kitapları taşırken çevreden görenler kuşkulanmaz mı sanıyorsun? Kitap gördüler mi yetiyor. Kitaba düşman edilmişler bir kez. Kitap kuşkulandırmaya yetiyor. Kitap suç aracı sayılıyor.»
Düşündüm kaldım...
Neden sonra, yavaş bir sesle:
«Kalan kitapları da sandık ve bavullarda taşıyacağız,» dedim.
Dayı oğlu, kitaplığa bir göz gezdirdikten sonra:
«Sandık ve bavullar almaz,» dedi.
«Artanı çarşaflara sararak götürürüz.»
Karımın ağzını bıçak açmıyordu...
Dayı kızı da susmuştu.
Kalktım, cebimden bıçağı çıkardım ve dayı oğluna:
«Kalk,» dedim.
O da kalktı.
«Kenarlardaki dikiş ipliklerini kesmeye başla.»
Dayı oğlu dikiş ipliklerini kesmeye başladı.
Karım ağlıyordu...
Dayı kızı, karıma ağlamamasını söylüyordu.
Ben, yasak kitapları seçmeye başladım.
Yarım saat kadar sonra, yüz kitabı bir köşeye yığmıştım.
Dayı oğlu, işini bitirememişti daha...

Üçümüz, kitaplıkta kalan öteki kitapları, sandıklara, bavullara tek tek yerleştirdik...

Bu iş de bitmişti.

Sonra dördümüz de, yüz kitabı, koltukların içine sıraladık. Ve gene dikiş yerlerinden dikmeye başladık...

Yaptığımız iş dışardan görünmesin diye pencereleri açmıyorduk. Bu yüzden dördümüz de ter içinde kalmıştık...

İşimizi bitirdiğimizde herbirimiz birer koltuğa yığılıverdik.

Dayı kızı:

«Belim ağrıdı,» dedi.

Karım:

«Kollarım sızladı,» dedi.

Dayı oğlu, elinin kanını durdurmaya çalışıyordu...

Birden:

«Ne duruyoruz? Boğulduk!» dedim ve pencerenin birini açtım. İçeriye İstanbul'un ılık haziran havası akın etti...

Bir süre sonra da çocuklar, gülerek geldiler.

Oğlum:

«Kitapları toplamışsınız!» dedi.

Kızım:

«Bize yardım ettirmemek için gönderdilerdi zaten,» dedi.

Sonra televizyon programını anlatmaya başladılar...

Onlar anlatırlarken, biz de dinliyor görünüyorduk...

Çok geçmedi aradan, çarşafsız yataklarımıza serildik herbirimiz. Ve yorgunluktan uyuyakaldık...

Sabahleyin kalktığımızda, kimimiz belimizi, kimimiz kollarımızı ağrı içinde bulduk. İyice hamlamışız...

Sabah çaylarını içtikten sonra, iki de taşıyıcı işçi tuttuk...

Yorganları, yastıkları, çarşafları ve bilcümle eşyaları açık olarak elimizde taşıdık.

Sıra koltuklara geldi.

İşçiler:

«Böyle ağır koltuk taşımadık, kurşun gibiler,» diyerek koltukları götürürlerken, biz hem içimizden gülüyor, hem de korku içinde kıvranıyorduk; koltuklardan sökülen olur da, yasak kitaplar sokağa dökülür diye...

İşçiler, koltukları götürürlerken, ters tutmamalarını, dik tutmalarını söylüyordum iki de bir...

İşçilerden biri:

«Ne kadar da düşkünsün koltuklarına babo!» dedi.

Öteki işçi:

«Biz işçiyiz be abi! anlarık,» dedi.

Neyi anlıyordu acaba işçi? Taşımayı mı yoksa taşımayla birlikte, taşıdıkları koltukların içinde kitapların da olduğunu mu?

Koltukların taşınması kazasız belasız bitti. Sıra sandıklara geldi.

İşçiler, sandıkları kaldırırlarken, yüksek sesle:

«Ne bu yahu? Kurşun gibi!..»

«Elim kesildi!»

«Belim kırıldı!»

«Omuzlarım ezildi!» diyorlardı sık sık...

Ben, minnetle:

«Az kaldı arkadaşlar! Biraz daha çaba! Zararı yok, anlaşmamızdan onar lira fazla alın. Alnınızın teri, emeğinizin karşılığı aslında daha fazla eder...» diyordum.

Biz anlarız diyen işçi:

«Emeğimizin karşılığını anlayan birini gördük,» dedi gülerek.

Öteki işçi:

«Heye vallah!» dedi.

Sıra, en son sandığa geldi...

Daha büyük bir sandıktı bu!

Ayni konuşmalar ve şikâyetlerle götürmeye başladılar.

Merdivenlerden çıkarıyorlardı; sandığın tahtaları çivilerden boşandı; kitaplar da döküldü...

Ayıp bir şeyimiz ortaya dökülmüş gibi, kitapları toplamaya koyulduk...

Apartmanın üst katından inmekte olan, kalın bacaklı, etli dudaklı, sarışın kadın, merakla ve gülümsiyerek bizi izliyordu...

«Geçecekseniz buyurun!» dedim.

Kitaplara basarak ve ağır parfüm kokusunu saçarak geçip gitti...

İşçinin biri, kadına bakarak dudak büktü.

Öteki:

«Burcu burcu koktu,» diye söylendi gülerek.

Ben, açlığın bir başka türlüsünü düşünerek, işçilere paralarını uzattım.

İşçilerden biri:

«Sandığa yazık oldu,» dedi. «Bu kadar doldurmasanızdı da, kalanını kucağımızda taşısaydık,» dedi.

«Oldu bir kez; çabuk taşınsın diye doldurmuştuk,» dedim.

Biz anlarız diyen işçi:

«Sandıkta kitap doluymuş,» dedi.

«Evet, bizim sandıktan kitap çıkar,» dedim gülümsiyerek.

Bu kez:

«Korkma be abi! Biz müzevirlemeyiz,» dedi gülümsiyerek ve arkadaşça...

Ve sonra gittiler.

Ve de biz, aylardır yeni taşındığımız evdeyiz. Yüz kitap dört koltuğun içinde... Yüz kitabı o kadar özledim ki, kimi an çıkarmak istiyorum; çıkaramıyorum... Koltuklara hiç oturamıyorum. Karşılarındaki divana oturup onlara bakıyorum. Sırdaşlarım gibiler sanki! Sanki koltuk değiller! Canlılar sanki. Yanlarından geçerken, anlatamadığım bir duygu ile duraksıyor, elimi sürüyorum... Kızım gibi, oğlum gibiler...

•

YEŞİL TAŞLI BROŞ

Kemal BİLBAŞAR

..Oysa insanları en çok sevdiğim andı. Sevgilimin yanından dönmenin mutluluğuyla serhoştum. Dilimden insanlığa tutkun dizeler dökülüyordu. Bir kimseye kötülük edebileceğim, o anda, aklımın ucundan bile geçmezdi. O yeşil taşlı broş'ta var, ne varsa.. Tüm kötülük onda..

İyice hatırlıyorum: Ben Durmuş'un Kahvesi'ne yaklaştığım sırada karşıdan yeşil mantolu, genç bir kadın geliyordu. Alışkanlıkla baştan ayağa ölçtüm tazeyi.. Kaşı gözü, boyu bosu, kalçaları bacakları hiç te fena değildi. Gözlerindeki farlar, azıcık abartılmışsa da, gölgeler içinde bakan gözler daha bir parlak, daha bir canlı görünüyordu.

Birbirimize üç adım kala, ikimiz de gördük yerdeki yeşil taşlı broşu. Yeşil taşın çevresini saran küçük pırlantalar, par par yanıyordu. Göz göze bakıştık bir an. Hangimiz önce davranırsak, onun olacaktı broş. Kadının gözleri: «Bu, senin işine yaramaz nasıl olsa.. Bırak ta ben alayım. Hem mantomla da asorti, baksana!» diyordu sanki.

Benim bakışlarım karşı gelecek oldular: «Yeşil gözlü bir sevgilim var benim de. Broşu ben alırsam, ilk kez bir armağan götürmüş olacağım kıza. Senin kılığına kıyafetine bakılırsa, ya kocan zengin, ya baban. Ama ben henüz boğazını bile doyuramıyan bir ressamım. Gel sen bana bırak şunu..»

Ama güzel taze, bunca uzun lâfı dinleyecek, sabırlı kadınlardan değildi. Eğildi, broşu aldı yerden. Yanımdan geçti, gitti, yüzüme bile bakmadı. Broş, göz göre göre, onun olmuştu.

Kadının yakasına sarılacak cinsten yırtık bir adam değilimdir ben. Ama, bu kadar bencil olmasına da içerlemiştim doğrusu kadının. Dudaklarımdaki dizelerin yerini, şimdi hınçlı küfürler almıştı.

Kahveye girince, kendi yapamadığımı, Kahveci'ye yaptırmak geldi içimden:

«Durmuş!» dedim, «Yahu ne şanslı insanlar var şu dünyada. Şimdi senin kahvenin önünde, yeşil mantolu bir kadın, yeşil taşlı, pırlantalı bir iğne buldu yerde. En azından beşyüz kâaat ederdi.»

Bu, b e ş y ü z k â a t e d e r d i sözünü de nasıl buluvermiştim ya.. Durmuş'un zembereğine dokunsam, ancak bu kadar canlanabilirdi.

«Aman deme!» dedi, «Yukardan bizim çocuklar düşürmüştür, muhakkak. Kayınvaldemin yadigârıdır o. Bizim şu salak karı, ocağıma incir dikecek savrukluğuyla ya, dur bakalım!»

Bu sırada Kahveci'nin çırağı Rüstem, kapıdan yüksek sesle siparişini verdi:

«Şeekkerli ikii! Okkalı olsun!»

Çırak, iriyarı, ama aklı küçük bir oğlandı.

Kahveci Durmuş, ona çıkışır bir çalımla:

«Şimdi şekerlisinden, okkalısından başlatma!» dedi, «Fırla dışarıya, yeşil mantolu karıya yetiş! Yukarıdan bizim veletlerin düşürdükleri beşyüz liralık pantantifi yürütmüş. Üzeri yeşil taşlı, pırlantalı. İyi aç kulağını! Karıya de ki: (Kahvenin önünde bulduğun mücevheri, bizim ustanın karısı şimdi pencereden bakarken düşürmüş.) de! Vermezse noktadaki polisi çağır! Almadan gelirsen kovarım seni! Hadi, yüzüme bön bön bakıp durma! Koş, yakala karıyı!»

Ben de sarı tepsiyi bırakıp, önlüğünü beline dolayan Rüstem'e kadının eşkâlini tarif ettim:

«Elinde bir çantayla küçük bir paket var. Gözlerine bol sürme çekmiş.» dedim.

Oğlan ok gibi fırladı dışarıya. İçimde tatlı bir hınç alma sevinciyle kuruldum masama:

«Yap bakalım şimdi kahveleri Durmuş! Ama şekerini de, kahvesini de kıskanmadan koy! Bak, sana en azından beşyüz lira kazandırıyorum. Kahve de bollanacakmış birkaç güne kadar.. Hadi işin iş gene.» dedi.

Çırak, gitti gelmez..

Kahveleri yarıladık. Hâlâ ses sada yok oğlandan..

Kahveci Durmuş ta merak etti, kapıya çıktı:

«Bizim çırak görünürlerde yok ya, ilerde bir kalabalık toplanmış. Galiba iş sarpa sardı. Varıp baksan iyi olacak.» dedi.

Az sonra kalabalığın yanındaydım. Baktım, kalabalığın ortasında, noktadaki polis, bizim Rüstem, bir de yeşil mantolu bir kadın var. Ama bu yeşil mantolu kadın, broşu yerden alan kadın değil. Orta yaşlı, hali vakti yerinde olmayanların bezginliği okunuyor yüzünde. Sürmeli gözleri fersiz bakıyor.

Rüstem, polise elini kolunu sallayarak, inandırıcılıkla anlatıyordu:

«Bizim patronun karısı, az önce pencereden bakarkene, düşürmüş mücevheri abi. Yeşil taşlı, pırlantalıymış mücevher. Sağlam bin kâat edermiş ekmek çarpsın ki âbi. Ben Yorgancı'ya kahve götürmüş, dönüyordum. Bizim kahvenin önünde bu bayanın eğilip yerden bir şey aldığını gördüm. Zahir, mendilini düşürmüş, dedim. İçeri girdim ki, bizim Patron: (Koş Rüstem!) dedi, (Şimdi yukardan seslendiler. Yeşil taşlı, pırlantalı mücevherini düşürmüş hanım Yengen! Birinin eline geçmeden al şunu yerden!) dedi. Hemen dışarı fırladım âbi! Yerlere bakındım. Gazoz kapaklarından başka şey göremedim. Hemen aklıma bu bayanın eğilip yerden birşey aldığı geldi. Ondan başka kimse de geçmemişti bizim kahvenin önünden. Koştum, yetiştim ardından. Böyleyken böyle ablacığım, dedim, yerde bulduğun o yeşil taşlı mücevher bizim patronun hanımının, dedimse de inkâr ediyor, almadım diyor. İki gözüm önüme aksın ki, âbi, onun eğilip yerden bir şey aldığını gözlerimle gördüm. Üzerini arayın âbi! Billâhi mücevher onda..»

Kadıncağızın uçuk yüzüne kan gelmişti. Üzüntüsünden dili dolaşarak, ne mücevher gördüğünü, ne de eğilip yerden birşey aldığını söylüyor, yaşlı gözlerle etraftan yardım diliyordu.

Polis, bir kahveci çırağına, bir kadına bakıyor, ne karar vereceğini bilemiyordu. Seyircilerden biri:

«Polis efendi, kardeşim! Akşama kadar soruştursan sonu gelmez bu işin. Çırak, aldı! diyecek. Öbürü, almadım! diyecek. İyisi mi, bayanın üzerini ara! Olsun, bitsinl Boşuna ne yoruyorsun kendini?» önerisinde bulundu.

Yaşlı bir kadın hemen payladı adamı:

«Yidiği naneye bakın hele şunun! Bir erkek, bir tazenin üzerini nasıl ararmış? Haya yok mu hiç sizde?» diye bağırdı.

Adam, dik dik baktı yaşlı kadına:

«Hekime, hâkime namahrem olmaz, hanım! Aklının ermediği işe karışma!» karşılığını verdi.

Yaşlı kadın:

«Bunun hekimlikle, hâkimlikle ne ilgisi var?» der gibi, cık cık edip başını salladı:

«Durup dururken, herkesin gözü önünde, polis te, kadı da, hekim de bir kadının ötesini berisini karıştıramaz. Kitaba da, kanuna da sığdıramazsınız bu işi. Üzerini aramak gerekiyorsa, biz şu hanımla birlikte yapabiliriz o işi, şöyle bir kenara çekilip te..» diye direndi.

Yeşil mantolu kadının, bunca insanın kendisiyle uğraşmasına alışkın olmadığı belli. Utancından terliyor.. Yer açılsa girecek içine. Polis onun kızarıp bozarmasından kuşkulanıyor:

«Hele önce şu paketle çantanı ver de, bakalım içine Hanım abla! Üst yanını sonra düşünürüz.» diyor.

Yeşil mantolu kadının, birden dehşetle açılıyor gözleri. Çantasını, paketini sımsıkı bastırıyor göğsüne. Zora karşı onları savunacağını gösterir biçimde, sırtını dönüyor polise:

«Yapmayın bu eziyeti bana! Vallahi de, billâhi de yok bende aradığınız mücevher.» diye yalvarıyor.

Paketinin, çantasının aranmasına şiddetle karşı koyması, polisi büsbütün kuşkulandırıyor:

«Bu kadar ayak direyecek ne var, hanım abla? Madem mücevher sende değil, neye vermiyorsun çantanı, paketi bakalım içine? Temize çıkmanın başka yolu var mı?» diyor polis.

Yeşil mantolu kadından gene ter boşanıyor:

«Aman yarabbi! nedir bu başıma gelenler? Polis efendi kardeşim! İnan bana! Çocuklarımın ölüsünü öpeyim ki, yok bende aradığınız şey... Çantamı, paketimi karıştıracaksınız da ne geçecek elinize? İnsanın utanacağı mahrem bir şey bulunamaz mı çantasında? Yapmayın bu eziyeti bana n'olur?»

Bu m a h r e m b i r ş e y sözü, erkeklerin tecessüsünü büsbütün kamçıladı. Acaba hangi türden bir m a h r e m l i k gizliydi paketin, çantanın içinde? Merakla dikilmişti şimdi gözler paketin üzerine. İçlerinden biri, araştırmayı gerçekleştirmek için aracı oldu:

«Polise bu kadar güçlük çıkarılmaz ablacığım. Nedir mahrem olan? Birimizin birimizden neyimiz fazla, neyimiz eksik» dedi.

Araştırmaya karşı olan yaşlı kadın:

«Erkek olacaksınız, utanın!» diye payladı adamları, önerisini tekrarladı:

«Böylesi kızkardeşinizin, karınızın başına gelse, hoşunuza gider miydi? Bırakın şu tazenin üzerini biz arıyalım, diyorum size!»

Ama adamlar meraklarından ölüyorlardı. Kim bilir paketin içinde ne gizliydi? Bazı kadınlar, iç çamaşırlarının başkaları tarafından gö-

rülmesini, yabancı bir erkek önünde çırıl çıplak soyunmak kadar utanç verici sayarlar. Belki bu kadıncağız da onlardandı. Çarşıdan külot, sutiyen gibi birşeyler satın almış olacaktı.

Polis, meraklılardan çoğunun, içindekini görme isteğine uyarak, zorla çekti, aldı paketi kadının elinden. Sarsıntıdan çanta da yere yuvarlandı. Zavallı kadın, ellerini yüzüne kapayarak, hüngür hüngür ağlamağa başladı.

Polis, elleri titreyerek, paketi açıyordu. İç içe, üç gazete kâğıdına sarılmıştı paket. Gözler merakla pakete dikilmişti, kimsede ses yoktu, soluk bile almıyorlardı, sanki..

Paketin içinden çıka çıka, bir takım sofra artıkları, yemek bulaşmış ekmek parçaları çıkmıştı. Herkeste bir şaşkınlık, bir acınma, bir pişmanlık duygusu. Birkaçı çekip gidiyor.

«Bu kadın, broşu alan yeşil mantolu kadın değil!» diyecek mertliği gösteremediğimden, hem de kaçtım yanlarından. Yüreğimde aşağılık bir insan olmanın hoşnutsuzluğu, acısı.. Kahvedeki yerime oturdum. Biraz sonra çırak geldi. Eli boş döndüğünden ustasının kendisini kovmasından korkuyordu:

«Polise meram anlatamadım ustacığım, lokantalardan yemek artıkları araklayan karıyı salıverdi. Çantasında, paketinde yemek artıklarından başka şey çıkmayınca: (Belkim apış arasına gizlemiştir.) diyecek oldum. Başımıza toplanan herifler bir kızdılar, bir kızdılar, sille tokat üzerime bir üşüştüler. Polis olmasaydı hapı yutmuştum. Zor kurtuldum ellerinden. Kabahat bende değil ustacığım, bıraktılar, gitti karı.. Gayri sen bilirsin!» diyerek, yeniyle burnundaki kanı sildi.

Bu habere de sevinemedim..

●

ABBAS'IN PİCİ

M. Mustafa BALEL

Merekten çıktı. Üstü başı saman, elleri çamur içindeydi. Burnunun ucuna, sol kaşına da bulaşmıştı kara çamur. Şapkasının siperine de sıçramıştı. Gömleğinin sırtı alabildiğine toz içinde kalmış ak mı, kara mı olduğu seçilemiyordu pantolonun arkasından çıkan eteğine, koltuk altlarına dikkat edilmese. Ceket yoktu sırtında. Oysa güz yel-

leri esiyordu serin serin. Hele akşamın bu saatlarında daha da bir soğuyordu ortalık. Önlerine kattıkları kaz sürülerinin gerilerinde yürüyen çocuklar vardı. «Sıss...sıss...» sesleri arasında değneklerini koltuklarına kıstırmış kaz otlatmaktan dönen yedi sekiz yaşlarındaki çocuklar. Ellerini pantolon ceplerine sokmuş, boyunları omuzlarına gömülü çocuklar. Suratları mosmor kesmiş, burun kenarları kabuklaşmış sümükler içinde ayaklarını sürüye sürüye köyün kargacık burgacık, taşlı sokaklarında ilerleyen çocuklar.

«Durmuş... ula Durmuş!» diye ünledi kazları dama doğru süren oğluna.

«Bura gel, bura. Anan kapatır onları. Sen bi soluk Hıbat'a, Karahacıgil'e git. Böyle böyle babamın selâmı var. İşi yoksa koca öküzün tekini versin, yarın ormana çıkacağım diyor, de.»

Oğlan, bir kaç adım ötesinde durmuş, söylediklerini dinliyordu. Bir eli cebinde, ötekile de burnunu karıştırıyordu. Uzun değneği hâlâ koltuğunun altında duruyordu.

«Eyi eyi, derim.» diye koşmaya başladı.

«Dur hele... Nere gidiyon, gâvurun dölü. Ne diyeceğini belledin mi?»

«Ağam diyecaam, öküz istiyor. Yarın işi var da diyecaam. Ormana çıkacak da diyecaam.» Çocuk bir çırpıda sayıp dökmüştü söyleyeceklerini. Suratının morartısı artmış, kaşları iyice çatılmıştı. Sert bakışlarını babasından saklamak için yere bakıyor, ayağının altındaki ufak taşları ezmeye uğraşıyordu.

«De hadi git.»

Babasının bu buyruğu üzerine ok gibi fırladı.

«Beri baak... Kendi niye gelmedi diye hıngır gücük ederse, Hopal'a gitti Osaman emmimi görmeye. Yassılayın anca gelir, de. Hadi bakıyım kop şimdi.»

Bu sırada elinde bir güğümle karısı yanaşmıştı yanına.

«Nere kopturdun gine oğlanı, ezen vakti!» diye sokurdandı kocasının eline su dökerken. Karşılık vermemişti kocası. Ellerini pantolonunun arkasına sürerek kurulamaya çalışıyor, karısı da paçalarındaki samanları, çamuru döktürmeye uğraşıyordu. Başını kaldırınca göz göze geldiler.

«Duvarı terkerden eyice ördün he? Odunu merekte görseler gine cürümlü düşer miydik acap?» dedi kadın. Gözleri hâlâ kocasının gözleri içindeydi. Bir şeyler okumak istiyordu bu pırıl pırıl yanan gözlerdi. Sarı kirpikleri geriye kıvrık, yeşil gözlerde.

O sırada inceden inceye bir ses çalındı kulağına. Geriye döndü.

Karşı geçede çayın kenarındaki mescide baktı. Köyün imamı iri bir taşın üstüne çıkmış ezan okuyordu.

«Abuu... aha ezen okunuyor... daha ocağı yakmadım ben.» diyerek toprak damın basık kapısına doğru koşmaya başladı.

Petrol lâmbasının ışığında çorbalarını atıştırıyorlardı. Ocaktan keskin bir tezek kokusu yayılıyor, sofradaki çürük peynir kokusuna karışıyordu. Kuzuların, danaların kapatıldığı «danalık» kocaman odanın ta öte ucundaydı. Oranın iç gıcıklayıcı kokusu sofraya ulaşıncaya yitiriyordu etkisini. Tam ocağın önüne kurulmuştu yer sofrası. Kadın arasıra arkasını dönüyor, küllere gömülü patatesleri yokluyordu. Piştiler mi ola, diye. En sonunda dayanamadı, hafif yumuşamış olanlardan bir iki tane aldı, avucunda kıstırdı. O yana bu yana çevirip biraz daha yumuşattı. İkisini oğlanın, birini de ondan iki yaş kadar büyük olan kızın önüne koydu. Oğlan patateslerini çabucak yemiş, kızın elindekine göz dikmişti.

«Dürü bacıı... suu...» diye baldırına baldırına dürttü kızın. Kız altı yaşlarında ya var ya yoktu. Hiç oralı olmuyordu. Elindeki patatesi oğlana uzatıyor, beriki tam elini uzattığı anda gerisin geri çekiyordu. Oğlan dızdızlanmaya başlamıştı.

«Kalk kız! Su getirsene. Bak kime diyorum!...» diye bağırdı anası ordan.

Kız kalkmış suyu getirmişti ya, patatesini de bırakmamıştı sofraya. Elinde götürüp getirmişti. Oğlan sudan bir yudum bile içmedi.

«Mübarek gün, bitti nerdeyse. Ne kaldı ki, bir gün bir şey. N'olacak sayılı gün tez geçer.» diye yeniden söze koyuldu kadın. «Essah herif niye gelmedi ola bu oğlan? Başına bir iş gelmiş olmasın. Daha el kadar sabi. Alılan götürüp başına çökmüş mökmüş olmasınlar. Arıyon mu it köpek kıyamet gibi.»

Burnunu tutsan canı çıkıyordu adamın. Şu karı da tuzu biberi oluyordu üstelik. Yangına körükle seğirtiyordu soyka. O can değildi sanki. Baba değildi sanki. Daha oğlan Göncügil'in köşeyi savurup Hıbat'a sapan yolun kavaklıkları arasında gözden yiter yitmez içi «cızz» etmiş, gönderdiğine göndereceğine pişman olmuştu. Akılsızlık parayla mı? Salınır mıydı el kadar oğlan bu akşamın dal ayazında. Az buz yol muydu Hıbat. Üç çeyrek çekerdi en azından. Bazan çalışmaz oluyordu insanoğlunun kafası. Basireti bağlanıyordu birden. Ne diyeceğini, ne edeceğini bilemez oluyordu. Kurda kuşa mı raslamıştı ola? Tahta köprüden geçememiş dereye mi yuvarlanmıştı yoksa? Ya da... Bir ateş sardı olanca gövdesini. Olanca kanı başına toplandı. Dudakları titriyor, şakakları zonkluyordu. Burnundan soluyordu. Yoksa karısının dediği gibi alılan götürüp bir halt mı getir-

mişlerdi oğlanın başına. Bugünlerde ortalıkta dolanıyordu Kör Üsük yine. Pis pis bakıyordu çoluğa çocuğa. Sünepe sünepe geziyordu kıyıda köşede.

«Çalmadan oynuyon. Kötü şeyler getiriyon aklına. Oldu bitti böyledir bu karı zati. 'Geç oldu iftarı burda et de git' demişlerdir. Mübarek ıramazan günü bu saatta karnını doyurmadan salacak değiller a. Onlar da islâm.»

Sofradan kalktı, ocağın bir köşesine sırtını verdi. İyi söylemiş hoş söylemişti ya Karahacıgil'in iftara miftara koymayacağını bal gibi biliyor, söylediğine kendi bile inanmıyordu.

Kadın «iftira koma» sözü üzerine yatışmıştı biraz. Çabucak sofrayı kaldırdı. Kapının ardında duran ağzınaca su dolu koca tenekeyi dökmemeye çalışarak ıhılaya tısılaya getirip ocağın önüne koydu. Duvarda asılı duran sacayağını ateşin üzerine, su tenekesini de onun üzerine yerleştirdi. Ocağa sokuşturduğu çalı çırpıyı üflemeye, ateşi tutuşturmaya koyuldu. Kocası bir bacağını önüne uzatmıştı. Kadın eğilip doğrulurken sağ dizi bu bacağa değiyor, değdikçe de bir hoş oluyor, bir an önce ateşin tutuşup suyun ılıması için var gücüyle habire üflüyor, üflüyordu.

Çocuklar bir köşeye serilmiş şiltenin içinde birbirlerini itekleyip duruyor, oğlan kızı yatağın ta ucuna itmiş, kız ise dızdızlanıp duruyordu.

«Geberin yatın, dedim size!» diye bağırdı anaları. «Beni yanınıza getirmeyin.» Daha sofrayı toplamadan yerlerini hazırlamış, «Gebersin uyusunlar, karartıları kalksın ortadan» diye geçirmişti içinden. Ocak harıl harıl tutuşmuş dumana boğmuştu odayı. Adam hâlâ susuyor, karısını, suyu ısıtmak için canla başla uğraşışını, çocukları biran önce uyutmaya çabalayışını süzüyordu. O da karısının duyduğu heyecanı duyuyor bir an önce yatakta olmayı arzuluyordu. Yine de aldırmaz, anlamaz görünüyor, ilkin karısı yanaşsın istiyordu.

Kadın tahta sekiye şilteyi yaymış, sırtındakileri çıkarmış yatağa dalmıştı. Direkte asılı lâmbayı iyice kısmıştı yatmadan önce. Ocaktaki tenekenin yanından yöresinden çıkan isli alevlerle kâh aydınlanıyor, kâh kararıyordu oda. Çocukların sesi kesilmişti. Yorganı başlarına çekmişlerdi. Kızın sağa sola döndüğü oluyordu arasıra. Henüz horultu morultu geldiği yoktu çocukların yataktan.

«Abbaaas...»

Ocaktan isli alevler çıkıyor, koca tenekenin olanca yöresini kuşatıyordu. Abbas aldırmaz görünüyordu hâlâ.

«Abbaaas... hadisene ula... yatak...» diye inledi kadın bir kez daha.

Abbas ahırdan çıktı. Pantolonunu çekiştiriyor, düğmelerini iliklıyordu. Kadın çıktı az sonra da. Elindeki boş tenekeyi yere koydu, ahırın kapısına yalancı kilit vuruyordu. Yazmasının altından çıkan saçlarının ucundan su damlacıkları dökülüyordu şıpır şıpır. Yazma hepten yaş kesmişti.

«Tez et, şu eski paltuyu ver sırtıma. Yol aşağı bir bakıyım. Nerde kaldı bu oğlan... hasbinalla...»

Göncügil'in köşeyi dönüp, muhtarın peğlerden geçerek Karataş'ın ordan, kestirmeden inmeye başlamıştı. Öyle ya taa Gıtgıtların yazıyı, Sülüman'ın subasarı dolananaca oradan kestirmeden iner, tez elden varırdı Çatal Armut'un köprüye. Yol biraz sarpaydı ya zararı yok, alışıktı nasıl olsa. Az mı geçmişti oralardan, hem de sırtında odun şelekleriyle. Oduna çıkan bu yolu tutardı zaten. Kolcudan ödleri kopardı, doğru yoldan gidip gelmek hadlerine mi düşmüş.

Kayalardan tutuna tutuna iniyordu. Dikti yol. Aslında yol denecek yanı yoktu ya, bunmuşa bulunmuş; daralınca bunalınca kullanıyordu bu dik yamaç. Genişti zıkım lastik. Çıkıçıkıveriyordu ayaklarından. Arka yerlerinden yırtılmıştı. Durdu. Çimenlerin üzerine çömeldi. Ceplerini karıştırdı.Bir avuç ip çıkardı. Düğümlerini, dolaşıklarını çözmeye koyuldu. Sıkıca bağladı lastiklerin altından ayak bileklerine doğru. Kalktı. Denedi «kayım mı» diye. Çıkıp durmazdı bir daha çıplak ayaklarından. Sağa sola bakındı. Ay ışığı çıkıyordu; usuldan usuldan aydınlanmaya başlıyordu ortalık. Hıbat yolu uzanıyordu Sülüman'ın subasarı ordan kavaklıklara aşağı. Yolun kavaklıklaraca olan kısmı iyice görülüyordu. Bir iki karartı ilişmişti gözüne.

«Durmuuuş!.. Ula Durmuuş!..»

Ses gecenin sessizliğini yararak çınlamış, yamaçtaki kayalara çarparak geri gelip kendi kulaklarında uğuldamıştı. Yoldaki karartılar biraz duraksamış, sonra yine yola koyulup tıpkı bayır aşağı yuvarlanan keseklercesine, kavaklıkların arasında gitgide küçülerek gözden yitmişlerdi. Teravihten dönen Hıbatlılar olmalıydı. Mescidi yıkıp yerine büyük bir cami yapımına girişmişlerdi. Köye salma salmış epey para peydah etmişlerdi. Ayrıca köy köy dolaşıp yardım toplamışlardı. Avuçlar dolusu para ederdi tümü. Ederdi ederdi ya iki yıldır bir türlü yapılıp ta ortaya çıkarılamamıştı camileri. Bir kısmı Hıbat'tan kalkıp buraya, taa Goncözü'ne, bir kısmı da Başköy'e, Ortaklar'a gidiyordu teravih ve bayram namazlarına. Diğer günler aldıran olmuyordu pek. Giden gelen oluyorsa bile iş için. Ya evde kılıyor ya da iyiden iyiye boşluyorlardı namazı, niyazı. «Iramazan sofrası» diyordu Goncözülüler Hıbatlılardan ötürü.

Elleri sızlıyordu. Avuçlarından ılık ılık bir şeylerin aktığını seziyor-

du. Tutunmadan da olmuyordu ki. Dikti. Kimi yerleri çimli, kimi yerleri taş topraktı. Ayağı bir kaysa ya mahvolduğunun günüydü. İniş o iniş. Doğru Cehennem Yarı'nın dibini boylardı. Sonra aradıysan bul. Parçası bile bulunmazdı. İnecek babayiğit bile bulunmadı ki kemiklerini toplaya, bir mezara koya.

Ayak sesleri işitir gibi olmuştu. Yukarı çıkanlar vardı galiba. Çünkü sesler ağır ağır yaklaşıyor, inceden inceye solumalar geliyordu tetikte olan kulağına. Sindi, bekledi. Kayanın kovuğuna girdi. İki büklüm olmuştu. Değil gecenin dal ayazında, gündüz gözüyle bile bulamazdı, göremezdi kimse onu. Sesler hepten yaklaşmıştı. Soluğunu kısmış. gelenlerin kim olduğunu anlamaya çalışıyordu. Hiç te yabancı olmayan bir ses çalınır gibi olmuştu Abbas'ın kulaklarına. Kulak kesilmişti.

«Kimsenin görmedüğüne eyice gümen getiriyon mu?

Tamam, Kör Üsük'ün sesiydi bu. Yine bir bok yemişti ya neydi ola? Ortalıkta görünen yoktu henüz. Fısıltıları duyuluyordu boğuk boğuk. Avucuyla ağzını, burnunu örtmüştü Abbas soluğu duyulup ta gelenleri ürkütmesin diye.

«Dedim ya baba, derenin kıyısından aşşağı bilem götürmedim. Gören mören olur deyi. Aluçlunun yamaçtan aşırdım.»

«Kiremitli'de de gören mören olmadı ya?..»

«Yok, yok. Irahat etsin için. Kimse yoktu ortalıkta. Köy içinden ağrı gitmedim ki zati. Yazılardan varıp damdan keloş'a seslendim.»

Konuşmalar kesilmişti bir ara. Abbas büzüldükçe büzülmüş, sindiği kovukta tostoparlak olmuştu. Berikiler kovuğun önündeki ufak düzlüğe çıkınca solukları genişimiş, dinlenmeye koyulmuşlardı bir süre. Kör Üsük tabakasını çıkarmış, tütün sarmaya koyulmuştu ki oğlu:

«Dur hele... burdan yak. Hazır cıgara.» diye tek bir sigara uzatmış, bir tane de kendi dudakları arasına yerleştirmişti. Çakıyor çakıyor alev almıyordu çakmak.

«Eyi atlattık. Kazasız belâsız.»

«Eyi atlattık, eyi atlattık emme...» diye başını salladı Kör Üsük'ün Calal. Babası gibi ipsiz sapsızın tekiydi. Zar ağlatırdı köyü. Kendi köyleriyle kalsalar bari. Yöre köyleri de bezdirmişlerdi zalimlikleriyle. Çalma çırpma dersen onlarda, vurma kırma dersen onlarda, karıya kıza göz dikme, çoluk çocuğa askıntı olma yine onlardaydı.

«Anlarlar mı ola? He?..» diye sordu oğlan.

«Kim ağnıyacak ki herif. Neyse bırak ağnamayı mağnamayı da ucuza gitti her halda. Bir elli lira daha verseydi, kel kafasından iki tüy daha mı noksanlaşacaktı kahpe avratlının.»

«Tee... ben ne diyorum, sen ne anlıyon. Herfinen iki bine pazarlık edenece iflahım kesildi. Üsteleyince de «al malını götür» diyor. Umu-

runda mı elin oğlunun. «Çalma mal, bok iş.» diyor duruyor. Sonra Kiremitli'den Bozkaya'ya aşıracak, ordan da Göynücek'e götürecekmiş. «Buralarda satamam. Tanıyan bile çıkar.» diyor.

«Goduğumun Keloş'u. İki bin de kendi kâr edecek, boynuzlu kavat.»

Oğlan çakmağı bir kez daha yaktı. Yanmadı. Rüzgâr silip götürüyordu alevi.

«Eyi para. N'olacak» diye yeniden söze koyuldu Calal. «Şimdi tez elden uzaklaşmalı burdan. Ortalıkta görünmesek eyi olur diyorum kendi kendime.»

Kör Üsük bayıra doğru tırmanmaya yeltenen oğlunun ceketinin peşinden çekti.

«Abbas'tan korkuyon ellaam?..»

Abbas'ın yüreği «hop» etti yerinden. Başından aşağı sıcak sular dökülür gibi oldu. Bacakları onun değil, başkasınındı sanki. Taş kesmişti var gövdesi. Birden yerinden doğrulup itmek geçti içinden. Kör Üsük'le, Calal'ı. Kovuğun dibindeydiler nasıl olsa. Dizlerinin ardına şöyle ani bir yumruk, ikisinin de işlerini bitirirdi. Yine de ne olur ne olmaz, bağırırlardı belki. Düşmeyebilirlerdi Cehennem Yarı'na. Sonra yavaş yavaş kendini toparladı. Öfkeyle kalkan zararla otururdu. Hele sonunu beklemeliydi.

«Abbas'ın geçmişinden başlatma. Nesinden korkacağım çakır dürzünün.»

«Sıpasını Cehennem Yarı'na attığımızı duysa bilem, pısar kalır. Ödleğin tekidir kavat.» diye yüreklendirmeye çalıyordu Kör Üsük oğlu Calal'ı

«Hee... nerden duyacak ki!.. Yarın dibinde parçası bilem kalmamıştır. Zabah kalkacak, baktı ki oğlan gelmiyor, aramıya çıkacak. Baktı ki olmuyor kalkıp Hıbat'a gidecek. Oradan da akşamlayın sıpasının öküzü önüne katıp gittiğini öğrenecek. Baktı ki giden gelen yok: «Öküzü kattı önüne savuşup gitti İstanbul'a mı olur, Ankara'ya mı...» diyecek kendi kendine.»

Sözünü bitirince çakmağı bir kez daha çaktı Calal. Yine yanmamıştı. Eğilip kovuğun siperinde yakmayı denedi. Yine yanmamıştı soyka. Abbas'ın yüreği yerinden oynayacak gibi oluyordu. İkinci çakışında yanmıştı. Bereket versin Calal heyecanla sigarasını yakmaya uğraştığından büzülmüş olan bu canlının farkına bile varmamıştı.

Abbas, ayak sesleri uzaklaşıp taa ki duyulmaz oluncaya dek kovukta bekledi. Sonra çıktı. Bacakları uyuşmuş, keçeleşmiş, koca gövdesini tartamıyordu. Olduğu yere çöktü. Sallaya oğuştura, sallaya oğuştura canlandırdı onları.

Kapıyı iki kez tıkırdattı. Açılmadı. Arkasından ayak sesleri işitiliyordu...

«Selvinaz!.. aç, benim Abbas...»

Kapı açıldı. Selvinaz gözleri faltaşı gibi olmuş, dudakları titriyor, ellerini oğuştura ağuştura kocasına bakıyordu.

«N'oldu? Hayırdır inşallah?..»

Sesler öylesine hızlı çıkmıştı ki bu titrek dudaklardan, Abbas karısına inme ineceğinden korkmuştu.

«Şöyle bir baktım emme yoktur görünürlerde. Yatıya komuşlardır herhalde. Gece yarısı salacak değiller a. Sabah ağarmadan gelir.»

Sekinin kenarına oturdu. Paltoyu omuzundan bıraktı. Pantolonunu çözdü, bir eliyle de yorganı üstüne çekti.

Karısının uyuduğuna iyice kanaat getirince, usulca yerinden doğruldu. Pantolonunu geçirmedi bacağına, paltosunu da almadı sırtına. Öyle, donacaktı. «Danalık»ın yanındaki gaz dolu tenekeyi aldı bir eline. Ötekine de ocağın kenarında duran kibrit kutusunu. Kapıyı gıcırdatmadan açtı. Gözden kayboldu. Az sonra da yine aynı titizlikle gelip yatağına, karısının yanına uzandı. Horlamaya başladı.

Selvinaz'ın boğazı bir tütün kokusuyla yanmış, su içmeye uyanmıştı. Bağırtı gürültü geliyordu dışardan. Oraya buraya koşuşanların patırtıları işitiliyordu. Tam o sırada kapıya «güm... güm...» vurulmuş: «Koşun Kök Üsük'ün damı yanıyor... Allahını seven yetişsin!» diye seslenilmişti.

Selvinaz, Abbas'ı uyartmış, ellerine geçirdikleri kap kacakla yangın söndürmeye koşmuşlardı. Kör Üsük'ün damın ora anababa günüydü. Yatağından kalkan koşmuştu. Kadın, erkek çoluk çocuk... Damı öyle bir ateş sarmıştı ki yanaşmanın imkânı yoktu. Konu komşu helkilerle, bakırlarla, tenekelerle getirdikleri suyu uzaktan uzağa fırlatırken bile yüzlerine ateş püskürüyor, gerisin geri kaçışıyorlardı. Onca kalabalık, eli kolu bağlıkalakalmış, ne yapacağını bilemeden yangını seyrediyor, yanan damdan gelen acı çığlıkları dinliyordu. İş işten geçmişti bir yol. Bağırışmalar çağırışmalar boşa gitmiş, hiç bir işe yaramamıştı. Bir süre sonra Calalgilin dam, paldır küldür çökmüş, yoğun bir duman kaplamıştı ortalığı. Çoluk çocuk bağırışıyor, kaçışıyor, oynaşıyordu kalabalığın arasında. Erkeklerden yürekli olan bazıları başlarına maşlahlar geçirmiş, ellerinde kazmalar, küreklerle ahırdan yana olan duvarı yıkarak içeri girmeğe uğraşıyorlardı. Abbas da bunların arasındaydı. Derken çok sürmediki alevler yeniden çoğaldı, yaklaşanlar kaçışmak zorunda kaldılar.

Kümeleşmeler başlamıştı çevrede. İki kişinin konuştuğunu duyan

kulak kabartıyor, bir şeyler anlamaya çalışıyordu konuşulanlardan. Böylece de kümeler kalabalıklaşmış oluyordu gitgide.

«Gaztenekesi ocağın yanındaymış.»

«Lâmbayı mı devirdiler ne ettiler.»

«Gine içtiler mi sıçtılar mıydı kimbilir.»

«Serhoş kafaynan lâmbayı kaldırıp ocağa mı attılar.»

«Hırlı adam değillerdi vesselâm. Günün birinde böyle olacakları aşikârdı zati.»

«Daha akşam ezanından evvel babalı oğullu sufraya otura zıkımlanasıymışlar. Mübarek gün, başka şeye benzemez ki, şeytan dürttü akıllarına esti damın yöresini ateşe mi verdiler ne oldu?»

Yine başka bir kümede:

«Iramazan demez bayram bilmez zıkımlanır dururlardı. Zehir olsun içtikleri... Zati oldu ya... Irakı ateş almıştır, hemi vallah hemi billah... Irakı ateş almıştır.»

«Ektiklerini biçtiler.»

«Allah öyle bir belâ verdi ki nerden geldiğini anlamadılar.»

«Et kulum bu kulum.»

Bitmiyor tükenmiyor yürütülen yorumlar. Her kafadan bir ses çıkıyor, işin tuhafı kimse de işin gerçek yanına dokunmuyordu hiç. Bilmezlerdiki aslında. Nerden bilsinler. Neyi biliyordu insanoğlu gerçek olarak. Sonra da kalkıp şöyle olasıymış da, böyle olasıymış da atıp tutuyorlardı.

Sabahtan olacağı da o değil miydi.

«Durmuş, Hıbat'lı Karahacıgilden öküzü getirirken, aklına ne düştüyse yolu değiştirip almış başını çekmiş İstambullara, Ankaralara gitmiş.»

«Hangi Durmuş anam... hangi Durmuş?..»

«Abbas'ın oğlumu?»

«O bacak kadar oğlan mı, o mu öküzü katmış önüne?»

«O sıpa mı kaçmış İstambul'a?»

«Taş yağacak başımıza anam, taş...»

«Bacak kadar enik.»

«Şuncağız piç.»

«Abbasın pici.»

«Abbasın pici yapmış... ya... anam... O pic Hıbat'lının öküzü kat önüne, sür götür. Herifin birine sat. Yalan söylemeyim beş bin miydi, altı bin mi... Ko parayı cebe. Tut İstanbul'un yolunu.»

«Ya... o piç anam... Abbas'ın pici... Gözünden belliydi zati...»

«Anası Selvinaz aklını kaçırasıymış.»

«Çakır Abbas boş veer, ne arar ne sorarım, gitmeseydi diyesiymiş.»

«Hee kıız... öyle diyesiymiş.»

«Zamane pici n'olacak.»

«Anam eski köye yeni adet getirecek bu sıpa.»

«Abbas'ın pici. Çakır Abbasın pici...»

Diye ortalığı carcunaya vermeyecekler miydi sabahleyin. Kuşluğa kalmadan Kör Üsük'ün cenazesini kaldırmağa gelen komşu köyün adamları ağızdan ağıza yaymıyacak mıydı bunları. Bire bin katarak ağızdan ağıza geçmiyecekmiydi «Abbas'ın pici.»

●

DERİM Kİ, ANAMA

Ayhan BOZFIRAT

— Ansızın çıkarım karşısına, sarılırım boynuna. Ne şaşırır ama... Hiçbir şey yapamaz şaşkınlıktan. Şaşırır kalır.. Hiçbir şey söyliyemez. Ağlar sonra. Ben bilmem mi annemil Bakar yüzüme ağlar. «Ağlama anacığım, işte karşındayım. Ne var bunda ağlayacak?» derim. «Ağlamıyorum. Ağladığım yok...» der. Ama gene de ağlar. Üstelik ağlıyarak söyler bunları. Bilmem mi, annemi ben...

Arkadaşı, «Hasta adam bu durumda yola çıkarılır mıydı?» diye suçladı kendini. «Üstelik böyle havada... Hâlâ ateşi var, belli. Baksana haline, inkâr ediyor ama, var ateşi...» diye düşündü. Göz ucuyla da onu kolluyordu. Bitkin yorgun bir görünümü vardı. Zorlukla yürüyordu.

Gerçi çok üstelemişti görüşmeyi başka bir güne bırakmak için. Ama kandıramamıştı. «Bir an önce bitirelim şu işi.» diye diretmişti. Haklıydı aslında acele etmekte. Son sıralar epeyce sıkıntı içindeydi. O da biliyordu bunu. Hem de önemsemiyerek anlatmış olduğu halde.

Yağmur, yola çıkmadan önce dinmişti. Soğuk karanlık bir gündü. «Bari hava güzel olaydı» diye geçirdi içinden. Hastanın elini alnına götürdüğünü görünce, daha büyük bir pişmanlık duydu: «Başı ağrıyor.» dedi kendi kendine. «İnkâr ediyor ama başı ağrıyor. Onu böyle bir günde yola çıkarmamalıydım.» Üstelemişti üstelemeye, ama kandıramamıştı. Diretmişti 'hemen' diye.

Yola baktı. Bozuk, çamurlu yol hiç bitmiyecekmiş gibi geldi ona. Hasta arkadaşı adına uzadı yol gözünde. Kendisi için olsa, ne olacak... Çok yol vardı daha. Uzaktı gidecekleri yer. Geri dönmeyi teklif edecekti ama...

— Bir baktın koydum işleri yoluna... O zaman giderim. Çok özledim anacığımı. Giderim şöyle onbeş, yirmi günlüğüne... Haber vermem önceden. Ansızın çıkarım karşısına. Ne şaşırır ama... Bakar durur yüzüme. Yüzümde birşeyler arıyormuş gibi bakar.. Bilirim ben annemi... Bir dokunaklı olur bakışları. Benim bile ağlıyasım gelir... «Eee anacığım,» derim, «anlat bakalım.» «Sen zayıflamışsın» der. «Yok anacığım,» derim, «nereden çıkarıyorsun zayıfladığımı Allahaşkına. Zayıfladığım falan yok benim. Hem zayıflıktan ne çıkar, adamın gücü kuvveti yerinde olduktan sonra. Sen kuruntu etme kendine!» derim. Ama inanmaz. «Bakımsızsın oralarda...» der. Çaresiz çaresiz bakar yüzüme. Ben bilmem mi annemi!..

Yokuş iniyorlardı şimdi. Yokuş inmek, yokuş çıkmaktan daha iyi diye düşündü arkadaşı. Sevindi buna. Ama ilerde bir de yokuş çıkacaklardı... Baktı ötekinin yüzüne. Rengi oldukça kaçıktı. Elini gene alnından geçirmişti. «Başı ağrıyor...» dedi kendi kendine. Suçladı, alabildiğine suçladı kendini: «Böyle bir havada hasta bir adam yola çıkarılır mı?» Yol büyüdü gözünde. Yokuş uzadıkça uzadı. Çakur çukur yola, irili ufaklı taşlara bir küfür savurdu içinden.

Yan gözle bakıyordu ona. Belli etmeden bakıyordu. Nasıl olduğunu sorsa, kızacaktı. Biliyordu. Üstelemişti. Ama çok üstelemişti, görüşmeyi başka bir güne bırakmak için.

Öteki olanca gücünü harcıyordu. Yorgun düştüğünü belli etmemek hastalığının önemsizliğini kanıtlamak için çabalıyordu. «Caydırmamdan, geri döndürmek istememden korkuyor» diye düşündü arkadaşı. Hastanın yüzüne baktı, yeniden yan gözle. Ayağı taşa takıldı. Sendeledi. Düşecekti az daha. «Sen benden daha iyisin» dedi, zoraki olduğunu belli etmemeye çalıştığı bir gülüşle. Bu gibi durumların, insan yaşantısındaki en zor durumlardan biri olduğunu bilirdi. Nedense çok da sık gelirdi başına. Öteki de gülümsedi: «İyiyim ben canım,» dedi, «Benim birşeyim yok. Sen büyütüyorsun gözünde.» Bunu söyledikten sonra elini alnına götürdü gene. Arkadaşı, gözlerindeki yaşlar belli olmasın diye, öksürüyormuş gibi yaptı. Mendilini çıkardı. Burnunu sildi. Oysa ötekinin ilgilendiği bile yoktu. Ama gene de o, böyle bir tedbir almak gereğini duydu nedense.

— Mutlaka bulurum bir yolunu. Giderim şöyle bir onbeş, yirmi günlüğüne. Çıkarım ansızın karşısına. Şaşırır kalır. Boyu boyuma yetişmez. Eğilirim, boynuma iyice sarılabilsin diye. Öperim yanaklarından... Bir döşek yaptırırım bizim cevizin altına. Rüzgâr püfür püfür eser. «Sırtımı iyice bastır anacığım.» derim. Yazın sıcak olur, ama olsun gene de: «Sırtımı bastır, iyice bastır anacığım.» Bir güzel uyku çekerim cevizin altında. Sen bilmezsin bir ceviz ağacının altında uyku

çekmenin ne olduğunu. Rüzgâr püfür püfür eser. Yapraklar hışırdar... Derim ki anneme: «Anacığım başımda otur, gitme ben uyuyunca. Uyanınca seni başımda göreyim.» Annem oturur başucumda. Bir ayağını altına alır. Öteki dizi, göğsünün hizasında. Ellerinin göğsünün altında kavuşturmuş. Uzaklara bakar, hep uzaklara. Sanki tüm bekledikleri uzaklardadır. Ama ben gözümü açınca, gene de gözgöze geliriz. Alnıma koyar elini. Alnım serinler. Yeniden yumarım gözlerimi, ben de.

Yokuş bitmişti. Düz yoldaydılar şimdi. İçi rahatladı biraz. Ama yokuş başlayacaktı az sonra. Çıkacaklardı bu kez. Korkuyla bakıyordu yola.

Belli etmeden arkadaşına baktı gene. Durumu yola çıktıklarından daha kötü, çok daha kötü gibi geldi ona. Güçlenip: «Gel vazgeçelim. Önümüzde koca bir yokuş var daha.. Ben konuşurum, görüşmeyi başka bir gün yaparsınız.» demeyi denedi. Öteki daha başından kestirdi attı: «Birşeyim yok benim. İyiyim ben. Gerçekten iyiyim bugün. Kaç gündür yatıyordum. Ateşim vardı. Ölçmedim ama birazcık fazla olmalıydı. Konuşup durmuşum. Evsahibi söyledi. İyi ki anlamamış neler söylediğimi. Neler saçmalamışımdır, kim bilir!.. Belli yüksekti ateşim. Ama bugün birşeyim yok. Çok iyiyim bugün. Sorma ikide birde.»

Bunu söyledikten sonra yorgun düştü. Durakladı bir süre.

Yokuşu tırmanmaya başladılar. Oldukça yavaş çıkıyorlardı yokuşu. Arkadaşının yüzüne baktı bir kez daha. İçini anlatılmaz bir acı kapladı. «Böyle bir hasta yola çıkarılır mıydı?» diye suçladı kendini yeniden. Sonra da yükü üstünden atmak istercesine: «O kadar üsteledim.» dedi kendi kendine. «Pekâlâ ertelenebilirdi. Bugün olması şart değildi yal»

— Ansızın çıkarım karşısına. Önceden haber vermem. Şaşırır kalır. Başlar ağlamaya. «Ağlama anacığım...» derim. «Ağlamıyorum» der, ama ağlar. Ben de ağlamamak için zor tutarım kendimi. Bir de ben başlarsam, tamam, Artık susturabilirsen sustur annemi. «Oralarda rahatın nasıl?» der, «Ne yiyip, ne içiyorsun?» der, «Kışın odan iyi ısınıyor mu?» der, «Üşütüp hasta olmıyasın, bakacak kimsen yok!» der. Ben bilmem mi annemi! Aklına ne gelirse sorar. «İyiyim anacığım, rahatım yerinde» derim. «Sen hiç üzme kendini, ben oralarda çok rahatım.» derim. Ama inanmaz annem... Bir kez 'kötüyüm' desem inanır da, bin kez 'iyiyim' desem inanmaz... «Yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik. Şurada ne kaldı? Bu sefer olacak, artık... Sabret.» derim. «Az sıkıntı çekmedim, ama dayanmaktan başka çare yok...» derim... Hayır, söylemem bunları. «İyiyim, rahatım.» derim. O kadar. Yoksa içi içini yer. Zaten kuruntuludur. Eh çektiklerimi bilse... Neyse bırakalım şimdi çektiklerimizi. İşler yoluna girdi ya, sen ona bak... Kurtulduk... Son sıralar iyice sıkışmıştım doğrusu. Herşeyi yüzüstü bırakıp dönmeyi

bile düşündüm. Ama sonu ne olacak?.. Çektiğim sıkıntıların hepsi boşa gitmiş olmıyacak mı? Geçtim bundan da, «Ne yapalım, yaşamadın say o günleri...» diyeyim. Gerçi birşey de kaybetmiş sayılmam ya!.. Eee sonra... Benden beklenenler? Benim geleceğim üstüne kurulmuş mutluluklar? Annemin umutları?.. Evsahibi eksik olmasın, sık sık uğradı. Yemek getirdi... Derim ki anneme: «Anacığım bana bir çorba pişir sıcak sıcak...»

Oldukça yavaş sesle, sık sık nefes alarak konuşuyordu. Bu konuşma onu çok yormuş olmalıydı ki, olduğu yerde durdu bir süre. Yokuşun ucuna baktı.

Yokuşun sonuna gelmişlerdi hemen hemen. Hastanın durumu oldukça kötüydü. Öteki düşündü: artık dönüşü teklif etmenin anlamı yoktu. Yaklaşmışlardı çünkü. Yeniden suçladı kendini: «Bu havada hasta bir insan yola çıkarılır mıydı!» dedi kendi kendine. Sonra suçtan kurtulmak için, «Çok üsteledim görüşmeyi başka bir güne ertelemeyi. Ama kabul etmedi, ne yapayım?» diye düşündü. Hastanın yüzüne baktı. Zor duruyordu ayakta. Gene de yokuşu tüketmek için büyük bir çabanın içindeydi. Kendisi durdu, onu da durmaya zorlamak için. Soluk soluğaydı hasta. İlk kez içinden suçladı onu: «Acelesi neydi? Pekâlâ erteleyebilirdik,» diye düşündü. Düşündü ama, gene de kandıramadı kendini. Bu işin, onun için son umut olduğunu biliyordu. Ateşi daha da çok olsa, gene de düşecekti yola. Bunu da biliyordu. Gözleri doldu. Arkadaşına belli etmemek için yeniden sildi burnunu. Hem de yüksek sesle. Neye, kime olduğunu bilmeden bir küfür savurdu içinden. Arkadaşının adınaydı bu kez. Bağırabilse rahatlayacaktı belki. Yolun ucuna baktı. Neyse bitmek üzereydi yokuş. Azıcık birşey kalmıştı. Eh bu kadar geldikten sonra... Öyle bir sevindi ki, yokuşun sonuna gelmiş olduklarına, şimdi de sevinçten ağlıyacaktı neredeyse...

— Yazın giderim şöyle bir onbeş, yirmi günlüğüne. Haber vermem önceden. Annem şaşırır kalır... Ağlar sonra. Yüzüme bakar bakar ağlar... Bir de yeni elbise almalı. Bu kılıkla çıkmamalı karşısına. Üzülecek yer arıyor çünkü. Tutturur: «Sen oralarda perişansın» diye. «Adamın perişan olup olmaması elbiseden ne anlaşılır be anacığım?» derim. Ama gel de kandır annemi. Ben bilmem mi, ne kuruntuludur o!..»

Sendeledi. Arkadaşı koluna girdi. «Dinlemiyecektim onu...» dedi kendi kendine. «Hasta bir adam, bu havada sokağa çıkarılır mı hiç!» O bunları düşünürken öteki ilk kez sordu:

— Yolumuz çok var mı daha?

ADAMIN BİRİ

Nahit ERUZ

Müşterilerinin çoğu çingene olan ve şaraptan başka içkinin bulunmadığı bir Yahudi meyhanesindeyiz. Meyhanediklerin kimi ayakta, kimi masalara oturmuş. İçerde sigara dumanı. Yanındakine bağırmadıkça konuşmaların duyulmayacağı kadar gürültü. Kimi anı üstüne anı anlatır, kimi hafif bir şarkı tutturmuştur, kimi de bu kalabalık içinde, bu gürültü içinde yapayalnız dalıp gitmiştir, gözleri bir yere aklı bir başka yere takılıp kalmıştır.

Hemen iki adım ötemizdeki masada bir adam var. Adamda küçücük bir kafa, iki yumrukdan biraz daha büyükçe. Yüzü, alnı çizgi çizgi. Yanakları oyulmuşçasına çukur. Saçları kırlaşmış, bakışları dumanlı, elindeki şarap bardağını birisiyle tokuşturmak ister gibi havaya kaldıran ama karşısında kimse bulunmadığı için tokuşturamadan içen bir adam. Ara sıra göz göze geliyoruz. Ben mi ona sık bakıyorum, yoksa o mu sürekli bana bakıyor bilemiyorum, ama ne zaman ona baksam göz göze geliyoruz. Sonra ben yanımdaki arkadaşa çeviriyorum bakışlarımı. Oda indiriyor mu bakışlarını acep diyorum kendi kendime. Yoksa bir yerlerden mi tanışıyoruz? Çıkartamıyorum. Elimdeki şarap bardağını götürüyorum ağzıma, yanımdaki arkadaşla konuşuyorum ama gene de aklım adamda. Bir kez taktım ya kurtaramıyorum kendimi. Bakışlarımı çeviriyorum adama. şaşkınlığım daha da artıyor. Bırakın başını çevirmeyi, neredeyse gözünü kırpmamacasına bakıyor. Tanımak istermiş, bir şeyler sormak istermiş gibi. Bunca kalabalık, gürültü ve duman içinde adamın ikide bir bakışı tedirgin ediyor beni. Adam belki de dalgındır, ne bileyim şaşıdır, ya da bir yere bakmış olmak için

dikmiştir gözlerini de düşünüyordur. Ama diyorum, böyle olsa hep suratıma bakmaz ya. Yere bakar, önündeki içkiye, yoldan geçen adamlara, veya hafif hafif üflediği sigara dumanına bakar. Yok, diyorum, bunların hiç biri değil, bal gibi bana bakıyor. Bir süre bakmıyorum, «bırak» diyorum, «baksın dursun kendi kendine.» Ama olmuyor işte. Yanımdaki arkadaşla konuşurken, bardaktaki şarabı yudumlarken gene de kaçamak bakıyorum adama.

Tam göz göze geldiğimiz bir sırada, adam ufacık kemikli eline aldığı şarap bardağını bana doğru kaldırıyor. Sinek vızıltısı gibi bir ses çıkıyor adamdan:

—İyiliğine delikanlı! Tüm insanların iyiliğine!

Elim şarap bardağına gidiyor istemeden.

— İyiliğe! diyorum.

Adamın yüzündeki çizgilerden bir kısmı kayboluyor, bir an parlıyor yüzü. Bunu söylemek için mi bakıyordu diyorum. Ama düşüncelerim uzamadan o sinek vızıltısını andıran sesini duyuyorum yeniden:

—Size deminden beri neden bakıyorum, biliyor musunuz?

— Yoo...

— Oğluma benzettim de ondan. On yıldır görmediğim oğluma. Nedense bu günlerde pek çok delikanlıyı oğluma benzetiyorum.

Oturduğu yerden kalktı adam. Şarap bardağı bir elinde, tabağı öbür elinde yanımıza geldi.

— İzin verir misiniz? dedi. Oturmama izin verir misiniz?

— Buyrun, dedik.

Önce şarabıyla tabağını koydu masaya, sonra ağır ağır çöktü iskemleye. İnce bir pembelik yayıldı yüzüne, Gözleri mutlu bir insanın gözleri gibi. Oturmasına izin vermesek, «sizi tanımıyoruz» desek bu yüz kırışır, sararır, belki de gözleri donar kalırdı. Gene de sormadık kim olduğunu. O da söylemedi. Oğlunu, belki de oğluyla birlikte yitirdiği mutluluğu arayan biri dedik.

Yanında olduğum halde ufacık eliyle beni gösterdi :

— Siz, dedi, siz o kadar benziyorsunuz ki oğluma. On yıl geçti aradan. On yıldır görmem onu. Şimdi karşıma çıksa, belki de size söylediğim gibi söylerim ona da. «O kadar benziyorsunuz ki oğluma» derim. Belki de değişmemiştir, kapıyı suratıma vurup kendini sokağa attığı günkü gibidir.

Adama kuşkuyla, biraz da acımayla baktık. Ama o bizim bakışlarımızdan çok uzaklarda, bizim anlayamadığımız, içine giremediğimiz başka bir dünyada sanki.

— Oysa iyiydi oğlum. Yürekliydi, arslan gibiydi. Bir marangozun yanında çalışırdı, hem de eşşekler gibi. Eve iki kuruş daha çok girer-

di onun çalışmasıyla, ekmeğimizin yanında iki katık daha fazla olurdu. Ama kötü olan nedir bilir misiniz? İlk gençlik duygularından mı nedir, kaçmadan önceki günlerinde anasından kuşkulanır oldu. Yok yok, daha doğrusu anasını bizim evde kalan bir öğrenciden kıskanır oldu. Çoğu kez eve gelmez, ya da geç gelir, kimseye görünmeden de sabahın alacasında çeker giderdi. Şeytan girdi aklına oğlanın. Eve geldiği akşamlar, oğlanın kahrolduğunu, hırsından damla damla eriyip gittiğini görür gibi olurdum. «Yapma oğlum» derdim, «kötü düşüncelerden uzak ol» derdim, «o anan senin, öteki de bir bakıma kardeşin sayılır senin» derdim. Ama ne dersen de faydasız. Onun kafasına yer etmiş bir kez, anasıyla, yani benim karımla öğrenci kırıştırıyor. Hem de bizim evimizde kalan, bizim soframızda karnını doyuran kişiyle. Olacak iş mi bu? Oturup konuşuyorum oğlumla, aklımın yettiğince, dilimin döndüğünce anlatmaya çalışıyorum ki, olmaz böyle şey. Ben konuştukça oğlanı yatıştırmaya çalıştıkça o köpürüyor, zangır zangır titriyor her yanı. En sonunda o terbiyeli, o iyi oğlum babasına, yani bana bağırıyor, «deli etme insanı baba!» diyor, «deli etme insanı!» Ve sonunda sokağa dar atıyor kendini. Tam ben düşünceye dalarken anasının öteki odadan sesi duyuluyor: «Ne var Hamdi? Gene ne kavgası bu? Bıktım sizin kavganızdan, gürültünüzden. Ne zaman baş başa kalsanız ortalığı birbirine katarsınız!» Oturduğum yerden ben de bağırırdım karıma, «yok hanım» derdim, «bir şey yok!» Aşağı yukarı her gün böyle bu. Hani ara sıra aklıma kötü şeyler de gelmiyor değil. Ya doğruysa oğlanın dedikleri. Gerçi karım takmıyordu beni eskisi gibi. Çoğu kez, sanki ben o evde yabancıymışım gibi davranıyor, geceleri yüz vermiyor, çocuk gibi azarlıyor, nerdeyse dövmeye kalkıyor beni. Ama kötülüğe yormuyorum bunları. Karım da oğlan gibi sinirli diyorum. Evin idaresi onun üstünde, zor günlerdeyiz, geçim sıkıntısı içindeyiz, olacak bu kadar sinirlilik diyorum. Gün geliyor, meyhaneye gidecek parayı zor alıyorum elinden, gene gün geliyor kendisi veriyor, nerdeyse zorla gönderiyor beni evden meyhaneye. Son günlerde karımın karşısında güçsüz kaldığımı anlıyorum. Her bakımdan güçsüz kaldığımı. Oğlanın kışkırtıcı konuşmaları bile beni fazla etkilemiyor. Seviyor muyum nedir? Ama bu aklıma gelince gülüyorum kendi kendime, bunca yıl evlilikten sonra başkasına değil de karıma tutulacağım ha, diyorum. Olur mu dersiniz beyler, yirmi yıl önce evlendiği bir kadına yirmi yıl sonra hiç bir şeyi görmeyecek kadar tutulabilir miyim?

Arkadaşımla ses etmeden dinliyoruz adamı. O anlattıkça anlatıyor. Hem de yaşıyor anlatırken. Oğlunun ağzıyla konuşurken sinirleniyor, karısı gibi bağırıyor, ve kendine gelince durgunlaşıyor. Söylediğine göre yirmi yıllık karısı nerdeyse yirmi yıl önceki gibi gene güzel ve

diriymiş. Adama bakıyorum, kurumuş iyice. Kaşık içi kadar yüzünde, çelimsiz yapısında, ufacık kemikli ellerinde canlı bir erkeği görmek olanaksız. Ama adamın düşüncesi başka, güzel ve diri karısına, delikanlı oğluna ve evlerinde kalan öğrenciye karşı duygusu bambaşka. Kötü demiyor hiç birisine, öylesine iyimser ki. Kasılınca mercimek kadar kalan gözleri belki de kötü şey görmek istemiyor. İstese belki de görecek. Diri ve güzel dediği, boylu boslu dediği karısıyla ikisini yan yana düşününce, oğlanın hırçınlığını, kızgınlığını düşününce başımızı önümüze eğip sonra da şaraplarımızı yudumluyoruz.

— Ve bir gün dayanamadı oğlan. Benim o iyi, arslan gibi oğlum dayanamadı, anasının yüzüne tükürür gibi bağırdı, «sen bir orospusun!» diye. Sonra da bana döndü, «sen de bir pezevenk!» dedi. Duydunuz mu? Benim o iyi oğlum, o arslan öğlum anasına orospu, babasına da pezevenk dedi. Gene kapıyı hızla vurup çıktı dışarı. Her günkü kızgınlığıdır dedim. Böylesine sinirli görmemiştim onu bugüne dek. Anasına karşı böyle şeyler söylememişti. Bana bile «pezevenk» dememişti, anlıyor musunuz? O gün hem anasına «orospu» dedi, hem de bana «pezevenk». Bunları söylerken oğluma baktım da delirdi sandım. Üzerimize saldıracak sandım. Anası da ben de dona kaldık. Büyümüş gözlerimizle baka kaldık. O gece eve gelmedi oğlum. Ondan sonraki gece de gelmedi, daha sonraki geceler de. Çalıştığı yere gittim, oraya da gelmemiş. O günden beri haber alamadık. Sanki yer yarıldı, yere girdi. Onyıldır böyle işte. On yıldır gören eden yok, haber getiren yok. Yanımızda kalan öğrenci de yok şimdi. Ama karım bana karşı gene sert, gene kırıcı. Hem biliyor musunuz, gene öyle eskisi gibi güzel ve diri. Ben ona karşı gene güçsüzüm. Kötü söyleyemiyorum ona, kötü düşünemiyorum onun için. Kim bilir, belki de güçsüzlüğüm burdan doğuyor. Eskiden, o çoğu günler meyhaneye gidecek parayı elinden zor alırken şimdi her akşam veriyor. Hem de gitmemi, evden uzak olmamı ister gibi. Ama bakın, gene de karım için kötüdür demiyorum size. Belki de benim meyhanede mutlu olduğumu, sıkıntımı burada giderdiğimi sandığı için böyle davranıyordur bana. Oğlunun davranışına, bir daha dönmeyişine o da üzülmüştür.

Adam bardağını kaldırdı :

— Boş verin, içelim, dedi.

Şarap bardakları boşaldı. Bir kaç kez doldu, gene boşaldı. Uzun bir süre konuşmadı kimse. Ve bir ara adam sessizce, güçsüz bacaklarının üstünde yalpa yapa yapa kapıya doğru yürüdü. Bize hoşça kalın bile demeden.

O gider gitmez de meyhanenin sahibi geldi yanımıza.

— Kusura bakmayın, dedi. Herhalde Hamdi bey size karısını an-

latmıştır, oğlunu anlatmıştır, ve sizi oğluna benzettiğini söylemiştir. Her akşam birisini oğluna benzetir ve her akşam karısının öyküsünü anlatır böyle.

— Yok, dedik, kimsenin kusuruna bakmadık.

Ve bardakta kalan şarabımızı Hamdi bey için içtik.

•

ADAM ÖLDÜRMEK

Tarık DURSUN K.

ÖĞLEDEN SONRA göğü yağmur bulutları sardı. Caminin avlusunda toplananların hepsinde belirgin bir tedirginlik sezdim.

Aliço'nun tabutu birinci musalla taşındaydı, önünde ardında iki tabut daha vardı, birine yeşil bir tülbent takılıydı.

Sıcaktan ter içinde küçük bir cemaat camiin içinden çıktı, önleri sıra hocayı da musalla taşlarına getirdiler, durdular; hoca yüzünü onlara çevirdi namaza geçtiler.

Cami, dört bir yanından apartmanlarla kuşatılmıştı; her katın, birinciden başlayarak çatıya kadar, camları gazete kâğıtlarıyla sıvalıydı, sahipleri yazlıktaydılar.

Beş basamak taş merdivenle inilen büyük cümle kapısının dışında, depo dönüşü yeni sefere çıkan troleybüsler caddeyi sarsarak geçip kayboluyorlardı. Karşıdaki boş arsada iki çocuk uçurtma uçurma sevdasındaydılar. Biri uçurtmayla gerilere koştu, durdu; elinde tuttuğu uçurtmayı vargücüyle yükseğe kaldırdı, bekledi. İpin ucundaki, işareti alınca çekti, uçurtmayı havalandırmaya çalıştı. Uçurtma bir parça yükseldi ama rüzgâr esmiyordu; kuyruğu havada silkindi, tartmadı, uçurtmanın dikilmesiyle yere çalkılması bir oldu.

İki genç kadın arkaya bakan kapıdan alışkın adımlarla girdiler, hiçbir şey yokmuşçasına konuşa konuşa cemaatın içinden yürüdüler, merdivenlerde sekerek büyük caddeye indiler.

Resul'le karısı da gelmişlerdi. Kadın, elinden tuttuğu oğluyla sundurmaların gölgeliğinde bekleyen Aliço'nun karısının yanındaydı. Resul namazdakilere karışmıştı.

Camiin duvarındaki tek çelenk, sendikanındı. Beyaz karanfiller bir daire çevirmişler, ortaya siyah karanfilleri toplamışlardı, plastikten yalancı yeşil yapraklar eksik rengi tamamlıyorlardı. Sendikanın adı üzerine yaldız harflerle yazılıydı.

Namaz bitti, cemaat aynı anda başlarını bir sağa, bir sola çevirerek selâm verdiler.

Namaza katılmamışlar hareket aldık, öndeki Aliço'nun tabutuna yöneldik. Resul yanıma geçti, İbo'yu Rıza baba yedekledi. Resul'un «Ya Allah» demesiyle omuz verdik, kaldırdık. Üçüncü adımımızda çevremizi sardılar. Bir çok el uzandı, kavradı, omuzlarıma binmiş az önceki ağırlık hafifleyiverdi.

Aliço'yu sanki uyuyormuş da uyandırmaktan çekiniyormuş gibi ellerimizin üzerinde yavaşça taşıdık, merdivenleri usul usul indik. Gelen geçen taşıtlar durdular, bir dolmuşçu arabasından inerek kollarını iki yana sarkıttı.

Bekleyen cenaze arabasına tabutu yerleştirdik; hoca, şöför mahallindeki yerini aldı, arkada sıralanmış taksilere doluştuk. Resul'e:

— Seninki nerde? diye sordum.

— Kavlimiz buraya kadardı. dedi. Eve dönecek. Mezara gelsin, istemedim.

— Ya Aliço'nunki?

— O geliyor. Caydıramadık.

Mezarlık, mezarlık değil sanki geziydi. Girişten sonraki yol boyunda yeşil çimenler arasından gülleri gördüm. Yaz sıcağında mermerlerin beyaz gölgelerine sığınmışlardı. Bir mezarın önünde kubbeli bir hayrat vardı, bir karışlık suyu fıskıyeleniyordu.

Asfalt yol bitti, bakımlı mezarlar gerilerde kaldı, serviler çekildiler, yoz bir toprak bizi karşıladı. Dik sırt ansızın inişe geçmişti, gecekondular mezarlığa bakıyordu.

Yamaç rüzgârlıydı, terimiz o saat kurudu. Tabutu yeniden omuzladık.

Taze mezarın başında iki kürekli adam bizi bekliyordu.

Aşağıdan, gecekondulardan doğru kızlı oğlanlı bir çocuk sürüsü koptu, bağrışarak bize kadar geldiler. En arkadan gelen küçük oğlancık, boyasız, üç tekerlekli tahtadan bir kamyonu sürüyordu. Hepsi gelip az uzağımızda sıralandılar, seyre koyuldular.

Mezarı taşlarla örmüşlerdi, iki adam tabutu bin dikkatle içeri saldılar. Nerden geldiklerini kestiremediğim bir başka üç adam mezarın başında yerden biter gibi bittiler, birincisi genizden gelen bir sesle Kur'an okumaya başladı.

Ne diyorlardı? Dediklerinin bir kelimesini bile anlamıyordum. Hiç

bilinmedik, kendilerinin de ne anlama geldiğini bilmedikleri garip, yadırgatıcı, tanınmaz kelimeleri arka arkaya okuyorlardı. Ezgileri de birdi; biri bir yere kadar getirip bırakıyor, bitirir bitirmez ikincisi ya da üçüncüsü alıp sürdürüyordu. Hiçbir şey değişmiyordu: Sesler aynıydı, söyledikleri anlaşılmazlık aynıydı; iki yana sallanıyorlar, rüzgâr aralarında dolaşıyor, başlarının üzerinden gecekonduların teneke damları görünüyordu.

Camiin avlusunda bıraktığımızı sandığımız yağmur bulutu bizimle birlikte mezarlığa kadar gelmişti. Bir ara güneşin önünden geçti, mezara inen Aliço'nun örtülmemiş tabutuna gölgesi vurdu.

Kürekli adamlar toprağı küreyip mezara attılar. İlk toprakların tahta tabuta çarpışları tok bir ses çıkarttı. Sonra gerisi geldi: Resul, birinci adamdan, ben ikinciden kürekleri aldık, toprağı küredik. Benden Rıza baba, Resul'den İzmirli kürek aldı.

Kenara çekildim. Boğazım soğuk almışım gibi yanıyordu, tükrüğümü zor yuttum.

Omuz başımda bir ses :

— Geldim, dedi, döndüm. Haydar'dı. Gözleri par par:

— Tamam, dedi, dirseğiyle böğrümü dürttü.

— Buldun mu?

Sesini indirdi.

— Yavaş!

— Buldun mu dedim?

— Evet, dedi dişleri arasından.

— Kimmiş?

Sağını solunu gözledi.

— Yeri değil, sonra söylerim.

— Avucunda mı?

— Avucumda. Sus!

Dudaklarımın titremesini durduramadım, ısırdım, seyirme yine sürdü gitti.

— Akşama halledeceğiz.

Yürüyecekken pazusundan kavrayıp tuttum.

— Kaygılanma, bir yere kıpırdayamaz.

Rıza baba'dan küreği aldı, çakıllı toprağı bir yıkılışta küreğe doldurdu, iki adım sokuldu; kürektekini mezarın içine azar azar, sabırla döktü. Toprak bitince küreğin sapına dayandı, mezara baktı, güldü.

Mezar çarçabuk örtüldü, çukur doldu, üzerinde topraktan bir tümsek büyüdü. Bekleşen çocuklardan bir kaçı fırladı, saplı tenekelerle yetiştiler, Aliço'yu örten tümseğin başından ayaklarına kadar suladılar.

Aliço'nun karısı geldi, yoldan inişinde bir an tökezlendi, Rıza baba'yla İzmirli yetiştiler, iki koluna girdiler.

Kara başörtülüydü, kara, ince bir manto giymişti, üşüyormuşçasına mantosuna sarınıktı. Mezar başında durdu, sonra eğildi, sol eliyle kenardaki toprağı avuçladı, doğruldu; elini uzattı, parmaklarını açtı, toprak bir çırpıda tümseğin üstüne boşalıp bitti.

Dağıldık. Herkes gitti, biz de gittik. Sinekli'nin orda, Tevfik'e oturduk. Haydar:

— İçmek yok, dedi. Yalnız köfte piyaz yiyeceğiz. Duyan eden, bunlar sarhoş kafayla bu işi işlediler demeyecek, ona göre. Grevi kırdırmak için nasıl puştluk edip Aliço'yu vurdurdular, unutma; Ama puştluğa puştluk etmeyeceğiz. Bizimkisi kana kan.

Tevfik'ten sonra Menekşe sinemasına gittik. Boktan bir film oynuyordu. Beş dakka istirahattan sonra, Haydar.

— Hadi, dedi. Vakittir!

Çıktık. Dediği yere geldik.

— Niye öbürlerine haber vermedin? dedim.

— Bu, onların meselesi değil, dedi. Aliço, öbürlerinin yalnızca arkadaşıydı, bizim içinse arkadaştan da ileri. Öyle değil miydi?

— Öyleydi, evet, dedim.

— Onlardan çok bize düşer diye düşündüm. İyi etmemiş miyim?

— İyi etmişsin, dedim.

Yıldızlar çoktan kaybolmuşlardı. Yangın yerinin her bir yanından keskin bir bok kokusu yükseliyordu. Tütün fabrikasının ardında bir yanıp sönme oldu, uzaklara yıldırım düştü.

— Yağmur yağacak galiba...

— Kokusu geliyor.

Eliyle işaret etti.

— Trakya tarafı yüklü.

Ilık bir rüzgâr yangınlığı dolandı, sırtlarımıza yapışık, terden ıslayan gömleklerimizden üfürerek geçti.

— Vursun diye kim söylemiş ona?

— O gözlüklü deyyus. Fitneyi o sarıdan almış. O da kimden almış, malûm!

Karanlığa alışmış gözlerle sindiğimiz yerden yolun altbaşını gözlüyorduk. Çıt çıkmıyordu. Siperlediğimiz cigaralarımızı dura dinlene içiyorduk.

Kanat çırpışları duydum, önümüz sıra pır diye birşey uçtu.

— Neydi o?

— Birşey değil, yarasaydı galiba.

Cigaramın başını ezip söndürdüm.

— Duydun mu?

Kulak kabarttı.

— Ayaksesi miydi?

— Bana öyle geldi.

Toprak duvarı siperledi, başını uzatıp yolun ağzına baktı, bakmasıyla sindiği yere yapışması bir oldu.

— O mu?

— O!

Yüreğimdeki çarpış hızlandı. Haydar'ın yanında yerimi aldım. Titremem dinsin diye hırsımdan duvarın taşına toprağına tırnaklarımı geçirdim.

Yalnızca yaklaşan ayak seslerini duyuyorduk, dünyanın bütün başka sesleri yok olmuştu bizim için; tek bu ayaksesleri vardı: Düzenli kendi halinde güvenli kişilere özgü bir yürüyüştü, bizden yana geliyordu.

Ansızın, ikimiz birden yoluna çıkıverdik. Haydar solu almıştı, ben sağı tutuyordum.

Durdu, tek kelime etmedi, öyle kaldı. Kimbilir, belki de bekliyordu bunu.

Üçümüz de konuşmadık. O bizi süzdü, biz de onu. 'Nedir, yoluma ne demelere durdunuz, benden ne istiyorsunuz?' diye sorabilirdi. Sormadı. Başka birşey de yapabilirdi: Karşı çıkabilirdi, inkârdan gelebilirdi. Bunu da yapmadı.

Baktım: Elinde bıçak. Haydar dişlerini gıcırdatarak buz gibi:

— Yoksa aynı bıçak mı, ha? diye sordu.

Karşılık vermedi, bıçağı bir elinden öbürüne geçirdi, iki büklüm oldu, bacaklarını ayırıp savunmaya durdu.

Haydar bekletmeden dosdoğru üstüne gitti:

— Dikkat, bıçaklı; dedim.

— Hadi bakalım, dedi Haydar. Hadi bakalım namussuzlar namussuzu, hadi bakalım satılmış puşt, hadi bakalım sarıcıların teki, hadi bakalım aşşağılık deyyus, hadi bakalım orospu analı, hadi bakalım grev kırıcı bok, hadi vur bakalım beni de; Aliço'yu arkadan vurmuştun, bari beni yüz yüze önümden vur!

Sağı iyice doldurdum, gedik kapandı. Haydar iki adım daha attı. Beriki bir bana baktı, bir Haydar'a, sonra iki adım geriledi.

İyi hesaplamıştı; Haydar üzerine daha çok vardı mı, bir çark ediş-te geriye dönecek, ters yüz edecekti. Haydar söylemeden hamle ettim, sağından ardına geçerek yolunu kapadım.

— Sıçtın; dedi Haydar. İki arada bir derede kaldın şimdi. Ardına dön, Kerim! Önünde de ben! N'apacaksın, görelim götünü.

Hızlı hızlı soluyordu, iki omuzu da soluklanmasına eş, bir aşağı bir yukarıydı.

— Her alacağın bir vereceği olur, hiç düşünmedin mi bunu? Birileri çıkar, hesap sorar oğlum, n'apıyorsun, senin ettiğini Kabil, Habil'e etmemiştir, işçi kısmısı işçi kısmısını yer mi, demedin mi? Ah bu aldığın, kan bu akıttığın, yerde kalır mı? Kana kan alınmaz mı?

Beriki dinlemiyordu. Geriye dönemedi, ileri çıkması da imkânsızdı. Sıçradı, ikimize yan döndü. Ah, korku dağları bekliyordu, anladım, belliydi çok, bütün bütüne kapana girmişti artık. Önünü biz kesiyorduk, arkası yangınlıktı: Yüksek yıkık duvarların altından fabrikanın yolu geçiyordu.

Haydar yeniden üstüne yürüdü. Beriki, bıçaklı elini salladı; Haydar'ın göğsünü sıyıran bıçak savruldu.

Ama Haydar durmadı. Sola atılacakmış gibi yaptı, karşısındakine şaşırtmaca verdi, sağından saldırıya geçti.

Öteki beklemiyordu, ummadığı için de Haydar'ın yumruğundan kaçınamadı. Yumruk bir anda suratına patladı, patlamasıyle birlikte dengesi bozuldu, bana kadar savrulup geldi. Durdurmadan ben de vurdum; döndü, bir ikinciyi daha vurdum, sıkılı parmaklarımın kemikleri yüzünün etlerine gömüldü.

Duvara kadar gidip sırtından tosladı, silkindi, burnundan kan iniyordu, soluğunun sesi yangın yerini tutmuştu.

Haydar kollarını iki yana açtı, bir güreşçi gibi başı dik, göğsü ilerde yürüdüğünde berikinin bıçağı ürkünçlükle havaya kalktı, bekletmeden gelen Haydar'a salladı.

Haydar kaçamadı, ummuyor da olabilirdi. Bıçak, omuz başındaki ete gömüldü, kemiğe indi, çatırtılı sesi geldi.

— Vay; dedi. Ulan, ulan!

Bıçak girdiği yerden çıkmaz sanıyordum. Girmesiyle birlikte arayı kapamış, Haydar'ı daha yakınlaştırmıştı. Herşey aynı anda olup bitiverdi. Çelik omuza gömüldü, saplayan el usta olduğundan bıçağı etin içinden bir böküşte döndürdü, ikinci hareketle etten ayırdı, çekti.

Haydar hamlede geç kalmıştı. Beriki bıçakla yine geriye sıçradı, durdu.

Haydar sağlam koluyla yaralı omuzunu bastırdı, çıkan kan parmakları arasında vıcıklandı.

Yine de durmadı, gözlerini iri iri açarak iki adımda berikinin yanına vardı, yumruğunu uzattı, vuramadı.

Adam çevrildi, yüz yüze geldik. Bıçağı vınladı, sesi havayı sıyırdı. Elimde olmadan yana doğru kaydım, ben vücudumu kaydırınca ister

istemez aramız açıldı. Bundan yararlanmasını da bildi; hemen fırladı, koştu.

— Koşacak! diye bağırdı Haydar.

Doğruydu. Yangınlığın yüksek duvarından Cibali yoluna atlayacağını sanmamıştım. Fakat gözünü kararttı, duvardan aşağı kendini koyverdi. İki adım daha erken fırlasaydım, tepesindeydim, geç kaldım, ellerimin arasından kayıp gitti.

Haydar da geldi. Duvardan aşağıya baktık. Yola yığılmıştı. Sonra doğruldu, kalktı, ayakta durmak için zorlandı, derken sekerek koşmaya başladı. Topallıyordu.

— Ayağını sakatladı, dedi Haydar. Yine elimizde. Çabuk!

Önüm sıra atıldı.

Yangın yerini çevirip yola indiğimizde kaçanla aramızda üç dört yüz metre var yoktu.

Yolu bitirdi. Yonca yaprağının dönendiği alt geçide vurdu. Haydar'ı yalnız bırakabilseydim, kendi başıma yetişebilirdim. Durmadan kan kaybediyordu, koşması yavaşlamıştı.

Destek olmaya kalktığımda:

— Bırak beni, diye bağırdı. Sen koşmana bak, kaçırmayalım!

Hayır, bu kez kaçırmamız sözkonusu değildi artık.

O önde, biz arkada köprünün üstüne çıktık. Yonca yaprağının çimenlerini sulamışlardı, çevre ıslak çayır kokuyordu.

Köprüde durak yaptı. Belki de yön aranıyordu. Biz yetişmeden seçmesini yaptı, sağa saptı, kıyıya çekili dubalara atladı.

— Kapanda! Kapanda!

Evet, kapana kısmıştı; önü denizdi, ardında biz vardık.

Yine iki yanını aldık, çemberi çevirdik. Dubadan dubaya sıçradı, Karaköy yakasına değil de ters yöne döndü. Üç duba sonrasında hepimiz aynı dubada toplaştık, üçgeni çizdik.

Haydar:

— Kafasız deyyus! dedi. Şimdi ne halt edeceksin, de bakalım?

Sesi yorgunlaşmıştı, bıçağı yiyen omuzundan kolu boş bir torba gibi, askısız sallanıyordu. İki adım attı, ben de attım, çizgimi birazcık geçtim.

— Yaklaşmayın, yakarım, ona göre!

Bıçağını bütün gücüyle elinde sıkıyordu. Üstümüzde köprü vardı, ta Azapkapı tarafından doğru bir ağır vasıta inleyerek köprüye girmiş geliyordu; ayaklarının direndiği sağlam dubaların çevresindeki sular kıpırdadı.

— Ne bende, ne Kerim'de bir çakı bile yok, bak!

— Yaklaşmayın, varmayın üstüme diyorum!

— Sana anandan emdiğin sütü burnundan getirmeye ahdım var.
Ağır vasıtanın sesi yaklaştı, yaklaştı, hava titredi.

O andaki duraklamayı fırsat bildim, saldırdım. Ben üzerine varınca elinde olmaksızın yana çekilmek istedi. Haydar tam zamanında durumu kavradı, boşluğu doldurdu. Beriki şaşaladı, ne yapacağını bilmeden geri döneyim dedi; tam dubanın sınırındaydı, artık adım atacak yeri kalmamıştı. Suya düştü. Kof bir ses çıktı, sular açılıp kapandılar.

Baktık; dibe doğru kısa bir batışın ardından suyun yüzünde yeniden göründü. Çırpınıyordu, batmamak için debeleniyor, dellenip çırpındıkça daha çok batıyordu.

Ellerini uzatmış dubaya tutunmak amacındaydı. Bunu başardı da. Kendini çekmek istedi. Uzanıp saçlarından kavradım, gerisin geri suya batırdım. Elimin altında bütün vücuduyla direndi. Bastırdım, daha daha bastırdım. Kollarını sudan çıkardı, havaya kaldırdı, açık parmakları boşlukta kavrayacak, tutunacak birşeyler arandılar.

Su köpürdü, kabarcıklandı, kirli karalığı örtündü.

Yavaş yavaş çöktüm, dizlerimi kırdım. Su saçlarını kavradığım kolumdan bileğime, bileğimden dirseğime yükseldi. Gözlerimden yaşlar akıyordu. Bastırmayı bırakmadım. Su dirseğimi aşarak pazuma geldi. Durmadan karışıp köpüren sudan iğrenç bir koku genzimi tıkamıştı.

— Bırak bana onul

Haydar sağlam omuzuyla yüklenip beni bir yana itti, kıç üstü oturdum. Ellerim sudan ayrıldı.

Haydar eğildi, doğruldu.

— İşi bitmiş!

Ellerimle dizlerim üzerinde emekleyerek dubanın kenarından suya eğildim.

Bomboştu. Dibe doğru gittikçe küçülen, ince köpüklü bir girdaplanma hızla yürüyordu.

Hiçbir şey yapamadım. İki kolum dubadan suya sarkık, öylece olduğum yerde kusmaya başladım.

G A Z O Z

Burhan GÜNEL

Asfalta basınca iz olur, ağustos demektir, zift kaynar. Omuzlarımın başından başlar, pütür pütür aşağılara kadar iner kaşıntı, isilik. Su kana benzer, koyu, ılık. Dudaklarım kurur, tuzlanır. Gazozcu çocuk bağırır karşıdan, «Buz oldu beyiim! Otuz iki dişe keman çaldırıyoor!» Kaşları koyu karadır, kıvrık kirpikli, yaşının üstünde gösterir gözleri. Bacakları güneş yanığı biraz, biraz da kir. Yaz tatilini karşı gölgede geçirir. Sınıfını geçmiş, anasından öpücüğünü almış, akşamları karşılığını verir: İki buçuk lira olabilir, en az yüz ellidir. Bir de ekmek koltuğunun altında, geceye seğirtir. Bakarım, görürüm her zaman, soluğunu duyarım, onunla gezdiririm elimi şişenin buz tutmuşunda, onunla bağırırım:

«Otuz iki dişe keman çaldırıyoor! Buz gibi gazooz!»

Bağıramam sanmıştım. «Çok kolay oğlum, ne var bunda?» dedi annem. Dayım da gazete satmış benim gibiyken, ayağında doğru dürüst ayakkabı bile yokmuş. Eniştem alırmış iki kasa gazozu, verirmiş parasını da. Erol'la satarmışız. Erol hayatı öğrenecek, yoksa işin parasında değil babası. Eniştemin kocaman bir mağazası var, vızır vızır çalışır. Beş tane tezgâhtara aylık verir eniştem, amcamın kocaman dükkânından bile büyük onunkisi. Erol, teyzemin oğlu, benden iki yaş küçük, belki de üç.

«Çocuklar hayata alışsınlar Nevin, gazoz satsınlar...» demiş eniştem, teyzem onaylamış: İyi olur.

Oturağımı çektim altıma, biri Erol'un öteki benim kasaların, ka-

zanacağımız paraya ortağız, ama hesaplarımız ayrı. Bütün mağaza ondan alır, benim umudum gelip geçenlerde. Gözlerinin içine bakar da bağırırım, buz gibi gazooz! Alan olursa sevinirim. Ne zaman Müzeyyen geçse sevincim kurur dalında, çiçeği dökülür hemen. Bakar o, güler. «Ne o, gazoz mu satıyorsun?» Terzinin yanında çalışıyor, ilkokulu beraber okuduk, ortaya gelmedi O, yüzüne bakınca içim kötülenir. Derim ki, «Hayatı öğrenmek için... Yoksa satar mıyım hiç?» Güler O gene, gözlerimin içine bakar. «Bi tane içsene...» derim ben, «Parasız! İç hadi...» Erol içeri girmiştir de ondan, yoksa ısmarlayamam Müzeyyen'e, ortağız. İçer O, sağ ol der. Düğmeleri alır, ibrişimi, ipeği; dönüşte gene uğrar, bir gazoz daha o zaman.

Bir hafta çalıştık Erol'la, onlar yazlığa çıktılar, Arsuz'da evleri var, bahçesinde deniz, dalga, kızlar... Konuk kızları. Ben gidemem. Babama sorarım o zaman:

— Biz neden yazlığa çıkmıyoruz baba?

Güler O, büzülür dudakları, gözleri kısılır, tütününü yutar sanki, somurur. İçini çeker bir de.

— Aah oğlum aah!.. der. Ne sen sor, ne ben söyleyim...

Başka şey sorarım o zaman:

— Erol çalışmıyor ama, gene de akşamları kazancın yarısını alıyor eniştem, olur mu ama?

— Olur, der babam. Madem ki ortaksınız, o çalışsa da çalışmasa da kazancın yarısını ona vermen gerekir.

Eniştemi düşünürüm, evleri gelir aklıma, üç tane birden. Erol'u düşünürüm, en sevdiğim çocuk O, beni çok sever. Dondurmasının yarısını bana verir hep. Yemeğinin de. Ama akşamları kazancı paylaşırız. Zaten açık vermişimdir, Müzeyyen beş gazoz içmiştir o gün. Beş gazoz yüzyirmibeş, hesabımdan düşülür hemen. Anneme söyleyecek söz bulamam. «Artık kazancını bize getirmez oldun a oğlum, sigara mı alıyorsun yoksa?» der O. Yeminler ederim. Üsteler:

— Sinemaya mı gittin yoksa?

— Hayır!

— Dondurma mı yedin?

— Hayır!

Başını sallar, adam olmayacağımı söyler, babamın oğluyum. Babam çalışmayı hiç sevmez, işsiz, meteliksiz. Ben de öyleyim işte. Günler geçer, annem enişteme söylemiştir, mağazada çalışsın da haftalığı belli olsun bari demiştir. Ve eniştemin telefondaki sese söyleyecek sözü, tüketecek parası yoktur artık, ben dinlesem de n'olacak artık telefonları? Teyzeme yetiştirecek bir şey yok.

«Gelsin bakalım!» demiştir.

Büyük adamlar uğrar bazen. «Koş bakalım!» der eniştem, «Mehmet beye soğuk bir gazoz al da gel...» Daha kolalar, furukolar çıkmamış, olimpiyat gazozu en iyisi, biterim ben. Kahveci Raşit elinde açacakla bardak, bir de şişe, görünür.

— Kime? der.

Gösteririm Mehmet beyi, en sık o gelir, doktor, namussuzun biriymiş der Hüseyin ağbi, söver, gazozun içine tüküreceğim bir gün vallaa der. Güleriz. Kahveci Raşit şişeyi bardağa boşaltınca, kaparım elinden:

Gazoz kapağı topluyorum. Kilosu iki liradan alıyorlar ama paslı olmayacak bak. Tabi işin öteki yüzü bu, asıl iş başka.

Şişe bardağı doldurur, artar bile. Dikkat edilirse iki yudumluktur dipte kalan. Yavaşça arka odaya geçeceksin, eğileceksin biraz, şişeyi ağzına götüreceksin. Bir ki, lık lık, tamam. Vereceksin geri kahveci Raşit'e, işte şimdi boşaldı şişe...

Mehmet beyden sonra Bayram bey gelir, gazoz ister, dondurma dişlerini sızlatır ya ondan. Ah dondurma söylese, getirirken yalayacağım birazını, getirdiğim yer epey uzakta, eridi sıcaktan diyeceğim. Ama gazoz ister O da. Koşarım, iki yudumu benim! Kirli önlüğünün cebindeki bozuk paraları şangırdatarak gelir gene Raşit, şişeyi kaparım.

Sevim abla gördü.

— Şişeyi nereye götürüyorsun? diye bağırdı ardımdan.

Sesim çıkmadı, elimde kaldı iki yudumluk umudum, arka odaya giremedim. Eniştem duydu Sevim ablanın sesini, elimdekini gördü sonra, geldi yanıma.

— Şişeyi n'apacaksın? dedi.

— İçeriye koyacaktım da... diyebildim ben.

Hırsla çekti elimden, kopardı şişeyi eniştem.

— O kadar gazoz sattın be, daha doymadın mı? dedi.

Bir tekini bile içmediğimi söyleyemedim. Kulaklarımın ucu yandı, yere baktım, kaçmak oradan, kurtulmak istedim. Olmaz. Eniştem Raşit'e bağırdı hemen:

— Getir şuna bir gazozl

Sonra konuğuna döndü:

— Benim bacanağın çocuğu! dedi sert. Sokmayım şuraya bunun gibisini diyorum ama, hanımın hatırına katlanıyorum işte...

Raşit boşu aldı, gülümseyerek çıktı. Sevim ablaya bakamıyordum, kasada otururdu O, ben de onun yanında otururdum, para çalmasın. Son günlerde aramız iyi gitmiyordu pek, ondandı enişteme duyurması. Yoksa çoktandır içerdim iki yudumları...

Raşit geldi, gazozu pat diye açtı.

— Al bakalım! dedi.

Enişte, almadığımı görünce bağırdı bana:

— Al hadi, sana getirdi onu, ben söyledim!

Konuğuna dönüp sırıttı. Ben omuzumu oynattım, istemem!

— Al dedim sana! diye kükredi.

Almadım gene. İki adımda kulağımı buldu, çekti. Enseme tokatı yapıştırdı, «Al dedim!»

Şişeyi kaptım Raşit'in elinden, koştum dışarıya.

Asfalttan geçenlerin ayakları yapışıyordu yere. İsiliklerle dolmuştu sırtım. Erol denize giriyor olmalıydı ah denize, Arsuz'un denizi dingin olurmuş. Annem isilik ilacı yapardı gülsuyundan, sırtımıza sürerdi. Müzeyyen'i görürdüm yolda, bi şeyler olurdum görür görmez...

Gazoz soğuktu. İçimde yeller esiyordu Amanoslardan gelme yeller. Sarıseki uzaklardaydı. Ve Akçay. Köprüden suya atardık kendimizi, Enis'le ikimiz olurduk, Erol gelmezdi, onların yazlık evleri vardı ya ondan. Ve Erol gazozu çok sevmezdi, dondurma yerdi, yarısını bana verirdi, babası görmesin. Göstermezdik. Canım gazoz istiyor derdim bazen, «Baba canım gazoz istiyor...» derdi enişteme, gelirdi Raşit, şişeyi Erol alırdı, ben içerdim.

İçmedim. Kaldırıma döktüm gazozu, şişeyi öteye fırlattım gtsin...

«Ben böyle dikbaşlı çocuk istemem!» dedi anneme, enişte beni yanında çalıştırmadı o günden sonra...

Ben gene karşı kaldırımın gölge yerinde gazoz satıyordum. Benden almıyorlardı, daha uzaktaki Raşit'in küçücük dükkânına koşuyorlardı çocuklar, eski arkadaşlarım. Raşit yanımdan sırıtarak geçiyordu. Ben tam niyetlenmişken keskin bir bıçak gibi bağırmaya, gülüvermez miydi O, sırıtıvermez miydi tütün karası dişlerini de göstererek; susardım. Sesim soluğum kesiliverirdi.

YAŞAMAK BİZDEN UZAK

— Yeğenim Memed'e —

Necati GÜNGÖR

Gözümüz borçtan açılıp da, bir yakamız iki olmadı. Derler ki, eli emekli olanın, ağzı yemekli olur. Yalan! En biri bizler işte...

Ben gözlerimi, dayımın kucağında açtım. Ana-baba bilmem. Dayımın bir lokma ekmeği de olsa, bir yudum suyu da olsa, yarısı benimdi. Aklım yettiği sıralar kasaptı dayım. Beraber çarşıya iner, davar pazarından bir hayvan satınalır, sonra da kesip dolaştırırdık. Kestiği davarı ben üfürür, şişirirdim. O soyar, ben bacağını tutardım. Karnını o deşer, barsağı ben sağardım. Bilmezdim o zamanlar yaşamanın bir kavga olduğunu daha. Çocuk yüreğimde iyiliğin gür suları akardı.

Yıllar geçtikçe, iyi diye bildiklerimin, koynumuzda beslenmiş birer yılan olduğunu da gördüm hep. Tüccardan borç para aldığımızı sonradan fark ettim. Bağlantımız, Kulaksız'ın Yusuf Ağa'ylandı. Dayım, emeğimizin yarısı Yusuf Ağa'ya, derdi, anlamazdım. Memleketin en kibar lokantaları onun dükkânından alırlardı eti. Askeriyenin de, fabrikaların da mütahitliği ondaydı. İhale olduğu zaman, gidemezdi kimse Yusuf Ağa'nın üstüne fiyat eksiltmeğe... Her yılın mart bir'inde esnaf takımına para dağıtır; onları borç altına sokar, kestikleri hayvanların derisini alırdı boyuna ellerinden. Topladığı derileri de yaz aylarında kurutur, ayakkabı yapılsın diye, iki kat fiyatla satardı fabrikalara.

Bizim de tutunduğumuz dal, işte bu adamdı. Kış ayları gelip

çattı mı, işlerin hükmü kırılır, yaşamanın tadı kalmazdı. Gider Yusuf Ağa'ya boyun büker, halımızı arzuhal eyler, para isterdik dilenir gibi. Bahar çıkanaçek işlerimiz açılmazdı. Tek tük kestiğimiz hayvanlar yetmezdi ekmeğimize. Hazırdan yerdik; borç aldığımızdan... Yaza doğru işler yokuştan inerdi. Her pazar bir ziyaret köyüne giderdik. Cumartesi, akşamdan gidip, köyde geçirirdik geceyi. Pazar sabahı kalkardık ki, ziyaretin başı, her türlü dert sahibiyle dolu: Aklını oynatanlar, görünmez bir yerinde ağrısı-sızısı olanlar, çocuk doğuramayanlar... Kurbanları sıraya dizer, akıtırdık kanlarını kıble yönüne. Derilerini, barsaklarını yüklenir, borcumuza yatırırdık.

Öteki günler, avcumuzdaki para denk düşerse, pazardan bir davar alıp, kaçak satardık etini. Derisiyle barsağı gene Yusuf Ağa'nındı. Kışa odun, zahire alabildiğimiz yıllar, bey de bizdik, ağa da...

Sonradan bir de sevda sardı başına dayım. Derler ki, yoksulun karnı doydu muydu, alttan bilmem nesi kalkar! Komşudan bir kızla sevişmeğe durdular. Olanlar bundan sonra oldu. Kazancını azımsadı, yoksulluktan yaka silkmeğe başladı. İlkin canını dişine taktı. Kazanç yolu diye, taşa toprağa sarıldı. Bir boyacı sandığı uydurdu. Kasaplıktan iş çıkmadığı zamanlar, çarşıda tanıdıkların ayakkabılarını boyayıp para artıracaktı sözde. Lâkin iki karpuzu bir koltukta kim taşıyabilmiş ki? Kimileri alay etti, tanıdıklardan... Kimileri, aferin sana, dedi, kâr eden ar etmez. Aldırmadı kimseye. Aldırmadı ya, değişen bir şey de olmadı. Gene borçtan gülmedi yüzümüz. Rahat yaşamak uzak durdu hep bizden... Ama umudunu kırmadı. Yüreğindeki ateşi gözbebeklerinde görürdüm.

En son borcumuzu da ödeyince, çıkarıp belindeki bıçağı yere çaldı.

«Bu zenahat anam-bacım olsun,» dedi. «Bir daha kasaplık edersem, Kâbe yolunda anamla zina etmiş sayılam» dedi.

Yemininden caymadı. Şoförlüğe başladı. Ben de muavini oldum. Oysa hiç sevmezdi şöförlüğü. Askerden getirdiği ehliyet cüzdanını kaldırıp atmıştı bir köşeye.

«Şöförlükte, kefeni boynuna dolayıp öyle çıkacaksın yola,» derdi. «Nerede, ne zaman öleceğin belli olmaz!..» Yoksulluk unutturdu o sözleri dayıma. Rahat yaşamak umudu, her şeyi göze aldırdı.

Ardiyeci Emin Bey'in kırksekiz şevrolesiyle Dumullu Dağı'ndan meşe odunu indirirdik. Ben yeni işimizin eylencesine kaptırmıştım kendimi. Ne arabanın külüstürlüğü, ne de dağ yollarının bozukluğu umurumdaydı. Yönünü rampa yukarı verdi mi, koca kamyon yırtınır, zor ederdi. İnip itelerdik hamallarla. Sekiz adımda su kaynatması dokuzu geçerdi... Yeni bir yaşamanın kavgasına dalmıştık. Borç etme-

den kazanmaktaydık üstelik. Gene de dayım, atamamıştı içindeki karalı düşünceleri. Gizli bir tedirginliğin pençesinde kıvranıp dururdu. Ben bir türlü anlayamazdım, onun yaşam türküsünü. Boş kolunu pencereye koyup, bir de sigara yaktı mı, söylemeden edemezdi o türküyü: «Felek senin de bir gününü görmedim. / Çalındım çırpındım, bir murada ermedim.»

Fırat'ın yamacını dolanan yollar boyu gözüm kararır, bakamazdım aşağılara. Fırat büküle büküle, kendi halinde akardı hep. Ak köpükler oluşurdu üstünde. Güneşin tepemizde durduğu sıralar, koca nehir, yaldır yaldır ışırdı yatağında. Su değil de sanki, madenî bir örtüydü uzayıp giden... Bir fark ederdim ki, göz kararmasını filan unutmuş, Fırat'la beraber akıp gitmekteyim. Sonra, çevresindeki köyleri basıp her yılın bahar aylarında bir kaç adam götürdüğü gelirdi aklıma gene. İrkilirdim. Dualar okurdum Tanrı'ya, içimi saran korkunun etkisiyle. Ürpertiler geçirirdim.

Toz-duman olurdu geçtiğimiz yollar. Yerden göğe ağardı bulut bulut. Kürk hamallar, ak toza belenirlerdi kamyonun üstünde; biz camları kapatır kurtulurduk.

Gene böyle bir gündü işte.

Kamyon meşe odunlarıyla yüklü, odunların üstünde de hamallar vardı. Dağdan aşağı dolana dolana inmekteydik. Yönümüz rampa aşağı oldu mu, dayım ayağını gazdan çeker, sallardı arabayı. Hızı kesilinceye dek giderdik kamyonun. Böyle zamanlarda, usul usul, belli belirsiz dokunurdu firene ki, araba ani silkelenişlerle yükünü atmasın. Baktım, var gücüyle asılmaktaysa da, kamyonun aldırdığı bile yok. Bir türlü firen tutturamıyor.

«Aç kapıyı» diye, bağırdı bana. Şaşırdım. Dediğini yaptım. İçerisi bir anda toza kesti. «Gittiğimiz yöne doğru atla!» İyicene afalladım. Kendisine baktım: Renk menk kalmamıştı. «Atla çabuk» diye bağırdı, tekrar. Yüreğim ağzıma geldi. Dartınamadan attım kendimi aşağı. Fır dönen dünya içinde hamalların da sapır sapır döküldüğünü fark ettim bir an.

Cezaevinin demir kapıları üstüme vurulunca geldim ancak kendime. Ziyaretime gelen hamallar anlattılar: Onları da dayım atlatmış kamyonun üstünden. Kendisi fırsat bulamamış. Baygınmışım ben. Kolum bacağım kan içindeymiş. Kırığım çıkığım yokmuş ama, aklım yerinde değilmiş. İki gün sonra hastaneden çıkıp ardiyeye gitmişim. Tek laf söyletmeden, oradaki baltayı kapıp Emin Bey'e saldırmışım. Anlattıkları şeyler bulanık resimler gibi gözlerimin önüne gelirdi ilkin. Sonra sonra ben de seçmeğe başladım yaptıklarımı. Yüreğimin yıkılan yerlerini böylece onardığımı anladım. Aklım yerinde şimdi.

GÖRÜCÜLER

Remzi İNANÇ

I.

Evden çıktıklarında yağmur yağmıyordu. Ama gündüzden başlıyan kurşuni bulutlu gökyüzü, boğucu hava, herkeste bir yağmur gereksinmesi uyandırmıştı. Yağmur yağmalı, ama şöyle şakır şakır ve ortalığın bunaltıcı, biraz da tozlu havasını alıp götürmeliydi.

Samanpazarından inip Hamamönü'ne geldiklerinde, Melih'in burnunun üstüne ilk yağmur damlası düştü. Yanında, gecenin alacakaranlığında biraz da el yordamıyla yürümekte olan Pakize teyzeye dönüp haber vermek istediyse de sonra vazgeçti. Nasıl olsa o da çok geçmeden farkedecekti. Biraz sonra damlalar çoğaldı. Teyze:

— Rahmet başladı nihayet, dedi. Duyulur duyulmaz bir sesle.

Melih karşılık vermedi. Parmaklarında tuttuğu sigaranın izmaritini hırsla fırlattı. Siyah düz saçlarını elleriyle arkada topladı.

Birçok sokağa birden açılan caddenin başına geldiklerinde teyze duruverdi. Melih birkaç adım ilerlemişti. Ardından seslendi teyze. Melih döndü. Teyze hangi sokağa sapacaklarını kestiremiyordu. Hep gündüzleri gelmişti buralara. En son gelişi onbeş gün önceydi. Bir şeyler söylemek gereğini duydu.

— Melih evlâdım, yaşlılık mı ne, çıkaramadım. Hangi sokağa girecektik, unuttum. Bir balıkçı vardı, onun yanında da manav..

Melih, şimdiye dek ilk kez gidiyordu bu eve ve doğrusu kimin evi olduğunu da bilmiyordu. Pakize teyze Melih'in kimsesizliğinden son derece duygulanmış, ille seni evlendireceğim diye tutturmuştu. Bununla ikinci oluyordu, birlikte kız bakmaya gittikleri.

II.

Melih yapayalnız yaşıyordu. Bir çocuk yuvasında büyümüştü. Anlattığına göre annesi onu bir yaşında iken yuvaya bırakmış, bir daha da aramamıştı. Yuvada ilk ve orta öğrenimi yaptırılmıştı; sonra serüven özlemiyle askerliğini Kore'de gönüllü olarak yapmaya gitmişti. Çocukluğunda hayli haşarı, ele avuca sığmaz Melih, Kore dönüşü şaşılacak derecede değişmişti: içine dönük, çok içki içen, kimselerle sıkı fıkı olmaktan kaçınan biri olup çıkmıştı. Şimdi bir şirkette çalışıyordu. Oturduğu gecekondunun, kapısı ayrı bir odasında kalan Pakize teyzeyle burada tanışmışlardı. Melih'in bazan ağzından kaçırdığı olurdu: Bir yaşında kendisini yuvaya bırakan annesi yıllar sonra gelip kendisini bulmuştu. İlk kez askere gitmeden önce. Melih o zaman çalıştığı iş yerinden kovmuş annesini. Aşağılamış bile. Kore'ye, yurdundan çok ötelere gönüllü gidişi de belki bundan. Kore'den sağ olarak dönüşünü öğrenen annesi yine bulmuş Melih'i. Melih her seferinde azarlamış, kovmuş annesini iş yerinden. Sonra birlikte çalıştığı arkadaşlarına da çeşitli, uydurma şeyler anlatmış. Ama o kadının annesi olduğunu söylememeye dikkat etmiş. Çünkü çevresinde herkes, Melih'in yıllar önce bir deprem sonunda anne ve babasını yitirdiğini biliyormuş. Sonradan başka bir erkekle evlenmiş, üç çocuk dünyaya getirmiş olan annesi, birkaç ayda bir Melih'i arardı çalıştığı yerden. Arandığı günler Melih hırçınlaşır, huzursuz, çekilmez bir adam olurdu. O günlerde içtiği içkinin miktarını da artırırdı.

Derin çukurdaki dalgın ve hüzün dolu kahverengi gözleri, yolda giderken hep birkaç metre ötedeki bir yeri hedeflerdi sanki. Düz siyah saçları sık sık alnına düşerdi. Çirkinliğini belirleyen kocaman ağzı, iri dişleri, oldukça esmer yüzü vardı.

Pakize teyze, sözcüğün tam anlamıyla yalnızdı. O da Melih gibi yalnız başına yaşıyordu. Hattâ Melih'den öte bir yalnızlığı vardı: Üç dört ayda bir kendisini arıyan bir yakını da yoktu. Kocası, cocukları, kardeşleri çok yıllar önce, teyzenin söylemeye çekindiği, bir türlü açıklamadığı nedenlerle yitip gitmişlerdi. Üzerine varıldığında 'Öldüler işte..' deyip kesiyordu. Kendisinden, geçmişinden sözedilmesine gelmiyordu. Sinirleniyordu sık sık. Kendisiyle ilgili herhangi bir şeyin bilinmesinden rahatsız oluyordu. Görünüşü yetmiş yaşında olmasına karşın, doksan yaşındayım, derdi. Çok sonradan aldığı bir nüfus cüzdanına bakılırsa altmışın az üzerindeydi. Nüfus cüzdanındaki tarih kendisine anlatıldığında sinirleniyordu. 'Yanlış o' diyordu.

Yıllarca kentsoyluların, hükümet ileri gelenlerinin evinde ahçılık yapmış, bir özel hastanede bakıcılık hizmetinde bulunmuştu. Birik-

tirdiği birkaç bin lirayı bir lokantacı ile bir kasaba vermişti. Bunlardan, aydan aya — o da düzenli ödenmeyen — aldığı küçük paralarla geçinmeye çalışıyordu. Eli pek sıkıydı, bu küçük paralardan bile artırım yapıyordu. İnanılmaz bir yaşama gücü ve direnci vardı. Bunca yaşına ve acılarına karşın ayaktaydı. Az yemek yiyen ve çok yürümeyi seven Pakize teyzeyi, kamburu çıkmış bu ufak tefek yaşlı kadını, yolda görenler düştü düşecek sanırlardı. Ama irade gücü, kimselerin eline bakmamak tutkusu — çünkü hiçbir kadının ne temizliğini, ne de pişirdiği yemeği beğenirdi — onu sanki ayakta tutuyordu. Hele doktor, hastane korkusu başlı başına bir âlemdi. Yabancı birinin vücuduna elini sürmesi onu müthiş korkutuyordu. Bir ara diş taktırmayı düşünmüştü. Ağzında tek dişi kalmamıştı. Sonra birden vazgeçtiğini Melih'e söylemişti. Dişçinin elinin ağzına girmesine dayanamamıştı. Dişçinin eli temiz miydi bakalım!

Pakize teyze, Melih için kız görmeye gidiyordu. Teyzenin hemşehrisi olan Nuriye hanımla bir yerde karşılaşmışlar, teyze Melih'ten söz açmış, Nuriye hanım da kendi kiracısı Sevim'i anımsamıştı. Kızla Melih'in birbirini görüp tanıması için bu geceyi kararlaştırmışlardı. Nuriye hanım Sevim'e de haber verecek, o da kendince hazırlanacaktı.

Teyze otuz yaşını süren Melih'in evlenmesini, çoluk çocuğa karışmasını çok istiyordu. Bu hayırlı işe önayak olursa pek sevinecekti.

III.

— Tamam, tamam, dedi teyze. Yitirdiği değerli birşeyi bulmuşcasına. Buradan gideceğiz..

Daracık bir sokağa girdiler. Üst üste abanmış eski Ankara evlerinin basma perdelerinden sızan ışıklarla aydınlanabilen sokakta ağır ağır ilerliyorlardı. Yağmur hızını artırıyordu. Melih hiç konuşmadan Pakize teyzenin yanında yürüyordu. Gözleri yerdeydi. Yağmurdan siyah ceketi ıslanıyordu. Öğleden sonra boyattığı pabuçlarının şimdi ıslandığına için için kızıyordu.

Teyze ışık sızan evlere birer birer bakıyordu. 'Yeşil perdeli olacaktı; sokağa çıkıntılı bir odaları vardı' diye seslice söyleniyordu.

Melih sinirinden gülmekle gülmemek arası bir yüzle başını salladı. Daracık sokağa sızabilen ışıklardan, yeşil perdeli evi değil de dışarıya çıkık odası olan evi seçmeye kendini verdi. Sonunda bir evin önünde durdurdu teyzeyi.

— Bu ev mi yoksa teyze?.

Teyze kapıya yöneldi. Zor seçen gözleriyle elini kapının üzerinde gezdirdi. Aklında kalmış belirtiyi bulmuş olmalıydı.

— Bu, bu! dedi sevinçle.

IV.

Kapıyı Nuriye hanımın okula giden kızı açtı. Teyzeyi tanıyordu. Annesinin sesine karşılık verdi. Nuriye hanım da merdivenleri indi. Bir başka zamanda olsa teyzeyi kapıdan karşılamazdı. Senli benliydiler. Teyze onlara teklifsiz gelir giderdi. Nuriye hanım ise yılda bir iki kez ancak gidebilirdi. Teyzeye öyle aşırı saygı göstermezdi; biraz bezgin, biraz kanıksamış 'gelse de olur, gelmese de' gibisinden.. Ama teyzenin bu gelişinde bir başkalık vardı. Yanında bir yabancı getiriyordu. Kiracısı olan kızı görmeye, kısmet olursa istemeye geliyorlardı. Teyzeye elbette ayrı bir tutumu olmalıydı bu gece.

Pakize teyze ve arkasından, sıkıntılı, başı önünde mahçup bir halde yürüyen Melih, sokak kapısının açılmasıyla başlıyan merdivenin bitimindeki oturma odasının önünde ayakkabılarını çıkardılar. Melih içinden geçirdi: 'Yağmur yağıp da ortalık çamur olmasaydı, pabuçlarımı çıkarmak zorunda kalmıyacaktım.' Gerçi çorabı yırtık değildi ya, kirliydi ve yaz kış ayağı kokardı. Kapıyı açan kız çocuğu konuklara terlik getirdi. Teyze bu ara kıza takıldı. İçeri girdiler. Melih, odada ilkten kimseyi göremedi. Belli belirsiz sobanın ılıklığı sardı kendisini. Teyzenin, alışkanlıkla divana doğru yürümesinden yararlanarak o da odanın alt tarafındaki bir iskemleye çöktü. Arkasından yetişen Nuriye hanım karşı geldi, divanı gösterdi. Melih, kuru ve soğuk bir sesle 'İyi, iyi burası' dedi. Nuriye hanım sonra gidip teyzenin boynuna sarıldı, öpüştüler. Tekrar Melih'e döndü:

— Hoş geldin evlâdım, dedi. Nasılsınız?.

Olanca anaç bir yakınlık egemendi sesinde. Melih ayağa kalkmaya çalıştı. Soğuk ve resmî bir anlatımla:

— Hoş bulduk efendim. Teşekkür ederim.

Nuriye hanım gidip divanda, teyzenin yanında yerini aldı. Teyzeyle sohbete, birbirlerine sitem etmeye başladılar.

Melih, yaktığı cigaranın kibritini atacak küllük ararken, görmeye geldikleri kız -Sevim- odadan içeri girdi. Divana doğru yürüdü. Pek rahat bir yürüyüşü yoktu ama, öyle ayakları da birbirine dolanmıyordu. Teyzenin elini saygıyla öptü. Nuriye hanımı geçti, Melih'e yöneldi. Karşısında bir erkek vardı ve kendisini görmeye gelmişti. Beğenirse, bu duygusunu belli edecek olursa, büyük olasılıkla bu ge-

ce ön konuşmayı yapacaklardı. Melih, yaktığı cigarayı hemen sol eline aktardı ve ayağa kalktı. Soğukça:

— Hoş bulduk efendim, dedi. Hemen yerine oturdu. Önüne bakmaya başladı. Kimselere bakmıyor, arada bir başını teyzeden yana, o da bir anlık çeviriyordu.

Sevim hiç belli etmeden divanla kapı arasında bir iskemleye ilişti. Üzerinde yeni diktirdiği, modaya uygun desenli bir elbise ve ayağında da yeni alındığı belli terlik vardı. Yüzü oldukça sadeydi, dudaklarına yalnızca hafif ruj sürmüştü.

Sevim, Nuriye hanımın bir kiracısından çok, büyük kızı gibi davranmak istiyordu. Biraz sonra kalkıp renkli bir kolonya dağıttı. Ardından şeker tuttu. Melih şekeri almadı. 'Dişlerim çürük, şeker beni rahatsız ediyor' diyecekti, vazgeçti. 'Aram pek yok' demekle yetindi.

Nuriye hanım ellisini aşmıştı. Çocukluk yıllarında Erzincan'dan Ankara'ya göç etmişlerdi. Biraz daha büyüyünce hemşehrisi bir yapı ustasıyla evlendirilmişti. İlk çocuğu Mahmut henüz altı aylıkken kocası bir kaza sırasında ölmüştü. Uzun süre evlenmemiş, çeşitli ev hizmetlerinde çalışmıştı. İkinci kocası Hüseyin efendi, oturdukları mahallede küçük bir kahve işletiyordu. Eve bakması yönünden bir şikâyeti yoksa da, gece geç gelmeleri onu üzüyordu. Bu yüzden sürekli tartışırlardı. Örneğin, bugün hiç olmazsa eve erken gelmesini istemişti. Buna karşılık kocası: «Müşteriler erken giderse gelirim» deyip kesmişti. Mahmut'u iki yıl önce Almanya'ya işçi olarak göndermişti. Nuriye hanım kendi kendine hep düşünürdü: 'Keşke Sevim'in yaşı biraz daha küçük olsaydı da Mahmut'la başgöz edeydim..' Yıllardır tanıdığı Sevim'in huyunu suyunu öğrenmiş, terbiyesini beğenmişti. Bir ara kocasına da bir gece yatakta açıvermişti bu konuyu. Kocası çok olumlu karşılamıştı. Zamane kızlarının sakıncalarından, zorluklarından, masraflarından girerek, bir kadının kocasından altı yedi yaş büyük olmasının da bir fenalığı olmayacağını inandırıcı bir dille Nuriye hanıma anlatmıştı. Fakat Nuriye hanım ertesi gün kesinlikle karşı çıkmıştı. Kocası da bir daha sözünü etmemişti bu işin.

Sevim otuzunu henüz aşmıştı. Zayıf ince bir kızcağızdı. Ege tarafından bir yerden yıllar önce Ankara'ya gelmişlerdi. Önce annesini, sonra da babasını yitirmişti. Babasının hademe olarak çalıştığı bir kız okulunda, sonra kendisi idare memuru yardımcısı olarak işe alınmıştı. Babasını okul müdürü severdi. Hemşehrisi de sayılırdı. Babası ölürken Sevim'e ucuz tarafından birkaç parça ev eşyası ve mahalle bakkalına da biraz şarap borcu bırakmıştı. Sevim yıllarca aldığı küçük maaşından azar azar artırmıştı. Boğazından üst başından kısmıştı.

İçine dönüktü. Arkadaşı yok gibiydi, hattâ yoktu. Akşamları okuldan çıkınca doğruca evine gelirdi. Çok zaman sobayı yakmamak için Nuriye hanımlara geçerdi. Evde erkek olmayınca, Nuriye hanımın da işine geliyordu. O da konuşacak bir insan bulmaktan ötürü memnundu.

Sevim'in ince uzun bedenine uygun bir yüzü vardı. Yoksulluk ve korku dolu siyah ve akı bol gözleri, uzun yüzünde acemi bir ressamın izlerini taşıyordu. Tek tük ağarmaya başlıyan saçları hızla dökülüyordu, iyice seyrelmişti.

V.

Melih sıkılmaya başlamıştı. Bir ara neden buraya geldiklerini hatırlamaya çalıştı. Olan bitene dışardan bakıyordu. Teyzenin hatırı için ve son olarak kabul etmişti bu türlü görüşmeyi de. Hoşlanmıyordu ve umudu yoktu böyle tanışmalardan. Hele bundan önce, tahminen dört ay oluyordu, görmeye gittikleri bir kız dolayısıyla iyice umutsuzluğa, karamsarlığa kapılmıştı. Yıllarca sakladığı korkusu ortaya çıkmıştı. Anımsadıkça hâlâ sinirleniyor ve giderek artık bir yuva kuramıyacağı, yani evlenemiyeceği yolunda umutsuzluğa kapılıyordu. Buna bu toplumun baştan böyle karar verdiğine inanıyordu. Bir arkadaşının aracılığıyla yine bir kız görmeye gitmişlerdi. Pakize teyze de vardı yanında. Kız ablasının ve eniştesinin yanında büyümüş, akça pakça, yaşı az geçkin, ufak tefek bir kızdı. Birçok çerkez kızları gibi hünerli ve hareketliydi. Ne var ki, şimdiye dek 'kısmeti' açılmamıştı, evde bekliyordu. Teyzenin gözü kızı hemen tutmuştu. O sıra yanında oturmakta olan Melih'in bacağını usulca dürttü. Beğendiğini konunun hemen açılmasını istediğini belirtti. Melih de baş işaretiyle, az gülen yüzüyle teyzeye karşılık verdi. Kız, gerekli hizmeti yapıp odadan çıktıktan sonra, teyze dayanamamış, elinden alırlar gibi bir kaygıyla ve biraz da karışık bir şekilde kızı beğendiklerini söyleyivermişti. Kızın eniştesi sorduğunda Melih, çalıştığı yeri, oturduğu semti, eline geçen parayı hattâ evinde doğru dürüst bir eşyanın da olmadığını usul usul anlatmıştı. 'Halini arzederken' eğilmemiş küçülmemiş, 'isterse sonunda kabul etmesinler' gibisinden biraz sert bir anlatımla bitirmişti. Kızın eniştesi gün görmüş bir adamdı. Baldızını da severdi. İsterdi ki gittiği yerde rahat etsin.

— Bunlar önemli değil evlâdım, demişti babacan bir tavırla. Herşey zamanla yoluna girer. Biz de başlangıçta hayli zor, sıkıntılı günler geçirdik. Neyse.. Sonra kızımız hünerli ve kanaatkârdır. Yuva yapan kızlardandır. Biz de elimizden geleni esirgemeyiz. Fatma'nın çocuklarımız üzerinde emeği çoktur.

Adam Melih'ten ana babasının kim olduğunu, nereli olduklarını sormadı. O yaştaki insana sorulmaz gibi geldi Melih'e. Belki Pakize teyzeyi de annesi ya da çok yakını biri sanmışlardı.

Teyze de enişstenin konuşmasından çok hoşlanmış, giderek umutlanmıştı. Herşey açık açık konulmuştu. Derken kızın enişstesi, kendi açısından küçük bir inceleme yapmak için Melih'ten nüfus cüzdanını istemişti. İlk anda bunun nedenini anlıyamamıştı Melih. Hattâ cebinde hep taşıdığı cüzdanına elini atmıştı ki, birden kendini toparlamış, 'Yanımda yok. Yarın size ulaştırırım' demişti. Demişti ya, içinde de pat diye bir şey düşüp kırılmıştı. Eve dönerlerken teyze işe olmuş gözüyle bakıyor ve seviniyordu.

— Kızın enişstesinin çalıştığı yeri öğrendin. Yarın bir ara nüfus cüzdanını götürüver. Yapsın bakalım incelemesini. Çekinecek neyin var senin.. Yoksulluğunu, her birşeyini söyledin.. Yeni yaka eli yufka. Herşey zamanla düzelir oğlum.

Melih o gece huzursuz yatmıştı. Gözüne bir türlü uyku girmemişti. Ertesi gün de sürdü huysuzluğu, öfkesi. Annesi iki gün üst üste kendisini yoklamış gibi rahatsızdı. Ne diye isterlerdi yani nüfus cüzdanını?. Çalıştığı yeri, kaldığı evi anlatmıştı ya, yetmez miydi?

Melih'in korktuğu gelecek miydi?. Nüfus cüzdanının '..kayıtlı olduğu yer' bölümünde: '...Çocuk yuvası' diye yazılıydı. Kızın enişstesi yılların memuruydu. Bunun nereye varacağını bilirdi elbet. Ne demek çocuk yuvası?. Nerde bunun ana baba kaydı?. Kimbilir belki de gayrimeşru... Öfff.

Melih iki gün bu duygularıyla boğuştu durdu kendi kendisiyle. Çalıştığı yerde tuvalete gidiyor, ilk kez görüyormuş gibi, açıp bir daha bir daha okuyordu nüfus cüzdanını. Evde geceleyin masasının üzerine koyuyor, bakıp duruyordu. 'Baba adı: Adem. Ana adı: Emine.' Gerçekten babasının adı Adem miydi? Şu anda annesi eline geçse, ümüğüne çöker, sıkar sıkardı. Bir ara nüfus cüzdanını yırtıp atmayı kurdu. Yapamadı. İki gün sonra, olacağını önceden görmüş gibi, bile bile götürüp nüfus cüzdanını bir zarf içinde kızın enişstesine verdi. Fazla kalmadan döndü. Karşı kaldırıma geçerken nerdeyse bir dolmuş arabası altına alacaktı.

Bir gün sonra, bu aileyi kendisine tanıtan arkadaşı Melih'e nüfus cüzdanını geri getirmişti. İnce ve kibar bir insan olan arkadaşı, Melih'e sonucu anlatmak için hayli terlemişti. Bu kez Melih, beklediği, kesinlikle umduğu bir sonucu, oldukça ve arkadaşının tuhafına giden bir olgunlukla karşılamıştı. Ama bu olay üzerine iki gece zil zurna sarhoş olmuştu.

VI.

Teyzeyle Nuriye hanım, anlaşılan konuşmalarını bitirmişlerdi. Birden dönüverdiler Melih'le Sevim'e doğru. Teyze ortaya konuştu:

— Konuşsanıza yahu!. Kukumav kuşu gibi oturmuşsunuz..

Sevim az kızardı. Eteğini çekip önüne baktı. Belli belirsiz gülümsedi.

Melih oturduğu yerde kıpırdadı, cebindeki ağzı açık paketten bir cigara çıkarıp hemen yaktı. Lâf olsun diye teyzeye bir baktı. Nuriye hanım takma dişlerini gösterdi. Teyze bir işaret yapmak istedi, ama etraftan görülüp yakalanacağından korkarak vazgeçti. Melih anlamıştı teyzenin ne demek istediğini. Gözü tutmamıştı kızı. Melih'e bakarken dudaklarını burnuna doğru kaldırmıştı. Melih'in o sıra gülmek geldi içinden. Teyzenin dişsiz ağzı bu hareketini kolaylaştırmıştı. Melih gözlerini teyzeden kaçırıp pencereye çevirdi. Çekili perdenin yeşile kesen desenlerini o zaman ayırdetti. İki penceresi vardı odanın. Her pencerede tek parça perde asılıydı. Perdelerin üstünde koca at nalı desenler vardı. Melih bunları saymaya koyuldu. Bir perdede ondört tane çıktı. Öbürü de aynı olmalıydı. Yine de saydı. İçi bir sevinçle doldu. Bunda da ondört at nalı vardı. Bir de yarım.. Kenar dikişine gelmişti yarısı anlaşılan..

Melih başını divana doğru çevirdiğinde, yan tarafında oturan Sevim'in yerinde olmadığını gördü. Nuriye hanım Melih'i gözlüyordu.

— Hiç konuşmuyorsunuz..

Melih zoraki gülümsedi. Esmer yüzü, ak dişleri..

— Ne konuşayım, bilmem ki..

Teyze de hiç konuşma isteği göstermiyordu. Oysa daha önceki 'Kız görmesi'nde hep konuşmak işi hemen orada bitirmek istemişti. Burada ise konuşma isteğini belirleyen güçlendiren bir beğenisi olmamıştı demek. Nuriye hanımda bir kuşku, bir korku başladı. Bu güdüyle ortaya atıldı sanki. Yine de karşısındakini ürkütmemek, 'müşteriyi kaçırmamak' -bu deyimi Melih o saat anımsamıştı- duygusu içinde dikkatli davranıyor, ölçülü konuşmaya dikkat ediyordu.

— Sevim iyi bir aile kızıdır. Son derece namusludur. Hünerlidir de. Bunca yıldır bizim evde otururlar. Kadın veya erkek hiçbir arkadaşını görmedik. Akşam oldu mu doğru eve gelir. Sineması, tiyatrosu yoktur. Hiçbir eğlencesi yoktur kızcağızın. O kadar derim, kızım sen de gençsin, git bir sinemaya, Gençlik Parkı'na; gitmez. Nemelâzım, der, adımı kötüye çıkarmam. Sonra masraflı da olur oralara gitmek. Yalnız bu tarafları mı? Melek gibi huyu vardır. Geçimsiz değildir, yardım etmeyi çok sever.

Teyze Melih'e arada bir başını çeviriyordu. Daha çok önüne bakıyordu.

Melih, Nuriye hanıma bakıyordu. Sonunda kendisiyle ilgili olmayan bir konu anlatılıyormuş gibi, arada sırada lâf olsun diye başını sallıyordu doğrulurcasına.

Bu sırada Sevim, elinde çay tepsisiyle içeri girdi. Önce doğru divana yöneldi. Sonra Melih'e döndü. Çayını küçük masaya usulca koydu. Melih şekerlikten tek şeker aldı bardağına. Sevim sessizce odadan çıktı.

Nuriye hanım, sıcağı sıcağına, etkisini zayıflatmadan konuşmasını sürdürmek istiyordu.

— Evlâdım, Pakize hanım bana daha önce duyurmuştu. Yoksulluk ayıp değil. Evinizde ilkten birtakım gerekli öteberinin de olmaması kınanacak birşey olmamalı. Olur böyle şeyler.. Hangi evlilerin herbir şeyleri başta tamamdır ki. Sonra kolay mı bugün?. Herşey ateş pahası. Siz de memursunuz, Sevim de. O da yoksul büyümüştür. Kanaatlidir, geçimlidir. Eline geçen küçük maaşıyla geçinmekten başka, bankada bir miktar para bile biriktirdi. Birbirinize yardımcı olur, güzel bir yuva kurarsınız.

Nuriye hanım bunları tane tane anlatmaya kendini belli bir biçimde zorluyor, arada bir teyzeye, bir Melih'e dönüyordu. Anlattıklarının onaylanmasını hiç olmazsa teyzeden bekliyordu. Melih kendisiyle hiç ilgisi olmayan bir konuda, yaşlı bir kadının biri hakkındaki konuşmasını dinliyor gibiydi. Nuriye hanım kuşkulanmaya, huylanmaya başlamıştı. Teyze de hiç içden olmadığı hemencecik anlaşılan, baştan savma şekilde 'Evet, evet' diyor, baş sallıyordu. Nuriye hanım aklına yeni gelmiş gibi, sesine ayrı bir ton yükleyerek Melih'e döndü. Kendinden bu kez emindi.

— Sonra şunu da söylemeliyim. Sevim, okul öğretmenlerinin kurduğu bir kooperatife girmiş ve ilk elde alınan arsada kendisine de bir yer ayrılmıştır. Tapusunu bize gösterdi. İyi bir semtte. İlerde, elinizde olunca, elverirse bu arsanın üzerine gönlünüzce bir ev yaparsınız. Zaten toplu olunca banka da kredi verecekmiş.

Melih aynı ilgisiz bakışlarla Nuriye hanımı dinler görünüyordu. Teyze esniyordu. Sevim bu arada odaya girdi. Boşalan çay bardaklarını topladı. Teyze:

— Ziyade olsun kızım, dedi. Ben daha içmeyeceğim.

— Neden efendim?. Bir bardak daha içseydiniz.

Sevim'in sesine teyze de, Melih de kulak verdiler. İlk kez duydular sanki.

Melih'in önünden boş bardağı alırken yineledi Sevim:

— Siz olsun bir daha için..

Melih çayı sevmezdi fazla. Yüzüne çok yakın bir uzaklıkta duran bu tanımadığı, ama dilese, bir 'ha' dese herşeyiyle kendisinin olacağını sandığı bu kıza ne karşılık vereceğini şaşırdı. Yaşamında hiçbir kadın bu denli kendisine yaklaşmamış, bu denli konuşmamıştı. Beğenip beğenmemekten ayrı bir konumdu bu. Şu anda Melih için bir genç kız, önündeki bardağı almak için önünde eğilmiş, yalvarmanın hiçbir türüne sokamadığı, ama buyurmaktan da çok öte bir isteği kulağına fısıldar gibi -Melih'e öyle gelmişti- iletmişti. Ayrı, çok uzak bir dünyada, bir rüyada gibi dalgınlaştı. Uyuşmuş duyularının kestiremediği boyutları kendisini aşmıştı şu an. Sevim'in sesini bastırmaktan, yitirmekten korkar gibi, usulca:

— Olsun, diyebildi.

Sevim boş bardakları alıp giderken sanki bir yüzyıl geçmişti. Sevim'in içinde umut çiçekleri birden patlar gibi olmuş, soluk yüzünde bir pembelik gezinip durmuştu. Melih, terlediğini farketti. Teyze ile Nuriye hanımın kendisine baktıklarını, sanki çok önemli ve tarihî bir olaya tanık olmanın coşkusunu duyduklarını sandı. Melih suçüstü yaklanmış gibi ürperdi.

Teyze, Nuriye hanımdan kaçırabildiği ölçüde el ve yüz deyimleriyle Sevim'i beğenmediğini Melih'e duyurmak istedi. Melih'in duygularının tutsağı olmaması için çırpınıyordu sanki. Sevim'i Melih'e göre bulmamıştı. Bilinçaltında, ilerde Melih'in kendisine ileneceği kaygısı vardı. Melih umursamaz bir şekilde önüne bakmaya başladı.

Nuriye hanım, kadınca bir seziyle Melih'in davranışlarını, yakalayabilse tepkisini ölçmeye çabalıyordu. Melih'in bir anlamda çirkinliğe durmuş esmerliği, geçmişi, yoksulluğu şu anda kendisine birşey söylemiyordu. İçi içine sığmıyordu. Sevim'in evlenmesini, bir yuva sahibi olmasını nasıl da istiyordu. Belki Sevim'in evlenip gitmesiyle kendi yalnızlığı artacak, zaman zaman da sıkılacaktı. Birbirlerine yıllardır ana kız gibi alışmışlardı. Bencilliğini yendiğini içden duyuyor ve bundan ayrıca kıvanıyordu. Sevim'i başgöz etmekle sanki üstlendiği bir sorumluluk, yüzakı, yürek ferahlığıyla kurtulacaktı.

Melih'e baktı. Melih'te insanı kudurtan bir sessizlik vardı şu an. Teyzeden umar aradı bu kez Nuriye hanım. Dizine dokundu. Teyze, 'Bilmem ki' gibisinden iki elini açmıştı ki, Sevim çay tepsisiyle içeriye girdi. Nuriye hanımın çayını verdi. Melih'in bardağını yine küçük masaya koydu. Melih'i yine ter bastı. Elini ceketinin cebine attı. Bir cigara çekti. Aklına şu sıra cigara içmek geldiği için sevindi.

Sevim bu kez odada kaldı. Elinde tuttuğu tepsi dizlerini örtüyordu.

Bir sessizlik odada gezinip duruyordu.

Sevim, dizlerini örten tepsiyle odada kalınca, Nuriye hanım garip bir rahatlık duydu. Şimdi artık karşı karşıya idiler. Ne halleri varsa görsünlerdi.

Sevim, daha çok teyzenin olduğu yana gözlerini kaçırıyordu. Sanki herşey onunla çözümlenecekti. Onun içinde teyzeyi kolluyor, onun bir isteği olup olmadığına göz kulak kesiliyordu. İki kez de Melih'e, tıkırdayan çay tabağı nedeniyle bakmıştı. Melih'i bir erkek olarak beğenmişti. Esmer, siyah gür saçlı, sağlıklı bir adamdı işte.. Bir şirkette memurmuş. Üstelik kimi kimsesi de yokmuş. Benim gibi.. Ne iyi. Şimdilik bize bir oda bir sofa küçük bir ev de yeter. Sabahları birlikte çıkar, akşamları bir yerde buluşur evimize döneriz. Haftada bir sinemaya da gideriz. Ne zaman gitmiştim en son sinemaya?. Ha, babam daha yatağa düşmemişti. Belki üç yıl, belki daha fazla. Daha fazla olmalı. Ben işe gireli üç yıl oldu. Evlenince.. Kimi akşamlar ışıklı lokantalarda yemek yeriz birlikte.. Ama her zaman değil tabii. Para biriktirmeliyiz. Arsamızın üzerine evimizi yapmalıyız. Yaşım daha ne ki.. Çocuklarımız da olur. Oh, ne güzel, anne olurum. Bana anne diyen de olur artık. O zamana dek onun maaşı da artar, ben de artık hep evde oturur, yalnız çocuklarımla ilgilenirdim. Çocuklar mı?

O sıra teyze Sevim'e seslendi, ama Sevim, gözleri perdelerde dalıp gitmişti. Duymamıştı. Teyze, Sevim'in kulaklarının ağır işittiğinden kuşkulanır olmuştu. Nuriye hanım, teyzenin yüzünde gezinen mimiklerden bunu sezmişti. Sevim'e seslice kendi seslendi:

— Sevim, teyzen bak su istiyor evlâdım!..

Sevim birden toparlandı; yüzü hafifçe kızarmış, bir koşu odadan çıktı.

Teyzeye saygılı bir şekilde su bardağını tabağıyla birlikte sunarken yüzündeki kızartı ve coşku hâlâ geçmemişti.

Melih birşeyin farkında değildi. Önüne konmuş çay bardağını, rakı niyetine ağır ağır içiyordu.

Teyze suyu içtikten sonra, önünde saygılı bir şekilde bekliyen Sevim'e bardağı uzattı, öteki eliyle de ıslanmış dudaklarını sildi.

— Sağol kızım, dedi, bahtiyar olasın.

Sevim ve Nuriye hanım bu sözden, bu dilekten iyi bir anlam çıkarıp hoşnut oldular.

Melih o sıra çayını içmişti; nerden öğrendiyse kaşığını bardağın üzerine yatırmıştı. Bu bir daha içmeyeceğim demekti.

Sevim su bardağını aldıktan sonra geri döndü, tam çıkacakken Melih'e bakmak gereksinmesini duydu. Bu arada Melih'in önündeki boş bardağı, bardağın üzerindeki kaşığı gördü. Kalktığı iskemlenin üs-

tündeki tepsiyi alıp yürüdü. Melih'in önündeki masadan çay bardağını usulca aldı. Melih'in gözleri Sevim'in parmaklarına ilişti. Tırnakları boyalı değildi, uzatılmamıştı da. Sevim'in içinden 'Bir daha içmez misiniz' demek geldiği halde diyemedi. Yürüdü.

Teyze esneyip duruyordu. Bu saatlerde o çoktan yatağında olurdu. Melih'e baktı. Melih anladı, çaktırmadı bileğindeki saatine göz attı. Nuriye hanım ikisini de gözleriyle izliyordu. Teyzenin dizlerine dokundu.

— Ne o, dedi, hemen uykun gelmezdi. Saat daha kaç ki? Bizimki de nerdeyse gelir.

— Bilmem ki, dedi teyze. Bugün üzerinize afiyet keyifsizdim zaten. Size söz verdiğim için geldim. Bekletmiyeyim dedim. Hiç halim yok. Geceleri erken yatmaya alışığım. İyice yaşlandım gayrı. İzniniz olursa kalkalım.

Nuriye hanım şaşırıverdi. Bir hamle yapmak, biraz daha oturmalarını sağlamak gereğini duyuyordu. Ne olmuştu, neye karar verilmişti? Şu ana dek hiçbir şey belli olmamıştı. Melih'e döndü. Melih bir yandan saatini kuruyor, bir yandan da perdeyi gözlüyordu. Ne vardıysa perdede?. Dışarda esen rüzgâr, açık bulabildiği pencerenin çok küçük bir yerlerinden içeriye girmiş olmalıydı ki, at nalı süslü perde çok hafiften dalgalanıyordu.

— Ne dersiniz, Melih bey oğlum?.

Melih, donuk gözleriyle Nuriye hanıma dönmüştü, bu sorunun ne anlama geleceğini düşünüyordu ki, Nuriye hanım üsteledi:

— .. erken değil mi henüz?.

Melih şimdi anlamıştı.

— Ancak teyzeciğim, dedi. Yolumuz pek kısa sayılmaz. Dolmuş otobüs de yok bu ara yolda. -Durdu- Yağmur da dinmişken.. Yine yağabilir.

Nuriye hanım kendisini zor tutuyordu. Bu ne biçim kız görmeydi? Neye varılmıştı?

— Çocuklar meyva hazırlıyorlardı.. Biraz daha otursaydınız. Ha?.

Bu arada teyze ayağa kalkmıştı. Nuriye hanım hırslandı, kızdı, ama onuruna yediremedi. Üstelemedi bir daha. Sonucu aşağı yukarı sezmişti, koyuverdi peşini.

Sevim içeriye girdi. Birşey konuşamadan, konuklarına hiç seslenemeden olan bitene bakıyordu sadece. Garip bir yalnızlık duydu. Sırtı üşüdü birden. Yalnızlığını, yetimliğini, zavallılığını, beğenilmemişliğini, herşeyi herşeyi birden duydu. Utancından Nuriye hanıma bakamadı. Bununla üç kez oluyordu aynı acı duyguları duyalı. Daha önce de iki kez görücüler Nuriye hanıma gelmişlerdi kendisi için.

Melih kapıya doğru yürüdü, ayakkabısına eğildi. Küçük kız konukların ayakkabılarını bir düzen dizmişti.

Nuriye hanımın içinde uzaktan uzağa bir umut ışığı yandı. Teyzenin kulağına eğilip birşeyler fısıldadı. Sonra Melih'in duyabileceği bir sesle:

— Yine görüşelim, çok memnun oldum. Bunu saymayız.

Dışarıya çıktılar. Yağmur dinmişti. Islanmış taşlar üzerinde teyzenin ayağı kayıyordu. Gözleri iyi seçemiyordu. Melih'in koluna tutundu.

— Ne dersin Melih?; dedi.

Bu soruda Melih'ten beklediği cevap da gizliydi sanki. Karşılık gecikince kendisi ekledi:

— Sana göre değil oğlum. Belki iyi kız ama, içi geçmiş fukaranın.

•

SAUNA

Yıldız İNCESU

— Ben Kuteks kullanırım hep. Üç kez sürerim. Pırıl pırıl oluyor tırnaklarım. Hem de bir hafta dayanıyor.
— Sizin saçlarınızın boyası Oreal değil mi?
— Ben kalçamdan şişmanlarım.
— Oğlan evde... Boykottalar...
— Ya öyle mi?
— Havlunuz kayıyor, dikkat edin!..
— Bir oğlan, üç kız, hiç düşük yapmadım.
— Çatınız elverişli, bozulmamışsınız...
— Ben hiç buhara dayanamıyorum, kardeş!..
— Yiğidin malı canım...
— Vah vah vah...
— Biraz pahalı oluyor ama hep dışardan getirmeli...
— Ter boşanmadan çıkmak olmaz, canım...
— A..aaa... olmaz şekerim, ne diyorsun sen...

Akgül beyaz havlusunun içinde küçüldü. Gövdesini dolayan havlu sanki her an kayıverecekmiş de çırılçıplak kalacakmış gibi bir duyguyla dakikada bir göğüslerinin üzerinde kavuşan havlu uçlarını çekiş-

tirip sıkıştırıyordu. Durmadan yinelediği bu hareketten mi, konuşmalardan mı, yoksa saunanın sıcağından mı nedir başı dönüyor, bunalıyordu. Öteki kadınlar (Şişmanlamış, yağlanmış gövdeler, pörsümeye başlamış deriler) gibi bir terleyebilse belki rahatlıyacaktı. Ama nemli yapışkan sıcaklık, bir türlü kemik yığınından farksız olan gövdesindeki suyun tere dönüşmesine yetmiyor, Akgül de sanki bu bir suçmuş gibi büzülüp küçülüyordu.

— Migros mu, Tanrı korusun. En kötü mallar orada...

— Ankara Pazarından şaşmam doğrusu. Pahalı ama insanın yediği içtiği içine siniyor.

— Elisabeth Arden tabii... En iyi nemlendirici.

— Hih, hih,hih... Behiye ile, evet Topağacında...

— Konken mi, briç mi?

— Gün nasıl geçiyor anlamıyor insan. Sabahları sauna-mesaj berber, öğleden sonra terzi filân akşam oluveriyor.

— Oreal.

Akgül havlusunu bir kez daha sıkıştırdı. İlk kez geliyordu saunaya. Görevi Zeynep Eren'i izlemekti. Oysa buhar odasına gireli on dakika olmasına karşın, izlemekle görevlendirildiği kadının nerde, nasıl oturduğunu, olduğu yerde büzülüp başını kaldırmadığından, bulamamıştı. Sesini de ayıramamıştı üstelik. Konuşmaları, kimin ne söylediğini, kimin ne karşılık verdiğini anlayamadığı için, kulaklarında bir uğultu ve beyin merkezinde şimdilik hiç bir iz bırakmayan sözcük dizileri olarak duyuyordu çünkü.

— Vallahi aylardır dişlerime baktırmadım. Zaman olmuyor ki..

— Revlon bence...

— Nişantaşında...

— Belim iki santim inceldi.

— Doktora gidecektin dün öğlenden sonra, gittin mi?

— A.aaa... doğru söyle Tanrıaşkına...

«Doğru söyle Tanrıaşkına» diyen Zeynep Eren'di. Aradığı sesti Akgül'ün. Basamak basamak yükselen tahta sıraların en sonundaki, tavana iyice yakın sıraya boylu boyunca serilmiş, ayaklarını makas gibi çapraz atarak uzatmış, ellerini de başının altında kenetliyerek bir tür yastık yapmıştı kendine. Hükmeder gibi bakıyordu yukarılardan. Konuşurken sanki yüzündeki kaslar oynamıyordu da çıkardığı tüm sesler yalnızca gırtlak hareketleri ile oluşuyordu. Bu yüzden sesi kalın ve genizdendi. Dört gündür sokakta, balkonda, avluda gördüğü ve çok güzel bulduğu bu kadın şimdi öteki kadınlardan hiçbir ayrıcalığı olmayan kırmızı, değirmi bir surat sönük gözler, solgun kaşlar durumuna geçivermişti. Saunadaki kadınların başları, gövdelerine doladık-

ları kirli görünüşlü beyaz havlulara eş havlularla sarılıydı. Ve şaşılacak şey, herkesin elinde otuz santim uzunluğunda bir tahta cetvel vardı.

— En zor eriyen göbek yağları.

— LAF ASLINDA BUNLAR, BİR KİLO VER, İKİ KİLO ALIP GEL HAFTAYA.

— Nerdeyse hiç yemek yememek gerek, aç durmak...

— OLMUYOR Kİ? KÖR OLASI BOĞAZ... ALIŞMIŞIZ BİR KERE...

— Benim bünyem çocukluğumdan beri böyledir...

— ASIL OLAN MASAJ... ZAYIFLATMIYOR AMA ETLERİ SIKIŞTIRIP İNCELTİYOR...

Akgül, Zeynep Eren'in sesini artık iyice ayırdetmeye başladığından, daha çok onun sözlerini izlemeye çalışıyor, ama Zeynep Eren'le birlikte, aynı anda ondört kadının (kendisi dışında saunada onbeş kadın vardı, saymıştı) daha konuşması, konuların içine girmesini, yani konuşulanları anlamasını engelliyordu. Kuşkusuz bu anlayışsızlığa (böyle demek daha doğru) Akgül'ün bu konularda pek yabancı olmasının payını da katmak gerekir.

— Önce sütünü sürüyorum, sonra tonik.

— Benim cildim kuru, bir nemlendirici şart bana.

— REVLON'UN ETERNA YİRMİ YEDİSİ...

Akgül patronu Akil Bey'in, sanki saunanın gerçek sahibiymişçesine herkesi tanıyan, herkesle buyurur gibi konuşan bu kadını niçin izlettiğini önce pek anlayamamıştı. Aslında patronların hiç bir işine akıl erdiremezdi Akgül. Kendine, şimdi olduğu gibi telefona bakıp not almaktan daha önemlice bir iş verdiklerinde çok hoşnut olur; koltukları kabararak, işi olduğundan da çok önemsiyerek, verileni en iyi, en çabuk tamamlayıp yine telefonun başına dönmek isterdi. Patronları o denli çeşitli işler yaparlardı ki ortak ve sahipleri oldukları firmaların adlarını Akgül bir anda hatırlayamazdı çoğunlukla. Patronların büyüğü Hulki Bey Taksim'de, küçüğü Akil Bey ise Beyazıt'daki işyerlerinde otururlardı. Akgül Taksim'deki işyerine birkaç kez gitmişti. Zemini yeşil halılarla kaplı, çelik eşyalarla döşenmiş pek büyük bir yerdi burası. Ürpererek gitmişti Akgül herzaman içeriye. Hulki Bey'den de çok çekinirdi zaten. Sesi bile ürpertirdi Akgül'ü... Hulki Bey denince bu büroyu, kapısındaki «Hulki Sipahioğlu İthalat-İhracat» yazılı sarı pirinç tabelâyı düşünürdü nedense. Akgül'ün çalıştığı Galata'daki han odasının kapısında ise «Akil Sipahioğlu-Teknik Müşavir» yazardı. Ama Akil Bey burada değil, Beyazıt'ta bulunurdu hep. Akgül de zaten önceleri Beyazıt'ta çalışıyordu ya, Taksim ve Beyazıt arasında bir bağlantı yeri olmak üzere bu odayı kiralamışlar Akgül'ü de buraya gön-

dermişlerdi. İki yüz lira zam yaparak elbette. Akgül bu iki yüz lira zammın sevinci ile akşam eve koştuğunda Tarık «Aptalsın be Akgül» demişti, «bu iki yüz lira senin yol parana yetmez. Üstelik de öğlen yemeklerine artık eve gelmeyeceksin!..»

— Gelenin kalçalarına bak!..
— İkinci kocam müdür orda...
— Ben çikar çıkmaz bir Koka-Kola içeceğim.
— Revlon göz kalemleri de hiç fena değil...
— YİNE İYİ VALLAHİ... ŞÜKREDİN KALABALIK DEĞİLSİNİZ... BİZ ÜÇ KİŞİ; AHÇI, KADIN!.. BEŞ BOĞAZ EDİYORUZ... KENDİN BAŞKA YE, ONLARA BAŞKA ÇIKAR OLMAZ Kİ...

Akgül, «karının bir ahçısı, bir hizmetçisi var,» dedi içinden. Her duyduğunu acaba Akil Bey'e söylemeli miydi?

Bir hafta kadar önce Akil Bey sabah erkenden telefon edip «Akgül Hanım» demişti, «size çok dinlendirici bir iş veriyorum. Bizim akrabalardan birinin bir dairesi var, mobilyalı olarak kiraya vermek istiyor. Siz, bir hafta-on gün orada oturup gelenlere evi gezdireceksiniz. Çok kıymetli eşyalar var kapıcıya güvenip anahtarı bırakamıyoruz! Sonra, Akgül dairenin anahtarını almaya gittiğinde, «Akgülcüğüm» demişti bu kez, «nasılsa kiracı beklerken sıkılacaksın; o apartımanda oturan Zeynep Eren adlı bir hanım var biraz onu kollayıver; bak bakalım nerelere gidiyor, kimlerle konuşuyor. Bu işi benim için yapacaksın. Sakın kimseye bir şey belli etme!.. Hulki Ağabeyim bile bilmiyor senin o apartımana gittiğini; sorarsa izin verdim diyeceğim. Ona göre!..»

— DIŞARDAN GİYİNMEK DAHA UCUZ OLUYOR...
— Hayat çok pahalı canım! Geçim iyice güçleşti; binden aşağı terzi bulmak zor oldu.
— Hermes canım! Harika...
— Terzi mi dedin insanın canına okuyorlar, beş bine çıkıyor artık, çantası, pabucu ile bir manto...
— Coty galiba benimkisi...
— Bu gece bizde konken var gelir misin Zeynepçiğim?
— NERDE CANIM?.. ÇOK KALABALIK BİR TOPLANTI VAR YARIN BENDE...

Hiç olmazsa bunu söylerim Akil Beye diye içinden geçirdi Akgül: «Yarın akşam toplantı var Zeynep Eren'de...»

Bu sırada hastane hemşiresi gibi beyaz önlük giymiş bir kadın sauna odasının kapısını açarak girdi. Ateşin üstüne iki tas su döktü. Korlanmış ateşden taze bir buhar cızıltılarla yükseldi. Zeynep Eren o kalın sesiyle yukardaki yerinden buyurdu:

«Eminanım, kuzum, bir kova su getir de havlularımızı ıslayalım!.. Beynim pişiyor sıcaktan...»

«Ne dedim de yapmadım Zeynep Abla şimdiye kadar,» dedi kadın, Zeynep Eren'e dönerek.

Burdan anlaşılıyordu ki, orta işlerine bakan kadın bile Zeynep Eren'i çok iyi tanıyordu. Bunu da unutmamalıydı: «Zeynep Hanım çok sık saunaya gidiyor beyefendi.»

Bu sabah Zeynep Eren'in apartımandan çıktığını görünce hemen Akgül de ardından çıkmış, karşı kaldırıma gidip peşinden yürümüştü. Kadının saunadan içeri girdiğini anlayınca çok şaşırmıştı Akgül. O anda, bir gün liseden bir arkadaşının «saunaya gitmek için bir tarak yeter» dediğini anımsamıştı da, bundan güç alarak kendini saunanın kapısından içeri atıvermişti. (Ancak, Akgül'ün çantasında kırkbeş lira olduğunu bilmesinin aldığı bu ansız karardaki etkisini de unutmamamız gerekir. Ayrıca Akgül'ü saunadan içeri iten duygunun kadınlık merakı mı, görev duygusu mu olduğu da kuşkusuz tartışmaya değer!..)

— GÖĞÜSLERİNİZ GENÇ KIZ GİBİ... AMELİYAT MI OLDUNUZ YOKSA?..

— Kremle şekerim, iğnelerle...

— Bir koku var burda, ağır bir koku. Yıkanmadan girenler var galiba...

— Fransa'da yeni aletler çıkmış göğüsleri dikletmek için. Elektrikli...

— Zayıflatıcı kremlerde...

— Bu yaz dışarıya yolculuk var mı?..

— KISMET İNGİLTERE'YE. BİRAZ ÜST BAŞ...

«Zeynep Hanım yazın Londra'ya gidecekmiş Efendim, giyecek almak üzere.» Böyle söylerdi Akgül Akil Bey'e. Kısa bir not yapmalıydı. Telefonda okurdu. Ne diyeceğini şaşırmaz, ne eksik ne fazla konuşurdu yani...

— Orlane'nin bir kremi var kırışıklar için, yedi yüz liraya geliyor bizim paramızla...

— Cetvelinizi verirmisiniz?..

Tiksindi birden. Cetvelin ne işe yaradığını anlamıştı. Kadınlar gövdelerinde boncuklanan ter damlacıklarını cetvelleri ile sıyırıp tahta basamaklara, yere akıtıyorlardı. Herkeslerin gövdesinden sızan, süzülen terler. Demek ki tahta sıraların yapışıklığı buharın etkisi ile birlikte bu terlerden de çoğalmıştı. Akgül'ün tiksintisi bunu düşünmekle öyle bir arttı ki, öğürecek gibi oldu. Öğürtüyü bastırmak için yalancıktan öksürür gibi yaptı. Koşup çıkmak geldi içinden. Sıkıntı ile kıpırdadı.

Konuşulanların bir sözünü duymuyordu artık. Kalkmak için havlusunu sıkıştırarak doğruldu. Ama kalakaldı. Burdan çıkınca ne yapacağını bilemiyordu çünkü. Böyle bir yere ilk kez geliyor olduğunun anlaşılmasını istemezdi doğrusu. Oysa birisi çıkarken o da pekâlâ peşine takılır, ne yaparsa aynını yapardı. Beklemek zorundaydı bu nedenle. Oturdu. Tiksinti bir mide bulantısından çok kalçalarında bir karıncalaşma olarak somutlaşmaya başlamıştı şimdi. Akgül bir kez daha öksürdü, sanki öksürmek öğürtüyü bastırdığı gibi kaşıntıyı da önliyecekmiş gibi bir duygu gelmişti içine. İkinci öksürüğünde Zeynep Eren'in doğrularak kendine baktığını sezdi ansızın. Bu an beyaz önlüklü kadın koca bir kova su ile yeniden içeri giriyordu. Kapının açılmasıyla saunanın içine temiz bir hava doldu. Zeynep Eren,

«— Eminanım,» dedi, «kapıyı açık tut da biraz havalansın burası.. pek kötü bir koku var içerde. Yıkanmadan girmişler galiba...»

Konuşurken dik dik, üsten üsten bakıyordu Akgül'e. Akgül küçüldü. Kadınların konuşmalarından anlaşılıyordu ki saunaya girmeden önce bitişik odadaki Türk hamamında yıkanmak gerekiyordu.

Zeynep Eren başına sarılı beyaz havluyu Emine Hanım'a verirken «ıhh» yaptı belini tutarak, beli ağrıyormuş gibisinden. Yine Akgül'ü dikkatle süzmeye başlamıştı. Sonra en genizden, en kalın sesiyle konuştu:

«— Siz,» dedi Akgül'e, «bizim apartmana taşınan genç hanımsınız yanılmıyorsam?..»

Akgül yutkundu. Ne diyecekti şimdi?

«— Bilmem sizi hiç görmedim ben,» dedi. «Acaba hangi apartmanda oturuyordunuz efendim?..»

«— Çiçek Palas,» diye yanıtladı Zeynep Eren. Bu da sorulur mu dercesine. Akgül, kadın beni sorguya çekecek düşüncesiyle ürperdi.

«— Efendim,» dedi Akgül. (kadının insanı EFENDİM demeye zorlayan bir yüzü vardı zira) Biraz duraladıktan sonra yine bir «efendim» dedi. Bu sırada Emine Hanım herkesin baş havlusunu soğuk su ile ıslatmış dışarı çıkıyordu, kapattığı kapının kapanma sesinin bitmesiyle Akgül kendi sesinin bir kez daha «efendim» dediğini duydu. Sesi büyüdü, bütün odaya yayıldı. Zorunluydu artık konuşmaya:

«— Biz oraya taşınmadık, benim patronumun bir akrabasının bu Çiçek Palas'taki daire. Mobilyalı olarak kiraya verilecekmiş, kapıcıya güvenemediklerinden bir hafta-on gün için biz bekliyoruz. Kiracı gelince gezdiriyoruz...»

Zeynep Eren'in sağ üst dudağında bir gülümseme olmuştu:

«— Ben de zaten kapıcıya söylemiştim, 'bu genç karı koca bu

kirayı nasıl verebilecekler, öyle pek ödeyecek durumda görünmüyorlar' demiştim...»

Akgül noktalaştı bu kez. Zeynep Eren'in soruları bitmemişti ama. Bir sıfıra sorar gibiydi:

«— Ya peki siz saunadayken bir kiracı gelirse ne olacak?..»

«— Şey efendim,» dedi Akgül, «kızkardeşim geldi de bugün, ona bıraktım evi.» Kolaycacık yalan bulabilirdi Akgül. Zaten bunun için para alıyordu patronlarından. Telefonda her gün kaç kişiyi atlatıyordu Hulki ve Akil Bey'ler yararına.

«— Ücretiniz iyi galiba?..» diye sordu Zeynep Eren, «Sauna'ya filân gelebiliyorsunuz da yani..» Dudaklarını kısmış, iki ön dişini tavşan dişi gibi çıkartmıştı. Saunadaki öteki kadınlar Zeynep Eren'in yönettiği bu eğlence programını dikkatle izliyorlardı. Sırıtıyorlardı.

«— Şey,» diye başladı Akgül, «Patronum veriyor sauna parasını. Fizik tedaviye gidiyordum her iki günde bir, ara vermemem için «fırsat bulunca yakında bir sauna var, oraya gidersin» dedi patron...»

«— Ne iyi patronlar var,» dedi Zeynep Eren. «Oysa herkesler bir de patron düşmanı bu günlerde...»

Sonra yerinden kalktı, basamakları inerek ateşin önünde durdu. Iyice gerindi. Havlusunun sargısını sıkılayarak «Demek sizin patron şimdi İsviçre'de olan Muhsin Bey'lerin akrabası oluyor, adını söyleyin de biz de bu iyi insanı bilelim bari...» dedi.

Akgül'ün aklına, nasıl oldu anlıyamadı, Balıkesir'deki inşaat işinde Akil Beyin ortağı olan Ahmet Bey'in adını vermek geliverdi.

«— Ahmet İnci,» dedi soğukkanlılıkla.

Zeynep Eren dudak büküp yürüdü. Akgül, giderken ki kırıtmasından, onu, beyaz bir havlu ile, sarkmaya başlamış gevşek etleri ile değil de, yaldızlı giysiler içinde, başında parıltılı tacı, elinde altın asası (o otuz santimlik ter cetveli) ile gördüğünü sandı bir an... Herkes çıktı peşinden Zeynep Eren'in, Akgül'de onları izledi.

Ötekiler duşlara doğru gidiyorlardı. Akgül de gitti. En dipteki duşun önünde durdu, boşalmasını bekledi. Sonra duştan çıkan kadının yerine usulca girdi. Soğuk suyun verdiği titreme ile duştan çıkarken Zeynep Eren'i yine gördü. Zeynep Eren Akgül'ün yüzüne bakmadı, sırtını dönüp yürüdü...

Eve, yani Çiçek Palas'daki daireye geldiğinde saat üçtü. Açlıktan bayılacak gibiydi. Akgül. Hemen mutfağa girdi. Almış olduğu bir kilo domatesle ikiyüzelli gram kaşar peynirini peykenin üzerine koydu. Ekmek alamamıştı, yalnızca yirmi kuruşu kalmıştı cebinde zira. Ekmek

koydukları naylon torbanın içinde birkaç kuru dilim kaldığını sanıyordu ama. Telâşla dolabı açtı, yanılmıştı. Bomboştu torba. Dişlerini sıktı. Buzdolabına yöneldi. İki sivri biberle yarım şişe Koka-Kola var. dı buzdolabında. Yarım paketten az sana yağı bir de... Dişlerini sıkarak çıktı mutfaktan, aralıkta yağmurluğunu çıkarttı, askıya astı. Sonra yine mutfağa yöneldi. Kesekâğıdından bir domates aldı, yıkadı. Biraz da peynir kesti. Yiyeceklerin azlığından bir şikâyeti yoktu aslında. Kötü olan ekmeğin ya da peksimet filân gibi birşeylerin olmamasıydı. Alışmışlardı çünkü: buraya taşındıklarından bu yana dört gündür, hep peynir-ekmek, çeşitli sandviçler, pastaneden alınan, çayla yeniliveren ufak böreklerle geçirmişlerdi akşam yemeklerini. Mutfağı, mutfakdaki aletleri kullanmaktan çekiniyorlardı. Aslında her şeyi kullanmaktan çekinip korkmuşlardı. Yadırgamışlardı evi, eşyaları. Geceleri Tarık çocuk odasında, Akgül divanda yatıyordu; büyük üzeri ipekli kumaşlarla örtülü yatağa girememişlerdi. Korkmuşlardı bozulup kirlenmesinden. Evde bir şey devrilecek, hepsi birbirinden değerli, pahalı gibi duran eşyalardan biri kırılıverecek diye ödleri patlıyordu. Parkelerin çizileceğinden korkup yalınayak geziyorlardı koca dairede. Kediler gibi sessiz, usul usul... Buraya taşınmadan önce gömme banyoyu nasıl doldurup saatlerce yıkanacaklarını düşlemelerine karşın bunu bile yapamıyorlardı, yakıştıramıyorlardı kendilerine sarı fayans gömme banyoyu...

Akgül mutfakta domates- peynirle açlığını biraz bastırdıktan sonra bir bardak da Koka-Kola içmek istedi. Buzdolabının kapısını açarken sauna seslerinden birini anımsadı: «DIŞARI ÇIKINCA BİR KOKA-KOLA İÇECEĞİM, DAYANAMIYORUM ZİRA..» Duraladı Akgül. Bir şey düşündü. Hızla yemek odasına koştu sonra. Konsolu açtı. Şaşırdı içindeki takımların çokluğuna, parlaklığına. Sonra gözüyle aradığını bulunca eğildi, iki tabak çıkarttı. Bir şeye kararlı olduğu anlaşılıyordu: Konsolun çekmeceli bölümünü de açtı. Buradan iki gümüş çatal aldı. Döndü tabak ve çatalları yemek masasının üzerine koydu. Beğenmedi, kaldırdı. Çekmecede görünüş olduğu beyaz ütülü bir örtüyü çekerek çıkarttı. Yaydı masanın üzerine bunu. Kenarları yaldızlı tabakları özenle yerleştirdi. Konsolun üzerinden beş kollu büyük şamdanı aldı, bunu da masanın ortasına koydu. Mutfağa koştu. Biraz daha domates ve peynir ile dolaptaki son sivri biberleri getirdi, tabakların üzerine yerleştirdi. Mutfaktan getirdiği kibritle şamdanın mumlarını yaktı. Sonra salonun perdelerini çekip kapattı.

Yatak odasına girince günlerdir el sürmedikleri ipek örtülü yatağın üzerine fırlattı kendini. Başında bir düşünme kaşıntısı kaslarında saunanın verdiği bir gevşeklik, düş kurmaya başladı: Akşam Tarık'a

müthiş bir sürpriz sofra hazırlayacaktı: bunun için yandaki şarkuteriye giriyordu. Midye dolması istiyordu, Rus salatası . Salam. Füme dil. Biraz sucuk (bunu sildi gözünün önünden, bu şamdanlı alafranga sofraya pek uygun olmazdı) Şarap, Pembe şarap. Sonra kasaptan iki tane biftek. Yanına bezelye konservesi. Tatlı: baklava. Bu da olmazdı. Dondurma almalıydı... Uyuyup kaldı...

Uyandığında akşamı inivermiş buldu. Ağzında ekşi bir tükrük sırtında ise bir ürperti vardı. Doğruldu. Nerde olduğunu anlıyamamıştı birden. Yavaş yavaş usu çalışmaya başladı sonra. Pencerenin yanına giderek saatine baktı. Şimdi Tarık Bakırköy'deki işinden (bir trikotaj fabrikasının muhasebesinde çalışıyordu Tarık) çıkıyor olmalıydı. Buraya gelmesine en az bir saat vardı, Gelirken acaba yiyecek birşeyler getirir miydi?.. Sauna serüvenini anımsayıp içi burkuldu Akgül'ün. Pencerenin yanından ayrılıp odanın yan duvarına dayalı tuvalet masasına yöneldi. Loşlukta akşam ışıklarının toplayan dağıtan bir odak noktası durumuna geçmiş olan büyük kristal ayna çekmişti Akgül'ü oraya. Aynanın önünde kendini süzdü. İçinden gelen bir dürtü ile pufa oturdu, çekmeceleri açıp kapamaya başladı. Neler yoktu ki bu çekmecelerin içinde. Bir eczane ya da parfümeri deposu gibiydi. Şimdi saunada duyduğu sesler açılmamış şişelerin, tüplerin, kavonozların üzerlerini okuyorlardı: Elizabeth Arden. Revlon canım, Revlon. Oreal. Helena Rubinstein. Coty, Lanvin, Chanel Beş (bunun modası geçti diyor Zeynep Eren'in sesi.) Rochas, Hermes for Men, Orlane. Lancril. Balanciaga diyor Zeynep Eren

Zeynep Eren'in sesinden sonra dudaklarını ısırıp dişlerini çıkarışı geldi gözünün önüne. «NASIL BU PARAYI VERECEKLER ZAVALLILAR!..» diyen kalın, genizden sesini duydu...

«Kadın, kadın, iplerin benim elimde!..» diye kendi kendine söylendi Akgül aynadaki görüntüsüne gülerek. Sonra düşünmeye başladı. Ne diyecekti Akil Bey'e gerçekten?.. Bu her yanı stok edilmiş lüks tüketim-gösteriş-zenginlik malları ile dolu, her an sahipleri gelivere-cekmiş gibi bekleyen bu şeyin kiralanmasının söz konusu olmadığını biraz önce çekmeceleri karıştırırken bir kez daha anlamıştı... Ev bir araçtı Zeynep Ereni göz altında bulundurmak için. Zaten Tarık'ın da başlangıçtan beri görüşü buydu. Akil Bey'le kadın arasında bir ilişki vardı, ama Akil Sipahioğlunun kadına güveni yoktu... Akgül ise ilişkinin Zeynep Eren'le Hulki Bey arasında olabileceği kanısındaydı.

Akgül bütün bunları akşamın bu son ışıkları altında bir kez daha düşünürken ürperdi. Hulki Bey'i anımsamaktan geliyordu bu ürperti. Sonra ürperti korkuya dönüştü. Korku da biraz sonra bir karara yol açtı. Bunlar, bu tip insanlar, üç gün sonra birleşirler, aynı kaptan yer

içer olurlardı. Bu nedenle fazla anlıyor biliyor görünmek de o denli iyi değildi. Evet, doğru düşünüyordu. Yarın sabah telefonu açıp «Efendim,» demeliydi Akil Bey'e «eve hiç kiracı gelmiyor, cama kiralık kâğıdı asayım mı?..» Aynen böyle sorardı saf saf... Sorarsa söylerdi Zeynep Eren'i fazla bilgiçlik yapmadan..

Saunayı anımsadı yine Zeynep Eren'i düşünmekle. Solgunlaşıp parıltısını yitiren aynada kendini saunada, gövdesini dolayan beyaz havlu ve başındaki hotozu ile gördü bu kez. Bu ona tahta sıraları anımsattı. Terden yapışıklaşmış sıraları... Saunanın kokusu geldi bunun ardından burnuna. Sabah duyduğu tiksintiyi tüm gövdesinde duydu. Alaca karanlıkta, üzerinde MİSS DİOR yazılı bir şişenin kapağını hışımla açmaya başladı. Boşalttı parfümü eline. Bol bol sürdü. Kollarına, saçlarına, ayaklarına.Parfümden çıkan bayıltıcı koku daha da hırslandırdı Akgül'ü. Tüm parfümleri kolonyaları tonikleri, kremleri açıp açıp sürmeye başladı. Karanlık olmuştu artık, neyi sürdüğünü bile görmüyordu. Şişelerin şeklinden, parmak uçlarının duyarlığından anlıyordu yalnız neyi elldiğini...

Kremlerin kadınların boyunlarına, gerdanlarına, giderek gövdelerine de sürülmelerinin faydalı olacağını biliyordu Akgül. Bunu düşünerek çarçabuk soyundu, eline döktüğü, sütden daha yoğun sıvıyı gövdesine sürmeye başladı. Birden aklına, Tarık'la yemek yiyecekleri masadan da bu nefis kokuların yükselmesinin ne hoş olacağı düşüncesi geldi. İçinde parfüm olduğunu sandığı bir şişeyi kaptığı gibi salona koştu. Şişenin kapağını açıp içindeki sıvıyı masanın üzerine, şamdanın kollarına dökmeye başladı. Bitince koştu bir şişe daha getirdi. Dökmeye, serpmeye doyamıyordu. Kanapenin üzerine çıkıp zıplamaya başladı. Elindeki şişeyi perdelere, halıya koltuklara savuruyordu. Öteki elinde de dolu başka bir şişe vardı.

Tarık'ın anahtarı çevirip girdiğini duymadı Akgül. Tarık evdeki yabansı dinginliğe, salondan taşan donuk ışığa şaşırmış usulca, elindeki paketleri (o da domatesle peynir getirmişti) mutfağa bırakmadan, salon kapısının ağzına dikilmişti. Akgül çırılçıplak ellerinde şişelerle kanepenin üzerinde zıplar görünce kalakaldı. Gözleri açıldı. Put gibi dondu.

Akgül'se Tarık'ı görmemişti. Yemek masasının üzerindeki şamdanın halâ yanan mumları o zıpladıkça gölgesini duvarlar üzerinde bir aşağı bir yukarı büyütüyor, odanın duvarları her an değişen gölgelerle aydınlanıp kararıyordu.

BUZ ÜSTÜNDE

Ümit KAFTANCIOĞLU

Dışarı çıkılmıyor. Her yan kar. Diz boyu. Köyden köye gidiş kimsenin ağzının aşı değil. Evden eve gitmek bile kolay değil. Kargalar uçmuyor. Kayabaşı köyü kar denizi içinde. Ara sıra asker toplama, vergi, yol işleri için gelen olmasa Gecibe'den Kayabaşı bir gömütlük sanılacak. İyi ki, ezgi de olsa, baskı da olsa, dövme, sövme de olsa bir iki tüfekli geliyor da yaşadıklarını, ölmediklerini anlıyor Kayabaşı köylüleri.

Kar öyle iniyor, öyle iniyor ki, sığır sürüleri bile su içmek için dışarı çıkamıyor. Koca Barsak Deresi, iki adam boyu kar kalınlığı altında kaldı. Karın üstüne bir damla su çıksa öyle şişip, öyle büyüyor ki, kızak koy üstüne, kay git. Bu yüzden köylüler, mal canlıları, pınardan su çekiyorlar içeri, hayvanlarını suluyorlar. Kimi kar eritiyor ahırın sıcağında. Sığırı, sürüsü, yılkısı olanlar, ne edip edip yol buluyor Barsak Deresi'ne. Sığırları doyurmak, atı, camışı doyurmak zor, çekilen suyla.

Katırcıların mal, davar, yılkı hergün iniyor Barsak Deresi'ne. Yanaşma Kelik, boğaz tokluğuna çalışıyor. Gene de öyle candan, öyle candan. O, derin, kalın kar yığınının, kalın buzların altından, kol gibi su çıkarıyor, Katırcı'nın malını-mulunu suluyor. Köyde Katırcılardan daha varlıklısı yok Laçonun oğlu «ben de varım» diyor ya, buzla, karla savaşacak kimsesi yok. Bir oğlu var, Memmed hak getire. Kız arkasında. Gözü görmüyor malı-mulu. Laçonun oğlu, Katırcı'nın, Barsak Deresi'ne inip çıkan sürüsünü gördükçe köpürüyor oğluna. «Yaşlıyım, sana ağız eğer miyim yoksa? Ben senin yaşındayken dağları

aşardım böyle karlı havalarda. Sen şimdi şu burnumuzun ucundaki dereye inemiyorsun?» diyor.

Memmed dayanamadı. Saldı bir kar sabahında hayvanları. Elinde çubuk, sürdü. Barsak Deresi'nin yeri bile belli değildi. Derenin üstündeki buzluğa saldı hayvanları. Hayvanlar su aramak için dağıldılar sağa-sola. Karlara, buzlara, kırçıllara ağızlarını sürte sürte uzaklaştı, Kantar Köprü'nün altına ulaştılar. Memmed elindeki ağır çekici habire buza indiriyordu. Çelik gibi buzdan kırıntılar mermi gibi, fişek gibi sıçrıyordu yana-yöreye, Memmed'in ağzına. Buz üstünde, kar altında terlere karıştı Memmed. Sonunda kol gibi attı Barsak Suyu yukarı. Birden yayıldı buzun, karın üstüne. Sel gibi, yangın gibi ses çıkardı karları sürüyen su. Memmed çekici bıraktı. Derin bir soluk aldı. Hayvanların arkasından baktı. Kızdı. Değneğini aldı eline. «Sizin sahibinizin babasının kemiğine saplıyım» diyerek koştu. Önce yanlara dağılmış olanları toparladı. Sonra sırt sırta vermiş, tuz yalar gibi bir yere dil süren ineklere yöneldi. Hiçbir şey görmeden indirdi değneği bacaklarına, bakanaklarına. İnekler ağızlarının çevresine dil vurarak, yalanarak kaçıştılar.

— Oyyy bu ne?

Yanında biri varmış da soruyormuş gibi bağırdı Memmed. Durdu. Baktı. Değneği uzattı, dokundu, yuvarlamaya, oynatmaya çalıştı. Ses çıkaramadı. Korktu. Malı suladı, sürdü geldi. Dış kapıyı açar açmaz bağırdı:

— Baba! Baba, buzun üstünde bir bebek var. Atmışlar.
— Ne oğul, bebek mi?
— He!
— Oğul orda bebek ne arar, yanlış görmeyesin.
— Yok baba, kız hem de.
— Oğul it eniği, mit eniği olmaya.
— Yok baba, iki gözüm çıksın ki, değnekle dokundum, yapışık. İnekler yalamıştı üstünü ben buz kırarken, orası burası belliydi.

Laçonun oğlu kalktı. Değneğini aldı eline. Buzların karla buluştuğu, kaynaştığı yerlere basa basa indi Kantar Köprü'nün altına. Kızarmış, bozarmış, ince ince buz kırçılına dönüşmüş bebeğe baktı;

«Oy sizi Tanrı yok ede! Tepenize taş yağa gökten! Olur mu bu? Bu olur mu? Elbet böyle iner kar, böyle buz tutar. Elbet Tanrı bir yudum suyu çok görür bize! Batacak bu köy. Bu köy batar! Adı bata bunların, bu köyün adını batıracaklar...»

Söylenerek döndü evine. Bir süre düşündü. «Yarın Gecibe duyarsa yakamızdan tutar. Kanlı diye bizi atar deliğe bu Osmannı. Gi-

dip söylemeli. Ya Katırcılar attı, ya siz denecek. Keşki şu iki kıranı yollamasaydım, oğlanın başını derde soktum...»

— Memmed, oğul, benim atımı çekin. Ben Bayatlı'ya bir gidip geleceğim. O bebekten de kimseye söz etmeyin. Beni soran olursa, dersiniz ki Bayatlı'ya gitti, gelecek... Başka bir şey demeyin..»

Laçonun oğlu sürdü atı. Kar elini yüzünü dolduruyordu. Dolakmolak savruluyordu boynunda. Bacak arasında ısıttığı elini, ikide birde, kızaran, buza keşen ağzına, burnuna sürüyordu. Gene de vardı, «zaptıyalığa» uğradı, anlattı, döndü izinin üstüne.

Çok geçmeden köye Zaptıya başı, iki zaptıya eri geldiler. Katırcıların odaya indiler. Katırcı'nın oğlu sofra koydu. Sıcak süt, tereyağ, bal yumurta, tavuk, yeşil çökelek.. Zaptıyalar tıka basa doydular. Sonra Muhtar çağrıldı:

— Şimdi Muhtar, beni iyi dinle. Güçlük çıkarmayın. Ben, buzdaki bebeğin kanlısını bulacağım. Bunun için kadınlarınızı, kızlarınızı tek tek buraya getireceksiniz...

Başzaptıya böyle deyince Muhtarın kanı kurudu;

— Efendim, ne bebeği, kim demiş? Biz böyle bişey duymadık. Kulaklarımıza kurşun aksın! Şunca yıldır bu köylüyük, bu köyde oturuyuruk. Nerden çıktı bebek?

— Ben dedim bitti! Kantar Köprü'nün altında, buza atılmış, kız çocuğu. Üç günlük. Bu çocuğu doğurup oraya atanı bulacağız. Hepiniz gidersiniz içeri? Sonra da çok iyi bilirsiniz ki, ölünüz çıkar o delikten. Elimize geçirdiğimizin derisini soyarız. Bunu bilirsiniz?

— Biliriz efendi, bilmez miyiz? Siz kartal soyusunuz.

— Biliyorsanız hemen başlıyalım. Oniki yaşı bitirmişlerden, altmışyaşı doldurmuşlara kadar, hepsini getireceksiniz?

— Efendi, biz isteriz ki, köyümüzün adı yardımınızla temize çıka. Yalnız bir ebe-mebe, sağlıktan, kadından anlar birini getirtseniz, ya da biz bulsak.

— İstemez. Benden iyi bilen mi olacak? Bir el vuracaksın, kandan belli olacak. Belki «eş» bile düşmemiştir. Orasına sen karışma. Bozgun da verme. Sen ki böyle karşı çıktın, önce senin karından kızından başlıyacağız.

— Önce evinde oturduğun ağamızın evinden başla öyleyse. Yakınındalar.

— Onlar bir yana kaçmıyor.

— Bizimkiler de kaçmıyor.

— Peki öyleyse, dur sen şimdi şöyle bir yana.

Başzaptıya, yardımcılarını çağırdı. «O baştan başlan, sırayla getirin» dedi. İki zaptıya eri kalktılar. Onlarla birlik, odada biriken er-

kekler de kalktılar. Karılarını, kızlarını Kar Mağralarına, Kus Mağraları'na indirip sakladılar. Bir kaç kadın kız elden geçti. Başzaptıya, açık bir bölmenin, gözden saklı köşesine aldığı kadını kızı elliyor, parmaklıyordu. Daha memesi bitmemiş, bir yerleri oynamamış, üstünü görmemiş kızlarla, çoktan kurumuş, yapraktan, çiçekten, seldensudan kesilmiş kocakarıları yokluyordu. Başlarından aldığı, leçeği, yazmayı, yağlığı topaç yapıp bacak aralarına sokup çıkarıyordu.

Gitgide kadın kızın sayısı azaldı. Sık sık «Efendim, üç evde kadın-kız yok, beş evde de yok. Kimseyi bulamaz olduk» deniyordu. Başzaptıya parmak attığı yerden bağırıyor:

— Öyleyse aradığımız, kanlı, bebek katili o evdedir. Erkeği kimse yakalayın getirin onu, diyordu. Bu sözü duyanlar, kadın kızlarını ortaya çıkarıyor, yoklatıyordu.

Bıçak kemiğe dayanıyordu. Gizli bir evde toplananlar «gelin bunları yok edelim. Adımız çıkmış nasıl olsa, bunlar adam yiyor, diyorlar. Sorarlarsa, deriz ki, gelen giden olmadı. Belki karda, tipide boğuldular bir yerde...»

Laçonun oğlu karşı çıktı bu düşünceye:

— «Olmaz. Osmannı bire bin alır. Siz Osmannıyı tanımazsınız. Ya da unuttunuz. Ağrımaz başımızı ağrıya sokmayak. Katlanacağız. Hoş seçme yok, ayırma yok. Hepimizin karısı kızı elden geçiyor. Ses etmeyin, beni dinleyin,» dedi.

Laçonun oğlunun sözünden değil, Gecibe'den korktukları için baş eğdiler.

Evin gerisinde, bulaşık yıkayan Giygel bu konuşmalara kulak verdi, uzun uzun düşündü, eğirdi-sardı:

— Siz karışmayın. Bize bırakın. Ne de olsa bize öyle pek ezgi veremezler. Beni dinlerseniz, karılarınızı bana yollayın. Deyin ki 'hepiniz Giygel'e gidin, onun yaptığını yapın'. Bunu deyin siz, gerisini bana bırakın, bize bırakın.»

Giygel'in gücünü bilirlerdi. Becerikliliğini bilirlerdi. At binerdi, tırpan çekerdi. Değme yiğitlere karşı kordu. Kocası evin kadını, kendisi evin erkişisiydi. Belleri pekti Giygel'den yana hepsinin.

Az sonra kırka yakın kadın toplandı Giygel'in evinde. Giygel, herbirinin eline bir samı verdi. Boyundurukların samılarını bir bir dağıttı. «Alın bunları eteklerinizin altına. Ergişi dediğin ne; bacağının arasında sallanan bir samı. Biz de olduk birer ergişi. Düşün arkama, gelin benimle. Ben ne yaparsam, siz de onu yapacaksınız. Dönmek, caymak, korkmak yok. Bir çorap öremki bu zaptıya da kendini tanıya...» dedi.

Geldiler Katırcının odasına. Altmış yıla ayak basan Giygel dimdikti. Susmadı, beklemedi. Girer girmez bağırdı:

— Benim bu yaşımda çocuk doğurduğumu, kanlı olduğumu söyleyen gelsin, gelsin de, aha aha, açtım, elli yıllık, altmış yıllık çarık çürüğümü, görsün, el vursun da doysun. Aha açtım. Baksın bakıyım ne bulacak burada?

Başzaptıya şaşırdı bu sözlerin karşısında. Onbeşlik bir genç kızı, candan, yürekten, istekle parmaklıyordu. Yağlık elinde kaldı:

— Muhtar bu bağıran kadın kim? Susturun bunu, deli mi bu?

Giygel muhtara söz düşürmedi:

— Deli mi dedin? Deli sensin, a deli kavat. Sen de akıl olsa, onun bunun namısına el vurmazsın. Deli, sen değil de benim ha? Kız vurun buna, bu deli kavatı uzatın yere, diye haykırdı. Saldırdılar. Başzaptıyayı uzattılar. Başı, gözü kan içinde kaldı. Bayılttılar. Alacaklarını aldıktan sonra Giygel çekti eli samılıları;

«yürüyün» dedi. Yürüdüler. Yöneldiler Gecibe'ye. Erkişilerden bir kaçı karısını tuttu ayırdı, «ben Osmannıyla başa çıkamam, derimizi soyar..» dedi.

Gecibe'ye karanlık, kar içinde gidiyorlardı. Giygel habire arka veriyor gelenlere:

— Korkmayın kız, ölüm ölüm hırlamaya ne gerek? Biz deeey, kırkyıl Urusa karşı kirletmedik namısımızı da iki zaptıyaya mı el vurduracağız? Yürüyün, elbet biri çıkar ki bizim öcümüzü ala. Çıkmazsa ben kendim alırım, yürüyün...» diyordu.

Hiçbiri, kışa, kara göre giyili değildi. Çarıklar çiteli, çoraplar delik deşik, göğüs bağır açık, başlarının sargıları yok. Kar göğüslerine, boyunlarına, boğazlarına doluyordu. Gözlerini, ağızlarını, burun deliklerini dolduruyordu. Kara, esintiye karşı gidiyorlardı, yara yara. Kırç üstünden düşenleri batanları Giygel tutup tutup çıkarıyordu. «İzimden yürüyün, benim izimden çıkmayın. Kim benim izimden yürür, Fatm'anam'ın izinden yürür. Yolda kalmaz...» diye söyleniyordu, güven veriyordu. Kimse gözünü açamıyordu, soluk alamıyordu. Tipi, kar avuç avuç serpiyordu yüzlerine, gözlerine. Kırkpınar'ı zor seçtiler. Yorgun düşen, soluklanmak isteyen bir kaçı;

— Susandık bacı, bir su içsek, dediler.

— Siz benden isteyin. Kuş sütü, kur'an ödü getirem size, siz isteyin, dedi Giygel.

Tezden Gecibe'ye varmak isteyen bir kaçı da:

— Şimdi bu karın, buzun altından su mu çıkar? Kar yeseniz ya, oyalanmayak tezden varak, dediler. Giygel atıldı;

— Diz boyu karın, buzun altından değil, yedi kat yerin altından su çıkardam size. Gelin arkamdan siz, dedi.

Yoldan çıktılar. Kırkpınar'ın yüzüne ayak vurdular. Karları tapıdılar. Ayaklarını tapanladı, karları kürüdüler. Gurultu duyuldu alttan. Donmuş, kakırdamış çarıklarla buzları kırmaya çalıştılar. Kıramadılar. Buzların arasına kaynamış bir taşı sökmeye uğraştılar, çıkaramadılar. Giygel yenik düşmek istemiyordu, ne yapıp yapıp su çıkaracaktı gözeden. İki kadını aldı iki yanına. Ellerini omuzlarına bastırdı. Kendini yukarı kaldırdı kaldırdı taş gibi buza indirdi. Çatladı buz. Ayakları acıdı, dayanamadı.

— Çatladı bacım, buz çatladı, hele bir iki de siz sıçrayın benim kimi, dedi.

Birkaç dönüşte Fatma sıçradı. Buz kırıldı. Ilık suya el soktular. İçtiler. Dulukları, sakandırıkları elleri ıslandı. Arkalıklarıyla kuruladılar ıslağı. Sonra tumanlarını indirdiler, çöktüler. Karları sıcak sular hışırtıyla deldi. Giygel tumanını çekerken;

— Zaptıya kavatı vay, gelmiş ki beni parmaklaya. Benim parmaklanacak nerem kalmış? Çarık-çürük, kapkara, kıllı mıllı bir düdük. Ellenecek, parmaklanacak sen de var, senin karında. Getir de benim görmemiş kocam parmaklasın da, gözü, ölmeden, bişey görsün. Doğdu bitti benim çarık- çürüğümle zavallı, dedi.

Kalktılar. Yürüdüler. Arkadan bir ses geldi:

— Giygel bacı yavaş ol, bir iki arkada kalan oldu, dediler. Giygel durdu geri döndü, baktı;

— Kız yürüsenize, ne bekliyorsunuz? Geri kalmayın bacım, dedi.

— Siz yürüyün. Bizim büyük işimiz var da, dediler arkadan, bekleyenlerden biri.

— Kız anam siz, tuman indirip çökende, öndekini açıp, arkadakini kapatıyor musunuz? Hepsini birlik yapsaydınız ya.

— Giygel bacı, seslisi var, sessizi var, kokusu var. Siz açılın da, öyle...

Giygel azdan azdan kızdı, belli etmedi:

— Kele sizin duyduğunuzu biz de duyak. Sizin burnunuza gelen koku, bizim burnumuza da gelsin. Artık ayrımız gayrımız var mı? Biriz birliğiz. Yol bir, iz bir. Ayrı baş çekmeyin anam, dedi.

Arkadakiler aldırmadılar. Çöktüler. Oturdular. Giygel adım attı, ardındakilerle. Yunnak Deresi'ne inmeden durdu, geriye baktı, seslendi, bağırdı. Ses gelmeyince, geri döndü. Birkaçı da yanındaydı. Öbürleri Yunnak üstünde, oldukları yerde sıçrıyor, ayaklarını donmaktan kurtarmak istiyorlardı. Giygelle yanındakiler, geri kalan üç

beş kadının çöktüğü yerleri aradılar. Buldular. Zar-zor birer gıldık çıkarmışlardı.

— Bunlar dönmek için bunu yaptılar. Zorla çıkarmışlar buncağız gıldığı, sıçağı olan oturdu mu, bir oturak yerlik karı eritip, çökertmeli. Kaçmak için, dönmek için tuman indirdiler yalandan, baksanıza, birer parmak ucu bok, dedi.

Sonra, karanlık geceye, ak kar üstüne, Kırkpınar düzlüğe bağırdılar bir kaç dönüş. Ses gelmedi. Giygel;

— Siz gelin. Siz gelin bennen. Onlar gitsin, oralarını elletsinler, parmaklatsınlar. Gicimişlerdir. Zaptıyanın parmağı hoşlarına gitmiştir belki de. Zaptıya parmaklasın ki kocalarına tatlı gele. Biz bu yolda ya ölürük, ya da namısımızla dönerik. Bunları karı diye saklayanının ocağına buçağına sıçıyım. Ölmez, sağ kalır dönersem, ben onlara iş edem iş edem ki, ölenecek dilimden kurtulmayalar. Zaptıyanın artığı diyem hepsine ki, gezmez olalar el içinde.

—Giygel Bacı, sesini azalt, kurt -kuş gelmesin bir de, dedi birisi.

— Kız zaptıyadan daha yırtıcı, yiyici kurt var mı? Gelsin. Ne korkuyorsun. Adımız kurda kuşa yem oldu kalsın. Zaptıya artığı kalmasın da. Yürüyün siz, dedi Giygel.

İndiler Yunnak Deresi'ne. Dereye aşağı esen yel, ayaz, sazak, tipi karışımı yüzlerini yaktı, dondurdu ellerini ayaklarını. Giygel, giderekten yalnız kalacağını düşledi. Güven vermek için söze başladı. Sonra bıraktı bir türkü tutturdu. Onu bıraktı Pir Sultan'dan söyledi:

«....
Pir Sultan Abdal'ım göğe uçtular,
Suya suya köprü yapıp geçtiler
İdris peygambere hülle biçtiler
SEFİLİN SUÇUNU SORMAYA GELDİM...»

Burada bütün sesler birleşti. Dere'nin esintisi seslerini aldı taa Vacar'a, Cot'a, Gırnav Kalası'na aşağı sürükledi. Deme bitince ağızlarının, burunlarının kakırdadığını anladılar. Ellerini, sarkık, lor torbası memelerine, koyunlarına soktular, ısıtıp ısıtıp yüzlerini, burunlarını ovdular.

Gecibe'nin tepeye vardıklarında Giygel ilkkez yakındı:

— Babam, başını kaldır da gömütünden kızının başına gelenlere bak, gör. Sen kurtardın, canını verdin Urus çizmesi altında ki kızım yaşaya, aha yaşadığım. Korkudan ergişilerimiz senin şeherine ayak atamaz oldu da, biz geliyoruz, biz varıyoruz osmannı içine...

Gecibe içine indiler. Kardan, kurttan saklanan köpekler, kapalı kapılar ardından bir iki havladılar ya, Gecibe uyanmadı, duymadı.

Ayakları buzda iyice kayıyordu. Donmuş çarıklar kunduraya kesmişlerdi. Birbirinden tuttular. Korkularını buza yüklediler.

— Tutunun anam, tutunun. Elin şeherinde, osmannının şeherinde birimiz düşsek buza, bir yerimiz kırılsa, yaramıza işeyen olmaz. Tutun birbirinizi, dedi.

Ayak izlerinin tapıdığı yolu izlediler. Geldiler Büyük'ün kapısına. Giygel bir soluk olsun, korktu, kapıyı çalıp çalmamakta ikiciklendi. Kadınlara sezdirmedi. Kapıyı yumrukladı; içerden ses gelmeden de bağırdı:

— Sen yat! Yat sen! Senin zaptıyan gelsin bizim büzüşmüşlerimizi parmaklasın, sen yat sıcak yataklarda! Çok özlediyse zaptıyan karı-kız, senin karını vereydin altına da, doyuraydın. Kalk, ölüsü kalkasıca Büyük kimi. Kalk diyorum sana...

Kadınların sesi bozuk-düzen katılıyordu «kalk kalk» diye. Büyük, sıcak yataktan kalktı. Bunca yıldır duymadığı, işitmediği sözlere şaşkınlıkla kulak verdi. Kapıyı araladı, Giygel gürledi:

— Nasıl da duydu o sağır kulakların da kalktın sıcak yataktan? Senin Tanrı'dan korkmadığın belli, kuldan da mı utanmıyorsun? Bizim neremiz kalmış ellenecek, parmaklanacak? Hangi kitaba sığar senin yaptığın? Hangi kitap yazıyor bunu? Senin zaptıyan gele de, bebek kanlısı aramak için bizim, olmadık yere aramıza parmak vura, el vura... Duydun mu bunu sen? Yoksa sen de mi görmek istiyorsun? Al aha, açtım iyice bak. Çarık-çürük! Kara, kıllı bir çarık bizim ki. Bakılacak siz de var, bizim neyimiz var ki?

Büyük gecenin ortası, kuşların uçmadığı, kurtların ulumadığı bir kış gecesinde bunca yolu tepip gelmelerinde gerçek bir neden olmalıydı, diye düşündü. Ses edemedi. Sövmelere, kadın seslerine, Büyük'ün karısı çıktı. İpeklere, geceliklere bürünmüştü. Giygel kadını görür görmez bir daha başladı:

— Gösterecek, bakılacak, parmaklanacak bu? Bizimkini görsen kusarsın, iğrenirsin. Bizi nedeceksiniz? Bizim ergişilerimiz de erkek, verin sizinkine de bizimkiler baksın, bizimkiler de onları parmaklasın...

Büyük konuşamadı. Karısı, Büyük'ü geri aldı. Sonra kadınlara seslendi:

— Susun benim bacılarım. Dondunuz bu gecenin ortasında. Hele bir içeri doluşun, elinizin, ayağınızın donu açılsın, size kötülük yapanların üstesinden geleceğiz. Siz gelin içeri, dedi.

Giygel, yanındakiler indirdiler. Girdiler. Sobalar yandı, çaylar kaynadı, içmeye başladılar sıcak çayı. Giygel anlattı.

Büyük, hiç konuşmadı. Birkaç yöneticiyle at sürdüler gecenin ortasına. Kayabaşı'na tan atarken vardılar. Katırcıların odada baş-

zaptıya yatıyordu. Yarasını beresini silmiş sarmış, gizlemişti. Sezdirmeyecekti kimseye. Oysa Büyük bilik olarak gelmişti. Başzaptıya hemen yollandı Gecibe'ye. Üstün körü bir soruşturma yaptı, geri döndüler hep birlik. Muhtar da geldi Gecibe'ye. Zaptıya alacağını aldı. Tepildi bir karanlık deliğe. Giygeller de çıktı aydınlığa.

— Şimdi bak Giygel bacı, sen yerden göğe haklısın. Size, sana yapanlar alacağını aldı. Bir kişi kötü olur, olabilir. İyiler de onun üstesinden gelir. Zaptıyayı gözünle gör, nereye girdi, anla. Senden istediğim, bebeği buza kim attı, kimdir suçlu, onu bulacaksın bana, dedi Büyük, yol verdi.

Muhtar, kadınlar düştüler yola;

— Hiç korkmayın kız, alt yan benim değil mi? Ağzına kit-kilit mi vuracağım? İstediğim yerde doğurur, istediğim yere atarım. Haaaa onlara ne? Altta terleyen onlar mı? Kanlıymış, ne kanlısı? İster büyütür, ister öldürürüm. Sağlarla çok ilgilenmiş, çok derdimizi körümüzü, çorumuzu sormuşta, kalmış ölüler. Aç sürünen sağları sormuyor da niye ölülerin arkasına düşüyor? Yanı ki, ben senin başındayım. Tavuuu, anan ölsün Giygel, buncağız işi bilmeye! Utanmadan, benden bir de iş istiyor. Geç onları sen?

Köye böyle konuşarak geldiler. Dağıldılar. Kocasıyla uzun uzun konuştu.

— Bir görsen o şeher karısını, çul oldu da altımıza katlandı. Neyi var neyi yok önümüze koydu, döktü. Yedirdi, içirdi, soba yaktı... Biz yaşamıyor muşuz, gömütteymişik? Gitte gör. Gözün karı görsün. Altmış, yetmiş yılı boşa geçirmişsin? Bir ayağın düşerse bir gör karıyı da, ağzın açık kalsın.

— Sen de gitte Sultan'ı gör. Kulaların samanlıkta can çekişiyor. Aç, susuz, kimsiz, kimsesiz. Bir tas su vereni yok. Git, sen de onu gör.

— Niye yatıyor ki? Onun bişesi yoğudu.

— Bilemedin. Gitmedim daha doğrusu. Öyle bir başımızı uzattık. Ne de olsa kadındır.

Giygel kalktı erkenden. Bir tas sıcak aş aldı eline.

— Sultan! Kele Sultan, nerdesin ses versene?

— ....

Giygel geldi, samanlığa yanaştı. Sultan'ın yalnızca başı görünüyordu. Tası yere koydu;

— Kele senin neyin var?

— Kan... Gidiyor Deze.

Giygel artık sormadı. Samanları eşeledi, Sultan'ı çıkarmaya çalıştı. Önce bacaklarını açtı. Kan, akıntı, sel, su samanları, tumanını

ıslatmış, kırmızıya boyamıştı. Eşi düşmemişti. Çekmeye, almaya çalıştı. Dirsekten aşağısı kana bulandı. Aş içirmeye çalıştı kaşık kaşık. Sultan tutarsızdı. Bıraktı, çıktı. Yardımcı bir iki kadın buldu.

Uğraştı, doğrulttular. Giygel, götürüp evde bakacaktı Sultan'a. Uğraşmalar arasında Sultan söndü, gitti. Buzda, karda ölen kızıyla birlik gömüldüler. Artık ne Gecibe sordu arkasını, ne de köyün karıları kızdı Sultan'a. Gömüt başında köyün bütün kadınları ağladılar;

«Gülmedik Sultan, kara yazılı Sultan,

Babanın omuzundan adam asılırdı, bir Urus, bir bolk ordusu korkardı babandan,

Ananı ermeniler çiğnedi, doğradı Sultan,

Baban kanını akıttı ki, seni Sultanlar kimi yaşata, yaşadın ki yaşadın Sultan?

Babanın kurtardığı torpahları kimler gabanladı Sultan?

Sana edenleri Tanrıdan bulsunlar Sultan...! dediler...

•

— KALE ARDINDAKİ DELİKANLI —

Samim KOCAGÖZ

Delikanlı, soluk soluğaydı. Tribünler, gürültüden, uğultudan yıkılıyordu. Top oynanan alanın, yemyeşil çimenlerin dörtbir yakasına sekiz kişi dağılmışlardı; oyun dışına çıkan topları kapıp oyunculara yetiştiriyorlardı. Delikanlı'ya arkadaşlarından daha zor iş düşmüştü. Ne var ki kale ardında top toplamak, yenilmesini istediği takımın kalesinin ardında top toplamak zoruna gidiyordu; yoksa koşmaktan, topların ardında koşmaktan yorulmuş değildi. Üstelik tuttuğu takım da bir sıfır yenik durumdaydı. Oyunun bitmesine, kestiremiyordu ama pekaz bir zaman kalmıştı. Ya on ya da on beş dakika. Tuttuğu takım iyice bastırıyordu. Sağdan soldan şutlar, kale direklerini yalayarak dışarı çıkıyordu. Koşuyordu topu kapmaya Delikanlı, hemen kaleciye yetiştiriyordu. Bir seferinde kaleci küfretti.

«Ulan it, ne bu acelen!»

Kaleci, takımına zaman kazandırmak istiyordu. Beş on dakikayı geçirip oyunu bir sıfır alacaklardı. Delikanlı, kalecinin sövgüsüne kulak asmıyordu. Seyirciler, top dışarı kaçtıkça,

«Koş be iki buçukluk!» diye bağırışıyorlardı. Oysa, bir oyun süresince topladığı toplar için iki buçuk değil, bu mevsim başından beri tam on lira alıyorlardı. Kalecinin öfkesinden kurtulmak için, bu kez, topları uzaktan yuvarlamaya, ayağiyle vurup atmaya başladı. Böylece top, kaleciye daha çabuk gidiyordu. Statyom yenik takımın tarafdarlarının sesleriyle yerinden oynuyor, deprem olmuşcasına sallanıyormuş gibi geliyordu Delikan'lıya. Yine takımı atağa kalkmıştı. Bu atağı bekler ancak kornerle kesebildiler. Delikanlı, yüreği çatlayacakmış gibi çarparak koştu. Kaptı topu, korner bayrağının yanına yuvarladı; içinden, 'göreyim seni Veli Ağabey..' diye geçirdi. Veli, vurdu topa top, kalenin önüne süzüldü. Kaleci kapamadı topu, yumrukladı. On sekiz çizgisinin üstünde bekleyen Kemal Ağabey, bir vole çıkardı ki vole derim sana! Top, ağlardaydı; kalenin içindeydi. Delikanlı, uğuldayan tribünleri duymuyordu. Sırtüstü kendisini çimenlere attı: 'Yaşa Kemal Ağabey!' diye bağırmaya başladı. Son dakikada Delikanlı'nın tuttuğu takım beraberliği sağlamıştı. Zaten bu takımın gençleri arasında oynuyor, çalışıyordu. Genç takımın en gözde oyuncusuydu. Top ortaya gitti, oyun yeniden başladı ama hemen hakem, oyunun bittiğini bildiren düdüğü çaldı. Yer yerinden oynadı. Delikanlı, kaleciye görünmemek için, soluğu tribünlerin altında aldı.

On lirası cebinde akşam geç vakit evine vardı Delikanlı. Babası iki göz evlerinin kapısına dikilmiş bekliyordu. Anasının suratı bembeyaz kapının ardındaki sedire diz çökmüş oturmuş, öylece gelen oğluna bakıyordu. Babanın çok öfkeli olduğu belliydi; uzun boylu, iri kemikli Delikanlı oğlu, kapıdan girince, hızla itti kapıyı kapadı:

«Yeter artık bu rezillik! Ne zamana dek top ardında koşacaksın? Onaltı yaşına geldin, hâlâ ortaokulun ikinci sınıfından öteye geçemedin. Bu yıl kovulacaksın okuldan...»

«Kovsunlar... Zaten kovsunlar diye derslere, öğretmenlere aldırmıyorum. Vız gelir!»

«Vay utanmaz rezil vay! Ulan benim fabrikada on lira gündelikle canım çıksın.. Seni okutayım diye imanım gevresin.. sen it gibi top ardında koş... Sende yürek yok mu? Vız gelirmiş okuldan kovulmak.. Alırsam şimdi ayağımın altına!»

Anne zor araya girdi. Delikanlı, dimdik dikiliyordu. Babasından yediği tokatı, yememiş gibi bakıyordu babasına. Anne ağlamaya başladı:

«Ne geçecek eline bu top oynamaktan oğlum.. Geleceğini hiç düşünmüyor musun? Ne geçecek toptan eline?»

Delikanlı, elini cebine attı; biraz önce statyom yöneticilerinden aldığı on lirayı babasının ayaklarının ucuna fırlattı:

«Şimdilik bu geçiyor... İki yıl sabredin: Size binlerce lira getireceğim... Kulübüm beni profesyonel yapacak.. anladınız mı?»

«Benim böyle palavralara karnım tok!» diye babası yine parladı, «kim toptan binlerce lira kazanmış?»

«Sen, uyuyorsun baba, uyuyorsun! Cemil Ağabeyim bu yıl, Fenerbahçe'den tam bir milyon lira istiyor; hem verdiler de... Binlikler ne demek? Milyon milyon!.. İki üç yıl sabırlı olun.»

Yaşlı baba, durakladı; şaşırdı. Sonunda anneye döndü,

«Bu herif ya delirdi; ya aklını çelip aldatmışlar... Yok yok delirmiş bu çocuk...» diye söylendi. Dizlerinin bağı çözüldü; sedire kendisini koyverdi. Anne, iri iri gözlerle oğlunun girip kapadığı odanın kapısına bakıyordu. Sonra korkulu bir sesle babaya fısıldadı:

«Korkuyorum.. bu çocuğun üstüne pek varmayalım... Kafasından zoru var galiba... Zaten zoru olmasa, okuldan kaçar mı? İstese bal gibi okur. Aklı derste değil.. başka yerde.. Tanrı sonumuzu hayreylesin...» Sonra kendi kendine mırıldandı: «Tanrım, sen oğlumun aklını fikrini koru...»

Delikanlı, odada yer yatağına uzanmış, ertesi günkü yemyeşil çimenler üzerindeki topla çalışmayı düşünüyordu.

•

KAHVE SOHBETLERİ

Kerim KORCAN

Tophane Boğazkesen caddesinin ana yola bağlandığı yerde (10) dükkân varsa, bunun (4) tanesi kahveydi. Aşağıdan yukarıya çıkarken sağı, yani merkez kumandanlığının köşesinde Kürdün kahvesi, bir. Ondan biraz yukarıda Kör Ali'nin kahvesi, iki. Aynı sıradan yürüyünce beş altı adım atmadan Trabzon'lu Murat'ın kahvesine varırsınız, üç. Kör Ali'nin tam karşısında Arnavut Ahmet abinin kahvesi vardır, dört.

Ahmet abi, kuş kanadı kestirir saçlarını. Yumurta ökçe basıklar giyer ayaklarına. Belinde daima ince bir kuşak bulunur. Sarı tespihini elinden eksik etmezdi. Yaşlanmış ama, eski külhanbey geleneğini korumak, yürütmek kaygısındaydı. Kahvesinin üstü otel gibi bir şeydi ve karanlık bir havası vardı. Onun içindir ki biz Ahmet abi-

ye saygı duymakla beraber kahvesine gitmiyor, nedense Trabzon'lu Murat'ın oraya taşınıyorduk.

Biraz küçüktür ama, bir albenisi vardır Murat'ın kahvesinin neme lâzım. Şöyle karşıdan durup baktınız mıydı kapının iki yanında kocaman duble camlar görürsünüz. Zeminin biraz yukarsından başlayıp yükselen camlar. Camların önünde adamlar otururlardı. Önlerine aldıkları nargileleri sarı kediler gibi tokurdatan adamlar. Nargilelerin sarıları kavulle uğulmuştur, par par yanarlar sarı altınlar gibi. Turistlerin bakıp bakıp doyamadıkları şeylerdi bunlar. Onlar ayak ayak üstüne atıp marpuçlardan emdikleri dumanları keyifle havaya üfleyen adamları değil daha çok nargileleri seyrediyorlardı. Bundan kendilerine pay çıkarmıyor değildi tiryakiler, resim çekmek isteyen olursa toplanıyor oturuşlarına bir çeki düzen veriyorlardı...

Camlı kapıyı aralayıp kahveye girdiniz mi tam karşınıza bakın ocak oradadır. Köşede pırıl pırıl sarısı, bir semaver kaynar ve ocağın önünde çalışan Trabzon'lu biran soluklanır terini siler. Sağ tarafında basamak basamak cilâlı raflar, raflarda sarı kahve tepsileri, fincanlar, çay bardakları, nargileler dizilidir. Bez düşmez hiç bir zaman Murat'ın elinden, bazan kahve tepsilerini siler, bazan da sol tarafındaki bankonun mermerini siler. Ocakçı tutmaz. Kendi çalışır. Sever işini. O pişirir oğlu dağıtır. İstekler arttıkça şevki de artar.

Semaverin musluğunu açar kapatır. Buhar çıkar buram buram kaynar sudan, çıkar çıkar davlumbazda kaybolur. Demlerin üstüne sıcak su dolar. Dizer sonra onları bir bir kan kupaları gibi beyaz mermerin üstüne. Oğlu koşar hepsini tepsisine alır. Hemen döner çay tabaklarından kalan ıslaklığı siler Murat ve durmadan ocağa cezveleri sürer...

Ve Şeref sağındaki solundaki masalara çaylar bırakarak yaman bir çeviklikle geçer aralardan. Yeni istekleri öğrenir, kafasında toplar ve seslenir ocağa: (Sekiz çayım daha var! İkisi demli olsun!) Murat semaverin ateşini yoklar. Raftan bardak indirir. Terini siler. Yorgun ama sevinçli cevap verir Şeref'e (Peki oğlum geldi!) Şeref süzülür gelir bankoya. Yanaşır çaylarını alır, yeni isteklerini söyler: (Dört kahve. Biri okkkalı. Ötekiler efendi işi baba!) Murat fincanları raftan alır. Cezveleri ateşe sürer. Uzaklaşan Şeref'e isteklerinin göz önüne alındığını haber verir: (Onlar da geliyor!) Şeref masaların arasından geçer. Kulak vermez kahvenin havasına yayılan dumana uğultuya. Boş bardakları toplar.

Müşterilere kibrit yakar. Sigaralarını ateşler. Gene seslenir ocağa: (İki nargile bastır baba! Birisi Badik İsmail'e, biçimli olsun! Allah

utandırmasın baba! Nam verdi Muratın kahvesi!) Hem bağırıyor, hem ocağa doğru süzülüyordu Şeref...

O'na Trabzon'lu Murat demişler. sabahın saat yedisinde tek tek düşmeye başlardı müşteriler. Kimler gelmezlerdi ki: Gemi adamları, tahmil tahliye ameleleri, asker sivil emekliler orada hergün görüp tanıdığımız kişilerdi. Arada değişik değişik yüzler de görüyorduk ama kahvenin gedikli müşteri kadrosu değişmiyordu. Kâğıt oynarlar, tavlada pul şaklatırlar, bunun dışında ya yoldan gelip geçenleri süzerler, ya da uzun uzun konuşurlardı. Şöyle bir kulak misafiri olunduğunda, konuların çeşitliliğine şaşar kalırdı insan.

Öyle anlaşılıyordu ki, görünüşleri birbirine benzer, konuları ayrı ayrı ve başka başka şeylerden bahseden kitaplar gibiydiler bu adamlar. Her birinde değişik bir hava vardı. Tarih, coğrafya, politika, harp sanatı, sağlık işleri ve hatta astronomi, bütün bunları hiç ikilemeden gerine gerine konuşuyorlardı.

Osmanlı tarihinden, Yavuz harp gemisinin zırh kalınlığına, Hamidiye'nin harbiumumideki korsan muharebelerinden, Sultan Reşat'ın Kılıcalipaşa camiindeki cuma namazına kadar her çeşit bilgiyi onlardan sorabilir ve hiç üzülmeden cevaplar da alabilirdiniz. Hatta onlar, (33) yıl ol mubarek elleriyle koskoca bir imparatorluğu halifei müslimin olarak idare eden Abdülhamit'in bile müslüman sulbünden gelmiş olmayıp, kuyumcubaşı Gazaz Artin'in veledi zinası olduğunu biliyor ve söylüyorlardı...

Kişileri görüp tanıdıkça insan onların konularını da öğreniyordu ister istemez. Böylece kim ağzını açsa neler söyleyeceği aşağı yukarı önceden biliniyordu. Atmacanın avını her zaman aynı yerde soyması gibi, belli konular etrafında dolaşıyorlardı. Meselâ süvari yüzbaşılığından emekli Servet bey ağzını açarsa, söze muhakkak son Osmanlı padişahlarından sultan Reşat'la giriyordu. Ondan sonra başka dallara geçecek olsa bile burdan başlangıç yapması hemen hemen bir alışkanlık haline gelmişti Servet beyde.

Servet beye sorarsanız ağzına vurun lokmasını alın beşinci Mehmet'in, yani çok mubarek bir adamdı sultan Reşat. Halîm, müşvik, öbür padişahlar gibi katiyyen asıp kesmemiştir. Ve bu sebepledir ki, O'nun bu gün bile kadri biliniyordu. Öyle olmasa Halit Ziya gibi bir muhterem muharrir O'nu yazılarına konu olarak alır mıydı? Şöyle dikkatle bir kaç saatını (Saray ve ötesi) ni tetkike ayıranlar, sultan Reşat'ın nasıl bir padişah olduğunu hemen anlayıverirlerdi. Evet biraz dikkat etmek ve kafayı yormak yeterdi. Şu kadar ki, insanın içinde geçmiş atalarına biraz saygı olsun.

Servet bey buradan yola çıkıyor, dinleyicilerinin dikkatini üstün-

de topladığını anlar anlamaz meseleyi geriyor, genişletiyor, dört bir tarafa açıyordu. O'nun inanışına göre (hemde kalıbını basardı) saf bir adamdı aslında sultan Reşat. O ister miydi sanki harbiumumide oluklar misali Türk kanı aksın? Ama ne yapsın ki O'nu (Enver denen o namussuz) bozuyordu. Yusuf İzzettin efendiye kalsa bu işler böyle olmazdı. O mubarek zatta kan dökülmesini, ümmeti Muhammed'in cephe cephe sebil edilmesini istemiyordu. Ama sultan Reşat bir defa tapmıştı (Enver! muzdarip tebaamın ümmidi Enver!) diyordu da, başka bir şey demiyordu...

Şeref masadan masaya çay taşıyordu. Babası Murat basıyordu ocağa cezveleri. Bir başka emekli, bir başka masada takmış gözlüklerini satır satır, sütun sütun Sonposta gazetesinin ruhunu süzüyordu. Badik İsmail bir duman daha çekiyordu nargilesinden. Yüzbaşı Servet bey anlatıyordu:

Ruslara o güzelim serhat şehrimizi terkettiğimizde, oralardan içlerimiz kan ağalayarak çekildiğimizde Sultan Reşat'a (Kars düştü padışahım!) demişler de, nerelerde neler olduğundan katiyyen haberi yok adamın, yahut iyice afsunlamışlar (Kars düştü padişahım!) cümlesindeki elîm mânayı kavrayamayıp, çocuk gibi sevinerek mubarek adam (Enver yamandır alır, Enver yamandır alır!) demiş... Servet bey sürdürüyordu:

Aziz arkadaşlar, koskoca bir padişah bu kadar vahim ve elîm idrak hatasına düşmüşse, ya da düşürülmüşse, bunun sebeplerini derinlerde aramak icabeder. Çünkü kara bir fesat havası sarmış memleketi. Birtakım vicdansız adamlar mevzi hırsıyla takla atmaktalar. Kimse neyin ne olduğunu, neden olduğunu bilmemektedir. İş böyle olunca tabiî kocaman bir padişahta yanılabiliyor, yanıltılabiliyordu...

Karşıdaki masada oturan başka bir emeklinin çocuğu elindeki Çocuk sesi mecmuasını boru yapmış uydurmuş gözüne. Omuzuyla babasını dürtüp (Bak baba ben buradan servet bey amcayı görüyorum. Tıpkı kara bir keçiye benziyor. Ama bunun sivri sakalı yok. Sen de bakar mısın?) diyordu. Renkten renge giriyordu adam. Çekip alıyordu çocuğun elinden kâğıttan boruyu, ama Servet bey herşeylerden habersiz kendinden emin bir tavırla anlatmasına devam ediyordu:

Ben ki bir Osmanlı zabitiydim o zamanlar, o zaman ki başkumandan vekilimden bu gün (namussuz) diye söz açmam haktan revamıdır? Değildir. Ama o haketmişti bunu. Başınızı ağrıtmıyayım lâfı uzatıp da. Koskoca padişahı yanıltmıştı. Talât paşa için bir şey söylüyor muyum bakın? Söylemiyorum. Çünkü o namuslu adamdı. Beytülmale el atmadı. Bu zavallı fıkara milletin beş parasını yemedi.

Kendisine evlenmesi hususunda telkinde bulundukları zaman gül-

müş ve: (Bari varlıklı bir kişinin kızı olsun bana tavsiye edeceğiniz hatun. Zira biz siyasîleri nerede, ne zaman, nasıl bir akıbetin beklediği pek belli olmaz!) demiş...

Soğuyan kahvesinden bir yudum daha alıyor Servet bey ve dinleyenlerini gözden geçirdikten sonra içini çekerek devam ediyordu: Talât'ın da kabahatları vardı aziz dinleyenlerim. Bir Osmanlı sadrazamı olarak kafasını kullanamadı. Ne güzel söylemiş O'na halbuki Halit Ziya bey: (Siz paşam bu harbe girmeyin. Sonunda bu zavallı millet, bir makara ipliğini bile bulamaz duruma düşer!) demiş. Ama Talât paşa anlamamış bu lâftaki derin Hikmeti. Takılmış gitmiş Enver paşanın peşine sonunda koca bir imparatorluktan olmuşuz. Yaa işte aziz dinleyenler? Onlar Sultan Reşat'ı şaşırttı, allah da onları şaşırttı...

Tarihin böyle ağızdan hikâyesi tabiî kitaplardaki gibi sıkıcı olmuyordu. Dediler ki dinleyenler: (Desene ki Servet bey biz hep bu Ali cengiz oyunlarıyla götaltı olmuşuz? Bu günkü halimize de şükür desene Servet bey içini çekiyor ve devam ediyordu:

Hey gidi günler! Hey gidi koca sultan Reşat! Kaç kere görmüştüm Kılıcali paşa camiine cuma namazına geldiği zaman. Selâmlığı seyre gelenler mahşerden bir numune olurdu. Namazdan çıkardı o mubarek adam. Bakarsınız bütün başlar o tarafa dönmüş. Her fanî içi titreyerek padişahını görebilmek merakında. Evet cuma namazından çıkardı o. Birden orman sessizliği dağılır bakarsınız? Münadiler bağırırlar mı sana etrafı yıkaraktan? Bağırırlar allah bağırırlar. Her yaprağa nurdan bir lâmba asılır, her zerre hikmetli bir kelâm kesilir.

Bağırır münadiler: (Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var! mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!) diye. Melekler süzülürler gök yüzünden. Kabarır mı kardeşlerim ümmeti Muhammedin göğüsleri kayalar gibi. Sonra aniden bir hüzün havası kaplar ortalığı. Çünkü ağlar o mubarek adam (Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var!) feryadını duyunca. Ağlar koskoca padişah. Ağlar kardeşlerim...

Ve burada bir durak yapıyor, siliyordu ıslanan gözlerini Servet bey. Dikkatler üzerinde olduğundan memnundur da ayrıca. Ve ağır ağır konuşmayı başka alanlara kaydırmaktadır. Anlattığına göre şark cephesinde olmuş ilk harbe atılışı. Mülâzımısaniymiş o zamanlar. Ruslar bir geliyorlarmış ki allah inandırsın araziye yayılmışlar şöyle, tıpkı karasığır sürüleri gibi. Nerelerden çıkıp geldiler bunlar böyle mahşer kalabalığı? Şaşkına döner Servet bey: (Bu Ruslarda insan fabrikaları mı var?) sorusunu sorar kendi kendine. Korkudan çişi gelir söylemesi ayıp. Ama sonra sonra açılır harbe tutuşunca. Keser biçer önüne gelenleri...

Gene bir durak yapar Servet bey. Nefeslenir. Sonra koyduğu yerden alır yeniden lâfı: Şimdi bu anlattıklarım tarih oldu ya aziz kardeşlerim, der, bir var ki düşmanın da hakkını teslim etmek lâzım. Şunu iyice bilmeliyiz ki, kazakların hakkından gelecek suvari yoktur dünyada bana sorarsanız. Atla beraber doğuyor o adamlar, atla beraber büyüyorlar. Biz evlerimizin önünde çelik çomak oynarken, onlar da kılıçla oynuyorlar. Kazak bir kerre kılıcını çekti mi kardeşlerim, bunu benden duyun, yüzgeri kaçmayan millet yoktur. Yalnız biz Türkler ve bir de Almanlar onlarla kılıç harbini kabul etmişizdir. Öteki milletler yan verip kaçmışlardır...

Servet beyin duraklamasından yararlanıp birisi lâf sokuyordu araya: Yaaa... Servet bey amca diyordu. Siz gerçekten güzel harbetmişsiniz sağ olunda, Kars, Van, Trabzon ve daha başka yerlerde alıp silâh omuza nerdeyse bastonla Sivas'a gelecekmiş Ruslar. İşte ben meselenin burasını anlayamadım?

Biraz bozulur gibi oldu Servet bey: Biz bidayetten beri neyle anlatmaya çalışıyoruz be oğlum? dedi ve arkasından ekledi: Enver paşa sultan Reşat'ı dinlemedi. Talât paşa kenarda kaldı. Bu işlerde böyle oldu...

Adam gene durmadı: Neyse bu günümüze de şükür! demek gerek. Yoksa tekmil Kürdistan elden gidecekmiş değil mi Servet bey amca?

Servet bey başını salladı ve biraz daha açmak istedi meseleyi: Ruslar çekilip gittiler, dedi, çünkü içlerinde ihtilâl çıktı. Askerler zabitlerini dinlemediler bu haberi alınca. Hatta Çar ikinci Nikola'nın kardeşi grandük Mikael cepheleri teftiş edince kederinden hüngür hüngür ağladı. Bu da bizim işimize yaradı zira çekilip gittiler anadoludan... Biran nefesleniyor ve devam ediyordu Servet bey:

Ama ben biraz evvel konuşan arkadaşın kullandığı (kürdistan) tabirini anlayamadım aziz kardeşlerim, diyordu, bu bahiste biraz tenvir etmek isterim sizi: (Kürdistan) tabiri memaliki Osmaniyenin idarî taksimatından galattır. Ve yazıktır ki bu güne kadar sürüp gelmiştir. Aslında Türkten başka millet yoktur şükür Anadolu'muzda ve olamaz da. Bizlere cumhuriyetin getirdiği tarih şuuruyla söylüyoruz ki bu böyledir...

Nede olsa ihtiyar, konuşuyor konuşuyor yüz mumluk bir ampul gibi parlıyor önce, sonra da yağı tükenmiş kandil gibi sönüyordu Servet bey. Çay ısmarlanıyor saygı gösterileri yapılıyordu bu suvari zabiti emeklisine. Karşıki masadaki emeklinin haşarı çocuğu kâğıttan borusunu tekrar gözüne götürüyordu ama, Servet bey amcasını göremeden babası elinden kapıveriyordu...

Orada konuşmalar kesilince, başka masalardaki seslerin canlandığı görülüyordu. Kahve ocağını yardımcısına bırakıp Trabzon'lu Murat'da karışıyordu konuşanlara. O da kurdunu dökmek istiyordu. Eğer hava gene tarih bulutlarıyla yüklüyse, bunu cana minnet biliyor Murat, söze Ali Kemal'den giriş yapıyordu. Diyordu ki: Peyami Sabah gazetesinde zehir kusuyordu O Ali Kemal denen namussuz! Hep Anadolu harekâtı aleyhine yazıyordu. Belki de İngiliz casusuydu orasını pek bilmem. Biz arkadaşlarla düşündük (Bu Ali Kemal susar mı? Susturulabilir mi?) O bizim göstereceğimiz hünere bağlıydı, dedik (Susar).

İşte ondan sonra düştük peşine. İstanbul'da O'nu vurmak ve ortadan kaldırmak işten bile değildi. Böyle yaparsak biz ne gibi bir fayda sağlardık memlekete? Hemen hemen hiç? Onun için Ali Kemal'i canlı olarak ele geçirip Anadoluya göndermeliydik. Postu ancak orada para ederdi kerhanecinin. Bunu kafamıza koymuş ve düşmüştük peşine. Adım adım izliyoruz namussuzu arkadaş. Bütün mesele bir dengine düşürmek ve sızıltıya meydan vermeden halletmekti işi. Nihayet Serkldoryana yakın bir yerde beraber tıraş olurken kıstırdık herifi. Hemen içeriye dalıp yüzünün sabunuyla çektik aldık dışarıya. Çırpındı kurtulmak için ama, artık iş işten geçmişti. Sonra İzmit'e yolladık deniz yoluyla. Yaprak bile kıpırdamadı. Orada hesabını gördüler...

Söz dönüp dolaşıp mütareke İstanbul'unda çıkan Peyam Sabah gazetesi başyazarına dayanır da, bu konuda belediye memuru cemal bey Trabzonlu Murat'ı yalnız koyar mı? Onun da bir çift sözü vardır elbet Ali Kemal hakkında söyleyecek. Hem öyle kulaktan dolma, tarih kitabından okuma değil, gözleriyle gördükleri, olanca canlılığıyla kafasındaydı. Cemal bey meseleyi şöyle anlatıyordu:

Mütareke olmuş, ordularımız teslim bayraklarını çekmişler, diyordu ve ağır ağır devam ediyordu: Düşman çizmesinin altına düşmek kolay mı kardeşlerim. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Günlerce sürdü bu tutukluk. Kimse ne yapacağını bilemiyordu. Sonra sonra alıştılar bu kâbuslu havaya, yeniden işlerine güçlerine koyuldular. Ben de süt satıyorum o zamanlar. N'aparsınız kardeşler ekmek parası? İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar İstanbul'da. Kan ağlıyor şehir. Sesimizi kısmışız arkadaş! Bakın dikkat edin çok acıklı bir meseledir bu, hürriyetlerimiz elimizden alınmış?

Süslü Kemal çıkıyordu aradan, bu çatık kaşlı genç liman amelesi, Cemal beyin duraksamasından faydalanarak soruyordu: Hürriyetin elinden alınması ne demekmiş Cemal bey? Canını almadılar ya? Kolların omuzlarına bağlı değil miydi senin? Ha... Takarsın beline tabancayı, savaşırsın düşmanla!

Cemal bey biraz da kızarak dönüyordu süslü Kemal'e:

Dur be oğlum dur! diyordu, kulağını kasketinle karıştırma, yani kasketini değil kulağını ver bana. Koskoca Osmanlı ordusu teslim olmuş, ben durup tek başıma savaşacağım düşmanla? Sen benimle dalga mı geçiyorsun?

Kemal başını öte tarafa çevirip kıs kıs gülüyor, belediye memuru Cemal bey devam ediyordu:

Ha... Ne diyorduk kıymetli kardeşlerim? Diyorduk ki: seslerimizi kısmışız. Tekmil hürriyetlerimiz ellerimizden alınmış. Nereye baksan İngiliz görüyorsun? Gidi yılan gözlü sarı gâvurlar gidi! Neye, hangi işlerimize karışmıyorlardı ki: (Tavuğu baş aşağı taşıdın gel!) Yahu, zaten biraz sonra kesilecek bu hayvan? Ona buna karışmanın âlemi var mı? Gâvur aklı işte... (Ekmekleri pis küfelerde taşıyorsun gel!) Cebinde bir çakı mı bulundu, yandın gitti demektir. Haydi bakalım yapışırlar kulağına?

Bu kadarla atlatabilseniz ne devlet? Açarlar çakıyı (elini uzat) derler. Titremeye başlar mısın yetim çocuklar gibi. Çakıyı parmaklarının arasına dürterler, eğer çakının yüzü parmaklarından uzunsa yandın gitti. Dürterler anam dürterler, isterse elin ikiye bölünsün, yani elinin parmaklarından uzun çakı taşımıyacaksın...

İçini çeker Cemal bey. Dinleyicilerini süzer ve sesini biraz daha yükseltir:

Bizim Kemal de oturmuş buraya akıl satıyor: Tabancayı belime takacakmışım, düşmanla tek başıma savaşacak mışım? Sen düşman işgali nedir gördün mü a oğlum? Geçtik uyanıkken, rüyanda olsun gördün mü? Bıyığı henüz terlemeye başlamış?.. Kendi hayvanına kamçı vuramıyordun be! Bunun ne demek olduğunu düşünebiliyor musun? İngilizler yapışıyorlardı yakana sülük gibi: (Neden bu hayvana kamçı vurdun? Neden bu arabayı bu kadar fazla yüklettin?) diye ahret soruları soruyorlardı. Ya geçtik hürriyeti, kendi atına arabana sahip değildin... Kemal kardeşimiz buldu aydınlık günleri, ya da ferah zamanlarda doğdu, şimdi geniş geniş konuşsun bakalım? Biz yaşlandık, meydan onların şimdi?

Yaaa... işte böyleydi mütarekede İstanbul? Ben de başaşağı tavuk taşıdım. Ne pis küfelerle ekmek satan fırınlardaydım. Ne de cebimde nizam dışı çakı bulundurdum. Ben süt satardım aziz arkadaşlarım. Bayaa bildiğimiz inek sütü. Süte su da kadardım burası açık. Şimdi o bu deyipde burada doğruluk satmayalım. O devirler geçmiş gitmiş olsa bile herşeyin aslını konuşmak lâzımdır.

Süt susuz olmaz bir kere. Katiyyen olmaz. En büyük dedemiz sultan Osman'dan beri bu böyledir. İçinizde bilenler elbette az değil-

dir sorarım arkadaşlar, nangi devirde süte su katılmamış bu memleketde? Bana sorarsanız daima katılmıştır. Eğer su katılmamış süt içmek istiyorsan inek besleyeceksin. O zaman bile saf süt elde edebileceğiniz şüphelidir. İneği sağarken parmaklarınız kaysın diye memeyi ıslatmak lâzım, haydi bakalım bakraca kaçtı mı su? Yani demek istediğim susuz süt olmaz ve yoktur.

Bunu biliyorduk, hep biliyorduk ama, bizim bilmemiz yetmiyordu ki, gel de bu bildiğini İngiliz gâvuruna anlat bakalım? Kardeşim düşüyorlardı sırnaşık köpekler gibi peşime. Köşe bucak kaç ama, kurtulması ne mümkün? Almışlar ellerine bir alet haydi bakalım daldırıyorlar güğümün içine? Ulan besmelesiz pezevenkler, vallahi şıp diye anlıyorlardı sütün sulu olduğunu. Biz kala kalıyorduk öyle. Onlar da boci güğümü yere deviriyorlardı. Hürriyetlerimiz ellerimizden alınmış biraz evvel de söylediğim gibi, kimi kime şikâyet edeceksin?

Sel gibi dökülen malına mı yanarsın? Taşırken çektiğin eziyete mi? Neye sayarsan say? Allah arkadaşlar bir daha bu memlekete düşman yüzü göstermesin. Ben bunu bilir, daima da bunu söylerim...

Aradan karışanlar oluyordu:

Sen de Cemal bey, bulamadın mıydı sütçülükten başka yapacak bir şey? dediler, süte su koymazsan olmaz, su koyarsan İngilizler kızar, tutsaydın başka bir iş? Koskoca güğümleri sokaklara döktürmek daha mı iyiydi?

Gülüyordu Cemal bey. Başını sallıyordu. Bakışları kurnaz:

Ben bırakır mıydım, diyordu, gül gibi işimi? Kuru gürültüye pabuç bırakmak var mı? Gözünün yaşına kim bakar paniğe kapılırsan? İngiliz boku mu yiyecektik işimizi bırakıp da?

Gene soruyorlardı: Ya ne yapacaktın? İngilizlerin ordularına karşı ordu mu çıkaracaktın?

Bu sorunun da cevabı hazırdı Cemal beyde:

Ne ordu çıkarması canım? Zaten mağlup düşmüş ordularımız. Ben başka birşey çıkardım onların karşısına. Fıtrî zekâmızı çıkardım, işin kurnazlığına kaçtım yani. Bakalım İngilizler mi akıllıymış? Yoksa Osmanlılar mı? Bunu onlara anlatacaktım.

Meraktan dinleyenlerin gözleri ramazan lokmaları gibi açılmıştı:

Nasıl? Nasıl? Nasıl? dediler.

Durun hele acele etmeyin! diyordu Cemal bey. Şimdi hepiniz aferin çekeceksiniz bana. Ne yaptım bakın ben. Yarımşar okkalık iki yassı şişe buldum. Yıkadım, suyla doldurdum. Sonra cekedimin iç ceplerine yerleştirdim ve başladım sonra bu modelden satış yapmaya.

Soruyorlardı gene:

Nasıl nasıl, pek anlaşılmadı?

Şimdi yanaşıyordum müşterinin kapısına. Bizim alıcılarımızın ne kadar süt istedikleri malûmdur. Eh bu böyle olunca kolaylaşıyordu işimiz, yani herşey bizim insafımıza kalıyordu. Ben evvele ölçeğin içine yukardan üç parmak kalmak üzere sütü dolduruyordum. Sonra şişenin mantarını açıp iç cebimden su ikmalini yapıyordum. Bu da oldu mu? Oldu. Çalıyordum o zaman kapıyı (Buyurun sütünüzü) diyordum.

Böylece bulmuş oluyorduk işin kolayını. Güğümlerimde süt bitince gidip eve dolduruyordum. Şişelerde su bitince yanaşıyordum çeşmelere. Ne suyu olursa olsun, süt beyazdır farketmez. Yani İngilizlerde memnundu, ben de memnundum anlayacağınız...

Eh... dediler dinleyenleri, bu kadarına da pardon Cemal bey!

O keyiflenmişti, güle güle konuşmasına devam etti:

Nereden açmıştık sözü? dedi, biran düşündü sonra devam etti: Ha, Ali Kemal'den açmıştık. Ali Kemal Beyoğlunda Zeki paşa apartımanında oturuyordu o zamanlar. Sabah sütünü ben veriyordum. Yarısı süt, yarısı su tabiî, zehir içsin namussuz! Burada biz besliyorduk, O gidiyor babîâlîde gazetesinde zehir kusuyordu. Bir gün bana demez mi yüzlü yüzlü (Be oğlum bu sütlerin sularını biraz az koy) diye. Dedim ki ben de (Beyefendi, bu sütlerde su yoktur. İngilizlerin kontrollarında bu güğümler. Bırakın ki, biz eskiden de sulara süt karıştırmazdık siz dahi biliyorsunuz?) Güldü Ali Kemal (Sen akıllı bir çocuğa benziyorsun ama? Şu başındaki kalpak ne? Yoksa sen kuvayyımilliyeci misin?) diye sordu. (Biz fakir adamlarız beyefendi. Nemize gerek bizim kuvayyımilliye kuvayyıinzibatiyye? Başımızda hazır kalpak varken bir de fes parası mı verelim şimdi?)

Düşünmüştü O, sonra elini cebine atmış avucuma bir dolu para sıkıştırmıştı (Bunlarla kendine bir fes al oğlum!) demişti. Ben sevinmiştim. Gerçi bir kerhanecinin elinden çıkıyordu ama, para da paraydı. Ben yidim paraları avantadan geldi diyerekten. Fes alamayınca da utandım. Bir daha Zeki paşa apartımanına uğramadım. Kestim yani adamın sütünü. Bir hayli zaman geçti sonra aradan. Duydum ki Ali Kemal'i İzmit'e kaçırmışlar ve linç etmişler. Şimdi ahrette fes mi giyiyor kalpak mı? Orasını pek bilemem. İngiliz dostuydu deyyus! Bizim O'nu besleyişimiz, gitsin İzmit salhanesinde başı kesilsin diyeymiş? Evliya Çelebinin dediği gibi lânetullahıaleh. Lâkin zehir gibi de kalemi vardı bunu da unutmayalım...

Bir takımları gülmüş, bir takımları da derin derin düşünmüştü Cemal bey hikâyesini kesince. Köşede oturan ve başlangıçtan beri söze karışmayan bizim Sadettin atılmıştı bu sefer ve şöyle bir soru sormuştu Cemal beye:

Peki Cemal bey, şunu öğrenmek istiyorum, siz bu sütlerden: (Ki tarihimizin en cins ineklerinin sütleri olduğu ifadenizden anlaşılıyor) İngilizlere sattınız mı hiç? Evet İngilizlere sattınız mı? Yoksa sadece din kardeşlerinizi mi faydalandırdınız bu yaman hizmetlerinizden?

Cemal bey oldukça bozuluyor bu dikenli soru karşısında. Ama belli etmek istemiyor. Bakıyor Sadettin'in yüzü bıçak gibi keskin. Hiç de işi hafife alır havası yok. Ama Cemal bey şakaya kaçıyor ister istemez ve şöyle diyordu:

Nemiz varsa sulu susuz hepsini sattık Sadettin bey! Malımız kalmadı hiç, görüyorsunuz? Güğümler bomboş. Kusura bakmayın sizlere de yarın uğrarız...

Sorusu okkalıydı bizim Sadettin'in ama, Cemal beyin cevap olarak bulduğu kaçamak da yabana atılır cinsten değildi. Bir an suskunluk oldu bu iki kuvveti tartmak için. Cemal mi, yoksa Sadettin mi? Yeni bir ses Badik İsmail karışıyordu lâfa, başlar hemen O'nun masasına çevriliyordu. Bakalım ne söyleyecekti bu denizler tilkisi? Gözlerini Sadettinden tarafa çevirdi:

«Sen beni dinle Sadettin bey kardeşim!» dedi «Cemal beye sorduğun ve cevabını alamadığın sorunun cevabı bende:»

Kıyıdan köşeden sesler:

«Sen konuş, sen konuş İsmail abii! Padişaha posta koymuş, taa Sinop kalesine sürgüne gitmiş adamsın sen!»

Badik İsmail gümüş ağızlığından bir duman daha aldı. Biçimli biçimli üfledi ve dedi ki:

«Adam ormandan dönüyormuş vaktı zamanında omuzunda baltası. Ağustosun da ortası cayır cayır yanar mıymış ortalık? Bir yudum su yok içecek. N'apsın? Aranırken bir karpuz görmüş kıyısından geçtiği tarlada. Karpuz ama ne karpuz? Evlerden büyükmüş çocuklar. Düşünmüş adam. Bu karpuzdan biraz yiyebilse elbette ağzının çirişi çözülecek? Neyle bölsün karpuzu peki? Bıçak kesmez, çakının sözü olmaz...»

Masalarda şaşkınlık ve uğultu:

«Allah allah, karpuz mu? Yoksa yemyeşil bir dağ mı bu?»

Badik İsmail bir duman daha alır ağızlığından:

«Balta gelir bunun hakkından, demiş adam. Ben bir balta vurayım keskinlemesine, bir parça koparayım yetecek kadar, demiş. Ve savurmuş baltayı!»

Tekmil gözler açılmış, Badik İsmail'in deniz mavisi gözlerini ablukaya alırlar:

«E... E... E...?»

«O zaman ne olur biliyor musunuz çocuklar?»

«Ne olur... Ne olur... Ne olur?»

«Balta karpuzun içine dalar ve şırrak diye kaybolur ve karpuzun yarılan yerinde peydah olur bir kırmızı kapı.»

«Breh... Breh... Breh!..»

«Adam meraklar içinde dalar kapıdan içeriye. Vazgeçer bir yudum karpuzdan. Baltasının derdine düşer. Bismillâh deyip başlar aranmaya. Ne görsün karpuz içi değil burası sanki bir memleket. Hani karpuzun çekirdekleri, hani karpuzun göbeği? Aksine bölmeler, yollar dönemeçler, ama ıssız?»

Yaşı geçkin bir dinleyici söylenir:

«Rabbimin hikmetinden sual olunmaz. Mekânlar içinde mekân, zamanlar içinde zaman halkeder kudretine kurban olduğum. Âlemler içinde yeniden âlemler halkeder?»

Devam eder Badik İsmail:

«Karpuzun içi serin ama balta görünmüyor. Adam başlamış derin bir merak içinde baltasını aramaya. Dolaşırken orada kendi gibi bir beni âdeme rastlamış. Sevinmiş ve biricik biricik anlatmış derdini. Adam düşünmüş? Kafasından bir takım hesaplar yapmış. Yahu demiş, ben burada çift hörgüçlü kocaman bir deve kaybettim ve üç gündür karpuzun içinde gezip dolaşmaktayım. Ayaklarıma kara su indi. Daha ne kadar dolaşacağım da belli değil... Peki sen küçücük bir baltayı nasıl bulacaksın? Ha, nasıl bulacaksın? Sen hemen çekil git buradan. Ben enayi olduğunu kimselere söylemem, sana rastladığımdan söz açmam hadi demiş...»

Çıt çıkmadı bir zaman Badiği dinleyen masalardan, ama sonra konuştular:

«Eee...» dediler şaşarak «İsmail abinin anlattığı her bir şey de kırk düğüm var. Yaman bir hikmet her kelâmda? Çözebilene aşkolsun»

Badik İsmail bu sefer Sadettin'e döndü:

«Duydun mu efendi oğlum hikâyemizi?» dedi «Kıssadan hisse almak isteyenlere bu kadar. Sen hâlâ kalkmış: (O sütlerden İngilizlere de sattın mı?) diye soruyorsun Cemal beye? Görmüyor musun adam güya İngilizleri nasıl kandırdığını anlatırken, bizleri kazıkladığını da sıkılmadan söylüyor (Şecaat arzederken merdi kıpti sirkatin söyler) demişler.»

Susuyorlar. Bekliyorlar. Badik İsmail devam ediyor:

«Sen oğlum Sadettin, bu memleket yalnız dışardan mı işkale uğradı sanıyorsun? İçerden de işkale uğradık biz. Yazık ki bu iç düşmanın hâlâ ismini koyabilmiş ve hesabını görebilmiş değiliz? Kimi ba-

baları cephelerde çarpışan zavallı çocukların içtikleri sütlere su kattı, kimi de karılarımızın uçkurlarını çekti? Sen hâlâ karpuzun içinde kaybolan baltayı aramaktasın Sadettin! Ali Kemal namussuz da, sanki bunlar namuslu muydular?»

Bomba gibi inmiş lâfının sonunu ortalığı tuzla buz etmişti Badik İsmail. Sadettin Kendi söyleyeceklerini bin misli güzelini O'nun ağzından dinlemiş memnundu. Belediyeci Cemal ise kızmış ama belli etmemiş gücüne göre en uygun tavrı takınmıştı. Badik İsmail'e cevap vermeme kurnazlığını göstermişti. Konuştukları için en küçük bir yorum bile yapmaya girişmeden ocağa döndü:

«Efendi bir çay yap benden İsmail abimize!» dedi «Demli olsun. Büyüklerimizi daim dinleyeceğiz ve sözlerindeki Hikmetten istifade edeceğiz!»

Aldı eline bardağı Murat, demi koydu, semaverin musluğunu açtı. Taşan suları attı tabaktan. Çayı mermerin üstüne itti. Yetişti Şeref, çeker aldı sarı şekerliğe ve çayı kaptı. Murat ıslanan mermeri sildi. Şeref çayı başını saygıyla eğerek Badik İsmail'e sundu. Süslü Kemal davranmak istiyordu bu sefer konuşmaya. Anlaşılan şuydu ki ağırlık liman amelesinin oturduğu masaya kayıyordu. Badik çayından ilk yudumu almıştı ki, süslü Kemal soruyu yapıştırdı:

«İsmail abi, bu Yavuz harp gemisinin borda zırhlarının kalınlığı kaç santimdi. Çok kalın diyorlar. Sen tecrübeli bir adamsın bilirsin?»

Bir de Tiryaki sigarası attı Badik İsmail'in önüne ve çaktırmadan inceden inceye güldü. Badik sigarayı aldı. Özenerek ağızlığına taktı. Kemal'in sorusundaki inceliği kavramış görünüyordu. Oda gülümsedi şöyle manalı. Sonra Kemal'e döndü:

«Ben Yavuz'un zırh kalınlığını tetkik etmedim Kemal ama, meselâ yaban keçisinin derisinde kaç kıl olduğunu bilirim» dedi «Dirisinde değil postunda saydım. Tam bir milyon otuz üç tanedir. Şimdi bu son rakam olan üçü aklında tut sen. Sonra üçün birini eline al ve başla saymaya, benim haklı olduğumu anlayacaksın!»

Süslü Kemal hiç bozulmadı. Aksine memnun oldu Badik kendisiyle konuşmayı kabul ettiği için. Gene soruyordu:

«Ama abi biz sözü Yavuz'dan açmıştık? Nemize gerek bizim keçinin kılı?»

Badik gülümsedi:

«Ha... sen illede Yavuz'dan mı söz etmemi istiyorsun? Zırh kalınlığını ölçmedim ama, dünyanın en yaman harp gemilerinden biri olduğunu bilirim. Hatta İngilizler donanmalarını verecek olmuşlar da bizden Yavuz'u almak için, İsmet paşa razı olmamış?»

Süslü Kemal önündeki tablada sigarasını söndürüyordu:

«Abi, biraz yüksekten olmadı mı bu atış?»

Badik sakin:

«Ne yapalım oğlum? Biz aldığımız fiyata satıyoruz bir kârımız yok ki? Yalansa günahı söyleyenlerin boynuna. Şu da var ki bu memlekete en büyük yalanı hiç gözünü kırpmadan söyleyenler en büyük parayı kazanıyorlar.»

Kemal kurnazca süzdü çevresini:

«Bir dükkân açsaydık seninle abi yalan satardık, ha ne dersin?»

Badik istifini bozmuyordu:

«Ben işimden memnunum oğlum. Sen o dalgayı yalnız da kıvırabilirsin. Sermaye filân da istemez (Bir utanmaz yüz, tükenmez sözdür bütün sermayesi) Bir şeye dikkat etmen lâzım ama?»

«Nedir abı?»

«Yalanı çırılçıplak süremezsin ortaya. Yoksa yalancılar bile talip olmazlar. Gerçek süsü vermen, yutulur bir hale koyman şarttır. Aksini yaparsan satıcı çok güç olur. Yalana biraz gerçek katacaksın. Suya süt katar gibi. Tadına boş versende rengini korumaya çalışacaksın.»

Böylece devam eder giderdi kahvede sohbetler. Sonra sesler sesler bazen bir çizgi bazen de uğultu halindeki sesler. Pirinç domino taşlarının mermerlere çarpan madenî sesleri. Tavla pullarının şakırtıları. Bundan başka, iskambil kâğıtlarının güvercin kanatları gibi sakladığı da olurdu masalarda. Şeref ocağa seslenirdi aralık aralık: (Çaylarım demli olsun! Üç kahve isterim biri okkalı, ikisi efendi işi! İki nargile bastır baba! Hooop geliyorum! Geldi abicim!)

Sonra konuşmalar, Servet bey, belediyeci Cemal bey, Süslü Kemal Sadettin'in konuşmaları ve daha niceleri. Ama ama, en oturaklı konuşmayı gene yaşlı liman amelesi Badik İsmail yapmıştı lâf yok. Ne diyordu Badik İsmail:

«Sen oğlum Sadettin, bu memleket yalnız dışardan mı işkale uğradı sanıyorsun? İçerden de işkâle uğradık biz! Yazık ki bu iç düşmanın hâlâ ismini koyabilmiş ve hesabını görebilmiş değiliz. Kimi babaları cephelerde çarpışan zavallı çocukların içtikleri sütlere su kattılar, kimileri de karılarımızın uçkurlarını çektiler. Sen hâlâ karpuzun içinde kaybolan baltayı aramaktasın Sadettin! Ali Kemal namussuz da sanki bunlar namuslu muydular?»

Evet böyle söylüyordu Badik İsmail. Sonra biz saatlarca, hatta günlerce O'nun sözlerinin tesirinden kurtulamıyorduk...

YAŞAMAK — YAŞATMAK

Celâl ÖZCAN

Doktor kan-ter içinde. Hastası yerde, kilim üzerinde uzanmış, sırtını tahta sekiye vermiş. İniltili. Ebe Nezahat'ta bir telâş, bir telâş...

Üçü'nün sahneye koyduğu 'oyun' sessiz soluklarla izleniyor. Ötekiler ayakta, kıpırtılı. Doğum yapmış kadının (hastanın) yaşlı anası, iki teyzesi, yengesi, komşu kadınlardan birkaçı ve onların arkasında çaresizlik içinde tepinen kocası...

Ebenin gözleri yaş, yüreği güm güm elleri titrek. 'Pıratisyen' genç doktorun alnı ter, diz çökmüş, çabası içten. Yürekli.

— Serumu ver. Tut şunu... Açılın biraz bacılar.

Oda havasız. Gecenin yarısı. Ölgün lâmba ışığında koşan saniyeler. Hasta kadının anasının elinde bir elektrik feneri, ortaya, doktora tutmuş. Bir yandan da, öteki eline aldığı kolonyalı pamuğu kızının alnına götürüyor. Gözleri yaşlı, içten içe ağlamalı. Arada mırıldanır... Yandakilere, ayaktakilere bakar «onlar ne yapar?..» diye.

Banka memuru Şadi Çelik'in yerde yatan karısı Güler, daha yarım saat önce rahat bir doğum yapmıştı. Şimdi noluyordu, neydi bu kalabalık, bu telâş?.. «Çocuğum!..» deyip içinden, yarı ayık, yarı ölgün insanların duyarlığı içinde sayrı... Yitkin. Bulut bulut, uğultulu bir karartı var önünde.

— Konuşmayın artık... Görmüyor musunuz durumunu?..

(Evlendirme memuru -Belediye başkanı- karşılarında, Hacı Tevfik amcası sağında, evleneceği erkek solunda, onun da yanında Kaymakam... Evet!..» / «Evet!..» «Kabul ediyorum. Kabul ediyorum... kabul...» Encümen üyesi Zamir'in külüstür jipi süslenmiş, kurdeleler,

bayraklar, renkli, alacalı basmalar.. Önde o, ardında bir iki kamyon, arabalar.. Çocuklar, kadınlar, bağırtılar, ağlayışlar... Çarşı içinden yeni kiraladıkları bu eve dek. Davullu zurnalı.)

— Ay anaaammm!.. Öldüüüm!.. Su! Su! Noldu bana? Nerdeyim? Bırakın, bırakın!

(« Üç yıl geçti bak, bir çocuğumuz olmadı. Söyle allahaşkına, sende mi bu suç? Bildiğim, bende değil.» «Kısır mı sandın beni sen? Sülâlemde yok efendi. Sözünü geri al bakalım. Sendedir, bi doktora görünsen ya.» «Yalan... Yalaaann!. hani hani hani!..»)

— Hani çocuğum?.. Verin onu bana. Oyyh.. anaam!..

Dün ağırlaşmıştı sancısı. Anası «Bugün, yarın gelir kızım.» demişti. Yanından ayrılmıyor, ona iş yaptırmıyordu.

İşte şimdi, saat gecenin onikisi. Sancı sarstı da sarstı kadını. Yatakta sağa döndü, sola döndü, kıvrandı zavallı. Gerildi, kasıldı.

«Tez Ebe Nezahat'ı çağır oğul.. Haydargil'in Fadimablayı da... Hadi durma.»

«Peki ana, gidiyorum.»

İlçenin tek ebesi, genç çevikliğiyle koştu geldi.

«Hadi sen bize git, yat biraz yorgunsun oğul.» dedi, kaynana; damadına.

Şadi Çelik, söyleneni yapmış, dışarı çıkmıştı. Nemli, soğuk mayıs gecesinde göklere bakmıştı. Mor bir derinlik içinde birkaç yıldız, ortaya çıkmağa zorlanıyordu. Kıvranır gibi, gök ananın sevecen karnında... Doğacak çocuğu da öyle... Heyecanlı.. koştu.

Kerevete uzandı, perdeyi aralayarak, parmaklıklı pencereden yine izlemeye koyuldu gökleri...

(«Demek benmişim yanılan. Suç ne sende ne bendeymiş. Böyle yazılmış meleğim. İşte bu... bu bizim çocuğumuz. Evet evet, ben de duyuyorum oynaştığını, tepindiğini. Burda bak, karnında, sen daha iyi duyuyorsun değil mi? Neye güldün öyle?» «Neye olacak, sen 'baba' oluyorsun, ben de 'ana'.»)

'Sokaklarda çok küçük birer çocuk oldukları günlerin 'evcilik' oyunları... Ne de çok çocukları vardı... Biri 'yargıç' olmuştu, öteki 'ev kadını' Kadın yemekler pişiriyor, sofralar kuruyor. Bebeklere ninniler söylüyor. O, sofra başında bağdaş kurmuş, çalımla rakısını içiyor, hemen sarhoş olup naralar atıyor. Basıyorlar kahkahayı... Komşulara gidiliyor, sonra onlar geliyor konukluğa... Hal-hatır soruluyor...

Yıldızın biri tümüyle çıktı ortaya. Işıl ışıl. Oynaşıyor. Sanki taa oralardan pencereye, camı aşıp yüzüne vurdu aydınlığı. Yüreğine dek işledi.. işledi. «Belki tamamdır şimdi. Acaba oğlan mı, kız mı?.. Ne

olursa olsun, o kurtulsun da. Ama, kız olursa adını 'Yıldız' koyacağım. Oğlan olursa 'Göksel'.

Elini yüzüne götürdü. Üç günlük sakalının yeni farkına vardı. Kalktı, lâmbanın yalazını büylüttü. Asılı olduğu çividen aldı, aynaya gitti. Kendine baktı orda. Taa çocukluktan bu yana yasam şeridi bir iki saniyeye sığıp hemen önüne yığıldı. «Bana benzeyecek mi bakalım, belki anasına daha çok benzer. Sarı saçlı, yeşil gözlü, bembeyaz bir kız olur belki. 'Babacığım.. babacığım..' der koşar. Atılır kollarıma.»

O anda ayak sesleri duydu merdivenlerde. Hızla yaklaşan. Açılan kapıya koştu, lâmba söndü. Karanlıkta tanıdığı bir ses, baldızı bağırıyordu :

— Müjde!.. Müjde enişte, bir oğlun oldu!..

— Oğlum mu?.. Heyyt! Dedi, koştu, koştu, saniyeler tükenmeden vardı evine.

«Ama bu kalabalık neye, bu yüzler, bu sesler neye?.. Noluyor burda peki?..»

— Gel oğlum, bak.

Karyolada bezlere sarılmış ufacık bir şey.

«Karım? O nerde?»

— Hani annesi? Güler nerde?..

Gözler kalabalığın ortasına döndü, orda birleşti. Koştu, yerdeydi karısı.

— Noldu doktor?.. Ne bu durum?

— Bi dakka dostum... Telaşlanma. Doğum çok normal olmuş, ama 'pilasenta' düşmemiş. Olan bu işte.

Anlayamadı. Kaynanasına baktı soran gözleri.

— 'Eş' düşmedi oğul, 'Eş' derler, o işte. Talihsiz kızım!..

— Yaaa! Demek çok önemli??? Peki nolacak şimdi, düşecek mi doktor? Kurtulacak mı karım?

— .....

Kadınlar uğultulu. Her kafadan bir ayrı ses.

Onun karısı ölmeye hazır kişilerdeki görünüm içinde. Sapsarı.. Gözler yitik. Saçlar darmadağınık.

Usulca sokuldu. Titrek eliyle, alnına, yüzüne düşmüş güzel saçlarını okşar gibi kaldırdı, arkaya yatırdı. Bir süre tuttu elini bu soğuk alında.

«Keşke 'suç'lu olaydın. Kısır olaydın? Doğurmayaydın.» dedi içinden. Kulaklarına davullar, zurnalar, halay çekenlerin 'hey hey'leri... tabanca sesleri, sarhoş naraları, ağlamalar, gülüp eğlenen uçarı gençler

geliyor, sonra 'ilk gece'leri' ilk yemekleri, ilk sevişmeleri karı-koca olarak... bir bir geçiyor gözlerinin önünden.

Kalktı, «Sen çekil bir kenara.» diyen doktorun uyarmasıyla öte odaya, üzgün, bezgin oturan kayınpederinin yanına geçti.

Bu ilçe çok küçüktür. Bin dört yüz insan barındırır ancak. Doğu'nun yüksek dağlarla çevrili, kaderiyle birbaşına bırakılmış bir ilçesi. Bağlı oiduğu il merkezine dört saat tutar yol. Kış boyunca dokuz ay kapalı. Beri yanda, ana yolla bağlı bulundukları komşu il'eyse tam sekiz saat. Burası açık. Ama çok uzak... Tek doktoru var. İki yıl önce 'Tıbbiye'yi bitirmiş, askerliğini yapmadan 'Hükümet Tabipliği'ne atanmış buraya. Kendi olanaklarıyla getirtebildiği birkaç ilâç, biriki 'enjektör', bir dinleme aracı, bi de 'içtenliği' var, o kadar.

Aylardan mayıstır. Yollar kar, dağlar kar daha. Koca kış boyu soluksuz, devinimsiz bir yaşantı... İl'den gelecek ilk motorlu araç, ilk yazla doğanın sunduğu kuzulardan, kuşlardan, yeşilliklerden, çiçeklerden, güneşli, ılık günlerden çok daha büyük bir ilgiyle, daha belirli bir özlemle beklenir. Gereksindikleri birçok şeyi bu yol getirir onlara. Değirmen arkına doluşup gelen sular gibi, gökleri delip inen cömert yağmurlar gibi, uzun süren yokluğa, kıtlığa uzanan cömert eller gibi...

— Bir ay oldu mu, şu Altköy'deki kadın öleli?

— Oldu oldu. Tam bir ay.

— Yirmi dakkada zehirlenmiş zavallı.. 'İkiz' doğmuş çocukları yaşıyor. Yavrularını görmeden gitti, toprak oldu kadıncağız.

Şadi Çelik, dalmış gitmişken, duyduğu bu sözlerle davrandı:

— Neden zehirlenmiş, neden?

— 'Eş' düşmemiş de, dedi, Hacı Tevfik.

— Bizimki gibi mi?

— Ne yazık ki öyle oğul. Ama Allah'tan umut kesilmez, deyip dudaklarını kıpırdatmayı sürdürdü. Dua okuyordu.

Şadi Çelik hemen kalktı, içeriye geçti. Değişen bir şey 'yok'tu. Doktor döndü:

— Saat kaç?

— Sabahın altısı, dediler hepbirlik.

— Nezahat sen şuraya otur. Dediklerimi uygula. Hastaya kimse sokulmasın. Biriniz Posta Müdürü'nü uyandırın, postaneye gelsin, telefon edeceğiz il'e. Hadi durma Şadi Bey, sen koş.

O, hızla çıktı.

Arkada kadınların uğultusu, önde tan ağartısıyla debelenen ho-

rozlar, köpekler, tüm telâşına karşın kulaklarını buluyor, adımlarının çamurlu, karlı yoldaki şapırtısına karışıyordu. Koştu, koştu.

Posta Müdürü pijamayla geldi. «Fırladım geldim doktor, ne var, n'oldu?» sorusuna, karşılık verecek durumları yoktu. Sadece «Çabuk ol, il'i bul hastaneyi bağlat, hadi gözünü seveyim.» diyebildi, bitkin doktor. Belli bir korkuyu yaşıyordu.

Posta Müdürü söyleneni yaptı.

Gene de şanslıydılar. Üç gün önce, koca kışın ardından yol açılmış, ilk gelen motorlu araç (Karayollarının gırayderi) bayram şenlikleri içinde karşılanmıştı.

— Al doktor, hastane karşında.

— Alo, Kadın doktoru Teoman Bey orda mı? Yok mu, nerde?.. Aman kardeş, bağla evini, tamam, bağla. Çok önemli.

Şadi 'Bey'e ve pijamalar içinde, sabah ayazına dayanamayıp titreyen Posta Müdürü'ne gözleriyle 'oluyor' 'bağlayacaklar' anlamında işaret yaptı.

İki gün sonra 'Ramazan Bayramı'ydı. «Ya doktor Tırabzon'a gitmişse? Herif oralı, biliyorum. 'Bayramdır' deyip gidemez mi? Gel de gör. Başka, bi tane Kadın Doktoru yok, mumla arasan. Al belâyı...» diyordu doktor içinden.

Birden irkildi:

— Ne, hay Allah, hay şükür! Teoman ağabey, sen misin?.. Aman çok önemli bir durum var. Evet evet ben 'şey' ilçesinin 'Hükümet Tabibi', hatırladınız mı? Tamam,

Anlattı durumu.

— Hiç durmayın ağabey. Hemen, hemen. Ambulans yok mu? Koca il merkezinde? Şaştım. İnanılmaz şey. Neyse...

— Ordan herhangibir araba tutsun, özel, parasını düşünmesin.

— Teoman Ağabeyciğim, oradan herhangibir araba tutuver, parasını vereceğiz, yeterki gel, bir can kurtulacak. Pilasenta, dedim ya. Hadi. Tamam, sağol.

Telefonu kaparken öylesine bir 'oh!' çekti ki doktor. Rahatladı. Biraz aydınlandı yüzleri. Güneş, Kutlu Tepe'nin ardında, iç açan bir tablo çizmeye koyulmuştu. Sevecendi. Ağaç doruklarında belirlenen ilk yaz filizleri oynaştı, kuşlar cıvıldamaya geçti, hemen postanenin arkasından akan Hırdıç suyu kıpırdanıp türküler yankılattı ortalığa.

Doktor, eldeki olanaklarını kullanarak, hastayı daha dört saat diri tutabildi. İlden öteki doktor gelene dek.

Teoman Bey geldiğinde, evde bir düğün bayram şenliği, sessizce kabuk sarıyordu korku ve kuşkunun üzücü havasına.

(Askere gidenler döndü, gurbete çıkanlar geldi geri, göçmen

kuşlar, leylekler çıktı ortalığa gene. 'Mart Dokuzu' yenilendi. Şehit haberleri yalanlandı.)

Odanın dışındaki kalabalık çoğalmış, seslerse o oranda azalmıştı. Salt soluk. Göz. Yürek atışı.

«Ayyy!..» diyen bir çığlıkla irkildiler. Öldüler, dirildiler. Gözler açıldı...

Kapı aralandı. Ebe Nezahat, yaşamının en diri gülümsemesi, mutluluğu yansıtan en iri gözleri ve uçar gibi içlerine atılışıyla muştuyu sunmuştu.

Doktor, sıvanmış kollarını havaya kaldırmış yıkamaya çıkarken, açılan kapıdan kadın erkek doluştular içeri. Hastanın başına. Gözler bir anda ona, hemen sonra leğendeki suda oynaşan et parçalarına takıldı. 'Koro' hep bir ağızdan 'Ohh.., kurtuldu!.' deyip soluk boşalttı.

O anda, tüm kalabalığın tek bir vücut gibi, sola dönüp, yatak üzerinde birbaşına bırakılan, kıpırdanıp zırıldayan 'bebeğe' koşuşu, yaşanmış öykünün en ilginç tablosunu oluşturuyordu.

•

SİPİKER

Hakkı ÖZKAN

Yüreğinde bir sıkıntıyla girdi içeriye:

— Buyrun efendim beni emretmişsiniz, dedi. Müdür'ün yüzüne baktı.

— Estafurullah, dedi, müdür, otursanıza. Yer gösterdi. Sipiker otururken sigara paketini uzattı. Önemli birşeye karar verdi mi daima öyle bir hareket yapardı. Sıgarasını yakması için ateşini sipikere uzattı; dumanları üfledi.

— Birşey mi var acaba?

Biliyordu birşey olduğunu. Az önce bir arkadaşı fısıldamıştı kulağına. Müdürün odasına girmeden önce. Gene de sormuştu işte. Müdürün yüzüne baktı. Bir olağanüstülük aradı. Müdür, belli belirsiz gülümsedi:

— Yok canım, tedirgin olacak birşey yok ama... dedi. Sıkıntılı.

— Ama...

Gözlerini müdürün gözlerine dikti sipiker, baktı; akları kahve-

rengi iri gözlere, kalın kalın dudaklara, sigarayı emer gibi oynatan aralık dişlere...

— Durumlar kötü, dedi müdür.

Sipiker: çok kötü, diyecekken sesini çıkarmadı.

— Bu durumda ne yapacağımızı şaşırdık. Radyonun durumu ne olacak?

Sipiker başını eğdi, sonra tekrar müdürün yüzüne baktı. Vardı birşeyler ama neydi? Birşeyler, can sıkıcı şeyler söyliyeceğini daha şimdiden hissediyordu.

— Siz de durumu beğenmiyorsunuz haklı olarak.

— Beğenilecek nesi var?

— Haklısınız ama elimizden gelen birşay yok şimdilik. Sesini alçaltmıştı.

— Yapamıyoruz...

Aralarında uzun bir sessizlik oldu. Bakışları odanın çıplak duvarlarında dolaştı bir süre. Sıcaklığını kaybetmiş görünen eşyalarda. Sonra karşılaştı bir yerde. Bakıştılar. Sanki son olayları tekrar yaşadılar. Zaman zaman olan dertleşmeler aklından geçti ikisinin de. Bakışlarda bir ihanet, bir tedirginlik aradılar. Şüpheler, korkular, üzüntülerle gülümsediler biribirlerine ve dalga dalga genişledi düşünceleri. Çekilmez, pis geldi dünya. Gençler meydanlarda bağırıyor, coplanıyor, tutuklanıyor ölüyor, gazeteler sansür ediliyor, radyodaki, idari yerlerdeki bazı memurlar yerlerinden uzaklaştırılıyorlardı. İhtilâl söylentileri her tarafı sarmıştı. Bugün yarın bir cuntanın iktidara geleceği fısıldanıyordu. Suistimaller, tutuklamalar, öldürülmeler, rüşvetler gırlaydı. Sayın büyükler ise ağır kelimelerle ateş püskürüyor, gerçekleri değiştiriyor, şişirilmiş rakamlarla, nurlu ufuklar kelimeleriyle partilerine ve gerçek olmayan katılma yayınlarıyla halkı aldattıklarını sanıyorlar, aydınları, gerçekleri görenleri, görebilen kişileri yanıltmak için taraftarları aracılığıyla olaylar çıkarttırıyorlar, kendilerine katılmayanları susturmaya çalışıyorlardı çeşitli zorlamalar, horlamalar, sindirme hareketleriyle kışkırtmalarla. Sözle, silâhla, tutuklamayla... Gazeteleri sansür ediyorlar, gazetecileri mahkemelere veriyorlar, tutukluyorlar, kapatıyorlar, örfi idare yasakları uyguluyorlardı yer yer. Durum kötünün de ötesindeydi.

Biribirlerini gammazlıyanlar, biribirlerine karşıt örgütler, cepheler açılıyor, Millet bütünlüğü parçalanıyor, bütün müesseseler kamplara bölünüyordu. Herkeste «yarın ne olacağım!» endişesi vardı. Korku, umutsuzluk umut el eleydi. Bu karanlık durum nereye kadar gidecekti? Sorular, sorular?

— Birşey söyliyecektiniz galiba?

— Evet.

Müdür ağır ağır konuştu:

— Sayın büyüğümüz kendi konuşmalarını sizin okumanızı istiyor, dedi.

— .....

Sipiker baktı kaldı müdüre. Söyliyeceklerini, dilinin ucuna kadar gelenleri yuttu. Böyle bir durumu acı acı düşünmüştü ama kendi başına geleceğini pek kestirememişti. Ne yapmalıydı? «Okuyamam. Yapamam.» dedi içinden: «Okumam. Sevmediğim bir adamın, sevmediğim bir yönetimin, sevmediğim, inanmadığım düşüncelerini topluma okuyamam. İstifa ederim. Hayır istifa edemem. O en son çare. Severim işimi. Ölesiye... Birdenbire kaybetmek istemem. Peki ama ne yapmalıyım bu çözümsüz görünen karmaşık durumdan kurtulmak için? Doktor raporu alırım. Hasta raporu... Doktor bana istediğim kadar istirahat verir. Sever beni. Doktor da bizden. Durumu anlattım mı tamam: O da belki kendi durumundan korkar. Bana hasta raporu vermez. Kimsenin kimseye güveni kalmadı. Herkes biribirinden şüpheleniyor, korkuyor..» İlk kez mikrofon karşısına çıktığı zamanki heyecanını hatırladı. Uçuyordu sevincinden. İlân okumak bile onun için zevkti. Başkaları tarafından duyulmak, dinlenilmek, kolay kolay vazgeçilmiyecek zevklerdendi. «Sesimi bozarım. Okurken kekekelerim. Okurken okurken kelimeleri etkisizleştiririm, başka manalar alacak şekillere sokarım. En etkin son şekil bu. Noktalamaları atlarım. Gereksiz yerlerde kullanırım. Cümlelerin canına okurum. Dinliyenleri radyonun düğmesini kapatmaya zorlarım. Böylelikle bu sorumluluktan kurtulurum. Sorarlarsa sorsunlar. Şu anda bir hasta olsaydım ah, bir grip...»

— Ne düşündünüz?

— Hiç. Bir başkası okusa...

— Endişenizi anlıyorum ama sayın büyüğümüz sizin okuyuşunuzu beğenmiş. Kaç kere dinlemiş sizi. Kendi demeçlerini sizin okumanızı istiyormuş. Bana bilhassa kendisi bildirdi.

— Bildirmez olsaydı.

Müdür, korkuyla kapıya doğru baktı:

— Ne yapıyorsunuz canım? dedi, böyle konuşulacak zaman mı? Okuyun olsun bitsin.

— Başkası okusun.

— Olmaz. Bu konuda çok düşündüm, hem de çok düşündüm. Severim sizi bilirsiniz elbette. Olmaz. Sizin okumanız gerekiyor. Kızdırmıyalım adamı. Başımıza iş açmıyalım.

— Olmaz, kesindi. Sustu. Düşündü sipiker. Sigarasını içti.

— Siz suçlu değilsiniz, dedi müdür. Okuduklarınızdan sorumlu değilsiniz. Elbette bir takım sorumluluklarınız var ama...

— Hayır. Okumuyacağım.

— Birdenbire karar vermeyin. Siz suçlu değilsiniz, dedi sözü ağzından alıp. Görev bu ne yapalım. Ne düşündüğünüzü biliyorum. Buyrun demeci okuyun bir kere.

Uzatılan demeci aldı:

— Okumuyacak mısınız?

— Ne söyliyeceğini biliyorum aşağı yukarı.

Sipiker, kafası beyni karmakarışık, yürüdü kapıya doğru uzanan upuzun halının üstünde, sessiz. Çıkarken müdür de kapıcı da garip garip baktı. Karmakarışıktı. Okudu. Tümüyle düşündüğü gibiydi. Sayın büyük, en ağır kelimelerle veryansın ediyordu muhalefete. Söylemediğini komuyordu. Millete yalan söylüyor, yapılmamış şeyleri yapılmış gösteriyordu. Veryansın ediyor, söylemediğini komuyordu. Bunu okumak suçtu, günahtı. Ortalığı bulandırmak, ortaya bomba atmak gibi birşeydi. Korkutmak, sindirmek istiyor olacaktı karşısındakileri. Bunu okumanın sorumluluğu büyüktü. Yarın geleceklerini söyledikleri ihtilâller hesap sormasalar bile kendi kendini sorumlu tutacaktı ömür boyu. O sesi, baykuş sesini hatırlıyanlar nefret edeceklerdi. ondan. Ölüm, acı, gözyaşı, hürriyet kısıtlaması, yalan, dolan, demeçten kötülük, ikiyüzlülük taşıyordu. Tüm düşünenleri, aydınları darıtmak, yeni tehditlerle onları ümitsizliğe, suç işlemeğe düşürtmekti dileği sayın büyüğümüzün. Demeçten çıkan sonuç buydu. İyi şeyler, güzel şeyler, aydınlık şeyler, olumlu, şeyler söylemek isterdi mikrofonu her eline aldığında. Kötülükten, pislikten uzak, kimsenin kimseyi kandırmıyacağı, kimseye kötülüğü dokunmıyacak şeyler aşılamak isterdi. Kâğıdı yırtmak geçti içinden, parça parça, konfeti gibi, konfetiden küçük. Tükürmek, kandırıp atmak geçti. Ayağının altına alıp çiğnemek... Okudukça sinirlendi. Haykırmak, istifa etmek, geçti içinden. Metne başka mana vermek, kelimelerin anlamlarını değiştirmek... Kaçmak, radyodan uzaklaşmak...

— Beğeniyormuş, hah!

Saat durmadan ilerliyordu. Zaman gelmişti. Sayın büyüğün demeci taşıyor kâğıttan. Kâğıtları topladı, katladı. Bir sigara daha yaktı.

— Sıranız geldi efendim.

Yürüdü. Beyni zonkluyordu. Yayını keserlerdi olmazsa. Tutuklarlardı metni değiştirirse... Büyük bir rezalet olurdu.

— Neyiniz var, hasta mısınız?

— Yok birşeyim.

Yayının yapıldığı odaya girdi. Her zaman hoşlandığı sessizlik

bugün onu korkutuyor, ürpertici geliyordu. Noktalar, virgüller, harfler oynuyordu gözlerinin önünde.

Geçti yerine, okumaya başladı.

Kan, öfke, sindirme, hiyanet, tehdit...

Birinci cümle ağzından çıkarken önceden verdiği karar gibi sert değil, yumuşacık, güler gibi, alay eder gibi... Yayını kontrol edenlerin tedirginleştiğini bakmadığı halde biliyordu. Okudukça kelimeler asıl anlamlarına ulaşıyor, sesi her zamanki kelimelere değer verir şeklini alıyor, noktalara virgüllere saygılı oluyordu git gide. Titizliği galip geliyor, noktalar, virgüller, ünlemler yerlerine oturuyordu. Cümleler etkinsel şekline dönüşüyordu.

Metin bitti.

Sanki hemen patlıyacak bir bomba gibi metni elinde sıkıyordu. Korkarak baktı. Bittiğine inanmadı. Okuduğu, aynı gün birkaç kere tekrarlanacaktı kendi sesinden. Ürperdi. Söveceklerdi duyanlar. Sövmeseler bile kimbilir ne acı şeyler düşüneceklerdi.

— Ne güzel okudun, dedi yanına sokulan bir arkadaşı. Sayın büyüğümüz şimdi memnuniyetini bildirdi.

— Sahi mi, güzel mi okudum?

— Elbette güzel okudun. Bu kadar önemli birşey olmasaydı size okuturlar mıydı?

Eskiden olsaydı böyle tatlı bir söz onu şenlendirirdi:

— Allah beni kahretsin. Demek güzel okudum ha, dedi. Yürüdü koridora doğru. Alnında gittikçe boncuklaşan terleri sildi.

•

KONYAKLAR

Demir ÖZLÜ

Uzun zaman var ki, kahvede otururken hep konyaklar içildi. Birkaç yıldır, daha da uzun zamandır. Aşağıda, kaldırımın üzerinde çimenlerle çevrili bir kahvede, — masalarla sandalyeler, kaldırımdan biraz yüksekte bir setin üzerindeydi — de, konyaklar içildi. Burada, bu kahvede de.

Yıllardır tanıdığım Sezgin'le otururken de, nisan güneşinin altında konyak içiyoruz. Çok buzlu iki konyak, üzerine de soda kattık. (Aslında ben, çok buzlu konyağın üzerine su katıyorum.)

Sezgin'e biraz önce rastlamıştım. Evlenip, bir de çocuk doğurmuş olduğu halde, gövdesi inceliğini koruyordu. Zaten, kaldırımın kıyısında ona rastlayınca bunu hemen söyledim «bu ne incelik» diye.

Gerçekten de güzel bir inceliği vardı; çok şık giyinmişti, ayakkabıları açık kahverengi, kapalıydı, çok zevkli bir biçimi vardı. Giysileriyse, bu baharki modaya uygundu. Konyağımın içindeki buzları çalkalıyordum. Kahvenin de, bir iki metre dışında, açığındaydık. Buraya dün akşam gelmiş, bana bakınmış, ardından tanınmış, küçük lokallerden birine gitmiş. Oysa ben, dün gece işsiz güçsüz, evde sıkılmış durmuştum. Evlilikten iyice bıkmış olduğu belliydi, ama bunu açıkça söylemedi, ben de açıkça sormadım.

«Dün gece hovardalık yapacaktım» dedi.

Bugün de bir süre önce bana telefon etmiş. Ben gene büromda yoktum. Böylece rastlaşmasak, görüşemeyecektik.

Akşam karanlığı yaklaşıyordu. Kaldırımın önünde, evlerine dönebilmek için acele eden bir kalabalık vardı. Bir süre sonra gece olacaktı. Önümüzdeki masa yuvarlaktı. Sandalyelerde rahatça kaykılmış oturuyordum. Konyağımı içiyordum. Buzlarını salladıkça bardağın kıyılarına vuran 'çın-çın' öten konyak, Türk konyağı.

«Yalnız mı oturuyorsun?» dedi.

«Yalnız oturmuyorum. Ama büyük bir evdeyim, yalnız sayılırım.» dedim.

Yıllarca önce, bir süre, sevgilim olmuştu. O zamanlar, onunla, uzun uzun öpüşüyorduk. Şimdi uzun uzun öpüştüğüm çok ender oluyor. Sonra arkadaşım olmuştu. Evlenmesinden bir hafta kadar önce de gelip yeniden yatmıştı benimle. Evliliğe bir hazırlık mıydı? Birşeyler mi depo etmek istiyordu? doğru, sanırım, özgürce yaşamaya bağlantısından geliyordu bu. Evlenmek istiyordu ama, gene de evliliğe giderken bir hapishaneye gidiyormuş gibi duyuyordu kendini. Şimdi işte, en az iki yıl daha geçti evleneli. Nefis nisan gecesi içinde oturup konyaklarımızı içiyoruz. Bu gece ikimizin de ayrı ayrı yerlerde işleri var. Elleri de güzel, saçları sarı. Ayrılırken on gün sonra, yeniden bu kente geleceğini söyledi.

Evvelsi gün de bu kahvede oturuyordum. Son birkaç gündür sıkıntıdan bu kahveye geliyorum. Oysa bu da ayrıca sıkıyor beni. Hep çalışmak ve dostlarımın yanında olmak isterim aslında. Bu arada bir de sıkı bir sevgilim olmalı. Bir gün önce öte yandaydım. Kahvenin bu yanında, saçları, başının ardında bir ölçüde dökülmüş genç bir adam vardı; biri saçları iyice sarı, öteki siyah, oldukça çarpıcı iki kadınla oturuyordu. Onu bir yerlerden tanıdığımı ansıdım. Al-

do'ydu bu: on beş yıl öncelerinin en hızlı homoseksüeli. Beyoğlu'nun alt yanlarında, Tunel'e doğru, yarı bodrum bir gece kulübü vardı. Küçük, uzun bir yerdi. Orada olurdu geceleri Aldo. Kara, iç-yüzü kırmızı pelerinler giyerdi, ayağında ince tabanlı makosenler olurdu, en gösterişli, en şımarık homoseksüeliydi o çevrenin. Şimdi, orta yaşa doğru yaklaşan uslanmış biri. Yanındakl kadınlarla da konuşmuyor. Durgun, boş biri gibi oturuyor.

Geçen gün de bir Penthouse dergisi aldım. Mart sayısı. Nefis bir ingilize sayfalar ayrılmış: Billie Can. Ona ayrılmış ilk sayfada, önce arkadan çekilmiş çıplak bir fotoğrafı var; arka yana dönmüş yüzünü, objektife bakıyor, çorapları dizlerinin üstüne kadar çıkıyor. — Öteki çıplak fotoğraflarda da bulunacak bu yarı saydam, kiremit rengi çoraplar — Öteki sayfadaysa, belinden yukarısının kapalı bir resmi, iyice duygulu bir fotoğraf bu: biraz bulanık, yukarıya kıvrılmış sağ eli, kırmızı bir gül tutuyor. Gülün sapının yeşil yapraklarından birini dudaklarının içine almış, sağ kolunda, ince, zincir bir bilezik var, üzerindeki T şort omuzlarını, kollarını, göğsünün yukarı bölümlerini açıkta tutuyor, o da kiremit rengi; saçları uzun, göğüslerine kadar sarkıyor, kiremit rengi fanilanın altından göğüs uçları belli oluyor. Öteki fotoğrafları daha da çıplak: tahta, hasır, genişce bir sandalyede oturmuş, objektife bakıyor, kadınlık organı da açıkta, ayağında gene, dizlerinin üstüne kadar çıkan, yarı saydam, kiremit rengi çorapları var.

Bunların ne demek olduğunu bilirim. Fotoğraflar, birkaç gün, yazı masamın üzerinde açık olarak kaldı. Geceleri odama döndüğümde fotoğraflarla aramda gergin bir soğukluk doğduğunu düşünüyordum. Sonra bir sabah, uykudan uyandıktan bir süre sonra, bu fotoğraflara baktım; birden kızın sıcaklığını, gevşekliğe varan yumuşaklığını, adeta teninin kokusunu duydum; tüylerle kaplı kadınlık organının kokusu ile evcil cilt yumuşaklığı da vardı tabii işin içinde. «İşte, hepsi bu» diye düşündüm. «Çok yakın ve dostça».

Batının, en ağırbaşlı dergilerinde bile çıplak kadın fotoğrafları yer alıyor. Bu işi açığa çıkarmak istiyorlar.

Konyaklar, sadece bu kahvede içilmiyor tabii. Geceleri başka yerler de var. Ama hiçbir süre kötü sarhoş olmamalı.

Ertesi gün de güneşli bir nisan günüydü; güneş yakmıyordu. İşe gitmeyi geciktiriyor, hem de kaldırımlarda yürüyordum. Daha sabahtan günün biteceği vakitleri düşünebiliyordum. Bir çok genç insan hapishanelerdeydi. Ben de ortalama bir yıldır çokca çalışmış, bazı şeylerle uğraşıp durmuştum. Toplum dinamiğinden koparılmak isteniyordu, tatsız, gerici bir ortam alıp yürümüştü.

Yolun ortasında, geliş ve gidiş yollarını ayıran kaldırımda, ağaçların altında Gülgün'ü gördüm. Zaten, bu yana geçiyordu, elimi salladım ona. Geldi, yanyana yürümeye başladık.

«Ne zaman evden çıksam, sana rastlıyorum» dedi.

«Dolaşıp duruyorum bu günlerde».

Saçları eskiden düzdü, koyu kestane rengi. Şimdi büsbütün düz değil. Eskiden, uzun bir süre birlikte gezmiştik onunla. Bir akşam birlikte yemek yerken, ona saygım olduğunu söylemiştim; çok ince, şık bir görünüşü vardı çünkü. O da bana kendisine saygı göstermem gerekmediğini, bir kız arkadaşının gördüğü saygı yüzünden aşksız kaldığını anlattı. O zaman gidip yattık. Sanki yatmak saygı dışı bir şeymiş gibi. Aramızdaki gerilim saygıda düğümlenmişti. Onu kolayca kırıp attı.

Bir yığın arkadaşım var, her çeşitten, yalnız yaşamama karşın çoğunu da seviyorum.

Kahveye girdik, daha oturmadan:

«Sana bir şey anlatacağım, sen değerlendir» dedi.

Bir yıl kadar önce kocasından ayrılmıştı. O sıralarda da görmüştüm onu. İtalyan asıllı bir sevgili edinmiş, adamla iyi bir biçimde yatamamışlar, adam da suçu ona yüklemiş. Adama kızıyordu. Telefon ederek onu, derin bir tedirginliğe, kendinden kuşkuya sürüklemek istiyordu. Olayı değerlendirmemi istedi. Onu tanıyordum. İncecik, güzel gövdesinde, yakınlaşınca uzunlamasına açılan, hatta ürkütücü bir biçimde açılan bir kadınlık organı vardı; nemli, kuşku yaratıcı, uzun bir bölge; yakınlaşınca onunla yatmamak elde değildi; ama kendisini eyleme alıkoyan, başka, zihninin içinde binbir çeşitli, dantela gibi ince bir yığın engeli vardı; — italyanla yalnızken bunları bir yana bıraktı mı? — Belki bıraktı, belki de usanmadan yarattı bunları. Onun ilk defa soyunuşunu ansıyorum: yanımda yatarken incecik, üzerinde küçük bir fiyonk bulunan kilotu vardı; mutlaka sevimli birşeydi bu; onunla çok uzun bir süre yaşamak istiyordum, o endişe verici, nemli ve uzun derinliği bütünüyle açığa çıkarmak istiyordum; ama buna pek fazla izin vermedi, böylece de ben, aylarca zihnime yerleşmiş kasıtlarımı gerçekleştirememiş oldum.

Gülgün'e:

«Kabahat sende olmalı» dedim. «Sen yatmaya yaklaşınca birtakım endişeler taşıyorsun.»

«Ama bu italyan çabuk tükeniyor. Güçlü, uzun süre dayanabilen erkeklerle yatabiliyorum.»

Anlatınca ben de kabullendim, italyanın çabuk tükendiği bir gerçekti. Biraz daha konuşunca anlaşıldı bu. O zaman Gülgün'e hak

vermekten başka bir şey kalmıyordu. Ben de bütün suçu italyana yükledim. Adam çocuksuydu, annesine hayrandı, tükenmeden uzun süre yatabilen erkeklerin güçsüz olduklarını savunmuştu.

Garson konyaklarımızı getirmemişti. Yeniden haber gönderdim. Konyaklar geldi. Gülgün'de her zaman onda bulunmayan bir canlılık vardı. Teni de her süre güzeldi, koyu buğday rengi, dümdüz bir ten. Kahvede pek kimseler yoktu. Öğleden önceydi. Benle böylece konuşmasına başka anlamlar yüklemedim. Sadece, kadınların bir istekleri olunca açıkça söyleyebileceklerini belirttim. Bununla ilgili bir hikâye de anlattım. Dışarıda, nisan güneşi gerçekten sarıp sarmalıyordu insanı. Kahvenin, öğleden önce, en güzel zamanıydı. Konyak, küçük, kristal kadehte, sarıya yakın bir koyulukta pırıl pırıldı; güzelim rengini görmek de, onu içmeye katılıyordu. İyi bir konyaktı bu, doğrudan doğruya ağzın gerisini, damağın art yanını etkiliyordu, biraz buruktu, burukluğu hiç de fena değildi.

Gülgün de İtalya'da kalmıştı. Eskiden, hatırlıyorum. erkek sadizmiyle ilgili bazı hayalleri vardı. Derin bir kuyuydu o, büsbütün bir bireyci olarak yaşamıştı, dış dünya ile ilintisi deliceydi. Kendi kadınlık organı gibiydi, endişe vericiydi. Üç yıl kadar önce, bu çevredeki en güzel kızlardan biriydi.

Kahvenin başka görünüşleri de vardır. Önünde oturan insanları, camların yanında yer alan bitkilerin üstüne vuran, güneşe doğru kaykılmış, aralarında fısıldaşır gibi konuşurlarken imgeliyorum. Besbelli güneşin solgun bir görünüşü: nisan güneşi. Cadde görünüyor. Gülgün'ün sanki elle tutulamaz bir varlığı var. Eskilerde bana düşlerini de anlatırdı.

Bütünüyle egemen olunamaz belki hayata, ama, onda, gene de, derin bir iz bırakmak gerekir. Onu, iyice etkiliyememiştim. Sadizmi bir cehennemdi, giremezdim içine. Sonunda da, onunla, istediğim biçimde yatamamış oldum.

Kahvede akşamüzerleri plâklar da çalıyor. Jean Ferrat'ın söylediği Potemkin'in melodisi de. Sacco ile Vanzetti de. Mustaki de. Bu yıl Nada San Remo müzik festivalinde üçüncü oldu. Birkaç yıl önce bir liseli kızdı; kalın, biraz da boğuk bir sesi var.

Fransa'da, büyük bir otelde yapılan yarışmada Hennessy konyağı birinci seçilmiş; orda, ayda ellibin franga yakın para kazanan konyak tadımcıları var; böyle yarışmalarda bir araya geliyorlar, besbelli ağırbaşlı insanlar; onlar konyaktan başka içki içmiyorlar; konyaktan başka içki çimeleri yasak. Tadımcı olmaktan çıkarlar sonra. O da geleneksel bir meslek.

Her süre, yazmanın yaşamadan öne alınamıyacağını düşündüm.

Yaşamaya kalkınca da hayata üstün gelmek güçtür. Önemli olan hayatla iç dünyanın uzlaşmasıdır. Bugünkü toplumun yapısıysa buna olanak tanımaz. O zaman derin bir çizgiyi izlemek gerek. Bu toplumda, inançları için ölümü göze alan kişiler çıktı. Bir toplumdan böyle bireyler çıktı mı, yaşama daha gerçek olur.

Bugün, hava çok güzeldi, serindi. Mayısın sonu yaklaşmış, sıcak hava iyice yerleşmişti. Yaz gibi bunaltıcı sıcak, güneş sertti. Ardından ayın sonuna doğru iyice serinledi hava, insan serinlik içinde kendini iyi duyuyordu. Gövde, giysi ile sarıp sarmalanmış oluyordu. Ceketin üzerineyse bir pardesü giymek gerekmiyordu. Böylece gövde serinlik içinde rahat oluyordu.

Aslında güzel olan hava değildi: bilinçti, yolunda akıyordu, derin acıyı yaşamıştı, hızla akmıştı, kendini sıkıştırmıştı, dostu olan bilinçler içinden kapalı, sıkıştırılmış, acı çeken bilinç çoktu, bilinç bunları biliyor, onların mutluluğunu duyuyordu; bilinç, acı çeken dostlarının yüreğini biliyordu, onun için mutsuzlanmıyordu, şimdi serin havanın içinde akıp duruyor, bükülüyor, yükseliyor, özgür boşluklara çıkıyordu; bilinç, acı çeken bilinçlerin yaşamının, çok sert ama çok mutlu olduğunu biliyordu; bilinç bu yüzden mutluluk duyuyordu; çünkü öteki acı çeken bilinç sıkıştırılıyor, hızla akıyordu, ama yürek çözülmüyordu, o zaman öteki bilinçler de mutlu oluyorlardı; bilinç o kadar mutlu oluyordu ki, mutluluğunun kendi içinden başka bir yerde olmadığını biliyordu; bilinç, kendi inancı içinde mutlu cluyor, mutluluğunun kendi olduğu yerde, kendi durumunun algısında olduğunu biliyordu.

Aslında güzel olan havaydı. Kararlı bir serinliği vardı, kesin bir tavır takınmıştı sanki. Bilinçse bin türlü gizle doluydu, sonra boşalacaktı. Vakit geçecekti. Uzunca bir süre geçecekti aradan.

Hava da iyice güzeldi; kaldırımlarda dolaşırken de güzeldi. Serindi, kararlı, kesin bir serinliği vardı. Güzel olan şeyler hep güzeldi. Güzel olan şeyler kararlıydı, kesindi, sürüklenip durmuyordu. Bugünse hava güzeldi.

Başka süreler de konyaklar içildi. Hepsi yaşamaya bağlı şeylerdi. Yaşamak, yaşarken de çalışmak güzeldi. Bekleyip durmaktı zor olan. Kahvenin önünde oturup bekliyordum. İki ay cezaevinde kalmıştım. Cezaevindeyken kahvenin önünü özlemiştim. Sonbahardı, yukarıdaki pencereden güzelim dağlar görünüyordu. Bulutlar, uzun, ince, sürekli, binbir renkli oluyorlardı. Koyu renkliydiler. Mutlaka, kahvenin önü de güzeldi, rüzgâr esiyor, kıpırdıyan yapraklar özgürlüğü düşündürüyordu.

Kahvede gene Potemkin'in melodisi çalıyordu: «Hiçbir bahriye-

li, hiçbir bahriyeliye silâh çekmez.» Cezaevinde Ö... ile konuşurken — onu da savunacaktım — öteki arkadaşlarıyla birlikte, kendilerine ölüm cezası ile ilgili ceza kanunu maddesinin uygulanamayacağını söylemiştim. Sevimli yüzünü, gene sevimli ama sertçe buruşturdu, eliyle kesti attı. Bir fişekti, sıkılmış bir kurşun, barut gazıyla doluydu sanki. Süngüler arasında dururken de İsa gibi halelenmişti başı.

Başka şeyler de vardı. Başka yerlerde de konyaklar içilmişti. Hayat gergin ve yalnızdı. Çok sonrayı bekliyordu. Çok sonra, bilincin takılıp kaldığı yerdi. Bilinç büyük bir boşalışı bekliyordu. Özgürce boşalış geldiğinde belki güçler azalmış olacaktı. Ama, doğa içinde uzanmak, oraya kadar uzanmak gerekiyordu. İçeride kapalıyken, kahvenin önünü özlemiştim. Kahvenin önü bilincimde ısıaktı, loştu. Hafif bir rüzgâr esiyordu. Yanda yeni bir bölüm açılmış, başka çeşit döşenmişti. Bu da yeni bir bölümdü.

Gün batıyor, ardından başka bir şey geliyor. Gün sıcak olursa, gece serinliyor. Tuhaf bir mevsimde yaşıyoruz. Dıştan bakılınca, kahvenin içi, artık önde büyüyen bitkilerden görünmez oldu. Sabahleyin o çevrede nefis bir hava oluyor. En iyisi sabahleyin oturmak bu kahvede. Öğleden sonra gün bambaşka oluyor.

•

VİYANA'YA ON DOKUZ KİLOMETRE KALMIŞKEN

Fethi SAVAŞÇI

Viyana'ya gidiyoruz. Sabri, Suzan, üçümüz. Atalarımızın atlarla kuşattığı bu koca kente, Sabri'nin emektar Fordu hırlıyarak, saatte yüz on kilometre hızla yaklaşıyor. Bu kez bu güzelim kenti kuşatmak için değil, tiyatro, müze, galerilerini gezmek, görmek için, çıktık yola. Su gibi benzin içiyor Ford. Sabri: «Kapitalist ekonomi, kâr esasına dayandığından, çok benzin içiyor bu namussuz.» Diyor. Başımızla doğruluyoruz. Suzan, Sırpca bir şarkı tutturuyor, peltek, kıvrak diliyle: «Ah! mayko, mayko» diyor. Sürdürüyor, dinlediğimizi görünce. Söz olarak, özetle şöyleymiş, bu içli şarkı: «Ah, anacığım, anacığım! Beni çile çekmek için mi doğurdun? Tüm yeryüzünü gezdim, senin gibi beni seveni bulamadım!. Ah, anacığım, vah! anacığım!» Şarkın, o karamsar havası, Sırbistan'ın taa! Sarayovasına ka-

dar uzanmış demek ki? Suzan, Sarayovalı, işçi olarak çalışıyor Almanya'da. Sabri'nin de karısının yakın arkadaşı. Sabri'nin karısı, Türkiye'ye izinli gittiğinden gelemedi bu kez. Suzan'ın ailesi de yıllar önce Türkiye'ye göç etmişlerden. Kısa sürede Türkçeyi öğrenip, liseyi bitirmiş İstanbul'da. Çok açıkgöz, cin gibi. Anadolu kadınlarından, başka bir havası var.. Hemen her konuda konuşabilecek yetenekte.. Sonra açlığa, susuzluğa, tür eziyetlere katlanışı, erkeklerden ayrımsız. Erkeklerin daha çok konuşkanlığı, ataklığı, barbarlığı, çok bilmiş havası, karşısında susmuyor. Ezik değil, bir şeyler katıyor konuşmalara.. Sonuç alınıyor böylece.. Yarı Avrupalı, yarı Asyalı bir kadın. Kocası ölmüş üç yıl önce. İki çocuklu dul. Sabri, yeni evli, ama Suzan'ı da ara sıra görüyormuş, çalıştığı yerde. Şimdi de yedek akçe olarak getirmiş, kendi deyimine göre. Ötesini kurcalamak, iyi değil. Sabri, dürtekliyor:

— Hoca! Osmanlı çakalları, buralara kadar gelmişler işte. Kılınçlarını sallamışlar, kelleleri uçurmuşlar, haraçları, baçları alıp gitmişler. Ama hiç bir şey bırakmamışlar buralarda. Bir kaç köprü, bir kaç kazık gibi minareden başka. Özgürlük diyenin kafasını uçurmuşlar.. Sanat, resim, müzik, heykel diyeni de kazığa oturtmuşlar. Özgür, düşünce kımıldayışlarını, din adına günah diye sindirmişler.

Başımı sallıyarak, bir kısmını doğruladım. Suzan, katılmıyor Sabri'nin dediklerine. Kendine göre bir savunması var Osmanlıları... Özellikle Yugoslavya'da yüzyıllarca saltanat süren Osmanlı devletini savunuyor. Sarayova'lı bir müslüman olduğundan, Osmanlılara giderek onların yönetimine içten bir bağlılığı var.. On dört yıldır gitmemiş doğup büyüdüğü yerlere. Hısımları, arkadaşları, komşularını anlatıp duruyor. Ağlar gibi savunuyor, doğup büyüdüğü yerleri. Tümümüz öyleyizdir. Doğum büyüdüğümüz yerleri savunuruz. Biraz duygusal bile olsak, ayrı bir mutluluk duyarız, bu savunuştan. Çoğu kez iş, aşırı derecede duygusallığa düştü mü, kavgalar başlar.

Tatsızlık olur. Oluşunda insanlar kültür, zanaat, sanat gereçlerini ortaklaşa kullandıkları, kullanabildikleri oranda mutludurlar. Bunu anlatmak, anlamak, uygulamak eskiden çok güçtü, şimdi o kadar değil. Konuyu o kadar derine daldırmadan, Suzan'la Sabri'nin ağız kavgasını önlemek istedim. Sabri'de kendi kendini eğitmiş, bu konuda çok hızlı çalışan, çok yoksul bir köylü ailesinin çocuğu. Her kendi kendine eğitende görülen, belli başlı noksanlıklar Sabri'de de var.. Örneğin: Önemden fazla ataklık, farfaracılık, eleştirme, ama ille de eleştirme hastalığı, insan beğenmeme, hoşgörüsüzlük, biraz övüngenlik, fazla yalnız olunca da bu suçlar, çoğalıyor doğal olarak. Biraz da iç eleştirisizlikten ileri geliyor. Suzan'a en çokta Sabri'nin övüngenliği, üstünlük

duygusu dokunuyor. Bunu o söylemesin, başkaları söylesin. Diyor.

Alplere doğru tırmanırken, kar kalınlaşmaya başladı. Ön tekerler, kar lastiği. Arka tekerlekler, iki yıldır yine çıplak yaz lastiği. Arabanın her an sağa sola kayma olanağı var. Bu korkusunu bizden gizliyor Sabri. Arabanın firmaya olan borcunu bitirmeden, lastikleri yenilemek istememiş. Yalan söylüyor. Borç, geçen yıl bitti. Bu ikinci yıl.. Bir yıldan fazla da süreli satış yapmaz, Ford kuruluşu.. Hem de bir mektubunda yazmıştı. Borcunun bittiğini. Ama bile bile de nasıl aşacağız bakalım üç bin metrelik Alpleri. Münih'te dikkatlice baksaydım, arka tekerleklerin çıplak yaz lastiği olduğunu görseydim, binmezdim arabaya. Hiç mi hiç anlamam, böyle şeylerden.. Korkulu bir bekleyiştir başladı içimde. Sınır kenti Salzburg'u aşınca, doksan kilometreden yüz on kilometreye çıktı Sabri. Sağda solda kaza yapan arabaları görünce tüylerimiz diken diken oluyor. Suzan'ın «Ah! mayko, Mayko»su yine başladı. Sabri, isyan etti:

— Sus, be! Suzan artık!.

Suzan, sustu. Öfkeli, yavaşça:

— Niçin?

— Niçin olacak? Türkçe birşeyler söyle. Ya da Almanca.

— İyi Türkçe bilmiyorum. Almanca ise hiç!

Bir sessizlik oldu. Sabri'nin kulağına usulca:

— Sabri, istersen ben, karık bet sesimle bir efe türküsü okuyayım?

— Oku, hoca! Rica ederim! senin sesin elverişli. Kendini de suçlama.

— Teşekkür ederim. İstersen türkünün öyküsünü anlatayım kısaca?

— Anlat, oku, hoca!

Suzan nazlı, meraklı, Sabri'nin görmezliğinden yararlanarak, dağınık saçlarımı okşadı:

— Hadi hoca, oku n'olursun?

— Nenemin otuz yıl önce anlattığına göre, bizim oralarda ki dağlardan Bozdağ'ında bir efeyi yakalamış zaptiyeler. Yani bugünkü jandarmalar. Ellerini arkadan bağlamışlar. Bir pınar kıyısında da mola vermişler. Genç efe coşa gelmiş o sıra, söylemiş, bakalım ne söylemiş:

«Duman vardı dağların başında
Arzum kaldı toprağında taşında
Sırf sen değil cümle alem başında
Koyverin paşalar sılama erişem
Hey of erişem!

Yeltem olur derelerin söğüdü
Çok verdiler ben tutmadım öğüdü
Küçük kızlar gelin oldu büyüdü
Koyverin paşalar sılama erişem
Hey of erişem!

Suzan, küçücük ellerini acıtırcasına çırptı. Araba usulca sağa doğru kayar gibi oldu. Sabri, Suzan korkudan paniğe kapıldılar. Sabri, gazı kesti, yolun sağına, genişçe bir yerde usulca durdu. Sapsarı bir yüzle, baktı:

— Aman hoca! arka tekerlekler kaydı!.

— Olsun koçum! Soğukkanlılığını yitirme! Hiç mi hiç acelemiz yok.. Paşaya kelle yetiştirmiyoruz. Nasıl olsa bir haftalık izinlerimiz var.. Üçümüzünde var.. Acele etme.. Yarın sabah varsak ta ziyanı yok. Suzan, sen de bir daha bağırma öyle, e mi?

Suzan hızlı çarpan kalbini eliyle tutarak:

— Çok korktumda ondan bağırdım. Aşağıda ki dereye pisipisine yuvarlanabilirdik.

— Sen, beni deli edeceksin kızım! Çekil biraz, sol tarafa doğru, arkamı göremiyorum.

Suzan, küskün sola çekildi. Araba usulca yürümeye başladı. Hızlandı. Aşağıdaki derenin içindeki evler kibrit kutusu kadar görünüyordu. İliklerime dek titredim. Belli etmedim. Üçümüz de korkuyorduk. Can tatlıydı. Yaşamak güzeldi. Tirenle yolculuk, Alplerde en elverişlisiydi. Hele bu mevsimde.. Sıfırın altında, yirmi derecede, kar yığınlarını, Alpleri aşmak, fikri kimin usuna gelmişti ilkin? Sabri, savla Viyana'daki ozan dostunu görmek istiyordu. Ben de istiyordum ama, içime giren, ölüm korkusu, bu özlemi mi boğmaya başladı. Sabri, arabasına güveniyordu ama, onun direksiyonuna güvenmemeye başladım bu kez. Direksiyon ve yol ustalığı yoktu, giderek ustalaşacaktı. Bu korkularım yüzünden, şöför okullarına gidip ehliyet alamıyordum. Bir bisikletim var, bana yetip artıyor. Kaç kez Alman polisi ceza kesmişti. Yok arka lambası yanmıyor, şu kadar mark ver. Yok, ön lambası yanmıyor ver! Bu bisikleti yanlış yere park etmişsin ver! Ayrıca seksen marka yakında onarım parası verdim. Oysa ki çok ucuza bir İtalyan işçisinden satın almıştım. Boşuna söylememiş atalarımız: «Ucuz etin yahnisi yavan olur.» Diye. Yenisini alamıyorum. Anlamsız bir bisiklete bu eski bisiklete bağlılık duygum var.. Bu duygu bağlıyor elimi ayağımı. Ne kitapların, ne dostların, ne de gereçlerimin eskisinden vazgeçemem. Bu konuda şaka yollu bile olsa dostlarım: Sen kirli çıkısın, azizim!.. Demekten kendilerini alamazlar. Eh, n'apalım? Bizde günün birinde gerilerde kalacağız elbet. Bizden sonrakiler, yaşamları-

nı sürdürmek, kendi varlıklarının, gücünü güvenini sağlamak için, bizim kuşağı doğal olarak suçluyacaklar.

Bisikletimin kısa öyküsünü anlattım. Eskiliğinin de savunmasını yaptım. Havayı değiştirmek için. Suzan'la Sabri kahkahalarla güldüler. Demin ki korku heyecanı, gülmeye çevrildi, bir süre. Sabri, sevimli, coşkun:

— Hoca! vallahi ömür adamsın. Sen, hiç kocamazsın gibime geliyor.

Oturduğum evin, beşinci katına, asansör bozulduğu günlerde, Sabri merdiven çıkışımı görseydi, böyle konuşmazdı. Hele bıldır, Salvator Keller'in bahçesinde, bira bayramını Helga'yla birlikte kutlarken, Helga'nın kalkıp gidişini görmeliydi. Helga, yabani kestane ağacı dibinde ki daha genç birinin masasına öylesine uçtu gitti ki, anlatamam. O süre kocadım daha çok. Neyse, Helga'ya sitem etmek, ne de başkalarını rahatsız etmek geçmiyor usumun kıyıcığından. Helga, çok tutkuları olan bir yabancıyla oturacağına, kendi vatandaşıyle oturmayı uygun bulmuştur. Bundan daha doğal ne olabilir? Ama öyle demiyor, bencil içim işte!.

Pis, dik bir yokuşu sardık yine. Geyik resimli, bilmem kaç yüzüncü levha: «Dikkat! Üç bin metre uzunluğa kadar, her an geyik çıkabilir yola» Bu levhalar, her üç kilometrede bir çıkmaya başladı. Geçen gün de bir numaralı Avusturya televizyonunda dağlarda çok kar yüzünden aç kalan geyik sürülerine, helikopterlerle ot atılıyordu. Televizyon konuşmacısı, geyiklere bu yardımın bir iki ay yapılacağını anlatıyordu. Doğu Anadolumuzda ki her kış, ot bulamıyan, milyonlarca baş, ev hayvanını düşündüm, acı acı güldüm.

On beş yirmi metre ötesini görmek zorlaştı sisten. Karşıdan gelen arabalar, üst lambalarını da yakmışlardı. Çoğu kamyondu gelenlerin. Şavk sabri'nin gözünü alıyordu. Sabri: «Ulan, işaret veriyorum, yaksana alt lambanı. İnip bir güzel pataklayacağım herifi!.» Arabayı durdurdu. Giden bir kamyonun arkasından bağırmaya başladı: «Dursana erkeksen!. Puşt, keranacı! Ayı herif! Ben galiba deli olacağım hoca!. Yugoslav markalı ayı, sana ehliyet verenin de avradını.....» Ayazdan mosmor olmuş, elini ovuşturuyordu. Az önceki sövmelerinden dolayı, öfkesi yitmiş olmalı ki: «Hoca! oku şimdi Nazım babadan bir şiir daha!.» Okuyorum. Sabri'nin gözleri ışıl ışıl. Kar zinciri takmış arabalar, hızla geçiyorlar yanımızdan. Viyana'ya çok yaklaştık. Yarı kirli saç, kilometre levhası, Ondokuz kilometreyi gösteriyor. Kilometreler, kent merkezlerini gösterir tüm. Viyana'nın kıyı sokaklarına varmak üzereyiz. Ozan, arkadaşını bulabilecek miyiz acaba? Araba birden sola doğru, hızla kayıp, kar yığınlarına saplandı. Yolun kıyısındaki demir kor-

kuluğa da tosladı bir kaç kez. Arkamızda ki arabalardan biri acı bir firen yaptı. İçinde ki sarı saçlı Alman kadını, güzelliğine yakışmayacak kadar, pis bir şekilde sövdü. Hacımıza putumuza sövdü. Hoş hacımızda putumuzda yoktu bizim. Arabası fiat, plakası da Hanover markaydı. Önde Sabri'nin yanında oturduğum için, başım ön cama çarptı. Ceviz iriliğinde şişti başım. Acımaya başladı soğuyunca. Cama, Sabri'ye bir şey olmadı. Suzan, bir çığlık attı yine arkada. Arabanın ön küçük lambalarından biri parçalanmış, birinin de sadece mika camı çatlamıştı. Sabri, bir arabaya bir gökyüzüne bakıyordu. Suzan'a gülme kirizi geldi yeniden. Korkudan, bu kez, sürüklenirken bende paniğe kapıldım. Küskün, canımız sıkkın girdik, güzelim Viyana kentine. Sabri'nin yüzü limon gibiydi, daha korkudan. Son sigorta taksidini yatırmadığı için, arabanın sigortası, kaza parasını ödemiyordu. Çarpan kişi yoktu karşısında. Çarpan kişi olarak, buzlu yolu ancak Almanya içinde gösterebilirdi. Birde buldozerlerin yol kıyısına yığdıkları karı gösterebilirdi. Ama suç kendisinindi. Arka lastikleri değiştirmemişti. Olan oldu, Sabri'nin de tadı kaçtı.

Batı tiren istasyonu karşısındaki küçük bir otele yerleştik. Suzan yorgunluktan uyumaya başladı. Sabri, bir kaç kez arabanın yanına gitti geldi. Otelin penceresinden, gülmekle, gülmemek arası bir düşünceye daldım. Sabri'yi bir yerden sonra, tutkularından caydırmak kolay şey değildi. Ezilen işaret lambalarına bakıp, iki elini birbirine çarpıyor, yere tükürüyor, gökyüzüne bakıp mırıldanıyor, yerinde, yerli yersiz dönüyor. Arka tekerlekleri, kazaya sebebiyet verdiklerinden tekmeliyor, ön tekerlekleri eldivenli elleriyle okşuyordu. Suzan bir ara uyandı. Ne yaptığını sordu Sabri'nin. Söyledim. Kasıklarını tutarak gülmeye başladı yine. Ses, öteki odalardan duyulmasın diye de ağzını mendille kapatıyordu.

Aşağı indim, Sabri'yi zor ayırdım arabanın başından. Sabri, hem çalıştığı yere karşı suçlu, hem de arabanın sigortasına karşı. Hasta çıkmış doktordan bir haftalık raporlu, izinsiz çıkmış Almanya'dan. Başına bir kaza gelse ne hastalık kasası bakacak kendisine, ne de diğer sigortalar. Hiç bir şey yapmasa bile, Alman doktoru, avusturya'da olduğunu öğrenirse, hastalık kasasından beş fening bile alamaz. İşveren, işine de derhal son verir. Böyle şeylere pek aldırdığı yok. Sabri'nin. Öylesine rahat ki bu konuda.. Fabrika müdürü sanki babası, ya da bir başka yakınıymış gibi davranıyor, çileden çıkarıyor insanı. Batı istasyonu kahvesinde biralarımızı yudumluyoruz. Bademciklerim yeniden şişmesin diye, sıcak bira içiyorum. Alay ediyor, onun deyimine göre sıcak bira, eşek sidiğine benzermiş. Soğuk bira içmeliymiş.

Hem direksiyon kullanmak, hem kazanın verdiği üzüntüden, boyuna içmek istiyor. Sabri:

— Yolda bize, söven Alman kadının plakasını aldım. Hanover'li. Gidince trafikten adresini öğrenirim onun ben.. Gideceğim, sidiklinin ayağına ne diyeceğim biliyor musun?

— Bilmiyorum!

— Doğal, olarak bilmezsin. Sabri'nin işlerini..

— İyi ya! anlat bakalım, ne yapacaksın?

— Bir düşün bakalım, azıcık saksını çalıştır.

— Öpecek misin?

— Yook!

— N'apacaksın ya?

— Bir düşün de söyle, atma işkembeyi kübradan.

— Tokatlıyacak mısın?

— Hayır, bin kez hayır!.

— Peki, n'apacaksın oğlum, söyle?. Delirtme insanı...

— Ondan alay etmesinin öcünü alacağım. Hoca! yaparım, bu işi..

— Deli olma Sabri!.

— Evet! ozanvari öç alacağım kaltaktan...

— Sabri, paniğe kapılma yine. Başını bu gidenlerde belaya sokma! Kadın, korktu, sövdü. O kadar.. Yabancı bir ülkede olduğumuzu da unutma!.

Bira bardakları arka arkaya gelip gitmeye başladı. İki küçük konyak söylemiştim. Görmez yanımdan Sabri'de söylemiş. Alkolun gevşekliği sardı her yanımı. Konyakları da bir hoş kokulu Viyana'nın.

— Ne yapacağım biliyor musun hoca?

— Hayır! Bilmiyorum.

— Bundan daha güzel öç alma şekli olamaz.

— Kadının evini ateşe mi vereceksin? Almanya'ya dönünce!.

— Yoook!.

— Arabasını ters yüz edip, benzinle mi yakacaksın?

— Değmez, araba sigortalıdır. Hem kapitalist ekonomiye ikinci kez ödev yapmak istemem. Adamların amaçı tüketim, ne diye yakayım arabayı, sigortası hemen bir yenisini verir altına. Fabrikası da bir yenisini yapmak için can atıyor.

— Kadının ağzını mendille bağlayıp, zorla yatağına girecek değilsin. Bu kadar azgın olduğunu sanmam.

— O işi, bu gece Suzan'la yapacağım.

Sağa sola baktı Suzan'ı arandı. Unuttu, otelde bıraktığını Suzan'ı.

— Nerde benim Suzan'ım.

— Şimdi uyuyor.

— Neden gelmedi? Neden getirmedin?

— Getirmedim, kadıncağız yorgun uyuyor.

— İyi uyusunda büyüsün, tıpış tıpış yürüsün. Karpuzlar bile tarlalarda yata yata büyürler. Koca, yörük sen de.. Öyle değil mi?

İyice, saçmalamaya başladı. Son kez sordum:

— N'apacaksın Hanover'li kadına?

— Bir demet kırmızı gül alıp, evinin zilini çalacağım. Diyeceğim ki: «Şu tarihte, Viyana'ya on dokuz kilometre kalmışken, biz üç Türk arkadaş, elimizde olmıyan, nedenler yüzünden yaptığımız kazaya bakıp, sövmüştünüz. Bu sövmenize, edepsizliğinize, şirretliğinize karşılık, teşekkür etmek için, arkadaşlarım, kendi adım adına, bu kırmızı gülleri size armağan ediyorum. Diyeceğim.

— Çok, güzel Sabri ama!..

— Aması de ne?

— Kadın yıkılmaz mı içinden? İç acısı çekmez mi?

— Çeksin, kaltakl

— Belki de şimdi iç acısı çekiyordur.

— İç acısı mı, bu mistiklerin sarıldığı, yapışkan bir silahtır. Pis bir şeydir. İç acısının gücüne inanan insan, davranışlarını, sözünü önceden ayarlar. Hocalar, papazlar gibi öğütverme bana. Haydi, şimdi o kadını arıyalım. Hocal kadın şahane güzeldi de mi?

— Güzeldi. Saçları bizim oraların buğday tarlalarına benziyordu.

— Bana bir daha Yurdumdan, söz etme e mi?

— Neden?

— Perişan oluyorum özlemlerden de ondan. Olanaklarım elverse hemen koşup gideceğim. Haaa!. Hadi o kadını, kırmızı güller alıp, kahvelerde arayalım. Ne dersin?

Usuna yerleştirmişti o kadını. Olmaz desem, küserdi gücenirdi. Bu ozanların çoğu böyledir. Coşkuya kapılıp giderler. Duygudur, bir yerden sonra kendilerine, egemen olan. Nelerden sonra yaptıkları işin, çok duygusal olduğunu anlarlar. Bozuntuya vermemek için de sağa sola, duygusallığın kendilerinde yazma işini körüklediğini, savunurlar. Kimbilir, belki de öyledir, bizim Sabri'de. Yüksek sesle konuşuyoruz, sokakta. Hiç acelesi yokmuş gibi kar taneleri yüzümüze değiyor. Viyana'lılar da yüksek sesle konuşanları sevmiyorlar. Yabancıları da. Yüzümüze gelip geçerken sertçe bakıyorlar. Belki bizde kendi Yurdumuzda, yüksek sesle konuşan iki yabancı görsek, kızarız. Bu eziklik, siniklik duygusu, yabancı bir ülkede daha çok koyuyor insana. On santim aralıkla önümden geçen, bir araba uyardı, nerdeyse çiğneniyordum. Sabri, sevdiği ozanlardan, şiirler mırıldanıyor. Ne dediği de pek anlaşılmıyordu. Sağ koluma girmiş boyuna yere doğru asılıyor,

sol elimde de Hanover'li kadına vereceği kırmızı güller var.. Gülleri atamıyorum, beyaz kar yığınları üstüne. Öylesine güzel, öylesine canlılar ki... Bir oda da, bir vazonun içinde kimbilir ne kadar güzel dururlar? Sabri, ayazın etkisiyle ayılır gibi oldu. Az önce okuduğu şiiri kendi yorumlamaya çalıştı:

— Şuraya bak hocal adam kazık gibi, dizeler yazmış. Tedirgin oluyorum. Kanımda yine es esler dolaşmaya başladı. Demin ki sorularımı yanıtlamadın. İçelim mi yine haa?.. Ne dersin? Arayalım o kadını? Verelim mi bu gülleri? Güller mi güzel, kadın mı? Çiçekler insanlardan daha güzel olamaz. İnsandan daha güzel, daha sağlam, daha iyi, hiç bir şey olamaz yeryüzünde.. Bunu o mozalak kafana yerleştir. Arıyoruz değil mi o güzel kadını? İçten mi söyledin?

— İçten söyledim. Hem biraz gezelim, sonra içeriz...

Sevinçten, karların içinde debelenmeye başladı. Sabri. Uzun saçlı güzel bir kız, gülüşlerini, Sabri'ye karlar içinde debelenirken, omuzları üstünde gülüşlerini bırakıp gitti. Sarı renkli köpeğini kucağında taşıyan, yaşlı bir kadında, köpeğini öpe öpe, Sabri'ye homurdanarak ıraklaştı. Boşta ki sağ eliyle istavroz çıkardı. İsa'yı yardıma çağırdı. Sabri'yi usunu kaçıran biri sanmıştı. Kanıma göre. Sabri, öfkeyle silkeledi giysisinde ki karları:

— Ne dedi, hoca o kadın?

Yine öfke, heyecanına kapıldı. Çaresiz doğruyu söylemek gerek.

— İmdat, İsaa!. Medet Hazreti Meryem, burada bir deli karların içinde debeleniyor. Dedi.

— O ne karışırmış bana?

— Ne bileyim ben?

—Kötü, çok kötü bir dünyada yaşadığımızın ayrımına şimdi vardım. Kaskatı bir disiplin havası canımı sıkıyor. Özgür, bir insanım herşeyden önce. Dilediğimi de yaparım, İstesem şu anda bir nara da atabilirim. Şu karşıki sokakta da bağırabilirim.

Sabri, saçma sapan konuştukça açılıyordu. Kestim sözünü:

— Özgürlük, başkalarını tedirgin etmeden, dilediğini yapabilme eylemi bana kalırsa. Eğer başkalarını tedirgin ediyorsan, özgür değilsin. Şu anda burada, Viyana'da üç günden fazla kalamayız, ne işimiz, ne de paramız buna elverişli. Hani nerede ekonomik özgürlüğümüz. Ekonomik özgürlüğü olmıyan, kişiler, kuruluşlar, ülkeler hür değildir usuma göre.. On gün Almanyada çalışmıyalım, acımızdan ölürüz bee!. Ne satın alma gücümüz var.. Ne de bu kurulu düzene kafa tutma, anlama yeteneğimiz... Tüm atıyoruz, bol keseden atıyoruz. Eksikliklerimizi, eziklikleri mizi giderdiğimizi sanıyoruz. Asya'lı olan, sarkan yönlerimizi toparlıyamıyoruz. Çalışmayı, alışkanlık, aktöre, erdem durumu-

na getiremiyoruz işte. İşte bizi Avrupalılardan ayıran belli başlı özellikler. Özellikte değil bunlar, pis alışkanlıklar. Bir de utanmadan, küçük görüyoruz, suçluyoruz bu insanları. Bu çalışkan insanları ben, çok seviyorum. Çalışan, çalışkan her insanı seviyorum.

Sabri, şakaya boğdu işi. Sözde yatıştırdı öfkemi.

— Seni üzmek değildi hoca, amacım!.

— Biliyorum.

— Haydi, istasyona gidelim. Geldiğimiz yere. Üşümeye başladım. Ayıldım da biraz.

— Olur.

— Batı istasyon kahvesi açıktı. Joplu devriye polislerinden ikisi bize bakarak güldü. Sabri, biraz daha sallanıyordu, ondan olmalı.. Sabri: «İyi geceler» Dedi. Polislere. Polisler, gülerek «Günaydın!» Dediler. İstasyonun saati ertesi günün, iki kırkını gösteriyordu. Sabri:

— Hoca be! bu gülleri nerede vereceğiz Hanover'liye?

— Gel! biz o Hanover'li kadını aramaktan vazgeçelim.

— Sen deli misin hoca! Dünya kadar para verdik.

— Eee! N'olacak o Hanover'liyi bulamazsak?

— Başka bir kadına vereceğim. O kadına benziyen başka bir kadına.

— En iyisi otele gidelim de Suzan'a verelim. Ne dersin?

Uyanır gibi oldu, üzgün, yorgun:

— Doğru söyledin.

Otele doğru yürüdük. Sabahın ilk tramvayları, Viyana sokaklarındaki sessizliği bozmaya başladılar. Otelci kadın, yüksek yerden, birden düşmüş insanların şaşkınlığı içinde baktı yüzümüze.

●

H I R S I Z

Yazan: Mehmet SELÂHATTİN

Başkomser Osman, iskemlesini karakolun önüne atmış, gelip geçenleri seyrediyordu.

Güneş zirveye yükselmiş, deniz üzerinde yakamoz yapıyordu. Denizde en ufak bir kırışık bile yoktu. Kınalıadaya pek yakışmayan ağır, sıcak bir hava insanda, poyrazın bir an evvel çıkması isteğini uyandırıyordu.

Başkomser Osman:

— Öf, dedi. Şu meret rüzgâr bir çıksa da biraz hava alsak. Ne sıcak bu be!

Bir yandan da önünden geçen şortlu, bikinili, yarı çıplak kızları seyrediyor: «Allah neler yaratıyor», diye içinden geçiriyordu. Dolgun bacaklı, iri kalçalı olanları en çok ilgisini çekiyordu. Hele, bir de kocaman memeleri sütyenlerinden taşanları geçince, burun delikleri hazla açılıp kapanıyordu.

— Allah, dedi, duyulur duyulmaz bir sesle.

Şöyle bir tanesini eline geçirebilseydi. «Adam bununla bir gece yatarsa bir daha ölmez valla.»

On adım ilerideki dükkânda, Muhtar Nazif daktilosunu masasının üzerine koymuş, tak tak, bir şeyler yazıyordu yine.

«Ne yazar adam boyuna, böyle.» dedi içinden. «Adam sende, Ne yazarsa yazsın, sana ne. Sen önünden geçenleri kaçırma, ona bak.»

Sonra birden:

— Bak hele, dedi. Hakkı Baba yerini almış. Ulan, koca deyyus, ağzının tadını ne de güzel bilirsin.

Hakkı Baba, yetmişin hayli üstünde, tombul tombalak bir ihtiyarcıktı. Bahriyeden emekliydi. Yavuzda hizmet görmekle öğünürdü. Aklına esince gelir Yalovalı manavın önüne, aynı yerde macun satan adamın verdiği iskemleye oturur, bir yandan sohbet ederken, öte yandan da Yalovalıdan sebze, meyve almaya gelen kadınları seyrederdi. Eğilip meyve seçerken açılan bacaklarını, görünen külotlarını gözetlediğini hiç bir kadın farketmezdi.

Deniz, hafif hafif kırışmaya başlıyordu. Karşı tepelerin üzerinde, küçük kümecikler halinde, beyaz bulutlar yükseliyordu. Martı kanadını andıran beyaz bulutçuklar.

«Tamam. Poyraz geliyor.» dedi, Başkomser kendi kendine.

Hiç şaşmazdı. Beyaz bulutlar görününce poyraz çıkardı. Önce hafif hafif kırışan deniz, poyraz hızını arttırdıkça coşar, iri dalgalar sahili döğmeye başlardı. «Deli Kınalı» derdi halk, bu yüzden oraya. Poyraz çıkınca denizin tadı kalmıyordu. Kıyıdaki yarı çıplak kadınlar ya teker teker evlerine döner, bir kısmı ise Nefinin gazinosuna kendilerine siper edip, sere serpe, vücutlarını güneşin yakıcı kollarına bırakırlardı. Yanmak, daha yanmak isteklerine mukavemet edemeyenlerdi bunlar. Hani, doğrusunu söylemek lazimsa, daha fazla yanmaya hiç ihtiyaçları yoktu bu kadınların. Tenleri çoktan bronzlaşmıştı. Bir nevi güneş tutkusuydu bu. Yahut ta tembellikten yapıyorlardı böyle. Kalkıp eve ka-

dar yürümek, belki de kendilerini bekleyen bir sürü ev işi yapmak düşüncesi, onları Nefinin bahçesine çekiyordu.

Ansızın, Mimoza lokantasının önünde beliren kalabalık, Başkomser Osmanı düşüncelerinden ayırdı.

— O da ne, dedi, merakla.

Kalabalık karakola doğru geliyordu. Biraz dikkat edince, iki kişinin kollarına sıkı sıkıya yapıştığı bir adam gördü, kalabalığın ortasında. Ara sıra, insanlardan biri adamın kafasına bir yumruk indiriyor, yahut bacaklarına tekme savuruyordu.

Başkomser, yüzüne mümkün olan ciddiyeti vererek, ayağa kalktı:

— Ne oluyor lan, dedi sert sert.

Kalabalıktan bir ses:

— Ne olacak ahbarik, dedi. Yatordum yatağımda, bir de ne göreyim dersin, hayalet gibi bir adam karşımda dikilmor? O takke avazım çıktıkça bağırmazmıyım. Henttir nedir? Abuş, başka girecek ev bulamamıştır sankim?

Sucu Arif:

— Sesi duyunca abi, diye araya girdi. Eve daldım, bunu yakaladık..

Başkomser, adama döndü:

— Elin evinde ne arıyordun ulan, dedi.

Kalabalığın ortasında zangır zangır titreyen, soluk yüzlü, avurtları çökük adam:

— Çalacaktım abi, diye karşılık verdi.

— Çalacak mıydın? Ne çalacaktın bakalım?

— Ne bulursam. Kapıyı açık görünce giriverdim içeriye. Kimse yok sanıyordum. Meğer bu kadın varmış. Beni görünce öyle bir bağırdı ki ne yapacağımı şaşırdım.

Ermeni kadın:

— Bağırmacaktım da ne edecek idim, diye söze karıştı. Delinin zoruna bak. Bir de sade kahve ikram edecektim?

Başkomser:

— Ya, dedi adama.

— He ya.

— Peki, başkasının evine girilmeyeceğini bilmiyor musun? Her açık kapıdan girmeye kalkarsak halimiz nice olur?

— Çalacaktım, dedim ya abi.

— Yani, hırsızlık maksadiyle girdin eve.

— Öyle.

— Peki, gir bakalım karakola. Sen de hanım. Olaya şahit olan kim varsa gelsin.

Son söz üzerine, kalabalık, göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir süre içinde dağılıvermişti. Arifle, Mimoza Yusuftan başka kimse kalmamıştı ortalıkta.

«Bu kadarı yeter.» diye düşündü komser osman.

— Gelin bakalım, dedi onlara.

Sonra odasına girip, masasına oturdu.

Önünde, titremesi hâlâ durmayan hırsızla, iki şahit ayakta bekliyorlardı.

Osman, bir müddet ne yapacağını düşündü. Sağ elini masaya koymuş, parmaklarıyle trampet çalıyordu.

Hırsız, boyuna titriyor, ara sıra da, kesik kesik öksürüyordu.

— Orada kimse yok mu, diye kapıya doğru bağırdı komser. Biriniz gelsenize buraya!

Polis memuru Paşa Nuri kapıda belirmişti.

— Ben varım komserim, dedi.

— Sen mi varsın? Muharrem nerede?

— Raporlu beyim.

— Hay o adamın raporuna da... Şahbender nerede?

— Büyükadaya, trafik için çağırmışlardı ya...

— Hım, dedi başkomser Osman.

Şu Nuriden oldum olası hoşlanmazdı. Garip adamdı Nuri. Yarı deli gibi bir şey. «Hay seni polis yapanın...» diye içinden geçirdi. Sonra:

— Al şunları odana, zabıt tanzim et, diye emir verdi. Adam, hırsızlık için, madamın evine girmiş. Zabtı tut, nezarete tık deyyusu. Sakın dayak mayak atmayasın ha. Yarın müdüriyette zarına bakarlar onun.

— Peki beyim.

— Bu gece kim nöbetçi?

— Benden başka kimse olmadığına göre...

— Peki, sen zaptı neyi tanzim et hele. Yarın ilk vapurla müdüriyete götürürsün hırsızı.

— Olur beyim.

Dört kişi Paşa Nurinin arkasından yürürken, ağır ağır karakoldan çıktı komser. «Şu Nefinin oraya gidivereyim bakayım.» diyordu içinden. «Tavla oynayacak birini buluruz belki.»

Yürürken de:

— Allah Allah, diye düşünüyordu. İnkâr minkâr da etmiyor. Düpedüz çalacaktım, diyor. Garip bir hırsız bu. Sakın başka bir maksadı

olmasın? Yok canım, başka maksatlık hal mi var herifte. Üflesen yıkılacak. Neyse, Nuri halleder işi.

Paşa Nuri icap edeni yapacaktı.

«Akşam geçerken, müdüriyete gidecek yazıyı imzalarım. Olur biter.» dedi. «Ne halları varsa görsünler.»

İşi Nurinin üstüne yıktığına memnundu. Yirmi şu kadar yıllık polislik hayatında öyle şeyler görmüştü ki bıkmıştı artık bu işlerden.

Paşa Nuri, kalabalık karakola dolmadan önce, oturmuş, şiir yazıyordu. En sevdiği işti bu onun. Dediğine göre, yazdığı her mısra derin anlamlar taşıyordu. Onları çözmek, öyle her yiğidin harcı değildi.

— Meselâ, derdi, kendisini dinleyen birini buldumu. İki türlü bilgi vardır. Nakli bilgi, akli bilgi. Nakli bilgi, o, geç onu, herkes yapar onu. Okur, işitir, öğrenir. Akli bilgiye gelince o başka şey. Okumakla olmaz. Senin üniversite profesörlerinki işte hep öyle, nakli bilgi. Onun için kıymeti yok bence. Hadisenin künhüne akli bilginle varabiliyormusun, sen ona bak.

Onu dinleyen, meselâ, mimar Başarsa:

— Ne, diye sözünü keserdi. Hadisenin küpüne mi, ne demek o öyle?

Paşa Nuri, etrafına acı acı, işte sizin okumuşunuz bu kadar olur, diyen bakışlarını gezdirir:

— Yok canım, diye cevap verirdi. Küpüne müpüne değil. Künhüne. Yani derinliğine, esasına. O öyle okumakla olmaz. Kafa lazım kafa. Ya işte öyle.

İşte yine böyle, akli bilgiye dayanan, şiirinin yarıda kesilişine içerlemişti Paşa Nuri.

— Gelin arkamdan bakim, dedi sert sert.

Sonra hırsıza döndü:

— Ulan, çalacak başka yer bulamadın da Kınalıyı mı seçtin? Ulan, burada hırsızlık olur mu hiç?

Hırsız:

—Bir şey çalmadım ki, dedi saf saf.

— Bir şey çalmadın mı?

— Yo. Sadece çalacaktım.

— Ha, sadece çalacaktın. Yani bıraksalardı çalacaktın. Bırakmadılar, sen de çalmadın.

— Öyle.

— Aynı şey oğlum, dedi Paşa Nuri. Ha çaldın, ha çalacaktın, aynı şey. Sen niyete bak. Niyetin çalmaktı ya.

— Evet.

— Ha. Tamam. Anlaştık. Anlatın bakalım şimdi olanları.

Paşa Nuri, hepsini ayrı ayrı dinledi. Daktiloda takır takır bir şeyler yazdı. Orada bulunanlara teker teker imzalattıktan sonra:

— Hadi şimdi hepiniz gidin, dedi.

İşin daha uzun süreceğini sanan, olayı ballandıra ballandıra anlatmaktan gizli bir zevk duyan madam:

— Yani, şimdi biz hepimiz gidelim, diye sordu.

— He ya, dedi Paşa Nuri. Hırsızdan mâda hepiniz gidin. Yoksa onunla beraber nezarette sabahlamak mı istiyorsun madam?

Madam, kıkır kıkır gülüyordu.

— Allah etmesin, dedi. Sen delisin? Bir takke bile kalamam onla. Zaten bir sürü işimden olmuşam, bir de onunla geceleycem? Delisin nesin?

İki şahitle madam gittikten sonra, Paşa Nuri bir müddet düşünceli durdu. Hırsız ayakta bekliyordu. Çekingendi, titremesi halâ geçmemişti. İki yuvarlak düğmeyi andıran çocuksu gözleriyle, suçlu suçlu etrafına bakınıyordu. Adamın halinde, insanın içini merhametle kavuran bir şeyler vardı. Acımıştı ona Paşa Nuri, ama ne yapsındı?

— İlk hırsızlığın mı bu senin?

— Bir şey çalmadım ki, dedi adam yeniden.

— Peki, eve niçin girdin öyleyse?

— İçerde kimse yok sandım. Kapıyı açık görünce girdim. Bir şeyler çalacaktım.

— Yahu, dedi Paşa Nuri. İnsan bir şey çalmak için Kınalıyı mı seçer? Burada kuş uçurtmazlar adama. Küçücük yer. Avuç içi kadar...

— Ne bileyim beyim. Hırsızlık benim işim değil ki.

— Ya!

— Abi, ben çatı ustasıyım. İki çocuk, karım, bir de ben. Zar zor geçindiriyordum evimi. Verem oldum sonra, kan kustum. Kaldırdılar beni Cerrahpaşa hastanesine. Sağ olsunlar, iyi baktılar, tedavi ettiler beni. Sonra, iyileştim diye çıkardılar. Kış, kıyamette... Kimse kimseye bir gram ekmek vermiyor ki... Yine çıktım çatılara. Rüzgâr eser bir yandan. Kar altında, yağmur altında çekiç sallamak kolay mı? Yeniden hastalandım tabi. Bu defa hastaneye de almadılar. Evdekiler ekmek ister. Ah benim yavrum, evladım, çocuklarım.

Hırsız ağlıyordu şimdi. Hıçkıra hıçkıra, bir çocuk gibi ağlıyordu.

Paşa Nuri, önündeki iskemleyi işaret ederek:

— Hele şuraya bir otur, dedi. Üzme kardeşim kendini. Her insanın başına gelir böyle şey.

Adam, yıkılır gibi, sandalyeye çöktü.

— Ah, benim yavrularım. Pırlanta yavrularım, diye sızlanıyordu.

Sağlamken beni her akşam karşılarlar, onları sever öper, doya doya koklardım. Hastalanınca bunu da yapamaz oldum, Onlara da geçer diye. Öksürüğüm geldiğinde, ceketimin yenini ağzıma tutardım. Bizim gibi adam nerede oturacak beyim. Hepsi hepsi bir odacığımız vardı. Ona da razıydık ya. Felek koymadı işte. Ne biçim dünya bu yahu?

— ...

— İyi kötü bir lokma götürüyorduk evimize. Hastalanınca o da kesildi. İş buldukça yine çalışıyordum. Halim kötüleştikçe kimse iş vermez olmuştu. Kimisi hastalığımdan korktu, kimisi bu haliyle ne iş yapar, diye düşündü.

— Zor, dedi Paşa Nuri. Allah yardımcın olsun.

— Niye bilmem, be abi. Allah bizim gibilere hiç yardım etmiyor. Ensesi kalınları tutuyor hep. Allah onların zahir. Bizim gibisini tutup ta ne edecek?

— Deme öyle. Töbe töbe. Allahtan ümit kesilmez oğlum.

Adam omuz silkti, cevap vermedi. Oturduğu yerde, iç çekerek ağlıyordu.

— Tüh, diye geçirdi içinden Paşa Nuri. Hep bana çatar böyleleri. Sabaha kadar ne edeceğim bununla?

Adama çok acımıştı.

Gayriihtiyari, gözü önünde, yazmakta olduğu şiire takıldı.

Halay tutar hasköyünde güzeller,
Allar giyip, al ipliğe inci, mercan dizerler.
Bir araya toplanarak, küme küme gezerler,
Olur bir gün düğün, duvak yalan, tel yalan.

Lale çimen, mor karanfil, goncalaştı her yerde,
Sarmaşıklar salkım salkım, güller açmış renk renge,
Şeyda bülbül aşk yolunda diller döker dalında,
Şimdi ise nergis yalan, zambak yalan, gül yalan.

Sonra, şiirine devam etmek arzusu uyandı içinde:

— Sen şimdi nezarete gir, dedi hırsıza. Bakalım sabaha ne edeceğiz?

Adam, şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu, nezaret nerede diye. Bilinmez niçin, birden korkmuştu.

— Bunlarda mı başıma gelecekti yarabbi, deyi sızlanmasına başladı.

— Gel peşimden, dedi Paşa Nuri.

Onu, karakolun arkasındaki bahçeye götürdü. Tahtadan, tavuk kümesini andıran bir yere soktu.

Nezaretin kapısı bile yoktu.

Nuri gittikten sonra adam, toprağa oturdu. Sırtını tahtalara dayadı.

Öksürdü ağladı, öksürdü ağladı saatlarca sürdü bu hal.

Paşa Nuri, iyice tedirgin olmuş, odada bir aşağı bir yukarı, dolaşıp duruyordu.

Polisliğine küfretti, insanlığına küfretti, bu işi başına saran başkomisere küfretti.

— Ulan, neydi bu hal? Çocuk muydu bu adam? Güpegündüz, Kınalıda hırsızlık yapılır mıydı? «Çocuklarımı öper, sever, doya doya koklardım. Ne haldeydi şimdi kimbilir onlar?» Çocukların yatıp uyuduğunu, kadının pencere önünde kocasının yolunu beklediğini hayal etti Paşa Nuri. Sigara üstüne sigara içiyordu kadın. Sonra, «Töbe, töbe, dedi. Ulan, ekmek bulamayan insan sigarayı nereden bulacak?»

Biraz daha odada dolaştı. Sonra, karakolu hırsızı terkedip çıktı dışarıya.

Cıvıl cıvıl, neşeli insanlar dolaşıyordu sokakta. «Ne biçim bu dünya?» demişti hırsız. «Ne biçim dünya?» «Bir dahaki şiirime bu ismi koyacağım.» diye geçirdi aklından.

Caminin arkasındaki gazinodan ingilizce şarkılar duyuluyordu. «Herkes hayatını yaşıyor.» dedi. «Acaba, şu kalabalığın içinde bir kişi varmıydı karakoldaki adamı düşünen?» «Pöh.» dedi yüksek sesle. «İşleri kalmamışta...»

Dolaştı sokaklarda saatlarca.

Karakola döndüğünde, adamın hıçkırıklarla karışan boğuk öksürüklerini duydu yeniden.

«Rutubetli olur orası.» diye geçirdi içinden. «İçeri alayım şunu.»

Çıktı bahçeye.

— Gel arkadaşım, dedi. Çık oradan. Dokunur sana toprak üstünde oturmak.

Odasına getirdi hırsızı, altına bir iskemle verdi.

— Otur buraya, dedi. Sabaha çok kalmadı.

Ses etmedi adam, çöktü iskemleye. Başını kolları arasına alıp, masaya koydu.

— Uyu, dedi Paşa Nuri. Sabah epey iş bekliyor seni.

Yine çıktı dışarıya.

Sokaktaki kalabalık gittikçe azalıyordu. Bahar Pastahanesinin garsonları iskemleleri topluyorlardı. Nefinin önünden geçti. Sarmaşıkların altında bir grup genç oturmuş, gürültüyle, taş oynuyorlardı. Alsancak caddesinin sonuna kadar yürüdü. Döndü. Sonra bir daha gitti. Devriye gezen iki bekçinin selamını aldı. Karakolda bıraktığı adamı

bir türlü aklından çıkaramıyordu. Karısını, çocuklarını, teker teker, gözünün önüne getirdi.

Karakola döndüğünde adamı, aynı vaziyette, garip hırıltılar çıkararak, uyuyor buldu.

Hiç ses etmedi. Olayın zaptını alıp, cebine koydu.

O sabah, ilk vapurla işlerine gidenler, Paşa Nurinin, elleri kelepçeli soluk yüzlü, zayıf, mütamadiyen öksüren bir adamla vapura bindiğini gördüler.

Nuri, adamı alıp, bodrum katına indi.

Vapur Kadıköye yanaşıncaya kadar tek laf etmediler.

İskele verilirken:

— Kalk, dedi adama. Buraya iniyoruz.

— Burası Kadıköy, dedi şaşkınlıkla hırsız.

— Kalk dedik ya.

Kadıköye pek az yolcu inmişti.

Nuriyle adam iskeleyi geçince, Paşa:

— Dur, dedi adama. Uzat ellerini.

Cebinden çıkardığı anahtarla kelepçeleri çözdü, cebine koydu.

Hırsız şaşkın şaşkın bakıyordu Nuriye.

Nuri:

— Hadi git, dedi ona.

— Ama, beni müdüriyete...

— Git dedik ya be adam! Git işte!

Hırsızın yüzünü hafif bir sevinç ışığı aydınlatıp geçti.

— Sağol, dedi hafif bir sesle.

Sonra, hiç telâş etmeden, ağır ağır yürüyüp, kalabalığın arasına karıştı.

Paşa Nuri, onu gözden kaybedene kadar yerinden kımıldamadı. Arkasından, cebindeki zaptı çıkarıp parça parça yırttı, denize attı. Beyni üzerinde bir kurşun külçesi gibi duran ağırlığın kalktığını hissediyordu şimdi.

— Gelmişken şuradan bir şeyler alayım, diye mırıldandı.

Kadıköy çarşısına doğru yürüdü.

BOĞULMAYA AZ KALA

Zeyyat SELİMOĞLU

— Boğulan, söyle bakalım, boğulan adam gördün mü hiç? diye soruyor kaptan. Şöyle bir acı gülüyor. Yalnız dudaklarıyla. Gözleriyle değil. Gözleri donuk bakıyor ki bir, ama ne donuk.

Şöyle, Kefken önleri tam. Kaptanın donuk mu donuk gözleri, karşı kıyılarda. Kefken gündüz geçiliyor. Dirsekler küpeşteye dayalı gözler karşı kıyıya, Kefken kıyısına...

— Şu Kefken yok mu, diyor kaptanın tamtakır sesi, iyi adam yer, çok denizci başı yemiştir. Sen hiç boğulan adam gördün mü?

— Boğulmuş adam gördüm.

— Nerede?

— Plâjda, dipten çıkardılardı.

— Yok, diyor kaptan, öylesi değil. Denize teslim olarak boğulanı demiyorum. Değil. Baş kaldıran denizle boğuşa boğuşa boğulanı gördün mü, adam gibi boğulanı? Hava patlamışken, dalgalarla yumruk yumruğa boğulan bir adamın yazgısını paylaştın mı?

— ...

— Bak bak, diyor, -kıyıya doğru bir yerleri gösteriyor- dört kişiydik şu ötede, geceyarısı, soğuk, kışlamış bir gece. Bizim motor ikiye bölünüp suya döküldüğümüzde, dört kişiydik. Yükümüz madendi. Dayanamadı motor. Maden tehlikelidir -karşıyı gösteriyor- şu Kefken gibi.

Demek sen denizle dövüşe dövüşe boğulan bir adam görmedin? Görsen, bir de yakın arkadaşınsa boğulan, bir daha unutamazsın. Zor

unutursun. Unutursun belki ama, zor. Sık sık takılır aklına. Arada bir, zaman zaman, gelir. Bir de bakarsın ki yanında, yanıbaşında sanki, seninle nasıl dirsek dirseğe duruyoruz, işte öyle. Sesi, son sözü, ağzından çıkan son söz, kulaklarında bir uğultudur. Denizin uğultusu gibi hiç dinmeyen bir uğultu. Yaklaşıp uzaklaşır ömrün boyunca. Gider gelir. Ağzından çıkan son söz ...

Boğulmasına az kalmış, panik nedir bilmemiş bir adamın sesi nasıldır, bilir misin? Elbette bilmezsin, nereden bileceksin. O ses, haykırma falan değil, yakınma değil, korku çığlığı hiç değil. Boğulmak üzere bir adamın son sözü ...

Ne düşün bak, ağırbaşlı bir adamın sesini düşün, hani ciddi, şefkatli, canayakın bir ses. Yalnız başına kalmış, gururuyla yalnız başına kalmış bir adamın sesi. İşte onun içindir ki, unutamazsın. Boğulmak üzere bir adamın, senden hiç yardım beklemeden, senden beş paralık bile yardım istemeden boğulmaya hazırlanması ne demektir, bilir misin? Ağzından çıkan son söz...

İki kişi boğulduk, iki kişi sağ kaldık. Dalgaların ortasında, birbirimize çok yakın, dirsek dirseğe, birbirimize değecek kadar yakın, ama birbirimizden millerce uzakta gibi. Boğulma tehlikesinin birbirine yaklaştırdığı, birbirine bağladığı, yaşamak isteğinin birbirinden uzaklaştırdığı, birbirinden ayrı tuttuğu dört arkadaş. Bu ne demektir bilir misin. Bir bilsen...

Kuvveti kesilenin ayrılmayı göze alması, aklı başında, akıllı uslu boğulmayı kabullenmesi ne demektir? Senin, sağ kalmak için, aklın başında, ona el uzatamaman, el uzatmamayı kabul etmen, ne demektir bilir misin?

Bilir misin ki boğulmayı göze alan bir adamın son sözü -...Senin o kitaplarda okuduğun, sinemalarda gördüğün ölümlerdeki gibi fiyakalı konuşmuyor kendi ölümüne karar vermiş bir adam. Hiç konuşmamış gibi konuşuyor, ama sen unutamıyorsun. Ortalığı ayağa kaldırmıyor hiç. Senin yaşamana göz dikmiyor ölürken. Onun içindir ki unutamıyorsun. Sana bir şey diyeyim mi? Bir erkek, erkek mi değil mi, yalnız ölürken anlaşılır bana sorarsan. O büyük gerçekle, ölümle yüz yüze geldiği zaman.

İşte şuracıkta -başıyla öteyi gösteriyor- şu kayalığı görüyorsun ya, işte o kayalığın bir az açığında boğuldu iki arkadaşım. Birer dakika arayla. Birbirinin ardından. Ve aynı sözü söyleyerek .Ağızlarından çıkan son söz, ikisinin de aynı oldu. Ölümün birbirine eş tuttuğu iki adam.

Boğulma tehlikesi içinde su nasıl ıslak ıslak sarılır adama, bilir misin? Kurtulamıyorsun sudan. Öyle ağır bir su, yerinde duramayan,

kabarıp inen bir su ama, ağır mı ağır, tutmuş bacaklarımızdan çekiyor bizi, aşağıya, dibe doğru, neden çekiyor? Su neden boğmak istiyor bizi anlıyamıyorsun. Neden? Bu karanlık, neden? Bu ıssızlık, bu kimsesizlik, bu deniz, neden?

Boğulmana az kala, kaşla göz arası, dünyanın sorusu takılıyor kafana. Vakit yok, biliyorsun. Ne düşüneceksen düşüneceksin bir iki saniye içinde. Karşılığını vereceksin. En güzel şeyi düşünüp vereyim karşılığını diyorsun, öyle güzel bir şey düşüneyim ki, boğulmaya değsin. Ama, düşünemiyorum. O güzel şeyi düşünemiyorsun bir türlü. O zaman, yalnız ölümü düşünüyorsun. Sudaki karanlık, o kapkara su, başka şey düşündürtmüyor, engel. Biri var, bir el, karanlıktan göremiyorsun eli, ama, kafanı suya batırdığını hissediyorsun. Senin kafanda daha güçlü bir el var, büyük kocaman. Göremediğin bir elin varlığını hissetmen ne demektir, bilir misin? Olanca ağırlığını duyman bir düşman elin? Sen, bir kibrit çöpüsün. O el, sulara gömüyor başını. Tam boğulacaksın, çıkarıyor dışarı, bir soluk aldırtıyor acele, yeniden gömüyor. Sular yürüyor. Bir yürüyor ki sular. Ağzından, burnundan, kulaklarından içeri. Sular. Denizde değilim ben, gibi bir şey düşünüyorsun çarçabuk, vakit yok biliyorsun, onun için, çarçabuk düşünüyorsun, hemen, bir anda. Denizde değilim ben, bu çirkin su deniz olamaz, olamaz deniz, olamaz. Bu su çirkin, kara, pis, ölüm kokan bir su. Ağzından içeri, dışarı, sular. Ölüm bir tarafından girip öbür tarafından çıkıyor.

En kötüsü ne bilir misin? Kollarının yavaş yavaş kesilmesi, gücünü tüketmesi. Düşün ki seni su üzerinde tutacak başka hiç bir şeyin yok, iki kolun var, o kadar. Gidi , kolları ne kadar da değerlidir insanın, insan bir bilse. Sen şu iki kolunun ne demek olduğunu bilir misin? Bilmezsin. Ben biliyorum. Ben şu iki kolumun yüzü suyu hürmetine yaşıyorum yaşıyorsam. Kollarıma duyduğum saygı kafama duyduğumdan da ileridir. Başkasında bilmem, bende öyledir. Kollarım, beni doğuran ikinci anamdır. Şu Kefken önünde, denizle dövüşürken doğdum ikinci defa, kollarım beni doğurdu...

İlk İbrahim oldu son sözü söyleyen. İbrahim son sözü söylediğinde, ben üç metre kadar uzağında ya var ya yoktum. Ne zamandır konuşmayı kesmiştik artık boşuna gücümüzü tüketmiyelim diye. Belki de söylenecek şey kalmamıştı. Ötekileri bilmem, beni su üzerinde tutan yalnız kollarımdı artık. Bacaklarımın yapacağı bir şey kalmamıştı. Bundan böyle yalnız zararı dokunurdu bacaklarımın, iki kurşun ağırlık ki, vücudunun ikiye bölünmüş olduğunu o saat anlıyorsun. Kafan nasıl yaşamakla ölüm arasında gidip geliyorsa, vücudun da öy-

le, ona uymuş. Bacaklar aşağı çekiyor seni, ölüme. Kolların yaşatmak istiyor, seni yaşamaya bağlamak çabası içinde. Sen de ikisinin arasında kararsız kalmışsın, bir yabancı. Kolların var, bir de bacakların, sen yoksun.

Üç metre kadar yakınımdan geldi ses. İbrahim'di. İbrahim'in sesi.

Ne o? Sabırsızlandın mı? Ne mi söylemişti? Elbette, haklısın. Merak edilmeğe değer elbette. Boğulan bir adamın son sözü ne olabilir? Anlatan sen olsan, ben de merak ederdim. İsterdim ki, bir an önce öğreneyim. İbrahim ne mi dedi? Peki sen söyle bakalım, sence ne söyler boğulmayı kabul etmiş bir adam? Doğru. Akla ilk gelen söz aşağı yukarı budur elbette. «Hakkınızı helâl edin. Çocuklarımı size emanet ediyorum.» Ama değil, böyle bir şey söylemedi, çok sade bir şey söyledi. İbrahim. Karanlıkta, dalgaların arasından gelen, ciddi, kendi hâlinde bir adamın son sözü, kararını vermiş bir adamın haberi: BEN GİDİYORUM.

Sen şimdi bana, ben gidiyorum, desen, nereye? diye sorarım elbet. Kim olsa sorar. Ama o sırada kim sorardı ki, kim sorabilirdi? BEN GİDİYORUM. Karşılıksız kalan bir söz. Hiç kimseye söylenmemiş gibi. Oysa dünyaya yayılan bir haber. Geri kalanlar, sakın merak etmeyin, BEN GİDİYORUM. Geri kalanlar, sakın merak etmeyin, beni aramaya kalkmayın, BEN GİDİYORUM. Geri kalanlar, sakın merak etmeyin, beni aramaya kalkmayın, beni bulamazsınız. BEN GİDİYORUM. Kısacık, çok sade bir sözün içinde bütün bunların hepsi; şimdi daha iyi anlaşılıyor. Ve gün geçtikçe, zaman geçtikçe, o kısacık söz büyüdükçe büyüyor kafanda, unutamıyorsun, daha bir anlam kazanıp kökleşiyor.

Sonra, Hasan'a geldi kesilmek sırası. Bir dakika kadar geçti geçmedi, daha bir arkadan, daha bir açıktan. Hasan'ın, tıpkı İbrahim'in sesiyle seslendiğini duydum : BEN GİDİYORUM.

O sırada dehşete kapılıp kendimi koyvermem gerekmez miydi? Kollarımın iki yana düşüp gevşemesi gerekmez miydi? Korkuya kapılmamak olacak şey miydi? Ama, hiç de öyle olmadı. Birden, kollarıma daha bir güç geldi sanki. Dişlerime de. Kollarımı dişlemek istedim. Kollarımı daha güçlendirmek, daha da uyandırmak için dişlerimi geçirmek istedim kollarıma. Ne dersin? Onların, korkuya kapılmadan, bizi çağırmadan gitmeyi kabullenmesinden mi kuvvet aldım ben? Dört bir yanımda uğultulu, ıslak, çırpıntılı bir karanlık, karatahta gibi bir Kefken gecesi, kafamın içinde son bir umut parıltısı. Birden, birden mi, yoksa bir süre sonra mı bilmem, ayaklarımın yeri bulduğunu duydum. Bacaklarım kollarımın yükünü paylaştı. İkiye bölünmüşlük son buldu. Yürüdüm. Yıkıla yıkıla yürüdüm sığlaşan suda. Yürüdüm, yı-

kıldım, kalktım, yürüdüm. Kıyıda bir yere ulaştım, denizin karaya kavuştuğu bir yere yüzükoyun bıraktım kendimi. Bacaklarım suyun içinde, belimden yukarısı karada, deniz itiyor, çekiyor, itiyor beni. Kustum, kustum, kustum.

●

TASDİKİ GELMEDİ

— Mehmet SEYDA —

Zaman çarkı -içerde- alabildiğine ağır dönüyor, birden patlak veren böyle olaylarda ise, tıpkı zıpzıp bilyeler gibi, sıçraya sıçraya gidiyordu.

Adamı, iki kişi kollarından, bir kişi ayaklarından kavramıştı. Kargatulumba taşıyıp, dar tahta basamaklardan güçlükle indirip, alt katın küçük ve boş kapıları açık duran üç hücresinden birine götürdüler. Islaktı, kaygandı her yer. İçeri atıldı. Kapısı çekildi. Pazarola Hasan Bey misali koca kafalı, iri çeneli bir adamdı.

Koğuşu, yukardan ve uzaktan yankılanan Arap Abdi'nin bağırtısı dolduruyordu:

— Lan tasdikin gelmez mi Allahsız, ipini ben çekecem senin!

Kimi ayakta dolanıyordu koğuştakilerin, kimi bir köşeye sinmişti. Coşku, gürültü patırdı, tam yatışıp geçmiş sayılmazdı.

— Nasıl çekersin? dedi kalemde yardımcı çalışan Hüseyin. Sen hükümlü, o sanık! Hükümlüye ip çektirmezler be Abdi.

— Çektirmesinler varsın, biz de onu burada yaşatmayız. Lan herkesin bir namusu, arı ve hayası var. Sözüm buradan dışarı, hırsızın, götçünün, ibnenin bile var. Bu itoğlu itin aramızda işi ne?

Söyleniyor, ver yansın ediyordu. Şu sonuncu kıyasıya dayağı başlattıran da o idi zaten. Apansız, karga sürüsü gibi çökmüşlerdi tepesine adamın. Kızılca köyündendi, adına Salim derlerdi. İçerde, suçunun ne olduğu anlaşılınca, adı ünü «Irzcı Salim»e çıkan herife ilk tekmeyi basandı. Onun koca kafasına, ufak, katır boncuğu mavi gözlerine, hantal çenesine, sapsarı bıyıklarına gözü ilişmez mi, yılanı ve çiyanı görmüşe döner, içi iğrençlik ve korkuyla kabarır ezip öldüremememin hırsıyla bütün vucudunu bir titreme alırdı. «Lan konuşma, kes sesini!» diye bağırmıştı. O gün bugün, Irzcı Salim koğuşta ağız açamazdı, sıkıysa açsın.

— Abdi Ağam doğru diyor ya, dedi genç hükümlülerden birisi. O itoğlu itin aramızda işi ne?

Adam bıçaklamaktan yatıyordu. Onurlu bir suçun suçlusuydu. Irzcı Salim'le aynı koğuşta barındırılmak bu onuru zedeliyor, kırıyordu biraz. Dövenler, tekmeleyenler arasına ilk katılanlardandı.

Hüseyin :

— Siz bilirsiniz, diye mırıldandı, ben karışmam.

— Sen karışma evetl

«İdarenin adamı» bilinen Hüseyin ekledi :

— Şimdi Başgardiyan gelir, birkaçınızı alır götürürse, yok arkadaş, ben gene karışmaml

«Kayırmam» demeğe getiriyordu ki, Başgardiyan da hep bu «boklu»nun ağzına bakar. Olup biteni hep ondan öğrenir. Gerçi boşboğazlık ettiği, yalan uydurduğu, lâkırdı taşıdığı pek görülmemişti ya, koğuşta çekinilen, aranın bozulmamasına çalışılanlardan biriydi elbet.

Arap Abdi yelkenleri suya indirip, buna göre konuştu:

— Karışma dedikse, lan oğlum, hakkatı ketmet demedik. Hakkatta, pezevenge şu koğuşun yarıdan çoğu vurmadı mı? vurdu. E, o zaman, ne sözün kalır Başgardiyan'a, bir sözün kalır mı diyecek? «Başefendi, hepsi çullandı..» der, bitirirsin. -Bakışlarını susanlar, ses çıkarmayanlar üzerinde gezdirdi.- Doğru mu, Müslüman doğruluktan ayrılmaz, doğruysa doğru, yalansa yalan, yalan mı?

Birkaç anlamsız homurtu, öksürük, mırıltı duyuldu; birbirine girdi karıştı. Aşağıdaki, bakarsın, gebermiş gitmiştir. Onu düşünüyor, gizliden onu hesaplıyorlardı. Eğer geberdiyse, iş değişir, başka renk alır. Sen, sen ol, bok yoluna gitme, bırak. Elebaşılığı üzerine alan Arap Abdi düşünsün, bulsun çaresini. Hesaplıyorlardı. İdare'de kuşkuları körükler, mide bulandırır bir suskunluk sürmekteydi. Hani, nerde o kavrulan soğan kokusuyla çileden çıkan, gelip, «Söndür ocağı!» diye basbas bağıran Başefendi? Ne gelen vardı, ne soran vardı, ne soruşturan. Yoksa, «Gecedir..» denildi, iş sabaha mı kaldı? O da olur.

— Lan, bir şey deyinl

Sustular.

Kafası gözü yarılmış, suratından kanlar akar, apış arasına yediği tekmeden sonra hiç kıpırdamaz, öyle kapaklanmış, iki büklüm kalmış; pezevenk, dürzü, deyyus, hergele. Gittin mi lan, geberdin mi lan? Sağlığında başa derttin, geberince de mi dert olacan lan? Tüh tohumunu atan babaya, tüh seni doğuran anayal Şurada yatarsın, suçun neyse davası görülür, cezası neyse ölçülür verilir, gün doldurur çıkarsın: Bir de, bir «Allahsız» yüzünden, gün üstüne gün almak var. Gel dayanl Kabahatin asılbüyüğü kimde? İdare'de değil mi? Müdür olsun,

Başgardiyan olsun, Savcı olsun, akıllarına eser, bahçede toplarlar «içtima.» Arkadaşlar, buraya, camiden toplattırılıp getirilmediniz. «(Onu biz de biliyoruz, kes!)» Kiminizin cezasının tasdiki geldi, yakında asrî cezaevine gidecek. Kiminizin mahkemesi sürüyor. Adalet zor. Rahat durun, bizi uğraştırmayın, uslu durun. Hakkınızda rapor yazdık mı, asrî cezaevine gidemezsiniz, eyi düşünmek lâzım. Tek durun, emre ve nizama riayet gerek. Devlet cümleyi düşünür. Deme, düşünmez. Yarın ziyaret günü. Çoluk çocuğunuz gelir, eşiniz dostunuz gelir. Onlar dışarda, siz içerde. En başta, takdiri ilâhi. Ne yapalım, bize de bir görev verilmiş. Allah cümleyi islâh etsin ve cümleyi Allah kurtarsın!» Sağol. Koğuşun kalın tahta parmaklıklı kapısına gardiyan akşamları takar zinciri, der: «Allah kurtarsın!» (Lan, bir de ben taksam şu zinciri kapı üstüne, sen içerde kalsan, desem «Allah kurtarsın!», şapkayı yana yıksam, tayını koltuğumun altına kıstırsam, çeksem evime gitsem?) Sağol. (Nasıl olacak? Suçlu ayrı yere, sanık ayrı yere, götçüler bir araya, ibneler bir araya, adam öldürmüşler ayrı, hırsızlar ayrı, berduşlar ayrı yerlere konulmadıkça, sen devletsin, hükümetsin, de bana, bu iş nasıl yürüyecek?)

Oğlancılıktan yatan ve bunun bir iftira olduğunu söyleyip beraatini bekleyen Hafız Hüsnü ile, genelevde orospu parası çalmaya kalkışan, ancak kapıdan çıkarken farkına varılıp yakalanan hırsız Cemal bir arada. Helâ aralığında don indiren «Kız Hidayet» ile, gece sinema dönüşü, karanlık yolda nişanlısına önce dil ile, sonra el ile sarkıntılık etmeye kalkışan iki kendini bilmezi tabancasını ateşleyip öldürmüş Maliye memuru Tahsin bir arada. Şu.. şu.. imanı bellenesi dürzünün, tövbeler olsun, Allahsız ve kitapsızın, biri yünlü, biri pamuk çift kaba döşeği ile, «Bana Arap Abdi demişler..», bütün M.. İli'nde ve hattâ İzmir'de ünlü kabadayının yırtıklarından partallar sarkan pide gibi döşeği bir arada. («Parasını sonra verirsin abi..» dedi, meydancı 15 kâğıda sattı.) Hak mı şimdi, adalet mi? İt oğlu ite, koğuşa gelir gelmez, kimin ne olduğunu sorup öğrenir öğrenmez kancayı takmıştı. Takar; Arap Abdi demişler. Erkeklik ölmedi. Onun, köşede, ışık giren pencere dibinde, kendi döşeğinden iki döşek sağda yatmasına bozulurdu elbet. Kimi zaman seksen, doksan kişi, kimi zaman elli altmış kişi olan koğuşta erkeklik hepten mi battı? Besbelli ki, batmış. Herifçioğlu başını yastığa koyuyor, hemen gidiyor. Sabaha kadar horul horul. Bu yanda Arap Abdi'yi, daha birkaç kişiyi uyku tutmazmış, cin ifrit kesilirlermiş, durumu vicdanlarına sığdıramazlarmış; kimin umurunda?

Üç, dört taş basamakla çıkılır, düzayak bir cezaevi idi. Ön yüzü şehrin kıyı sokaklarından birine bakardı. Bahçesi bir buçuk metre

yüksekliğinde kalın taş duvarla kuşatılmıştı. Sonradan, duvarı daha yükseltmeye para bulunamayınca, duvar üstüne demir çubuklar çakıldı ve çubuk araları dikenli telle örüldü. Önden, sokaktan kaçılamayacağı dikkate alınarak, bahçe arkasındaki duvar köşelerine karşılıklı candarma nöbetçi kulübeleri dikildi.

Bahçede kimse gezinemezken bu candarmalar birbirine düdük öttürürler, seslenirlerdi. Köylerinden yeni gelen haberleri sorarlar, anlatırlardı birbirlerine, sonra düdük çalarlardı. Belki de uyumamak için bulunmuş bir usuldü.

Aşağıdaki hücreye atılan Salim'de en küçük bir kıpırtı arama. Soluk alıp verdiği bile belli değildi. Hiç inildemiyordu. Başının sol şakağı üzerinden, bakır tencere kapağının keskin yanıyla vurulan yerinden aralıksız, kan geliyordu. «Anlat, nasıl oldu?» dediklerinde, «Cahıllık..» deyip susmuş, mahkemesi boyunca bu sözü değiştirmemiş, ondan bir şey eksiltip, ona bir şey katmamıştı; Asılmaktan kurtulamayacağı açıktı. Kızkardeşinin dere kıyısında bir çalıya takılıp kalan, yüzükoyun, kollar açık ölüsünün köyden üç, dört yüz metre kadar ötede bulunmasıyla, yakalandı. Sıkıştırıldı, üzerinde epey değnek kalınca sopa kırıldı. «Bilmem, görmedim.» Hep bu. Ölünün durumu doktorla savcıda kuşku uyandırdı. Bu sırada Salim, candarmadan geçip, İl Cezaevini boylamıştı. «Avukat ister misin, paran var mı, tutalım mı?» sorusunu olumlu bir baş hareketiyle cevaplandırınca, yaşlı bir avukat davasını üzerine aldı. Salim'in kendisine açılışı ölçüsünde, mahkemede onu hep o savunuyordu. Eğer, kimi kanıtlar dolayısıyle, müvekkilini ipten kurtarabilirse, İl çapında büyük bir ün kazanacaktı. Ondan sonra gör müşteriyi sen. Canla başla savunuyordu ve, dosyanın İstanbul'a, Adlî Tıb'ba gittiğini söyleyen de, bu avukattı.

Irzcı Salim'in cezaevine gelişi, son olaydan on sekiz ay öncesine raslar. Oldukça burnu kırılmış beli bükülmüş, dili tutulmuş, bakışlarını korku almış bir durumda geldi. İki şiltesi, yorganı, uçları püsküllü battaniyesi, gazocağı, kabı kacağı, ibriği, doksan dokuzluk tesbihi, namaz seccadesi ile geldi. Anlaşıldı ki, uzun kalıcılardandır ve varlıklı kişidir. Koğuş kahvecisi çayını demledi, kahvesini pişirdi, götürdü. Salim kahve içmez, çay içerdi; günde beş altı bardak. Soruları, «Şeytana uymak, cahıllık..» gibi kocaman kafasını seccadeden pek az kaldırıyordu.

Suçunda ayıplanacak bir yan olduğu kestirilebiliyorsa da, içyüzü öğrenilemiyordu. Gardiyanların, giderek kâtip yardımcısı Hüseyin'in ağzı aranmış, onlar da, «Irza geçmek ve katil..» deyip savuşturmuşlardı. Duruşmaları gizli geçiyordu. Büyük merak konusu olmuştu.

Sonra, on birinci ayın bitiminde, pazar yerinde kaçak tütün sa-

tarken yakalanan kendi köylüsünün koğuştaki boşboğazlığı ile giz çözüldü, durum açıklığa kavuştu.

Adı Durmuş olan bu köylü, namazdan başını kaldıran Salim'i görünce çarpılıp, şeytanı görmüşe dönüp, «Be deyyus, biz seni asıldın belliyorduk!» deyip, suratına tükürüp, başka bir koğuşa geçirilmesini istemişti. Başka koğuş yoktu; aşağıda, bodrumda, idamlıklara ve disiplin cezası çekeceklere özgü üç beton hücre vardı. Salimi oraya yollatmayı beceremedi, kendi gidip yatmayı da gözü kesmedi.

Başına toplaşanlara anlattığı olayın kısa öyküsü şöyledir :

«Bu deyyusun köy dışındaki yamaçta yetmiş seksen dönümlük toprağı, köy içinde, bahçesine mısır ektiği, üç göz odalı bir evi bulunur. Anasıyla babası Hakkın rahmetine kavuştuğunda, komşusunun dul kızını aldı. Vermezlenirler iken, iki bin gayme başlık parası ödeyip aldı. Zühre, bu deyyusun kızkardeşi, o çağda «sabi sübyan». Çırpı gibi, dal gibi bir kız. İyi belleyin! Deyyusun aldığı karı, her nedense dayanamadı bunun hizmetine, yada eskiden beri çürükmüş, bilmem, mefat eyledi. Kaldı bunlar ağa kardaş, ikisi. Görürdük, kızı alır tarlaya götürür evde çalıştırır. Zühre sessiz kız. Görebilirdik, iyi kötü gelişmiş, ele avuca gelir olmuş. Köyden birkaç delikanlı evlenme isteklisi çıktı, ben dahi kalbimden geçirdim, evinin çevresinde başladık dolanmaya, gezinmeye. Yok, olmaz demez, öyle bir başlık ister ki, sayabilene aşkola! So'ra iyi belleyin, kızı bahçede tarlada, bağda çayırda ve gün aşırı geldiği çeşme başında göremez olduk. Bir tevatür; ağası Zühre'yi İzmir'e yollamış. Ne işi var kızın orada? Okutacak imiş. Böyle bir altı ay kadar geçti. Bir de çoban Mustafa dere kıyısına davar sürüsünü indirmiş, sularını içirtip karşıya geçirtecek ula o ne? kız ölüsü. Kimin? Zühre'nin Koştu, geldi, yetiştirdi. Hep duyan fırladı. Millet ayaklandı bilâder. Sorma. Kimi seğirtti bu deyyusun evine. Haber verecek. Kardaşın boğulmuş, Salim. Bu uykuda, kıçında pireler uçuşuyor. Dere boyuna vardık ki, essahtan, kız suya kapanmış, yatar. kimi der ilişmen, cenderme gelsin. Hiçbirimizin aklına kızı kirleteceği, gebe bırakacağı, sonra da duyulmasın korkusuyla götürüp suya atacağı gelmezdi. Şimdi burada namazında niyazında.»

Dinleyenleri eliyle ayırıp, aralığından seslendi:

— Dayı, otuz Ramazan orucunu da tuttun mu?

Dediler :

— Tuttu, aksatmadı.

«Tövbe-i istiğfar» getiren Hafız Hüsnü kalktı gitti, Salim'in altından seccadeyi çekip aldı. Dokuması ağır, iyi cins bir seccade idi. Kendisininki kilim parçası.

Adamla selâmı sabahı kestiler. Sonrasında iş, suratına tükürme-

ye vardırıldı. Gelen tükürür, geçen tükürür ve din, iman komaz söverdi. Helâda çok kalıp, dışarı çıktığında hırpalanması, koğuş ortasında, sabaha yakın, iki kere ıslatılması, Arap Abdi'nin gelişinden sonraydı.

Bu sonuncusu pek kıyasıya olmuş, abdest alıp, namaz kılmak üzere seccadesini Hafız Hüsnü'den «ariyet» istemesiyle başlamıştı.

Koğuştakiler geceyi tedirgin geçirdiler.

Arab Abdi gözlerini kırpmadı.

Kasım ayının şafağı geç söktüyse de söktü, sabah oldu.

Bahçe kapısı açıldı.

Saat 8, sonra 9, sonra 11 oldu.

Telefon edilen Savcı'nın bir doktorla geldikleri, aşağıya indikleri haberi yayıldı. Herif gebermemişti, yaşıyordu. En başta Arap Abdi, rahat bir soluk aldılar. Gene, çağıran yok, sorgu sual eden yok. «Savcı gitmiş..» denildi. O gece «Irzcı Salim'in bütün eşyası koğuşta yağmaya uğradı. Hücreden gelse de, yatacak yer bulamaz, kuru tahta üstünde yatardı.

Bir hafta, iki hafta, beş hafta. Olayın üzeri küllendi ve âdeta kabuk bağladı. Bu arada Hafız Hüsnü'nün, daha bir iki kişinin, Yargıtay'dan ceza tasdikleri geldi. Geldiğinde, Hafız Hüsnü de gözden düştü epey. Bir gün, gardiyan Hicri koğuşa girip de, «Bugün duruşması var. Don gömlek çıkacak değil ya, şunun urbalarını verin!» demeseydi, «Irzcı Salim» bayağı unutulmuştu, hatırlanamayacaktı. Lan oğlum kimde bu deyyusun ceketi, pantolonu? Kolay bulunamadı. Oysa hepsi biliyorlardı ki, berduş Ekrem'le Ahmet'tedir. Ya ayakkabılar? İşte onlar gerçekten yoktu, kimde olduğu belli değildi.

Dediler :

— Aha şurdaki helâ nalınlarını verelim, nalınla gitsin.

Gardiyan olmazlandı. Mahkemeye nalınla çıkılmaz. Derken, aklına bir çare geldi; avukatı var ya. Adliye'de bunu bekler ya, o bulsun kolayını.

İlkin koğuş ve bahçe kapıları sürgülendi; bahçede olan bahçede, koğuşta olan koğuşta kaldı. Sonra Salim hücreden çıkarılıp, akar muslukta, gün ışığında, elini yüzünü yıkaması söylenip, biri önde onbaşı, ikisi süngülü er üç candarma ortasında mahkemeye gönderildi. Kafa göz çürük içindeydi, saç sakal birbirine karışmıştı. Genel görünüşü yüreklere korku, irkilme salıyordu.

Gören, yol kıyısına çekilip, durup seyrediyor; yürüyen, arkasına dönüp bir daha bakıyordu. Sağ yanak düzgünce, sol yanak alabildiğine şişkin, kocaman kafası bir budaklı ağaç kütüğü gibi yamrı yumruydu.

Candarmalar ve o ve avukatı, «Ağırceza»nın kapısı önünde bir

hayli beklediler. Çağrıldığında, kelepçeleri çözüldü. Salon kapıları kapalı tutuldu. Duruşma gizliydi.

Yarım saat sürdü mü acaba?

Şaşkınlığı alıklığı varmış bir suratla çıktı Salim.

Candarmalar bayağı bozuk çalıyorlardı.

Avukatın yüzü ise sevinçten pırıl pırıl.

— Kazandık, ben sana demedim mi kazanırız.. diye yüksek sesle konuşuyor, çevresine bir meraklı grup topluyordu. Kelle gitmişti. 36 yıl. Sen gene şükretl

Ne ki, Sivas'lı candarma onbaşısı görevine sahip çıkıp bu gösterinin uzamasına fırsat vermemiş, hükümlüye tezce kelepçeleri taktırmış, ilkin komutanlık yazıcılar odasına sokup, oradan da apar topar alıp götürmüştü.

Asılması dört gözle beklenen «Irzcı Salim»in idamının bozularak «müebbet»e hüküm giymesi, koğuşta bomba gibi patladı. Mahkemenin kararı, Yargıtay'ca, Adlî Tıp raporu değerlendirilerek bozulmuştu.

Kimsenin pek bir şey bildiği yoktu. Yakıştırmacaydı bütün sözler. «İdarenin adamı» Hüseyin işini bitirip gelse, doğrusu ondan öğrenilebilirdi belki. Sonunda geldi, anlattı. Duyan, dinleyen bayağı kulaklarına inanamıyordu. Kızkardeşini yatakta boğmamış mı bu itoğlu it? boğmuş. Gece sırtlayıp, dereye götürüp suya atmamış mı? atmış. Olaya intihar süsü vermemiş mi? vermiş. Lâkin, bilim bilimdir. Kız ağasının ay ışığında koca kafasını görmüş pencereden, içeri giren gölgesini görmüş, niyetini anlamış. O daha gelip tepesine çökmeden, gırtlağını sıkmadan, korkudan ölmüş. Raporun kaydeylediği husus da buymuş.

Koğuş kazan gibi kaynıyordu şimdi.

Arap Abdi dövünüyordu, göğsünü yumrukluyor, bağırıyordu:

— Bak şu Allahın işine! Sen, karnındaki piçinle, kızı boğacaksın da, o senin bu çıkmaz lekeni bağışlayacak. Erken, korkudan ölüp, seni asılmaktan kurtaracakl Allah, Allah, ah Allah!

Dayanamamış, başlamıştı ağlamaya. Örnek olmuştu; dövünenler çoğalmaktaydı.

Aşağıdaki, koca kafasını hücrenin demir parmaklarına yaklaştırmış, elleriyle parmaklıkları kavramıştı. Sözler tam gelmiyordu kulağına, arada bir diner gibi olan gürültünün büyümesiyle, dalga dalga yükselen seslerin uğultusuyla, daha sıkı yapışıyordu demirlere.

SAVAŞ VE BARIŞ

Sevgi SOYSAL

Dış kapıya yumrukla vurulduğunu duyan kadın mahkûmlar bağrıştılar: «Telefon! Telefon çalıyor!»

Dış kapıyla avlu kapısı arasında iki metrelik bir boşluk olduğundan boğuk geliyordu ses. Dış kapıya gelen yakınlarıyla kapı altından konuşan kadın mahkûmlar, karşılıklı iki kapı arasından yaptıkları bu konuşmalara telefon adı takmışlardı.

Meydancı Kürt Güllü'nün üçbuçuk yaşlarındaki oğlu Cevdet dış kapının yumruklandığını duyar duymaz koşmuş, avlu kapısının dibine boylu boyunca uzanarak kulağını aralığına dayamıştı. Boğuk bir erkek sesi geliyordu dışardan: «Fadimeee, gız Fadimeee! Aloooo? Aloooo?»

Fadime o sırada yemek pişirmekten başka çamaşır ve yıkanma işlerinin görüldüğü mutfakta çırılçıplak soyunmuş, sıcak su dolu gaz tenekesinin yanına çömelmiş, su dökünmeğe hazırlanıyordu, Başından aşağı ilk suyu dökmüştü ki oğlu Eyüp koşarak haber verdi: «Anaaa, babam telefonden çığrıyor gı!»

Fadime, çırılçıplak, uzun kıvırcık saçlarından damlayan sularla avluya çıktı. Çaylar yeni demleniyordu avluda. Avlunun en civcivli zamanıydı. Fadime'nin çırılçıplak telefona gittiğini gören kadınlar kahkahayı bastılar. Cevdet, kapı altından dışarı bağırıyordu bütün gücüyle: «Bubaaa? Senmin bubaaaa?»

Kadınların kendisiyle dalga geçmelerine içerleyen Fadime öfkesini Cevdet'e boşalttı: «Kalk len, cavurun dölü!» Ama Cevdet Fadime'yi duymadı bile. Bağırmaya devam etti: «Bubaaaaa! Bubaaaa!»

Öfkesi iyice kabaran Fadime Cevdet'i kolundan tuttuğu gibi, demir kapının yanındaki ağzına kadar dolu çöp tenekesinin üstüne fır-

lattı. Teneke üstünde Cevdet'le birlikte devrildi; Fadime telefonda konuşmak için taşa uzanmadan önce limon, patates, soğan, patlıcan kabukları arasında yüksek sesle ağlamaya başlayan Cevdet'in anasına sövdü: Güllüüüü! Oğlunu ...nın içine bağlasana gı! «Buba» diye tutturdu yine! Eliyle kapı altına kadar saçılan çöpleri temizledikten sonra yere yatarak aralıktan bağırdı:

«Ramis! Eskerim! Fadime saa gurban ossssunl Hoş geldin! Gözüüüm! Gözünün bebeğini yiyim! ... kıllarına kına yaktığımın Ramisi!»

Kürt Güllü oğlunun yaygarasını duymuş temizliği bırakarak süpürgesiyle koşmuştu oğlunun yardımına. Şalvarını çıplak göğüslerinin altına kadar çekmiş, hâlâ memeden kesmediği 1,5 yaşındaki küçük oğlunu kucaklamıştı serbest koluyla. İş görürken sarkık memesinden hiç kopmazdı Süleyman. Cevdet'i ağlatmanın Fadime olduğunu anlayınca, bu güçlü kuvvetli çingene karısıyla dövüşmeyi göze almadığından hıncını Cevdet'ten çıkardı. Süpürgesini kaldırıp vurdu oğlunun kafasına:

«Bubaymış... Bubanın canı çıksın... (...) i kopsun... Buban yok!»

Süpürgesini doğrulmaya çabalayan Cevdet'in başına var gücüyle bir daha vurdu, yeniden yere devrildi Cevdet. «Ha düş... Düş de geber emiiii!»

Cevdet yere devrilirken, kilimini kapıya yakın bir yere sermiş olan Kotan Ana'nın kilimi üstüne yuvarlanmıştı. Dostuyla birlik olup kocasını öldürmekten, yüzbir sene yemiş olan Fatma Kotan, ufak tefek, tombulca, kırmızı yanaklı, kırk yaşlarında huysuz bir kadındı. O da Güllü gibi yıllarca meydancılık yapmış, ama bir yıldır siyâtikten başını alamadığı için bu işi bırakmak zorunda kalmıştı. Güllü'nün temizlikten kazandığı 250 kuruş gündeliği çekemiyor, kin besliyordu ona. Cevdet çöpe bulanmış kafasıyla kilimin üstüne yuvarlanınca patladı: «Çuvaldız gözlü gâvurun piçi, bak nasıl pisledi kilimimi! Yıka bakalım kilimimi! Hemen yıkıycan! Yavşak götlü alevi koministi sende!»

Hırsı daha da artan Güllü Fatma'nın karşısına dikildi:

«Osurmadan kokma, biz senin gibi kılıçla müslüman olmadık!» Kotan Ana, içi yeni demlediği çayla dolu çaydanlığını tuttuğu gibi Güllü'nün kafasına fırlattı. Yüzü, çıplak göğüsleri sıcak çayla haşlanan Güllü Kotan'ın üstüne atıldı. Kavga bir anda büyüdü. Kavgadan herkes hevesini biraz olsun aldıktan sonra ikisini ayırdılar. Güllü'nün sarkık memeleri, Kotan'ın yüzü tırmık içindeydi. Güllü yere düşürdüğü süpürgesini alıp yukarı helâları temizlemeğe giderken söyleniyordu hâlâ:

«Sen dostun ile, kocanın hayalarını ezip geberttikten sonra yatmadın mı?»

Havaya doğru yumruğunu sallayan Kotan Ana bacaklarındaki siyâtik ağrılarını düşünerek Güllü'nün ardından gitmekten vazgeçti; arta kalan hırsını, ayakaltında dolaşıp «Buba!» diye ağlayan Cevdet'e bir tokat patlatarak çıkardı: «Nah işte al babanı!»

Dünyayı az çok anlamaya başlıyalı cezaevinden başka bir yer görmemiş olan Cevdet çok dar bir coğrafya içinde yaşamak olduğu kadar tokat yemeğe de alışıktı. Kotan Ana'nın yanından uzaklaştı. Kadınlar bölümünü cezaevinin öteki bölümlerinden ayıran kapıya çıkan tahta merdivene tırmandı. Bu merdivenin tepesinden kalenin bir parçası, bir kaç ev, bir kaç sokak görünüyordu. Bildiği tek sokaklara dikti gözlerini. Eyüp merdivenin altından oynamak için Cevdet'i çağırdığında duymazlıktan geldi. Eyüp yanına çıktı Cevdet'in, dürttü: «niye gelmiyon len?» Cevdet gözlerini uzaktaki sokaktan ayırmadan karşılık verdi: «Bubamı gözlüyom.»

Eyüp Cevdet'e ters ters baktı, bir şey söyleyecekti, arkalarındaki kapının gürültüsüyle ikiside merdivenden aşağı koştular. Gardiyan merdivenin üstüne çıkılmasını yasak etmişti çünkü. Demir kapı gürültüyle açıldı; Gardiyan 17 yaşlarında, uzun boylu, siyah uzun saçlı, güzel, Cevdet'in şimdiye kadar gördüğü kadınlarla kızlara hiç mi hiç benzemiyen bir yaratıkla göründü. Nur'un iyi bir aile kızı olduğunu, kolejde okuduğunu her gören anlayabilirdi, ama Nur Cevdet için bu kavramlar kadar yabancıydı. Gardiyanın arkasından tökezleyerek indi tahta merdivenleri. Çıplak ayaklarında sandallar, ayağında kadife bir pantalon vardı. Düşte gezer gibiydi. Elinde tuttuğu uzun saplı kırmızı gülleri düşürdüğünü farketmedi bile. Kel Firdevs merdivenin altına düşen gülleri bir koşu kaptı.

Gardiyan, Nur'u avlunun ortasında bırakıp gittikten, demir kapı kapandıktan sonra, Nur, biraz önce yatışmış olan kavganın arta kalan kargaşası ortasında birsüre kalakaldı; yamyamların arasına düşmüş, biraz sonra yenmeyi bekleyen beyaz bir kadın gibi. Köşeye doğru yürüdü, yere çömeldi ve ansızın yüksek sesle ağlamaya başladı. Avlunun baş köşesine serili kilim de, gelinleriyle torunlarının ortasında bir kızılderili reisi gibi oturan Hatice Karabacak'ın kara, buruşuk suratını; kapı altına çırılçıplak uzanmış olan Fadime'yi; yani avludaki kadınları birbirinden ayırdetmemişti henüz.

Avlunun ikinci sınıf köşesinde boncuk oyası ören arabacı Yozan, Nur'dan yana şöyle bir gözattıktan sonra yüksek sesle ortaya sordu: «Karılar horoz mu ötüyor?»

Mahkûm kadınlar Yozan'ın sorusuna kahkahalarla karşılık verirlerken, elini ağzına götürüp kendi de horoz gibi öttü. Ortalık bir anda neşelenmişti. Sultan, parmaklarını şaklatarak göbek atmaya başladı:

«Ooooosman'a yandım... Horozlardan korkan yar bir tanem... Ahmed ağbim evde mi evde mi... Ah kadifeli yerde mi... yerde mi...» Nur'un hâlâ ağladığını gören Şeker anne kel Firdevs'e, «ne kadar yatacakmış gıı?» diye sordu. Müdüriyete ait her türlü dedikoduyu ve mahkûmlarla ilgili haberleri herkesten önce öğrendiği için kadınlar arasında bir adı da «avkat» olan Firdevs, Nur hakkında öğrendiklerini bir çırpıda özetledi:

«Esrarcı, ahaaa hani o geçende gelen Alaman gız gibi... Oğlanlarla esrar çekerken enselenmiş... Torpili varmış... Gün almaz, kalıcı diğelmiş!»

Çayını keyifle yudumlayan Şerife Karabacak kart sesiyle söylendi:

«Üç gün için mi (...) nı yırtıyor bu?»

Fedâi garsonlarına dostunu vurdurttuğu için 24 sene gün yiyeceğini hesaplayan gazinocu Asuman Yemez şişman kollarındaki altın bilezikleri şakırdatarak eliyle müstehcen bir hareket yaptı: «Vah agucuk! Ana sütüne alışık. Biz 24 sene katır sidiğine talime bayılıyor muyuz gülüm?» Yer yastığını arandı, bulamayınca her türlü ayak işini gördürdüğü bar kızı Sedef'e bağırdı: «Yastığımı bul, yoksa seni pabuç burunlu Hasan gardiyana satarım...» Kendi sözlerine kendi gülerken, Sedef koşarak getirdi yastığını. Asuman yastığı duvara dayayıp yaslandı. Sedef'in tepsi içinde önüne koyduğu kuru köfteleri taze ekmeğin içine doldurup iştahla yemeğe başladı. Avlu gündelik havasına bürünmüştü artık.

Nur, avludaki kadınların hiç alışık olmadığı gürültücü, küfürlü konuşmalarını duymuyordu. O o kadar değişmez sandığı, o o kadar alıştığı dünyasından böyle ansızın koparılabileceğini hiç düşünmemişti. Odasında plâk dinleyeceği, arkadaşlarıyla pastahanede oturacağı, Ali'yle diskotekte, Ali'yle arabada, Ali'yle Çankaya tepesindeki Pub'larda, Ali'yle çok yakın olacağı yerde, nasıl olup da burada olduğunu kavrıyamıyordu bir türlü. Bütün kavrayışsızlık anlarında üstüne çöken yalnızlık duygusuyla, bildik, tanıdık bir şeyler arandı çevresinde. Adliye'de, tutuklanınca, Ali'nin bir koşu alıp getirdiği bakara gülleri koklamak, bir güzelliğe sığınmak istedi. Gülleri bulamadı. Dizleri dibinde Cevdet, kara, çekik, kedi gözleriyle bakıyordu yüzüne. Hiç bilmediği, hiç görmediği, tanımadığı bir şeyi sanki babasını görmüştü. 2 yıllık Cezaevi yaşamının hayranlık ve özlem birikimiyle. Nur kedisini hatırladı. Odasında, yalnızken, müzik dinleyip Ali'yi düşünürken, şaşkın ve çaresiz anlarında okşadığı kedisini. Aynı kedisini kucağına alır gibi, bu yaban ormanda eski alışkanlıklarından hiç olmazsa birini

sürdürebilmek isteğiyle Cevdet'i kucağına alıp bir hayli sever gibi okşadı.

Yukarı koğuştan aşağı, merdivenleri sile sile inen Güllü mutfağın taşlarını da sildikten sonra gazocağını yaktı, su dolu tenekeyi üstüne koyup beklemeye başladı. Ceza Evine yeni gelenler genellikle ilk sabah erken kalkarlar. Güllü Nur'un da erken kalkacağını umuyordu. Suyu onun için koymuştu. Meydancılığın yanısıra, paralı mahkûmların çamaşırlarını ve kendilerini yıkamaktan da beş on kuruş kazanıyordu. Güllü'yü çok bekletmedi Nur. Yarı uykulu gözlerle indi merdivenleri. Hiç uyumamıştı gece, ranzasının yanındaki ufak pencereden dışarıyı gözlemişti hep. İlk korna seslerini duyduktan sonra. Ali arabasıyla defalarca, korna çalarak yakınlardan geçmişti. Nur daha önce de Ali'yle bu semte geldiklerini hatırlamıştı. Esrar almaya. Korna sesleri sevgili dünyasının bu barbar cangılın çok uzağında olmadığını varlığını sürdürdüğünü, kendisinin de pek yakında oraya döneceğini hatırlatmıştı Nur'a. Ali, arabası, müzik, esrar, güzel insanların büyülü dünyası yakındı evet. Yüzünü yıkamak için musluğa doğru yürüdü. Güllü'nün cırlak sesi uyardı Nur'u, «lâğımdan geçme!» Nur irkildi. Güllü, eliyle tavanı göseriyordu. Tavandaki kanalizasyon borularından su sızıyordu gerçekten. Yukardaki helâları, helâların pisliğini hatırlayan Nur'un biraz önceki neşesi dağılıverdi. Güllü tam zamanında sordu sorusunu: «Su ısıttım, yıkıyımmi seni?» Yeniden güçsüzleşen Nur, anasının bacakları arasından kendisine bakan Cevdet'i gördü. Tanımadı Cevdet'i, aklı korna seslerindeydi. Sesetmeden Güllü'nün gösterdiği tahta sıranın üstüne, soyunarak oturdu. Cevdet, kara çekik gözlerini, Nur'un tanış olduğu sarkık memelere hiç benzemiyen 17 yaş göğüslerine dikmişti. Anası suyu ılıştırırken, parmaklarıyla dokundu Nur'un göğüslerine. Nur başını çevirerek Cevdet'in yüzüne ilk kez baktı. Kedisini hatırladı yeniden. Bu yaban ormanda kendisini ürkütmeyen tek yüzdü bu, Cevdet'in traşlı kafasını okşadı. Cevdet dehlenmemenin verdiği yüreklilikle sordu: «Taskiye mi bakıyordun dün gece?» Nur kafasındaki korna seslerini paylaşan birine raslamış olmaktan memnun başını salladı. Cevdet daha da yaklaştı Nur'a «bubam taskiye binip gelmiş dün gece!» Tam o sırada Güllü Nur'un başına su döküp güçlü, alışkan parmaklarıyla başını uvmaya başladı. Şimdilik uzak, ama çok yakın olan güzellik; aşk, barış ve büyü dünyasına, düşüncesinde olsun dönmek için gözlerini kapayan Nur, Cevdet'e korna çalanın Ali olduğunu söylemeye üşendi.

Güllü Nur'un uzun saçlarını önce yavaşça çekip sonra başına vurarak yıkıyor, konuşuyordu bir yandan:

«Bizim memleket, bilirsin, Diyarbekirdir; ben esrarı kuşağıma bağladım.»

Şarap fabrikasının karşısındaki çatı katında, dört kişiydiler. Ali, Nur Mustafa, Gül. Birinci «trip» bitmişti. Ali şöminesinin gizli bir yerinde sakladığı ikinci parti esrarı çıkarmamıştı daha ortaya. Tam o sırada basıldı ev. Nur'un çantasından unutulmuş bir parça esrar çıktı. Önemsiz bir parça. Asıl esrarı bulamadılar. Nur'un aptalca dalgınlığı olmasaydı evi üstün körü arayıp gideceklerdi zaten. Kimse üstüne almadı Nur'un çantasından çıkan esrarı. Nur'da kabul etmedi. Ama odada buldukları ikinci kadın çantasına Gül sahip çıkınca, öteki çanta Nur'un üstüne kaldı. Nur'u götürdüler.....

«Nah bu Cevdet o zaman bir yaşindaydi. Kuççüğü de karnimda. Mali bebelerin babası bulirdi. Nikahimiz yoktir. Asil adamlar ile kavga yapmişler, ihbar olmiş, anlirsen, beni yakaladiler. Karnimin içini bile arirlerdi belkim maldir diye de; «Gurbanin olam bebek vardir karnimda...» diye yalvarmişem...

Sabah adliyede tutuklanınca, anasıyla koşturan avukat kendisini bir kaç gün içinde çıkaracağına söz vermişti Sonra uzun saplı kırmızı güllerle gelmişti Ali.

«18 yıl gün almişem. Küçüğü burda doğirdim. Bubaları ne sordi, ne de geldi... Nafaka için canim çıkiir...»

Güllü'ye yıkama karşılığı on lira verdiğini gören gazinocu Asuman Yemez Nur'un yolunu çevirdi. «Yıkma 125 kuruş. Merte mertl Kanunu bozma bozuşmayalım!»

Görüş günüydü o gün. Avlu önce kapandı. Ekip başı ile gardiyan, kadın görüşçüleri avluya alıp tavuk kümesine benzer yere soktuktan sonra mahkûm kadınları da avluya saldılar. Bağrış çığrış birbirlerini çiğneyerek avluya doluşan kadın mahkûmlar, görüş yerinin önündeki tel kafese doğru koşturuyorlar, hep bir ağızdan bağırarak yakınlarıyla görüşüyorlardı. Görüş kümesinde, bir türlü öne geçemiyen Nur'un annesi, kızını arabacılar, çingeneler, bir «nevi vahşiler!» arasında ordan oraya itilirken görünce bayılacak gibi olmuş, sırtını duvara dayayarak zor toplamıştı kendisini. Nur annesinin sararan yüzünü görünce bir hoş oldu. Kardeşi Murat, oyuncak tabancasıyla anasının elinden tutmuş şaşkınlık ve dehşetle bakıyordu ablasına. Nur kardeşini oyalamak için yanından hiç ayrılmayan Cevdet'i kaldırarak kardeşine gösterdi: «Murat bak Cevdet'e!» Gardiyan, görüşçü kalabalığını ite kaka avludan dışarı çıkarttıktan sonra, Nur'la anasını bir süre özel görüştürdü. Ayrılmadan önce anasına, kardeşine sarılan Nur Murat'ın tabancasını Cevdet'e vermek için istedi. Annesi bir kaç gün içinde mutlaka çıkacağını söyleyince sevinmiş, bu garip oğlanı da sevindirmek istemişti.

Cevdet elinde sıkı sıkı tuttuğu tabancayla yukarı koğuşa koşturdu. Eyüp anasının koğuşun orta yerine serdiği kilimin üstünde biber kızartması yiyordu. Cevdet'in elindeki tabancayı görünce sordu:

«Kimin len?»

«Benim?»

«Versene len?»

«Virmem. Bubam getirdi... Görüşe!»

Üç gün sonra tahliye oldu Nur. Bu üçgün içinde Ali gece gündüz korna çalarak ceza evinin önünden geçmiş, anası her gün yemekler, çikolatalar, pastalar getirmişti. Can sıkıntısını biraz da Cevdet'le oynayarak geçiştirmeye çalışan Nur yemeklerinden Cevdet'e de vermiş, hatta ona bir de şarkı öğretmişti:

«Çocuk uzandı güle
Gül dedi git güle güle.»

Cevdet şarkının hiç alışık olmadığı müziğini bir türlü söyleyemiyor, Nur'da hoşlaniyordu bundan. Cevdet'e garezlenen öteki çocukların anaları, hemen tahliye edileceğine göre torpilli olduğuna karar verdikleri Nur'la arayı bozmamak için eskisi gibi Cevdet'e vurmayı göze alamıyorlardı.

Nur'un tahliyesi, sabah erkenden, ekmek kapışılırken geldi. Birbirlerine söve saya ekmek kapışan kadınlar tahliyeyle ilgilenmediler pek. Yalnız Cevdet, Nur tahta merdivenleri koşarak çıkarken yüksek sesle ağlamaya başladı. O sırada Güllü hakkından fazla ekmek alan Fadime'yle girişmişti. Ekmek tayını mahkûmlara göre olduğundan çocuklu kadınlar birbirlerinin tayınını çalarlardı hep. Ekmeksiz kalan Güllü bağırıyordu avlunun ortasında: Ekmeğimi istirem!

Cezaevinin kapısında Nur'u annesiyle Ali karşıladılar. Ali, elinde uzun saplı güllerle her yanına yağlı boyayla renk renk «Peace» (Barış) yazılı arabasının yanında duruyordu. Nur'u görünce koştu; güzellik, aşk, büyüyle sardı onu, her yanına «barış» yazılı arabasına götürdü.

O gün Cevdet gün boyu inmedi tahta merdivenin tepesinden. Pabuç burunlu Hasan gardiyan bir kaç kez kulağını çekti inmesi için, karavana geldiğinde anası çağırdı; inmedi. Eyüp, Cevdet'in yanına çıkıp tahta trabzana yaslandı:

«Oh ya! Nur gitti ya... Buban yok ya! Taksisi de yok ya!»

Diye bir süre öfkelendirmeğe çabaladı Cevdet'i. Aldırmadığını farkedince, elindeki tabancayı usulca çekip aldı.

«MÜFTÜ ŞEVKET»

Ömer Faruk TOPRAK

Telgrafçı Hüseyin, ellerini önünde kavuşturdu. Yüzü kedere batıp çıkmıştı sanki. Ayakta bekliyordu. Sarı yüzünde kimbilir kaç günlük uykusuzluk vardı. İki ayda, on yıl ihtiyarlamış diyorlardı onu görenler. Karşısındaki masada kara sakallı Müftü Şevket oturuyordu. Us pırıltısı ile ışıldıyan gözlerini önündeki kâğıtlardan kaldırdı. Gözlüğünü çıkarıp masanın üzerine koydu:

«Seni dinliyorum Hüseyin Efendi.»

«Haberler iyi değil, Müftü Efendi. Anzavur, Yunanla birleşmiş, buralara gelecekmiş.»

«Hazırlığımız yeterli değil daha. Kurduğumuz örgüt, istediğimiz kıvamda silâhlanamadı henüz. Çevremizdeki kasaba ve kentler Yunan elinde olduğu için, düşmana görünmeden çalışacağız. Senin anlıyacağın, bizim gizli ulusal örgütümüz, gerektiği zaman, gerektiği yerde çete savaşı verecek.»

«Bandırma'ya çok Yunan askeri gelmiş. Bir günde buraya uzanıverirler. Sonra Gönen'deki Rum azınlığını küçümsememeli, bir de onlarla iş birliği yapan sütü bozuklar.»

«Hepsini biliyorum. Ama bizim gücümüz, önce haklı oluşumuzdan geliyor. Hiç bir çıkarımız yok bu işte. Kendi öz yurdumuzu kurtarmak için uğraşıyoruz. Bizim gücümüz hepsinden üstün.»

Müftü Şevket'in siyah gözlerindeki kıvılcımlar, konuştukça çakıp çakıp sönüyordu. Gür siyah kaşlarını oynattıkça, yüzü daha bir yiğitliğe bürünüyor. O zaman şaşıyor, içinizden, herhalde, korku nedir bilmiyor bu adam, diyorsunuz.

Telgrafçı Hüseyin, susup kaldı bir süre. «Müftü efendi akıllı adam. Tanrıya yürekten inanmış. Sonra Kuvayi-milliyeye baş koymuş, gözünü kırpmadan hem.» Buraya gelirken azıcık kuşkuya düşer gibi olmuştu. Şimdiyse göğsündeki çaresiz serçenin yerine bir kartal yüreği takılmıştı sanki.

Müftü Şevket, kara sakalını tuttu bir an. Ne düşünüyordu kim bilir? Sonra başını kaldırdı:

«Hüseyin Efendi, sen yeni bir haber aldıkça, gecikmeden ulaştır bana. Önce bu ulusun tükenmez cesareti, sonra tanrının yardımı ile, ne kadar çok düşman çıkarsa çıksın karşımıza, hepsini yeneriz. Bundan hiç kuşkum yok benim.»

Hüseyin Efendi, selâm vererek dışarı çıktı. Biraz önceki Hüseyin değildi artık. Tahta merdivenleri çabucak inip postaneye yollandı. Güneşsiz bir gündü. Soğuktan bir an önce kurtulmak için hızlı hızlı yürüyordu. Postaneye girdi.

Müftü Şevket, yelek cebindeki saati çıkardı. İkindi ezanına daha yarım saat vardı. Masanın üzerindeki zarfa baktı, yazıyı tanımıştı. İstanbul'dan kız kardeşinin kocasından geliyordu bu mektup. Zarfı açtı, okumağa başladı:

«Kardeşim Şevket,

Bandırma'dan, Gönen'den bugün gelenlerden öğrendiğime göre, orada durum iyice karışmış.. Bu mektubu elden gönderiyorum sana. Bir takım hainler türemiş, vatan aleyhinde Yunanla el ele vermiş, kendi öz yurttaşlarını çeşitli iftiralarla lekeliyorlarmış. Böyle zamanda insan, hiç yoktan gürültüye gidebilir. Dikkatli olmalısın. Sana görevini bırak demiyorum ama, savaş hiçbir şeye benzemez. İnsanı yolunun üzerinde bulursa sürükleyip götürüverir. Hele Anzavur, Yunan desteği ile Gönen'e girerse, diyorlar, savaş durumudur der, kendisine ters bakanı bile vurduruverir diye anlattılar bugün bana gelenler.

Bizler biliyorsun, Mütareke İstanbul'undan işgal altına geçtik. Bir karanlıktan öbür karanlığa girdik sayılır. Burada hafiyeler, Saraya hoş görünmeyenleri, istedikleri kişileri jurnal edip, işgal kuvvetlerine yakalattırıyorlar. Kimse nereye götürüldüğünü bilmiyor. Fakat burası büyük kent, insan dikkatli olursa, fena bir raslantı çıkmazsa karşısına, başı belâya girmez pek.

Kardeşin Saniye ve çocuklar hepimiz ne kadar olası ise iyiyiz. Seni merak ediyoruz. Bu mektubu okuduktan sonra yok et. Sağlık ve iyilik haberini bekler, yenge hanıma selâm ederiz. Gözlerinden öperim, Tanrıya emanet ol.»

Müftü Şevket, mektubu okuyup bitirince düşünceye daldı. Kar-

deşinin kocası, boşuna yazmamıştı bu mektubu. Tam tamına yazdığı gibi idi durum. Ama böyle güç durumlarda, zorluklara göğüs germezsek, nasıl kurtulacaktı bu ülke? Bu tümce ateşle yazılmış gibi geçti gözlerinin önünden. İzmir'e çıkan Yunan askerlerinin fotoğraflarını görmüştü gazetelerde. Yüreği, bir uçuruma düşer gibi nasıl titremişti?

Kalemi eline aldı ve yazmağa başladı:

«Sevgili Kardeşim İsmail Hakkı efendi,

Mektubuna geciktirmeden cevap veriyorum. Kuşkularında haklısın. Olaylar, üzülerek söyliyeyim ki, senin de duyduğun gibi gelişiyor. Kahredici elbet bu. Ama sonunda mutlaka kazanacağız. Ankara, biraz daha güç kazandıktan sonra, ne Yunan kalacak, ne Yunanın arkasına takılan gafiller. Ben burada tehlikede olduğumu biliyorum. Kurtuluş Savaşı sürerken, kim kalabilir tehlike dışında? Gerekirse bizler ölebiliriz. Hiçbir şeye yanmam. Bu uğurda bir şeyler yapmadan ölürsem, en çok ona yanarım asıl. Bir savaş kazanılırken, elbet bir bölük vatan evlâdı şehit düşecektir. Böyle varılır zafere. Bu cesetlerin içinde ben de olabilirim, başkaları da. Buna üzülmüyorum. Daha önce söylediğim gibi, biraz katkım olsun isterim bu kutsal savaşa. Tanrıdan bunu niyaz ediyorum.

Cümlenize selâm ederim. Gözlerinden öperim değerli kardeşim.»

Mektubun zarfını kapadı. Giden biri ile elden gönderirim dedi. Cebine yerleştirdi. Kalktı yerinden. İkindi ezanı okuyordu. Aşağıya indi. Sokağa çıkınca, Çarşı camiinin kapısından cemaatin girmekte olduğunu gördü. O tarafa yöneldi. Halk saygı ile selâm veriyordu kendisine. Girdi camie, öndeki sıraya geçti.

Namaz bittikten sonra, cemaat kenara çekildi, Müftü Şevket'e yol verdi. Ağır ağır çıktı camiden.. Dışarda karanlık bir hava vardı. Şubat soğuğu Gönen'in kerpiç evlerinin üzerinden, kenarından geçiyor, insanın yüzüne çarpıyordu. Akşama daha birkaç saat vardı ama, bulutlar durmuştu kasabanın üzerinde. «Yağmur mu yağacak acaba?» dedi ve göğe baktı müftünün arkasındaki imam. «Herhalde bundan karardı ortalık» düşüncesi geçti gözlerinden. O sırada namazdan çıkanlardan iki kişi yaklaştı müftünün yanına.

«Müftü efendi izniniz olursa bir şey soracağız.»

«Sorun» dedi Müftü Şevket. Tanımadığı kişilerdi. Halktan bazıları da çevresini aldı, ne sorulacağını, ne cevap vereceğini beklediler.

«Müftü efendi, Anzavur'un çetesine bağlı bazı kimseler çarpışmada öldüğü zaman, cenaze namazını kılmak caiz midir? Biga köy-

lerinde ölenler oldu, kiminin kıldılar namazını, kiminin bir çukura attılar cesedini. Sizce hangisi doğru?»

«Her Müslümanın cenaze namazı kılınmak gerekir. Fakat düşmanla işbirliği eden vatan hainlerinin cenaze namazı kılınmaz, Bir çukura gömülür. Müslümanlık bunu emrediyor.»

Kimse aksi görüşü savunmadı. Soranlar bir şey demeden uzaklaştılar. Halk sessizce dağıldı.

Üç hafta sonra buz gibi bir hava bastırdı Gönen'i. Günlerdir gün ışığı görünmüyordu bulutların arasından. Uzaktaki köylerde çarpışmalar olduğu söyleniyordu. Gece bastırınca, herkes evine kapanıyor, sanki kötü bir haber çıkagelecek diye susarak bekliyordu.

O gece yatsı namazından sonra kahvede oturmamış, evine dönmüştü Müftü Şevket. Odasına gireli on dakika olmuştu ki, ufak ufak vuruşlarla sokak kapısı tıklatıldı. Karısı Şerife hanım kapıyı açmadan sordu:

«Kim o?»

«Açın açın yenge, ben telgrafçı Hüseyin.»

Kapı aralandı. Bir mektup uzattı telgrafçı:

«Mektubu Müftü Efendiye verin. İstanbul'dan Aziz getirdi şimdi. «Haydi iyi geceler.» diye fısıldadı ve uzaklaştı.

Şerife hanım tekrar sürgüledi kapıyı, yukarıya çıktı.

«Efendi, bir mektup getirdi telgrafçı» dedi ve uzattı zarfı.

«Hayırdır inşaallah» diye açtı mektubu. Gene esir İstanbul'dan geliyordu:

«Sevgili kardeşim Şevket Efendi,

Bugün, Gönen'den gelen Aziz'i görünce, ondaki haberlerle, İstanbul'dakileri birleştirdim, sana birkaç satır yazayım dedim. Anzavur çetesi akşama sabaha Gönen'e girecekmiş. Hattâ oranın yönetimini, Yunan ona bırakacakmış diye, burada bir söylenti var. Bu gerçek olursa, senin orada daha fazla kalman yaşamını, tehlikeli bir ateş karşısında bırakmaz mı? Göz göre göre kendini ölüme atamazsın. Bana sorarsan, hemen oradan uzaklaş derim. Ya buraya gel, ya işgal altında olmayan bölgelere çekil. Kutsal görevini böyle de sürdürebilirsin.

Tekrar ediyorum, aldığım haberler, senin iyice tehlike çemberi içinde olduğunu gösteriyor. Sevgili kardeşim, yalvarırım, hemen uzaklaş Gönen'den. Tehlike artık üzerine geliyorum diyor. Durmamalısın orada. Vatanına başka bir köşeden de yararlı olabilirsin. Sözümden

dışarı çıkma. Selâm ederiz, gözlerinden öperiz. Tanrıya emanet olasın.

İsmail Hakkı»

Gönen, bir kuyuya indirilmiş gibi karanlıkta idi. Uzakta ara sıra köpekler havlıyor, sonra sessizliğe gömülüyordu kasaba. Müftü Şevket, mektubu sedire bıraktı. Karşısında, soran gözlerle karısı oturuyordu. Bugün aldığı haberler iyi idi. Kuvayi-milliyeye bağlı efeler, Anzavur çetesine ağır kayıp verdirmişlerdi. Hatta Yunan askerlerinden yardım istemişti Anzavur.«Yunan komutanlığı, ona yardım için bir bölük asker ayırırsa» diye düşündü. Ama bizim yiğitler onları pusuya düşürürse, Gönen'e adım atamaz Anzavur dedi kendi kendine. Ve ekledi: «Benim yerim burası. Ölüm varsa kaderde, ona seve seve gideriz.»

Soyundu, yatağa girerken üfledi gaz lâmbasına. Karanlık doldu gözlerine. Gecenin içinde sessizlik, hain bir akrep gibi yürüyordu. Yakındaki sebze bahçelerinin köpekleri arada bir havlayıp susuyorlardı. Lahanaların yapraklarında gümüşi bir iz bırakarak yürüyordu sümüklü böcekler. Yaklaşıp, kulak verilse, onların hışırtıları bile duyulabilirdi. Korkak bir kirpi gibi büzülmüştü gecenin karanlığı. Sağına döndü. Uyku yaklaşacağına, uzaklaşıyordu gözlerinden. Duvardaki saatin tik tak'larını fark etti birden. Bu saatte ne büyük gürültü yapıyordu. Oysa gözleri yanıyordu uykusuzluktan. Soba sönmüş, soğuk bütün bütün kaplıyordu odayı.

Duvardaki saat, gece yarısını vurdu. Erkenci bir horoz öttü. Uykuya giremedi bir türlü. Issız bir istasyonda bekleyen tren katarının kalkacağı saat ve dakika nasıl belli olmazsa, ne zaman geleceği kestirilemeyen uykusunu öylesine bekliyordu üç saattir.

Gecenin sessizliği sürerken, uzaklarda üç el silâh atıldı. Müftü Şevket yatağında yarı doğruldu: «Acaba» dedi. «Kulaklarım yanılttı mı beni yoksa» diye düşündü. Bir dakika geçmedi, silâhlar üst üste atılmağa başladı. Artık sayısı belli değildi. Her halde, karşılıklı kullanılıyordu. Bitişikte ve karşı sıradaki evlerde uyananlar oldu. Küçük idare lâmbalarının ışıkları, kafesli pencerelerde belirdi. Silâh sesleri yukarı mahallelerden geliyordu her halde.

Karısı da uyanmıştı. Uyku sersemi bakınıyordu etrafına. Kocasının yatağında dingin oturuşuna önce şaştı. Bir şey söylemesini bekledi. Susuyordu Müftü Şevket. Silâh seslerini dinliyor, daha çok da düşünüyordu. Bu düşüncenin içinde, karşılıklı ateşlenen silâhlar Anzavur'a ve kasabanın öz evlâtlarına ilişkin ise biraz sonraki gelişmeye göre «ne yapmalı?» sorusu vardı.

Şerife hanım daha fazla sabredemedi, sordu:

«Efendi bu sesler nereden geliyor, ne oluyor acaba? Gönen'e girmiş olmasın düşmanlarımız?»

Müftü hemen cevap vermedi. Düşüncelerinden sıyrılamadı hemen. Sonra ağır ağır konuştu:

«Çarpışıyorlar. Yanılmıyorsam yukarı mahallelerden geliyor silâh sesleri.»

«Peki ne yapacağız? Duracak mıyız Gönen'de daha? Uzaklaşsak buralardan artık, ha ne dersin efendi?»

«Üç silâh sesi ile kaçacak mıyız buradan? Gün ışısın, sabah olsun, ne gösterecek bakalım devran?»

Şerife hanım sözü değiştirdi:

«Efendi saat kaç acaba?»

«Daha sabaha epeyce var. Saat yediye (x) geliyor. Yat uyu sen.»

Silâh atışları gitgide seyrekleşti. Bir süre sonra bütün bütün kesildi.

Böyle zamanlarda ne zordur sabahı etmek. Karanlıkta yürüyen kuşku, bir örümcek gibi durup durup ilerler. Yaklaştı sanırsınız, bakarsınız uzaklaşmış, uzaklaştı kanısı ile ilgisiz durursunuz, tavandan sarkıverir önünüze. Öyle bir kuşku böceği, Gönen'in dar sokaklarından, kerpiçevlerinin duvar diplerinden geçip gitmişti. Çok kimse bilmiyordu neyin yaklaşıp, kimin uzaklaştığını.

Müftü Şevket kalktı yatağından. Hırkasını omzuna aldı. Odadan dışarı çıktı. Sofanın pencerelerinde, sabah ağartısına benzer bulanık bir hava vardı. El yıkanan yerde abdest aldı. Yüzünü, kollarını kurularken bahçeye baktı. Asma, dut ve erik ağaçları cansız gibi duruyorlardı. Dalların uçlarında tomurcuklar uç vermemişti daha. Beş saat önceki gibi bir sessizlik ilerliyordu alaca karanlıkta. Buz gibi ayaz pencerelere yaslanmıştı. Odaya döndü, gürültü etmeden giyindi. Karısı uyku ile uyanıklık arasında bocalayıp duruyordu. «Uyku bölününce böyle olur.» dedi kendi kendine. Soğuk sofada seccadesini yaydı, namaza durdu. Sabah ezanının okunuşunu duymamıştı ama saate göre vakit tamamdı.

Namazdan sonra sobayı doldurdu, tutuşturdu odunları. Her sabah karısının yaptığı işti bu. Soba gürüldemeye başlayınca, Şerife hanım davrandı. Uykusu iyice kaçmıştı. Gece korkunç bir düş gibi geçmişti aralarından.

«Efendi, kahveni şimdi pişiririm, biraz sabret.»

(x) O zaman ezanı saat yürürlükteydi.

«Zahmet olacak sana, kendim pişirseydim bu sabah.»

«Ben çarçabuk hazırlarım» dedi, çıktı dışarı.

Ortalık aydınlanmıştı. Sokaktan geçenlerin ayak sesleri duyuluyordu. Cumbalı pencerenin önüne gitti, camı açtı. Orada sedire oturdu. Dışarıdan soğuk fakat temiz hava geliyordu. Sokağın hareketini izleyebilirdi buradan. Eğildi baktı cumbanın kafesinden, hiçbir dükkânın kepenkleri açık değildi daha. Az sonra sokağın köşesinden çapraz fişeklikli iki adam belirdi. Evin önüne geldikleri vakit, birini tanıdı. Ahmet efeydi. Kapının önünde biraz durdular, etraflarına bakındılar. Gözleri ile kafesli pencereleri şöyle bir taradılar. Müftü Şevket, onların kendisine geldiklerini anlamıştı. Cumbanın aralığından aşağıya seslendi:

«Biraz bekleyin, kapıyı şimdi açarım.»

İri gövdesinden beklenmeyen bir çeviklikle aşağıya inerken karısı ile karşılaştı:

«Sen kahveleri üç yap, konuklarımız var.»

Bu söz üzerine, şaşkın şaşkın bakınıyordu Şerife hanım. Kendi görmeden kim gelmişti eve?

Müftü, kapının sürgüsünü çekti. Usulca açtı kapıyı. Hemen içeri girdiler gelenler. Kapı örtülünce, eğildiler elini öptüler Müftünün. Ahmet Efe:

«Yukarı çıkmasak, burada konuşsak. Az oturacağız çünkü.»

«Yukarı çıkalım, birer kahve içelim» dedi Müftü.

Kunduralarını çıkardılar. Yukarıda bahçeye bakan küçük odaya geçtiler. O sırada Şerife hanım, tepsi ile üç kahve getirdi. Ve onları başbaşa bıraktı. Ahmet Efe, kahveden bir yudum alır almaz söze başladı:

«Biz sabaha kadar çarpıştık Anzavur'un adamları ile. Silâh seslerini duydunuz her halde. Çayın öbür yakasına kadar sokuldular. Çayı geçemediler. Fazla su var çayda. Bizden çok kalabalık oldukları anlaşılıyor. İlkin biz de çayın öbür yakasında idik. Çayın sığ yerini biliriz, oradan geçip mevzilendik. Adamlarının bazıları, bizim atlarımızla geçtiğimiz yerden bize yetişmek istediler. Vurduk onları. Ertelediler her halde Gönen'e girmeyi. Ya da güpegündüz daha elverişli yerlerden girecekler buraya. Çünkü Rumlardan ve Yunancılardan yardım göreceklerinden eminler.»

«Peki sizler kaç kişi kaldınız? Ölen var mı aranızda?»

«Dört yaralımız var. Ölü vermedik çok şükür. Ama biliyorsunuz mevcudumuz az.»

«Peki, bundan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?»

«Biz Gönen'de artık fazla bir şey yapamayız. Bize güven veren köylere çekileceğiz.»

«Sonra?»

«Çekildiğimiz köylerden durumu izleyeceğiz. Koşullara göre hareketlerimizi çizeceğiz. Durum elverişli olursa, vur kaç yapacağız bir süre.»

«Yani Gönen'i elverişli koşullar oluncaya kadar, kaderi ile başbaşa bırakacaksınız öyle mi?»

«Evet öyle.»

Üçü de bir iki dakika sustular. Kahvelerini yudumlayıp bitirdiler. Hiç söze karışmayan üçüncü kişi Hasan, konuya başka bir açıdan girdi:

«Müftü efendi siz büyüğümüzsünüz. Derin saygımız var size. Bir önemli noktayı da ben açayım. Durum böyle kötüye doğru geliştiğine göre, siz ne yapacaksınız?»

«Ben burada görevliyim. Gönen'in Müftüsüyüm. Daha önemlisi Kuvayı-milliyeciyim. Ankara, bana emir vermeden bir yere kımıldayamam.»

«Ama bugünden sonra daha karışık ve daha tehlikeli ortamı olacak Gönen'in. Anzavur buraya gelince, ilk göze batan siz olacaksınız.»

«Ne yapmamı istiyorsunuz?»

«Benim küçük aklıma sorarsanız, bizim gibi buradan uzaklaşmalısınız derim.»

«Sizin göreviniz dağda bayırda. Silâhın namlusunun gösterdiği yerde benimki ise Gönen'in içinde, halka güç aşılamağa çalışan bir görev. Mustafa Kemal Paşa, bana çekil oradan şuraya gel, buraya gel dediği zaman, emir almış sayarım kendimi, gösterilen yere giderim.»

Ahmet Efe ile Hasan Efe ayağa kalktılar, izin istediler. Müftü onlara baktı, onlar ona. Birlikte aşağıya indiler. Tekrar elini öptüler müftünün. «Tanrıya emanet olun» dediler birbirlerine. İki efe çıkıp gitti. Kapının arkasında öyle kalakaldı bir vakit. Karısı seslenince düşüncelerden sıyrıldı.

Öğleye doğru, Müftülük dairesinde otururken, Belediye Başkanı Hüseyin bey, odasından içeri girdi. Selâm sabahtan sonra, hemen konuyu açtı:

«Anzavur geliyormuş, ne yapmamız gerekir, ne düşünüyorsun?»

«Sen bu kasabanın belediye başkanısın, ben de müftüsü. Yani

burada resmî görevimiz var. İkimiz de Kuvayı-milliyeci olduğumuza göre, Ankaraya bağlıyız. Şimdiye kadar bir suç da işlemiş değiliz. Anzavur bize ne yapar? Bu koşullar içinde Gönen'i bırakıp gitmek olur mu? Gafillerin işini mi kolaylaştıralım?»

«Ama Anzavur'un sağı solu belli olmaz. Dağ yasaları yürürlükte şimdi. Bir iş gelmesin başımıza.»

«Her savaşın ucunda ölüm vardır. Bize kadar gelir mi bilemem. Ama onu göze almadan, egemenlik savaşı yapamayız.»

Belediye başkanı, yurtseverlik duyguları pekleşmiş olarak yerinden kalktı. Pencereden ana caddeye baktı bir süre. Akşamki silâh seslerinin etkisi ile bazı esnaf dükkânlarını hâlâ açmamıştı. Şimdi bugün ve bu gece önemli idi. Ne gösterecekti bakalım savaşın asık yüzü?

Aradan iki gün, iki gece sessizce geçti. Halk diken üzerinde oturuyordu sanki. Anzavur ha geldi, ha gelecek diyordu herkes. Patlamaya hazır fitili ateşlenmiş bir dinamit parçası idi Gönen. Fitilin ateşi hızla yürüyordu dinamite doğru.

Üçüncü gün beklenen oldu. Hiçbir direnme ile karşılaşmadan Anzavur atlıları ile girdi Gönen'e. Hükûmet konağına yerleşti. Yönetimi ele aldı. Ertesi gün tellâl dolaştı çarşıda ve ana caddelerde. Tellâl şöyle bir buyruk ulaştırıyordu halka:

«Duyduk duymadık demeyin. Anzavur Ahmet beyin emri, herkes işinde gücünde olacak. Kimseye haksız muamele yapılmayacak. Yunanlı dostlarımıza ve bize karşı gelmeyin. En ufak karşı gelmenin cezası ölümdür. Duyduk duymadık demeyin.»

Ertesi gün Anzavur'un adamlarının her yerde tepeden tırnağa silâhlı dolaştıkları görüldü. Dört silâhlı geldi o gün Müftülüğe:

«Buyurun Müftü efendi, hükûmet konağına gideceğiz. Anzavur Ahmet bey sizi istiyor.»

Hiç sesini çıkarmadan ayağa kalktı Müftü Şevket. Çarşının ortasından, kahvelerin önünden geçirildi. Bütün dükkân sahipleri, kahvelerdeki halk, ayakta seyretti bu gidişi. Herkes korku ile bakıyordu. Oysa Müftü Şevket'in yüreğinde, ölümün rüzgârı estiği halde, korkunun zerresi yoktu gözlerinde. Silâhlıların arasında, iri gövdesi ile yürüyordu yalnız.

Aynı dakikalarda Belediye Başkanı Hüseyin beyi aradılar, belediyede yoktu. Evine vardıkları zaman, karısı açtı kapıyı. Ev baştan aşağı arandı. Yoktu. Karısını çağırdılar.

«Nerede Hüseyin bey?»

«Bilmiyorum» dedi kadın.

«Nerde olduğunu bilmediğine dair Kuranı-Kerim'e el basarak yemin eder misin?»

«Ederim» dedi titreyerek.

«Getir Kuranı-Kerim'i.»

Getirdi ve üzerine el koyarak yemin etti:

«Kocamın nerede saklandığını yemin ederim ki bilmiyorum.»

Bunun üzerine hıyanet çetesinin adamları evden çıkıp gittiler. Oysa Belediye Başkanı Hüseyin bey, büyük bir hasıra sarılıp, rulo biçiminde duvara yaslanmış ve bütün konuşulanları duymuştu. Bir hasır ve bir yemin kurtarmıştı hayatını.

Müftü Şevket, hükûmet konağına getirildiği vakit, Anzavur ve adamları çepeçevre sardılar etrafını. Anzavur dedikleri adam sordu:

«Müftü efendi, neden bize kızıyorsun, niçin bizimle birlik olmuyorsun? Birçok imamlar bizim tarafımızda.»

«Aynı soruyu ben de size sorabilirim. Bütün kıyıları isgal edilmiş olan bu vatanı kurtarmak için, neden yurtseverlerle beraber olmuyorsunuz? Yunanı kendinize niçin efendi seçtiniz?»

Anzavur adamlarına «götürün» diye işaret etti. Bu kez on silâhlı adamın arasında yürümeğe başladı Müftü Şevket. Yukarı mahallenin ana caddesinden geçtiler. Kasabanın son evini de geride bıraktılar. Kurumuş dikenli otları ile kır başlamıştı. Gönen geride kalmıştı. Tek katlı, iki katlı, pek az üç katlı evleri ile gözlerini yummuş, bakamıyordu bu tarafa sanki.

İlerde yalnız, debboy denilen büyük bir bina görünüyordu. On dakika sonra birkaç el silâh sesi işitildi. Kurşunlardan biri omzuna öbürü kalbine geldi. Ama o, gözleri bağlı olmadığı için, Gönen'e baktı hep, sendeleyinceye kadar...

•

BODRUM HAKİMİ MASALI

Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU

Bir vardı, bir yoktu; evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve kuvaförken, pire yüksek mühendisken, ben anamın, babamın, yavuklumun, çoluğumun, çocuğumun beşiğini tıngır mıngır sallar iken,

Anadolu derler adına, bir yüce ülkede, Kütahya'da Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde bir tapu sicil memuru yaşardı. Bu adamın ay parçası kadar güzel bir kızı vardı. Tapu sicil memuru Temel efendiyle, karısı Ahsen hanımın üzerine titredikleri bu kızın adı Mefaret idi. Güzeldi Mefaret, akıllıydı... Güzel güzel okudu okullarda, hiç sınıfta kalmadan, iftihar listelerine geçerekten. Yemedi, içmedi Temel efendiyle Ahsen hanım... Mefaretlerini Ankara'ya Hukuk mektebine yolladılar. Hiç sınıfta kalmadan, hiç bir oğlan ile dalga geçmeden, kaçamak yapıp sinemalara gitmeden, kütüphanelerden çıkmadan, günü gününe bitirdi Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesini. Anası babası bayramlar yaptı... Bütün Tavşanlı halkı Mefaret ile iftihar etti. Sonra atadılar Mefaret'i Muğla ilinin Bodrum ilçesine. Hakim oldu Mefaret... Bütün Anadolu ilçeleri gibiydi Bodrum: «Bağlık, bahçelik; havası suyu güzel!» ... Üstelik deniz kıyısı, savcı, kaymakam, jandarma kumandanı, ayni zamanda manifaturacı olan Belediye başkanı, üç doktor, bir eczacı, otuz avukat, dört dava vekili — hepsi de çok yaşlı, — ilköğretmen okulu, camiler, imam-hatip okulu, esnaf, halk, cumadan cumaya kurulan pazar, çevredeki köylüler, Kur'an kursları, Cumhuriyet bayramı baloları, 23 Nisan müsamereleri, çadır tiyatroları... Bodrum da öteki Anadolu kasabaları gibiydi. Bobrum'da engin portakal bahçeleri vardı. Bu bahçelerin sahipleri vardı. İşbu bahçelerin, işbu bahçelerden 20-30 kadarının tek bir sahibi vardı: Felek ağa!.. Felek ağa tüm köylülerle mahkemelikti. Felek ağa Şehir kulübü başkanıydı, savcının, kaymakamın, jandarma komutanının en yakın arkadaşı. Bütün mahkemeleri kazanırdı Felek ağa... Ama köylüler, yılmaz, bıkmaz, çekinmez, «utanmaz», «arlanmaz», «sıkılmaz», köylüler her yıl yeniden bir kaç defa mahkemeye verirlerdi Felek ağayı... Bu, yıllar yılı böylesine sürüp giderdi... Mefaret hanım az gitti, uz gitti, altı ay bir güz gitti, Adalet Bakanlığından yolluğunu alarak varıp ulaştı Bodrum'a... İki oda-bir hollü ev tuttu denize karşı... Adliye-ev, ev-Adliye; duruşmalar, köylüler, Felek ağa, cinayetler, hırsızlıklar, alacak verecekler, dediler kodular, ana babasına yazdığı, onlardan aldığı mektuplar, radyoların o zevksiz programları, kitapları, romanları, arada bir başkentten gelen adalet istatistikleri... İşte bütün hayatı Bodrum hakimi Mefaret hanımın Bodrum'da geçirdiği... Günlerden bir gün bir dosya geldi önüne Mefaret hanımın. Davacı, köylülerden biri... Davalı, Felek ağa! Dava konusu: toprak meselesi... İnceledi Mefaret hanım dosyayı. Dinledi tarafları, avukatı, yani Felek ağanın avukatını, kanunlara baktı, kitaplara baktı, içtihatlara baktı, koydu elini kalbine, bastı cezayı Felek ağayal Üstelik Temyiz de onaylamaz mı kararı! Verdi toprağını köylünün,

bol bol hayır dua aldı... Hey Mefaret Hanım hey! Birbirine girdi kasaba... Savcı, kaymakam, jandarma komutanı, belediye reisi, esnaf, şehir kulübü, Felek ağa, herkesler, yani, Bodrum'da oturan herkesler... Dava üstüne dava açtı köylüler... Açarlar da açarlar. Nasıl açmazlar, Mefaret hanım derler adına, bir yürekli, bir mangal yürekli hakim vardı Bodrum'da... Köylüler başladılar kazanmağa davalarını, sapır sapır döküldü Felek ağa... Parti başkanı bile çıkamadı işin içinden. «Hakim teminatı» derler adına, pek kavi bir kanun da vardı... Böyle diyordu köylüler, topraklarına kavuşan köylüler. Bu yüzden olacak Bodrum hakimi Mefaret hanımı yerinden kımıldatamadılar...

Ne yapsındı, ne etsindi Felek ağa?

Eli kolu bağlanmış, rezil olmuştu kasabaya...

Bir ziyafet verdi Felek ağa, kasabanın ileri gelenlerine, rakılı, kuzulu-muzulu bir ziyafet... Ziyafet gecesi atlayıp taksisine Ankara'ya gitti...

Ertesi sabah Mefaret Hanım'ı Felek ağanın kurduğu kavak kooperatifinin kavaklığında asılmış buldular... Mefaret Hanım'ın cesedini Muğla'ya otopsiye yolladılar. Gazetelerde «haberi» çıktı Mefaret Hanım'ın. Bütün İstanbul gazetelerinin kasabadaki tek muhabiri lisede tek dersten beklemeli Kemal ellişer lira aldı. Bayram etti Kemal... Sonra Muğla morgundan rapor geldi. Mefaret hanım kendisini asmamış, boğulduktan sonra «intihar süsü» vermek için bir kavak ağacına asılmıştı. Bütün köylüler hüngür hüngür ağladılar Mefaret Hanım'ın ardından. Hükümete «adaletin tecellisi» için telgraflar çektiler, aralarında paralar toplayarak, hem de cevaplı telgraf... Kütahya'da, Tavşanlı kasabasında — ki halk buraya Tavşan derdi —. Derken Mefaret Hanım'ın babası geldi Tavşanlı'dan... Temel... Temel aslında Karadenizliydi, Ardeşenliydi... Ve yanında daima, ama daima tabanca taşırdı... Aynı gün Felek ağa döndü geldi Ankara'dan... Temel, bir iki kahve dolaştı Bodrum'da... Öğrendi öğreneceğini... Akşam, şehir kulübünde çıkardı cebinden tabancasını, boşalttı olan kurşunlarını Felek ağanın üstüne... Savcının, kaymakamın, jandarma kumandanının, belediye başkanının yanında... Sonra silahını onlara teslim etti... «Kusura bakmayın, sizleri rahatsız ettim!» dedi.

Mefaret Hanım'ı Bodrum asrî mezarlığına gömdüler. Ağıt yaktı ardından köylüler: «Bodrumlular erken biçer ekini / Feleğe kurban mı gittin Bodrum hakimi / Nasıl astın Mefaret Hanım ipe de kendini / Çifte doktorlar doğradılar o beyaz tenini / Hâkim hanımın memleketi Kütahya Tavşan / Hakim Hanım sen eyledin bizleri perişan.»

Böyle söylediler köylüler ardından Mefaret Hanım'ın...

Onlar ermiş muradına...

G Ü V E R C İ N

Necati TOSUNER

Önce beni asacaklar.

Ben uzun boyluyum. İri kemikliyim. Gencim. Ellerim bıraktı kalem yontmayı, silâh kavradı sonra. Yüreğim kirlenmedik bir yürekti, buna seviniyorum. Ölüm bir şey değildi başlangıçta. Şimdi, hele şimdi, hiç bir şey değil. Eziyetin dinmesi olacak belki... Yok, üzgün değilim. Yorgun gibiyim biraz. Karanlık. Konuşmuyoruz. Arkadaşımın yüzü ışıyor bir an. Sigaramı solukluyorum, o da benim yüzümü görüyor olmalı. Arada bir, böyle pencereden yana bakarken yakalıyoruz birbirimizi. Dışarısı daha aydınlanmadı. Sessizlik. Bir kuş öttü sanıyorum.

Uyandırdılar. Onun içeri girişiyle başlıyordu tören. Artık, sorgular.. sorgular.. sorgular ve duruşmalar ve ara kararları ve karar vermeleri ve karar bozmaları ve ölüm oruçları ve aranan gazete başlıkları ve soru işaretleri ve uykusuz kapanışı gecelerin ve.. bitiyordu artık. Yaşayabileceğimiz umudunu söktük içimizden. Işıkları yaktıklarında, yine de şöyle bir fırlayıp doğrulduk yattığımız yerde, evet, heyecanlanmadan edemedik. Ölümün ilk sesiydi gelen. Demir kapıların yankılanan gıcırtısı ve yaklaşan topuk sesleri duyuldu. Bizi bağışlaması için Tanrı'ya yalvarmamıza yardım etmeye gelmiş. Bakıştık arkadaşımla. Kendisini dinlemek istemediğimizi söyledi arkadaşım. Kalktık, giyindik. Diretti bize yardım etmek konusunda. Dudakları kıpır kıpırdı, diyelim, seviyordu işini. İşini seven bir cellâta dönüştü görüntüsü. Her şey istedikleri gibi olmalıydı, pişmanlık duymalıydık ve asmalıydılar. Çekip gitmesini söyledim ona. Bize

iyilik etmek istiyorsa, tıraş olmamıza izin sağlamalıydı. Arkadaşımla bakıştık yeniden. Çıktı. Tıraş olabileceğimizi bildirdiler sonra. Yaşayamayacağımız bir güne yakışıklı girmek değildi tıraş olmak dileği. Onların verdiklerinden daha başka, onların önemsemediği bir şey istemekti. Yüzümüzü yıkayıp döndük ve ışığı söndürdüler. Uzaklaşan ayak sesleri kesildi ve büyüdü sessizlik. Arkadaşımla sarıldık. Bir şey demeden sarıldık ve vurduk birbirimizin sırtına. Sonra yerlerimize geçtik, pencereye dikdik gözümüzü. Sonra sigara yaktı arkadaşım, kibritin ışığında gördüm yüzünü. Dürtüp sigara uzattı bana, aldım. Ellerim titremesin istedim yakarken.

Önce beni asacaklar.

Ölüm üstüne düşünecek epeyce zamanım oldu, şimdi ölümü düşünmüyorum. Bir kuş sesi duyuluyor. Kesik kesik gelen bir kuş sesi... Ne kuşudur, bilmiyorum. İşte buna üzülüyorum biraz. Sahi, kuşlarla ilgilenecek zaman bulamadım hiç. Artık pencereye bakmıyorum. Gözlerimi kapattım, başım duvarın serinliğinde, kuş sesi yine gelir mi, dinliyorum. Bir şey düşünmek istemiyorum şimdi. Şaşılacak şey, üstelik başarıyorum da hiç bir şey düşünmemeyi. Dışarıda kurulan üçayağı ve ipin biçimini bile düşünmüyorum. Düşünüyorum yalnız, arkadaşımın şimdi aklından neler geçirmekte olduğunu. O da benim gibi hiçbir şey düşünmeden durabildiğine şaşıyordur sanıyorum. Sonra bırakıyorum kendimi sessizliğe. Arada bir, kuş sesi duyuluyor yeniden.

Pencerede cılız bir ağartı. Arkadaşımla bakışıyoruz. Artık, yüzlerimizi seçebiliyoruz hiç değilse. Konuşmuyoruz. Bakışıyoruz ve sigaramızdan sigara yakıyoruz. Kuş sesi yok artık. Arkadaşım kalkıyor yerinden. Ağır ağır açıyor kollarını, geriniyor. Derin soluklar çekiyor içine. Gelip omzuma bir yumruk atıyor. Ben de bileğinden yakalıyorum onu, basıyorum yumruğu omzuna. Gevşiyor yüzümüzün gerginliği birden. Her günkü gibi...

Bir çıtırtı oluyor. Duruyor, kulak kesiliyoruz. Yaklaşan sesleri duyuluyor. Arkadaşım göz göze gelmekten kaçınır gibi yürüyor pencereye doğru. Bakıyorum, sanki biraz daha aydınlık dışarısı. Ve birden yakıyorlar ışıkları. Şimdi istedikleri biçimde giydirip, istedikleri biçimde yürütecekler beni. Duracağız üçayağın altında. Her şey düzenledikleri törene uygun bir biçimde gelişecek. Birden.. birden bir hışırtı... N'oluyor, n'oluyor?.. Heyecanla tetiklere gidecek parmakları, namlular doğrulacak yukarı, — ki, bir deli güvercin.. bir deli güvercin gelmiş gelmiş de üçayağın tepesine, döner, çırpınır da çırpınır. Bir güvercin.. bir güvercin, ha?.. Namluları indirecekler, yine de bırakmayacak tetikleri parmakları.

Önce beni asacaklar,
Ve biraz daha ağaracak ortalık.

•

KATIR VE GÜL

«Allah hiç bir canlıyı ocak katırı yapmasın»
Bir ocak işçisi

İrfan YALÇIN

Benim adım Kemal. Devrek'in Değirmenoluk köyündenim. Ocakta çalışıyorum. Seyisim. Sizin anlayacağınız, katırlara arabalarla kömür çektiriyorum. On iki yıllık madenciyim. Girdim gireli bu işteyim. Seviyorum işimi. Katırları seviyorum. Onları hiç kimse sevmez ama ben seviyorum. Atları, eşekleri, o hantal beygirleri insanlar sever de katırları sevmez. Soğuk gelir onlara katırlar, sevimsiz gelir. Oysa öylesine anlayışlı, öylesine duyguludur ki bu hayvanlar... Yeterki dillerinden anla, sev onları... Uğraş onlarla... Herkeslerin iteleyip kakaladığı bu hayvanlarda bir can olduğuna inan.. Bak o zaman ne oluyor onlar? Nasıl iş görüyorlar? İnatçılığı nasıl hemen bırakıyorlar?

Ocağın derdine hiç bir hayvan dayanamaz katırlardan başka. Ocakta güneş yoktur. Çimen kokusu yoktur. Püfür püfür hava yoktur. Bir katır bir girdi mi ocağa sittin sene çıkamaz ordan artık. Güneşi bir daha göremez, taze bitmiş çimeni yiyemez. Orda çalışır, orda ölür. Katır hiç hastalanmamak zorundadır. Başına bir kaza gelmeye görsün, öldürüldüğü gündür. Ocağın yasası budur katırlar için. Durmadan çalış, durmadan dayak ye. Ama hep ayakta. Yere düşmeden. Yere düşen katır ya hastadır, ya bacağı falan kırılmıştır. Öyleyse gelsin ölüm! Ölüm gelir. Tokmakla gelir, tabanca kurşunuyla gelir. Çünkü yukarısı kömür istiyor, üretim istiyor. Bu çarkı durmadan işletmek gerek. Fabrikalar çalışacak, trenler yürüyecek, apartmanların kaloriferleri yanacak, insanlar karın yağışına bakarak tatlı tatlı ısınacak. Daha neler neler... Şu kömürün etmediği mi var? Katır da neymiş? Bir değil, bin katır ölsün! İnsanların ziyan zebil olduğu bir can pazarında katırın da lâfı mı olurmuş? Ama bir de bana sorun onları.. O bize yardımı dokunan, günde binlerce ton kömür çeken katırları..

Elimden çok katır geçti benim. Ama hiç birini Canavar'ı sevdiğim gibi sevmedim. Onu ilk gördüğüm gün bugünkü gibi aklımda. İki seyis yere yıkmışlar bacaklarını kalın bir şeylerle bağlamışlar, ver ediyorlardı odunu ona. Neymiş? Bir işçiyi tepmiş.. Teper ya.. Gece gündüz yorgunluk, gece gündüz dayak.. Biraz durdu mu, yürümedi mi ver et odunu. Olmaz bu bel O da canlı.. Onu da Allah yaratmış.. Ağzı var dili yok.. Sonra sana yardımı dokunan bir hayvan bu.. Bir güç ki makina gibi.. Yırtar vallahi ortalığı.. On araba bağla, bana mısın demez.. Yürütür götürür.. Bu hayvana bu edilmez bel Bunca dayak vurulmaz. Niceleri var ki insan olarak, bu katırların verdiği yararın binde birini vermez. Sözde insan olacak. Yer, içer, sıçar. Bu mu insanlık? Çalışana bayılıyorum ben. Hayvan da olsa bayılıyorum. Çalışmayan insan, hayvan bile değil. Çalışmayan, göt göbek büyütenlere katırlar örnek olsun!

Canavar hırıltıya benzer bir ses çıkarıyordu. Öyle çok telaşlı, ürkmüş bir hali yoktu. Alışıktı çünkü dayağa, acıya, horlanmaya... Bir ara, öfkeden deliye dönmüş seyislerden biri, hırsını alamamış olacak ki, elindeki odunu Canavar'ın kıçına sokmaya kalktı. İşte o zaman duramadım. Canavar, inlemiyor ağlıyordu artık. İnan olsun ağlıyordu. «Etmeyin» dedim, «Bunca zulum etmeyin. O da canlı. Günahtır.» Ama hakçası korkıtum o iki seyisten. Gözleri dönmüştü bir kere. Ne olsa yaparlardı. Hemen Başçavuş'a koştum: «Sen bilin Başçavuşum gel, Canavar'ı öldürüyor seyisler.» dedim. Başçavuş: «Yine ne bok yedi kimbilir orospunun doğurduğu?» dedi. «Kaçıncı bu?» Başçavuşla yürüdük geldik. Seyisler katıra dayak atmaktan yorulmuşlar, oturuyorlardı. Canavar yerdeydi. Heryerleri kandı. «Ne bu?» dedi Başçavuş. Seyislerden biri: «Necati'yi tepti yine» dedi. «Uşağın barsakları parçalanmadıysa iyidir. Aldılar götürdüler. Kaçıncı bu? Günün birinde öldürecek birimizi bu puşt katır!»

İşte o günden sonra Canavar benim oldu. Benimle çalışmaya başladı. Ama nasıl çalışıyordu! Ben bunca çalışkan, bunca güçlü bir katır görmemiştim. Bazı bazı inadı tutmuyor değildi. Sözgelimi altı arabayı çekmezdi. Sekiz arabayı da çekmezdi. İlla da olacak yedi araba. Nasıl da anlarda domuz! Demek öyle alışmıştı ki anlıyordu.. Vay bel Katır der geçeriz oysa. İnan olsun yedi araba olmadı mı çekmezdi. Ama yola getirdim onu. Seve seve. Öpe öpe. Okşaya okşaya. Kuzu yaptım kuzu. Ne inadı kaldı ne deliliği. Bu arada bana neler yaptı tabi. Bir keresinde, bir tepiş tepti, uyanık davranıp kendimi yana atmasaydım, anam bellendiydi. O zaman kızdım işte. «Ulan dedim, deli katır, sana boşuna Canavar dememişler!» Dövmedim. Gittim sevdim. Utandı mı kafir ne, ondan sonra süt dökmüş kedi oldu. Ne dediysem

yaptı. Onu öylesine sever oldum ki, torbayla yeşil çimen getiriyordum yesin diye. Nasıl yiyordul Nasıl şımarıyordul Katır da şımarırmıymış ha? Çocuk gibi şımarıyordu hem. Kafasını yüzüme dayıyordu. Yüzümü gözümü ıpıslak yapıyordu. İkimiz de böylesine sevilmemiştik şimdiye dek. Köyle gittiğimde aklım hep onda kalırdı. Bi şey mi oldu, araba mı çarptı diye..

Görenler şaşıyordu. «Sen bu işi nasıl ettin?» diyorlar, sonra kıskıskıs gülüyorlardı. «Bi şey ettin sen bu azgın katıra.» diyorlardı. Kimseye aldırdığım yok benim. Canavar'ı önce Allah, sonra da ben yaratmıştım. Hiç kimselerin yapamadığını yapmıştım. Ama gel gör ki olan oldu günün birinde. Kem göz mü değdi ne, Canavar'a araba çarptı. Yıkıldı kaldı yere. Gözümün önünde. Önce şaşırdım ne edeceğimi. Üstüne kapandım ağladım. Ön sol bacağını bir deri tutuyordu. «Noldu, dedim, noldu sana?» Canavar, körük gibi soluyor, ince ince inliyordu.

Daha önce de dedim. Yere düşmeyeceksin. Ocakta katır mısın, yere düşmeyeceksin. Hele bacağın falan kırılmayacak. Yaşlanmayacaksın. Yasalar çok çetindir orda ve ossaat işlemeye başlar. Canavar için de öyle oldu. Yıllarca kömür çekmiş, üretime yararı dokunmuş Canavar bir leşti artık. Öldürülecekti. Çünkü çalışamıyordu. «Ne yapsam, ne etsem?» diye düşündüm bir süre! «Bir şeye atsam da köye mi iletsem?» Ama kimseye demedim bunu. Dalga geçeceklerini biliyordum.

Canavar, yıllar sonra ilkkez, öldürülmek için, ocaktan dışarıya çıkarıldı. Ilık bir mayıs günüydü. Bir dikenliğin önüne yatırdık onu. Başçavuş, iri yarı bir işçiye: «Tabancaya boş ver, kurşuna yazık, dedi. Tokmakla öldür!» İçimde bir şeyler koptu sanki. İri yarı işçi bir yere gidip hemen döndü. Elinde kocaman demir bir tokmak vardı. Geldi. Tam Canavar'ın başucunda durdu. Bakamadım. Bir «küt» sesi duydum yalnız. Canavar boğuk boğuk bir ses çıkardı. Şöyle yan gözle baktım, içim bulandı. Kafasından bir şeyler akıyordu Canavar'ın. Burnu dikenlerin içindeydi. Dudaklarının arasına nasılsa bir dağ gülü sıkışmıştı. Ölmemişti daha. Tüm vücudu titriyordu. Benim gözüm hep güldeydi. Nasıl olmuştu bu? Can havliyle dikenleri ısırmıştı besbelli hayvanım. İşçi tokmağı üç beş kez daha salladı. Canavar'daki canlılık bir saat gibi durdu. «Katır da olsa çalışan bir canlı böyle öldürülmez!» diyemedim ağlamaktan.

D Ü Ş Ü N

Türk Tarihinin Bazı Dönüm Noktaları

Sina AKŞİN

Dünya tarihinin olsun, ülke tarihlerinin olsun, bir takım dönüm noktaları ve bu dönüm noktalarının başlattığı dönemler vardır. Romanın ikiye ayrılması (395), Amerikanın keşfi (1492), I. Cihan Savaşının sonu (1918) gibi örnekler akla geliyor. Sonra Türk tarihinin dönüm noktaları var - 1071, 1453, 1699 v.b. 19. yüzyılda da akla gelen dönüm noktaları 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Meşrutiyeti v.b. 20. yüzyılda Türk tarihinin dönüm noktaları çoğalıyor, ya da bu yüzyıl yakın olduğu için bize daha çok dönüm noktası varmış gibi geliyor - 1908 (II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki dönemi), 1918 (I. Cihan Savaşında yenilgi ve Kurtuluş Savaşı dönemi), 1923 (Cumhuriyet ve Atatürk dönemi), 1938 (İnönü dönemi), 1950 (DP dönemi), 1960 (27 Mayıs), 1971 (12 Mart). Evet, herhalde 12 Mart yeni bir dönüm noktası ve yeni bir dönemin başlangıcı sayılmak gerekir.

Yukarıda 1839 Tanzimat Fermanını bir dönüm noktası olarak andım. Oysa, tarihe iktisat gözlüğüyle bakınca, asıl dönüm noktasının, Mısır valisi Mehmet Ali Paşaya karşı II. Mahmut'un İngiltere'den sağladığı desteğin karşılığı olan 1838 Osmanlı İngiliz ticaret andlaşmasının olduğu göze çarpar. Bu andlaşmayla Osmanlı Devleti, başta yed-i vahit denen devlet tekelleri olmak üzere, çeşitli dış ticaret kısıtlamalarını kaldıracak ülkesini önce İngiltere'nin, sonra da kısa süre içinde bütün Avrupanın açık pazarı haline getirdi. O tarihe dek, 1580 lerden

inecek, ve o zaman bugün İstanbul ile Erzurum ilişkisi neyse, Türkiye ile diyelim Almanya ya da Fransa ile ilişki o olacak. Şu önemli farkla ki, Erzurum'u İstanbul'a ve bütün Türkleri birbirlerine bağlayan binbir duygusal ve duygusal olmakla birlikte somut ve sarsılmaz bağların hemen hiçbiri olmayacaktır Türkiye ile yarının Avrupa Birleşik Devletlerinin öbür üyeleri arasında.

Peki, bu durumda Türkiye'nin sanayileşme ülküsü ne olacak? Öyle ya, dev sermayeli Avrupa sanayi kurumlarıyle bizim görece cılız kurumlarımız nasıl boy ölçüşecek? Bu konuda ilgililer «reorganizasyon», gayret, plan, program, disiplin, fiyatları düşürme gibi şeyler mırıldanıp işin içinden çıkıyorlar. (1) Daha olmazsa «dokuma sanayimiz» diyorlar, daha sıkışınca «konservecilik», «domates salçası»na dek iniyorlar. Bunların hiçbiri inandırıcı değil. Yarın teknolojik bir dönüşüm olur, Avrupa dokumacılığı yeniden benimseyebilir. Dünya tarihinde gümrük birliğine giden birçok ülkelerin örnekleri ortada. Alman örneği var, İtalyan örneği var. Sanayileşmiş Batı Almanya ve Kuzey İtalya Doğu Almanyanın ve Güney İtalya'nın sermayesini, iş ve kafa gücünü vantuz gibi kendilerine çekmişlerdir. (İngiltere, özellikle İskoçya, Kuzey ve Güney ABD den de örnekler verilebilir.) Aynı biçimde Batı Türkiye ve özellikle İstanbul, Ankara, İzmir Türkiye'nin kalan bölgelerinin, sermaye, kafa ve işgücünü kendilerine çekerler. Bereket Türkiye'de devletçilik vardır - devlet gider, Anadolu'da, yetersiz de olsa fabrika kurar, hastane kurar, oraları bayındır kılmak için çaba harcar. İtalya bile Güney İtalya'yı, Sicilya'yı kalkındırmak için Vanoni planını yürürlüğe koyar. Türkiye'nin ya da İtalya'nın bu çabaları ileri bölgelerin geri bölgeleri sömürmesinin ancak kısmî bir karşılığıdır. Tam karşılığı olmasa da bu «borç ödeme» ulusal dayanışmanın bir sonucudur. Türkiye ve Batı Avrupa gibi, değil aynı ulustan olmak, kültürel, dinsel, yapısal pek az ortak noktanın bulunduğu bir durumda AİT'in gelişmiş ülkeleri hep «alıcı», Türkiye de hep «verici» olacaktır. Üstelik Sicilya'dan Milano'ya, ya da Erzurum'dan İstanbul'a göçmek zorunda olan insanlar, ne de olsa kendi ülkelerinin insanları arasına girmektedirler. Oysa Türkiye'den Avrupa'ya göçecek Türklerin girecekleri ortam her bakımdan bir soru işareti olacaktır. Avrupa'ya gidenler bunu hep görüyor.

AİT le bütünleşirken emek ve sermayenin tüm serbestliği gerçekleşecektir. Bakalım o zaman AİT milyonlarca Türk'ün Kuzey Batı

---

(1) Zavallı Koca Reşit Paşa da iyimserdi. «Beş on yıl zarfında» Türkiyenin kalkınacağını müjdelemişti Gülhane'de.

sonra dünya piyasasında Yeni Dünya altın ve gümüşünün yol açtığı sarsıntılara, ticaret yollarının değişmesine, devletin küçülmesine, türlü iç karışıklıklara ve altüstlüklere, Avrupa sermayeciliğinin gelişmesine rağmen yine de varlığını sürdürmüş olan Osmanlı zanaat ve sanayisi, hızlı bir tasfiyeye uğradı, yokoldu. 1838 deki bu dönüm noktasını 1839 Tanzimat Fermanı ancak bütünlemiş oldu. Bugünden geriye bakınca, Tanzimatı, kısmen de olsa, şöyle yorumlamak olanaklı: padişah istibdadının keyfî işlem ve müsaderelerine karşı dokunulmazlığın sağlanmasıyla Tanzimat paşalarının kişilerinde büyük devletlere bir beşinci kol kazandırılmış oluyordu. (Ne demişti Fuat Paşa: «Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, biri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise bir kuvvet hâsıl etmeye imkân yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir.») Bir de, müslüman-müslüman olmayan farkının kaldırılması ve müslüman olmayanlara keyfî işlemlere karşı dokunulmazlık sağlanmasıyla Avrupa iktisadî çıkarları, güvenle yaslanabilecekleri bir «komprador» kadrosu elde etmiş oluyorlardı.

Böyle bir iktisat gözlüğü ile 19. ve 20. yüzyıl tarihine toplu olarak yukarıdaki gibi bakınca, Türkiye'nin 1938 de hemen hemen tümüyle yitirdiği iktisadî koruma olanaklarını yeniden kazanmak ve bunları da genişletmek için özellikle 1908 den sonra yoğunlaşan bir çabaya girdiğini görüyoruz. 1914 de kapitülasyonların kaldırılması bir iktisadî bağımsızlık ilânıydı ve belki de I. Cihan Savaşında Türkiye, Alman uydusu olduğu için, ya da yitirdiği toprakları geri almak istediği için değil, daha çok iktisadî bağımsızlık uğrunda çarpışıyordu. Savaş sırasında elde edilen iktisadî bağımsızlık 1918 sonunda yitirildiyse de, Lozan'da yeniden ve temelli olarak kazanıldı.

İktisadî bağımsızlık - evet, ama, ne için iktisadî bağımsızlık? Şüphesiz çağdaş bir sanayi ülkesi olmak için iktisadî bağımsızlık. (Çok modern de olsa, tarım, turizm v.b. Türkiyeyi besleyemez.) Devrimlerle birlikte halkla aydınlar arasında daha da derinleşen ideoloji uçurumun iki yakasını birbirine bağlayan belki de en sağlam köprü Türkiyeyi sanayileştirmek ülküsü ve şiddetli arzusuydu. Oysa ne görüyoruz? 27 Mayıstan sonra üzüm, incir ve tütünümüzü Yunanlılarınki karşısında zor duruma düşürmemek için ona uyarak Ortak Pazarla ilişkilere girdik. 12 Marttan bu yana ise Katma Protokolla birlikte Avrupayla gümrük ve belki de siyaset birliğinin kaçınılmaz yürüyen merdivenine hemen hiçbir itiraz olmadan ve âdeta sessiz sedasız bindik. Bu, şu demek: AİT (Avrupa İktisadî Topluluğu) ile aramızdaki gümrük duvarları, en uzunu 22 yıl olan belirli süreler sonunda adım adım sıfıra

Avrupa kentlerine çoluk çocuk yerleşmesine, Türk mahalleleri kurmasına, camiler yapmasını nasıl tepki gösterecek? Engeller çıkmazsa böyle bir göçü kaçınılmaz görüyorum. Çünkü AİT içine girdikçe Türkiye'de sanayi kalacağını sanmıyorum - meğer ki AİT sermayesi Türkiye'deki bazı cüce (Avrupa ölçülerine göre cüce) kuruluşları yutarak yaşatmayı çıkarına uygun bulsun da yeni bazı yatırımlar yapsın. Ama bu durumda dahi Türkiye'deki sanayinin çok sınırlı olacağını kabul etmek gerekir. Türkiye'yi kaplayacak büyük çiftliklerin, modern madenlerin ve turizm kuruluşlarının fazla bir işgücü gerektireceği sanılmamalıdır. (ABD de çalışan nüfusun ancak % 5'i kadarı tarım kesimindedir ve buna rağmen gereksediğinin pek çok üstünde tarım ürünü üretmektedir bu ülke.)

Biraz önce sorulan sorunun tersi de sorulmalıdır. Türk kıyılarına kurulacak turizm kentlerine yerleşecek ya da tatile gelecek Avrupalıların mahalle kurmalarına, kilise yapmalarına Türkler nasıl tepki gösterecekler dir? Unutmamalı ki bu gelenler arasında Yunanlılar ve Anadolu'dan gitme Fransız Ermenileri de bulunabilecektir. Bu, 1923 öncesi bazı durumları ve dolayısıyla o dönemdeki duyguları belki canlandırabilir.

Açık söylemek gerkirse, Avrupanın Türkiye ile gerçekten bütünleşmek isteyeceğini sanmıyorum. Ellerinden gelirse Türkiye ile bütünleşmeden onu açık pazar durumunda tutarak büyük çapta bir nüfus göçünü önlemek isteyeceklerdir herhalde. Ama o zaman da sanayinin yetersizliğinden ya da yıkılmasından ötürü iş bulamayan Türk halkı bu yazgıya razı olacak mıdır?

Asıl şaşırtıcı olan bence şu: Türkiye'ye artık sanayicilerin egemen olduğu söyleniyor birçok çözümlemelerde. Bu sanayicilerin çoğu gerçi acentalıktan gelme, montajcı durumunda sanayicilerdir. Ama bunların gün geçtikçe gelişip montajcı durumundan çıkarak gerçek sanayi sahipleri olmaları umuluyor ve bekleniyor - gelişmenin bu yönde olduğu ısrarla söyleniyor. Peki, bu yeni sınıf Türkiye'ye egemense kendi umutlarının sonu, bir çeşit «intihar» demek olan AİT le bütünleşme tasarısına nasıl razı olabiliyorlar? Acaba gerçekten Türkiye'ye onlar mı egemen şüphesi uyanıyor bu yüzden. Ama görüyoruz ki ileri gelen sanayi odaları da Ortak Pazarcıdır, yani sanayici olarak «intihardan» yanadır. Gerçi AİT le bütünleşince montaj sanayisi dahi son bulacaksa da, montajcıların kökenlerindeki acentalık nitelikleri sürecektir. Bu, şüphesiz onlar için bir düşüş olacaktır - hem kazanç, hem de toplumsal konum, ve dolayısıyla siyasal egemenlik bakımından. Bu mantıksal sınamadan arta şu olasılık kalıyor: körpe sanayicilerimiz gerçek sanayici olma umudunu, hevesini, yeteneğini taşımadıkları, belki düpedüz buna nesnel bir olanak bulunmadığı için, ve montajcı-

lıktan acentalığa geri dönüşteki kazanç düşüklüğünü sola karşı Avrupa sigortası ile değiş tokuş ettiklerini düşünerek böyle bir sona razıdırlar.

O zaman da şu soru geliyor akla. Egemen çevreler, yetkililer bir yandan ısrarlı bir Ortak Pazarcılık güttükleri halde, bir yandan da Türkiye bağımsız kalıp sanayileşecekmiş gibi - kimilerince yetersiz de sayılsa - kamu kesiminde bayağı bir sanayileşme çabası gösterilmekte, sanki AİT le bütünleşmek söz konusu değilmiş gibi davranılmakta, bu yolda sözler söylenmekte, planlar programlar yapılmakta. Bu çelişme nasıl açıklanabilir? Bunun cevabı şu olabilir: ne Avrupa, ve hele ne de Türk özel kesimi Türkiye'nin kalabalık kol ve kafa gücü arzına iş sağlayacak durumda değildir; İstihdam sorununu yine de ancak sürekli yerilen, zaman zaman çelmelenen kamu kesimi az çok çözebiliyor. Bu olmasa işsizlik bunalımının çok daha büyüyerek düzeni tehdit etmesi olasılığı herhalde düşünülüyor.

Bakalım ilerde tarihçiler 27 Mayıs ve 12 Mart dönüm noktalarını iktisadî açıdan özellikle Türkiye'nin sanayi kurma mücadelesi bakımından nasıl değerlendirecekler. 1839a 1838 açısından bakınca 1839 un hiç de sanıldığı denli parlak olmadığı bugün ortaya çıkıyor. Bu AİT işinde Türkiye'ye yazık oluyor inancındayım. Türkiye, 1923 e göre hayli yol almıştır ve büyük bir sanayi atılımına hazır durumdadır - nüfusu adamakıllı artmıştır, makineli tarım ilerlemiştir, yol, su elektrik gibi birçok altyapı gereksemeleri karşılanmıştır, eğitim düzeni her alanda gerekli kadroları yetiştirmiştir. Türkiye artık bu atılımla ciddî anlamda sanayileşebilir ve sanayileşmek zorundadır. Yoksa bunalımlar eksilmeyecek işsizliğin önüne geçmek için büyük çapta kol ve beyin gücü ihrac etmek durumunda kalınacaktır - bunları kabul etmeğe hazır ülkeler bulunduğu sürece. Türkiye sanayileşip, sanayisini olgunlaştırdıktan sonradır ki AİT düzeyinde ülkelerle bütünleşmeyi düşünebilir. Yoksa «onlar ortak, biz pazar» sözü doğru çıkar. Sömürülmemek için, gümrük birliğine giden bir ülkenin öbür ortaklarla az çok eşit durumda olması gerekir.

Türkiye mutlaka sanayileşmek ve bu arada sanıyorum AİT'e hayır demek zorunda kalacaktır. Yalnız bu arada yitirilecek zamana acımamak elde değildir.

1972'de ÖLEN ÜNLÜLER

1 Ocak —	Fransız sanatçısı Maurice Chevalier (1889-1972)
14 Ocak —	Danimarka Kralı 9.ncu Frederick (1899-1972)
16 Nisan —	Japon yazarı Yasunari Kawabata kendini öldürdü (1899-1972)
27 Nisan —	İlk Gana Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah (1909-1972)
2 Mayıs —	FBI'ın 48 yıllık şefi Edgar Hoover (1895-1972)
28 Mayıs —	Windsor Dükü (İngilterenin eski kralı 8.nci Edward) (1894-1972)
8 Temmuz —	Filistin Kurtuluş Cephesi sözcüsü Hasan Kanafani öldürüldü
31 Temmuz —	Belçikanın eski başbakanı Paul-Henri Spaak (1899-1972)
1 Ağustos —	Avusturyalı marksist filozof Ernst Fischer (1899-1972)
14 Ağustos —	Fransız yazarı Jules Romains (1885-1972)
16 Ağustos —	Fas Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı Ufkir kendini öldürdü (veya öldürüldü)
21 Eylül —	Fransız yazarı Henry de Montherlant kendini öldürdü (1896-1972)
1 Kasım —	Amerikalı şair Ezra Pound (1885-1972)
26 Aralık —	Amerikanın eski Başkanı Harry Truman (1884-1972)

1972'DE DIŞ OLAYLAR

OCAK

8 — Dokuz aydır tutuklu bulunan Şeyh Mucibürrahman Pakistanlılar tarafından serbest bırakıldı ve doğru Londraya gitti.

9 — Nixon ve Japon Başbakanı Sato, iki gün süren görüşmeler sonucu, Okinawa'nın 15 Mayısta Japonyaya iadesini kararlaştırdılar.

10 — İngilterede kömür madenlerinde çalışan 280 bin işçi 1926'dan bu yana ilk kez genel greve gitti. (Grev, 29 Şubatta, hükümetin işçilerin isteklerini kabul etmesi ile son buldu.)

11 — Bengaldeşe dönen Mucibürrahman başbakan oldu. Hükümet Avami Birliği Partisi üyelerinden kuruldu.

13 — Londrada tedavide bulunan Gana Başbakanı Busia, askeri bir darbe sonucu devrildi. (Daha önce, 1966 yılında, Nkrumah da yurt dışında iken devrilmişti.)

17 — Mısırda Aziz Sıtkı Başbakan oldu. Öğrenciler, İsraile karşı yeterince sert davranmadığını ileri sürerek Başkan Sedat'ın aleyhinde gösteriler düzenlemeye başladılar. (Üniversiteler 24 Ocaktan 19 Şubata kadar kapatıldı.)

21 — İspanyada dört gün devam eden öğrenci hareketleri sırasında 170 öğrenci tutuklandı.

22 — Rodezyada Ian Smith hükümeti aleyhine yapılan gösterilerde 15 kişi öldü.

23 — Romada polis, gece Yunan Büyükelçiliğine saldıran 5 bin kadar solcu ile çatıştı. İki yüz kişi tutuklandı.

30 — Filistinli lider Yaser Arafat, Arapları Ortadoğudaki Amerikan çıkarları ile savaşa çağırdı.

İrlandanın Londonderry kentinde, İngiliz paraşütçüleri, bir gösteri sırasında, 13 sivili öldürüp, 15'ini yaraladılar. (İRA'nin 22 Şubattaki misillemesi, Aldershot askerî karargâhında 7 İngiliz askerinin öldürülmesi ile sonuçlandı.)

31 — Kuzey İrlandalı kadın milletvekili Bernadette Devlin, Londonderry olayları yüzünden parlementoda, İç İşleri Bakanı Maudling'i tokatladı.

ŞUBAT

1 — Fransa, Lyon kasabı olarak bilinen ve İkinci Dünya Savaşından bu yana Latin Amerikada yaşayan, Nazilerin eski Gestapo şefi Klaus Altmann'ın iadesini Bolivya hükümetinden istedi. Bolivya hükümeti bu isteği reddetti.

3 — Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, Ortadoğu sorununu görüşmek için Moskovaya gitti.

4 — İsrail Savunma Bakanı Moşe Dayan, Ortadoğu sorununu görüşmek için Amerikaya gitti.

12 — Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, Çekoslovakyadan ithal edilen silahları, Kıbrıs Rum Ulusal Muhafızlarına vermeyi reddetti. Adada iç savaş tehlikesi baş gösterdi. (2 Martta Kıbrıs Ortodoksları Kutsal Meclisi üyesi üç piskopos, Makariosun istifasını istedi. 16 Martta, Birleşmiş Milletler, Çekoslovak silahlarını kendi kontrolu altına alarak anlaşmazlığı çözdü.)

14 — Pariste 75 ülkeden 1200 delegenin katıldığı Uluslararası Barış Konferansı, üç gün süren oturumlardan sonra dağıldı. Konferansa katılan Amerikan delegasyonu, Vietnam savaşına karşı altı hafta sürecek bir protesto kampanyası yürütülmesi kararı alındığını açıkladı.

16 — Ekvatorda yapılan bir askerî darbe sonunda, Başkan Valesco İbarra düşürüldü, yerini General Lara aldı. (Böylece, son 23 yılda, Ekvatorda, 22.nci defa Başkan değişti.)

17 — İngiliz Avam Kamarası, İngilterenin Ortak Pazara girmesini sağlayan kanunu 8 oyluk bir çoğunlukla kabul etti.

21 — Nixon, Çin Halk Cumhuriyetini ziyaret ederek, Mao Çe Tung ve Çu En Lay ile görüştü. (Böylece, Washington, Formozayı destekleme siyasetinden vaz geçerek Çin Halk Cumhuriyetine yakınlaşmaya başladı)

22 — Arap yarımadasının zengin petrol şeyhliklerinden Katar'da Halife bin Hamit el Tani, bir darbe ile, İranda bir av partisinde olan Şeyhi devirdi ve iktidara geçti. (Yeni Şeyhin ilk işi ordu mensuplarının maaşlarına zam yapmak oldu.)

Filistinli 5 gerilla bir Lufthansa yolcu uçağını Aden'e kaçırarak 5 milyon dolar fidye aldılar.

25 — Kuzey İrlandanın İRA'ya karşı olan İç İşleri Bakanı John Taylor vuruldu.

28 — Yemen hükümeti, Suudi Arabistanda mevzilenmiş ve ellerinde Amerikan yapısı otomatik silahlar ve bazukalar olan yerli asilerin aslında paralı asker olduklarını ve Amerikalılar tarafından eğitildiklerini açıkladı.

MART

1 — İran Şahının akrabalarından olan bir prensin adı İsviçrede uyuşturucu madde kaçakçılığına karıştı. Hakkında tutuklama kararı çıkarılan fakat diplomatik dokunulmazlığı olan prens, Şah'ın uçağına binerek İsviçreden ayrıldı.

2 — İsrail uçakları, Golan dağlarının Suriye kesimini bombaladılar. Suriye misillemede bulundu.

7 — Mareşal Lon Nol Kamboçya devlet başkanı oldu.

13 — İtalya Komünist Partisi Başkanlığına seçilen Luigi Longo'dan boşalan Parti Genel Sekreterliğine Enrico Berlinger getirildi.

15 — Kral Hüseyin'in, Batı ve Doğu Şerianın bir federasyon şeklinde birleşmesi önerisi, hem İsrail hem de Araplar tarafından olumsuz karşılandı,

24 — İngiltere hükümeti Kuzey İrlandanın yönetimine el koydu. William Whitelaw Kuzey İrlanda yöneticisi atandı, (Bütün bu tedbirler sonuçsuz kaldı.)

30 — Kuzey Vietnam «ilkbahar saldırısı» na geçti. (Nixon, 8 Mayısta, Kuzey Vietnam limanlarının mayınlanmasını emretti.)

NİSAN

2 — Malta Devlet Başkanı Dom Mintoff, Çin Halk Cumhuriyetine gitti.

3 — Ürdün Kralı Hüseyin'in yeğeni, İngilterede esrar kaçakçılığından tutuklandı.

5 — Arjantinde, Mendoza'da elektrik tarifesine zam yapılmasını protesto eden yüz binlerce kişi ayaklandı. Polisin ateş açması sonucu iki kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı.

10 — İranda deprem. 5044 kişi öldü.

16 — Apollo - 16 ay yolculuğuna başladı. (Yolculuk, 27 Nisanda başarı ile sonuçlandı.)

MAYIS

15 — Amerikanın Başkan adaylarından sağcı George Wallace, Maryland'da vuruldu. (Felç olan Wallace, adaylıktan çekilmek zorunda kaldı.)

Irakta yapılan hükümet değişikliği sonucu, Komünist Partisi de iktidara ortak oldu.

17 — Batı Almanya Temsilciler Meclisi, Brant hükümetinin Rusya ve Polonya ile imzalamış olduğu Moskova ve Varşova saldırmazlık ve dostluk anlaşmalarını onayladı.

22 — Avusturyaya giden Nixon, aleyhte gösterilerle karşılandı.

23 — Nixon Moskovaya gitti. (Rusya ile Amerika arasında stratejik silahların sınırlandırılması ile ilgili anlaşma — SALT — Nixon ile Brejnev arasında 26 Mayısta imzalandı.)

30 — Filistin Halk Kurtuluş Ordusu hesabına çalışan üç Japon İsrailin Lod Hava Alanında 27 kişiyi öldürüp 72 kişiyi yaraladılar. (Sağ kalan tek Japon yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı.)

HAZİRAN

1 — Irak Petrol Şirketi millileştirildi.

3 — Zenci medenî haklar savunucusu Angela Davis, cinayeti teşvik davasından beraat etti.

Dört zenci bir Amerikan uçağını Cezayire kaçırıp 500 bin dolar fidye aldılar.

5 — Tito, 1948 yılından bu yana ilk kez Moskovayı ziyaret etti.

7 — Ortak Pazar Dış İşleri Bakanları iki gün süren toplantılar sonunda, Türkiyenin isteklerinin büyük bir kısmını reddettiler.

8 — Kıbrısta toplumlararası beşli görüşmeler başladı.

10 — Pakistanın Sind eyaletinde, işçilerle polis arasında üç gündür devam eden çatışmalar sonucu 13 kişi öldü.

13 — Mısıra ait iki Mig-21, Sina'nın kuzeyinde İsrail avcı uçakları tarafından düşürüldü. (21 ve 23 Haziranda da Suriyeli beş yüksek rütbeli subayı, İsrailliler, güney Lübnana karşı giriştikleri bir harekât sırasında kaçırdılar.)

17 — Japonyada 1964 yılından bu yana Başbakanlık görevinde bulunan Sato istifa etti. (Tanaka, 6 Temmuzda başbakan seçildi.)

23 — İngiliz parası sterlin dalgalanmaya bırakıldı.

TEMMUZ

2 — Hindistan Başbakanı Gandi ve Pakistan Devlet Başkanı

Zülfikar Ali Butto Simla anlaşmasını imzaladılar. Keşmir ve savaş tutsaklarının iadesi sorunları çözümlenemedi.

4 — Güney ve Kuzey Kore hükümetleri iki ülkenin barışçı yollardan birleşmesi konusunda anlaştılar.

5 — Fransa Başbakanı Jacques Chaban-Delmas istifa etti. Yeni hükümeti Messmer kurdu.

18 — Mısır Devlet Başkanı Sedat, Sovyet askerî uzman ve danışmanlarının işine son verdi.

Amerikalı sinema sanatçısı Jane Fonda, Kuzey Vietnam gezisi sırasında, Hanoi radyosundan yaptığı bir konuşmada Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesini ve bombardımanın hemen durdurulmasını istedi.

27 — Başkan Sedat, İsrail Başbakanı Golda Meir'in karşılıklı görüşme önerisini reddetti.

31 — İngiliz dok işçileri, 21 Ağustosa kadar sürecek bir grevi başlattılar.

AĞUSTOS

1 — Beş zencinin kaçırdığı Amerikan yolcu uçağı 1 milyon dolar fidye alarak Cezayire indi.

2 — Mısır Başkanı Sedat ve Libya Başkanı Kaddafi, iki ülkenin 1973 Eylülünden itibaren tamamen birleşeceğini açıkladılar.

5 — Uganda Başkanı General İdi Amin, İngiliz pasaportu taşıyan Asyalı göçmenleri Ugandadan çıkarma kararı aldı.

14 — Hollandanın Rotterdam kentinde, Hollandalılarla Türk işçiler arasında çıkan olaylar sonucu 20'si Türk olmak üzere 62 kişi tutuklandı.

16 — Fas Kralı 2. nci Hasan, Fransa dönüşü, Faslı havacıların giriştiği bir süikasttan kurtuldu. (7 Kasımda 11 kişi idama mahkûm edildi.)

EYLÜL

5 — Filistin Halk Kurtuluş Ordusuna mensup gerillalar, Münih Olimpiyatlarına katılan 11 İsrail sporcusunu rehin aldılar. Alman polisinin gerillaları tuzağa düşürmeye kalkışması üzerine başlayan çarpışmada 5 gerilla, 11 İsrailli ve 1 Alman polisi öldü. Üç gerilla yaralı olarak yakalandı.

6 — İtalyada 216 bin demir yolu işçisi 24 saat süren bir grev yaptılar.

17 — Silahlı Tanzanyalıların Ugandaya sızması ile iki ülke arasında çarpışmalar başladı. (26 Eylülde, Somalinin sunduğu bir barış plânını iki ülke kabul etti.)

22 — Filipin Savunma Bakanına yapılan bir süikast teşebbüsünden sonra, Devlet Başkanı Marcos bütün ülkede sıkı yönetim ilân etti.

26 — Japon Başbakanı Kakuei Tanaka altı günlük bir ziyaret için Çin Halk Cumhuriyetine gitti.

Kuzey Vietnamın serbest bıraktığı savaş tutsağı üç Amerikan pilotu Hanoiden ayrılıp Amerikaya doğru yola çıktılar.

EKİM

3 — Danimarka Başbakanı Otto Krag istifa etti. Yerini Joergensen aldı.

8 — Pariste, Kissinger ve Le Duc Tho, 9 maddelik bir barış plânı üzerinde anlaştılar. (Saygon, 24 Ekimde plânı kabul etmediğini bildirdi.)

16 — Norveçte, Ortak Pazara katılma konusunda yapılan referandumda halkın «Hayır» demesi karşısında hükümet istifa etti.

17 — Güney Kore Cumhurbaşkanı Park Ulusal Meclisi fesh edip, sıkı yönetim ilân etti.

21 — Dokuz Avrupa Ortak Pazar ülkesinin liderlerinin katıldığı, üç gün süren Paris Zirve Konferansı bitti. Siyasal ve ekonomik sorunları görüşen dokuzlar, Avrupa Birliğinin 1981 yılından önce gerçekleştirilmesini kararlaştırdılar.

29 — Filistin Halk Kurtuluş Ordusuna bağlı gerillalar, Lufthansa'nın Beyrut-Ankara-Münih seferini yapan uçağını Zagreb'e indirip Münih'te tutuklu üç gerillayı kurtardılar ve Libyaya gittiler.

Kuzey ve Güney Yemen başbakanları, Kahirede imzalanan bir anlaşma ile iki Yemenin birleştirilmesini kararlaştırdılar.

30 — Kanadada yapılan genel seçimler sonucunda, Muhafazakâr Parti 107, Başbakan Trudeau'nun Liberal Partisi 109 sandalye kazandılar.

KASIM

7 — Yapılan Başkanlık seçimlerinde oyların yüzde 62'sini alan Nixon yeniden başkan seçildi. Demokrat Parti ve Temsilciler Meclisi ve Senatodaki çoğunluğunu devam ettirdi.

16 — Amerikanın Louisiana eyaletinin Baton Rouge Üniversi-

tesinde çıkan olaylar sırasında polis ateş açarak iki zenci öğrenciyi öldürdü.

17 — On yedi yıllık bir ayrılıktan sonra, Arjantinin eski diktatörü Peron tekrar Arjantine döndü.

19 — Almanyada yapılan seçimleri Brandt'ın partisi Sosyal Demokratlar kazandı.

İRA lideri Sean McStiofasin Dublinde tutuklandı. (Parlamento. «Devlete karşı işlenmiş suçlar» kanununu 3 Aralıkta kabul etti.)

22 — Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hazırlık çalışmaları, 34 ülkenin katılması ile Helsinkide başladı.

23 — Belçikada dil sorunu yüzünden Eyskens hükümeti devrildi.

İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) yayınladığı raporda yüzde 17'lik fiyat artışı ile Türkiyenin OECD ülkeleri arasında başta geldiğini açıkladı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, oybirliği ile aldığı bir kararla, Portekizi, Afrikadaki askerî faaliyetlerine son vermeye ve Angola, Gine, Mozambik gibi sömürgelerinde halka karşı sürdürdüğü baskı politikasından vaz geçmeye çağırdı.

25 — Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kurt Waldheim, Doğu Almanyanın gözlemci statüsü ile örgüte kabul edildiğini açıkladı. (Batı Almanya 1955'den bu yana gözlemci olarak örgütte bulunuyor.)

Amerikanın Vietnam konusunda yeni talepler öne sürmesi üzerine barış görüşmelerinin çıkmaza girdiği açıklandı.

26 — Amerika ile Küba arasında, uçak kaçırmalarını önlemek amacı ile bir anlaşma imzalayabilmek için, iki ülke, İsviçre Büyükelçiliğinin aracı ile Havana'da görüşmelere başladılar.

ARALIK

2 — Avustralya seçimlerini Goug Whitlam'ın İşçi Partisi kazandı

4 — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda konuşan Şili Başbakanı Allende, Amerika Birleşik Devletlerini, Şilide iç savaş çıkartmağa çalışmakla suçladı.

6 — Amerikanın B-52 bombardıman uçakları Kuzey Vietnamın sivillerle meskûn Hanoi ve Hayfong bölgelerini şiddetli bir şekilde bombalamaya başladı. (Yıl sonuna kadar devam eden bombardıman, bütün dünyanın tepkisi ile karşılandı. Gerek doğu gerekse batı bloku ülkeleri Nixon'u şiddetle protesto ettiler.)

7 — Apollo-17'nin ay yolculuğu başladı. (Başarı ile sonuçlanan

bu denemeden sonra Amerikanın Apollo programı tamamlanmış oldu.)

1936 yılından beri çıkan Life dergisi, yayın hayatına son verdiğini açıkladı.

8 — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Ortadoğuda gerginliğe son verilmesi için İsrailin işgal altında bulundurduğu topraklardan çekilmesi gerektiğine dair kararı oy çokluğu ile kabul etti.

11 — Japon seçimlerini Tanaka'nın Liberal Partisi kazandı.

13 — İtalyanın belli başlı şehirlerinde binlerce öğrenci polisle çatıştı.

18 — Uganda Devlet Başkanı İdi Amin İngilizlere ait özel şirketleri millileştirmeye başladı.

19 — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, tedhişçilik sorununu inceleyerek, 35 ülkenin temsilcilerinden oluşacak ve tedhişçiliği doğuran sebepleri araştıracak bir komisyon kurulmasına karar verdi.

22 — And dağlarında meydana gelen bir uçak kazasında hayatta kalan 16 kişi kazadan 69 gün sonra kurtarıldılar. Devamlı olarak kar fırtınaları ile mücadele eden kazazedeler, ölen yolcuların cesetlerini yediklerini söylediler.

23 — Nikaraguanın başkenti Managua'da deprem 12 bin kişinin ölümüne sebeb oldu.

•

Türk - Sovyet İlişkileri Tarihinde :

ATATÜRK'LE İLGİLİ OLARAK UYDURULMUŞ BİR HİKÂYE

Mete TUNÇAY

Türkiye'de Sol Akımların Tarihi üstünde çalışmaya başladığım zaman, güvenilir ve ayrıntılı bir «Türk-Sovyet İlişkileri Tarihi» bulunmadığını görmüştüm. Gerçekten, yurt içindeki sol gelişmelerle, resmî dış ilişkilerimiz arasında ne ölçüde bir paralelik olduğunu ortaya koymak önemli bir şey. Fakat, Uluslararası İlişkiler alanında çalışanların bu konuyu gereği gibi aydınlatmamış olmaları, bizi, özellikle Ulusal Kurtuluş Mücadelemizin ilk yıllarında neler olup bittiğini, rivayet sisleri arasından seçip ayıklamak zorunda bırakıyor. Çeşitli

kaynak kitaplarda anılan, ilk Türk-Sovyet temaslarına ait şüpheli birkaç iddiayı, **Türkiye'de Sol Akımlar** adlı çalışmamın ilk cildinde belirtmıştım.

Semyon Mihayloviç Budiyenni

1883'te doğmuş, Birinci Dünya Savaşı'nda Süvari Assubayı olarak Çarlık Ordularında çarpışmıştır. 1918'de Bolşeviklere katılmış ve İç Savaş'ta parlamıştır. Komutası altındaki I. Süvari Ordusunda siyasi komiseri Voroşilov'tu. 1920'de Kuzey Kafkas'tan Polonya'ya birliklerini yürütmesi gibi ünlü bir takım hareketleri, adının yıllarca yankılanmasına yol açmıştır. İç Savaş'tan sonra Süvari Müfettişliğine atanmış; Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yılını kutlama törenlerinde hazır bulunmak üzere, 1933'te Voroşilov heyetine dahil olarak yurdumuza gelmiştir. 1935'te Sovyetler Birliği Mareşalliğine yükseltilmiş, 1937'de de bir Gestapo oyunu sonucunda yapılan askeri tasfiyede Tukhaçevski'yi ve başka bir takım Kızıl Ordu komutanlarını ölüme mahkûm eden özel askeri mahkemeye üye olmuştur. 1941'de Nazi istilâsı başlayınca, Güney Batı cephe komutanlığına getirilmiş, fakat başarısızlığa uğraması üzerine, Stalin tarafından önemsiz bir göreve aktarılmıştır. Emekli olduktan sonra yazdığı Anıları 1959'da Rusya'da yayınlanmıştır. Son zamanlara kadar atçılıkla meşgul oluyordu.

Bunlardan en ilginç ve geniş ayrıntılarıyla hikâye edileni, Mustafa Kemal Paşanın 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu'ya ayak basmasının ardından, böbrek rahatsızlığı dolayısıyla bir aya yakın bir süre istirahat ettiği (bir yandan da çeşitli yerlerdeki askeri ve mülki erkânla haberleştiği) Havza'da, «Rus Miralayı Budiyenni başkanlığında bir Sovyet Heyeti» ile yaptığı görüşmedir (!). Bu iddia, ilk kez, Emekli Albay Hüsamettin Ertürk tarafından anlatılıp Samih Nafiz Tansu tarafından kaleme alınan **İki Devrin Perde Arkası** adlı bir kitapta ortaya atılmıştır (s. 338-42). [Bir süre önce vefat eden Ertürk, eski bir «Teşkilât-ı Mahsusa» cıydı; Millî Mücadele sırasında İstanbul'daki M.M. gruplarında çalışmış, Cumhuriyet döneminde de Fevzi Çakmak'ın yakını bir istihbaratçı olarak tanınmıştı.] Daha sonra A.P. Senatörü Fethi Tevetoğlu bu hikâyeye sahip çıkmış ve bir taşra gazetesiyle Ankara'da İngilizce olarak çıkan **The Week** adlı dergide ya-

yınladığı dizi dizi yazılarla işlemiştir. Tevetoğlu, bu olayı koalisyon hükûmetinin başbakanı iken Sovyetler Birliği'ne giden Suat Hayri Ürgüplü aracılığıyla bizzat Budiyyenni'ye sordurduğunu, onun da Ertürk'ün verdiği bilgiyi doğruladığını bile yazmıştır. Hemen eklemek gerekir ki, Tevetoğlu'ndan başka, sağlı sollu birçokları da, bu görüşme hikâyesini «sahih» sayarak ondan çeşitli anlamlar çıkarmışlardır. İki örnek vereyim: Bir zamanlar Türkiye İşçi Partisi'nin organı olarak yayınlanan **Sosyal Adalet** dergisinin Ekim 1964 tarihli 7'nci sayısında, Erdoğan Başar «İlk Türk-Sovyet Münasebetleri ve Bir Konuşma» başlığı altında bu olayı anlatıyordu; **Cumhuriyet** gazetesinin 19 Temmuz 1971 günkü «Tartışma» köşesinde de, Füruzan Hüsrev Tökin, «Atatürk Sağ Olsaydı Acaba Ne Derdi?» başlığı altında, yine bu olaya dayanarak görüşlerini açıklıyordu.

Oysa, bu yakıştırma hikâyenin kuşku verici birçok yönleri vardır.

Bir kere, Mayıs-Haziran 1919, böyle bir görüşme için çok erken bir tarihtir: Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişme kronolojisine uymamaktadır. Mustafa Kemal Paşa, ilkin Erzurum Kongresi'ndeki konuşmasında hakları elinden alınmak istenen halkların verdikleri başarılı bir mücadele örneği olarak Sovyet Devrimine değinmekle Ruslara bir çiçek atmış, bunu Sovyet önderlerinin Türkiye hakkındaki olumlu demeçleri izlemiştir. Yardım görüşmelerinin başlaması ise, kesinlikle T.B.M.M.'nin açılmasından sonra olmuştur.

Sonra, Ertürk-Tansu tarafından iddia edildiği gibi, Budiyenni'nin Anadolu'da komünistliğin ilânı karşılığında yardım olarak Kızıl Ordu subayları göndermeyi önermesi de, Türk-Sovyet ilişkileri hakkında bilinenlere ters düşmektedir. Şurasına işaret edeyim ki, Atatürk'ü «Kurtuluş Savaşı'nda Ruslar bizi yutmak istiyordu. O Rusları kandırdı, hem yardım aldı hem de bağımsız kalmayı başardı» diye ucuzundan övmek, gerçekte, küçültmek olur. Kurtuluş Savaşımızın başında birçok komutanlarımızın, Sovyetlerden yardım sağlanmasının Bolşevikliği benimsememiz şartına bağlı olduğunu sanmalarına rağmen, Sovyetler böyle bir şart ileri sürmemişlerdir. Sovyet askerlerinin Anadolu'ya gönderilmesi sorununa gelince, Kâzım Karabekir'in **İstiklâl Harbimiz** adlı kitabında sureti verilen, yardım görüşmeleri için Rusya'ya yolladığımız delegelerin ellerindeki resmî talimatta «indelhace kıtaat-ı askeriyye» talebi bulunmakla birlikte, böyle bir şey gerekmemiş, zaten İç Savaş ve Polonya ile uğraşan Kızıl Ordu da buna yanaşmamıştır. [Yine, bizim «ittifak» önerimize karşılık, Ruslar bir «muhadenet» (dostluk) anlaşması yapmakla yetinmişlerdir.]

Bir başka nokta, henüz o dönemde Kurtuluş Savaşı'nı plânla-

maya girişecek bir durumda olmayan Mustafa Kemal Paşa'ya Budiyenni'nin süvari harekâtı hakkında tavsiyelerde bulunduğunun ileri sürülmesidir. Budiyenni, gerçekten Rus İç Savaşı sırasında örgütlenme açısından bir yenilik yaparak kurduğu bağımsız süvari tümenleriyle ün kazanmıştı. Ama o tarihte, bizim hangi süvarilerimiz, nerede, kime karşı kullanılacaktır ki, nasıl kullanılacakları söz konusu edilebilsin? Atatürk'ü «Rusları ustalıkla kandırdığı» için över gibi görünen bu hikâyenin, aslında «nasıl savaşacağını Ruslardan öğrendi» gibi küçültücü bir anlamı vardır.

Kaldı ki, Budiyenni'nin böyle bir diplomatik girişim için Sovyetlerin seçebileceği en uygun adam olduğu da çok kuşkuludur. Zaten, 1959'da yayınlanan Anılarında Budiyenni 1919 yazbaşında Türkiye'ye gittiğinden hiç söz etmemekte, o sıra İç Savaşla uğraştığını anlatmaktadır.

Kafama takılan bu konuyu, 1970 sonbaharında Ankara'da toplanan Türk Tarih Kurumu Kongresi için Türkiye'ye gelen Sovyet Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsünden Prof. Anatoli Filippoviç Miller'e sordum. (Prof. Miller, ilkin Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümünde, Budiyenni'nin de dahil olduğu Voroşilov heyetinin Türkçe tercümanı olarak Ankara'ya gelmiş. O zaman Atatürk'ün kendisine armağan ettiği, arkası imzalı bir altın cep saatini hâlâ iftiharla kullanıyor.) Bana şunları anlattı:

Tevetoğlu'nun geliştirdiği Ertürk-Tansu hikâyesi ortaya çıkınca, o da meraklanmış ve Mareşal Budiyenni'yi ziyaret ederek kendisine şöyle demiş: «Bu rivayetin doğru olamayacağını biliyorum, fakat bunun nereden çıkarıldığını acaba açıklayabilir misiniz?» Budiyenni cevap vermiş: «General M. Frunze, 1921 yılı sonlarında olağanüstü bir elçilik göreviyle Türkiye'ye giderken, benim birliğime de uğradı. İki dost olarak konuştuk. Bu arada kendisine. Mustafa Kemal Paşaya sunulmak üzere, bizim İç Savaşta süvarilerimizin kullanılması konusunda edindiğimiz tecrübeleri anlatan askerî bir rapor verdim. Mesele bundan ibarettir. Ben kendim Türkiye'ye bir tek kere, 1933'te gittim.»

A N I

ÜNİVERSİTEDEKİ ESKİ EYLEMLERDEN BİR ANI

Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU

Arkada bıraktığımız birkaç yıl — sonradan anarşiye dönüşen — öğrenci eylemleriyle geçtiği için, son olaylara oranla «masum» sayılabilecek bir anımı «SİNAN YAYINLARI YILLIĞI»na aktarmak istiyorum:

1946 yılı Haziran ayında, 4936 sayılı kanunla özerkliğe yeni kavuşmuş olan İstanbul Üniversitesinin Hukuk Fakültesine dekan seçilmiştim. İşte bu sırada İstanbul Hukuk Fakültesinin yönetmeliği dolayısiyle anlatılmağa değer bir olay geçti Fakültede.

Bu, bir öğrenci grubunun, dekanlık odasında beni tehdide kalkışması olayıdır: Özerklikten sonra yönetmelikler yeniden hazırlanıyor, fakültelerde «sınıf usulu»nden «sömestir usulü»ne geçiliyordu. Böylece tek dersten sınıfta kalmak tehlikesi ortadan kalkacak, öğrencilere — sınıf sisteminin katılığına oranla — dersleri seçme konusunda daha özgür bir öğrenim sistemi sağlanmış olacaktı.

Sömestir usulünü ilk gerçekleştiren fakülte, Tıp Fakültesi olmuştu.

Ben o yaz bir yandan Hukuk Fakültesinin, önümüzdeki 1947 bütçesini, evimde geceleri çalışarak hazırlıyor (çünkü tatil olmasına rağmen dekanlığın türlü uğraşıları ve makamda yapılan dostluk ziyaretleri yüzünden, gündüzleri böyle yoğun dikkat isteyen işlerin üstesinden gelmek olanağı yoktu), bir yandan da sömestir usulü uygulayan Alman ve İsviçre Üniversitelerinden ve sınıf sistemini uy-

gulayan Paris Hukuk Fakültesinden getirtmiş olduğum öğretim ve sınav yönetmeliklerini, bizim Fakültenin eski yönetmeliğini inceliyor, böylece yeni yönetmeliğin temel prensiplerini hazırlıyordum. Hazırlanacak yönetmelik tasarısının, önce Fakülte Genel Kurulundan, sonra Üniversite Senatosundan, ardından da Millî Eğitim Bakanlığının onayından geçirilmesi gerekiyordu. Sömestir sistemini getirecek yeni yönetmelik tasarısını çok titizlikle hazırlamalıydım. Çünkü fakültemizde bu sisteme karşı çıkan ve sınıf sisteminin sürdürülmesini isteyen çok nüfuzlu öğretim üyeleri vardı. Bunların önderi, Fakültenin eski dekanlarından, Ceza Hukuku Ord. Profesörü rahmetli Tahir Taner'di. Yeni yönetmelik kuralları öyle düzenlenmeli idi ki, ona karşı olanların direnci yenilebilsin ve yönetimlik Genel Kuruldan geçsinl

İşte 1946 yaz ayları bu hummalı uğraşılar içinde geçti ve Eylül geldi. Tasarı bitmek üzereydi. Fakültenin öğrenci örgütleri temsilcileri hemen her hafta odama gelerek: «Biz de, Tıp Fakültesi gibi, sömestir usulüne ne zaman geçeceğiz?» diye soruyorlardı. Her defasında kendilerine kısa cevaplar veriyor, 1946/1947 ders yılında öğretime sömestir sistemiyle başlayacağımızı, bu işin üzerinde olduğumu söylüyordum. Ankara'da, başka nedenlerle karışıklıklar çıkmış, üniversite rektörü istifaya zorlanmıştı. Bizde de bu sömestir sisteminin gecikmesi yüzünden öğrenciler arasında kaynaşma ve homurtular olduğu kulağıma geliyordu.

Bir gün dekanlık makamında bir dosyayı incelediğim sırada kapı vuruldu ve «giriniz!» demekliğim üzerine, sayıları en az 50'yi bulan bir öğrenci topluluğu odaya doldu ve masamın karşısında ayakta yer aldı. Odada yalnızdım. Ben oldum olası öğrencilerini seven, fakat onlarla resmî işler dışında, bütün görevim süresince, bir kez bile üniversite, fakülte ve öbür profesör arkadaşlar konusunda özel görüşme yapmamış olan ve bunu prensip edinen bir hoca idim. Amaçlarını hemen anladım. Böyle kalabalık bir kafile ile beni etki altında bırakmak, yani bir nevi baskı havası yaratmak istiyorlardı. «Bir dakika» diyerek önümdeki dosyayı incelemekte devam ettim. Gerçekte ise onu incelemiyor, şu anda izleyeceğim tutumu düşünüyordum. Bir dakika içinde kararımı verdikten sonra gülümseyerek başımı dosyadan kaldırdım. Sigara kullanmadığım halde, misafirlere sunmak üzere yazıhanemin üst çekmecesinde bulundurduğum kutudan bir sigara alıp yaktım ve «Hayrola çocuklar? Böyle toplu ziyaretinizin sebebini anlayabilir miyim?» diye sordum.

Öğrencilerden biri: «Efendim, yeni yönetmeliği sormaya geldik» deyince: «Temsilci arkadaşlarınız anlatmadı mı? Yönetmeliği hazırlıyorum» cevabını verdim.

Çocukların bakışları «düşmanca» denilebilecek kadar sert idi. Başka bir öğrenci, sesini yükselterek, şöyle konuştu: «Efendim, temsilcilerimiz birbuçuk aydır bize hep aynı cevabı getiriyorlar. Biz şimdi buraya işin ne kadar ilerlemiş olduğunu öğrenmek için geldik.» Bunun üzerine: «Ben dekanlığa ait bir iş üzerinde öğrencilerime ayrıntılı bilgi vermek zorunda değilim. Temsilci arkadaşlarınıza ne söyledimse, durum öyledir; bu ders yılına sömestir usulü ile gireceğiz, bundan emin olabilirsiniz» dedim.

Arka sıradan bir öğrenci ön safa çıkıp dekanlık masasının tam karşısına sokularak yüksek sesle: «Biz kat'i olarak bilmek istiyoruz. Yönetmeliği ne zaman Fakülte Genel Kuruluna sevk edeceksiniz?» deyince öfkelendim ve bu soruyu: «Canım ne zaman isterse o zaman» diye karşıladım. Aynı öğrenci: «O halde vazifenizi suiistimal ediyorsunuz» dedi.

Artık sabrım taşmıştı. Ünlü Yunan filozofu Eflâtun'un şu sözünü hatırladım: **«İnsan, hangi yeri tutmuş olursa olsun ve o yer diler kendi tarafından seçilmiş, diler bir büyük tarafından verilmiş bulunsun, her türlü tehlikeye rağmen, oraya candan bağlı bulunması ve onun uğrunda ölümü, şerefsizliğe tercih etmesi lâzımdır.»**

Sigaramı tablaya koyarak ayağa kalktım ve: «Sizler (hukuk) adını taşıyan bir fakültenin öğrencileri olduğunuz halde, buraya toplu halde girerek, haydutlar gibi, o fakültenin dekanını tehdide kalkışıyorsunuz. Ben vazifemi sizden öğrenecek değilim. Derhal makamımı terkediniz. Yoksa sizi zorla çıkartır ve hakkınızda disiplin takibatı açarım. Ben, hayatıma mal olsa bile, bu makamın şerefini korumak azminde olan bir hocayım. Çıkınız, çabuk çıkınız» diye bağırdım.

Hafif bir duraksamadan sonra odayı terkettiler. Aradan beş dakika geçince iki öğrenci temsilcisi gelerek benden kendileri ve bütün arkadaşları adına özür diledi. Sadece: «Sizlere teessüf ederim» dedim ve başka sözlerine cevap vermedim. Çıktılar.

Yukarıda belirttiğim gibi yönetmelik tasarısı bitmek üzereydi ve nitekim ertesi gece tamamlandı. Fakat onu Fakülte Genel Kuruluna ancak aradan 20 gün geçtikten sonra, Ekim başında sundum. Yığınların psikolojisini biliyordum: Eğer tasarıyı hemen o günlerde Genel Kurula sunsaydım, öğrenciler bunun kendi tehdit ve baskıları sonucunda verilen bir taviz olduğunu sanacaklar ve ondan sonraki öğrenci işlerinde hep aynı davranış içine gireceklerdi. O zaman benim için artık üniversite hocalığının vekar ve şerefine uyacak şekilde dekanlık yapmak olanaksız duruma gelecek ve çekilmem gerekecekti. Bu teşhiste yanılmamıştım: O günden sonra, gerek 1946-1948 yıllarındaki ilk, gerek 1952-1953 yıllarındaki ikinci dekanlığım sırasında bir

daha böyle bir öğrenci hareketiyle karşılaşmadım. (Türkiye'de Üç Devir, Cilt II, İzlenimler - Anılar'dan).

Kıssadan Hisse

Bizim kanımızca eğer 1967'lerde başlayan öğrenci isteklerinin makul ve haklı olanları Üniversite idaresince yerine getirilseydi, tam gün çalışma esası konularak, öğrencilerle öğretim üyeleri sürekli ve samimî temas halinde bulunsalardı ve böylece öğrenciler, ders saatleri dışında, başıboş kalmasalardı; Hükümet de «sol eğilimdeki öğrencileri, sağ eğilimdeki öğrencilere kırdırmak» gibi çok sakat bir politika izlemiyerek, ister sol, ister sağ yandan gelsin, her türlü anarşik eylemi, yasaların kendine tanıdığı yetkilerle, müsamahasız, hemen ânında ve genişlemeden bastırsaydı, bütün dünyada ard arda birkaç yıl süren anarşik hareketler ve eylemler kasırgasını, Türkiyemiz, muhakkak ki, daha hafif atlatırdı ve iş, 12 Mart 1971 askerî müdahalesine kadar gelip dayanmazdı. Çünkü vatanı bölmek için çalışan ajanlar, böyle bir ortam içinde, kendilerini izleyecek bir öğrenci kitlesini kendi yörelerinde toplayamayıp yalnız kalırlar ve böylece onların suçu ve suçluluğu, adi bir zabıta vakası gibi, normal hukuk yollariyle cezalandırılırdı. Üniversitelerin ve hükümetin müşterek kayıtsızlığı, önemsemezlik ve aldırmazlığı, ufak bir çıban başının, kocaman bir yara haline gelmesine neden olmuş ve şimdi içinde bulunduğumuz ortam doğmuştur.

Ne yazık ki bu arada, gerçek suçluların yanında birçok Atatürkçü de ezilmiştir. Bir gün gelecek, tarih bütün bunların muhasebesini yapacaktır elbet.

1971-1972 TİYATRO DÖNEMİNDE ANKARA TİYATROLARI

Özdemir NUTKU

1971-1972 dönemi, Ankara'nın tiyatro yaşamı açısından, zengin ve devingen bir evrenin son yılıdır. Çünkü bu dönemin sonunda. ilginç çalışmalarla başarılı gözüken bu topluluklar çeşitli nedenlerden dolayı ya dağılmış ya da başka bir kente - daha çok İstanbul'a - göç etmişlerdir. Bu nedenlerin başında da 12 Mart 1971 tarihinden bu yana içinde bulunulan olağanüstü siyasal durum gelir. Bunların arasından, yalnızca 1963 yılında Asaf Çiyiltepe tarafından kurulmuş olan «Ankara Sanat Tiyatrosu» ayakta kalabilmek için bir çaba ve direniş göstermektedir. Ancak bu özel topluluk da, içinde bulunulan siyasal durumun etkisiyle ancak adını değiştirerek perdelerini açma zorunluluğunda kalmıştır. (1) 1971-1972 döneminin oyunlarına geçmeden - Türk tiyatrosunun gelişimi açısından bu dönem sonunda bir evreyi kapadığımızdan- devletin ödenekli tiyatrosu yanısıra temsiller veren özel topluluklara kısaca bir göz atmak gerekir.

Özel toplulukları, yaptıkları iş yönünden ikiye ayırıyoruz: 1) Çağdaş gelişimin ışığında her oyunlarıyle yeni denemelere giren ve geleneksel tiyatromuzun açık biçimiyle çağdaş tiyatronun öz ve biçim açısından sentezini getirmek için çalışmalara giren tiyatrolar, ki bunlar «Ankara Sanat Tiyatrosu», «Ankara Kavaklıdere Sahnesi», «Ankara Birliği Sahnesi» (2) ve bir de buna bu dönem içinde kurulan «Ankara Kardeş Oyuncuları»nı ekliyebiliriz; 2) bu kesime girenler yalnızca ticarî amaçla çalışan topluluklardır. Bunların arasında «Orhan Erçin Tiyatrosu», «Meydan Sahnesi», «Mithatpaşa Tiyatrosu» ve arada kurulup yine batan çeşitli küçük topluluklar vardır.

Türk tiyatrosu gelişimi açısından, doğal olarak birinci bölümde ele alınanlar önemli olanlardır. Birinci bölümde ele alınan bu topluluklar, ödenekleri olmadığından, oyunculuk, teknik olanaklar açısından Devlet Tiyatrosu'ndan çok arkada da olsalar, seçimleri, oyunları ve devingen yanları ile devletin ödenekli tiyatrosundan daha büyük bir potansiyele sahiptirler. Ankara seyircisi de bu tiyatrolara, Devlet Tiyatrosu'ndan daha çok ilgi göstermişlerdir. Ne var ki, bu potansiyel, 1971-1972 döneminin sonunda dağılmış ve Ankara tiyatro yaşamı, Devlet Tiyatrosu yanısıra yalnızca bir tek topluluk, o da «Ankara Tiyatrosu» tarafından sürdürülme durumuyla kısıtlanmıştır.

Türkiye'deki özel tiyatroların, başlarından beri süren, onların gelişmelerine engel olan birtakım dertleri vardır. Bunlar ödeneksizlik, binasızlık ve bir de gece kulüpleri, gazinolar ve eğlence yerleri için zorunlu tutulan vergi ve belediye resminin bu sanat kurumlarına da uygulanmasıdır. Bunun yanısıra, şimdi de özel toplulukların oynayacakları oyunların denetlenmesi ve bazı oyunların yasaklanması durumu ortaya çıkmıştır. Doğal olarak, böyle bir durumda tiyatronun gelişmesi çeşitli yönlerden engellenmiştir.

İnsanoğlu'nun üç temel ihtiyacından biri (bunlar beslenme, giyim ve kültür düzeyinde yaşamadır) olan sanat ve dolayısıyle tiyatro her şeyden önce ödeneksizlik, sonra binasızlık, daha sonra ağır vergi altında zaten gelişme yolunda gecikirken, bir de buna yasaklamaların eklenmesi tiyatro yaşamını felce uğratmıştır. Böyle bir düzeyde özel tiyatroların denemelere gitmesi, araştırmalar yapması ancak çelik iradesi olan, birtakım ülkücü sanatçılar tarafından, o da belki, gerçekleştirilebilir.

Ankara'ya hayatiyet ve renk veren bir evrenin son döneminde hangi oyunlar, nasıl oynandı? Bu özetliyerek vereceğimiz oyunlara ve bu oyunların uygulamalarına Ankara'da dört sahnesi (3) olan Devlet Tiyatrosu ile başlayalım.

Ankara'nın bu ödenekli tiyatrosu dört sahnesinde 21 oyun oynadı; bunların üçü, **Anatevka, La Manch'lı Adam** ve **IV. Murat** geçen dönemden kalan yapıtlardı (4). Öyleyse, Devlet Tiyatrosu'nun bu dönemde oynadığı yeni 18 oyun vardı. Bu durum sayı yönünden başarılıdır. Daha doğrusu nicelik yönünden ağırlığı olan kurum niteliği yönünden aynı ağırlığı göstermez. Bu düşüncemizi örneklerle açalım. Bu 18 yapıtın 6'sı yerli, 6'sı yabancı 3'ü çocuk oyunu, 3'ü de modern danslardı (5). Çocuk oyunlarının ikisi, daha çok büyükler içindi: Maeterlinck'in **Mavi Kuş**'u ile Takhur'un **Mektup**'u metafizik düşünceler soyutlamalar ve simgelerle gelişen yapıtlardır. Bu yönden, gerçek anlamın verilmesinde çocuklara ağır gelir. Bunlar büyükler için yazıl-

mış naif oyunlar olduğundan sık sık sanki çocuklar için yazılmış olarak kabul edilirler. Oysa bu yanlıştır. Çocuk oyunları, bir ülkenin gelişimi ve geleceği ile ilgili olduğundan önemli oldukları kadar, uygulamaları çok zor olan yapıtlardır. Hatta bence bunların sahneye getirilmesi, büyük oyunlarının sahneye getirilmesinden de daha zordur; kaldı ki, bu oyunların metafiziği çocuklara hiçbir şey veremez. Üçüncü çocuk oyunu, Pınar Kür'ün **Ne Güzel Şey** adlı yapıtı çocuk oyunu sayılabilir. Sayılabilir, diyorum, bu oyunun da gerisi koftur. Üçte ikisi dans, geriye kalanı da bir «boş sada» olan bu oyunda çocukları eğlendirirken eğiten pek bir şey yoktur.

Bu ödenekli tiyatronun en ilginç denemelerinden biri, çağdaş Türk ulusal balesine girişi sağlıyacak üç modern dans gösterisine yer vermesiydi. Önceki yıllarda yetenekli bir bale dansçısı, şimdi de heyecanı ölmemiş bir genç koreograf olarak görülen Sait Sökmen, bu uygulamaları hazırlamıştı. Bu gösterilerin biri Güngör Dilmen'in **Kurban** oyunundan uyarlanan ve aynı adı taşıyan gösteriydi. Ancak bu parçanın musikisi yoktu gösteride, daha çok dans adımlarıyla sözsüz bir oyunu ortaya çıkarıyordu (6). Öbür parçalar Ravel'in bestesini yaptığı **Çark** ve Davis'in musikisini hazırladığı **Çift Üç**'tü. Bu gösteriler ilginç olmakla birlikte henüz klasik bale havasından kurtulamamış bir anlayışın izlerini taşıyordu. Gerçi modern dansın bazı kavramları bu gösterilerde yer alıyordu, ama bu gösteriler bütünlükleri içinde daha çok klasik bale anlayışını getiriyordu. Sait Sökmen'in klasik baleden yetişmiş olması, ancak modern baleyle de ilgilenmesi göz önüne alınacak olursa, bu sanatçının tabuları daha sonraki çalışmalarında kırabileceği düşünülebilir.

Devlet Tiyatrosu'nun yerli oyunlarına gelince... Bunların biri geçen yılın başında yitirdiğimiz Cevat Fehmi Başkut'un 1945'te yazdığı ve 1945-1946 döneminde ilk kez Şehir Tiyatrosu'nun oynadığı **Küçük Şehir**'di. Bu komedyanın Küçük Tiyatro'da oynanmasıyle yazarın anılması düşünülmüş olacak. Yer yer eksikleri ve kusurları olan bu oyunun ilerici bir düşünce açısı vardır. II. Dünya Savaşı sırasında yazılan ve kentlerle taşra ilçelerinin yeni yeni birbirini tanımaya başladığı dönemin havası içinde yazılmış olan bu oyunda, büyük kentlerin ışığını, bilgisini, tekniğini bekliyen küçük bir Anadolu ilçesinin nasıl bu büyük kent insanları tarafından dolandırıldıklarını, aldatıldıklarını ve kötüye kullanıldıkları gösterilir. Ancak yazar, sahnede göstermemekle beraber, büyük kent insanlarının bu ilçeye yardımcı olanlarından da söz ederek karamsarlığını bir dereceye kadar silmiştir. Ama yazar, daha çok bir taşlamaya gittiği için bu durumun olumsuz yanını vurgulamıştır. Oyunda yalınlaştırılarak, zaman zaman da yüzeydelikle

verilen bu görünüş, aslında büyük kent insanları ile Anadolu'nun kopmuşluğunu dile getirmektedir. Anadolu, bu oyunda, büyük kent insanlarının aşağıladığı, ezdiği ve sömürdüğü bir yer olarak görülür. Oyunun genel trafiği Bozkurt Kuruç tarafından yerli yerine oturtulmuş ama sorunlar üzerinde derinlemesine durmadığı için vurgu yerleri atlanmış, kişiler yüzeyde ele alınmış. Bu uygulamada belli bir noktaya kadar derinliği getirdiği için Kaymakamı oynayan Tekin Akmansoy başarılı oldu.

Dinçer Sümer'in **Kâtip Çıkmazı**, Altındağ Tiyatrosu'nda oynandı. Başarılı bir atmosfer oyunu olan bu yapıt, oldukça duygulu bir uslûpla, büyük bir kentin kenar semtlerinde yaşıyan insanların arasındaki ilişkileri ele alıyor. Yazarın yakın bir gözlemi olduğu belli; bu insanlar «tavır» açısından da işlenmiş. Ezilen insanlar inandırıcı bir yolda verilmekle birlikte, yazarın eksik bıraktığı bir yan var: gösterilen insanların yaşamlarında yeşerttikleri hüzün, yaşamlarında düştükleri şaşkınlık havada, ayakları yere basmadan bırakılmış; bunların alınyazılarına boyun eğmiş bir görüşleri var. Yazar, bu kişilerin yaşamlarındaki önemli sorunları geri düzeyde bırakmış. Düşünce düzeyi de gelişmemiş olduğundan, gösteri boyunca seyredenin duyguları rendelenmekte... Ancak oyunun atmosferindeki şiir ögesinin dozunda bırakılmış olması olumlu bir not. Sonuçta, bu oyunun yazarının, yarattığı kişiler kadar hüzünlü ve onlar kadar şaşkın olduğunu anlıyoruz. Bu oyunda dikkati çeken Erkan Kırtunç'un işlevi olduğu kadar, estetik bir bütünlük sağlamış olan dekoru oldu.

Devlet Tiyatrosu'nun yurt içi turnesi için düşünmüş olduğu Nazım Kurşunlu'nun, yıllar önce oynanmış olan **Çığ**'ı 1972'nin Türk seyircisine bir şey getirmedi. Bu oyunun turne için seçilmesi de doğru değil. Anadolu seyircisi zaten Yeşil Çam'ın kısa bir süre içinde çevirip piyasaya sürdüğü konularla dolup taşıyor. Düşünce ve beğeni açısından Yeşil Çam'ı anımsatan bir oyunun neden seçildiğine akıl ermiyor.

Aynı ödenekli tiyatronun Recep Bilginer tarafından yazılan **Sarı Naciye**'yi oynaması için de aynı hayret gösterilebilir. Sık sık inandırıcı olmayan ilişkilerle kurulu, ama psikolojik olma iddiasında, beğenisi az, «köy opereti» türünde bir oyun. Aslında işlenmesi başarılı olabilecek bir sorun, yazarın temayı yanlış bir yola saptırmasıyle ortadan kalkmış. Ayrıca, bu oyunun sahne tekniği de zayıf. İşlevsiz bir çok konuşmayı kapsayan bu oyunun bir de psikolojik açıdan yanlış dorukları var. Ayrıca, tekrarlar gereğinden çok. Sorun olarak ele alınan geri kalmış toplumlardaki törelerin, gelişmeyi önleyen ve kendini yenilemesi gereken insana verdiği zarar, giderek tamamen geri düzeyde

kalmış ve bu, babasının izni olmadan evlenen bir genç kızın gebe kalması ve babasının onun affetmesi gibi bir durumla sonuçlanıyor. Bu da oyunu ondokuzuncu yüz yıl melodramlarından öteye geçirmiyor. Seçilmese de olurdu.

Bir ozan ve öykücü olarak ün yapmış olan Necati Cumalı'nın **Gömü**'sü ise gerek düşünce düzeyi, gerekse cılız yapısı ile bu dönemde oynanan en kusurlu ve zayıf yerli oyun. Bir de oyunu sahneye koyan Mahir Canova'nın bu oyuna Sulukule çingenelerinin dansını işlevsiz bir yolda eklemesiyle ucuzlaştırması, **Gömü**'yü daha ilk temsilinden itibaren gömülmesi gereken bir garip yaratık durumuna getirmiştir.

Devlet Tiyatrosu'nun bu dönem seçtiği en başarılı yapıt, Melih Cevdet Anday'ın **Mikado'nun Çöpleri** oldu. Daha önce İstanbul'da «Kent Oyuncuları» tarafından sahneye getirilen bu iki kişilik sağlam yapılı, güçlü bir iç aksiyonla gelişen ve düşünce düzeyi derinlemesine giden oyun, bu dönem içindeki başarılı yerli yapıtlardan biriydi. Ancak bu oyunun da sakıncalı yanı, daha çok varsayımlardan ve öznel bir yolda hareket ettiği için yalnızca büyük kentlerdeki aydın seyirciye yönelme özelliğidir. Ustalığını tanıtlamış, beğenisi üstün ve büyük bir ozanın herhalde bu kapsamını genişletmesi en azından Türk tiyatrosu açısından bir kazanç olacaktır. Uygulamadaki yorum hatalarına karşın, bu yapıt Gülgûn Kutlu'nun başarılı oyunu ile ilginç bir temsili getirdi. Tarık Levendoğlu'nun dekoru güzel, ama oyunun yorumuna aykırıydı. Bu noktada, çoğu Devlet Tiyatrosu sanatçılarının yalnızca güzeli düşündükleri, güzeli tamamlayacak «doğru»ya kafa yormadıkları bir kez daha ortaya çıktı.

Bu ödenekli tiyatronun yabancı dilden çevrilen oyunlarına da bir göz atalım. Büyük Tiyatro'da dönemi açan Shakespeare'in ünlü **Romeo ile Juliet** romantik tragedyası, gözle görünür bir hantallık ve yorum yanlışları ile sahneye getirildi. Bu hantallıktan ve yorum yanlışlarından, çoğu zaman olduğu gibi, baş sorumlu Mahir Canova idi. Canova, güzel bir vazoyu tuzla buz edip yerine «taharet ibriği» koymuş. Öyleyse, ne için konuldu bu klasik yapıt? Koymuş olmak için yalnızca? Konuldu da ne oldu? Türk tiyatro eylemine hangi katkıyı getirdi? Bu sorular yanıtlanırsa herhalde, aydınlanacağız. Öbür yanda, Pirandello'nun **Altı Kişi Yazarını Arıyor** adlı oyunu oldukça iyi bir yorumla Asuman Korad tarafından sahneye getirildi. Bu gösteride yine tamamlanmamış bir yorum vardı, ama genel havası içinde, hele **Romeo ile Juliet** adlı gösteriyi seyrettikten sonra, bu gösteri bir dereceye kadar tatmin etti. Özellikle Halûk Kurtoğlu'nun ve Arsen Göze'nin Pirandello yorumuna yatkınlıkları göze çarptı. Aynı tiyatronun sahneye çıkardığı

İbsen'in **Yapı Ustası Solness** ise, ağır, bulanık bir yorum yanısıra, oyun düzeninden yer yer ters ve yanlış yerleştirmeler vardı. Söz gelimi, önemli sahnelerin bazılarının Büyük Tiyatro sahnesinin en gerisine atılmış olması gibi... Üstelik bu oyunda Solness'i oynayan Bozkurt Kuruç yanlış bir tonlamanın kurbanı oldu. Bu ses düzeni ve konuşmayla Kuruç, Solness kişiliğini zaman zaman çok ters noktalara götürdü. Dönem sonunda seyirci karşısına çıkarılan Giraudoux'nun iki oyunu, **Ezgiler Ezgisi** ile **Bellac Apollonu**, yırtılarak yumak yapıldı ve sahneye fırlatıldı. Üstelik **Bellac Apollonu** orijinali olan Fransızcadan uydurularak çevrildiği için seyirciler için anlamsız bir şaka oldu. Giraudoux, Rönesans'ta Robert Garnier'den bu yana geliştirilen, konuşmaya dayanan oyun türünün doruğunda olan son yazar olduğu için de Türk sanatçıları ve seyircileri için yabancı, ama büyük tiyatro ozanı olan bir yazardır. Hiç olmazsa şiiri ortaya çıkarılabilirdi. Ama tiyatroyu yalnızca trafik memurluğu sanan yönetmenlerin elinde elbette bu şiir de can çekişecektir.

Devlet Tiyatrosu'nun bu dönem içindeki en büyük başarısı, hiç kuşkusuz, Fransız yönetmen Roland Piétri'nin sahneye koyduğu ve yine Fransız dekor sanatçısı Jean-Denis Malclés'in dekorlarını yaptığı Anouilh'un bugüne değin yazmış olduğu en büyük yapıtı **Becket**'ti. Tarihsel kişiliğe dayanarak çağımızı yansıtan bu yapıtın seçilmesi kadar, onun böyle başarılı bir uygulama ile seyirci karşısına çıkarılması da olumlu bir davranıştır. Bu büyük uygulamada gerçek bir yönetmenin iyi oyuncuları nasıl başarıya ulaştırdığını görmek seyredene zevk veriyordu. Cüneyt Gökçer'in ve genç sanatçı Cihan Ünal'ın bu gösterideki oyunları belli bir aşamayı getirdi.

Devlet Tiyatrosu, daha önce yine yabancılar tarafından sahneye konulan eski dönemden kalma müzikholleri saymazsak, bu dönemi, kendi cüssesine uymayan bir biçimde, bir tek başarılı uygulamayla kapatırken Ankara'nın özel tiyatroları ne yapıyorlardı?

Ankara Sanat Tiyatrosu, 3 yerli 1 yabancı oyun oynadı. 265 kişllik küçücük bir salon ve yeterli olmayan bir bina için bu başarılı bir bilanço sayılabilir. Nicelik yönünden ilgi çekici bir dönemdi. Topluluğun ilk oyunu «Kavuklu Hamdi» nin adından esinlenerek bir tiyatronun bir gurup çalışması yaparak yazdığı **Hamdi** adındaki taşlamaydı. Kavuklu'yu oynayan Erkan Yücel'in ustalığı ve zekâsı dışında, iyi bir ön çalışma yapıldığı söylenmesine karşın, çağdaş yorum diyebileceğimlz bir bütünlük yoktu bu uygulamada. Yalnızca parça parça güncel konulara değinen ve bunları güldürücü durumlar içinde sergileyen bir gösteriydi bu. Ancak bu eleştirimize karşın, yine de topluluğun bu çabasını alkışlamak gerekir; çünkü ülkemizde bir çok topluluk hâlâ

bomboş bulvar oyunlarıyle bir iş yaptıklarını sanırken, Ankara Sanat Tiyatrosu'nun geleneksel Türk tiyatrosu alanında böyle bir çalışmaya girmesi herhalde olumlu olarak nitelendirilmektedir.

Topluluğun oynadığı ikinci oyun, genç ve başarılı bir yazarın, Oktay Arayıcı'nın **Nafile Dünya** adını verdiği acılı güldürüsüydü. Bu oyun bence, bu dönem içinde oynanan en başarılı yerli yapıttı. Gerek özü, gerekse biçimi ile etki alanı geniş olan bu oyunda Gogol vari acı mizahi, toplumumuz insanının temel sorunu ve yeni bir biçim denemesini izleriz. Oyunun baş kişisi başkomiser Ramazan bey, kendi çelişkileriyle, insanlarımızın öz çelişkisini yansıtırken, derinlemesine toplumsal eleştiriye gidişi gerçekleştirir. Ramazan beyin tragedyası iki yoldan gelişir: biri olgunlaşmamış kişiliği ile kendi içinde, öbürü kendi çevresi ile olan ilişkisinde. Ramazan'ın yürekliliği temelindeki korkaklıktan, ahlâk anlayışı kafasındaki ahlâksızlıktan, doğruluğu da onun davranışlarındaki yanlışlığından büyür. İnsan olarak Ramazan'ı anlarız ve acı bir gülümsemeyle seyrederiz onu... Ama bilinçli bir insan olarak onun «iyi» olanı sezemeyip «doğru»yu görememesindeki nedenler üzerinde durur ve onu yeşerten düzeni yereriz. Bu yönden **Nafile Dünya** A.S.T. nun ilk oyunu olan Hamdi'den ayakları daha çok yere basmış bir çalışmayı getirmiştir.

Topluluğun üçüncü yerli oyunu, Aziz Nesin'in **Sait Hop Sait**'i düşünce olarak sağlam ve başka bir temel sorunu aydınlatan, ama bir tiyatro yapıtı olarak zayıf bir oyun. Episod'ların aksiyon bütünlüğü zayıf olduğu kadar, tekrarların, uzatmaların ve ana düşünceyi gölgede bırakan ayrıntıların ön düzeye çıkarılmış olması sonuçta çıkılacak yolu gözden kaybettiriyor. Yazarın oyunla getirmek istediği ana düşünce, yayıldıkça ereğinden uzaklaşıyor ve eğlenerek bir sorun düşündürecek olan yönü gidererek düşünmemeyi, yalnızca eğlenmeyi sağlıyacak bir tavır değişikliği ile sonuçlanıyor. Ancak oyunun çıkış noktası ve yazarının getirmek istediği düşünce çok önemli. Bu sorun yazarın daha önce yazmış olduğu kısa öyküsünde hem belirgin, hem kesin; oyunda ise sapmalardan dolayı arka düzeyde kalmış.

A.S.T., bu dönemin dördüncü uygulaması olarak Bertolt Brecht'in Orta Avrupa faşizmine karşı yazdığı ve faşizmi yeren, bütün demokratik ülkelerde başarıyla oynanmış olan **Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti**'ni getirdi. Yazarının da belirttiği gibi, her dönemde istenildiği gibi bir montaja elverişli olan bu oyun Yılmaz Onay'ın dürüst ve yoğun çalışmasıyle büyük bir başarıyle sonuçlandı. Gerçi bu uygulamada, Brecht oyunculuk yöntemi tam olarak söz konusu değildi, ama görüş açısı doğru saptanmış, etkileyici bir uygulamaydı. Brecht'in, Alman Nazilerinin yükseliş dönemleri olan 1935 ile 1938 yılları arasın-

da yazdığı **III. Reich'ın Dehşet ve Sefaleti,** ilk önce Paris'te oynanmış, oradan daha Batı'ya atlıyarak birkaç yıl içinde Amerika Birleşik Devleri'nde büyük bir başarı kazanmıştı. Büyük bir yapıt olmaktan çok Avrupa tarihinin karanlık bir dönemini açık ve seçik belgelere dayanarak ve bunları etkili bir biçimde gösteren bu oyunun aslı yirmi dört episoddur. A.S.T.'nun uygulamasında bunun on sekiz episodu işlenmiştir. Onay'ın başarısı, Brecht'i bilmesi, montajını keyfî olarak değil belgelere dayanarak yapması ve uygulamada kullandığı ezgilerin işlevci yanına dikkat etmesidir. Doğal olarak, epik oyunculuğu uzak olan genç sanatçıların, insan çelişkilerini derinlemesine göstermek yerine, sığ bir karikatürleştirmeye gitmesi, bu uygulamanın en zayıf yanıydı. Eğer epik oyunculuk da sağlanmış olsaydı, herhalde bu uygulama çok daha başarılı olacaktı. Ne yazık ki, bu oyun ancak altı temsil oynadı; olağanüstü siyasal bir durum içinde olan Ankara'da uygulama resmî kaynaklar tarafından yasaklandı.

Necatibey caddesindeki Ankara Birliği Sahnesi, önce Erol Toy'un, gerek düşünce açısı, gerekse biçim denemesi açısından ilginç olan **Meddah**'ını sahneye çıkardı. Tek oyuncunun, anlık değişmeleri ile çeşitli kişileri ve kesitleri getiren bu başarılı oyunun kahramanı Meddah'ı oynayan Erdoğan Akduman'dı. Geleneksel tiyatromuz içinde statik olan Meddah, bu oyunda, öze uygun bir devinim kazanmıştı. Güncel konuları tek bir sanatçı yoluyla hem anlatan, hem gösteren bu oyunda «Meddah» kavramı ile hem geleneksel tiyatronun ilkel oyunculuk türünden yararlanılmış, hem de belli bir çevrede her işi kendi çıkarına göre ayarlamakta ustalaşmış bir tip başarıyle yansıtılmıştır. Oyunda izlediğimiz Meddah tipi, her zor durumdan sıyrılmayı alışkanlık edinmiş, aleyhine olan durumu lehine çeviren, kendinden başkasını düşünmediği halde, sıkışınca «vatan, millet» sözünü hiç utanmadan söyleyen belli bir tür insanı göstermektedir. Bu yönden **Meddah** hayatiyeti olan ve toplumumuzun yararı için kurtulunması gereken karanlık bir tipi açımlar.

Bu topluluğun ikinci oyunu ise, birincisine ters düşen bir anlayışı getirdi. Sulu gözlü, burnunu çeken, kendine acıyan bir melodram tavrını içeren Güner Sümer'in **Yarın Cumartesi** adlı oyunu, abartılmış duygular, pelteleşmiş yumuşaklıklar, iç çekişler, göz yaşları ve süslü hareketlerle sanki çok değişik bir topluluk tarafından oynanıyormuşcasına aynı sahnede göze getirildi. Ve bu oyundan sonra topluluk dağıldı, salon bırakıldı. Şimdi bu tiyatronun yerinde bir basımevi bulunmaktadır.

Ankara Kavaklıdere Sahnesi, bu dönem içinde Vasıf Öngören'in yazdığı ve sahneye koyduğu **Almanya Defteri** ile yetindi. Bundan yıl-

lar önce İstanbul Uluslararası Amatör Tiyatro Şenliği'nde **Göç** adı altında oynanan bu oyunu üzerinde Öngören bazı düzeltmeler yapmış. Oyunda, kalifiye bir otomobil tamircisi olan Recep Usta'nın, ustalığın değil, üç-kâğıtçılığın geçerli olduğu bir düzende, nasıl günden güne ekonomik bir çöküntü içine girdiği görülür. Her şeyini, gecekondusunu, dükkânını, aletlerini yitiren Recep Usta'nın onu bu duruma sokan etkenlerin ne olduğunu, her şey olup bittikten sonra da hâlâ anlıyamadığı üzerinde durulmuştur. Bu oyunun uygulaması montaj tekniğiyle yapılan bir çalışmayı getirdi. Bu montaj çalışması içinde Örsan Öymen'in çektiği film ve bu filmde Recep Usta'yı canlandıran oyuncu övgüye değer. Burada monte edilen film diyalektik açıdan değil, oyuna yardımcı bir belge gibi ele alınmıştı. Bu uygulamanın sahne üzerindeki oyununda Ayberk Çölok iyi bir çalışma yapmış görünüyordu.

Bu dönemin başında Ziya Demirel tarafından kurulan ve bir yerli oyunla bir çocuk oyunu oynadıktan sonra kapanan Kardeş Oyuncuları, Vasfi Uçkan'ın **Acılı Toprak'ı** ile perdelerini açtı. Bu yapıtın baş oyun kişisi Bulgurlu Dede, ilkel toplumlarda izlenen babaerkil bir kabile başkanı havasında ve yine ilkel toplumların bir özelliği olan «kabile mülkiyeti»ni sürdürmede direnen onda bir fetiş durumuna gelmiş üzerinde çalışmadığı, işlemediği topraklarına olan sevgisinden başka sevgi bilmeyen bir ihtiyardır. Bu insana olan sevgisizliği yüzünden kabilesinin genç üyelerini teker teker kaybeder. Böylece, insansızlaşan dünyasında, ilk kez onun insan sevgisi doğar, ama bu kez de yanıbaşında seveceği kimse kalmamıştır. Uçkan'ın bu oyunu getirdiği durum yönünden ilginç olmakla birlikte, öznel yoldan gereksiz ayrıntılara indiği için sonuçta naif bir görünüş almaktadır. Birinci bölüm, yapı olarak en başarılısıdır; bundan sonra oyun aksiyon ve etki yönünden düşmektedir. Genellikle genç bir kadro ile oynanan bu oyunun en çekici yanı, Bulgurlu Dede'yi canlandıran Ahmet Demirel'di.

1971-1972 döneminin sonunda kapanan Mithatpaşa Tiyatrosu'nun iki uygulamasını görebildim. Bilindiği gibi, Mithatpaşa Tiyatrosu'nu kuran sanatçılar, «prensip açısından genel müdürle karşıtlıkları» olduğu gerekçesiyle 1967-1968 döneminde Devlet Tiyatrosu'ndan ayrılıp bir özel tiyatro kurmuşlardı. Üç yıl sonra genel müdürle «prensip açısından karşıtlıkları» bitmiş olacaktı ki, Cüneyt Gökçer bu tiyatronun bir afişinde «Süpervizör» olarak yer aldı. Sonra da bu dönemden sonra tiyatrolarını kapayan Mithatpaşa sanatçıları tekrar Devlet Tiyatrosu'nun yumuşak kucağına kendilerini bıraktılar. Mithatpaşa Tiyatrosu'nun kapanmadan önce son demlerinde oynadıkları, biri önceki dönemden kalma **Fareler ve İnsanlar** ile bir de bu dönemin

sonunda oynadıkları komedyayı göremedim. Gördüğüm oyunlardan her ikisi de oyunculuk açısından başarılıydı, diyebilirim. Musahipzâde'nin **Bir Kavuk Devrildi**'si bu tiyatronun oynadığı tek yerli oyundu ve alışagelinmiş, daha doğrusu eskiler örnek alınarak hazırlanmış bir oyun düzeniyle oynanıyordu. Oldukça iyi bir dekor ve kostüm çalışmasına gidilmiş. Daha önce Devlet Tiyatrosu'nda oynanmış olan Casona'nın **Ağaçlar Ayakta Ölür**'ü ise sanırım daha çok ustalığını göstermesi için Beyhan Hürol için seçildi. Nitekim, Beyhan Hürol da ustalığını gösterdi. Ne yazık ki, Devlet Tiyatrosu'ndan büyük gürültülerle ayrılan Mithatpaşa Sanatçıları, bütün iyi niyetlerine karşın, bir özel tiyatro olarak, beş yıllık perde açıp kapamaları içinde, Ankara tiyatro yaşamına pek bir katkıda bulunamadılar.

Ankara'nın en eski özel tiyatrosu olarak övünmekten başka hiçbir işlevi kalmayan Meydan Sahnesi ise uzun zaman **Kurt Kocayınca** adlı güldürüyü oynadı. Sonra «Birlik Tiyatrosu» adıyle «Şato Yazar»da oynanan Dinçer Sümer'in **Üç Derste Aşk** adlı hazır uygulamayı futbolculardan önce kendi sahnesine transfer etti. Genel aksiyon gelişimi içinde bu oyun Adalet Ağaoğlu'nun yıllar önce yazmış olduğu **Evcilik Oyunu**'na çok benziyordu. Konuşmalardaki sözler değişik, ama oyunun ana dokusu Ağaoğlu'nun bu ilk oyununu sürekli olarak anımsatıyordu. Bu uygulamanın tek olumlu yanı Macit Filordun'un oyunuydu.

Bu topluluklardan başka çabucak kurulup çabucak batan türdeki topluluklardan biri olan «Ankara Oyuncuları» adındaki tiyatro, bu dönemin yarısına kadar Aziz Nesin'den iki oyun oynadı: biri **Zatı Devletleri İbiş Hazretleri** ve ötekisi iki yıl önce Halk oyuncuları tarafından oynanan **Yaşar, Ne Yaşar Ne Yaşamaz**'dı. Acemi bir kadrosu olan bu topluluk tutunamadı.

Yarı profesyonel duruma geçen «Ankara Deneme Sahnesi» ise A.S.T. salonunda Başar Sabuncu'nun **Zemberek** oyununu oynadı. Yer yer umut veren ve genç oyuncuları haber veren bu uygulama gerekeni vermekten uzaktı.

Ankara'da bir de ne ve neden yaptıkları bilinmeyen, yalnızca her akşam perdelerini açarak tezgâhlarını işleten tiyatrolar var. Bu oyunlara gittiğinizde, tiyatroyla ilgili hiçbir şey göremezsiniz. Birtakım hevesli kişiler bir araya gelmişler, sahnede köşe kapmaca oynuyorlar. Üstelik seçtikleri oyunlar da bir şeye benzemiyor. Oyun düzeni nedir bilmeyen bir yönetmenin elinde, sahnede durmasını bilmeyen çeşitli heveslıler bir de bu kötü gösterilerini seyircilerden para alarak seyrettiriyorlar. Burada asıl şaşılacak şey, sahnedekiler değil, koltuklarda oturanlar... Türk musikisi sistemli ve plânlı bir yolda halka sevdirilmediği sürece nasıl dolmuş plâkalarından hoşlanan kimseler de çıkı-

yor, bu tiyatroların seyircileri de ne yazık ki bu zevksiz, kuru, acemi ve yanlış gösterilere bir yönden Devlet Tiyatrosu'nun plânsız tutumuyla yönelmiş oluyorlar.

1971-1972 tiyatro dönemini, Ankara tiyatroları açısından, burada özetlerken burada bir noktayı tekrarlamak isterim. Kalkınmak isteğinde olan bir ülkenin ve bu kalkınmayı başaracağını söyleyen hükûmetlerin her şeyden önce kendi kültür yaşamını dikkate almaları ve bir ülkenin temel niteliklerini kuran kültürün özenle üzerinde durmaları zorunludur. Bilindiği gibi, bir toplumdaki insanların kültür düzeyinde yaşamaları, beslenme ve giyim gibi, üç temel ihtiyaçtan biridir. Kültür düzeyinde yaşama ihtiyacı, öbür iki ihtiyaç gibi hayatîdir. İhmal edildiği sürece toplumu birbirine bağlayan manevî beslenmeyi, giderek bir ülkenin kendi çağı içindeki yerini almasını imkânsızlaştırır.

---

1 Bu topluluğun adı 1972-1973 tiyatro döneminde «Ankara Tiyatrosu» oldu.

2 Sayılan son iki topluluk önceki yıllarda «Halk Oyuncuları» adı altındaki geniş kadrolu tiyatronun bazı genç sanatçıları tarafından kurulmuştur. «Halk Oyuncuları»ndan ayrılan bir bölüm sanatçı da çalışmalarını İstanbul'un çeşitli topluluklarında sürdürmektedirler.

3 «Büyük Tiyatro», «Küçük Tiyatro», «Yeni Sahne», «Altındağ Tiyatrosu».

4 Bunlar 1972-1973 döneminde de Devlet Tiyatrosu'nun dağarcığında yer almıştır.

5 Bu dönem içinde Devlet Tiyatrosu bir dans topluluğu kurdu.

6 Söylendiğine göre, bu parçanın bestesini Adnan Saygun yapmış, ama — hangi nedenle bilmiyorum — bestenin çalınmasına izin vermemiştir. Bu konu ilerde aydınlanacaktır.

PLÂSTİK SANAT SORUNLARI

Sezer TANSUĞ

1971-72 yılına ait bir plâstik sanat yaratılışları dökümüne girişmekten çok, bu vesileyle Türkiyenin bu sanatlar alanındaki bazı sorunlarına deyinmek isterim.

Sorunlardan biri, sanat yaratılışının muhtaç oldukları değer yargılarının açık seçik bir programı belirleyecek bir duyuş ve düşünüş güvenliğine kavuşmamış olmalarıdır.

Sanatlar kendi sürekli niteliklerine uygun bir eğitim programına ihtiyaç gösterirler. Bu eğitim programının maddeleri de hazır biçim formülleri değil, yaratılan biçimlerin uygun düşüp düşmediği değer yargılarıdır. Bir program düzeni içinde biçim eyilimleri bu değer yargılarından hareket ederler ve oluşup somut birer biçim olgusu haline geldikleri zaman gene bu değer yargılarına yönelip onlarla kontrol edilirler. Bu yargılara uygun düşen biçimsel olgular bu yargılarla alışılmış bir alışverişi yansıtmakla kalmazlar, aksine bu değer yargılarının sürekli bir kendini kontrol mekanizmasına sahip çıkmasını sağlarlar. Bu yargıların kendi kendilerini yenilemelerini zorunlu kılarlar. Program ne bir doğma programı, ne de bir güdüm programıdır. Program gelişmekte, çağdaş olmakta süre giden bir hayatın fonksiyonel ve vizüel ihtiyaçlarına uygun düşmesi gerekli olan bir programdır.

Türkiyede bu program sorunu çağdaş dönemde klâsik akademi programının deneyinden geçirilmiş ve değer yargıları bu yolda saptanmaya çalışılmıştır. Batı sanat tekniklerinin öğrenilmesine yardımcı olan bu program değer yargılarının saptanması yönünden ancak bir dogma programıdır ve her türlü yeniliği kendi dogmatik bünyesi içine hapsetmek üzere kabul eden bir karakteri vardır. Klâsik akademik

programın çok yakın bir zamanda çağdaş endüstriyel dizayn programıyle birleşerek ya da ona dönüşerek kendisini yenilemesi ancak bu karakter açısından görülmesi gereken bir olgudur. (1)

Bu programa iki yönde itiraz edilmiştir. Biri bunun yerine gerçekte onunla ayni karakterli olan bir güdüm programı teklif etmektir ki, üzerinde durmaya bile değmez.

İkinci yöndeki itirazsa çağdaş bir yaratma realitesini tarihsel araştırıdan kazanılmaya çalışılan bir bilinçle, yukarda sözü edilen seyyal bir program haline getirmek düşüncesini kapsar. Bu konu gittikçe sanatçı duyarlığının sorunu kavramaya yatkın bir hale getirildiği artistik bir biçimde işlenmeye de başlanmıştır. Çünkü programın bizzatını kendisi kuru bir dogmatizm içinde ifade edildiği zaman sanatçı muhayyelesi hiç bir zaman onunla gereken bağıntıyı kuramamaktadır. Bağıntıyı kurabilmek sanatçının kendi biçimsel bünyelerinde eş bir seyyalliği gerçekleştirmesi, bağıntı kuramamaksa bir doğma programının değer yargılarına mazhar olabileceği bir biçimperest tekrarcılığın yolunu tutmasıdır. Dogmatik programın kendi bünyesi içinde idealize edilerek dogmalaşmış bulunan ferdi ve kişisel üslûp sorunu da bu yoldan kişisellik ve ferdiliğin mükemmel bir iflâsıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığı zaman, çağın vizüel biçim ihtiyaçları endüstriyel dizayn sorununun gerçekleriyle birleşmek zorunda da olsa, çağdaş atölyenin temelinde ancak geleneksel türk atölyesinin derin duyarlıklı uzantıları bulunmalıdır.

Plâstik bir kütleye artistik ifadenin kazandırılması yönünden çağdaş Türk heykelinin içine düşmüş olduğu dikkat çekici bunalım hiç bir zaman bir rastlantı değil, sadece plâstik kütlenin artistik çözümsüzlük karşısında direnmekte, doğal bir kaçınılmazlık içinde bulunuşunun belirtisidir. Plâstik kütleyi ifadelendirme sorununun çözümünde çıkar bir yol olarak öteden beri yaptığımız teklif, hacimli kütleyle bunun yüzeyleri arasındaki derin bağıntının kavranmasına ilişkindir. Çağdaş plâstik soyutlama heykelde kütleyi yüzey olarak değerlendirmenin önemini kavramış ve belirtmiştir. (2) Tarihsel çağda kütle ve yüzey unsurlarının aynı birim içinde kendilerini kendi ekstremlerinde ilân eden plâstik gerilim örnekleriyse Türkiyededir.

Türkiyede kütle ve mekan boşluğunun iç içe değerlendirilmesine ilişkin mimarlık sorunu geniş çapta kuram ve uğraşların konusu haline gelmesine rağmen daha da büyük bir çözümsüzlük tehlikesiyle karşı karşıya kalmış durumdadır. (3) Çeşitli konut sorunlarını da kapsayan çağdaş Türk mimarlığının örnek yapılarına henüz erişilmiş değildir. Eski mimari unsurları çağa taşımaya kalkışmış eski bir rejyonalizmi daha rafine (süzülmüş) bir gizlenişle tekrarlıyan yapılarsa bu

ihtiyacı karşılayamaz. Eski rejyonalizmin bir süs olma niteliğini ancak daha da lükse doğru geliştiren aşan bir gösterişten ibaret olur. (4) Mimarlar arasında deli-dahiliğin prototipi kanımca örneklerini sahte delilerle sahte dahilerde ayrı ayrı yaratmaktan öteye gitmemektedir. Kanımca mimarlık alanında halihazır akademik programın çıkmazı, hayali projeler peşinde dolaşması, yapının plâstik biçimleriyle gerçek ihtiyaçlar arasında fonksiyonel bağlar kuramamasıdır. Mimarların çağdaş teknikler ihtiyaçlar yüzünden mimarlığın bir sanat olmaktan çıktığını ileri süren görüşleri öylesine yanlıştır ki... Çağdaşlığın bütün fonksiyonel ihtiyaçları mimarlığın sanatsal sonuca varması için tam birer gerekçedir. Üstelik bir çok mimarlar mimari fonksiyonla, teknikle sanatın eşsiz birleşmesini kapsayan örneklerin Türkiyede olduğunu bilirler. Evet bilirler, ama gerçek bilginin sanatı yaratmanın kendisi olduğunu da bilirler mi? Bilginin en azından bir biçim çözümlemesinin temeli olduğunu da bilirler mi? Bunları da bilebilirler. Mimarlar çok şey biliyorlar, ama mimarlığı bilmiyorlar.

Resim ve diğer grafik sanatlar sorunu belli bir akademik figür ilgisine figürü yitirerek yanaşan eyilimlerle, karşı çıkarak figürü yeni baştan araştıran eyilimlerin sınırlı çabaları içinde çözümlenmeye çalışılmıştır. İnsan duyarlığının resimde direkt bir yoldan kendini araştırdığı çözümler öbür plâstik sanat dallarından daha özellikle belirgindir. Ancak bu konuda da fazla umuda kapılmanın nedeni yoktur. Resim sanatının çizgi ve renk yönünden çağdaş vizüel zenginliklerine erişmek öyle kolay bir iş olmasa gerektir. Şimdiki durumda en açık seçik ve en gizlenmiş vizüel ilişkilerin çatışmasından doğan sükûnet ve huzur yaratıldığı kaynağa iade edilmiş durumdadır. Ama bu gerçek vizyonun sahibine teslim edilmiş olduğu anlamına gelmez. Bu, kanımca yepyeni bir yaratma sürecinin başlangıcıdır. Gerçek vizyonun çağdaş ihtiyaçlara en uygun şekilde çehresini değiştirerek ortaya çıkması da mümkündür, Yani eskisinden daha güzel daha genç bir başka çehre altında. Kanımca bu alandaki olay heykelde olduğu gibi en doğal haliyle kütlenin bir çözümsüzlüğe direnişi anlamını taşımıyor. Buradaki durum tamamen tersine çözüm yollarının vizüel soruna direnmesiyle açıklanabilir. Çünkü basit ve kolay bir malzemeyle kendini gerçekleştirebilecek vizüel olgu sanatçı muhayyelesinin yumuşak kıvrımları içindedir. Bu olgu ağır ve katı heykel malzemesinin içinde değildir. Bu katı malzeme çözümsüzlüğe karşı nasıl insafsızsa, nasıl kolay kolay kendini ortaya koymazsa sanatçının yumuşak kıvrım muhayyelesindeki çözümde kolayca, kolay malzemeyle kendini gerçekleştirmek isteyen vizyona karşı o ölçüde insafsızdır. Ama eğer sanatçı muhayyelesini anıtlaşmayı arayan bir kütlenin sert-

liğinde tasarlıyorsanız o zaman heykel sorununun da çözümüne doğru gidiyorsunuz. Bu da çözümün kendi kendisini yumuşatan seyyalleştiren değer yargılarına kavuşması yolunda kendi değer yargılarına direnen alçak gönüllü öz-eleştirisidir.

---

(1) Bu hususa batılı yazarlar da dikkati çekiyorlar: «Basic design is in danger of creating for itself a frighteningly consistent and entirely self sufficient art-form, a deadly new neademism of geometric abstraction for young painters, and for young designers a quick route to the slick sophistications of up-to-the minute graphic design. «Maurice de Sausmarez, Basic Design: the dynamics o visual form, Newyork 1964 s. 11.

(2) Özellikle Worringer'in önemli eseri Soyutlama ve Einfuhlung'da heykel sanatıyla ilgili bölümler bu gerçeğin aydınlanmasını amaç edinmişlerdir. Heykelin asıl karakterinin yüzeyde olduğunu belirten Worringer uzay içinde yer tutan ve doğal mekânla birleşen klâsik ve benzeri heykel anlayışının heykel soyutlamasına aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu durumda gerçek heykel anlayışı mekâna giren kütlenin kendi yüzey kabuğuna çekilmesidir.

(3) 1969 da Ankarada düzenlenen ve tümüyle yayınlanan Mimarlık Semineri bu uğraşların ilginç bir tablosunu ortaya koymuştur. Çözümsüzlüğün tipik bir örneği olarak sayın prof. D. Kuban'ın seminerdeki bildirisinin son paragrafını alıyorum: Kısaca özetlemek gerekirse şöyle bağlayabilirim: Bugünden öteye Türkiye'nin Türkiye olarak yaşama sorunu, toplum yaşantısının bütün alanlarına hâkim olacak güçlü bir eylem yönteminin yaratılmasına bağlıdır. Bu mimariyi de içine alır. Fakat bu eylem yöntemi, bugüne kadar toplumların karşısına bu yoğunlukta çıkmamış bir duruma cevap vermek zorunda olduğu için, geçmişte şu veya bu koşullar için tanımlanmış hiç bir kuram, eylem biçimi, değer yargısı üzerine kurulamaz. Tarihte süreklilik vardır, bu kabil değildir denilebilir. Fakat tarihin çıkmaz sokakları da çoktur. Demek ki sayın Kuban toplumların karşısına, çıkmaz sokak gibisinden bugünkü kadar yoğunlukla çıkmış durumların bulunduğu bazı çağların olduğunun da farkında. Ama kendi düşüncesinin çıkmaz sokağın ta kendisi olduğunun farkında değil. Neden mi farkında değil? Eğer İstanbul'un Kanlıca semtine uğrar, orada Doğan Kuban'ın elinden çıkma geleneksel

Türk mimarisine özenmiş gülünç apartman yapısını görürseniz bunu o zaman anlarsınız.

(4) Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin yakınında bulunan, mimar Turgut Cansever'in yaptığı Türk Tarih Kurumu yapısı bu açıdan ele alınmak zorundadır.

●

G E Z İ

POLONYA TİYATROSU

Hayati ASILYAZICI

1970 yılında iki ay süren bir çalışma yaptım Polonya Tiyatrosu üstüne. Araştırma, inceleme ve özellikle gözlemlere dayanan bu çalışmayı bölük pörçük yayımladım. Akşam Gazetesinde ve «Tiyatro 70» te çıktı bu yazılarım. İlginç bir de serüveni oldu Akşam'daki yazılarımın. Şimdi adını anmayı gereksiz bulduğum iki kişinin gammazlığına uğradım ve bu yazılarımı beş günde tamamlama durumunda bırakıldım. Sonunda da gazeteden çıkarıldım. Şimdi gazetenin sahibi de el kapısında dolaşıyor. Gazete ise can çekişiyor. İki gammazcının işgüzarlığı karşısında gazete battı. Biz yazılarımızı sürdürüyoruz.

Bu kez, böyle çıkarılma kuşkusu da yok. Yıllık kendi olanaklarımızla yayımlanıyor. Zamanın azlığından ötürü gene bir toparlama yazısı olacak bütün bunlar. Ne ki, ilk kez gidip Polonya Tiyatrosunu inceleyen bir yazar olarak, üstünde kitap yapmayı gerçekleştirmekte olduğum bir sırada geçmiş notları yeni baştan yazıp değerlendirmeyi uygun buldum. Eksikleri yeni baştan gözden geçirip, önümüzdeki yıl kitabı tamamlamak kararındayım. Tiyatroya ve edebiyata ağırlık veren bir çalışmayla Polonya kültürüne eğilip bir kitabı tamamlamış olacağım.

Günümüz tiyatrosu bölünmeler içinde. İdeolojik çatışmaların getirdiği tarihsel oluşumun sahne sanatına vurduğu bir damga ama gerçek bu. Tiyatro tarihçilerinin sahne akımlarını nasıl değerlendirecekleri konusu şimdilik tartışılabilir elbet. Ancak, çağın yanlış anlaşılacak temel sorunlarından biri de tiyatro olacak.

Tiyatro tarihi, hele dünya tiyatro tarihi söz konusu oldu mu, işi kolaylaştırmak için kronolojik sıradan ayrılmak gerekecek. Ülkelere

göre tiyatroların değerlendirilişi yeni baştan ele alınmadıkça bugün konservatuarlarda, ya da tiyatro enstitülerinde okunan tiyatro tarihinin aşırı derecede klasik akımın içinde kalmaktan öteye gidemeyeceği anlaşılıyor. Gerçi ileri ülkelerde (bu işin de az gelişmişi var çünkü) ya da az gelişmiş ülkelerin aydınları tarafından izlenen sanat akımlarının «izleyicilikten» öteye geçemediği, aktarmaların genellikle yanlış olduğu bir gerçektir.

Tiyatro okullarını bir bir saymak ve ders programlarının kısır çerçeveleri içinde bütün tiyatro akımlarını, bütün tiyatro türlerini izlemek, açıklamak, sanatçıların kendi toplumlarındaki durumlarını gözden geçirmek olanak dışı bir şey. O halde çağdaş tiyatronun verilerinden toplu olarak nasıl yararlanılabilir? Kuşku çağında bloklara göre ayrılmış dünya tiyatro akımlarının incelenmesi ya da sentezi nasıl yapılabilir?

Polonya Tiyatrosu, Rus-Sovyet Tiyatrosu, İngiliz Tiyatrosu, Fransız Tiyatrosu, Alman Tiyatrosu, (ki bu da Demokratik Almanya ve Federal Almanya diye iki ayrı üslûpta incelenebilir) İtalyan Tiyatrosu, Amerikan Tiyatrosu, Çin Tiyatrosu - yani Kültür İhtilâli'nden önceki geleneksel Çin Tiyatrosu ve Kültür İhtilâli ile şimdilik bütünüyle yasaklanmış olan Çin Tıyatrosu ve geleneksel Türk Tiyatrosu v.b. Bütün bunlar bize dünya tiyatrosu üzerine düşünceler kazandırır kuşkusuz. Nedir ki, çağdaş tiyatronun bugün ulaştığı bir ortam vardır. Bunu saptamak, kolay olmamakla birlikte. Çağdaş Polonya Tiyatrosu'na baktığımız vakit günümüzdeki tiyatronun yüceliğini kavramakta güçlük çekmekteyiz. Gerçekten de son derece ilgi çekici Polonya Tiyatrosu. Çağdaş Tiyatro sanatının, gerçek sahne çalışmalarının Polonya'da büyük bir ortama eriştiğini kolaylıkla söyleyebilirim. Böylece; tiyatronun hem tarihini, hem eleştirisini, tiyatroda var olan pürüzlerin çözümlenmesiyle olağanüstü başarıların asıl nedenlerini görüp çözebildim.

Çağdaş Polonya Tiyatrosunun beşyüz yıllık bir geçmişe yaslanması sonucu çok belirgin bir üslûba erişmiş. Büyük atılımlarla sahne sanatına değerler katmış, kuramcılar araştırmalara yönelmişler, yönetmenler (rejisörler) araştırma ve belgelere dayanan sentezler yapıyorlar. Eski yani klasik yapıtların yeniden değerlendirilişi ve ardı arkası kesilmeyen deneysel çalışmalarla toplumsal ülkücülük açısından ulaşılan çabaları belirtmeden geçemeyeceğim.

Son 27 yılda Polonya Tiyatrosu doruğa tırmanışın belirgin ve çeşitli örneklerini veriyor. Gözlemcilerin, araştırıcıların sözlerimi doğrulayacaklarını belirtmekte bir sakınca görmüyorum. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal ve politik dönüşümün tiyatroya, sanata katkıda

bulunduğunu anlamak, hiç te zor değil. Geleneksel tiyatrosuyla, kültürüyle, edebiyatıyle, sinemasıyle, plastik sanatlarıyle, dimdik ayakta kalabilen Polonya ilginç örnek veriyor dünya üzerinde. Savaşın yıkıcılığı yitip gitmiyor kolayca, ama yıkıntıların altından çıkıp kalkınabilmişse Polonya, bunu vatansever bir toplum oluşuna ve köklü kültür anlayışına borçludur. Gerçek diyalektiğin ve felsefenin açık ve sağlam etkisini şimdi her alanda görebiliyoruz. Uygar bir toplumun yaralarını sarmada gösterdiği çabayla, ilkel toplumda savaş elbetteki bir olamaz.

Sosyalist ülkelerde bugün sanat ve özellikle tiyatro yozlaşmıyorsa seyircinin materyalizmi ve diyalektiği iyi kavramış olmasının da yararı görülüyor. Özellikle konumuz olan Polonya Tiyatrosunda sanat endişesi her vakit önde gelmiş, kaynaklara eğilişte, sahne sanatında uyguladıkları bir çeşit seçmecilik (eklektism) büyük önem kazanmıştır. Giderek çağdaş tiyatroda kendinden bunca söz ettiren bir toplumun sanatta parlak bir düzeye gelmesiyle ayrıcalık kazanıyor. Endüstrileşen bir toplumdan söz ederken Polonya da iyi bir örnektir. Ancak, endüstri alanında ileri gitmiş toplumların sanatta, özellikle tiyatroda ileriye varmaları kesin değil. Polonya bunun değişik örneğini veriyor. Burjuva seyircisinden uzak, kapitalist düzene yaslanmayan repertuar anlayışı, endüstrileşen toplumda tiyatro ve seyirci ilişkisi gerçekçi bir gözleme dayanıyor. Örneğin, tiyatro yönetmeni rejisör Krystyna Skuszanka ve eşi tarafından Nowa Huta'da yapılan çalışmalar bu soy bir ilişkiye dayanıyordu. Kazimier Deymek'in herkesimdeki emekçiyi tiyatroda keskin hatlarla göstermesi gibi. Burada Polonya Tiyatrosunun gerçekçilik, yapıtların yorumlanışındaki herçeşit gözlemcilik rejisörlerin temel uğraşları arasında yer alıyor. Burjuva seyircisinin bu denli bir ilişkisi olmadığı için günümüz Batı tiyatrolarında görülegelen yozlaşma ortaya çıkmıştır. Toplumların yapısından gelen bireysel davranışlar, çok başka, çok karışık bir seyircinin oluşmasını sağlamıştır.

Polonya Tiyatrosunu bir yıllığın sayfaları arasında değerlendirirken boyutları ve nitelikleri bu sayfaları çok zorlar ve aşar. Elbette ki başlıbaşına kitap olacak tiyatroyu dar sayfalara sıkıştırmak olanaksızdır. Nedir ki, özetin özeti bile olsa, dergi ve gazete sayfalarından belirli bir yıllığın dar sayfalarına aktarmak bana göre doğru davranış oluyor. Üstelik savını ortaya koymuş bir yıllıkta içinde bulunduğu ortamıyla Polonya Tiyatrosu, Türk Tiyatrosu üstüne çalışma yapanlara ışık tutabilir. Etkilensin demiyorum ama yararlanmanın çeşitli yolları vardır, bunlardan birini olsun kullanalım diyorum. Aktarmacılıktan, kopyacılıktan vazgeçmenin zamanı çoktan geçti.

Polonya Ulusal Tiyatrosu, çağdaş Polonya Tiyatrosunun başlangıç noktası.. Çeşitli etkilenmelerden geçmiş Polonya Tiyatrosu ama ulusalllık bayrağını da Wojciech Boguslawski'nin (1760-1827) özgün çalışmalarıyla çekmiş.

Ulusal Polonya Tiyatrosunun kurucusu Boguslawski bir subay. Ordudan ayrılıyor ve zamanın başkenti Kracow'da göreve başlıyor. Kracow başkent ve kültür alanında önderlik ediyor ülkeye. Polonya'nın güneyinde Çekoslovakyaya yakın hudut kenti. Gotik ve Rönesans çağı üslûbu binalar kadar eskidir Kracow'un kültürü. Güzel sanatlarda yeri önemlidir bu kentin. Eski ve yeni kültürün sentezini görmek zor değil kentlerde.. Aslında Polonya'nın kentleri arasında bir kültür yarışı var. Kracow, Wroclaw, Warsawa gibi büyük kentlerin birbirlerine üstünlük sağladıkları alanlar pek çok. Endüstride olsun, sanatta olsun üstünlük kimi dallarda belirli biçimde öne çıkıyor. Ancak Polonya'da kentler, küçük ilçeler diyelim, geçerek köyler, çağdaş kültür yarışına katılmış izlenimini görmek kolay. Nedeni açık devlet her bölgeye eşit olarak el uzatıyor. Yalnız büyük kentler doğal olanaklarını iyi kullanmasını bilen yöneticilerle öne geçiyor. Bugünkü Polonya ile eski Polonya arasında devletin eşit biçimde el uzatması, kalkınmalarına katkıda bulunması olağan artık. Bugünkü koşullar bunu gerektiriyor.

Varşova'da yirmi profesyonel tiyatro var. Bu sayı Wroclaw ve Kracow'da daha azdır. Tiyatro açısından çok sayı belki başarı oranını düşürebilir ya da böyle akla gelebilir. Değil. Az ve öz diye bir anlayışla hareket edilmediğinden, güçlü tiyatrolara yönelme çabası pek yaygın. Varşova'nın devrimci tiyatrodan geleneği eski ve ağır bastığı bir gerçek. Güneydeki Polonya kentleri, kuzeye oranla daha az yıkılmış faşistler tarafından. Alman ırkının üstünlüğü söz konusu edildiği dönemlerde, Führer Güney Polonya'nın özellikle Wroclaw ve Kracow gibi kentlerine pek dokunmamış. Alman halkı azınlık olarak bu kentlerde toplanmış. Bu arada Auschwitz kampı Cracow'da, Cracow yakınlarında. Burada yakılmış insanlar, burada gaz odalarına kapatılmışlar. Dünya tarihinin yaşamadığı bir işkence burada uygulanmış. Varşova ise direniş kenti olarak savaş alanı biçimine getirilmiş. Devrimci tiyatro burada başlıyor ama geleneksel Polonya Tiyatrosu, politik tiyatro Cracow'da başlıyor. II. Dünya Savaşı yıllarında ve savaştan sonra Varşova çok ileri gitmiş. Polonya toplumunu etkileyen, geçerek sarsan büyük olayların geçtiği yerler kuzey ve orta Polonya bölgeleri, özellikle başkent Varşova.

Varşova direnen sanatçıların bölgesi olmuş savaşta. Devrimci tiyatro da burada oluşmuş ve çağdaş tiyatro büyük bir gelişme

göstermiş. Toplumsal patlamaların kültürü ve sanatı etkilediğini düşündükçe bunu anlamak zor olmuyor. Başlangıçta Varşova'da toplanan rejisörler, buradan ülkenin çeşitli kentlerine dağılıyorlar. Şimdilerde, Varşova, Cracow, Wroclaw, Gdansk, diye bir ayrım kalmamış.

1939'lardan başlayan insanlık tragedyası, malzemesi insan olan tiyatroya büyük görevler yüklemekle kalmamış, çözümlemeler de getirmiş. Bu çözümlemelerde rol oynayan eski ve tarihsel ve politik oyunlar, şimdi çağdaş tiyatro anlayışı ışığında yeni biçim denemeleriyle, gene devrimci, gene yaratıcı niteliklerini koruyor. Böylece yeniden varoluş, yeniden yaratmayı bulmak için yorumlar, toplumcu tiyatro niteliğine, devrimci tiyatro özüne uygun olarak değerlendiriliyor. Uyumsuz tiyatro bile bu soy deneysel çalışmalardan sonra daha bir aydınlığa kavuşuyor Polonya'da. Sahne sanatının her kesiminde uygulanan denemeler somut nitelikte biçim kazanıyor. Bu denli çalışmalar Polonya Tiyatrosuna bir dünya görüşü, bir üslûb getiriyor.

Polonya'da sosyal gelişim de etkiliyor sanatı kuşkusuz. Ekonomik ve siyasal gelişimlerin doğrultusunda, dünya ile ilgili olan nesnelerden, geçmişten çok ilginç etkilenmeler çıkarılıyor. Görünebilir ve tanımlanabilir olma niteliği, Polonyalı karakterinde her zaman varolan özelliklerdir.

1970'te gezdim Varşova'yı. Her yanında ve yöresinde devrimci tiyatronun izlerine ve tarihine rastladım. Polonyalı geçmişin acılarını unutamıyor. Geleceğini güven altında bulması için özenle çalışıyor. Varşova'yı hep bu denli bir çabayı sürdüren insanların kenti olarak gördüm. İyi bir rastlantı olarak, en eski, ilk Varşova'nın kurulduğu çevrede oturdum. Giriş kapısında Kral Zygmunt August'un anıtı var. Cracow'dan alıp Varşova'ya başkentlik ünvanını taşıyan Kral Zygmunt August'tur. Eski Varşova, savaşta yıkıntı biçimini almış. Hele Hitleri'in direnen Varşovalılar karşısında kenti haritadan sildirmek isteyişini düşündükçe, akılalmaz deliliklerin son kertesinde olduğunu nasıl sezinlemediler çevresindekiler? Tarihsel bir gerçeği, bir olguyu yoketmenin olanaksızlığını nasıl sezemez bir baş yönetici. Yıktırmış alçak. Ne ki savaşı Polonya kazanınca, kent eski kent olarak yeniden kurulmuş. Leningrad da aynıdır, Sovyetler Birliği'nin Avrupa üstündeki topraklarında Alman işgalinden sonra kentler, köyler yeniden kurulmuş.

Hitlerin askerleri bir şizofrenin buyruğunda, yakıp yıkmak ve adam öldürmekle geçirdiler 1944 yılını. Bu karanlık günlerin partizanları arasında büyük görev yüklenen topluluklar arasında devrimci tiyatrolar önemli rol oynamışlardır. Bu yıkıntıları, müzelerdeki fotoğ-

raflarla saptamak çok kolay. Varşova'yı bu soy fotoğraflardan izlediğim vakit insanca bir sarsıntı geçirdim.

Varşova'da oturduğum sürece Rynek Starego Miasta'da kaldım. Bence Varşova'nın en güzel bölgesi bu eski kentin bulunduğu çevredir. Tipik Polonya mimarisinin en güzel örneklerini burada gördüm. Odamın penceresinden yerli ve yabancı turistleri görürdüm hergün. Ne güzeldir Rynek Starego Miasta. Vistül nehri yakından akar, Sisli soğuk kış günlerinde çevre daha bir başka güzellik kazanıyordu. Bu görüntülerden Varşovalıların içini okumak, onların ince, duygulu konukseverliklerini tanımak, yakından görmek gönül hoşedici bir davranış oluyordu benim için. Kitap ve kırtasiye dükkânını yöneten tek kollu sevimli dostum, bütün alıcılarını tanıyor ve tek koluyla durup dinlenmeden yararlı olmaya çalışıyordu. Geçmişinde büyük bir acının yattığı damgalı tek kollu kamp tutsağı olduğunu hemencek belli ediyordu. Peter Weiss'in «Soruşturma» sını okumadan öğrenmiştim Auschwitz toplama kampını. Fırınlarda yakılan, gaz sobalarında boğulan ve işkencelerle öldürülen altı milyon insanın dışında kalabilmiş bir mutlu kişiydi bu tek kollu dostum. Dostluğumuz bir tanışmayla başladı. Fotoğraflarla bir röportaj yapacaktım o zamanki gazetem için. O tek kolu bile Hitler'in işkencesini, savaşın korkunçluğunu anlatmaya yetiyor. Durakta durmuş ve taksi beklerken bunları düşünüyor ve birden Auschwitz, Treblinka, Moabit kamplarını, Hiroshima ve Nagazaki'yi ansıyorum...

Polonya Ulusal Tiyatro Tarihi 1764 yılında Kral Stanislaw August un tahta geçişiyle başlar. Kral olunca ilk işi tiyatroyu yaşatacak sanatçıları seçmek oluyor. Genellikle bir ülkede ilkkez tiyatro kurulurken yabancı ülkelerin oyunlarından yararlanılır. Polonyada böyle olmuyor, bir Polonya Tiyatrosu perdelerini açıyor. Güldürüdür bu oyun. Molière'in «Les Fâcheur-Kızgınlar» ına karakter olarak benziyor. Polonya Tiyatrosunun bu yerli özellikleri ilk zamanlarda yazılmış olan Bohomdec'in oyunlarında da görülür. Yabancı tiyatrodan etkilenme uzun sürmez, kısa sürede Polonya Tiyatrosu yabancılardan arınır. 1781 de «Ulusal Oyuncular Tiyatrosu» kurulduktan sonra, sahne sanatı için ülkenin dönüm noktasına geldiği görülüyor. Tiyatro çıkış bulmuştur artık. Topluluklar devrimci tiyatro niteliğini kazanacak, siyasal, tarihsel oyunlar zamanla yörüngesine daha bir iyice oturacaktır. Aslında bu denli bir savaşa girdiği için Polonya Tiyatrosu kısa zamanda üslubunu ve kişiliğini kazanmıştır. Oyun yazarı, aktör, rejisör Boguslawski, ulusal tiyatroyu kurup yönetici olarak başa geçince işler oldukça sıkıydı. Sansür olabildiğince vardı. Ne ki, asıl mesleği subay olan Boguslawski'-

nin yürekli çalışabilmesinin nedeni, Polonya Kralı Ponyatowski'nin arkadaşı oluşu yanında, ulusal tiyatronun yaratılabilmesi için yabancı tiyatro etkisinden arınmanın önemine inanmasıdır. Güzel bir rastlantı Varşova'daki operet topluluğu tarafından Boguslawski'nin müzikli oyunu olan «Krakowlular ve Dağcılar-Krakowiacy i Gorale» adlı ünlü yapıtını gördüm. Ulusal giysileriyle oyuncular alkışlar içerisinde oyunu tamamladılar. Polonya'da opera ve bale de diğer Avrupa ülkelerine oranla çok ileridir. Gerçek Polonya operası ve müziğini de bu arada oldukça değerlendirdiğimi söyleyebilirim.

Polonya'da politik tiyatronun geleneği çok eskidir. 1794'lerde Ulusal Polonya Tiyatrosu'nun kurucusu Boguslawski yazdığı oyunla halkı başkaldırmaya çağırıyordu. Oyunun içindeki şiirler halkı coşturacak nitelikteydi. Polonya üçe bölünmüş durumdaydı. Halk, baskı altında inliyordu. Oyun halkta bir büyük coşkunluk yarattı ve ayaklandı. Ama büsbütün özgürlüğünü yitirdi. Sansür belâsı tepelerine iyice oturdu. Ancak, çar ve almanların yönetiminde tiyatro dili Lehçe'ydi ve Lehçe olarak oyunlar eleştirilebiliyordu. Yazarlar Lehçe eleştirilerde, oyunlarda politik sözler atmayı, gelenek biçimine getirmişler, giderek bu durum gelişmiş, binbir derdin içindeki Çar ve Alman yönetimi tiyatroyu sansür etmelerine karşın yine de tam anlamıyla denetleyemiyorlar.Ve böylece politik tiyatro gelişiyor Polonya'da. Fakat, ayaklanmadan sonra Polonya'nın devrimci Adam Mickiewicz, Slowacki ve Krasinski gibi en ünlü yazarları yurtdışında bulunuyorlardı. Yaşadıkları yıllarda hiçbir oyunları Polonya'da oynanmadı. Kendileri de ülkeye giremediler. Çünkü oyunları Polonya'yı, ülkenin sorunlarını, sosyal problemlerini dile getiriyorlardı.

Bir yazımda Adam Mickiewicz'i anlatmak istiyorum. Yazar ve ünlü şair Mickiewicz'in dramını anlatmak kolay değil. Varşova'daki müzesini gezdiğim vakit aldığım notlar duruyor, oldukça kabarık. Türkiye'ye geldiği ve sonunda amacına ulaşamadan İstanbul'da öldüğü pek az kimseler tarafından bilinmektedir. Politik ve askeri destek almak üzere İstanbul'a gelen bu Polonya'nın en büyük yazarı Mickiewicz Kasımpaşa'daki küçük evinde öldü. Şimdi ev müze biçiminde ama tek bir bekçi ile bakımsız durumda. Nemli odalar çürümeye yüz tutmuş. Türk ve Polonya Hükümetleri arasında bir anlaşma olursa, müze durumundaki ev onarılacak ve belirli günlerde görmek isteyenlere açık tutulacak. Enson iki yıl önce ünlü bir gazeteci olan Polonyalı dostum Jan Zakrzewski ve tanınmış sahne sanatçısı eşi Ewa Krasnodebska ile birlikte gezmiştik. Mickiewicz'in yaşadığı yıllarda hiçbir yapıtı sahnelenmedi. Özellikle «Cadı» adlı ünlü yapıtı, ancak Cracow'da sahneye konabildi. Kendisi Fransa'daydı Cracow, Avusturya İm-

paratorluğuna bağlıydı o zamanlar. Daha liberal bir ülke olduğu için Mickiewicz'in ve çağdaşı Stanislaw Wyspianski'nin oyunları ancak Avusturya yönetimindeki Cracow kentinde oynanabilmiştir.

XIX. yüzyıldan bu yana sürdürülen politik tiyatro çalışmalarının ilgi çeken bir yanı da Stanislaw Wyspianski gibi bir yazarın ortaya çıkışıdır (1869-1907). Polonyalı büyük şair,-yazar,-ressam Wyspianski; öncü Polonya Tiyatrosunun kurucusu, Polonya dekor ve kostüm sanatının da yaratıcısıdır. Sert ve keskin politik tiyatro yazarıydı Wyspianski. **«Les Noces-Düğün», «L'Affranchissement-Azatetme»** gibi yapıtları (1901-1902) yıllarında yazılmış ve daha sonra çağdaş Polonya yazarlarını etkilemiştir. Stanislaw Wyspianski, Stanislaw Witkiewicz'i ve Mrozek'i büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca, Ionesco'yu etkileyen yazarlardan biri de Stanislaw Witkiewicz'dir. İlginç bir zincirleme var burada. Ionesco'nun, Romen yazarlarından Garagiale'nin etkisında kaldığı Romenlerce iyice saptandıydı. Polonya öncü (Avantgarde) tiyatronun kurucusu olan Stanislaw Ignacy Witkiewicz'in de Ionesco'nun etkisinde kaldığı artık anlaşıldı. 1939 da Polonya'nın düşmesi üzerine intihar eden S.I. Witkiewicz uyumsuz tiyatronun gerçekten de öncülerindendir. Özellikle öncü tiyatronun ilk yazarıdır, denilebilir.

Polonya politik tiyatrosunda resimli tiyatro ile politik tiyatroyu birleştirilmiştir Wyspianski. Witkiewicz Ionesco'dan farklıdır. Politik tiyatroda humor ile absurde'ü birleştirmiştir. Bu yazarlar öylesine birbirlerine bağlılar ki gerçekten de Polonya Tiyatrosunun homejenliği çıkıyor ortaya. Witkiewicz'in etkisinde kalan çağdaş yazarlardan 1969 da ölen Witold Gombrowicz de bu halkanın bir devamıdır. Otuz kadar oyun yazmış. Mrozek de Gombrowicz'in ve Witkiewicz'in etkisinden hiçbir vakit kurtulamamıştır. Polonya Tiyatrosunda humor önemli bir içeriktir. Trajikomik ve satirik bakımdan etkinlik kazanmalarının nedeni buradadır. Örneğin Wyspianski'nin traji-komik içerikli «Vesele» sini gördüm, derinliği olan bir oyun olarak dikkatimi çekti. Mickiewicz'in «Cadı» sında satirik ve ironik bölümler yer alır. Slowacki'nin gördüğüm «Kordian» adlı oyununda ironi ağır basıyordu. Çağdaş tiyatroda bu tür ögeler, satir ve ironi çok yer alıyor. Polonya Tiyatrosunun geleneğindeki bir yöntemdir bu. Kimi batılı yazarlar, ironiyi ve satiri başka nedenlere bağlıyorlar. Oysa biraz Polonya Tiyatrosunu araştırsalar, nedenlerini bulmakta güçlük çekmeyecekler. Çağdaş yazarlar arasında Witkiewicz, Gombrowicz, Mrozek, Brill ve Rozewicz'i sayabilirim rahatlıkla. Giderek bunlara yönetmen olmasına karşın, oyunları kendi

yöntemine göre yeniden düzenleyip sahneye uygulayan Grotowski'yi ekleyebilirim.

Şimdilerde Polonya Tiyatrosu eski yeni yerli ve yabancı oyunları sahnelemek konusunda çok rahattır denebilir. Günümüz Polonya Tiyatrosunda bence önemli olan rejisörlük kurumunun büyük aşamalar getirmesidir. Erwin Axer, Ludwik Rene, Adam Hanuszkiewicz, Ireneusz Kanicki, Krystyna Skuszanka, Jan MacieJowski, Konrad Swinarski, Kazimier Dejmek, Jerzy Grotowski, Jerzy Krasowski, Henryk Tomaszewski gibi ünlü yönetmenlerden söz etmem gerekiyor.

Halkçı Tiyatro

Varşova'nın en ünlü tiyatrolarından biridir «Teatr Narodowy» Bu topluluğun özelliği iyi bir geçmişle kuşatılması yanında Polonya'nın en önde gelen büyük yönetmenlerinden olan Adam Hanuszkiewicz gibi gerçek sahne adamına sahip olmasıdır. Tiyatro Polonya'da altın dönemini yaşıyor kanımca. Son yıllarda çok gelişen, günümüzde ise bütün dünya tiyatrocularını, eleştirmenlerini, yazarlarını ilgilendiren Polonya Tiyatrosundan söz etmezsek tiyatroculuğumuz nerde kalır? Geçerek bu uğraş dalımızın önemli yanının eksik kalacağını sanıyordum. Sosyalist ülkelerin tiyatrolarını incelemeseydim, burada, az gelişmiş ülkenin vatandaşı olarak kendi payıma daha yıllarca havanda su dövecektim. «En iyi tiyatrolar, sosyalist ülkelerdedir» varsayımı bende genel bir kanıdır. Devrimci tiyatronun özgün örnekleri gene bu ülkelerde verildi. Şimdilerde aynı öz ve biçim çok büyük prodüksiyonlarla sürdürülüyor. Ne ki, bizim anladığımız ya da bizde yapılmasını düşündüğümüz tiyatroları aşalı çok olmuş bu ülkelerde. Yıllar geçmiş aradan, ama ilerici tiyatro adamlarının öncülüğünde gelişen tiyatroların bugünkü biçimini görmek için de gitmek gerekiyor.

Devrimci Polonya tiyatrosu, dalgaları denizden alıp atan rüzgâr gibi geçmişle bağlantısını kesmemiş. Eski klasik Polonya oyunlarının şimdilerde yeniden değerlendirilişini görmek, başlı başına bir sanat olayıdır. Küçük gerçek olguların sayısını çoğalttıkça, yüreğimdeki tiyatro sevgisi vaz geçilmez bir tutku biçimini alıyordu. Zaman oldu, bir günün oniki saatını da tiyatroya verebiliyordum. Bu konuda ruhsal bir çatışma da olmuyordu kendimle. İki oyundan sonra, bir üçüncüsüne gitmek, ya da bir tiyatro adamıyla konuşmak yormuyordu beni.. Salt seyircileri coşturan oyunlar çoğaldıkça sanat yapma endişesi daha bir artıyor kişide. Güzellik kurallarını yitirmeden tiyatro ile istediğini verebilen yönetmen mutlu kişidir kuşkusuz.

Polonya Leh Prensliğinden beri Avrupa ülkesi. Üstelik yirmibeş

yıl öncesine dek savaşı eksik etmemiş bir ülke diye ünlenmiş. Saldırgan değil de savunan bir ülke. Halk kültürlü ve vatansever. Sürekli bir gerilim içinde bırakılan ulusun sanatla uğraşıları daha az olmazmıydı diye düşündüğüm oluyordu zaman zaman. Polonyalı demek Orta Avrupa'lı demek. Polonyalı demek Slav Uluslarından demek. Ama bütün bunlara karşın kendine özgü bir ulustur. Yüzölçümü bizden küçük, nüfusu bizim kadardır. Polonya uygarlığını ve kültürünü çözümleyen geçmişteki bağlar ilginçtir. Kopernik, Bayan Curie, Chopin'i yetiştiren ulus, bugün tiyatroda başarıdan başarıya koşuyor. Tiyatro diyorum oysa, sanatın her dalında bir yarıştır gidiyor.

Geleneği bile olsa Polonya Tiyatrosunun asıl başarısı devrimden sonradır. Sınıf farkı ortadan kalkınca Devlet eliyle desteklenen sanat, özellikle tiyatro başarılı bir etkinlik kazanmış.

Günümüz Polonya Tiyatrosunun sahneye koyucularını (rejisörlerini) ve oyuncularını değerlendirmek için eni-konu araştırma, inceleme ve izleme yolunu seçmek gerekiyor. Batı'ya yansıyan Polonya Tiyatrosundan birşeyler öğrenmek olanaksız aslında. Geçerek Batı yanlış yansıtıyor, ya da en azından işine geldiği gibi veriyor. Batı, Sosyalist ülkelerle kültür alanındaki alış verişini kendi çıkarlarına yöneltmediğinden genellikle yıpratma politikası gütmesi yalın bir davranışı doğuruyor. Son yıllarda burjuva sanatı yutturmacası iflas etti Batı'da. Sosyalist ülkelerin yanında Batı sanatı pek cılız kalıyor artık.

Tiyatro sanatı geçmişle günümüz arasında birlik kurmakta ve bağlantı sağlamaktadır. Polonya'da yaygın olan yorum, hangi çağın oyunu olursa olsun, çağdaş olma özelliğini gösteriyor. Politik tiyatronun yücesini gerçekleştiriyor günümüz Polonya Tiyatrosu.

Adam Hanuszkiewicz

Temelinde politik tiyatronun kanlı, hareketli ve de canlı savaşı yatan bir ülkede çağdaş tiyatro elbette ki özgün patlamaları beraberinde getirir. Populer Tiyatrosunun sanat yönetmeni Adam Hanuszkiewicz, böyle bir gelenekten gelen tiyatroda yetişmiş, 1924 doğumlu, büyük prodüksiyonların usta yönetmeni Hanuszkiewicz, tarihsel ve politik romanlardan çokça yararlanan sanat adamıdır. Genellikle politik tiyatronun ustalarından biridir. Geçerek politik tiyatroyu ramp ışıklarında en iyi biçimde yansıtan kişidir de. Polonya Tiyatrosu politik bir ortamda özgürlük savaşının bayraktarlığını yaparak doğdu. Belki bir rastlantı ama Populer Tiyatro, Alman Nazi işgalinde perdelerini açmış, halkın desteğini kazanmış, politik ve devrimci tiyatro eylemini o karanlık günlerde başlatmış bir topluluktur.

Hanuszkiewcz'in şimdilerde yönettiği tiyatro 7 Ekim 1944'te perdelerini açıyor. İlk oyun olarak, Polonya şiirlerini ve şarkılarını müzikli oyun biçiminde sahneye getiriyorlar. Bir çeşit aranjman yapıyorlar. İlk çalışmalarını cephede yapan, Alman işgaline karşı direnen bir topluluk devrimci tiyatro yapmaz da ne yapar? İkinci oyunu topluluğun; Josef Korzenicwski'nin «Usta ve Arkadaş» adını taşır. Ocak 1944'te sahneleniyor. Polonya kurtulmaktadır artık. Fakat Almanlar bombalamışlar tiyatroyu, bina yıkılmış. Fakat perdeler tekrar açılmış: bu kez bir fabrikanın salaş salonunda temsiller başlıyor. Devrimci tiyatroyu bilmek için, Polonya Tiyatrosunu görmek ve tanımak gerekiyor. Şehirde gerillalar, cephede askerler, dağlarda partizanlar, en kanlı savaşlarını veriyorlar. Polonyanın kurtulması için 1945'e gelmek gerek. Ocak 1945'te Varşova, kahramanlık ve özgürlük kenti Varşova kurtuluyor.

Zamoijski bir çevre Varşova'da. «Populer Tiyatro- Teatr Powszechny» bu çevrenin bir sinema salonunda kuruldu. 1963'den bu yana çalışmalarını aşamalarla niteleyebileceğim biçimde genellikle politik tiyatro yaparak sürdürdü. Tiyatro bu başarısını başta Adam Hanuszkiewicz'e, sonra da oyuncuların sürekli çalışmalarına borçludur kuşkusuz.

XIX. yüzyıldan buyana sürdürülen politik tiyatro çalışmalarının ilgi çeken bir yanı da Stanislaw Wyspianski'nin (1869-1907), sert, keskin politik tiyatro yazrlığını ve sahne çalışmalarını alıp günümüze dek getirip geliştiren Hanuszkiewicz, çağdaş Polonyalı yazar Roman Bratny ile bir köprü kurmuştur. Bratny de sert ve keskin bir politik yazardır. XIX. yüzyılın romantik ve de politik yazarlarının yapıtlarını çağdaş tiyatro anlayışıyle sahneye getiren Adam Hanuszkiewicz'in sevdiği oyunların çoğu klasik çağın yapıtlarıdır. Ya da çağdaş olursa özellikle politik oyunlarının sahnelenmesine büyük önem verir.

XIX. yüzyıl Polonya Edebiyatının Romantik dönemin büyük şair ve yazarlarından Zygmunt Krasinski'nin ünlü bir oyunu vardır. «Nieboska Komedia-İlâhî Olmayan Komedi» adını taşır. Gerçekten de ilginç bir yapıttır. Baştan sona dek politik bir oyundur. Çağını güzel yansıtır. Bu oyunu Varşova'da Populer Tiyatrodan seyrettim. Oyunu Hanuszkiewicz sahnelemiş ve baş rolünü oynuyordu. Eşi Zofia Kucowa da baş rollerden birini paylaşıyordu.

Hanuszkiewicz'le konuştuğum gün, Hamlet'i sahneye koyuyordu. Polonya'nın gelmiş geçmiş en iyi Hamlet oyuncusuymuş Hanuszkiewicz. 1950 de Poznan'da, 1958 de ise Varşova'da Hamlet'i oynama rekoru kırmış. Henüz aşılmamıştı bu rekor. Bu kez Hamlet'in babasını oynuyordu. Hayalet olarak değil, sahneye makyajla çıkıp oynuyordu.

Hamlet'in yeni oyuncusu, aynı zamanda ünlü bir sinema sanatçısıydı. Sinemaseverlerimizin yakından tanıdıkları ünlü Polonyalı yönetmen Andrzej Wajda'nın baş sinema oyuncusu özellikle «Küller ve Elmas»ın baş rolünü oynayan Zbigniew Cybulski'nin beklenmedik ölümünden sonra onun yerini doldurmağa çalışan Daniel Olbrychski Hamlet'i oynuyordu. Öyle jön yapılı falan değil Olbrychski. Uzun sarı kıvırcık saçlı, mavi gözlü ve orta boylu bir oyuncu. Sinemadan gelme tiyatroya. «Nieboska Komedia»da dikkati çeken bir kompozisyondaydı. Hamlet'i iyi oynadığı her haliyle belli oluyordu.

Hanuszkiewicz, geniş olanaklı, bol kadrolu oyunları, büyük prodüksiyonları sahnelemede başta geliyor Polonya'da. Klasik ve politik yapıt oldu mu üstesinden gelemeyeceği oyun yoktur. «Nieboska Komedia»da olağanüstü başarı sağlamış, güç ve hiç ekonomik olmayan oyunla çağdaş boyutlar getirmişti tiyatroya.

Hanuszkiewicz, politik Polonya oyunlarından başka özellikle Shakespeare'in «Fırtına» «II. Richard» oyunlarını çok sevdiğini söyledi konuşmamızda. Hamlet'i de sevmediğini, buna karşın sahneye koyduğunu söyledi. Jan Cott'un «Çağdaşımız Shakespeare» yapıtı sanıyorum Polonya'da iyice yankısını ve biçimini bulmuş. Hanuszkiewicz'in Hamlet'i basit bulup sahnelemesi salt gişe yapsın diye olsa gerek. Seyirciyi çekme olanağı olan bir oyun oysa. Geçerek Dürrenmatt'ı, Albee'yi hiç sevmediğini de sözlerine ekledi. Dialoglara dayanan oyunlardan hoşlanmıyor. Strindberg'i, Jean Genet'yi beğeniyor. Şiirsel ve politik tiyatroyu seviyor.

Oyunun müziğini Andrzej Kurylowicz yapmıştı. Etkileyici bir müzikti. Caz müziğinin Polonya'daki en iyi temsilcisidir Kurylewicz. Rynek Starego Miasta'daki müzik lokalinde bir gece arkadaşlarla bu müzisyenin yönetimindeki orkestradan caz konseri dinlemiştik. Nefis müzik yapıyorlardı. Bunun için önemli bir tiyatronun en ilginç oyununa yaptığı müziği dinleyince yadırgamadım. Ondan böylesi güzel müzik beklenirdi ancak.

Bu arada oyunun dekorlarını yapan Marian Kolodziej'i de övmeden geçemem.

Wroclaw'da

Polonya Tiyatrosunun belli başlı özelliklerinden biri de kuvvetler dengesinin bölgelere dağılmasıdır. Büyük kentlerin dışında, adını pek duymadığımız kentlerin tiyatrodan yana mutlulukları öyle Batı ülkelerinde rastlanan olaylardan değildir. Tiyatro öğrenimini tamamlayan bir sanatçı bizim deyişimizle taşrada görev alır. Büyük kentte

gidip yetişmektense görevli olarak atandığı kentte aynı olanaklarla çalışmağa başlar. Orada kendini gösterme, sanatında bir aşama yapma olanağını daha kolay ve daha güçlü olma yollarını tez elden sağlar. Amaç ve inanç ve kendini sınama yolu ancak böyle olabileceğini iyi bilir. Yarış başlar kentler ve tiyatrolar arasında. Toplumsal yaşantıda başarının yolu tek değildir elbet. Taşraya giden genç sanatçı için devlet her türlü olanağı sağlar. Bundan ötürü gitmenin «şark hizmeti» ya da «mahrumiyet bölgesi» ile bir ilişkisi yoktur. Toplumda yükselme kavgası böyle sürdürülüyor. Gerçek başarıyı sağlarken tuzağa düşmez genç sanatçı taşrada.

Wroclaw'ı gördükten sonra Teatr Polski'ye (Polonya Tiyatrosu anlamına gelmektedir) gitmemek olanak dışı bir davranış olurdu. Bir çok kentte bu adı taşıyan tiyatrolar vardır. Çağdaş tiyatrolar, klasik ve dramatik tiyatrolar olduğu gibi.

Worclaw kenti, son yıllarda birden önem kazanmaya başlıyor. Polonya'da. Bu öne çıkış kuşkusuz tiyatro ve pantomim sanatından yanadır. Grotowski'den başka, pantomim sanatının kollektif ustası büyük sanatçı Henryk Tomaszewski'nin kentidir Wroclaw. Nowa Huta'da tiyatroyu kuran ve geliştiren Krystyna Skuszanka'nın, Jerzy Krasowski'nin şimdilerde büyük aşamalar getirmekte oldukları Wroclaw.

Krystyna Skuszankal

Uzanıverdik Güney'e bir kez. Wroclaw'ın sanat güzelliklerini özellikle tiyatrolarını, pantomim topluluğunu anlatmadan Varşova'ya nasıl dönebilirdim tekrar.

Skuszanka ve Krasowski, şimdilerde Teatr Polski'yi yöneten iki ünlü tiyatro yönetmenleridir. Geleneksel Polonya Tiyatrosunun çağdaş biçimcileri, yenilikçileri diye de tanımlıyabilirim onları. Geleneksel Polanya Tiyatrosunun çağdaş ustası, modern Polonya Tiyatrosunun kurucusu Leon Schiller'in geleneğini yeni biçim ve öze yönelten yönetmenlerin Wroclaw'a canlılık getirdikleri bir gerçek. Polonya Tiyatrosunun bir dilimi, bir kesiti de bu kentin tekelinde olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Bütün bunları Warşova'da öğreniyorum, ancak, Wroclaw'lı tiyatro eleştirmeni Josef Kelera'nın doğrulamasından sonra kentin kültür alanındaki gücünü ve önemini daha bir kavrıyorum. Geçerek tiyatroları seyrettikten sonra ayrıntılarını anlamada güçlük bile çekmiyorum.

Eleştirmen Josef Kelera, Wroclaw'da yayımlanmakta olan aylık «Odra» adlı tiyatro dergisinde yazıyor. «Odra» nehir anlamına geliyormuş Lehçede. Kelera ile konuşmamızda bana oldukça aydınlatıcı bil-

giler verdi. Bu soy konuşmalar yararlı olmakla kalmıyor, açıklık getiriyor insana. Nitekim, Kelera'da beş yıldan beri Wroclaw'ın tiyatro (pantomim 1955'den beri Tomaszewski'nin yönetiminde çalışıyormuş) yönünden Varşova ile eşit olduğunu söylüyor. Skuszanka ve Krasowski'den başka, genç ve ünlü yönetmen Witkowski'den söz ediyor. Andrej Witkowski Wroclaw'daki «Teatr Wspolczesny-Çağdaş Tiyatro»yu yönetiyor. Ayrıca opera, operet, çocuk tiyatrosu, üniversitenin öğrenci «Kalambur» Tiyatrosu ünlüdür. Özellikle «Kalambur» dünyaca tanınmış öğrenci tiyatrosudur. Yurdumuzda yapılan uluslararası kültür şenliklerine katılmış ve ilgi görmüştü.

Heryıl Mayıs'ta Wroclaw'da Polonya Çağdaş Tiyatro Şenliği yapılır. İki yıldanberi dünya öğrenci tiyatro şenlikleri düzenlenmektedir. Bu şenliklere en iyi topluluklar çağrılır ve yarışmalı geçer. Polonya'nın çağdaş ünlü yazarlarından Tadeusz Rozewicz'in bu kentte oturması bile önemseniyor halk tarafından. Rozewicz, gerçekten de önemli bir oyun yazarı ve şair. Şimdilerde Mrozek'ten de önde tutuluyor. Mrozek, yurt dışında yaşıyor, bu bakımdan eskisi kadar sevilmiyor Polonya'da. Kaldı ki, Avrupa'da Batı'da yaşadığı için iyi yapıt veremiyor. Yurt dışında olmasının etkisi olsa gerek. Kendi toplumundan, kendi vatanından kopması onu giderek cılızlaştıracağa benzer. Son yapıtını Batı'da yazmış ama ilgi görmediği gibi, eski oyunlarına göre oldukça zayıf olduğu söyleniyor. Rozewicz öyle değil. Artan bir güçle yazıyor her oyununu. Varşova'daki Dramatyczny Tiyatroda gördüğüm «Smieszny starusek-Neşeli İhtiyar» adlı oyunu gerçekten de ilginçti. Bu oyun Wroclaw'da Wroclaw'lu yönetmen Jarz Jarocki'nin sahne düzeniyle oynanıyordu.

Polski Tiyatronun baş yönetmeni ve sanat direktörü Krystyna Skuszanka ile uzun süren bir konuşma yaptım. Polonya Tiyatrosunun soluklu ve güçlü yönetmenlerinden biri de Skuszanka'dır. Eşi Jerzy Krasowski ile birlikte çalışıyor. Kimi zaman birlikte, çokluk yalnız oyunlar sahneliyor. Savaştan sonra Nowa Huta diye bir kent kuruluyor Güney Polonya'da. Çoğunluğu işçi olan bölgenin sanayi bakımından önemi ön planda tutuluyor. Fabrikalar kuruluyor burada. Nowa Huta, bir köyken, bir kent oluyor sanayinin desteğinde. Yalnız, Nowa Huta'yı Polonya'da ünlü yapan salt fabrikalar değil. Özellikle tiyatrosudur denebilir. Tiyatro için önce bina yapılıyor, sonra Krystyna Skuszanka ile eşi Krasowski geliyorlar ve Nowa Huta tiyatrosunu kuruyorlar. Öylesine bir repertuar tiyatrosu oluyor ki, kısa zamanda oyunları izlenen bir kent olup çıkıyor.

Birkaç yıl sonra bu çalışkan, çalışkan oldukları kadar ülkücü karı-

koca yönetmenler Wroclaw'a geliyorlar. Polski Tiyatroda ramp ışıklarına çıkan oyunlar uzun zaman afişte kalıyor.

1966-1967 de «gençler tiyatroyu tanıyorlar» adlı bir yarışma düzenliyorlar Skuszanka ve Krasowski. Yarışma süresi tam bir yıl sürüyor. Binikiyüz kişilik tiyatro salonunda her yıl tekrarlanmaktadır bu yarışma.

Yarışmayı halk ve gençler çok tutuyormuş. Şimdi salonun yarısı gençlerle doluyormuş. İlgi büyük. Yeni bir seyirci yetiştirmişler. Yarışma, her yıl sanat olayı niteliğini koruyor. Tiyatro üstüne yazılar yazılıyor, eleştiriliyor-yapılıyor gençler tarafından. Yarışmanın yargıcılar kurulu var. Onlar da değerlendiriyor yazıları. Ödüller veriliyor dereceye girenlere. Son beş altı yıldır Wroclaw'ın seyircisi öylesine artmış ki, kimi oyunlar sürekli olarak kapalı gişe oynanıyor. Kimi oyunlar ilgi görmezken artık tıka basa doluyormuş tiyatro. Seyirci yetişmiş Wroclaw'da. Halk da tutkun tiyatroya.

Krystyna Skuszanka, bugün Polonya'nın en ünlü yönetmenlerinden biridir. Özellikle klasik oyunları, yeni bir anlayışla sahnelemede usta. Tabiî çağdaş yazarların da eserlerini başarıyla sahneliyor. Bu soy ünlü bir yönetmen için problem değil çağdaş oyunları sahnelemek. Oysa güç olan eski ve klasik yapıtların yeni bir anlayışla sahneye konmasıdır. Polonya Tiyatrosunda bugün çok uygulanıyor bu soy çalışmalar. Kanımca Polonya Tiyatrosuna yeni bir soluk getirilmişse, bu denli çalışmanın payı ve katkısı çoktur.

Polski Tiyatronun sanat yönetmeni Skuszanka; Cracow'da tiyatro akademisini, Poznan'da tekrar üniversiteye gidiyor ve filolojyi bitiriyor. Sonra Varşova'nın çok ünlü Aleksander Zelwerowicz Tiyatro Akademisinde reji öğrenimini tamamlamış.

1956'da Nowa Huta'da tiyatro kuruyor eşiyle birlikte. 1960 yılında ayrılıyorlar. Nowa Huta, Cracow'un yakınında savaştan sonra kurulmuş bir kent. Buradaki çalışma, sosyal bakımdan çok önemliydi elbet. Fabrikalardaki işçiler seyirci oluyor tiyatroya. Onların aileleri, çocukları yeni bir kentin, yeni bir tiyatronun seyircileri oluyorlar. Gozzi'nin «Turandot»uyla açıyorlar perdeleri ilk kez. «Prenses Turandot», tiyatro olarak çok önemli bir yapıttır. Biçim ve modern yorum getiriyorlar bu tiyatroya. Shakespeare, Calderon, Camus, Steinbeck, Dürrenmatt'ın «Büyük Romulüs»ünü sahneye koymuş. Klasik ve modern oyunlardan kurulu bir repertuar uygulanıyor.

Skuszanka, en çok Shakespeare'i seviyor. Görüştüğümüzde Norveç'te Shakespeare'den bir oyun sahneye koymuş ve yeni dönmüştü. Mayıs'da Oslo'ya gidip gene Shakespeare'den «Fırtına»yı sahneye koyacaktı. Calderon da sevdiği yazarlar arasında. Polonyalı yazarlar-

dan Mickiewicz en çok sevdiği yazar. Özellikle «Cadı» adlı yapıtını. Bu oyunu da sahnelemiş. Slowacki'nin «Kordian Balladina»sını, «Salome'nin altın düşü»nü sahneye koymuş. Politik tiyatroyu çok seviyor. Brecht'i de. Ernest Brill'in en son yapıtını birlikte sahnelemişler karı-koca. Brill, bu tiyatro için yazmış oyunu. Yeni bir oyun daha verecekmiş Brill. Manzum yazıyor Brill. Modern tragedya yazarı. Grombrowicz' ve Brill'in birer oyunları sahnelenecekti. Grombrowicz'in «Nikâh»ı ünlü bir yapıttır. Bunu sahneye koyuyordu.

Polonya Tiyatrosunun bugün önde gelen rejisörlerinden, biridir Erwin Axser. Doğu ve Batı ülkelerinde çok iyi tanınır. Geçerek Amerika'da adından sık sık söz edilir. Özellikle çağdaş Polonya yazarlarından Slowomir Mrozek'in oyunlarını en iyi biçimde yorumlayıp sahneye koyan yönetmen olduğu için de Batı'da çok ünlüdür. Mrozek'in yapıtları ilk zamanlarda Batı da sahnelendiği vakit, başarısızlığa uğruyordu. Mrozek yorumcusu olarak Axer bir çok ülkelere çağrıldı, ilkin sırf Mrozek'i sahneye koysun diye. Böylece Batı, onun gücünü kısa zamanda tanıdı. Şimdi bütün çağrıları kabul ediyor ve gittiği ülkelerde çeşitli oyunlar sahneliyor. Sosyalist ülkelere de çok gidiyor.

Adını Polonya Tiyatrosundaki başarılarından duymuştum. Varşova'nın çok tanınmış «Teatr Wspolczesny-Çağdaş Tiyatro»nun hem sanat direktörü, hem de baş yönetmenidir. Bu tiyatronun çalışmalarını uzaktan izliyordum. Çağdaş Polonya'lı rejisörler arasında Batı en çok Axer'i tanıdı başlangıçta. Bunun önemli nedenlerinden biri de çok yönlü bir yönetmen oluşudur Axer'in. Varşova'daki «Çağdaş-Wspelczesny Tiyatro»nun baş sorumlusu demiştim. Çağdaş Tiyatroda her tür oyun sahnelenir. Seyirciyi bir tiyatroda çeşitli oyunlarla kaynaştırmasını başarmış bir yönetmendir. Çağdaş Polonya Tiyatrosu çok şeyler borçludur ona. Güzeli anlayıp beğenme gücü Polonya'lı seyircide yoğunluk kazanmıştır. Axer, seyirciyi çok iyi tanıyan yönetmendir. Nitekim klasik ve öncü yazarların yapıtlarına repertuarda yer verirken belirli bir ölçüde tutmayı bilmiştir. Örneğin Brecht'i en keskin biçimde yorumlaması, politik ve epik tiyatro anlayışının özgün bir örneği olarak gösterilebilir. Seyirci ile yapıt arasındaki aracılık görevini ustaca ortaya koymaktadır. Aracılıktaki tutumu, bir dünya görüşüne dayanır. Marksist dünya görüşünü sanat açısından koyar ortaya. Politik tiyatroda çözümlemeyi ayrıntılara kadar vardırır. Seyirci ile oyun arasında en küçük bir boşluk bırakmaz. Onunla yapmış olduğum konuşmayı yansıtırken ve sahnelediği belli başlı oyunları verirken de görüleceği gibi yorumlama ve çözümleme üstünlüğü farkedilir. Schiller'in «Mari Stuart»ını birgün öğrenci matinesinde seyrettim. Gençleri hem tiyat-

roya alıştırmada, hem de yetiştirme söz konusu olunca bu soy yapıtların güçlüğü daha bir ortaya çıkar.

Erwin Axer'i ilk tanıyışım

Polonya'dan ve Batı'dan yankısını duyduğum yönetmenle karşı karşıya gelmeden önce, sahnelediği bir oyunu 1967'de Leningrad'daki Gorki Tiyatrosunda görmüştüm. Bertolt Brecht'in «Arturo Ui» adlı yapıtını bilenmiş kılıç gibi sahneye koymuştu. Aynı yapıtı Varşova'da kendi yönettiği Çağdaş Tiyatroda daha önce sahnelemişti. Axer'in Varşova'daki «Arturo Ui»nin başrolünü bugün Polonyanın en güçlü, en büyük karakter oyuncusu olan Tadeusz Lomnicki oynuyor. Sonradan çok dost olduğum Lomnicki'nin daha sonra sözünü edeceğim. Üstüne kitap yazılacak bir sanatçıdır.

Polonya'da Brecht ve oyunları bir ayrıcalık taşırlar. Geçerek Polonya Sahnelerindeki Brecht üstüne uzun bir çalışması olan değerli dostum ve ünlü eleştirmen Roman Szdlowski'nin kitabından söz etmek gerek ama yerimizin darlığından bu isteğimi yerine getiremiyorum.

Axer ve anlattığım diğer usta yönetmenlerin sanatçı kişilikleri yanında geleneksel Polonya Tiyatrosu'nda görüle gelen politik tiyatro anlayışının çeşitli aşamalar göstererek doruğa eriştiğini belirttim. Bu bakımdan çeşitli tiyatro türlerini deneyen Polonya'lı yönetmenler sonucu sanatla bağlamasını biliyorlar. Erwin Axer'de bunlardan biridir. Oyunun niteliği ve demeci ne olursa olsun, sanat açısını yitirmeden bütünleyici bir yorum ve sonuç getiriyor. Gençler de normal seyirciler gibi etkilendiler «Maria Stuart» ta. Üstelik bu etkilenişin nedenini anlıyorlardı. Oynanış, reji, dekor-kostüm (scenografia) çok ilgi çekiciydi. Bütün oyuncuların başarılı olduğu oyunda Axer'in eşi olduğunu sonradan öğrendiğim Zofia Mrozowska'yı «Maria Stuart»da görmek gerçekten ilginçti. Scenografia'yı yapan Ewa Starowicyska'yı özellikle övmem gerek. Oyunculardan Mikolajska'yı, Wollejko'yu ve diğerlerini de ilgiyle izledim.

Erwin Axer'le karşılaşmak ya da görüşmenin güç olduğunu söylemişlerdi. Konuşmayı pek sevmezmiş. Öyle olduğu halde değerli insan Maria Wroblowska çok kolay sağladı konuşmamızı.

Axer, 1939 da Varşova'daki Tiyatro Enstitüsü'nü bitirmiş. Hocası Leon Schiller'di (1887- 1954). Schiller, Modern Polonya Tiyatrosu'nun kurucusu olan büyük bir yönetmendir. Polonya Tiyatrosu'na mimarî anlayışı ve dramatik bakımdan yenilik getirmiş. Leon Schiller de E.G. Graig'in öğrencisidir. Graig; «Reinhardt, Meyerhold, Bertolt Brecht ve hiç birimize benzemeyen bir rejisördür, büyük rejisördür» diyor. Schiller, tiyatro akımlarını toplamış, kendine özgü bir tiyatro anlayışı

getirmiş ülkesine. «Filozofik bir tiyatro anlayışı olan yönetmendi» diyor genç yaşta ölen ünlü Polonya'lı eleştirmen Edward Csato.

Axer de sentezci ve gerçekçidir. Geçerek Polonya Tiyatrosu'na Wiercinski ile bu denli bir yenilik getirmişlerdir. Nedir ki Çağdaş Tiyatro, 450 kişiliktir ve 38 sanatçı ile çalışır. Çift sahnesi var. İkinci salon 250 kişi alır. «Wspolczesny»nin büyük sahnesi Varşova'nın «Okopowa», küçük salon ise «Mokotowska» çevresindedir. Sahne olanaklarına bakılınca Tairov'un Moskova'da kurduğu «Kameralny»-Oda Tiyatrosu» görünümündedir. Axer'de küçük sahnede büyük prodüksüyonları gerçekleştiriyor. 25 yıldır bu tiyatroda çalşıyor. 1949 da gelmiş buraya 1946-49 yıllarında Polonya'nın başka bir kentinde «Lodz» da çalışmış. Bütün Polonya Tiyatroları repertuar düzenini uyguluyorlar. Haftada iki ya da dört oyun oynanır Çağdaş Tiyatroda. Küçük salonda ise, iki yada üç. Bu yıl üçer prömiera (ilk gecelere böyle diyorlar; Oyunların ilk oynanışını belirtmek için kullanılır prömiera sözcüğü.) yapacaklarmış. Diğer eski oyunlar, repertuarda haftanın belirli günlerinde tekrarlanır. Her gece değişik bir oyun oynanıyor yani. Yalnız teknik olanaklardan ötürü dörtden fazla eser oynanamıyor Çağdaş Tiyatro'da. Ben oradayken, eski yazarlarından Witkiewicz'in yeni bir oyununu sahneye koyuyordu. «Ana-Matka» adlı yapıtıydı Witkiewicz'-in. Bu sembolist bir yazar. Strindberg, İbsen gibi bir havası var yazarın.

Varşova melodileri

Soğuk, kar ve güzellik içiçe Varşova'da. Bir yandan Chopin'in, öte yanda Moniuszko'nun, beri yandan da Szymanowski'nin müziği kulaklarımda, kafamda ve belleğimde melodiler biçimine giriyor. Chopin'in Mazurka'ları, Polonezleri, Piyano Konçertoları romantik tavrın Polonya müziğinde önemli bir yer almasından sonra, özellikle bu çeşit müziği gerektiği biçim ve duygu içinde yorumlayan ve çalan sanatçılar çıktı müzik dünyasında. Wieniawski'nin Keman Konçertosunun ezgileri doluyor yüreğime. Müzik sevdalısıyım, hangi birini yakalasam. Ama bırakmıyorum ardını. Değerli dostum Varşova'nın tek ve en büyük operası Vielki'nin genel yönetmeni Sliwinski'nin çağrılarını kaçırmıyor Polonya Operasını, balesini izliyorum. Özellikle Stanislaw Moniuszko'nun «Halka» operası unutulur mu hiç. «Halka», genç bir bayan Moniuszko'nun librettosunda. Bir köylü kızı «Halka». Opera geleneğine göre o da mutsuz sonu öngörüyor.

Folklorun, halk danslarının büyük sanatçıları karı-koca Mira Zi-

minska-Sygietynska ve Tadeusz Sygietynski'nin topluluklarını görmek istiyorum. Plakçılarda yakalıyabiliyorum onları ancak.

Notlarıma bakıyorum müzik için bir bukadar daha bölüm açmam gerekiyor ama yıllık'ta yer yok.

Çağdaş tiyatroya yetişmeliyiz. Kar tipi biçimini alıyor. Soğuk ülkelerin insanları genellikle kalın giyinmek zorundalar. Oysa Polonyalılar kadın ya da erkek olsun giyime çok dikkat ediyorlar. Soğuklara karşın caddeler ve mağazalar dolup taşıyor. Kitapevleri, plakçılar, hele çiçekçi dükkânları insanları almıyor. Gerçek Polonyalı geleneklerine bağlıdır ama modern olmayı, ilerici olmayı da hiçbir kez bırakmaz elinden. Herşey mutluluk üstüne kurulmuş. İnsan sevgisi çiçekçi dükkanlarından dolup taşanlarla ölçülebilir. Eksiksiz bir içtenlikle Polonyalı güzele ve sevgiye karşı. Ya tiyatrolar diyeceksiniz? Boş bir salon görmedim hiç. Yarısına dek olanına da rastlamadım. Bütün tiyatroların iyi ve güçlü olmaları gerektiğini kılı kırk yaran seyirciden anlıyor insan. Seyircinin denetleyici bir güzellik duygusu var. Okullara girmiş tiyatro sevgisi. Seyirci kitle halinde yetişiyor. Onun için tiyatroları beğendirmek zorundadır Polonyalı tiyatrocular. Ne ki tiyatroyu beğendirirken ödün vermez seyirciye.

Soğuk bir kış sabahı Mokotowska'daki «Teatr Wspolczesny»nin yolunu tutuyorum. Play Steindberg'in sahne çalışmalarını izleyecek ve sonra Polonya'nın bir numaralı film rejisörü Andrzej Wajda ilekonuşacağız. Sessizce salona girmek üzereydik. Kapıda güleryüzlü bir oyuncu karşıladı bizi. Andrej Lapicki idi bu. Elimizi sıktı, salona buyur etti. Wajda işaret verdi, oyun başladı. Ön sıraların birine oturmuş, provayı izliyor. Yanında asistan bir bayan ara sıra notlar alıyor. Kimi zamanda kendisi bazı şeyler yazıyor. Sahnede iki güçlü oyuncu var; Tadeusz Lomnicki ve Barbara Krafftowna. Sırası gelince, bizi kapıda karşılayan Andrzej Lapicki'de oyuna katıldı. Üçlü bir oyun bu, «Play Strindberg». Strindberg'in «Cehennem Dansı»ndan esinlenerek Dürrenmatt tarafından yazılmış. Oyunun yakında temsilleri başlayacak. İlk geceye çağrılıyorum. Wajda bir de o zaman görmemi salık veriyor. Üçü de usta oyuncunun.

Andrzej Wajda'yı sinema meraklıları yakından tanırlar. Özellikle bizim sinematek onun filmlerinin toplu gösterisini yaptı. Provadan sonra konuşurken «yakında İstanbul'a gitmem gerek ama hâlâ vizem gelmedi. Bu durumda oyunu çıkarır çıkarmaz Japonya'ya gideceğim» dedi. Dönünce öğrendim. Sinematek'teki toplu film gösterisi 24 Şubat'ta başlamış 6 Mart'ta bitmişti. Ben onunla 5 Mart'ta konuşmuştum. Sonra Prömier'de tekrar görüştük. Birlikte resim çektirdik. Çok

istiyordu Türkiye'ye gelmek. Oysa konuştuğumuz gün İstanbul'da «Küller» filmi gösteriliyordu.

Wajda'yı ünlü kılan «Kanal» filmidir. 1957'de Cannes Film Şenliğinde ilgi gören film, «Polonya okulu»nun varlığını sinema dünyasına duyurmuştu. İşte bu okulun baş yöneticisi olan Wajda ile konuşuyorum. Çok sayıda filmi var. Bunu doğrulayan filmler ise şunlar: «Nesil-Pokolenie», «Güneşe doğru yürüyorum-Ide do slonca», «Küller ve Elmas-Popiel I Diament», «Suçsuz Büyücüler-Niewinni Czarodzieje», «Herşey satılık-Wszystiko na sprzedaz», «Küller-Popioly», v.b. Wajda, Varşova'nın ünlü Tiyatro Akademisinin sinema rejisörlüğü bölümünde hoca. 1926 doğumlu. Krakow'da Güzel Sanatlar Akademisinde resim öğrenimi yapmış, sonra 1952 de Lodz Sinema okulunu bitirmiş. İlk filmi «Nesil»i 1954 de çevirdi «Kanal»da Varşova'daki Almanlara karşı yapılan başkaldırma anlatılır. Onbeş film yapmış şimdiye dek. Beş oyun sahneye koymuş. «Play Strindberg»in yönetimi ile birlikte dekorlarını da Wajda hazırlamıştı. Çok iyi yorumlamıştı oyunu.

LOMNİCK, LAPİCKİ ve Krafftowna

Bu iki oyuncu ile birlikte Krafftowna'yı «Play Strindberg»in provasında tanıdım, çalışmalarını izledim. Sonra oyunun ilk gecesinde üç usta oyuncunun olağanüstü büyük başarılarını seyrettim. Kanımca Tadeusz Lomnicki, Polonya'nın en büyük karakter oyuncusudur. Onun «Arturo Ui»sini unutmak olanaksız. Virtüöz bir oyuncu bu, «Play Strindberg»de üçünün oyunu seyredilmeğe değer güzellikteydi. Oyundaki sessiz geçişleri, nefret, sevgi öylesine ayrıntılı ve güzellikteydi ki, bunu anlatmak gerçekten güç. Oyunculukta aranan gelişimle doruğuna ulaşıyorlardı bu oyuncular. «Ölüm Dansı»ydı Strindberg'in. Provadaki oyun da aynı güzellikteydi. 5 Mart'ta gördüm bu oyuncuları. «Ölüm Dansı»nı Dürrenmatt'ın kaleminden izliyoruz. Ogün aşkla-nefretin içiçe olduğu oyunu aynı günün gecesinde ben de «Varşova» da yaşadım.

Krafftowna bu dönem gelmiş Çağdaş Tiyatro'ya. Daha önce Dramatik Tiyatroda oynuyormuş. Oyunculuğun en verimli çağında. «Play Strindberg»de güzel oyununu rol gereği de olsa «cinsi lâtif» olarak süslüyor ve iki usta oyuncuya büyük oynama olanağını sağlıyordu. Aşkın tatlılığını, acılığını bu denli başarıyla verebilmek Krafftowna'ya bir ayrıcalık kazandırıyor. Doyumlu bir aşk mı, yoksa doyumsuz bir aşk mı bu? Aşk denen, kıskançlık denen iğrenme denen üç zıt nesnenin yoğunluğunda üç virtüöz, duygunun geniş alanında etkileyici, çarpıcı birer oyun veriyorlar. Strindberg'in aşkı ele alış biçimi bütünüyle

gelenek dışıdır. Alışılmış, duyulmuş tür böyle değil. Wajda'nın yorumuyla oyuncular da bu geleneğin dışına çıkıyorlar. Oyun bitiyor ve alkışların ardıarkası kesilmiyor.

Temsilden sonra Krafftowna, Lomnicki, Lapicki ile Axer'in odasında konuşuyoruz. Seyircinin nefesini kesen, salonu sünger gibi emen sanki bu üç oyuncu gitmiş, yerine üç sessiz, alçak gönüllü insan gelmişti.

Ya o «Arthur Ui»deki Lomnicki? Nasıl da inandırıcı diktatör Führer olabiliyor? Wajda'nın «Suçsuz Büyücüler» filmindeki Lomnicki'ye ne demeli? Ertesi gün Tiyatro Akademisinde genç hoca öğrencilerinin başında çalışmalarını gösteriyor bize. Bir başka gün Lapicki ile Aleksander Scibor-Rylski'nin «Rodeo» adlı oyununda hem rejisör hem de oyuncu olarak seyrediyoruz. Bu kez «Rodeo»daki başarılı üçlüde Marta Lipinska'yı görüyoruz. Çağdaş bir yazar Aleksander Scibor-Rylski. Eser oldukça hafif sayılır ama sahneye konuş ve oynanış ilginç. Sonra değişik bir aşk üçgeni var. Fransız bulvar oyunlarına benzemiyor. Çağdaş insanın biraz da bunalımını veriyor.

Ludwik Rene

Varşova'nın en büyük ve en yüksek binasına Kültür Sarayı diyorlar. «Teatr Dramatyczny- Dramatik Tiyatro» buradadır. Klasik tiyatro da; Stanislaw Wyspianski'nin çok önemli Polonya Tiyatro Edebiyatının baş yapıtlarından biri olan «Kroniki Krolewskie»yi burada oynuyordu. Varşova'ya gidince ilkişim bu oyunu görmek oldu. Yapıtı Polanya'nın önde gelen yönetmenlerinden Ludwik Rene sahnelemişti. Rene, tarihsel ve politik oyuna yenilik getiren bir yorum katmıştı. Çağdaşları gibi Rene'de politik oyunu çok seviyor. Çağdaşlık paralelini sağlamada gerçek bir başarıya ulaşmıştı. Wyspianski'nin üç oyununu birleştirmiş, yazarın ölümüyle yarım kalan oyununu bulup çıkarmış ve ramp ışıklarına getirmişti.

Ludwik Rene, ilkkez Polonya'da Dürrenmatt'ın «Fizikçiler Anabatysci» adlı yapıtını sahneledikten sonra oyunun yazarı Dürrenmatt; Dramatik tiyatroda oyunu gördükten sonra «şimdiye dek gördüğüm oyunlarımın sahnelenişleri içerisinde en başarılı reji budur» demiş. Bunun doğruluğunu anlamak için «Kroniki Krolewskie»yi ve «Fizikçiler»i görmek yetiyor kişiye.

Ludwik Rene'nin ustalıkla gerçekleştirdiği sahne düzenine derinlik ve açıklık kazandıran dekorcu Jan Kosinski'nin de oyuna katkısı çok. Aynı dekorcunun Rozewicz'in «Neşeli İhtiyar»ındaki çalışmasını görmüş ve çok sevmiştim. Tadeusz Bairo'nun müziği, Alı Bunsch'un

kostümleri ve bütün oyuncuların başarılı yorumları, «Kroniki Krolewskie»yi yönetmen Rene'ye yaraşır nitelikte büyük bir prodüksiyon biçimine getirmişti.

Öyle sanıyorum ki Polonya Pantomimi dünyanın en büyük topluluğudur bugün. Ama gene öyle sanıyorum ki, Henryk Tomaszewski bugün artık dünyanın en büyük pantomim yönetmenidir. Marcel Marceau'dan da mı üstündür diye soracaksınız. Marcel Marceau, bir virtüozdur, solo yapan büyük ustadır. Oldum olası sanatta karşılaştırmayı sevmem. Ancak, Henryk Tomaszewski büyük ustadır usta olmasına ama yeryüzünde pantomim sanatında onun yaptığını hiç kimse gerçekleştirememiştir. Geniş bir kadro ile dünyanın en büyük pantomim topluluğunu kurmuştur. Bale sanatından gelme Polonya'nın en seçkin pantomim ustasıdır. Yeryüzünde bu soy virtüozlar topluluğunun bir benzeri daha yoktur. Onun için Henryk Tomaszewski'yi dünyanın en büyük pantomim yönetmeni diye tanımlıyorum. 1970 Mart'ında Wroclaw'da tanışma, görüşme ve izleme olanağını bulduğum Tomaszewski'nin yönetimindeki topluluğu gördükten sonra sanat olayı açısından solukları kesen bir güzellik, heyecan taşıdığını anladım. Geçerek Mayıs ayında Londra'daki temsilleri İngiliz'lerin soğukluğunu bile eritmesini başardıklarını gazetelerinden okudum. Aslında bir meraktı benimkisi. Kendini beğenmiş İngilizin saatlerce kuyruklarda beklemesi yadırgatmadı beni.

Gösterileri heyecan vericidir. İnsan gücünün nelere ulaşabileceğini anlıyabilmek için pantomimi yakından izlemek gerekiyor. Sahneye getirilen oyun, sürekli olarak ilginçtir. Oyunun yaratıcısı sanatçıları yani oyuncular, bütünüyle kusurlardan kurtulmuştur. İyi kurulu topluluğun sahne üzerinde durmadan ördüğü gösterilerle değişik bir yöntemi getiriyorlar. Ben Tomaszewski'nin taşkın verimliliği üstüne övücü davranmıyorsam, bilinen pantomim sanatından daha değişik yöntemle zafere ulaşan bir başarı göstermesindendir. Uyguladığı kurallar 1956'da kurulan bir topluluğun geleneğini kendi yönteminde aramasında ve üstün nitelikler kazanmasındandır. 23 kişilik bir kadro ile oynadığı güç yapıtları tam bir birlik içinde örmeleri övülecek gibidir. Kendine özge gözlem kudreti olan yönteminin oyuncuları da özel olarak eğitilmektedirler. Sahnede seyredilince gerçeklik etkisi yaratmaktadır.

Oyunu (ben buna oyun diyorum, çünkü bir eseri baştan sona dek aynı güzellikte benzerine rastlanması kolay olamıyacak gibi yenilikçi biçimde vermesinden ötürü oyun diye tanımlıyorum.) olağanüstü biçimde yorumlamaları bu sanat dalında yani pantomimde Po-

lonya'nın günümüzde nereye ulaştığını bilmemize rahatlıkla yetiyor. Katkıda bulunmuş bunu anlatabilmenin gereğini kavramış ve çalışmayı teknik olarak da başarmıştır. Tomaszewski'nin temel kanılarına tanıklık eden hareket, dans, cimnastik, akrobasi ve ritm müziğin yardımcılığında temayı ortaya çıkarıyor. Bir kaç yıl önce İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Gençlik Şenliklerinin birinde Polonya'nın Gest Pantomim Topluluğunu görmüş ve büyük heyecan duymuştuk. Onlar, Henryk Tomaszewski'nin ışığında kendi olanaklarıyla bu soy çalışmayı gerçekleştirmişlerdi. Çünkü doğrudan doğruya Tomaszewski, 1955'-te Varşova'da düzenlenen uluslararası dünya Gençlik Şenliğinde birdenbire büyük bir başarı kazanıyor.

Ondört yıl önce bu topluluğu kurduğu zaman, bilinen yöntemleri uygulayacağı sanılıyordu Tomaszewski'nin. Oysa apayrı bir yöntemle, kendi kişisel çabalarını değerlendirerek Polonya Pantomim Sanatının geleneğini gerçekleştirmeyi başardı. Tiyatroda Stanislavski'nin, Copea'nun, Dullin'in, Craig'in, Tairov ya da Artaud'nun yaptığını pantomimde yapıyor Tomaszewski. Bu bakımdan erişilmesi güç bir başarı sağlıyor. Genellikle Polonya Tiyatrosu, Pantomim ve grafik sanatları büyük üslûp kazanmışlardır. Bunun nedeni de gerçekten kişilik sahibi yönetmenlerin ortaya çıkmalarıdır.

24 Mart 1970'de Wroclaw'da Tomaszewski'nin kendi deyişiyle 10. cu prömierası'ndan bir hafta sonra görüyorduk Goethe'nin «Faust» unu. Tek perdelik oyunlar sunarmış. Tabiî bir gösteriyi dolduracak gibi düzenlermiş. Örneğin üç ayrı oyun olurmuş bu. Ama benim gidişime rastlayan günlerde Faust ile yeni bir çığır açıyordu Tomaszewski Pantomim sanatında .Bütün bir oyunu baştan sona dek sözsüz oyun olarak sunuyordu seyirciye. Bu yapıtın ilk temsili 16 mart'da yapılmıştı. Faust'u kendi anlayışında özüne dokunmaksızın yeniden düzenlemiş, koreografisini de gerçekleştirmişti. Hector Berlioz'nun müziğini pop-caz müziğinin kesitinde yeni bir boyuta götürmüştü. Wroclaw'ın «Polski Tiyatrosu»nda oynanıyordu. Dekor ve kostümleri Wladyslaw Wigura gerçekleştirmişti. Henryk Tomaszewski'-nin baş yardımcısı asistanı Leon Gorecki'ydi. Ve tabiî Osmuslki'nin ışık düzeni ile bu virtüozlar topluluğunu görmek için kesinlikle Wroclaw'a gitmek gerekir. Gerçi otuz temsili Wroclaw'da verir topluluk ve onun dışında Polonya'yı dolaşır ama Wroclaw'a gitmenin yararı çoktur. Sonra Wroclaw, Krakow görülmesi gerekli kentlerin başında gelir.

Topluluk takım olarak başarılı. Üç dört solocu var, diğerlerinden üstün ama oyun içinde bunu anlamak kolay olmuyor. Faust'u L. Czarnota, Mefisto'yu Jerzy Kozlowski oynuyordu. Bunlar hemen

kolayca bilinen roller. Ama takım halinde çok güzel oynuyorlardı. Rajmund Klechot, Z. Starczynowski, Ewa Czekalska, Ewa Warwas, Marynowska, Grazyna Bielawska, Danuta Kisiel - Drzewinska ve diğer sanatçıların hepsi Faust'u olağanüstü güzel oynadılar.

Henryk Tomaszewski'ye göre konuşmalar, yani tiyatrodaki dialoglar bütün yeteneklerini yitirmiştir. XX. yüzyılda tragedya değil, burlesk türü'nün geçerli olduğuna inanmaktadır. Ancak, tragedya pantomim sahneleri içindir. Özel olarak bunları söyler Tomaszewski. Nedir ki, pantomim temsillerini gördükten sonra ona inanmamak olanak dışı bir şey oluyor. Bu yorum, pantomim sanatının temeli olan büyütme ve biçim değiştirme gücünü yansıtması bakımından önemlidir. Ancak, her sanatın kendine özgü alanı olduğunu da unutmamak gerek. Sözlü oyunlara karşı baş kaldırma sanatının ilginç örneğini Wroclaw'da pantomimde gördüğümü söylemek isterim.

Varşova, Wroclaw, Krakow arasında ki sanat yarışmaları, şimdi diğer kentlere de sıçramış. Hiç bir kent «mahrumiyet» bölgesine girmediği için devletten gerekli yardımı alıyor ve gücü yettiğince sanatın çeşitli dallarındaki yarışmalara rahatlıkla girebiliyor.

LABORATUVAR TİYATROSU ve JERZY GROTOWSKİ

Varşova'da sahne sanatıyla uğraşanları gördükçe değişik yorumların sentezlerini kavramada daha bir aydınlığa kavuşuyordum. Kafamdaki sisler dağılıyor. Polonya tiyatrosu üstüne ufkum genişliyordu. Bu bir öğrenmekti kısaca. Özgün yapıtları seçiyordum hep. Seçmekte yardımcı oluyorlardı dostlarım. Tiyatro ile ilgili kişilerin tanıdıkça görüşlerimi, düşüncelerimi öğrenmek istemeleri de çok olağandı. Bu soy çalışmalarımızın bir yerinde konuşmamız Jerzy Grotowski'ye gelip noktalanıyordu. Görüp görmediğimi soruyorlardı hep. Tiyatro üstüne yaptığımız konuşmalardan sonra bana yöneltilen sorulardan biri her zaman Grotowski ve onun yönettiği tiyatro ile ilgiliydi. Fikrimi öğrenmek istiyorlardı. Oysa, Grotowski üstüne görüşümü açıklayabilmem için Wroclaw'a gitmem, onun yönettiği Laboratuar Tiyatrosu'nu görmem gerekiyordu.

Aslında bu soruyu kendim de sormuşumdur. Bu denli yankılar uyandıran tiyatroyu görmezlikten gelemezdim. Gidip yerinde incelemem en doğru yoldu. Nitekim bunu yaptım. Varşova'dan Wroclaw'a bir saatte vardık Lot Hava Yolları'nın normal uçağıyla. İstanbul-Ankara kadar bir yol. Dönüşümüzü 35 dakikada yaptık bir başka jet uçağıyla.

Grotowski'nin hiçbir yerli ya da yabancı yazarla, eleştirmenle konuşmadığını daha önce öğrenmiştim Varşova'da. Tanınmış rejisör, Batı'ya, Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiği zaman konferanslar ve-

riyordu. Buna karşın onunla konuşma güçlüğü vardır. Bir rastlantı sonunda karşı karşıya gelmişseniz konuşulabilirdiniz belki. Ama genellikle konuşmaktan kaçınıyor ya da söz verdiği halde gelmiyor, yerine yardımcısı Ludwik Flaszen'i gönderiyordu. Nitekim, Wroclaw'a gitmeden önce Varşova'daki Interpress'in yöneticisi yazar Kozlowicz ve Anna Broniarek'in aracılığı olmasaydı değil Grotowski ile, Flaszen'le bile konuşamazdım. 24 martta Wroclaw'a gittiğim zaman buradaki Interpress'ten gazeteci meslektaşım Rutkiewicz, bütün programımızı istediğimiz biçimde düzenlemişti.

Wroclaw'ın tanınmış, eski ve tarih yönünden zengin bir kent olduğunu söylemeyi gerekli buluyorum. Bugün kültür ve sanat bakımından zengin ve kalabalık üç kent vardır; Varşova, Cracow, Wroclaw. Ama Polonya'nın her kentinde tiyatro var. Bu üç kentin ayrıcalığı ise eski ve büyük oluşları kadar sanat ve kültür bakımından da önem taşımalarıdır.

Bana kalsaydı, Polonya tiyatrosunu başladığım gibi aşağı yukarı bir kronolojik dizide anlatıp sonunda yani bugünkü Polonya Tiyatrosu'nun son aşaması (bu da tartışmalı bir konudur.)

Son yıllarda yetkili olmayanlar da Batı'da Grotowski üstüne yazılar yayımladılar. Bunların doğruluk derecelerini okurlarımıza anlatmak durumundayız. Aslında çok az bilgiye sahip Türk tiyatro severleri. Batı da yanlış alıp değerlendiriyor. İşine böyle geliyor çünkü. Burjuvanın şartlanmış seyircisi öz ve biçimden çok özgün (orijinal) buluyor bu soy çalışmaları. Asıl önemli olan Polonya tiyatrosunun bugünkü durumudur. Gerçekten de çağdaş tiyatrosu Polonya'nın, övgüye değer niteliktedir.

Bu satırları asla kuramsal olarak yazmıyorum. Polonya'da bulunduğum günlerde Wroclaw'a gidip Grotowski'nin Laboratuar Tiyatrosu'nu yakından gördüm, oyunlarını seyrettim. Topluluğun sanat direktörü Ludwik Flaszen ile konuştum. Aslında Flaszen'le de konuşmak kolay değil. Yukarıda da belirttiğim gibi Varşova'daki Interpress Wroclaw'daki büronun aracılığıyla konuşma ve görüşme günümüzü saptadığından buluşabildik.

Amerika ve Avrupa bunca abartmasaydı Grotowski'nin Laboratuar Tiyatrosu'nun üstünde pek fazla durulmayacaktı. Bir deneme olarak ilgi çekecekti. Oysa, Avrupa'nın Amerika'nın yozlaşmış burjuva seyircisi olağanüstü ilgi duyduğu için herkes merak etmeye başladı. Aslında yabana atılmayacak yenilikler getirmiş Grotowski. Karşı da çıkmıyorum bunlara. Tartışılabilir diyorum. Polonya tiyatrosu daha önemli bu deneysel çalışmalardan. Çağdaş Polonya tiyatrosunun vardığı bir sonuçtur Laboratuar Tiyatrosu. Polonya tiyatrosu-

nun çağdaş düzeydeki yeri büyüktür kanımca. Grotowski'yi, onun Laboratuar Tiyatrosu'nu Polonya tiyatrosu içinde ele alıp değerlendirmek doğru olur. Oysa, ne Avrupa'nın ne de Amerika'nın ünlü araştırıcıları böyle bir zahmete girmenin gereğini duyuyorlar. Grotowski, Merih'ten inmedi ya, Polonya'da yetişti. Bir dönem gelir büyük sanatçılar çıkar. Polonya bugün böyle bir ortamın içerisinde güçlü rejisörlere sahip. Devletin verdiği olanaklar ve tanıdığı çalışma özgürlüğü ile aşamalar yapıyor sanatta. Özellikle tiyatroda bunları saptadım, inceleme ve gözlemlerimle.

Yabancı ülkeden gelenlerin çoğu soluğu Wroclaw'da Grotowski'nin tiyatrosunda alıyorlar. Kimi seyirci de pek anlamadan seyrediyor oyunu. Şaşırtıcı, şoke edici oyunları görüp, 39 kişilik salonu boşaltıyorlar. Geçerek biz, sekiz yıldan beri oynanmakta olan **«Akropolis»** adlı bir oyunu gördük. Klasik Polonyalı yazar Wyspianski'nin bir yapıtıdır «Akropolis». Antrakt yoktu oyun arasında. Başladı ve normal sürede sona erdi oyun. Seyircinin çoğunluğu anlayamadı bittiğini oyunun. Cigara molası diye fuayeye çıktı. Birkaç kişi de tiyatrodan ayrılıp gitti. Seyircilerin çoğunluğu yabancıydı. Onlar hiç anlayamadılar oyunun bitip bitmediğini. Oyuncular salondan çekilip gidiyorlar, oysa. İlk kez gören için ilginç bir temsil ama sürekli izlenirse, seyirciyi bıktırır gibi geldi bana. Bunu iyi bildiğinden belki Grotowski, küçük bir salonda oyunlarını sürdürüyor. Sevinmem ve kıvanç duymam, ilk kez gördüğüm oyunda, seyircinin şaşırmasıyla da ilgiliydi.

Grotowski, eski oyunları alıp yeniden yazıyor. Düz dolaysız anlatımlara kaptırmıyor kendisini. Ama onun için gerekli olan da budur. Kendi türüne uygun biçimde oyunlar araması olağan elbet. Simgesel anlatımları, daha çok sahne üstündeki çalışmalara bağlı. Sentezlerden yararlanarak gerçekleştiriyor. Wroclaw belediyesince karşılanıyor ödeneği. Dilediği gibi bağımsız çalışmalarını sürdürebiliyor, Grotowski.

Wroclaw'da Gotik ve Rönesans dönemlerinden kalma güzel binalar var. Savaşta hemen hiç hasar görmemiş. Yani eski güzelliğini koruyabilmiş mutlu kentlerden biridir Wroclaw. 1946 sayımına göre 200 000 nüfuslu. Daha sonra 300 000 olmuş. Bugün daha fazla nüfusu. Üniversite ve yüksek okullarda 20 000'i aşkın öğrenci var.

24 Mart 1970'de Grotowski'nin Laboratuar Tiyatrosu'nda Wyspianski'nin «Akropolis» adlı oyununu gördükten sonra, ertesi gün Flaszen'le konuştum. Kentin iyi bir yerinde bulunan sanatçıların kendi lokallerinde görüşecektik. Polski Tiyatro'da, Tomaszewski'nin ünlü pantomim topluluğunun sunduğu Goethe'nin «Faust»unu nefesleri-

miz kesilircesine izledikten sonra saat 22.00'de Flaszen'le buluşmaya gittik. Salona girdiğimizde onu resminden çıkarmaya çalışıyorduk. Az sonra bir bayan kalkıp karşıladı bizi. Tanıtıyor kendisini, İrena Flaszena diye. Tiyatro oyuncusu. Genç bir aktorka - Yeni bitirmiş Wroclaw Tiyatro Enstitüsü'nü. Gölge oyunları üstüne bitirme tezini hazırlıyor. Türk gölge oyunlarından bazı örnekler istedi benden. Uzun süre Polonya ve Türk tiyatrosu üzerine konuştuk. Daha sonra Ludwik Flaszen geldi masamıza. Özür diledi geç kaldığı için. Jüri üyesi olarak bir toplantıya katılmış, ondan geç kalmış.

Ludwik Flaszen, «Aktörlükte Teori» adlı dersleri veriyor Wroclaw'daki tiyatro enstitüsünde. Asıl görevi Laboratuar Tiyatrosu'nun edebiyat direktörlüğü. Cracow Üniversitesi'nde Polonya dili bölümünü bitirmiş. Yeni denemeler yapıyor Grotowski'nin tiyatrosunda.

Teatr Laboratorium'u Jerzy Grotowski ile Ludwik Flaszen 1959'da Opole kentinde kurmuşlar. Burası da kasaba değil, bir kent. Wroclaw'a yakın. Güney Polonya'da. 1965'de Wroclaw'a getiriyorlar topluluğu. Gördüğüm topluluk hiç bozulmadan, kendi oyuncularını yitirmeden çalışmalarını sürdürüyormuş. Buradan ayrılanlar ancak yabancılarmış. Polonyalılar bir ikinci tiyatronun yokluğu karşısında başka bir topluluğa zaten gidemezler. En genç oyuncuları sekiz yıllıkmış. Stajyer öğrenciler var. İki de yabancı ülkeden gelmiş, bunlarla çalışıyorlar. Yerli ve yabancı stajyerlere burs veriliyor Polonya Devleti tarafından. Grotowski'nin tiyatrosunda çalışıp kendi ülkelerine dönmeyen öğrenciler oluyormuş. Çünkü çalışmaları yılla sınırlı değil. Örneğin buradaki aktörlük çalışmaları üç veya dört yılda biter diye bir ayırım yapılmamış. Pratik yöndendir çalışmalar genellikle. Ustalaşmış oyunculardan gençler yararlanıyor. Kuramsal dersler pek önemli değil. Topluluğun bütün masrafları Wroclaw belediyesince karşılanıyor. Olanaklar iyi, çalışmalar özgürlük içinde geçiyor. Her türlü denemeyi yapabiliyorlar. Bunları Laboratuar Tiyatrosu için çıkan özel bir kanunla gerçekleştiriyorlar.

Tiyatronun her işini yapan Grotowski ve Flaszen. Özellikle Grotowski, rejisör olarak bütün ağırlığı çekiyor. 1929 doğumludur. Rejisörlük bölümünü Cracow'da Yüksek Devlet Tiyatro Okulu'nda bitirmiş. Sonra Moskova'da ünlü bir enstitü olan G.I.T.I.S.'de tekrar okumuş. Burada öğrenimini yaparken Fransa'ya ve Uzak Doğu'ya gitmiş. Çin Tiyatrosu'nu incelemiş özellikle. Yogilerin hayatını araştırmış. 1957'de Cracow'da «Teart Story» - Eski Tiyatro'da ilk oyun olarak Ionesco'nun «Sandalyeleri»ni sahneye koymuş. İki yıl sonra kendi tiyatrosunu 1959'da Flaszen'le birlikte kurmuşlar. Şimdi Wroclaw'daki stüdyoda deneysel ve kuramsal dersler veriyor. Bazı Avru-

pa kentlerinde bu derslerini tekrarlamaktadır. Topluluk, Avrupa'da Amerika'da oyunlar sundu. 19 kişilik bir kadro ile kolay gidiyor dış geziye topluluk. Ludwik Flaszen'le konuşurken Türkiye'ye gelir misiniz diye sorduğumda, «Davet alırsak neden gelmeyelim, sevinerek geliriz» dedi.

Grotowski'nin tiyatrosuna yoksul tiyatro da diyorlar. En az dekorla, pek az aksesuarla oyunlar sunuluyor. Efektlerden vazgeçmiş, hiç kullanılmıyor. Aktör, en önemli rolü oynamaktadır. Yani «aktör vücudunu bir enstrüman, bir çalgı aleti gibi kullanmalı», «aktörün içinde» neler olmaktaysa, bunları göstermelidir. Duyulan her şeyi seyirciye aktarmalarını öğütler aktörlerine, Grotowski. Dramatik tiyatro ile en ufak bir ilişkisi yok denebilir. Her oyuncu, her oyunda aynı değil, ayrı ayrı yorumlar yapabilir. Yani tekrar yok Grotowski'nin tiyatrosunda.

Başlangıçtan beri Grotowski'nin tiyatrosunda oyuncu-seyirci ilişkisi sürekli olarak vardır. Bizim gittiğimizde de vardı. Seyirci-oyuncu içiçe bir arada Slowacki'nin «Kordian» oyununda, bizim gördüğümüz Wyspianski'nin «Akropolis»inde ve diğerlerinde bu durum sürüyor. Yalnız «Ksiaze Niezlomy» adlı oyunda seyirciler normal seyirci biçimini almış. Aynı şeyi «Apocalypsis cum Figuris» de görüyoruz. Bu oyun bir hikâyedir. Çağdaş insanın bunalımını anlatır. İnsan kimi zaman içinde duran kompleksi bilmez. Bunu iyi yansıtır oyun.

Grotowski'ye Stanislavski'nin öğrencisi, onun kurallarının sürdürücüsü dendi. Öğrenciliği, aynı okulu benimsemesindendir. Yoksa Stanislavski'den ders almış değildir. Çünkü Stanislavski öldüğü zaman Grotowski beş yaşındaydı.

Yalnız Stanislavski ile Grotowski arasında bir fark var. Grotowski'de «Subconscience»'a (bilinçaltına) geliyor seyirci. Oysa, Stanislavski'de seyirci «conscience» (bilinçli) duruma geliyordu. Asıl fark buradadır.

Teatr Laboratorium'un çalışmasını kısaca özetleyecek olursam, bu tiyatroda şu öğelerin önem kazandığını görürüz:

1 — Oyunculuk. Temel ilke oyunculuğun önemidir. Oyuncu olarak neler yapılabilir, nasıl çalışılabilir. Bunlar öğretiliyor stajyerlere.

2 — Sahneye konuş. (mise-en scéne) basittir.

3 — Çalışmaların bütünü insan yönünden önemlidir.

4 — Her zaman oyunculuk ön plandadır.

5 — Şarkı ve müzik kullanılmaktadır oyunlarda. Ama şarkılar, oyuncular tarafından söylenir. Bant ve plak gibi araçlar kullanılmaz. Çalgı aletleri, sahnede oyuncularca çalınır. Örneğin, «Akropolis» de müzik aleti olarak bir oyuncunun çaldığı keman kullanılır. Müzik par-

tisyonu var. Gürültü, ses v.b. her şey sahnede oyuncular tarafından yapılmaktadır. Sahnedeki konstrüksiyon, jest, mimik, vokal; oynanış bakımından çok önemlidir.

Şimdilerde Jerzy Grotowski, tekstsiz çalışıyor, rejiye hazırlıksız çıkıyor ve çalışmalarla oyun, gerektiği biçimdeki yorumu bürünüyor.

«Ana motif var oyunda. Buna göre oyuncular emprevizasyon yapıyorlar. En iyi emprevizasyonu saptadıktan sonra onun üzerinde çalışmalar yoğunlaşıyor. Temsilin konstrüksiyonu en sonunda doğuyor. Önceden düşünme yok» diye tamamladı Ludwik Flaszen sözlerini.

Bu durumu yadırgıyor yabancı bir seyirci. Söz gelişi yeni bir çalışma düzeni olarak şimdilerde uygulanıyor Grotowski tarafından. Yeni biçim bu Laboratuar Tiyatrosu'nda. Eski yazılar, yanıltıyor yazarları, araştırıcıları.

Bilindiği gibi Stanislavski'ye göre her şey başlangıçta hazırlanırdı. Oysa Grotowski çalışmalar sonunda her şeyi tamamlamış, sonuca varmış oluyor. Nedir ki takım oyunculuğu gene dikkati çeken öğelerden biri olarak korunuyor. Çağdaş tiyatro anlayışına göre bir taban koyma, bir çeşit destek arama bu. Tabii bir de ruh çalışmaları çok önemlidir bu tiyatroda. İnsan, kendinde çok şeyler arıyor. Bunu göstermeye çalışıyorlar. «Akropolis»in baş motifi, İsa ve insan ruhu idi. Ayrıca, Polonya kültür motifi ile bir paralellik vardı. Motif ruhta belirleniyor. Gerçi inançla inançsızlık bir arada ama, ruh da belirlenmiştir oyunda. Hatta «Senin için İsa kimdir?» motifi, temsilin sonunda ortaya çıktı. Ayrıca, doğada bir olay nasıl doğar ve gelişirse, bu tiyatroda organik gelişme olduğu gibi gösteriliyor.

Kimi oyunları, üç yıl süren çalışmalardan sonra sahneye getiriyorlar. Wroclaw'da bulunduğum günlerde, yeni bir oyunu hazırlıyorlardı. Ama ne tekst, ne de oyunun çıkacağı tarih belli değildi.

BİR GEZİCİ TİYATRO

Polonya'da Devlet desteğinde olan 27 gezici tiyatro var. Bunların bir kaçı büyük kuruluşlu topluluklardır. Diğerleri ise daha küçük. Doğu Almanya'da iki, Macaristan'da bir tek gezici tiyatro var. Gezici tiyatroların Polonya'da etkisi ve niteliği büyük. Bölge tiyatrolarının yanı sıra kent tiyatrolarının dışında gezici tiyatrolar, kasaba ve köyleri dolaşarak, oralarda oyunlar sunuyorlar. Yani tiyatroyu görmek için kentlere gelmek gerekmiyor, Devlet oralara tiyatroyu götürme yollarını bulmuş. Derme çatma toplulukların yerine, ödenekli tiyatroları göndermesi olumlu sonuçlar veriyor. Klasiklerden tutunuz

da uyarıcı, eğitici ve devrimci nitelikli oyunlar dahil oynuyor gezici tiyatrolar. Bunların içinde, gerçekçi, toplumcu, taşlamalı ve duygulu oyunlar yer alıyor genellikle.

Merkezi Varşova'da olan Polonya'nın en büyük gezici tiyatrosunun baş yönetmeni ve sanat müdürü Aleksander Sewruk, bütün boş zamanlarımı geçirdiğim Starego Miasta'da kaldığım yere geldi. Vistül'ün öte yakasında «Praga» denen bir işçi semti var. Tiyatronun bulunduğu yer buradadır. Polonya Tiyatrosunu inceleyeceğimi duymuş, gidip Praga'daki tiyatroyu görmemi rica etti. Vistül Varşova'yı ikiye ayırıyor. Güneyinde «Praga-Varşova» denen semtin yolunu tuttuk bir sabah. Vistül buzlar içinde. Savaştan önce çok yoksulmuş bu bölge. Şimdi büyük fabrikalar yükselmiş, güzel bir bölge olmuş. 500 bin kişi yaşıyor. Gezici tiyatroyu iyi bir yere oturtmuşlar. Topluluk, geziye çıkmadığı zaman kendi salonunda temsiller veriyor. 128 kişilik kadrosu var Sewruk'un yönettiği «Panstwowy Teatr»ın. Kadronun 36'sı oyuncu. 10 Ocak 1956'da kurulmuş bu tiyatro. Tiyatronun Edebiyat Müdürü Jan Siekiera. Her tiyatronun Polonya'da bir Edebiyat Müdürü var.

Pazar'a üç gün var. Edebiyat Müdürü Siekiera gelip bizi alacak ve Varşova'nın dışında bir küçük kasabaya gideceğiz. O gün askerî garnizonda en son sahneye konan «Othello»yu göreceğiz. Kasaba diyorum gideceğimiz yere ama gidip gördükten sonra küçük ve modern bir kent olduğunu anladım.

Tiyatroyu görmeye gideceğimi duyan sanatçılardan Barbara Grzybowa, Jerzy Procanicki, ikinci müdür Czepik ve Edebiyat Müdürü Jan Siekiera karşıladı bizi. Zaten yönetmen Sewruk arabasını göndermişti bizi almaya. İnce, duygulu ve konukseverdirler Polonyalılar. Bunu her an görüyor insan.

Takvime bakıyorum 22 Mart 1970. Ne çabuk geçiyor günler. Bir film gibi olaylar, ve soylu tiyatro gösterileri yakında sona erecek. İnsan tiyatroda çok kez kendini görebiliyor. Buradaki yaşam; serüvenleri, kuruntuları, sevinçleri ve acıları olabildiğince duyuruyor insana. Vistül ile Boğaziçi kesiyor birden kafamda. Az sonra kapının zili çalıyor. Bizim sevimli Edebiyat Müdürümüz gelmiş otomobiliyle aşağıdaki durakta bekliyor.

Jan Siekiera ile birlikteyiz. 14,30'da Varşova'nın dışına gidiyoruz. İki saatlık bir yolumuz var. Yol çok güzel. Aynı asfalt Leningrad'a kadar devam ediyor. «Gidelim» diyorum Leningrad'a gülüşüyoruz. 16.00 da Komorow'da bir çay molası veriyoruz. İki km. uzakta bir sahne var, 17.00 de orada «Othello»yu seyredeceğiz.

Polonya'da gezici tiyatroların tarihi eskidir. XVIII. yüzyıla dek

uzanır. II. Dünya Savaşı içinde «Osterwa» adlı büyük bir oyuncu «Reduta» gezici tiyatrosunu kuruyor. Durmadan tiyatro üstüne konuşuyoruz edebiyat müdürü ile. Çok ilgileniyor bizimle. Polonya Edebiyatını bitirmiş üniversitede. Sonra tiyatroya vermiş kendini. Baş yönetmen Sewruk ile geçen yıl Eylül'de bu tiyatroya gelmişler. Sewruk çok seviliyor tiyatroda, o da gençleri tutuyor. Sewruk, ünlü bir oyuncu, hocadır. Olsztyn kentinden gelmiş buraya. Gerektiği zaman yan rollere çıkıyor.

«Othello»yu, garnizonun sahnesinde subay, subay eşleri ve askerlerle birlikte seyrettik. Başarılı oynadılar. Rejiyi Andrzej Konic yapmış. İyi, çağdaş anlayışla sahneye koymuş.

Tiyatro Akademisinde:

Varşova'nın en büyük Tiyatro Akademisinin derslerini izliyorum bir gün. Üniversite yönetmeliğiyle yönetiliyor. Rektörle görüşüyoruz ilkin. Birinci Rektör Jan Krecsmar hastanedeymiş. İkinci Rektör Bacnynki gezdiriyor bizi. Dersleri, çalışmaları izledik. Okul Aleksander Zelwerowicz'in adını taşıyor. Kurucusuymuş Zelwerowicz. Aktör, pedagog ve ünlü rejisör olarak Polonya Tiyatrosunda yeri büyük. Kendisi Stanislavski'nin tiyatro sistemini uygulayan bir sanatçıymış. Polonya'nın, tabiî özellikle Varşova'nın en ünlü rejisör ve aktörleri burada ders veriyorlar. Normal öğrenim 9-13.00 ve 15.00-22.30 arasında devam eder. Buradaki çalışmaların büyük bölümü pratik çalışmalar olduğunu gördüm. Her yıl üçyüz-beşyüz öğrenci baş vuruyormuş ama sadece 22 öğrenci alınırmış. 18-22 yaş arasındaki kızlarla, 18-23 yaş arasındaki erkekler liseyi bitirince bu okula girebiliyor. Tabii sınavları vermek şartıyla. Yalnız reji bölümüne başka üniversiteyi bitirenler arasında otuzbeş yaşını geçmemek üzere girebilirler. Örneğin iyi yetişmenin imkânları çok burada. Hocalar, öğrencilerden fazla. Onun için her öğrenci üzerinde durulabiliyor ve buradan çıkınca dilediği tiyatroya girebiliyor.

Taoeusz Rozewicz:

Çağdaş Polonya'lı yazarların en ilgi çekicisidir diyebilirim. Felsefe ile satirin içiçe bu denli uyuşması bir oyun yazarında az görülür. Olay örgüsünün tanımını tiyatro diliyle vermede bir başkalığı var. Canlı bir anlatımı var. Tiyatro için gerekli olan sezgilerini de ne yana yönelteceğini çok iyi biliyor. Karakterlerini çizmede derli-toplu bir üslûp birliğiyle hareket eder.

Oyunu, Varşova'nın büyük Dramatik Tiyatrosunun küçük salonunda Piotr Piaskowski sahneye koymuştu. Rejisörün tanınmış dekor ustalarından Jan Kosinski ile işbirliği yapması oyuna gerçek bir başarı sağlamıştı. İrena Burke'nin kostümleri, Anolzej Zarycki'nin

müziği sahne düzeni için birbirini tamamlayan unsurlardır. «Neşeli İhtiyar»ı oynıyan Zapasiewicz, inanılması güç bir tempoda ve başarılı oynadı rolünü. Usta aktör aynı zamanda Tiyatro Akademisinde hocalık yapıyor. Bir kaç gün önce oradaki çalışmalarını gördükten sonra sahnedeki başarısını yadırgamadım elbet. Tek başına oyunu alıp götürüyor. Tek kişinin üstüne yıkılmış bir oyundu çünkü. İlk role çıkmasına rağmen Miroslawa Krajewska'nın başarısı konusunda Varşova'daki eleştirmenlerle seyirciler birleşiverdiler.

Klasik Tiyatro :

«Teatr Klasycny»nin yâni klâsik Tiyatronun tarihini değiştiren ve repertuarında dönüm yapan oyunu, II. Dünya Savaşı sırasında faşizmin zulmünü anlatan «Bugün Sana Gelemem» adını taşıyor. Faşizme karşı direnişi, insanca yaşamak ve özgürlük için savaşanların destanı yani Polonyalı Partizanların hayatıdır oyunun teması.

Son yıllarda çok devrimci, çarpıcı, etkileyici ve güçlü oyunlar gördüm. Bütün hayatımda etkinliğini sürdürecek oyunlardan biri de Varşova'da Klâsik Tiyatroda gördüğüm «Bugün Sana Gelemem» adlı müzikli oyundur. 1967 de sahneye konmasına rağmen göz yaşlarını tutamayan seyircilerle seyrettim oyunu. En ufak melodram havasını göremezsiniz. Oyun rejisörüyle, müziğiyle, koreografik düzeniyle, dekor ve kostümüyle bir ulusu bütün tarihi boyunca gepgergin bırakabilir.

Yaşanmış, gerçek olaylar, şiirler, düz yazıları ve belgesel yönleriyle tam bir devrimci tiyatroya örnek oyun. Belgeler ve vatanları uğruna hayatlarını yitirenlerin el yazmalarını toplayıp sahneye uygun biçime getiren iki yazarın olumlu çabalarını övmek isterim. Bu yazarlar: Lech Buorecki ve Ireneusz Kanicki'dir. Koro müziğini, Stanislaw Urstein yapmış. Scenografia'yı Irene Skoczen, ruh plâstiği diyorlar sahnedeki yürüyüş ve düzenli hareketler yâni bir çeşit koreograf gibi çalışma. Slawomir Linder çalıştırmış oyuncuları. Rejisör ise Ireneusz Kanicki'dir. Tam bir kollektif çalışma vardı oyunda. Olağanüstü güzel oynuyordu bütün oyuncular.

S İ N E M A

R. Çetin ARAÇ

1972 yılı, sinema sanatı açısından atılımlarla dolu bir yıl oldu. Sinema, soluklu genç yönetmenler elinde yeni boyutlar kazandı, aşamalar yaptı. Genç sinemacılar, birbirinden çarpıcı sinema yapıtlarını ortaya koydular geçtiğimiz yıl. Özellikle İtalyan yönetmenler, sinemaya politik içerik getiren önemli filmlerle, sinemaseverlerin karşısına çıktılar. Bir bakıma 1972 yılı, İtalyan sineması için altın bir yıl oldu denebilir. Gerçekten de geçen yıl, -en iyi yabancı film- Oscar'ı dahil Cannes ve Berlin Film Şenliklerinde bölük ödüllerin tümünü İtalyan yönetmenlerin elinden çıkma yapıtlar topladı.

Türk Sineması ise 1972 yılını da kısır döngüsü içinde geçirdi. Yeşilçam'ın genel çizgisinin üzerindeki Yılmaz Güney'in de tutuklanarak sinemadan uzaklaşmak zorunda kalması Sinemamızın talihsizliğiydi. Buna rağmen Türk Sinemasının yüzünü biraz olsun güldüren olaylar gene Yılmaz Güney sayesinde oldu. Haziran ayının başında Fransız Sinematek'inin kurucusu Henri Langlois'nın Chailiot Sarayında açtığı -Dünya Sinema Müzesi-nde, Yılmaz Güney ve filmlerine özel köşe ayrıldı, Güney filmlerinin afişleri sergilendi. 33 üncü Venedik Film Şenliğinde de gene Yılmaz Güney'in «Ağıt» filmi gösterildi. «Ağıt»ın, Şenliğin -Venezia Ciritici- bölümünde sunulması yabancı sinema yazarlarının da ilgisini topladı. Sinema eleştirmenleri «Ağıt»a ve Yılmaz Güney'e olumlu kritikler verdiler. Ünlü -Variety- Dergisinin yazarı, Yılmaz Güney'i üzerinde durulacak, yeni filmleri merakla beklenecek bir yönetmen olarak nitelendirdi.

Görülmemiş skandalla sonuçlanan Dördüncü Altın Koza Film

Şenliği, unutlamayacak bir olay ve kara leke olarak sinema tarihimize geçerken, 1972 yılında sinemamıza en verimli ürünleri Lütfi Akad verdi. Akad, başta «Irmak» ayrıca «Yaralı Kurt» ile ilginç yapıtlar ortaya koydu. Atıf Yılmaz da Kemal Bilbaşar'ın ünlü «Cemo»sunu sinemaya uyarlayarak sıçrama yaptı...

NİSAN 1972

Geleneksel Oscar ödüllerinin dağıtım töreni 8 Nisan gecesi Hollywood'da Music Center salonlarında yapıldı. 44'üncü Akademi Ödülleri parlak bir törenle sahiplerine verildi. En iyi film ödülünü Türkiye'de de gösterilen «French Connection» (Kanunun Kuvveti) aldı. Aynı filmin yönetmeni William Friedkin, -en iyi yönetmen-, yapıtın baş oyuncusu Gene Hackman -en iyi erkek oyuncu- ve Ernest Tidyman -en iyi senaryo- (Jerry Greenberg) Oscar'ını da alarak beş ayrı dalda ödül topladı. Yılın -en iyi kadın oyuncusu «Klute» (Fahişe) deki olağanüstü oyunuyla Jane Fonda idi. Jane Fonda, «Klute»daki rolüyle yalnızca Oscar'ı almakla kalmayıp, New-York sinema yazarlarının, Amerikan Yabancı Basın Birliğinin ödüllerini de kazandı.

Peter Bogdanoviç'in yönettiği «Last Picture Show» filminin oyuncuları Claris Weachman ve Ben Johnson -en iyi yardımcı kadın ve erkek oyuncu- Oscar'larını aldılar. 44 üncü Akademi Ödüllerinde yabancı dilde çevrilmiş (ingilizce dışında) -en iyi film- Oscar'ını Vittoria De Sica'nın «Finzi Continilerin Bahçesi» (Il Giardino dei Finzi Contini) adlı yapıtı aldı. 44 üncü Oscar'ların dağıtım töreninde en ilginç olay kuşkusuz büyük sanatçı Charlie Chaplin'e -özel Akademi ödülü-nün verilmesiydi...

MAYIS 1972

Ünlü Cannes Film Şenliği mayıs ayının ilk haftasında yapıldı ve 25 inci Şenlikte büyük ödülü yani Altın Palmiye'yi iki film birden paylaştı. Joseph Losey'in başkanlığındaki Büyük Jürinin alkışlarla karşılanan kararı sonucunda iki İtalyan filmi «Mattei Olayı (Il Caso Mattei) ve «İşçi Sınıfı Cennete Gider» (La Classe Operia va in Paradiso) büyük Ödülü paylaştılar. «Mattei Olayı» Francesco Rosi'nin, «İşçi Sınıfı Cennete Gider» ise Elio Petri'nin yönetiminde çevrilmiş çarpıcı politik sinema ürünüydüler. 25 inci Cannes Şenliğinde Susannah York «Images» (Hayaller) filmindeki rolüyle -en iyi kadın oyuncu- Fransız oyuncusu Jean Yanne «Birlikte İhtiyarlamıyacağız» (Nous ne Vieillirons Pas Ensemble) yapıtındaki kompozisyonu ile - en iyi erkek oyuncu- ödüllerini aldılar. Macar sinemacı Miklos Jancso «Kızıl İlahi» (Red Psalm) filmiyle Cannes'da - en iyi yönetmen- seçildi. 25 inci Cannes Film Şenliğinde yarışma dışı gösterilen Federico Fellini'nin yeni başeseri «Roma», Elia Kazan'ın «Konuklar» (The Visitors), Sovyet sine-

macı Andrei Tarkovski'nin ilginç sience - fiction'ı, «Solaris» , John Huston'un «Fat City» ve Georke Roy Hill'in «Mezbaha 5» (Slaughter-house) büyük ilgi toplayan filmler oldular.

HAZİRAN 1972

Türk Sinematek Derneğinin sinema yazarları arasında yaptığı geleneksel soruşturma sonucunda 1971-72 sinema mevsiminin -en iyi on filmi- seçildi.

Sinema yazarları yılın filmi olarak Gillo Pontecorvo'nun yönettiği «İsyan» (Oueimada) ı seçtiler. Başrolünde Marlon Brando'nun oynadığı bu film ne yazıkki İstanbul sinemalarında yalnızca iki gün gösterilebildi, sonra her nedense film yasaklandı. «İsyan»dan sonra sinema yazarlarının listesine giren diğer dokuz film sırasıyla şöyleydi:

«Tristina» Yönetmen : Luis Bunuel.
«Atları da Vururlar» (Son Gerçek) — They Shoot Horses. Don't They? — Yönetmen : Sydney Pollack.
«Cinayeti Gördüm» (Blow - Up) Yönetmen : Michelangelo Antonioni.
«Gece Yarısı Kovboyu» (Midnight Cowboy) Yönetmen : John Schlesinger.
«Yalnız Kalpler» (The Music Lovers) Yönetmen: Ken Russell.
«Nefret» (Le Mepris) Yönetmen: Jean Luc Godard.
«Sonsuz Ölüm» (Butch Cassidy and the Sundance Kid) Yönetmen: George Roy Hill.
«Kader Değişmez» (The Arrangement) Yönetmen : Elia Kazan.
«Vahşi Dörtler» (Banditi a Milano) Yönetmen : Carlo Lizzani.

Haziran ayı içinde Henri Langlois'nin, Paris'te Chaillot Sarayının bir bölümünde açtığı, -Dünya Sinema Müzesi- olay oldu. Bu ilginç Sinema Müzesinde, sinema tarihinin başlangıcından günümüze dek kullanılagelmiş tüm sinema aygıtları, Hollywood'da kullanılmış ünlü filmlerin dekorları, masklar, kostümler, sinema ile ilgili her çeşit aksesuar sergilendi. Dünya sinema müzesinde Yılmaz Güney ve yapıtlarına özel köşe ayrılması, Türk Sinemasının yüzünü güldüren olay oldu.

TEMMUZ 1972

Haziran ayının son günleri ile temmuz başında ünlü Berlin Film Şenliği yapıldı. 22 inci Berlin Film Şenliğinde büyük ödülü (Altın Ayı) İtalyan sinemacı Pier Paolo Pasaloni'nin yarattığı «Canterbury Masalları» (Canterbury Tales) filmi aldı. En iyi yönetmen ödülünü «Yaşlı Kız» (La Vielle Fille) filmiyle Fransız sinemacı Jean Pierre Blanc, -en iyi kadın oyuncu- «Hammersmith Yok Oldu» (Hammersmith is Out) filmindeki rolüyle Elizabeth Taylor, -en iyi erkek oyuncu- ödülünü Alberto Sordi, «Adaleti Bekleyen Tutuklu» (Detenuto in Attesa di

Giudizo) filmleriyle kazandılar. Paddy Chayefsky «Hastane» (The Hospital) filmindeki senaryosuyla -en iyi senaryo- ödülünü aldı.

22 inci Berlin Film Şenliğinde Arthur Hiller'in «Hastane»si ayrıca Jüri Özel Ödülünü aldı. Büyük Jüri -Yapıtlarının tümündeki yenilik- ten ötürü Peter Ustinov'a da özel ödül verdi.

AĞUSTOS 1972

Ağustos ayının sonu ile eylülün ilk haftasında yapılan Uluslararası Venedik Film Şenliği bu yıl ilk kez ödülsüz olarak düzenlendi. 33 üncü Venedik Şenliğine kırk ülke tam 86 filmle katıldı. Büyük Jürinin ödüllendirmeyi kaldırdığı Venedik'te İtalyan Film Eleştirmenleri Sendikası Stanley Kubrick'in olaylar yaratan başeseri «A Clockwork Orange»ı -en iyi film- seçtiler. Venedik Şenliğinde gösterilen yapıtlar arasında Bob Fose'un «Cabaret» müzikali, Ken Russell'ın son yapıtı «Savage Mesiah» geniş ilgiyle karşılanan filmler arasında yer aldılar. 33 üncü Venedik Şenliği ayrıca protesto gösterilerine sahne oldu. Fransız yönetmeni Jean Luc Godard «Venedik Film Şenliği sermayeye hizmet ediyor. Ben filmimin gerçek sahibiyim. Festival komitesi filmin sahibi olarak yapımcıyı tanıyorsa benim sözlerimi kanıtlıyor.» diyerek «Herşey Yolunda» (Tout Va Bien) adlı ilginç yapıtını Şenlikten çekti ve gene Venedik'de düzenledikleri -Karşı Festival- (Contro Festival) de gösterdi. Burada Marco Bellochio'nun büyük ilgi toplayan «Tanrı Adına» (Il Nome Dei Padre) da sunuldu.

Venedik Şenliğinin en ilginç yanlarından biri de Charlie Chaplin'in hemen bütün filmlerinin gösterilmesiydi. Venedik'de yegâne ödülü de Chaplin aldı. Büyük sanatçıya -sinemaya yaptığı olağanüstü hizmetlerinden- ötürü, «Altın Aslan» verildi ve ünlü «Şehir Işıkları» San Marco meydanına kurulan ekranda onbinlerce kişi tarafından hayranlıkla izlendi. Böylece Chaplin, özel Oscar'dan sonra Venedik'te de özel -Altın Aslan-ı alıyordu.

EYLÜL 1972

23-30 eylül tarihleri arasında skandalla sonuçlanan 4 üncü Altın Koza Film Şenliği yapıldı. Büyük Jüri önce Yılmaz Güney'i -en iyi erkek oyuncu- ve Güney'in yönettiği «Baba» filmini -En iyi Film- olarak seçti. Baskı sonucunda, Kadri Kayabal, Orhan Özkırım, Muzaffer Tema, Edip Hakkı Köseoğlu, Refik Sönmezsoy, Mücahit Beşer, Muazzez Tahsin Berkant, Sabahat Filmer, Ayhan Cermen, Yalçın Remzi Yüregir'den oluşan Şevket Rado başkanlığındaki Jüri karar değiştirerek Yılmaz Duru'nun «Karadoğan» filmini -En iyi film- ilân etti. Sırf Yılmaz Güney'e ödül vermemek için değiştirilen karar sonucunda -en iyi erkek oyuncu- ödülü de «Yaralı Kurt» filmiyle Cüneyt Arkın'a verildi. Ancak Cüneyt Arkın ödülü kabul etmedi. Dördüncü Altın Koza'da Yü-

cel Çakmaklı'nın «Zehra» filmindeki rolüyle Hülya Koçyiğit -en iyi kadın oyuncu-, «Karadoğan» ile Yılmaz Duru -en iyi yönetmen-, gene aynı filmin senaryosu ile Sabahat Duru -en iyi senaryo- ödüllerini aldılar. «Karadoğan»ın kameramanı Ali Uğur -en iyi görüntü- ödülünü aldı. Altın Koza'da Jürinin karar değiştirmesinden sonra Lütfi Akad'ın «Yaralı Kurt»u, ikinci, gene Akad'ın «Irmak» filmi üçüncü yapıt olarak seçildiler...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNDEYİŞ	5
Türkiyede 1972 yılının önemli iç olayları	7
1972'DE SANAT	
Türk Ağıtlarının İşlevleri Konuları ve Biçimleri (Pertev N. Boratav)	23
Bağ Bozumu Şenliği (Ceyhun Atuf Kansu)	33
Köylü Ökkeş (Ceyhun Atuf Kansu)	35
Hasat Üzerine Bir Yıllık Yazısı (Cavit Orhan Tütengil)	37
Halk Gerçeği ve Halkçı Sanat (Mehmet Salihoğlu)	39
Osmanlının Düzeni ve Edebiyatı (Atilla Özkırımlı)	44
Türk Şiirinde İşlem Gelişimi Üstüne Notlar (Gülten Akın)	65
Fazıl Hüsnü Dağlarca	65
Behçet Necatigil	75
Cahit Külebi	79
Necati Cumalı	83
Ceyhun Atuf Kansu	89
Atilla İlhan	95
Ahmed Arif	102
Orhan Veli	108
Oktay Rıfat	112
Melih Cevdet Anday	119
Edip Cansever	122
Turgut Uyar	130
Cemal Süreya	137
Haşim Nezihi Okay	142
Samî	143
Kanunî (Muhibbî)	145
Atatürk Dökümantasyonu için Sınıflandırma Denemesi (Sami N Özerdim)	
Atatürk ve Kitap (Mustafa Baydar)	152
Eleştiri Üstüne (Ayhan Bozfırat)	154
Yoksulluk Tedavülde (Gilles Gaultier)	163
Cemo Üzerine Bir Deneme (Adnan Binyazar)	169
Dönemeçte Bir Yazar (Adnan Binyazar)	175
Kırmızı Yel ve Osman Şahin (Adnan Binyazar)	182
Romanımızda İnsan Ögesi (Emin Özdemir)	186
Hasan Hüseyin'in Şiiri (Zühtü Bayar)	193
1972'de Şiir (Afşar Timuçin)	205

ŞİİRLER

Halûk Aker 210
Gülten Akın 211
Mahmut Alptekin 213
Orhon M. Arıburnu 215
Aydın Hatiboğlu 215
A. Kadir 218
Ceyhun Atuf Kansu 221
Hasan Hüseyin 223
Ercüment Behzat Lav 227
Metin Eloğlu 229
Tekin Sönmez 229
Turan Tekdoğan 231
Ömer Faruk Toprak 231
Ercüment Uçarı 233
Nevzat Üstün 234
1972'de Hikâye ve Roman Üstüne Notlar (Atilla Özkırımlı) 239

H İ K Â Y E L E R

Gülten Akın 273
Hulki Aktunç 275
Mahmut Alptekin 281
Talip Apaydın 284
Oğuz Atay 288
Fakir Baykurt 332
Behzat Ay 340
Kemal Bilbaşar 346
Mustafa Balel 350
Ayhan Bozfırat 359
Nahit Eruz 363
Tarık Dursun K. 367
Burhan Günel 375
Necati Güngör 379
Remzi İnanç 382
Yıldız İncesu 394
Ümit Kaftancıoğlu 404
Samim Kocagöz 413
Kerim Korcan 415
Celal Özcan 429
Hakkı Özkan 434
Demir Özlü 438

Fethi Savaşçı 444
Mehmet Selahattin 453
Zeyyat Selimoğlu 462
Mehmet Seyda 466
Sevgi Soysal 473
Ö. Faruk Toprak 480
Erdoğan Tokmakçıoğlu 489
Necati Tosuner 492
İrfan Yalçın 494
Türk Tarihinin Bazı Dönüm Noktaları (Sina Akşin) 497
1972'de Ölen Ünlüler 502
Atatürk'le İlgili Olarak Uydurulmuş Bir Hikâye (Mete Tunçay) 510
Üniversitedeki Eski Eylemlerden Bir Anı (Hıfzı V. Velidedeoğlu) 514
1971-1972 Tiyatro Döneminde Ankara Tiyatroları (Özdemir Nutku) 518
Plastik Sanat Sorunları (Sezer Tansuğ) 529
Polonya Tiyatrosu (Hayati Asılyazıcı) 533
Sinema (Çetin Araç) 565

SİYASAL DİZİ :

Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu :

Türkiye'de Üç Devir
1. Cilt - Eleştiriler - Uyarılar (İkinci Basım) 20.— TL.

Türkiye'de Üç Devir
2. Cilt - İzlenimler - Anılar (C.H.P. devri: 1942-1950) 20.— »

1. Bölüm

Türkiye'de Üç Devir
2. Cilt - D.P. - Koalisyonlar ve A.P. Dönemi (Basılmaktadır) 20.— »

2. Bölüm

Türkiye'de Üç Devir
3. Cilt - Gözlemler - İncelemeler (Basılmaktadır) 20.— »

Nadir Nadi «27 Mayıs'tan 12 Mart'a» (3. basım) 20.— »

Sina Akşin «31 Mart Olayı» 20.— »

Mete Tunçay / «Heredotos'tan Hegel'e Batı Siyasal Düşünüşünden Seçmeler» / (1. cilt) 25.— »

Tahran-Yalta-Potsdam Konferansları (gizli belgeler) 20.— »

Peter Weiss / Soruşturma / 15.— »

Mehmet Ali Aybar / «12 Mart'tan Sonra..» / (Meclis Konuşmaları) (Basılmaktadır) 20.— »

Enver Kartekin / Devrim Tarihi ve T.C. Rejimi / (Basılmaktadır) 20.— »

ROMAN HİKÂYE DİZİSİ :

Bertolt Brecht / Beş Paralık Roman /	20.—	»
Jerzy Stawinski / Bencil / Roman	10.—	»
Max Frich / Çarpık Sevda / Roman	15.—	»
Oğuz Atay / Tutunamayanlar / (1972 TRT Roman Ödülü) (1. ve 2. cilt 15'er lira)	30.—	»
Falk Baysal / Drina'da Son Gün / Roman	20.—	»
Samim Kocagöz / İzmir'in İçinde / Roman (Basılmaktadır)	20.—	»
Orhan Kemal / İstanbul'dan Çizgiler / Hikâyeler (büyük boy ciltli)	25.—	»
Maksim Gorki / Yaşanmış Hikâyeler /	15.—	»
Tarık Dursun K. / Bağrı Yanık Ömer'le Güzel Zeynep /	7.50	»
Necati Tosuner / Kambur / (1970 TRT Hikâye Ödülü)	10.—	»
Demirtaş Ceyhun / Çamasan / Hikâyeler	10.—	»
Ayhan Bozfırat / Fırıldak / Hikâyeler	7.50	»
Erdoğan Tokmakçıoğlu /Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca/	15.—	»
Adnan Binyazar / Toplum ve Edebiyat /	15.—	»
Hasan Hüseyin / Kızılırmak / (Şiirler)	10.—	»
Hasan Hüseyin / Temmuz Bildirisi/ (Şiirler)	10.—	»
«1973 SİNAN YILLIĞI» (77 imza-yılın sanat ve edebiyat olayları)	25.—	»

ANI DİZİSİ :

Dünyaca tanınmış ünlülerin anı türündeki eserleri yayınevimizce ilk kez bir dizi olarak başlatılmış ve okurlar arasında büyük ilgi görmüştür.

Bu dizide; politikacılar, devlet yöneticileri ve komutanların seçkin eserlerine yer verilmekte ve özellikle siyasal kitaplar ilgiyi artırmaktadır.

Hazırlamakta olduğumuz ve yakında yayımlayacağımız savaş kitapları arasında İkinci Dünya Savaşını anlatan eserler ağırlık kazanmaktadır.

Anı türümüz, zaman zaman yayımlayacağımız değişik konularla daha da zenginleşecektir.

Mareşal Jukov / Anılar ve Düşünceler	20.— »
General De Gaulle / Umut Anıları	20.— »
Oktay Akbal / Anılarda Görmek	15.— »

BERTOLT BRECHT

BEŞ PARALIK ROMAN

Kapitalist düzeni eleştiren bu önemli eser, çağdaş edebiyatın çok başarılı epik romanıdır.

20.— TL.

JERZY STEFAN STAWINSKI

BENCİL

Türkçesi : Sezer Duru

Çağdaş Polonya Edebiyatının ünlü yazarlarından Stawinski, bu romanında sosyalist bir toplumda bireysel davranışların yanlışlarını akıcı bir dille anlatıyor.

10.— TL.

OĞUZ ATAY

TUTUNAMIYANLAR

(T.R.T. Roman Ödülü)

Türk Edebiyatında yeni bir roman olayı. (1. ve 2. cilt)

30.— TL.

NECATİ TOSUNER

KAMBUR

(T.R.T. Hikâye Ödülü)

Hikâyeciliğimizde yeni bir anlatım ve muhteva zenginliği. Bir ayda ikinci basım.

10.— TL.

halûk aker / gülten akın / sina akşin / hulki aktunç / mahmut alptekin / melih cevdet anday / talip apaydın / orhon m. arıburnu ahmed arif / hayati asılyazıcı / oğuz atay / behzad ay mustafa balel / zühtü bayar / mustafa baydar / fakir baykurt kemal bilbaşar / adnan binyazar / pertev naili boratav ayhan bozfırat / edip cansever / necati cumalı / fazıl hüsnü dağlarca / metin eloğlu / nahit eruz / gilles gaultier / burhan günel / necati güngör / a. hatipoğlu / hasan hüseyin / atilla ilhan / remzi inanç / yıldız incesu / tarık dursun k. / a. kadir ümit kaftancıoğlu / ceyhun atuf kansu / samim kocagöz kerim korcan / cahit külebi / ercüment behzad lav / emre marlalı / behçet necatigil / özdemir nutku / haşim nezihi okay celal özcan / emin özdemir / sami n. özerdim / hakkı özkan atilla özkırımlı / demir özlü / oktay rıfat / mehmet salihoğlu sâmi / fethi savaşçı / mehmet selahattin / zeyyat selimoğlu mehmet seyda / sevgi soysal / tekin sönmez / kanunî süleyman (muhibbi) / cemal süreya / sezer tansuğ / afşar timuçin e. tokmakçıoğlu / ö. faruk toprak / necati tosuner / mete tunçay / cavit orhan tütengil / ercüment uçarı / turgut uyar nevzat üstün / orhan veli / h. v. velidedeoğlu / irfan yalçın

SİNAN